

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಸತ್ಯ ಸೇವೆ
ಶ್ರೀಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ

ಧರಾ ಸ್ವಹಸ್ತ
ವೇದಕತಮಾಲಾ

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೨

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ೬ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅನುವಾದಕ :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಶಿವ ನಿಶಿಥ

ಶಿವನಿಶಿಥ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ
ಬೆಂಗಳೂರು

ಮಗ್ಗೇದಸಂಹಿತೆ

ಭಾಗ-೨

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು
ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೮೧-೯೪.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

RIG-VEDA

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ ಸಮೇತಾ

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ

(ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ)

ಭಾಗ ೨

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೮೧-೯೪

ಅನುವಾದಕರು ಹಾಗೂ ಸಂಪಾದಕರು

ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್

ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ

ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜೆ.ಸಿ.ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨

RIG-VEDA SAMHITA : Volume No. 7 Reprint of : **RIG-VEDA SAMHITA**
Translated with Critical Notes By : **Asthan Mahavidwan H.P. Venkata Rao**
Published by **Manu Baligar**, Director, Department of Kannada and Culture, Kannada
Bhavan, J.C. Road, Bengalooru - 02

Pages : xxiv + 568

Price : Rs. 160.00

•
● ಈ ಆವೃತ್ತಿಯ ಹಕ್ಕುಗಳು: ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಮುದ್ರಣ : ೨೦೦೯

ಪುಟಗಳು: ೨೪ + ೫೬೮

ಬೆಲೆ : ರೂ. ೧೬೦.೦೦

ಪ್ರತಿಗಳು : ೧೦೦೦

ಮುಖಪುಟ ವಿನ್ಯಾಸ : ಮಯೂರ

Published by the gracious permission of

His Highness

Sri Jayachamarajendra Wadiyar Bahadur,
G.C.B., G.C.S.I., Maharaja of Mysore.

ಯದುವಂಶಶಯಃಪಾರಾವಾರಸುಧಾಕರರೂ ಸತ್ಯಂಪ್ರದಾಯವೈದಿಕವಿದ್ಯಾವರ್ಧಕರೂ
ಮೈಸೂರು ದೇಶವನ್ನಾಳುವ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಹಾರಾಜ
ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್,
ಜಿ.ಸಿ.ಬಿ., ಜಿ.ಸಿ.ಎಸ್.ಐ. ರವರು.

ವೇದಪ್ರಕಟನಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ
ವೇದವಿಮರ್ಶನವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಸೀತಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಿಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು.

Translator & Editor :

ಆಸ್ಥಾನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ H. P. ವೆಂಕಟರಾವ್

ಸಹಾಯಕವಿದ್ಯನ್ಮಂಡಲಿ

1. ಜಿ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಭಟ್ಟ, ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರವರ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಪಾಠ ಶಾಲಾ, ಮೈಸೂರು.
2. ಆಸ್ಥಾನ್ ವಿದ್ವಾನ್ ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| H. ಗಂಗಾಧರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ ವಿದ್ವಾನ್ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾಪಂಡಿತರು,
3. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಶ್ರೀನಿವಾಸಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಮಗ್ಗೇಡೆ ಘನಪಾಠಿಗಳು.
4. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಶೌಕ ವಿದ್ವಾನ್.
5. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಹಿಟ್ಟವಳ್ಳಿ ದೇವರಭಟ್ಟರು, ವಿಮಾನಸಾಹಸರನ ಪಂಡಿತರು.
6. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| G. N. ಚಕ್ರವರ್ತಿ M. A.
Professor of Sanskrit. St. Philomina's College, Mysore.
7. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ವೆಂಕಟರಮಣಾಚಾರ್, M. A., B. T., ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್.
8. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ರಂಗನಾಥನ್, ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ವಾನ್, ಅರಮನೆ ಸರಸ್ವತಿ ಭಂಡಾರ.
9. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| ಪುತ್ತೂರು ಅನಂತಕೃಷ್ಣಮಾಚಾರ್, ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್,
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.
10. ಬ್ರ|| ಶ್ರೀ|| S. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಲಿಟರೇಟ್ ಪಂಡಿತರು.
Govt. Oriental Research Institute, Mysore.

ಶ್ರೀ ಜಗದ್ಗುರು ನಾಗಲಿಂಗಪರಿವ್ರಾಜಕಾಚಾರ್ಯ ಪೀಠಾಧ್ಯಕ್ಷರಾದ
ಶಿಲ್ಪಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಶಿವಯೋಗಿ ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಸ್ವಾಮಿಗಳವರು
ವೇದವಿಮರ್ಶನ ವಿದ್ವಾನ್ಮಂಡಲಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರಕಾಶಕರ ಮಾತು

ಕನ್ನಡ ಓದುಗರಿಗೆ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಗಳು ದೊರಕಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯು ಹಲವಾರು ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣಾ ಯೋಜನೆಯೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣಗೊಂಡ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳ ಮರುಮುದ್ರಣ ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಜ್ಞಾನಪೀಠ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪಂಪ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪುರಸ್ಕೃತರ ಒಂದೊಂದು ಕೃತಿಯನ್ನು ಮರುಮುದ್ರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ವತಿಯಿಂದ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆ ಯೋಜನೆಯಡಿ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್.ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್ ಅವರಿಂದ ಸಂಪಾದಿತವಾದ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಗ್ರಂಥದ ೩೬ ಬೃಹತ್ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ವೇದಗಳು ಕೇವಲ ತಾತ್ವಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅವು ಅನುಭಾವದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಭಂಡಾರಗಳು. ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು, ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ. ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೆ ಇದು ಒಂದು ಅಮೂಲ್ಯ ಆಕರ. ಭಾರತದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳು, ಸಮಾಜ ಜೀವನ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂಬುದರ ರಮ್ಯ ಚಿತ್ರಣ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯಕುಸುಮ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆ. ಇದು ಅನುಪಮ ಕಾವ್ಯಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವಗಳಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ 'ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆ'ಯು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರಸ್ತುತಪಡಿಸಿದ ಉತ್ತಮ ಅನುಭಾವ ಕಾವ್ಯ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಯುಗದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರಳಿಸಬಲ್ಲ ವೇದಗ್ರಂಥಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅಗತ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥ ಪುನರ್ ಮುದ್ರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ.

ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ದೋಷರಹಿತವಾಗಿ ಹೊರಬರಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿಯನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸ್ಕಾನ್ ಮಾಡಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಯೂರ ಪ್ರಿಂಟ್ ಆಡ್‌ನ ಮಾಲೀಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಲ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆ ಹೊರತರಲು ಸಹಕರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಚ್. ಶಂಕರಪ್ಪ, ಜಂಟಿ ನಿರ್ದೇಶಕರು (ಸುವರ್ಣ ಕರ್ನಾಟಕ), ಶ್ರೀಮತಿ ವೈ.ಎಸ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಟಣಾ ಶಾಖೆಯ ಹರೀಶ್ ಇವರಿಗೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ಮಾನವನ ಬೌದ್ಧಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಉನ್ನತಿಗೆ ದಾರಿದೀಪವಾಗಿರುವ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಯುವಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಹಾಗೂ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಯೋಜನೆಯ ಆಶಯ. ಈ ಋಗ್ವೇದ ಸಂಹಿತಾ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಾಸಕ್ತರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಕೃತಿಗಳ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಜನತೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬ ಆಶಯ ನಮ್ಮದು.

ಮನು ಬಳಿಗಾರ್

ನಿರ್ದೇಶಕರು

ಪಿ ರಿ ಕೆ.

ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಅರ್ಥಾನುವಾದವಿವರಣೆಗಳೊಡನೆ ವಿವರಿಸುವಾಗ ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದ ಆದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನೂ, ವಿನಿಯೋಗವನ್ನೂ ಹೇಳುವುದು ಆರ್ಷೇಯಕಾಲದಿಂದ ಬಂದ ಪದ್ಧತಿಯು. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿವರಿಸಿ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವಂತೆ ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯೆಂದರೆ ಶೌನಕಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ, ಆ ಋಕ್ಯುಗಳ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರು, ಸೂಕ್ತದ ದೇವತೆ ಮತ್ತು ಋಕ್ಯುಗಳ ಭಂದಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ. ಈ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲದೆ ಋಷಿಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಆರ್ಷೇಯಾನುಕ್ರಮಣಿ, ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಂದೋನುಕ್ರಮಣಿ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳಿವೆ. ಇದನ್ನನುಸರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸೂಕ್ತದ ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವರು. ವಿನಿಯೋಗಕ್ರಮವನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಋಷಿಗಳು, ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಗಳು, ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನಾವು ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕಾ ಶ್ಲೋಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪರಿಚಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ವಾಚಕರ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದವೆಲ್ಲವೂ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಯಜುರ್ವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಪ್ರೌಢಶೈಲಿಯ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಭಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಋಕ್ಯುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪಾದಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳಿರುವುವು. ನೇದಮಂತ್ರಗಳಿಗೆ ದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ಋಷಿಗಳು ಅನೇಕರಿರುವುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈವಿಧ್ಯವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ನೇದಾಂಗವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪಿಂಗಳಕೃತ ಭಂದಸ್ಸೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿವರಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಆ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭಂದಸ್ಸಿನ ವಿಷಯಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಅಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳ ವೃತ್ತಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳ ವಿವರವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಸರ್ವಾನುಕ್ರಮಣಿಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಾಚೀನವೂ ಪ್ರಮಾಣಾರ್ಹವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯನಿರೂಪಣೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಋಗ್ವೇದದ ಭಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

ಭಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರವೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುವುದು. ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ, ಹ್ರಸ್ವ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ. ಕ್ಲಪ್ತವಾದ

ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮಾತ್ರವೇ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯದಕ್ಷರಪರಿಮಾಣಂ ತಚ್ಚಂದಃ ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮುಖ್ಯವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಎಳು ಇದ್ದರೂ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿರುವುದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಇತರ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಈ ಮುಖ್ಯಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳು. ಮುಖ್ಯವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

1. ಗಾಯತ್ರೀ	24 ಅಕ್ಷರಗಳು	8. ಅತಿಜಗತೀ	52 ಅಕ್ಷರಗಳು
2. ಉಷ್ಣಿಕ್	28 ,,	9. ಶಕ್ವರೀ	56 ,,
3. ಅನುಷ್ಟುಪ್	32 ,,	10. ಅತಿಶಕ್ವರೀ	60 ,,
4. ಬೃಹತೀ	36 ,,	11. ಅಸ್ತಿ	64 ,,
5. ಪಂಕ್ತಿ	40 ,,	12. ಅತ್ಯಸ್ತಿ	68 ,,
6. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್	44 ,,	13. ಧೃತಿ	72 ,,
7. ಜಗತೀ	48 ,,	14. ಅತಿಧೃತಿ	76 ,,

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳು. ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೆಂದೂ ನೂರನೆಯ ಒಂದು ಪಾದ ಮಾತ್ರ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪಾದಗಳೂ ಇರುವುವು. ಶಕ್ವರೀಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏಳು ಪಾದಗಳಿರುವುವು.

ಉಷ್ಣಿಕ್ ಮೊದಲಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವುವು. ಎರಡೆರಡು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅರ್ಧ ಮಕ್ಕು. ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯು ಅದೇ ರೀತಿ ಇರುವುದು. ಕಡೆಯ ಛಂದಸ್ಸಾದ ಅತಿಧೃತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಯಾವ ಕ್ರಮವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವುವು. ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಉದಾಹರಣೆಸಹಿತವಾಗಿ ಮ. ಸಂ. ಪ್ರಥಮಭಾಗದ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ (ಪೇಜುಗಳು 221-231) ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗವು ಗಾಯತ್ರೀ, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್, ಜಗತೀ ಎಂಬ ಮಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರುವುದು. ಶೌನಕಮಹರ್ಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಛಂದೋಸುಕ್ರಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿರುವ (ಶಾಕಲಶಾಖೆ) ವಿಧ ವಿಧವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

1. ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳು ಒಟ್ಟು	೨೪೬೭
2. ಉಷ್ಣಿಕ್	” ”	೩೪೧
3. ಅನುಷ್ಟುಪ್	” ”	೮೫೫
4. ಬೃಹತೀ	” ”	೧೮೧
5. ಪಂಕ್ತೀಃ	” ”	೩೧೨
6. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್	” ”	೪೨೫೩
7. ಜಗತೀ	” ”	೧೩೪೮
8. ಅತಿಜಗತೀ	” ”	೧೭
9. ಶಕ್ವರೀ	” ”	೧೯
10. ಅತಿಶಕ್ವರೀ	” ”	೯
11. ಅಷ್ಟಿ	” ”	೬
12. ಅತ್ಯಷ್ಟಿ	” ”	೪೪
13. ಧೃತಿ	” ”	೨
14. ಅತಿಧೃತಿ	” ”	೧

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಮುಖ್ಯವಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಭೇದಪ್ರಭೇದಗಳೂ ನಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳೂ ಅನೇಕವಾಗಿರುವುವು. ಮತ್ತು—

ಒಂದು ಪಾದಮಾತ್ರವಿರುವ ಋಕ್ಕುಗಳು		6
ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ	” 17
ಪ್ರಾಗಾಥ ಬಾರ್ಹತಛಂದಸ್ಸಿನ	” 194
ಕಕುಭ	” ” 55
ಮಹಾಬಾರ್ಹತ	” ” 257

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಇರುವುವು. ಎರಡು ಪಾದಗಳಿರುವ ದ್ವಿಪದಾ ವಿರಾಟ್ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕುಮಾತ್ರವಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅಧ್ಯಯನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದ್ವಿಪಾದ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಎರಡು ಅರ್ಧ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿರುವ ಒಂದು ಋಕ್ಕೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದದಿಂದ ಒಟ್ಟು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಅಷ್ಟು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮುಷಿದೃಷ್ಟವಾದ ಮುಗ್ಧೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುವು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಊನಾಧಿಕೇನೈಕೇನ ನಿಚ್ಛದ್ವ್ಯ-ರಿಜೌ | ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ವಿರಾಟ್ ಸ್ವರಾಜೌ || ಎಂದು ಕಾತ್ಯಾಯನ ಮುಷಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಮುಕ್ಕಿನ

ಅದರಂತೆ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ನಿರಾಟ್ ಎಂದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ವರಾಟ್ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರು. ಕಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾರಣ ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವನ್ನು ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿರುವುದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತಾದ ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗ್ರಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು. ಇದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಾದದ ಕಡೆಯ ಅಕ್ಷರವಾದ ಣ್ಯಂ ಎಂಬ ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರವು ಣಿ+ಅಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸುವರು. ಇಂತಹ ಲೋಪಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ೨೨ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನಿಚ್ಚದ್ಧಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅವರಂತೆ ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಭೂರಿಡ್ಧಾಯತ್ರೀ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತು ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಯಮಪ್ರಕಾರ ೪೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಎರಡು ಅಕ್ಷರ ಕಮ್ಮಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ೩೯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಾತ್ರವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರಾಟ್ಟಂಕ್ತಿಯೆಂದೂ, ಎರಡು ಅಕ್ಷರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ೪೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯು ಮು. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ರ ಪೂರ್ವಪೀಠಿಕೆಯ ೧೨ನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಮೇಲಿನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮುಕ್ತುಗಳು ಮುಗ್ಗೀದದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ೪೨೫ ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಇರುವುದು. ಪುರಾಣಾದಿಯಾದ ಅನೇಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ಈ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿಯೇ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುವು. ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳೊಡನೆ ಆಧುನಿಕಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವೃತ್ತಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳ ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ವೃತ್ತವೂ ಹನ್ನೊಂದೆ ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಂದ್ರವಜ್ರ ಮತ್ತು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರವೆಂಬ ವೃತ್ತಗಳೂ, ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಂಶಸ್ಥವೃತ್ತವೂ, ಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಸಂತತಿಲಕಾ ಎಂಬ ವೃತ್ತವೂ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು.

ಅನುಷ್ಟುಪ್‌ವೃತ್ತದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಂಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ ವೃತ್ತವೇ ಅನೇಕ ಆಧುನಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಗ್ರಂಥರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿರುವುದು. ಈ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿದ್ದು ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವವು. ಎರಡನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದಗಳ ಏಳನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಪಾದಗಳ ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರವಿದ್ದರೆ ಈ ವೃತ್ತರಚನೆಯು ಸಾಧ್ಯವು. ಹೆಚ್ಚು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವೃತ್ತವೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗಾಯತ್ರಾದಿಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಬಹಳ ಪುರಾತನವಾದವು. ಅತಿಪ್ರಾಚೀನಕಾಲವಾದ ಮುಗ್ಗೀದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಮುಷಿಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಎಂದರೆ ಮುಕ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮುಗ್ಗೀದದ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದು—

ಅಗ್ನೇರ್ಗಾಯತ್ರೈಭವತ್ಸಯುಗ್ನೋಷ್ಣಿಹಯಾ ಸವಿತಾ ಸಂ ಬಭೂವ |

ಅನುಷ್ಪಭಾ ಸೋಮ ಉಕ್ಲೈರ್ಮಹಸ್ವಾನ್ ಬೃಹಸ್ಪತೇರ್ಬೃಹತೀ ನಾಚಿಮಾವತ್ ||

ವಿರಾಣ್ಮಿತ್ರಾವರುಣಯೋರಭಿಶ್ರೀರಿಂದ್ರಸ್ಯ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಿಹ ಭಾಗೋ ಅಹ್ನಃ |

ವಿಶ್ವಾನ್ದೇವಾನ್ ಜಗತ್ಯಾ ವಿವೇಶ ತೇನ ಚಾಕ್ಲೈಶ್ಚ ಯುಷಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೦-೪ ಮತ್ತು ೫)

ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ನಾಯತ್ರೀ ಛಂದಾಂಸಿ ಸರ್ವಾ ತಾ ಯಮ ಅಹಿತಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೪-೧೬)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೈಭವತ್ಸಯುಗ್ನೋಷ್ಣಿಹಯಾ ಸವಿತಾ ಸಂ ಬಭೂವ, ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಉಕ್ಲೈರ್ಮಹಸ್ವಾನ್ ಬೃಹಸ್ಪತೇರ್ಬೃಹತೀ ನಾಚಿಮಾವತ್, ಮಿತ್ರಾವರುಣರಿಂದ ವಿರಾಟ್ ಛಂದಸ್ಸೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವೆಂಬ ವಿವರಣೆ ಇರುವುದು. ಮತ್ತು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನೇ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮುಷಿಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ಜಗತ್ತೇಛಂದಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು. ಶಕ್ತರೇಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಸಾಮಗಾನಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಜರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಯುಚಾಂ ತೈಃ ಪೋಷಮಾಸ್ತೇ ಪುಪುಷ್ವಾನ್ ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ತರೀಷು |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೭೧-೧೧)

ಯಚೈಕ್ತರೀಷು ಬೃಹತಾ ರವೇಣೇಂದ್ರೇ ಕುಷ್ಮಮದಧಾತಾ ವಸಿಷ್ಠಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೭-೩೩-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕುಗಳು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ, ಮೊದಲಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಬಹು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಆತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೂ, ಅತಿಗಹನವೂ, ಅತಿವಿಸ್ತಾರವೂ, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವೂ ಆದ ಇಂತಹ ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸರಳವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಾಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂತಹ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಪಂಡಿತಪಾಂಡುರಾದಿಯಾದ ಸಕಲ ಜನರೂ ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಈಶ್ವರಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲೆಂಬ ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಿಂಹಾಸನಾಧೀಶ್ವರರೂ, ವೇದವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಸ್ವಯಂ ಪಂಡಿತರೂ, ಪ್ರಜಾನುರಾಗಿಗಳೂ, ದೈವಭಕ್ತಿತತ್ಪರರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಒಡೆಯರ್ ಬಹದ್ದೂರ್, ಜಿ. ಸಿ. ಬಿ, ಜಿ. ಸಿ. ಎಸ್. ಐ. ಮಹಾ ಪ್ರಭುವರ್ಯರು ಬಹುದ್ರವ್ಯಸಾಧ್ಯವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಉದಾರಾತ್ರಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು, ಕರ್ನಾಟಕಜನಕೋಟಿಯ ಸುಕೃತವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಉದಾರಮತಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಭುವರ್ಯರಿಗೂ, ಅವರ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೂ (ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗಾಯತ್ರೀ

ಎಂಬ ಮಂತ್ರನಾಮಾಂಕಿತರಾದ)ರಾಜಕುಮಾರಿಗೂ, ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜಾಕೋಟಿಗೂ, ವೇದಪುರುಷನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು
 ಐಹಿಕಫಲಗಳಾದ ಆಯುರಾರೋಗ್ಯೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನ
 ವನ್ನೂ ಇತ್ಯೋಪ್ಯತಿಶಯವಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಮೈಸೂರು
 ವಿರೋಧಿನಾಮ ಸಂ| ಶುಕ್ಲ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ ಕುಶ್ಲವಾರ
 30-12-1949

ಅನುವಾದಕ
 ಡಾ. ಪಿ. ನಂಕಟರಾವ್,
 ಅಸ್ಥಾನ ಮಹಾ ವಿದ್ವಾನ್

|| ೧೬ ||

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಸೂಕ್ತಗಳು ೮೧-೯೪

	ಪುಟಸಂಖ್ಯೆ
೮೧. ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೆ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	1
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	2
ರಹೂಗಣಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ	11
ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	22
೮೨. ಉಪೋ ಷು ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	33
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	34
ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	47
೮೩. ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	55
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	56
ಹವಿರ್ಧಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ, ಭದಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	68
ಗ್ರಾವಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	79
೮೪. ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಾಸ	81
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	82
ಯೆ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಾಸವು	98
ಡಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ವೃತ್ತಾಂತವು	115
ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವು	118

ಶರ್ಯೆಪಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದ ವಿಚಾರ	119
ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಿವರಣೆ	122
ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಪುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿನಿಯೋಗವು	127
೧೫. ಪ್ರ ಯೇ ತುಂಭಂತೇ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗ	143
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	144
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವೃತ್ತಾಂತವು	146
ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದವು	152
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಾದ ಪೃಷ್ಠಿ ಎಂಬ ಚಿಕ್ಕಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳ ವಿಷಯ	161
ಅ ವೋ ವಹಂತು ಎಂಬ ಪುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವು	168
ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನೊಡನೆ ಬಂದು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ವಿಚಾರ	172
ಗೋತಮ ಋಷಿಯು ಜಲಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ	183
೧೬. ಮರುತೋ ಯೆಸ್ಯ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು	192
ಋಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	193
ಶರಚ್ಚಬ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಚಾರ	205
೧೭. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೇಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು.	215
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	216
ಖಾದಿಶಬ್ಧಾರ್ಥವಿವರಣೆ.	239
೧೮. ಆ ವಿದ್ಯುದಿತ್ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು.	241
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	242
ಮರುಚ್ಚಬ್ಧ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ವಿಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.	245
ವರಾಹೂನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	260
೧೯. ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಎಂಬ ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು—	264
ಋಷಿದೇವತಾಛಂದಸ್ಸುಗಳು.	265

ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ವಿಷಯ.	275
ದಕ್ಷ, ಅರ್ಯಮಾ, ಸೋಮ ಅಕ್ಷಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸರಸ್ವತಿ ಇವರ ವಿಚಾರ.	277
ಶಾರ್ಙ್ಗನ ನೃತ್ಯಾಂತ.	286
ಅಗ್ನಿಜಹ್ನುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ.	290
ಭಂದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗವು.	293
ಪಂಚೆಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ.	300
೯೦. ಋಜುನೀತಿ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗ.	303
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	303
ಉತ ನೋ ಧಿಯಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗವು.	313
ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	314
ನವಸ್ವತಿಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ.	321
ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪವರ್ಣನೆ ಇತ್ಯಾದಿ	323
೯೧. ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವಿನ್ಯಯೋಗವು	325
ಋಷಿದೇವತಾಭಂದಸ್ಸುಗಳು.	326
ಸೋಮದೇವತಾಕಮಂತ್ರಗಳ ವಿಭಜನಾಕ್ರಮ ಇತ್ಯಾದಿ.	328
ತ್ವಂ ಸೋಮಾಕ್ರತುಭಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗವು.	332
ನೃಚಕ್ಷುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	333
ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ.	340
ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ	345
ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ.	348
ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ.	351
ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ.	354
ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ.	356
ಮಯೋಭುವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಿವರಣೆ.	357
ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗ.	361
ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷ ವಿನ್ಯಯೋಗ.	364
ಗಯಸ್ಥಾನ ಶಬ್ದ ವಿವರಣೆ	364
ಆ ಸ್ಯಾಯೆಸ್ವ ಎಂಬ ಋಕ್ವಿನ ವಿಶೇಷವಿನ್ಯಯೋಗವು.	375

ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವನಿಯೋಗ.	381
ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವನಿಯೋಗ.	384
ಪರಿಭೂಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ.	384
ಸೋಮೋ ಧೇಸುಂ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗವು	388
ಅಷಾಳ್ವಂ ಯುತ್ತು ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗ	391
ಓಷಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಾನುವಾದ	395
೯೨. ಏತಾ ಉ ತ್ಯಾ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವನಿಯೋಗ	402
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	403
ಪ್ರತ್ಯೇರ್ತಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗ	419
ಸ್ವರುಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ	420
ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	440
ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗ	455
ಅಶ್ವಿನಾವರ್ತಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ	462
೯೩. ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಎಂಬ ತೊಂಭತ್ತೆ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವನಿಯೋಗವು	469
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	470
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗ	474
ಪಣಗಳ ವೃತ್ತಾಂತ	481
ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವನಿಯೋಗ	486
ಅಸ್ಯಂ ದಿವೋ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷವನಿಯೋಗ	488
ಕೈನಪಕ್ಷಿಯು ಸೋಮವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ತಂದ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ	491
ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ ವಿಶೇಷ ವನಿಯೋಗ	500
೯೪. ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ತೊಂಬತ್ತೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು—	
ಸೂಕ್ತದ ವನಿಯೋಗವು	509
ಮುಷಿದೇವತಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು	510
ಜಾತೇವೇದೇಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	512
ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇತ್ಯಾದಿ	520
ಕುಪ್ಸಮುಷಿಯು ಮಿತ್ರಾವರಣರನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತ	551
ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಗಳ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ವಿಚಾರ	554

ಏಳನೆಯ ಭಾಗದ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ ಸಮಾಪ್ತವು.

॥ ಶ್ರೀ ॥

॥ ಶ್ರೀ ಮಹಾಗಣಾಧಿಪತಯೇ ನಮಃ ॥

ವಾಗೀಶಾದ್ಯಾಃ ಸುಮನಸಃ ಸರ್ವಾರ್ಥನಾಮುಪಶ್ರಮೇ |
ಯಂ ನತ್ಪಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾಃ ಸ್ತುತಂ ನಮಾಮಿ ಗಜಾನನಂ ||
ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ವೇದಃ ಶಿವಃ ಶಿವೋ ವೇದೋ ವೇದಾಭ್ಯಾಯಾ ಸದಾಶಿವಃ |
ತಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನೇನ ವೇದಮೇವ ಸದಾ ಜಪೇತ್ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತಾ

ಮುಗ್ಧೇದ ಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ-೨

॥ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಪೂರ್ವೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

॥ ಮೊದಲನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಅರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ॥

ಯಸ್ಯ ನಿಶ್ಚಿಸಿತಂ ವೇದಾ ಯೋ ವೇದೇಭ್ಯೋಽಪಿಲಂ ಜಗತ್ |
ನಿರ್ಮಮೇ ತಮಹಂ ವಂದೇ ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಂ ||
ದಶತಯ್ಯಾಃ ಪಂಚನೋಽಯಮಧ್ಯಾಯೋ ವ್ಯಾಕೃತಃ ಪುರಾ |
ಧೀಮಹಾ ಸಾಯಣಾರ್ಯೇಣ ಪೂರ್ವೋಽಧ್ಯಾಯೋಽಥ ವರ್ಣಿತೇ ||

ಪ್ರಥಮೇ ಮಂಡಲೇ ತ್ರಯೋದಶಾನುವಾಕೇ ಸಪ್ತ ಸೂಕ್ತಾನಿ ವ್ಯಾಕೃತಾನಿ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತಿ ನವರ್ಚಮಷ್ಟಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರೋ ನನೇತಿ | ಯುಷ್ಮಾಸ್ಯ ಸ್ವಾ-
ದ್ಯಪೇಃ (ಅನು ೧೨-೨) ಇತಿ ಪರಿಭಾಷಯಾ ರಹೂಗಣಪುತ್ರಸ್ಯ ಗೋತಮಸ್ಯಾನುವೃತ್ತೇರಸ್ಯ ಸೂಕ್ತಸ್ಯ ಸ
ಯುಷಿಃ | ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತೇ ಸಾಂಕ್ತಂ ಹೀತೈಕ್ತತ್ಪಾತ್ಪುಹ್ಯಾದಿಪರಿಭಾಷಯೇದಮುತ್ತರಂ ಚ ಸೂಕ್ತಂ

ಪಾಂಕ್ತಂ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯೇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚಮಲ್ಪಹನಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರ
ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಸತ್ಯಾ ಮದಾಸ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ |
ಆ. ೨-೧೨ | ಇತಿ || ಆರಂಭಣೀಯೇ ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಲ್ಪಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ
ಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತ್ಯಾದ್ಯಸ್ತ್ರಚೋ ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಥೇ ಮದೇ ಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ | ಆ. ೨-೪ | ಇತಿ || ಮಹಾ-
ವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಉತ್ತರಪಕ್ಷ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯೇತ್ಯೇಕಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಥ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸೂದದೋಹಾಃ | ಐ. ಆ. ೫-೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರಥಮ ಮಂಡಲದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ಎಳು ಸೂಕ್ತಗಳು
ಮುಗಿದು ಎಂಟನೆಯ ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಆರಂಭವಾಗುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮಕ್ಕು
ಗಳಿರುವುವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ನವ ಎಂಟು ಹೇಳಿರುವುದು (ಅನು. ೧೨-೨) ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ರಹೋಗಣ
ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನೆಂಬುವನು ಮುಷಿಯು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತವೂ ಪಂಕ್ತಿ
ಭಂದಸ್ತವು. ಇಂದ್ರನೇ ದೇವತೆಯು. ಪೃಷ್ಠ್ಯಯಾಗದ ಐದನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ
ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಧಿಯೇಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇದಂ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ
ಸತ್ಯಾ ಮದಾಸ ಇತಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧೨) ಆರಂಭಣೀಯ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು
ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಿಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ
ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ-
ಮದಾಯ ವಾವೃಥೇ ಮದೇ ಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೪)
ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಎಂಬ ಒಂದು ಮಕ್ಕನ್ನು ಪಠಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋಮದಾಯ ವಾವೃಥ ಇತಿ ಪಂಕ್ತಿಃ ಸೂದ-
ದೋಹಾಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಐ. ಆ. ೫-೨-೨)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೧

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೧ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧, ೨, ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಂಖ್ಯೆ— ೪ ||

|| ಮುಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಷೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—ಪಂಕ್ತಿಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ವಾವೃಧೇ ಶವಸೇ ವೃತ್ರಹಾ ನೃಭಿಃ |
 ತಮಿನ್ಮಹತ್ಸ್ವಾಜಿಷ್ಣೂತೇಮರ್ಭೇ ಹವಾಮಹೇ ಸ ವಾಜೇಷು
 ಪ್ರ ನೋಽವಿಷತ್ || ೧ ||

|| ಪವಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಃ | ಮದಾಯ | ವವೃಧೇ | ಶವಸೇ | ವೃತ್ರಹಾ | ನೃಭಿಃ |
 ತಂ | ಇತ್ | ಮಹತ್ ಸು | ಆಜಿಷು | ಉತ | ಈಂ | ಅರ್ಭೇ | ಹವಾಮಹೇ |
 ಸ | ವಾಜೇಷು | ಪ್ರ | ನಃ | ಅವಿಷತ್ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯಾವರಕಸ್ಯ ವೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕಸ್ಯ ಮೇಘಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ವಾ ಹಂತಾ | ಯದ್ವಾ |
 ಅವರಕಾಣಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತೇಂದ್ರೋ ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ ಶವಸೇ | ಬಲನಾನ್ಮೃತತ್ | ಬಲಾರ್ಥಂ
 ಚ ನೃಭಿಯೃಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತೃಭಿಯೃತ್ವಿಗ್ವಿವೃಧೇ | ಸ್ತೋತ್ರಶಸ್ತ್ರರೂಪಾಭಿಃ ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಪ್ರವರ್ಧಿತೋ
 ಬಭೂವ | ಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿ ದೇವತಾ ಪ್ರಾಪ್ತಬಲಾ ಸತಿ ಪ್ರವರ್ಧತೇ | ತಮಿತ್ತಮೇನೇಂದ್ರಂ ಮಹತ್ಸ್ವ
 ಪ್ರಭೂತೇಷ್ವಾಜಿಷು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಹವಾಮಹೇ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಣಾಯಾಹ್ವಯಾಮಹೇ | ಉತಾಪಿ
 ಚೇಮೇನಮರ್ಭೇಽಪ್ತೇ ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಹವಾಮಹೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂತಃ ಸ ಚೇಂದ್ರೋ ವಾಜೇಷು
 ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಪ್ರಾವಿಷತ್ | ಪ್ರಾವತು | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ರಕ್ಷತು || ವವೃಧೇ | ವೃಧೇಃ
 ಕರ್ಮಣಿ ಲಿಟ್ | ಸಂಹಿತಾಯಾಮುಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತುಜಾದಿತ್ಯೇ ಹಿ
 ತೂತುಜಾನ ಇತಿವತ್ಪದಕಾಲೇ ದೀರ್ಘಃ ಶ್ರೂಯೇತ | ನೃಭಿಃ | ಸಾನೇಕಾಚಿ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನಿಭಕ್ತ್ಯು-
 ದಾತ್ವತ್ಪ್ರಸ್ಯ ನೃ ಚಾನೃತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹವಾಮಹೇ | ಹೃಯತೇರ್ಲಟಿ ಹೃ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತಾ
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ತಪಿ ಗುಣಾನಾದೇಶೌ ಅವಿಷತ್ | ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ |
 ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತಿ ಕಾರಲೋಪಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದ್ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ
 ಇಟ್ || ೧ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ಅಥವಾ (ರೋಕವನ್ನು) ಆವರಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ಹಂತಕನಾದ | ಇಂದ್ರೇ—ಇಂದ್ರನು | ಮದಾಯ—ಸಂತ್ಯಾಸಗಾಗಿಯೂ | ಶವಸೇ—ಶಕ್ತಿಗಾಗಿಯೂ | ಪೃಥಿ—(ಋತ್ವಿಗ್ರೂಪರಾದ) ಮಾನವರಿಂದ | ವವೃಥೇ—(ಸ್ತುತನಾಗಿ) ಪ್ರವೃದ್ಧನಾದನು | ತಮಿತ್—ಅದೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಮಹತ್ಸು—ಪ್ರಬಲಗಳಾದ | ಅಜಿಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಹವಾಮಹೇ—(ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ | ಉತೆ—ಮತ್ತು | ಈಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ಅರ್ಭೇ—ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧದಲ್ಲೂ (ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ) | ಸೇ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ವಾಜೇಷು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ನಃ ನಮ್ಮನ್ನು | ಪ್ರ ಅವಿಷತ್—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನಿಗೆ ಸಂತ್ಯಾಸಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಬಲವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮಹಿಮೆಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ. ಅವನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲಿ.

English Translation

Indra, the slayer of Vritra, acquires vigour by means of men's praises (or is pleased by our praises) We invoke him in great battles as well as in little conflicts ; may he defend us in (all such) battles.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು—ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಬಲವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚುವುದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಬಲವು ಆತಿಶಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳಲಿ. ಇಂತಹ ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಕದನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ, ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮನ್ನು ಸಣ್ಣದು, ದೊಡ್ಡದು, ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಪಾಡಲಿ.

ಮದಾಯ ಹರ್ಷಾರ್ಥಂ | ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷಪಡುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಸೇ— ಇಂದ್ರನ ಬಲಾಭಿವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥವಾಗಿ. ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಉಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಉಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಸೇ ಎಂದರೆ ಬಲಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಶವಸೇ ಎಂಬ ರೂಪವು ಶವಸ ಎಂಬ ಸಕಾರಾಂತರಬ್ದದ ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕವಚನವು.

ಅಜಿಷು, ವಾಜೇಷು— ಈ ಶಬ್ದಗಳು, ರಣಃ ವಿವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮ ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ.-೨-೯)

ಅರ್ಭೆ— ಅರ್ಭ ಇತ್ಯಲ್ಪನಾಮ | ಸಣ್ಣದಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವವೃಥೆ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ವೃಥಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೧೩) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದು ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಕಾರಮಾತ್ರ ಉಳಿದು ತಿಜ್ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ವವೃಥೆ ಎಂದಾಗು ತ್ತದೆ—ಅನೈಷಾಮಸಿ ದ್ಯೈತ್ಯತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೭) ಅನುಕ್ತವಾದವುಗಳಿಗೂ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಾವೃಥೆ ಎಂದು ಅಭ್ಯಾಸಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಐಚ್ಛಿಕವಾದುದು. ತೂತುಜಾನ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘವು ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ಆ ಗಣದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಅದು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೀರ್ಘವು ಶ್ರುತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು.

ನೈಘಿಃ—ಋಕಾರಾಂತವಾದ ನೈಶಬ್ದವ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ವಿಭಕ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾವೇಕಾಚೆ ಸ್ತೃತೀಯಾದಿರ್ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಪ್ತಮಾಬಹುವಚನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಪದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತೃತೀಯಾ ಮುಂತಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ನೈಚಾನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನೈಶಬ್ದದ ಮೇಲಿರುವ ಝಲಾದಿಯಾದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಹವಾಮಹೆ—ಹ್ವೇರ್ ಸ್ಪರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ, ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನ ಇದಕ್ಕೆ ನಿ ಅಭಿ ಉಪ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ವಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ನೈಘೈಪವಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ವಿಹಿತವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹ್ವಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಆನುವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿ ಮುಂತಾದ ಉಪಪದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯನ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಇಕ್ಕಿಗೆ (ಇ ಉ ಯ ಲ್ಯ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ಬಂದರೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮುಂದಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಹು+ಮಹೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕರ್ತರಿ ಕಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಂದರೆ ಓಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಶಪ್ತಿನ ಆಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅವಾದೇಶಸಂಧಿ ಬಂದರೆ ಹನ+ಮಹೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತೋದೀರ್ಘೋಯಜಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಹವಾನುಹೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿಷತ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು, ಭ್ರಾದಿ. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನರೂಪವು. ವಿಧ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲೇಟಿನ ಪ್ರಯೋಗ. ಅದನ್ನೇ ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಲೇಟೋಲ್ಪಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೫೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಟಿಗೆ (ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ತಿಜಾಗಿ) ಆಡಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ತಿಎಂಬುದರ ಆದಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಪೃಶದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಜಾನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಿಪ್ ಎಂಬ ಏಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ ಮತ್ತು ಶಿತ್ ಆಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಲಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್+ಇಸ್+ಅತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಿಷತ್. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಸಿ ಹಿ ವೀರ ಸೇನ್ಯೋಽಸಿ ಭೂರಿ ಪರಾದದಿಃ |

ಅಸಿ ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿದ್ವ್ಯಧೋ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಿಕ್ಷಸಿ ಸುನ್ವತೇ

ಭೂರಿ ತೇ ವಸು || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಸಿ | ಹಿ | ವೀರ | ಸೇನ್ಯಃ | ಅಸಿ | ಭೂರಿ | ಪರಾಽದದಿಃ |

ಅಸಿ | ದಭ್ರಸ್ಯ | ಚಿತ್ | ವ್ಯಧಃ | ಯಜಮಾನಾಯ | ಶಿಕ್ಷಸಿ | ಸುನ್ವತೇ |

ಭೂರಿ | ತೇ | ವಸು || ೨ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ವೀರ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲೇಂದ್ರ ತ್ವಂ ಸೇನ್ಯೋಽಸಿ ಸೇನಾರ್ಯೋ ಭವಸಿ ತ್ವಮೇಕೋಽಪಿ ಸೇನಾಸದೃಶೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದ್ಭೂರಿ ಪ್ರಭೂತಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧನಂ ಪರಾದದಿಃ ಪರಾದಾತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪರಾಜ್ಞುಖಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಆದಾತಾಸಿ | ಭವಸಿ | ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್ | ಅಲ್ಪನಾನ್ಯುತತ್ | ಅಲ್ಪಸ್ಯಾಸಿ ತವ ಸ್ತೋತುರ್ವರ್ಧೋ ವರ್ಧಯಿತಾಸಿ | ತಥಾ ಯಜಮಾನಾಯ ಯಾಗಂ ಕುರ್ವತೇ ಸುನ್ವತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಪುರುಷಾಯ ಶಿಕ್ಷಸಿ | ಅಪೇಕ್ಷಿತಂ ಧನಂ ದದಾಸಿ | ಶಿಕ್ಷತಿರ್ವಾನಕರ್ಮಾ | ಯಸ್ಮಾತ್ತೇ ತವ ವಸು ಧನಂ ಭೂರಿ ಬಹುಲಮಕ್ಷಯಂ ಧನಂ ವಿಧ್ಯತೇ | ತಸ್ಮಾದ್ವದಾಸೀತಿ ಭಾವಃ || ಪರಾದದಿಃ | ಡಾದಾಞ್ ದಾನೇ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವಾದ್ವಿವರ್ಚನೇ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ | ವೃಧಃ | ವೃಧೇ-ರಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾದಿಗುಪಧಲಕ್ಷಣಃ ಕಃ | ಸುನ್ವತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨ ||

॥ ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ವೀರ— ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, (ನೀನು) | ಸೇನ್ಯಃ ಅಸಿ— (ದೊಡ್ಡ ಸೇನೆಯ ಬಲವುಳ್ಳ) ಯೋಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ಹಿ— ಆವ್ತರಿಂದಲೇ | ಭೂರಿ— (ಶತ್ರುಗಳ) ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವನ್ನು | ಪರಾದದಿಃ— ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು ತಂದು ಕೊಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. | ದಭ್ರಸ್ಯ ಚಿತ್—ಅಲ್ಪನಾದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವಿಗೆ | ವೃಧಃ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. | ಯಜಮಾನಾಯ— ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ | ಸುನ್ವತೇ— ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಶಿಕ್ಷಸಿ— (ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು) ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. (ಎತಕ್ಕೆಂದರೆ) | ತೇ— ನಿನಗೆ | ವಸು— ಧನವು | ಭೂರಿ— ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ (ಇದೆ) |

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಸಹ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಸೇನೆಯ ಬಲವುಳ್ಳ ಯೋಧನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆವ್ತರಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸದೆಬಡಿದು ಅವರ ಧನವನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು ನಮಗೆ ತಂದು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವು ಅಲ್ಪನಾದರೂ ಅವನನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೆ ತರುತ್ತೀಯೆ. ನಿನಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವಿರುವುದರಿಂದ ನೀನು, ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅರ್ಪಿಸುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅವನ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

O Indra, you are a hero, you have the strength of an army ; you are the giver of much booty ; though your worshipper is humble you make him great and you bestow riches upon the sacrificer who offers you Soma-libations ; for your wealth is abundant.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೇನ್ಯಃ—ಸೇನಾರ್ಹಃ | ತ್ವಮೇಕೋಽಪಿ ಸೇನಾಸದ್ಯತೋ ಭವಸಿ | ಇಂದ್ರನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ ಒಂದು ಸೇನೆಗೆ ಇರುವಷ್ಟು ಬಲವು ಅವನಿಗಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭೂರಿ— ಬಹಳವಾಗಿ, much, abundant.

ಪರಾದದೀ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ | ಪರಸ್ಯ ಆದಾತಾ | ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರೀತನಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಜಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಆ ಶತ್ರುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಧನವು ನಮಗೆ ಲಭಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ದಭ್ರಸ್ಯ— ಅಲ್ಪಸ್ಯ | ಅಲ್ಪನಾದವನ, ದೊಡ್ಡವನಲ್ಲದವನ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲದವನ. ಪುಹನ್, ಹ್ರಸ್ವಃ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಅಲ್ಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಭ್ರ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಶಿಕ್ಷಸಿ— ದಾತಿ ದಾಶತಿ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ದಾನಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷತಿ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಕ್ಷತಿ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

|| ನ್ಯಾಕವಣಶ್ಚಕ್ರಿಯಾ ||

ಪರಾದದೀ— ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ, ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ, ಉಭಯಪದೀ, ಪರಾ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನೌ ಲಿಟ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೂ, ಪುಕಾರಾಂತ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೂ, ಗವಾದಿಗಳ, ಮೇಲೂ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಕಿ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವು ಲಿಟ್ಟಿನ ಧರ್ಮ ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲತಕ್ಕತದ್ವಿತೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಕಾರವು ಇತ್ತಾಗಿ ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವ ಹೇಳಿದುವ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವಖಂಡಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಕ್ಷೇಪಿಯಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ದದಾ+ಇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಕಿತ್ ಐತ್ ಆದ ಅಜಾದಿಯಾವ ಅರ್ಧಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಕ್ಷೇಪ ಬಂದು ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ವೃಥಃ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥಕವಾದ ಣಿಚ್ಚನ್ನು ಹೊಂದ ದಿದ್ದರೂ ಣಿಚ್ಚಿನ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅರ್ಥದೊಡನೆ ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯಾರ್ಥಕಧಾತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ವೃಥುಧಾತುವು ಅಂತಹದಲ್ಲವಾದರೂ ಪ್ರಕರಣವನ್ನುನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವನು ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯಾರ್ಥಕವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇಗುಪಥ- ಜ್ಞಾಪ್ರೀಕಿರೀಕಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಇತ್ ಉಪಧೆಯುಳ್ಳ ಧಾತು, ಜ್ಞಾ, ಪ್ರೀ, ಕಿರ್ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧೆ ಎಂದರೆ ಅಲೋಲ್ಯಂತ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವ ಉಪಧಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ವರ್ಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣ ಇಲ್ಲಿ ಮುಕಾರವು (ಇಕ್) ಉಪಧೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಕಾರವು ಲೋಪವಾದರೆ ಉಳಿಯುವುದು ಅಕಾರ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವೃಧಃ ||

ಸುಸ್ವತೆ—ಸುಷ್ ಅಭಿಷವೆ. ಧಾತು, ಸ್ವಾದಿ, ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟಃ ಶತ್ಯಶಾನಚಾವಪ್ರಥಮಾಸಮಾನಾಧಿಕರಣೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೪) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಶಕಾರವು ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾದಿಗೆ ಶ್ನು ಎಂಬುದು ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ಸಂಕ್ಷೆಯು ಇದೆ. ಸುಸ್ವತ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿ ವಿಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತೈ ಸುಪ್ಪಿತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೩) ಎಂದು ನುಮ್ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯವೇ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿಯಾದ ಶಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಮ್ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಚತುರ್ಥಿವಿಕವಚನವು ಅಜಾದಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

~*~

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯದುದೀರತ ಆಜಯೋ ಧೃಷ್ಟವೇ ಧೀಯತೇ ಧನಾ |
 ಯುಕ್ಷ್ವಾ ಮದಚ್ಯುತಾ ಹರೀ ಕಂ ಹನಃ ಕಂ ವಸೌ ದಧೋಃ |
 ಸ್ಮಾ ಇಂದ್ರ ವಸೌ ದಧಃ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯತ್ | ಉತ್ಃ ಈರತೇ | ಆಜಯಃ | ಧೃಷ್ಟವೇ | ಧೀಯತೇ | ಧನಾ |
 ಯುಕ್ಷ್ವಾ | ಮದಃ ಚ್ಯುತಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ಕಂ | ಹನಃ | ಕಂ | ವಸೌ | ದಧಃ |
 ಅಸ್ಮಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ವಸೌ | ದಧಃ || ೩ ||

ವಾಯುಭಾಷ್ಯಂ

ಅತ್ರೇದಮಾಖ್ಯಾನಂ | ರಹೂಗಣಪುತ್ರೋ ಗೋತಮಃ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀತ್ | ತೇಷಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ಪರೈಃ ಸಹ ಯುದ್ಧೇ ಸತಿ ಸ ಋಷಿರನೇನ ಸೂಕ್ತೇನೇಂದ್ರಂ ಸ್ತುತ್ವಾ ಸ್ತೃಕೀಯಾನಾಂ ಜಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಯಾಮಾಸೇತಿ | ತಸ್ಯ ಚ ತತ್ಪುರೋಹಿತತ್ವಂ ವಾಜಸನೇಯಿಭಿರಾಮ್ನಾತಂ | ಗೋತಮೋ ಹಿ ವೈ ರಾಹೂಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸ್ಯಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಆಸೀದಿತಿ || ಯದ್ಯದಾಜಯಃ ಸಂಗ್ರಾಮಾ ಉದೀರತೇ ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ ಉತ್ಪದ್ಯಂತೇ ತದಾನೀಂ ಧನಾ ಧನಂ ಧೃಷ್ಟವೇ ಯೋ ಧೃಷ್ಟಾರ್ಥಾರ್ಥಯಿತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಜೇತಾ ಭವತಿ ತಸ್ಮೈ ಧೀಯತೇ | ನಿಧೀಯತೇ | ಜಯತೋ ಧನಂ ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಂ ತಾದೃಶೇಷು ಯುದ್ಧೇಷು ಪ್ರವೃತ್ತೇಷು ಮದಚ್ಯುತಾ ಶತ್ರುಣಾಂ ಮದಸ್ಯ ಗರ್ವಸ್ಯ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರೌ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚಾ ಯುಕ್ತ್ವ | ರಥೇ ಯೋಜಯ | ಯೋಜಯಿತ್ವಾ ಚ ಕಂ ಕಂಚಿದ್ರಾಜಾನಂ ತವ ಪರಿಚರಣಮಕುರ್ವಂತಂ ಹನಃ | ಹನ್ಯಾಃ | ಕಂಚನ ತ್ವಾಂ ಪರಿಚರಂತಂ ವಸೌ ವಸುನಿ ಧನೇ ದಧಃ | ಸ್ಥಾನಯಸಿ | ಅತೋ ಜಯಸರಾಜಯಯೋ- ಸ್ತೃಮೇವ ಕಾರಯಿತಾಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಇಂದ್ರಾಸ್ಮಾನಸ್ಮದೀಯಾನ್ಪ್ರಾಜ್ಞೋ ವಸೌ ಧನೇ ದಧಃ | ಸ್ಥಾಪಯ || ಉದೀರತೇ | ಈರ ಗತೌ | ಆದಾದಿಕಃ | ಅನುದಾತ್ರೇತ್ತ್ವಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ರೇ ಧಾತುಸ್ತರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾವನಿಘಾತಃ | ಧನಾ | ಸುಷಾಂ ಸಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಯುಕ್ತ್ವ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಣ ಧ್ವಾಲ್ಪೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಹನಃ | ಹಂತೇರ್ಲೇಟಿ ಸಿಸ್ಕ ಡಾಗಮಃ | ಹನಕ್ವ ದಧಶ್ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜ್ ವಿಭಕ್ತೀರ್ನಿಘಾತಪ್ರತೀಪೇಧಃ | ವಸೌ | ಲಿಂಗವ್ಯತ್ಯಯಃ | ದಧಃ | ದಧ ಧಾರಣೇ ಲೇಟಿ ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ || ೩ ||

|| ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ ||

ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಜಯಃ—ಯುದ್ಧಗಳು | ಉದೀರತೇ—ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆಯೋ, (ಆಗ) | ಧನಾ - ಧನವು | ಧೃಷ್ಟವೇ— ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ವೀರನಿಗೆ | ಧೀಯತೇ— ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆ. (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಮದಚ್ಯುತಾ—(ಶತ್ರುಗಳ)ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸತಕ್ಕ, | ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ಯುಕ್ತ್ವ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸು. | ಕಂ— (ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಮಾಡದಿರುವ) ಯಾವನನ್ನಾಗಲಿ | ಹನಃ—ಕೊಲ್ಲು. | (ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು) | ವಸೌ—ಧನದಲ್ಲಿ | ದಧಃ—ಸ್ಥಿರವಾಗಿಡು. | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಅಸ್ಮಾನ್ - ನಮ್ಮನ್ನು | ವಸೌ - ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ | ದಧಃ— ಸ್ಥಾಪಿಸಿಡು. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯುದ್ಧಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ ಶತ್ರುವನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ ವೀರನಿಗೆ ಧನವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅವನರಿಂದ ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು. ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಮಾಡದಿರುವ ರಾಜರನ್ನು ನಾಶವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ರಾಜರನ್ನು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. ನಮಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡು.

English Translation

When battles arise, wealth will be the rewards of the victor ; O Indra, yoke your horses, humblers of the pride of the enemies, in order that you may kill one and give wealth to another. Place us in possession of wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮುಷಿಯಾದ ರಹೂಗಣ ಪುತ್ರನಾದ ಗೋತಮನು ಕುರು ಮತ್ತು ಸೃಂಜಯ ಎಂಬ ಜನಾಂಗದ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಆ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ಶತ್ರುರಾಜರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಗೋತಮನು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಇಂದ್ರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕುರು ಸೃಂಜಯ ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ಸೂಚಿಸಿರುವನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಗೋತಮನು ಕುರುಸೃಂಜಯರಿಗೆ ಪುರೋಹಿತ ನಾಗಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೋತಮೋ ಹ ವೈ ರಾಹುಗಣ ಉಭಯೇಷಾಂ ಕುರುಸೃಂಜಯಾನಾಂ ಪುರೋಹಿತ ಅಸೀತ್ ಎಂಬ ವಾಜಸನೇಯ ಶ್ರುತಿನಾಕೃತವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು.

ಉದೀರತೇ ಈರ ಗತೌ | ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ, ಸಂಭವಿಸುವಾಗ, arise, happen.

ಅಜಯಃ— ಯುದ್ಧಗಳು. (ನಿ. ೩-೯)

ಧೃಷ್ಣವೇ—ಧಾಷ್ಠ್ಯಯುಕ್ತಾಯ. ಬಲವುಳ್ಳವನಿಗೆ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಗೆಲ್ಲುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು.

ಮದಚ್ಯುತಾ—ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನಡಗಿಸುವ. ಎಂದರೆ ಈ ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದರಿಂದ, ಕುದುರೆಗಳು ಶತ್ರುವಿನ ಗರ್ವವನ್ನು ಅಡಗಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉದೀರತೇ—ಈರಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, ಉತ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಬೇರೆಯಾಗುವುದು. ಇದನ್ನೇ, “ ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ ಬಲಾದನ್ಯಃ ಪ್ರತೀಯತೆ ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಾದ ಧಾತು. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೀನ್ ಜಾ ವದು. ಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಮನುದಾತ್ತಮಹ್ನಿಜೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ತಾಸ್, ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಾದ ಧಾತು, ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ, ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯುಳ್ಳ, ತಿಜಾಗೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲಜನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ತಿಜಾದೇಶವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ

ಧಾತುಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವೇ ಧಾತುಸ್ವರ. ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವು ವಿಹಿತವಾದರೂ ಅವಕ್ಕೆ ಶ್ರವಣಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೭) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಆರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಯಾವ ಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಯಚ್ಚಬ್ಧವಿದ್ಧರೆ ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜಂತವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ಯದುದೀರತ' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧ ಬಂದಿದೆ. ಆನುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವು ನಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಧನಾ—ಧನಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಧನ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿದೆ. ಡಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಡಕಾರವು ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಲೋಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಡಾಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧನ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರವು ಲುಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಕಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು.

ಯುಕ್ಷ—ಯುಜಿಂ ಯೋಗೆ, ಧಾತು, ರುಧಾದಿ, ಉಭಯಪದೀ. ಇಸು ಣೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿದೆ. ಣಜರ್ಥವನ್ನೂ ಧಾತ್ವರ್ಥಮೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕು. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್ ಬಂದಿದೆ. ರುಧಾದಿಗೆ ಶ್ನಮ್ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ಸನಾಭ್ಯಾಂ ವಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮಧ್ಯಮವುರುಷದ ಸೆ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ವ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಚೋಃ ಕುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗಕಾರಬಂದರೆ ಚತ್ವದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಕಕಾರವೂ, ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವವೂ ಬಂದರೆ ಕಕಾರಸಕಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಬೇರೆ ವರ್ಣವಲ್ಲ. ಯುಕ್ಷ ಎಂದಿರುವಾಗ, ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎರಡು ಸ್ವರವಿರುವ ತಿಜಂತದ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪಾಠದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ಷ ಎಂದು ದೀರ್ಘವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.

ಹನಃ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ. ಧಾತು, ಅದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಬಂದಿದೆ. ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷದ ಸಿವ್ ಬಂದಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ (೧-೬-೮೧-೧) ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಅಡಾಗಮು ಬರುತ್ತದೆ. ಹನಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಲ್ ವರ್ಣದ ಪರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಲೋಪಬಾರದಿ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಸಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಪಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಚ, ವಾ, ಹಾ, ಅಹ ಇವುಗಳು ಲೋಪವಾದಾಗ ಪ್ರಥಮೋಚ್ಚರಿತವಾದ ತಿಜ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹನಶ್ಚ, ದಧಶ್ಚ ಎಂದು ಚಾರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಕಾರಲೋಪವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಸೌ—ಸಪ್ತಮೈಕವಚನ. ವಸುಶಬ್ದವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾದಿಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಹೆಣ್ಣು—ದಧ ಧಾರಣೆ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ, ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ರೂಪ. ಆತ್ಮನೇಪದದಲ್ಲಿ ದಧಸ್ತು ಎಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದವು ಬಂದಿದೆ. ಕಬ್ಬಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಸ್ಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕ್ರ॑ತ್ವಾ ಮ॒ಹಾ ಅ॒ನು॒ಷ್ಟಧಂ॑ ಭೀ॒ಮ ಆ ವಾ॑ವೃ॒ಧೇ ಶವಃ॑ |
 ತ್ರಿ॒ಯ ಋ॒ಷ್ವ ಉ॒ಪಾಕ॑ಯೋ॒ನಿ ಶಿ॒ಪ್ರೀ ಹರಿ॑ವಾನ್ದಧೇ॒ ಹಸ್ತ॑-
 ಯೋ॒ರ್ವಜ್ರ॑ಮಾಯ॒ಸಂ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಕ್ರ॑ತ್ವಾ | ಮ॒ಹಾನ್ | ಅ॒ನು॒ಷ್ಟಧಂ॑ | ಭೀ॒ಮಃ | ಆ | ವ॒ವೃ॒ಧೇ | ಶವಃ॑ |
 ತ್ರಿ॒ಯೇ | ಋ॒ಷ್ವಃ | ಉ॒ಪಾಕ॑ಯೋಃ | ನಿ | ಶಿ॒ಪ್ರೀ | ಹರಿ॑ವಾನ್ | ದ॒ಧೇ |
 ಹಸ್ತ॑ಯೋಃ | ವಜ್ರಂ | ಆಯ॒ಸಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕ್ರತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ನಾ ಮಹಾನ್ ಸರ್ವಾಧಿಕೋ ಭೀಮಃ ತತ್ರೋಕ್ತಾಂ ಭಯಂಕರ ಇಂದ್ರೋನುಷ್ಟಧಂ | ಸ್ವಧೇತೃನ್ನನಾಮ | ಸ್ವಧಾಯಾಂ | ವಿಭಕ್ತೃರ್ಭೇದ್ಯಯಾಭಾವಃ | ಸೋಮ- ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಪಾನೇ ಸತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಶವ ಆತ್ಮೀಯಂ ಬಲಮಾ ವವೃಧೇ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾವರ್ಧಯತ್ | ತದನಂತರಮ್ನೋ ದರ್ಶನೀಯಃ ಶಿಪ್ರೀ | ಶಿಪ್ರೀ ಹನೂ ನಾಕೇನಿ ನಾ | ತದ್ಯುಕ್ತಃ ಹರಿವಾನ್ ಹರಿನಾಮಕಾಶ್ಚೋಪೇತ ಇಂದ್ರ ಉಪಾಕಯೋಃ | ಅಂತಿಕನಾಮೈತತ್ | ಸಮಾಪವರ್ತಿನೋ-

ಹಸ್ತಯೋರ್ಬಾಹ್ಯೋರಾಯಸಮಯೋಮಯಂ ವಜ್ರಂ ಶ್ರಿಯೇ ಸಂಪದರ್ಥಂ ನಿ ದಧೇ | ನಿದಧಾತಿ | ಸ್ಥಾಪಯತಿ | ಸೋಮಪಾನೇನ ಹೃಷ್ಯಃ ಪ್ರಬಲ ಇಂದ್ರಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹನನಾಯ ಹಸ್ತೇ ವಜ್ರಂ ಗೃಹ್ಣಾತಿತಿ ಶಾಪ್ತರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಕೃತ್ವಾ | ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ನಾಭಾವಸ್ಯ ವಿಳಲ್ಪಿತತ್ವಾದ್ಭಾವಃ | ಆಯಸಂ | ತಸ್ಯ ವಿಕಾರ ಇತ್ಯಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ || ೫ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ | ಮಹಾರ್—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ | ಭೀಮಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯಂಕರನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅನುಷ್ಠಧಂ—(ಸೋಮರೂಪವಾದ) ಅನ್ನ ಸೇವನೆಯಾದಮೇಲೆ | ತವಃ—(ತನ್ನ) ಬಲವನ್ನು | ಆ ವವೃಧೇ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿವಾಡಿಕೊಂಡನು | ಯುಷ್ಯಃ—ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ | ಶಿಪ್ರೀ—ಸುಂದರವಾದ ಗಲ್ಲು ಅಥವಾ ಮೂಗುಳ್ಳವನೂ | ಹರಿವಾಃ—ಹರಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಉಪಾಕಯೋಃ—(ತನ್ನ) ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ | ಹಸ್ತಯೋಃ—ಕೈಗಳಲ್ಲಿ | ಆಯಸಂ—ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಶ್ರಿಯೇ—(ನಮ್ಮ) ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ | ನಿ ದಧೇ—ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೋಮ ರಸರೂಪವಾದ ಅನ್ನಸೇವನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನೂ, ಸುಂದರವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಹರಿಯೆಂಬ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ನಮಗೆ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

English Translation

Sacrifices make Indra mighty; he is formidable to the enemies; partaking of the sacrificial food, Indra has increased his strength; he has a handsome chin and is pleasing in appearance. He possesses two good horses; he grasps the iron thunderbolt in his hands for our prosperity.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಕೃತ್ವಾ—ಕರ್ಮಣಾ | ಅಸಃ ಅಸ್ಯಃ ನೋನಲಾವ ಇಪ್ಸತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರತುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಕೃತ್ವಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ; ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ; ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ಅನುಷ್ಠಾನಂ—ಸ್ವಧಾ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೩-೯) ಅನುಷ್ಠಾನಂ ಅನ್ನನ್ನಂ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮಿಂ ವಚನವಿರುವುದು (ನಿ. ೪-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವು. ಈ ಅನ್ನದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿಯು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳ್ಳುವುದು.

ಋಷ್ಯಃ—ದರ್ಶನೀಯಃ | ಸುಂದರನಾದವನು

ಉಪಾಕಯೋಃ—ಉಪಾಕವೆಂದರೆ ಸಮಾಪ. (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಕಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹಸ್ತಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಜ್ರಮಾಯಾಸಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿರುವ ಉಕ್ತಿನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು, ಅಥವಾ ಉಪಾಕಯೋಃ ಎಂದರೆ ಎರಡುಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಹಸ್ತಯೋಃ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಆಯಾಸಂ—ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಉಕ್ತಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ತ್ಯಜ್ಯವು ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನೆಂದು ಮಹ್ಯಂ ತ್ಯಜ್ಯಾ ವಜ್ರಮತಕ್ಷದಾಯಾಸಂ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೪೮-೩) ಎಂಬ ಮುಕ್ತು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವುದು.

ಶ್ರಿಯೇ ವಜ್ರಂ ನಿದಧೇ—(ನಮ್ಮ) ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸುವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ನಮಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವನು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಕ್ರತ್ವಾ—ಕ್ರತುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಘಿಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಜಸೋನಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ (ವಾ ಸೂ. ೭-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಭಾವವು ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ' ಜಸಾದಿಸು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಂ ' ಎಂಬ ನಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಜಸಾದಿವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆದೇಶಗಳು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾಭಾವನಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ **ಷಷ್ಠೀಯುಕ್ತಃ ಛಂದಸಿ ವಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಗವಿಭಾಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯೋಗವಿಭಾಗವೆಂದರೆ ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಳಿಸಿ ಗೋಸ್ಮರ ತುಂಡು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ವಾ ಎಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯವಿಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಯೋಗವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಅರ್ಥವ ಸ್ಪಷ್ಟವಿವರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಬಂದರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ಘಿಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಾಭಾವ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವಿಭಕ್ತಿಯೇ ಉಳಿದಿರುವಾಗ ಯತ್ಸಂಧಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಯಸಂ—ದ್ವಿತೀಯೈಕವಚನ. ತಸ್ಯವಿಕಾರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪.೨.೧೨೪) ಅದರ ವಿಕಾರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸಸ್ಯಂತದ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಹವಿಕಾರವೆಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಅಯಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಣಕಾರವು ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತದ್ವಿತೀಷ್ವಣಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇತ್, ಣಿತ್, ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಂಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯುದಾತ್ತಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವಿರುವಾಗ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನ್ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಮಿಪೂರ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾದರೂ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ, ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ, ಪರದ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವು ಬಂದಿದೆ.

ಅನುಸ್ವಧಮ್—ಸ್ವಧಾಯಾಂ ಅನುಸ್ವಧಂ. ಅನ್ಯಯಂ ವಿಭಕ್ತಿಸಮಾಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಯೀಭಾವಸಮಾಪ ಬಂದಿದೆ. ಸಮಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಆ ಪಪ್ರೌ ಪಾರ್ಥಿವಃ ರಜೋ ಬದ್ಧಧೇ ರೋಚನಾ ದಿವಿ |
 ನ ತ್ವಾವಾ ಇಂದ್ರ ಕಶ್ಚನ ನ ಜಾತೋ ನ ಜನಿಷ್ಯತೇತಿ ವಿಶ್ವಂ
 ನವಕ್ಷಿಥ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಪಪ್ರೌ | ಪಾರ್ಥಿವಂ | ರಜಃ | ಬದ್ಧಧೇ | ರೋಚನಾ | ದಿವಿ |
 ನ | ತ್ವಾ | ವಾನ್ | ಇಂದ್ರ | ಕಃ | ಚನ | ನ | ಜಾತಃ | ನ | ಜನಿಷ್ಯತೇ | ಅತಿ |
 ವಿಶ್ವಂ | ನವಕ್ಷಿಥ || ೫ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಸಾರ್ಥಿವಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧಿ ವಸ್ತುಜಾತಂ ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಂ
 ಚಾ ಪಪ್ರೌ | ಅಪೂರಯತಿ | ತಥಾ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ರೋಚನಾ ರೋಚಮಾನಾನಿ ದೀಪ್ತಾನಿ ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ
 ಬದ್ಧಧೇ | ಬಬಂಧ | ಸ್ಥಾಪಿತನಾನ್ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾವಾನ್ ತ್ವತ್ಪದ್ಯಶಃ ಕಶ್ಚನ ನ ಜಾತೋ
 ನೋತ್ಪನ್ನೋಽಸ್ಮಿ | ನ ಚ ಜನಿಷ್ಯತೇ | ಉತ್ಪತ್ಸ್ಯಮಾನೋಽಪಿ ನಾಸ್ತಿ | ತಾದ್ಯಶಸ್ತ್ರಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ
 ರಕ್ಷಿತವ್ಯಂ ಜಗದತಿ ವವಕ್ಷಿಥ | ಅತಿಶಯೇನ ವೋಧುಮಿಚ್ಛಸಿ | ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ವಹಕೋ
 ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಪಪ್ರೌ | ಪ್ರಾ ಪೂರಣೇ | ಲಿಟ್ಕೃತ ಔ ಣಲಃ | | ಪಾ. ೭-೧-೩೪ | ಇತ್ಯಾಕಾರಾದೇಶಃ
 ಸಾರ್ಥಿವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾ ಇೌ | ಪಾ. ೪-೧-೮೫-೨ | ಇತ್ಯಇಪ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇಾತ್ಪ್ರಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರ
 ತ್ವಂ | ರಜಃ | ರಜಂತ್ಯಸ್ತೀ ಗಂಧರ್ವಾದಯ ಇತಿ ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ | ರಂಜ ರಾಗೇ | ಅಸುನಿ ರಜಕರ
 ಜನರಜಃಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪ | ಇತಿ ನಲೋಪಃ | ಬದ್ಧಧೇ | ಬಧ ಬಂಧನೇ | ಲಿಟಿ
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹಲಾದಿಶೇಷಾಭಾವಃ | ಏಕಹಲ್ಮಧ್ಯಗತತ್ವಾಭಾವಾದೇಶ್ವಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಾವಪಿ ನ ಸ್ತಃ |
 ಸಾದಾದಿತ್ವಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ತ್ವಾವಾನ್ | ವತುಸ್ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದ್ಯಶ್ಯ
 ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಪ್ | ಆ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ಪ್ರಂ | ವವಕ್ಷಿಥ | ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛ |
 ಸನಿ ಸನ್ಯತ ಇತಿತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪಂತ ಇತ್ಯಭಾವಃ | ಸನಂತಾಲ್ಲಿಟ್ಯಮಂತ್ರ ಇತಿ
 ನಿಷೇಧಾದಾಮ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಭಾವಃ || ೫ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಾರ್ಥಿವಂ—(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಪೃಥಿವೀ ಲೋಕವನ್ನೂ | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಲೋಕವನ್ನೂ ಸಹ |
 ಆ ಪಪ್ರೌ—(ನಿನ್ನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ) ತುಂಬಿದ್ದೀಯೆ | ದಿವಿ—ದ್ಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ | ರೋಚನಾ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ
 ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು | ಬದ್ಧಧೇ—ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವಾವಾನ್—
 ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾಗಿ | ಕಶ್ಚನ—ಯಾವನೂ ಕೂಡ | ನ ಜಾತಃ—ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ | ನ ಚ ಜನಿಷ್ಯತೇ—ಹುಟ್ಟುವುದೂ
 ಇಲ್ಲ | (ಅಂತಹ ನೀನು) ವಿಶ್ವಂ—ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ | ಅತಿ ವವಕ್ಷಿಥ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲು
 ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

ಭವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿದ್ದೀಯೆ.
 ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗೆ ಸದೃಶ
 ನಾದವನು ಹಿಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಮುಂದೆಯೂ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ನೀನು ಸಕಲ
 ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅತಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Indra has filled the Surface of the earth and the firmament with his
 glory ; he has established the constellations in the sky ; O Indra, no one like

you (having such powers as you have) has ever been born or nor will be born.
You have sustained the entire Universe.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪಾರ್ಥಿವಂ—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃಸಂಬಂಧಿ | ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು

ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕವು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಸಮೂಹವು.

ಶ್ವಾನಾನ್—ನಿನ್ನ ಸಮಾನನಾದವನು, ನಿನ್ನಂತಿರುವವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಪ್ರಾ—ಪ್ರಾ ಪೂರಣೆ ಧಾತು. ಆದಾದಿ, ಪರಸ್ಮೈಪದಿ, ಲಿಟಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲಿಟಪರ
ನಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಪ್ರಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦)
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪಾನಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ಟಿನ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕ ವಚನವಾದ ತಿಪ್ಪಿಗೆ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ ಣಲತು
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಲ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಆತ ಔಣಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೪)
ಆಕಾರಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಣಲ್‌ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಔಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾ ಎಂಬುದು
ಆಕಾರಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಣಲಿಗೆ ಔತ್ವಬಂದರೆ ಪಪ್ರಾ+ಔ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವೃದ್ಧಿರೇಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ
ವೃದ್ಧಿಯು ಬಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಪಾರ್ಥಿವಂ—ದಿತ್ಯದಿತ್ಯಾದಿತ್ಯಸತ್ಯುತ್ರಪದಾಣ್ಣಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೮೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವಿಷಯದಲ್ಲಿ
ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಾಇಾ (ವಾರ್ತಿಕ ೨೫೫೪) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಆರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ಇದಂ (ಅದರಸಂಬಂಧಿ)
ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅಇಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಇಾತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆದ್ಯಚ್ಚಾದ
ಋಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಉರಣ್ಣಿಪರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯಾದ
ಆಕಾರವು ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ವಿತ್ತಪ್ರತ್ಯಯ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವೀ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಈಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೯೬) ಇಾನಂತವಾದದ್ದೂ ನಿದಾಂತವಾದದ್ದೂ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥಿವಶಬ್ದವು
ಅನಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ರಜಃ—ರಜಂತಿ ಆಸ್ಮಿನ್ ಗಂಧರ್ವಾದಯಃ ಇತಿ ರಜಃ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ. ರಜಸ್ಸೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೆಂದರ್ಥ.
ಗಂಧರ್ವಾದಿದೇವತೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವೇ ಆಕಾಶವಾಗಿದೆ. ರಜ ರಾಗೆ
ಧಾತು. ಆಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ರಂಜ್+ಅಸುನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರಜಕರಜನರಜಃ
ಸ್ನೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್
ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಅಸ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಸಕಾರಾಂತ ರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬದ್ಧಧಿ—ಬಧ ಬಂಧನೆ, ಧಾತು, ಭ್ಯಾದಿ, ಲಿಟ್ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಧ+ಬಧ+ಎ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಾದಿಃ ಶೇಷಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ಪೂರ್ವಖಂಡದಲ್ಲಿ ಆದಿವ್ಯಂಜನ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಿಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂವೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಏಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಲ್ಲಿ ಆದಿಶೇಷವು ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ರ್ಝಲಾಂ ಜಶ್ ರ್ಝಶಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. **ಅತಏಕಹಲ್ ಮಧ್ಯೈನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಲಿಟನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಯಾವ ಆದೇಶವೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾರದೆ ಇರುವ ಅಂಗದ ಅನಯವನಾದ ಸಂಯುಕ್ತಹಲ್ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ಯವೂ ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಹಲಾದಿಶೇಷವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಆಕಾರವು ಸಂಯುಕ್ತಹಲ್ಮಧ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಏತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನುದಾತ್ತಂ ಸರ್ವಮಸಾದಾದೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬಂದಿದೆ.

ತ್ಯಾವಾನ್—ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತಿನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದು ಇವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಇವನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ 'ಮತುಪ್ ಪ್ರಕರಣೆ ಯುಷ್ಮದ ಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಭಂದಸಿ ಸಾದ್ಯಶೈ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ (ವಾರ್ತಿಕಂ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾದ್ಯಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಸಾದ್ಯಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದದ ಮಪರ್ಯಂತದವರೆಗೆ ತ್ವ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವ+ಅದ್+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಶೇಷೇಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. **ಮಾದುಸಧಾಯಾಕ್ಲ ಮತೋವೋಽಯವಾದಿಭ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಮಕಾರ, ಆಕಾರ ಕೋನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಥವಾ ಮಕಾರ, ಆಕಾರ ಉಪಧಿಯಾಗಿರುವ ಯವಾದಿಭಿನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಪಧಿಯೆಂದರೆ ಅಂತ್ಯವರ್ಣದ ಪೂರ್ವವರ್ಣ. ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬಂದಿದೆ. **ಅಸರ್ವನಾಮ್ನಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ದ್ವಕ್, ವೃಶ, ವತುಪ್ ಇವುಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತ್ವ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬಂದಿದೆ. ಮತುಪಿನಲ್ಲಿ ಉಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪಯುಕ್ತ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. **ತ್ಯಾವಾನ್ ತ್+ಸ್** ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುವಿಭಕ್ತಿಗೆ **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪಬಂದರೆ ಕೋನೆಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲಕ್ಷಣ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ **ನಲೋಪಃ ಸ್ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವವಕ್ಷಿಣ್—ವವ ಪ್ರಾಪಣಿ. ಧಾತು, ಭ್ರಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್ ಬಂದಿದೆ. ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸನ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಹರಿಗೆ ಕೇಷ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೯) ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಾಸದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ' ಸರ್ವೇ ವಿಧಯು ಕ್ಷಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತಿ ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಇತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ವವಹ್+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೩೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಠೋಃ ಕಃ ಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ಸಕಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಬಂದರೆ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ವವಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನ್ನಂತವಾದುದರಿಂದ ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಧಾತುವು ಅನೇಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಕಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಾನುಮಂತ್ರೈ ಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೨೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುಂತ್ರೈ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಮ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ ಅನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಪುನಃ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಥಲ್ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ವಲಾದಿಯಾದ ಆರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು ಬಂದರೆ ಸನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೋ ಅರ್ಯೋ ಮುರ್ತುಭೋಜನಂ ಪರಾದದಾತಿ ದ್ರಾಶುಷೇ ।

ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತು ವಿ ಭಜಾ ಭೂರಿ ತೇ ವಸು ಭ-

ಕ್ಷೀಯ ತವ ರಾಧಸಃ || ೬ ||

|| ಸದಕಾಠಃ ||

ಯಃ | ಅರ್ಯಃ | ಮರ್ತಃ ಽ ಭೋಜನಂ | ಪರಾಃ ಽ ದದಾತಿ | ದಾಶುಷೇ |
 ಇಂದ್ರಃ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಶಿಕ್ಷತು | ವಿ | ಭಜ | ಭೂರಿ | ತೇ | ವಸು | ಭಕ್ಷೀಯ |
 ತವ | ರಾಧಸಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರ್ಯಃ ಸ್ವಾಮೀ ಪಾಲಯಿತಾ ಯ ಇಂದ್ರೋ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಸರ್ವೈರನುಷ್ಠೇರುಪ-
 ಭೋಜ್ಯಮನ್ನಂ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಪರಾದದಾತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ
 ಸ ಇಂದ್ರೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಶಿಕ್ಷತು | ತಾದ್ಯಶಮನ್ನಂ ದದಾತು | ಅವಶಿಷ್ಟಪಾದದ್ವಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಂ | ಹೇ
 ಇಂದ್ರ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಧನಂ ವಿ ಭಜ | ವಿಭಕ್ತಂ ಕುರು | ಯತಸ್ತೇ ತವ ವಸು ಧನಂ ಭೂರಿ ಬಹುಲ-
 ಮಸಂಖ್ಯಾತಂ ಅತಸ್ತವ ರಾಧಸೋ ಧನಸ್ಯೈಕದೇಶಂ ಭಕ್ಷೀಯ | ಭಜೇಯ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಂ ||
 ಪರಾದದಾತಿ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂ | ತಿಜು ಚೋದಾತ್ತವತೀತಿ ಗತೇರನುದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ದಾಶುಷೇ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನಿತಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಚತುರ್ಥ್ಯೇಕ-
 ವಚನೇ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ಭಕ್ಷೀಯ |
 ಭಜ ಸೇನಾಯಾಂ | ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಜು ತಸ್ಯ ಚೈಂದ್ರಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾ ಧರ್ಮಧಾತುಕತ್ವಾಚ್ಚಬಿಭಾವಃ
 ಸಲೋಪಾಭಾವಕ್ಕೆ | ಏಕಾಚಿ ಇತಿಲಿಪ್ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಆಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ |
 ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಸಮಾನವಾಕ್ಯಗತತ್ವಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಸಮಾನವಾಕ್ಯೇ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಾ
 ವಕ್ತವ್ಯಾ ಇತಿ ವಚನಾತ್ || ೬ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅರ್ಯಃ— ಪಾಲಕನಾದ | ಯಃ— ಯಾವ ಇಂದ್ರನು | ಮರ್ತಭೋಜನಂ— ಮಾನವನು
 ಭೋಗಿಸತಕ್ಕ ಅನ್ನವನ್ನು | ದಾಶುಷೇ— ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಪರಾದದಾತಿ-
 ಕೊಡುತ್ತಾನೆಯೋ | ಇಂದ್ರಃ—ಆ ಇಂದ್ರನು | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ಶಿಕ್ಷತು—(ಅದೇ ಅನ್ನವನ್ನು)ಕೊಡಲಿ |
 (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ವಿಭಜ - (ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು) ಹಂಚಿ ಭಾಗಮಾಡು | ತೇ— ನಿನ್ನ | ವಸು— ಧನವು |
 ಭೂರಿ—ಅಧಿಕವಾದುದು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತವ—ನಿನ್ನ | ರಾಧಸಃ—ಧನದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು | ಭಕ್ಷೀಯ-
 ನಾನೂ ಹೊಂದುವೆನು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಮಾನವರ ಉಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ನನಗೂ ಕೊಡಲಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಧನವು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ ವಿಭಾಗಮಾಡು. ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ನನಗೂ ಸಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

Indra, the protector, gives the food that is fit for mortals, to the giver of oblations ; let that Indra bestow food on us ; O Indra, distribute your wealth which is abundant so that I may obtain a portion of your vast riches.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮರ್ತಭೋಜನಂ— ಸರ್ವೈರ್ವಾನುಷ್ಠೈರುಪಭೋಜ್ಯಮನ್ನಂ | ಮನುಷ್ಯರು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ; ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಕ್ಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಹಾರವು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಗೋಮಹಿಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ತೃಣ (ಹುಲ್ಲು)ವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಹಾರವು. ವ್ಯಾಳೈದಿಗಳಿಗೆ ಮಾಂಸವು ಆಹಾರವು. ಅದರಂತೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಧಾನ್ಯಾದಿ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವೆವು.

ರಾಸ್ತಾ ಚಿನೋ ಅಮೃತ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ತ್ಮನೇ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಮೃಳ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೪-೬)

ವೈ ೧ ವಿಣಂ ಪೃಥ್ವೀಮಮತಿಂ ಸೃಜಾನ ಆ ನೃಭ್ಯೋ ಮರ್ತಭೋಜನಂ ಸುವಾನಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೮-೨)

ವಿಶ್ರಯಮಾಣೋ ಅನುತಿಮುರುಚೀಂ ಮರ್ತಭೋಜನಮಥ ರಾಸತೇ ನಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೨-೪೫-೨)

ಯತ್ತೇ ದಿವೋ ದುಹಿತರ್ಮರ್ತಭೋಜನಂ ತದ್ರಾಸ್ಯ ಭುನಜಾಮಹೈ |
(ಮು. ಸಂ. ೨-೮೧-೫)

ವಿಶ್ವಾ ಸೂನೋ ಸಹಸೋ ಮರ್ತಭೋಜನಾ ರಾಸ್ಯ ತದ್ಯತ್ತೈಮಹೇ |
(ಮು. ಸಂ. ೨-೧೬-೪)

ಶಿಕ್ಷತು— ಶಿಕ್ಷತಿರ್ದಾನಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೨-೨೦) ಶಿಕ್ಷತು ಎಂದರೆ ಕೊಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ರಾಧಸಃ— ಧನದ. ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊವಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಧಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸರಿತವಾಗಿರುವುದು. (ನಿ. ೨-೯)

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪರಾದದಾತಿ—ಪರಾ ಎಂಬುದು ಉಪಸರ್ಗ. ತುದಾಜ್‌ದಾನೆ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಗೆ ಶ್ಲುವಿಕರಣ. ಶ್ಲುಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. **ಉಪಸರ್ಗಾಃ ಕ್ರಿಯಾಯೋಗೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೫) ಗತಿಕ್ಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೦) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗತಿ ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. **ಅಭ್ಯಸ್ತಾ ನಾಮಾದಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಅನಿಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಅಜಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಆದಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಭಿ ಅಭ್ಯಸ್ತಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಹಿತನಾದ ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಎರಡು ಖಂಡಗಳಿಗೂ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ. **ತಿಜುಚೋದಾತ್ತವತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೧) ಉದಾತ್ತವುಳ್ಳ ತಿಜಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಾ ಎಂಬ ಗತಿಗೆ “ನಿಪಾತಾ ಆದ್ಯದಾತ್ತಾ” ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾತುಷೆ—ದಾಶ್ಯ ದಾನಿ, ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. **ದಾಶ್ಯಾನ್ ಸಾಹ್ಯಾನ್ ಮಿಥ್ಯಾಂಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳು ನಿಪಾತಿತಗಳಾಗಿವೆ. ದಾಶ್ಯಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾದುದಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಣ್ ನಿಷೇಧವೂ ಕ್ವಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರದೇಕಾಃ ಧಾತುದ್ವಿತ್ವನಿಷೇಧವೂ ನಿಪಾತವಿಂವ ಸಿಂಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಶ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದಾಗ **ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ವಸ್ವಂತವಾದ ಭ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬಿ ಎಂಬ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ (ಅಂಗಕ್ಕೆ) ಭಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬಂದಿದೆ. ಯಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವ ಇಕ್ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರ ರೂಪವಾದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ಆಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾತುಸ್+ಎ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಇಣ್ ಕವರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಃ, ವಸ್, ಘಸ್ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶವು ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ ಸಂಬಂಧಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ವ ಬಂದಿದೆ. ದಾತುಷೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಕ್ತೀಯ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. **ವಿಧಿನಿಮಂತ್ರಣಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೬೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಜ್. ಆಶೀರ್ಲಿಜುಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇದ್ದರೂ ವಿಧಿಲಿಜುಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ **ಭಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ** ಧಾತುಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಭಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಧಿಲಿಜುಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ವಿಹಿತವಾದ ಶಪ್ ವಿಕರಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿಜುತ್ವಮಪುರುಷೈಕವಚನಕ್ಕೆ ಇಚೋತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಃ ಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಲಿಜುಗೆ ಸೀಯುಟಾಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. **ಭಜ್+ಸೀಯ್+ಅ** ಎಂದಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ **ಚೋಃ ಳಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ವವು ಬಂದರೆ ಗಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಚರ್ತದಿಂದ ಕಕಾರ ಬಂದರೆ ಭಜ್+ಸೀಯ

ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಯದಾಗಮನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸೀಯುಟ್ ಲಿಜಿಗೆ ಬಂದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾನಯವವಾದುದರಿಂದ ಕವರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪತ್ತಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರ ವಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ತಕಾರವಾದಾಗ ಭಕ್ಷೀಯ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೇ ಲಿಜಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದ ಲೋಪವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೀಯುಡಾಗಮ ಬಂದನೇಲೆ ವಲಾದಿ ಆರ್ಥಧಾತುಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಏಕಾಚೆ ಉಪದೇಶೇನುದಾತ್ತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನ್ನೆಷ್ಟೇ ಬರುತ್ತದೆ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕಾಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಧಾತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಲಾದಿ ಆರ್ಥಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭಜಧಾತುವು ಏಕಾಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಅನುದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗವಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೀಯುಡಾಗಮವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾನವಾಕ್ಯೆ ನಿಘಾತಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಾ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ (ವಾ ೪-೭-೧೪) ಏಕವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದವು ಸಮಾನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರದಿದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೭ ||

~*~*~*~

|| ಸಾಹಿತಾಣಾಃ ||

ಮದೇಮದೇ | ಹಿ | ನೋ | ದದಿಯೂಢಾ | ಗವಾಮ್ಯುಜುಕ್ರತುಃ |
 ಸಂ | ಗೃಭಾಯು | ಪುರೂ | ಶತೋಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ | ವಸು | ಶಿಶೀಹಿ |
 ರಾಯು | ಆ | ಭರ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮದೇಽ ಮದೇ | ಹಿ | ನಃ | ದದಿಃ | ಯೂಢಾ | ಗವಾಂ | ಯುಜುಽ ಕ್ರತುಃ |
 ಸಂ | ಗೃಭಾಯು | ಪುರು | ಶತಾ | ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ಯಾ | ವಸು | ಶಿಶೀಹಿ |
 ರಾಯಃ | ಆ | ಭರ || ೭ ||

ಸಾಮಾನ್ಯಭಾಷ್ಯಂ

ಜಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಂದ್ರಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿನೋ ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿರಿತಿ ನೈಕಲ್ಪಿಕೋನುರೂಪಸ್ತುಚಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಮದೇಮದೇ ಹಿ ನೋ ದದಿಃ ಸುರೂಪಕೃತ್ನುಮೂತಯೇ | ಅ. ೨-೪ | ಇತಿ ||

ಮದೇ ಮದೇ ಸೋಮಪಾನೇನ ಹರ್ಷೇ ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ಋಜುಕ್ರತುರ್ಋಜುಕರ್ಮಾ ಸ ಇಂದ್ರೋ ನೋನೈಶ್ಚಭ್ಯಂ ಗವಾಂ ಯೂಥಾ ಯೂಥಾನಿ ದದಿರ್ಹಿ ಗೋಯೂಥಾನಾಂ ದಾತಾ ಖಲು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸ ತ್ವಂ ಪುರು ಪುರುಣಿ ಪ್ರಭೂತಾನಿ ಶತಾ ಶತಸಂಖ್ಯಾಕಾನಿ | ಅಪರಿಮಿತಾನೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಸು ವಸೂನಿ ಧನಾನ್ಮು ಭಯಾಹಸ್ತೋ ಭಾಭ್ಯಾಂ ಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ ಸಂ ಗೃಭಾಯ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತುಂ ಸಮ್ಯಗ್ಗೃಹಾಣ | ಶಿಶೀಹಿ | ಅಸ್ಮಾಂಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರು | ನಿಶಿತಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಯೋ ಧನಾನಿ ಹಸ್ತಯೋಃ ಸ್ಥಿತಾನ್ಯಾ ಭರ | ಆಹರ | ಪ್ರಯಚ್ಛ || ದದಿಃ | ಡುದಾಇಃ ದಾನೇ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ಯೂಥಾ | ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಗವಾಂ | ಸಾವೇಕಾಚೆ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ಚನ್ನಾವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗೃಭಾಯ | ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೇ | ಲೋಟಿ ಹೌ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ | | ಸಾ. ೩-೧-೮೪ | ಇತಿ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ತಂ | ಉಭಯಾಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ | ಉಭಯಹಸ್ತಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ತೃತೀಯಾದ್ವಿವಚನಸ್ಯ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡ್ಯಾದೇಶಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಮಾಸಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಸು | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರ್ಲುಕ್ | ಶಿಶೀಹಿ | ಶೋ ತನೂಕರಣೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಆದೇಚೆ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಇದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಈ ಹಲ್ಯಘೋರಿತಿ ಧಾತೋರಿತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರಾಯಃ | ಊಡಿಡಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮದೇಮದೇ— (ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನಾಗಿರಲು | ಋಜುಕ್ರತುಃ— ಪ್ರಾನಾಣಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗವಾಂ ಯೂಥಾ— ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು | ದದಿ ಹಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ ? (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ಪುರು—ಪ್ರಭೂತವಾದವೂ | ಶತಾ—ನೂರಾರು ಬಗೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ | ವಸು—ಧನಗಳನ್ನು | ಉಭಯಾಹಸ್ತಾಭ್ಯಾಂ— ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ | ಸಂಗೃಭಾಯ— ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊ. | ಶಿಶೀಹಿ—(ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. | ರಾಯಃ— (ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ) ಧನಗಳನ್ನು | ಆ ಭರ—ತಂದು ಕೊಡು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸವೇ ಸವೇ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷಯುಕ್ತನೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಾನಾಣಿಕವಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ನಮಗೆ ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ,

ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ನೂರಾರು ಬಗೆಯುಳ್ಳವೂ ಆದ ಧನಗಳನ್ನು ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.

English Translation

(Indra) the performer of pious acts is the giver of herds of cattle to us after being exhilarated with frequent drinking of our Soma ; take up, Indra, with both hands hundreds of wealth ; sharpen (our minds) ; procure us wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮದೇ ಮದೇ— ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳವನಾಗಿ. ಮದೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಇದಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪದೇ ಪದೇ ಹರ್ಷಯುಕ್ತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಯಜುಕ್ರತುಃ— ಯಜು-ಸತ್ಯವಾದ, **ಕ್ರತುಃ**-ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನಲ್ಲ. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೇ ಮಾಡುವವನು.

ಶಿಶೀಹಿ— ಕೋ ತನೂಕರಣೇ | ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು, ನಮ್ಮನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದದೀ—ಡುದಾಇ ದಾನೆ. ಧಾತು ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. 'ಅದ್ವೈಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನಾಲಿಟ್ ಚ' (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿದೆ. ಅದು ಲಿಟ್ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಯೂಥಾ—ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ. ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಗಳಿಗೆ ಶಿ ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಕ್ಕೆ ಶೇಷ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಂಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಶಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗನಾಂ—ಸಾನೇಕಾಚೆಸ್ತ್ವತೀಯಾದಿರ್ವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಹಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ನಗೋತ್ಪನ್ ಸಾವವರ್ಣರಾಡಂಕುಂಕೈದ್ಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಗೃಭಾಯ—ಗ್ರಹ ಉಪಾದಾನೆ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ವಾ ಎಂಬ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕ ವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ವಾವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಯಜನಲ್ಲಿ ಆಯ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಗೃಹಾಯ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ಯಗೃಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಬಂಧಿ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಹಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ಹೇಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪.೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೃಭಾಯ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

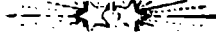
ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ರಾ—ಉಭೌ ಚ ತೌ ಹಸ್ತೌ ಚ ಉಭಯಹಸ್ತೌ. ಉಭಯಹಸ್ತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತೃತೀಯಾದ್ವಿವಚನ ವಿವಕ್ಷಮಾಡಿದಾಗ ಉಭಯಹಸ್ತ+ಭ್ಯಾಂ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸವರ್ಣ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭ್ಯಾಂ ಎಂಬ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡ್ಯಾ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಡ್ಯಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಡಕಾರ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಭಯಹಸ್ತ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಟಿಗೆ (ಅಂತ್ಯವರ್ಣಕ್ಕೆ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅನೈಷಾಮಪಿ ದೈಕೈತೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯವೆಂಬ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬಂದರೆ ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ರಾ ಎಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ **ಅನುದಾತ್ತಾ ಸುಪ್ಪಿತೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿ ಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವೇ ಬರುತ್ತದೆ. **ಸಮಾಸಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮಾಸವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ಯಚಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವುಳ್ಳ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಉಭಯಾಹಸ್ತ್ರಾ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

ವಸು—ವಸು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ವಸು+ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ.

ಶಿಶೀಹಿ—ಶೋ ತನೂಕರಣಿ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ದಿವಾದಿರೂಪದ ರಿಂದ ಕ್ಯನ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅಂತರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಕರಣಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಯನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ವವಿಕರಣ ಬಂದಿದೆ. ಆದೇಶ **ಉಪದೇಶೇಶಿತಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೫) ಉಪದೇಶನಲ್ಲಿ ಏಜಂತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ವವಿಕರಣ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ **ಶ್ಲೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಶಾ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಇತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇಕಾರಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸವ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಈಹಲ್ಯಘೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಶ್ವಾ ಮತ್ತು ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವ ಕಿತ್ ಭಿತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈತ್ಯ

ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹಿ ಎಂಬುದು ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯುಕ್ತ ಹಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸಿಪ್ಪಿನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದರೂ ಅಹಿಚ್ಛ ಎಂದು ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಐತ್ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ಯಬಂದರೆ ಶಿಶಿಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿರ್ವೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಸುಪ್ತಿಗೆ ಬರುವ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಊಡಿದಂ ಸದಾದ್ಯಪ್ಪುಮ್ಪುದ್ಯುಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಏಕಾಚ್ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುವ ಇವುಗಳ ಮೇಲಿರುವ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಇಲ್ಲದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಶಸ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ. ಸತಿಶಿಷ್ಯಸ್ವರವಾದುದರಿಂದ ಉಳಿದದ್ದು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯ ||

ಮಾದಯಸ್ವ ಸುತೇ ಸಚಾ ಶವಸೇ ಶೂರ ರಾಧಸೇ |

ವಿದ್ಮಾ ಹಿ ತ್ವಾ ಪುರುನಸುಮುಪ ಕಾಮಾನ್ತಸ್ಯಜ್ಜಹೇ ಽಥಾ

ನೋಽವಿತಾ ಭವ || ೮ ||

|| ಪದವಾಕ್ಯ ||

ಮಾದಯಸ್ವ | ಸುತೇ | ಸಚಾ | ಶವಸೇ | ಶೂರ | ರಾಧಸೇ |

ವಿದ್ಮಾ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಪುರುಽನಸುಂ | ಉಽಪ | ಕಾಮಾನ್ | ಸಸ್ಯಜ್ಜಹೇ | ಅಥ | ನಃ |

ಅವಿತಾ | ಭವ || ೮ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಕೂರ ಶೌರ್ಯವನ್ನಿಂದ್ರ ಸುತೇ ಸೋಮೇಽಭಿಷುತೇ ಸತ್ಯಾಗತ್ಯ ಸಚಾಸ್ತಾಕಂ ಸಚಾ ಸನ್
ಮಾದಯಸ್ವ | ತೇನ ಸೋಮೇನ ತ್ವಶ್ವೋ ಭವ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ತವಸೇ ಬಲಾರ್ಥಂ ರಾಧಸೇಽಸ್ತಾಕಂ
ಧನಾರ್ಥಂ ಚ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಪುರೂವಸುಂ ಬಹುಧನಂ ವಿದ್ವ ಹಿ | ವಯಂ ಜಾನೀಮಃ ಖಲು | ಅತೋಽ-
ಸ್ತದೀಯಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಮಾತ್ರಾ ಗವಾ ವತ್ಸಾನಿವ ತ್ವಯೋಪ ಸಸ್ಯಜ್ಞಹೇ ಹಿ | ತ್ವಯಾ ಖಲ್ವೇಕೀಕು-
ಮಃ | ಅಥಾನಂತರಂ ನೋಽಸ್ತಾಕಮನಿತಾಭಿಲಷಿತಫಲಪ್ರದಾನೇನ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಮಾದಯಸ್ವ |
ಮದ ತ್ವಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಅದಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಚಿಚಿ ಏವ
ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಸ್ಯಜ್ಞಹೇ | ಸ್ಯಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಶ್ಲುಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅತ್ರಾಪಿ ಹಿಶಬ್ದಾನುಷಂಗಾಚ್ಚಂದಸ್ಯನೇಕಮಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ (ಪಾ. ೮-೧-೩೫) ಇತಿ
ನಿಘಾತಸ್ರತಿವೇಧಃ || ೮ ||

|| ಸ್ತುತಿದಾರ್ಥ ||

ಕೂರ— ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ಸುತೇ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಹಿಂಡಿದಾಗ (ಬಂದು) |
ಸಚಾ— (ನಮ್ಮ) ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ | ತವಸೇ—ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ | ರಾಧಸೇ— ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ |
ಮಾದಯಸ್ವ—(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ) ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು. | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಪುರೂವಸುಂ—ಅಧಿಕವಾದ
ಧನವಂತನೆಂಬುದಾಗಿ | ವಿದ್ವ ಹಿ— ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ. (ಮತ್ತು) | ಕಾಮಾನ್—(ನಮ್ಮ)ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು |
ಉಪ ಸಸ್ಯಜ್ಞಹೇ—(ನಿನ್ನಲ್ಲಿ) ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. | ಅಥ— ಅನಂತರ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕ
ನಾಗಿ | ಭವ— ಆಗು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಾವು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ
ಬಂದು ನಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯುತ್ಪಾದನೆಗಾಗಿಯೂ ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸ ಪಾನಮಾಡಿ ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು. ನೀನು
ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಧನವಂತನೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿ ಆಗು

English Translation

O hero, enjoy with us the Soma-libation for increasing our strength
and wealth ; we know you to be the possessor of vast riches and express our
desire to you ; be therefore our protector

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಚಾ—ಸಚಿ ಸಹೇತ್ಯರ್ಥಃ (ನಿ. ೫-೬) ಸಚಾ ಎಂದರೆ ಸಹಿತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಶವಸೇ— ಬಲಾಭವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ. ಓಜಃ ಪಾಚಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟುಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಸಃ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು (ನಿ. ೩-೯)

ರಾಧಸೇ—ಧನಾರ್ಥವಾಗಿ, ಧನಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ. ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರಾಧಸಃ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೯)

ಪುರುನಸುಂ—ಬಹಳ ಧನವುಳ್ಳವನು.

ಉಪ ಸಸ್ಯಜ್ಞಹೇ— ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ | ನಮ್ಯ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನಿವೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಆರಿಕೆನಾದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ಅವಿತಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ | ಕಾಪಾಡುವವನು, ಸಂರಕ್ಷಕನು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಾದಯಸ್ವ—ನುವ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೆ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸೆತ್ಯಾಪಪಾಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಪಂತವಾಸುಮ ಉಭಯಪದಿಯಾದರೂ ಆಕುಸ್ವಾದಾತ್ಯನೇಪದಿನಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವು ಆಕ ಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಆತ್ಯನೇಪದಿಯಾಗಿದೆ. ಸನಾದ್ಯಂತನಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಣಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೧೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಪಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಮಾದಿ+ಸ್ವ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶವ್‌ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್‌ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶಕಾರಸಕಾರ ಇತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಅನುಬಂಧಗಳು ಅನವಯವಗಳು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೂ ಅದುಪದೇಶದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸ್ಥಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಣಿಚಿನ ಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಯಜ್ಞಹೇ—ಸೃಜ ವಿಸರ್ಗೇ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ನಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶ್ಲ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಹಲಿಗೆ ಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಸಸ್ಯಜ್ಞಹೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯನ ಆಮ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ. ಅತಿಪಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಪಂತಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಛಂದಸ್ಯನೇಕಮಪಿ ಸಾಕಾಂಕ್ಷಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಾಕಾಂಕ್ಷನಾದ ಅನೇಕ ತಿಪಂತಗಳು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಏಕವಾದ ತಿಪಂತವೂ ನಿಘಾತವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವ ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬಂದಿದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏತೇ ತ ಇಂದ್ರ ಜಂತವೋ ವಿಶ್ವಂ ಪುಷ್ಯಂತಿ ವಾಯುಂ ।
 ಅಂತರ್ಹಿ ಖ್ಯೋ ಜನಾನಾಮರ್ಯೋ ವೇದೋ ಅದಾಶುಷಾಂ
 ತೇಷಾಂ ನೋ ವೇದ ಆ ಭರ ॥ ೯ ॥

ಸದಸೂನಃ

ಏತೇ । ತೇ । ಇಂದ್ರ । ಜಂತವಃ । ವಿಶ್ವಂ । ಪುಷ್ಯಂತಿ । ವಾಯುಂ ।
 ಅಂತಃ । ಹಿ । ಖ್ಯಃ । ಜನಾನಾಂ । ಅರ್ಯಃ । ವೇದಃ । ಅದಾಶುಷಾಂ । ತೇಷಾಂ ।
 ನಃ । ವೇದಃ । ಆ । ಭರ ॥ ೯ ॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸ್ವಭೂತಾ ಏತೇ ಜಂತವೋ ಯಜಮಾನಲಕ್ಷಣಾ ಜನಾ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಂ
 ವಾಯುಂ ಸರ್ವೇಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ ಹವಿಃ ಪುಷ್ಯಂತಿ ವರ್ಧಯಂತಿ ಅದಾಶುಷಾಂ ಹವಿಷಾಮದಾತ್ಮ್ಯಣಾಂ
 ಜನಾನಾಮಂತರ್ಮಥ್ಯೇ ವಿದ್ಯಮಾನಂ ವೇದೋ ಧನಮರ್ಯಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸ್ವಾಮಿ ತ್ವಂ ಖ್ಯೋ ಹಿ ।
 ಪಶ್ಯಸಿ ಹಿ । ಜಾನಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ । ತೇಷಾಮಯಜಮಾನಾನಾಂ ವೇದೋ ಧನಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮಾ ಭರ ।
 ಆಹರ । ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ಯಾವತ್ । ಅಯಜಮಾನೇಷು ವಿದ್ಯಮಾನಂ ಧನಂ ಯಾಗಾನುಪಯುಕ್ತತ್ವಾ-
 ದ್ವ್ಯರ್ಥಮೇವ ಭವೇತ್ । ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಕತ್ವಾಯ ತದೀಯಂ ಧನಮಪಹೃತ್ಯ ಯಜಮಾ-
 ನೇಭ್ಯಃ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಃ ॥ ಖ್ಯಃ । ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ । ಅಯಂ ದರ್ಶನಾರ್ಥೋಽಪಿ ।
 ವರ್ತಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ ಲುಚ್ । ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರೀತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಛೇರಜಾದೇಕಃ । ಆತೋ. ಲೋಪ ಇಟಿ
 ಚೇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪಃ । ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿ ತ್ಯಡಭಾವಃ । ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತ-
 ಪತಿಷೇಧಃ । ೯ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, । ತೇ—ನಿನಗೆ ಸೇರಿವೆ । ಏತೇ ಜಂತವಃ—(ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ) ಈ ಸಕಲ
 ಜನರೂ । ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತನಾದುದೂ । ವಾಯುಂ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಬೇಕಾದುದೂ ಅವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು । ಪುಷ್ಯಂತಿ—

ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. (ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ) | ಅದಾತುಷಾಂ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ | ಜನಾನಾಂ ಅಂತೇ—(ಶತ್ರು) ಜನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ | ವೇದೇ—ಧನವನ್ನು | ಅರ್ಯೇ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದ ನೀನು | ಖ್ಯೇ ಹಿ—ತಿಳಿದೇ ಇದ್ದೀಯೆ | ತೇಷಾಂ—(ಯಜ್ಞಮಾಡದಿರುವ) ಆ ಜನಗಳ | ವೇದೇ—ಧನವನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ಭರ ತಂದುಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಯಜಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಈ ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ತರೂ ಸಹ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೇ ಇರುವ ಜನರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನಾದ ನೀನು ಅಂತೇ ಇದ್ದೀಯೆ. ಹಾಗೆ ಯಜ್ಞಮಾಡದೇ ವೃಥಾ ಮಾಡತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ತಂದು ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು.

English Translation

O Indra, these creatures (men) cherish the libation that may be desired by all ; lord of all, you know what riches these men who make no offerings, possess ; bring their wealth to us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ತೇ ಜಂತವಃ— ಇಲ್ಲಿ ಜಂತವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಮನುಷ್ಯರೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ತೇ ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಅಥವಾ ಈ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನರಾದಿಯಾದ ಜನರು ಎಂಬಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪುಷ್ಯಂತಿ—ಪೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ, cherish. ಎಂದರೆ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಾರ್ಯಂ—ಸರ್ವೇಃ ಸಂಭಜನೀಯಂ | ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ ; ಎಲ್ಲರೂ ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಖ್ಯೇ ವೇದೇ—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೇ, ವಿವಿ ಜ್ಞಾನೇ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನಾರ್ಥ ವಾಚಕಗಳು

ಅದಾತುಷಾಂ—ಕೊಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಹವಿಃ ಪ್ರದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದಿರುವ ; ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರುವವರ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಖ್ಯೇ—ಖ್ಯಾ ಪ್ರಕಥನೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಇದು ದರ್ಶನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಛಂದಸಿ. ಲುಜ್. ಲಜ್ ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩ ೪-೬) ಧಾತ್ವರ್ಥ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮೂರು ಲಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬಂದಿದೆ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿವಕ್ಷಾ ನಾಡಿದಾಗ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಿ ಲುಜಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಾನಲ್ಲಿ ಜಿ

ವಿಕರಣವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚ್ಚಿಗೆ ಅಸ್ಯತಿವಕ್ತ್ರಿಽಪ್ಯಾತಿಭ್ಯೋಽಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಖ್ಯಾ+ಅ+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜಃನಲ್ಲಿ ಹಲಾದಿಯಾದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಜ್‌ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಟ್ ಅಟ್ ಆಗಮಗಳು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಡಾಗಮವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಚಿ (೮-೧-೩೪) ಹಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತಿಜಂತಿಜಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೯ ||

ಎಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಉಪೋ ಷ್ವಿತಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮೈಂದ್ರಂ | ಅಂತ್ಯಾ ಜಗತೀ |
ಆದ್ಯಾಃ ಪಂಕ್ತಯಃ | ಅನುಕ್ರಾಂತಂ ಚಿ | ಉಪೋಷು ಷಟ್ ಜಗತ್ಯಂತಮಿತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ
ಲೈಂಗಿಕಃ || ಮೋಡಶಿಸ್ತ್ರ ಆದ್ಯಾ ಸುಸಂದ್ಯಶಮಿತ್ಯಾದಿಕೇ ದ್ವೇ ಋಚೌ ಚಿ ವಿನಿಯುಜ್ಯತೇ | ಅಥ
ಮೋಡಶೀತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹೀ ಗಿರಃ ಸುಸಂದ್ಯಶಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಮಘವನ್ನಿ-
ತ್ಯೇಕಾ ದ್ವೇ ಚಿ ಪಂಕ್ತೀ | (ಅ. ೬-೨) ಇತಿ

ಅನುವಾದವು—ಉಪೋ ಷು ಎಂಬುವುದು ಈ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವುದು. ಗೋತಮನೇ ಮುಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು. ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸು ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕು ಮಾತ್ರ ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸವು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಮೋಡಶಿ ಎಂಬ ಸೋಮಯಾಗ ವಿಕೇಷದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯ ಮಕ್ಕು ಮತ್ತು ಸುಸಂದ್ಯಶಂ, ಸ ಘಾತಂ ವೃಷಣಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳೂ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ವಿನಿಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವವು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥ ಮೋಡಶೀ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹೀ ಗಿರಃ ಸುಸಂದ್ಯಶಂ ಮಘವನ್ನಿತ್ಯೇಕಾ ದ್ವೇ ಚಿ ಪಂಕ್ತೀ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೨)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೨

॥ ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೩ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೨ ॥

॥ ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ— ೩ ॥

॥ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕ್ತಿಯೆ— ೬ ॥

॥ ಯಜ್ಞಃ—ಗೋತನೋ ವಾಸೂನಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧-೫ ಪಂಕ್ತಿಃ | ೬. ಜಗತೀ ॥

॥ ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ ॥

ಉಪೋ ಷು ಶೃಣುಹೀ ಗಿರೋ ಮಘವನ್ಮಾತೃಥಾ ಇವ |
ಯದಾ ನಃ ಸೂನ್ಯತಾವತಃ ಕರ ಆದರ್ಥಯಾಸ ಇದ್ಯೋಜಾ
ಸ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ॥೧॥

ಪದಪಾಠಃ

ಉಪೋ ಇತಿ | ಸು | ಶೃಣುಹಿ | ಗಿರಃ | ಮಘಃ | ವನ್ | ಮಾ | ಅತೃಥಾಃ | ಇವ |
ಯದಾ | ನಃ | ಸೂನ್ಯತಾಃ | ವತಃ | ಕರಃ | ಆತ್ | ಅರ್ಥಯಾಸೇ | ಇತ್ |
ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ಗಿರೋಽಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತುತೀರುಪೋ ಉಪೈವ ಸು ಶೃಣುಹಿ | ಉಪಗತ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ ಶೃಣು | ಅತಥಾ ಇವ ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾವಿಧಸ್ತ್ಯಂ ತದ್ವಿಪರೀತೋ ಮಾ ಭೂಃ | ಅಸ್ಮಾಸು ಪೂರ್ವಂ ಯಥಾನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಕ್ತಸ್ತಥಾವಿಧ ಏವ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾ- ಸೂನ್ಯತಾವತಃ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ವಾಕ್ ಸೂನ್ಯತಾ | ತಯಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಯಾ ವಾಚಾ ಯುಕ್ತಾನ್ಯಥಾ ಕರಃ ಕರೋಷಿ ಅದನಂತರಂ ತ್ವಮಪ್ಯರ್ಥಯಾಸ ಇತ್ | ಅರ್ಥಯಸ ಏವ | ಯಾಚಯಸ ಏವ | ನ ತೋದಾಸೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ತುತೀಸ್ತಮಪಿ ಸ್ವೀಕರೋಷೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತೋ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚಾ ನು ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯೋಜ | ರಥೇ ಯೋಜಯ || ಶೃಣುಹಿ | ಉತಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮಿತಿ ವಚನಾದುತಕ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿತಿ ಹೇರ್ಲುಗಭಾವಃ | ಅತಥಾ ಇವ | ತಥೇವಾಚರತಿ ತಥಾತಿ | ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಕಾ. ೩-೧-೧೧-೨ | ಇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ತಥಾತೇರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಕರಃ | ಡುಕ್ಯಿಣ್ ಕರಣೇ | ಲುಜಃ ಕೃಮೃದ್ಬರು- ಹಿಭ್ಯತ್ವಂದಸೀತಿ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ನನ್ವಜಃ ಸತಿ ಶಿಷ್ಯತ್ಯಾತ್ ಚಿತ್ಸ್ವರೀಣಾಂತೋದಾತ್ತೇನ ಭವಿತವ್ಯಂ | ತರ್ಹಿ ಲಜಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ನನು ಡುಕ್ಯಿಣ್ ಕರಣ ಇತಿ ಭೂವಾದೌ ಪಠ್ಯತೇ | ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಯಃ ಕಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಿಯತ ಇತಿ ಚೇತ್ ನೈವಂ | ಯಸ್ಮಾದಸ್ಯ ಧಾತೋಸ್ತತ್ರ ಸಾಠೋಽನಾರ್ಪಃ | ತಥಾ ಹಿ | ಕಃ ಕರತ್ಕರತೀತ್ಯತ್ರ ಯದಾಹತುರ್ನ್ಯಾಸಕಾರಹರದತ್ತ್ವಾ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಬಿತಿ ತಸ್ಮಾದಸ್ಯ ಧಾತೋರ್ಭೂವಾದೌ ಸಾಠೋ ನಾಸ್ತೀತಿ ಗಮ್ಯತೇ | ಕಿಂಚ ಯದ್ಯಯಂ ವತ್ಯೇತ ಕರದಿತ್ಯೇವಮಾದಿರೂಪಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಕೃಮೃದ್ಬರುಹಿಭ್ಯತ್ವಂದಸೀತಿ ಕರೋತೇರಜ್ವಿಧಾನಮನರ್ಥಕಂ ಸ್ಯಾತ್ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಜಃ ಶಪ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಸ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಃ | ಲಜ್ ಲುಜೋರರ್ಥಭೇದಾಲ್ಲುಜ್ಯೇತದ್ರೂಪಸಿದ್ಧಯೇ ಕರ್ತವ್ಯಮಜ್ಜಧಾನಮಿತಿ ಚೇನ್ನ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟ ಇತಿ ಲುಜಾದೀನಾಮೇಕತ್ರ ವಿಧಾನೇನಾರ್ಥಭೇದಾಭಾವಾದಿತ್ಯೇನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾ- ಸ್ಮಾಭಿರ್ಧಾತುವೃತ್ತಾವಯಂ ಧಾತುರ್ನಿರಾಕೃತಃ | ಅತೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನೇತಿ ಸಿದ್ಧಂ | ಅರ್ಥಯಾಸೇ | ಅರ್ಥ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಯೋಜ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಣ್ಯಂತಾಲೋಟಿ ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಚಿಲೋಪಃ | ದ್ವೈಚೋಽ- ತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ || ೧ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ಗಿರಃ—(ನಮ್ಮ) ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಉಪೋ— ಸವಿಸಾಪವಲ್ಲೆಯೇ ಬಂದು | ಸು ಶೃಣುಹಿ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಅಲಿಸಿ ಕೇಳು. | ಅತಥಾ ಇವ - (ನಮ್ಮ ನೇಲೆ ಅಭಿಮಾನ ದಿಂದ) ಹಿಂದೆ ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ | ಮಾ—ಇರಬೇಡ. | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸೂನ್ಯತಾವತಃ—ಪ್ರಿಯ ವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ | ಯದಾ—ಯಾವಾಗ | ಕರಃ - ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | ಆತ್— ಆ ಅನಂತರ | ಅರ್ಥಯಸೇ ಇತ್— (ಆ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು) ಬಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸು

ತ್ತೀಯೆ | (ಅದ್ವಂದ) ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ— ನಿನ್ನ | ಹರೀ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—
ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಕೇಳು. ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಂತೆಯೇ ಈಗಲೂ ಇನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ ಇಡು. ಅದನ್ನು ಬವಲಾಯಸ ಬೇಡ. ನೀನು ಯಾವಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ, ಆಗ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ತೀರುತ್ತೀಯೆ. ಅದ್ವಂದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Indra, come and hear our praises ; do not be different from what you have been ; you have made us truth-speaking men and therefore you are requested to hear our praises. quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಪದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಬೇಕಾಗಿರು ವುದು. ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ನೊದಲನೇ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪಾದವಾದ ಯೋಜಾ ನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾದಗಳಿರುವವು.

ಉಪೋ— ಸವಿಾಪವಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಅಥವಾ ಸವಿಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅತಥಾಇವ— ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ | ಹಿಂದೆ ಇದ್ದಂತಲ್ಲದೆ, ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇದು ವರಿಗೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯನ್ನಿಟ್ಟಂತೆ ಈಗಲೂ ಅದೇರೀತಿ ಇರು. ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಇರಬೇಡ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸೂನೃತಾವತೇ— ಸೂನೃತಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ನಾಕ್, ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತು ಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ; ಎಂದರೆ ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇರಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಥಯಾಸೇ— ಯಾಚ್ಯಸೇ | ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಯೋಜ— ಭಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಷರವು ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶೃಣುಹಿ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಶ್ರು ಧಾತುವಿಗೆ ಶೃ ಎಂಬ ಆದೇಶವೂ ಶಪ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ರುವಿ ಕರಣವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಶೃಣುಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉತಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಾದಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಾಂತಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉತಕ್ಷಪ್ರತ್ಯಯಾಚ್ಯಂದಸಿ ನಾವಚನಂ (ವಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಲ್ಪವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅತಥಾ ಇವ—ತಥೇವ ಅಚರತಿ, ಅವರಂತೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಥಾತಿ ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಪ್ರಾತಿಪದಿಕೇಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಬ್ಜಾವಕ್ತವ್ಯಃ (ಕಾ. ವಾ. ೩-೧-೧೧-೨) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ನೇಲೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ವಿವ್ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತದಂತಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ವಿನ್ ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ, ಅಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೦೨) ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಧಾತುವಿನ ನೇಲೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷೆ ಇರುವಾಗ ಅ ಎಂಬ ಕೃತ್ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ನ ತಥಾ ಇವ ಅತಥಾ ಇವ (ಹಾಗೆ ಆದಂತೆ ಆಚರಿಸಿರುವುದು.) ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ.

ಕರಃ—ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೆ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚ್ಚಿವಿಕರಣ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸಿಜಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೃ ಮ್ನು ದ್ವರುಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್ ಜ್ ತ್ವಾವರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಕರ್+ಅ+ನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ಕರಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅಜಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಬಹುದು. ಅಜ್ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತ್ವಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ ಎಂದು ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಆ ನ್ಯಾಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಚಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಲಿ ಎನ್ನಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಹೀಗೆ ಶಂಕೆ ಬಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಲಕಾರವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಲಜ್ ಲಕಾರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದರಿಂದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಲಜ್‌ನಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿವಿಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಡಾಗಮವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯೂ ಅನಿಷ್ಟಸ್ವರ ನಿರಾಸವೂ ಆಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ಆಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಡುಕ್ಯೌ ಕರಣೆ ಎಂಬುದು ಭ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಭ್ರಾದಿಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಶಪ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಏಕೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು? ಎಂದು ಶಂಕೆಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಂಕೆಯು ಪ್ರಮಾಣರಹಿತವಾದದ್ದು. ಕೃೌ ಧಾತುವನ್ನು ಭ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡುವುದು ಪಾಠನಿಷಮೃತವಲ್ಲ. ಅದು ಅನಾರ್ಥಪಾಠ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಕಃ ಕರತ್ ಕರತಿ ಕೃಧಿ ಕೃತೇ ಸ್ಪೃಸದಿತೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೦) ಎಂಬ ಸೂತ್ರ

ವಲ್ಲಿ ಕರತ್ ಕರತಿ ಎಂದು ಪಾಠನಿಗಳು ಹೇಳಿದುದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಕರೋತಿ ಎಂದುಚ್ಚರಿಸಬೇಕಿತ್ತು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಕರತಿ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ನ್ಯಾಸಕಾರ ಹರದತ್ತರು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶವ್‌ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುವರು. ಸೂತ್ರವೂ ಭಂದಸ್ಸೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠವಿಲ್ಲನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಕರತ್, ಕರತಿ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೃಮ್ಯದೈರುಹಿಭ್ಯಶ್ಚಂದಸಿ ಎಂದು ಕೃಧಾತುವಿಗೆ ಅಜ್ವಾಧಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಹಾಗೆ ಅಜ್ವಾಧಾನಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲಜನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಬ್ದೀಕರಣದಿಂದ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಜ್ಞಾಪಕದಿಂದ ಕೃಷ್‌ಧಾತುವು ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲುಜ್ ಮತ್ತು ಲಜ್ ಲಕಾರಗಳಿಗೆ ವಾಸ್ತವವಾದ ಅರ್ಥಭೇದವಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಕೃಮ್ಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ವಾಧಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದುದರಿಂದ ವೈಯರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಜ್ಞಾಪಿಸಲು ಎಡೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಇದು ಸರಿಯಾದುದಲ್ಲ. ಭಂವಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇನೇ ಭಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೂರು ಲಕಾರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಇದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯೇ ನ್ಯಾಸಕಾರಹರದತ್ತರ ಮತವನ್ನೂ ಸೂತ್ರಜ್ಞಾಪಕವನ್ನೂ ನಾವು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಭ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಾತವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೇವೆ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುತಂ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತೇವೆ.

ಅರ್ಥಯಾಸೆ—ಅರ್ಥ ಯಾಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಆಕುಸ್ಮಾದಾತ್ಮನೇಪದಿನಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚನ್ನು ಹೊಂದಿದರೂ ಕೇವಲ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷೈಕವಚನ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೇಟಿನ ತಿಜುಗೆ ಆಡಾಗವು ಬಂದಿದೆ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ ಬಂದಾಗ ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಯೋಜ—ಯುಜ್ ಯೋಗೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇತುಮತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಗುಣಬರುತ್ತದೆ ಯೋಜಿ ಎಂಬ ಣ್ಯಂತರೂಪವು ಸನಾದ್ಯಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷೈಕವಚನಕ್ಕೆ ಹಿ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಶವ್‌ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂವಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್‌ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಯೋಜಿ+ಅ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಣೀರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಅನಿಟಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋ ಹೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯೋಜ್+ಅ ಯೋಜ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ದ್ವೈಚ್ಚವಾದ ತಿಪಂತದ ಕೊನೆಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೋಜಾ ಎಂದು ದೀರ್ಘಬಂದಿದೆ. ||೧||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಕ್ಷನ್ನಮೀಮದಂತ ಹ್ಯವ ಪ್ರಿಯಾ ಅಧೂಷತ |

ಅಸ್ತೋಷತ ಸ್ವಭಾನವೋ ವಿಪ್ರಾ ನವಿಷ್ಯಯಾ ಮತೀ ಯೋಜಾ

ಇಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೨ ||

ಸದಸಂಹಿತಃ

ಅಕ್ಷನ್ | ಅಮೀಮದಂತ | ಹಿ | ಅವ | ಪ್ರಿಯಾಃ | ಅಧೂಷತ |

ಅಸ್ತೋಷತ | ಸ್ವ ಭಾನವಃ | ವಿಪ್ರಾಃ | ನವಿಷ್ಯಯಾ | ಮತೀ | ಯೋಜ | ನು |

ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೨ ||

|| ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಯಾ ದತ್ತಾನ್ಯನ್ನಾನ್ಯಕ್ಷನ್ | ಯಜಮಾನಾ ಭುಕ್ತವಂತಃ | ಭುಕ್ತ್ವಾ ಚಾಮೀಮದಂತ ಹಿ | ತೃಪ್ತಾಶ್ಚಾಸನ್ | ಪ್ರಿಯಾಃ ಸ್ವಕೀಯಾಸ್ತನೂರನಾಧೂಷತ | ಅಕಂಪಯನ್ | ಅತಿಶಯಿತರಸಾಸ್ತಾದನೇನ ವಕ್ತುಮಶಕ್ತವಂತಃ ಶರೀರಾಣ್ಯಕಂಪಯನ್ | ತದನಂತರಂ ಸ್ವಭಾನವಃ ಸ್ವಾಯತ್ತದೀಪ್ತಯೋ ವಿಪ್ರಾ ಮೇಧಾವಿನಸ್ತೇ ನವಿಷ್ಯಯಾ ನವಿತ್ಯತಮಯಾ ಮತೀ ಮತ್ಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾಸ್ತೋಷತ | ಅಸ್ತುವನ್ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವದ್ಯೋಜ್ಯಂ || ಅಕ್ಷನ್ | ಅದೇರ್ಲುಜಃ ಲುಜ್ ಸನೋರ್ಘಸ್ತು | ಸಾ. ೨-೪-೩೭ | ಇತಿ ಘಸ್ಲಾದೇಶಃ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದಿನಾ ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಖರಿ ಚೇತಿ ಚರ್ತ್ವಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಷತ್ವಂ | ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತಃ | ಅಮೀಮದಂತ | ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಪದೀ | ಲುಜು ಚ್ಲೇಶ್ಚಜು ಣಲೋಪೋಪಧಾಹ್ರಸ್ವತ್ಪದ್ವಿಭಾವಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಪದೀರ್ಘಾಃ | ಅಧೂಷತ | ಧೂರ್ಷ ಕಂಪನೇ | ಲುಜು ಸಿಚಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಸಿಚಿಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜುತ್ವಾತ್ ಕ್ವಿತಿ ಚೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಅಥವಾ ಧೂ ನಿಧಾನನೇ | ತಾದಾದಿಕಃ | ಕುಟಾದಿಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜು ಗಾಜ್-ಕುಟಾದಿಭ್ಯ ಇತಿ ಸಿಚೋ ಜುತ್ವಾದ್ಗುಣಾಭಾವಃ | ನವಿಷ್ಯಯಾ | ಣು ಸ್ತುತ್ | ಕರಣಭೂತಾಯಾ ಅಪಿ ಸ್ತುತೇಃ ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇ ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್ಪ್ರಚ್ | ತದಂತಾತ್ ತುಶ್ಚಂದಸೀತೀಷ್ಯನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುರಿಷ್ಠೇನೇ-

ಯಃಸ್ತೀತಿ ತೃಲೋಪಃ | ಮತೀ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಸೇಷಪಚಮನೇತಿ ಕ್ರಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಅಕ್ಷನ್—(ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು) ತಿಂದವರಾಗಿ | ಅಮೀ-
ಮದಂತ ಹಿ—(ಯಜಮಾನರು) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತರಾದರು. | ಪ್ರಿಯಾಃ—(ತಮ್ಮ) ಪ್ರಿಯವಾದ ದೇಹ
ಗಳನ್ನು | ಅವ ಅಧೂಷತ—(ಸಂತೋಷಾತಿಶಯದಿಂದ) ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. (ಎಂದರೆ
ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಲೆಯನ್ನೆತ್ತಿದರು) | ಸ್ವಭಾನವಃ— ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶಕರೂ | ವಿಪ್ರಾಃ— ಮೇಧಾವಿಗಳೂ ಆದ
ಆವರು | ನವಿಷ್ಯಯಾ— ಅತ್ಯಂತ ಹೊಸದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಆದ | ಮತೀ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ | ಅಸ್ತೋ-
ಷತ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | (ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) | ತೇ— ನಿನ್ನ | ಹರೀ—
ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು— ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಯಜಮಾನರು ಸಂಪೂರ್ಣ
ವಾಗಿ ತೃಪ್ತರಾದರು. ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳ ಕಂಪನದ ಮೂಲಕ
ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಎಂದರೆ ಸಂತೋಷಸೂಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನೆತ್ತಿಡಿಸಿದರು. ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಕಾಶಕರೂ, ಮೇಧಾವಿ
ಗಳೂ ಆದ ಆ ಯಜಮಾನರು ಅತ್ಯಂತ ಹೊಸದೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.
ಆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Your worshippers have eaten the food which you had given and they
are satisfied with it ; they have expressed their satisfaction by the movements
of their bodies. Self-inspired and wise men have glorified you with
commendable praises ; therefore, Indra quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಕ್ಷನ್—ಆದ ಭಕ್ತನೇ | ತಿಂದವರಾಗಿ.

ಅಧೂಷತ— ಅತಿಶಯಿತರಸಾಸ್ವಾದನೇನ ವಕ್ತಾಮತಕ್ಕುವಂತಃ ಶರೀರಾಣ್ಯಕಂಪಯನ್ |
ಇಂದ್ರನು ಕೊಟ್ಟ ಆಹಾರವು ಬವಳ ರುಚಿಕರವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ್ನು ತಿಂದು ತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿ
ಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನು ಅಥವಾ ತಲೆಯನ್ನೆತ್ತಿಡಿಸಿದರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಲೋಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ
ಸಂಗೀತಾದಿವ್ರವಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹರ್ಷಾತಿಶಯವನ್ನು ನಾವು ಬಾಯಿನಿಂದ ಹೇಳುವು

ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಲೆಯನ್ನು ಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಷ್ಟೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸ್ವಭಾವವೇ—ಸ್ವಾಯತ್ತದೀಪ್ತಯೇ | ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾನರು ಎಂದರೆ ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವವರು, ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತರು, ಬಹುಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು.

ನವಿಷ್ಯಯಾ—ಉಸ್ತುತೌ | ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಕ್ಷನ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲುಜ್ ಸನೋರ್ಘಸ್ತು (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೩) ಲುಜ್ ಮತ್ತು ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅದ ಧಾತುವಿಗೆ ಘಸ್ತು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಘಸ್ತು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೃಕಾರವು ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಚ್ಚಿಲುಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿವಿಕರಣ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೈ ಘಸಹ್ವರಣಶ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ (ಲೋಪ) ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದು ಇತಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದರೆ ಅನ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇದು ಜುಕ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಘಸ್ + ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗಮಹನಜನಖನಘಸಾಂ ಲೋಪಃ ಕ್ಷಿತ್ಯನಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಅಜಾದಿಯಾದ ತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಘಸ್ + ಅನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರರೂಪ ಖರ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚತ್ವ ಬಂದರೆ ಕಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦) ಇಜ್ ಕವರ್ಗದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇವುಗಳ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ ಬಂದರೆ ಕಷಯೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗಮವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಕ್ಷನ್ ಎಂದು ಅದ್ವೈದಾತ್ವ ಶಬ್ದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಮೀಮದಂತ—ಮವ ತ್ಯಪ್ತಿಯೋಗೆ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಆಕುಸ್ತ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಚುರಾದಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಳೆಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದ್ + ಇ + ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲುಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಳೆಶ್ರಿದ್ರಸ್ತು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಜಾವೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಿ + ಇ + ಅಂತ ಳೆಚನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಳೇರನಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಳೆಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾದ್ + ಅ + ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಳೌ ಚೆಜ್ಯುಪ್-ಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚೆಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವಬರುತ್ತದೆ. ಡಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದರೆ ಮಮದ್ + ಅ + ಅಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸನ್ನಲ್ಲಘನಿ ಚೆಜ್ ಪರೀನ್ಯನಗ್ಲೋಪೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ

ಣಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸನ್ಯದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಸನ್ಯದ್ಭಾವವಿರುವಾಗ ಸನ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬರುವ ಇತ್ತವು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ದೀರ್ಘೋ ಲಘೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇತ್ತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಮಾಮದಂತ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಧೂಷತ—ಧೂಷ್ ಕಂಪನೆ. ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರದಿದ್ದರಿಂದ ಝ ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಅತಾದೇಶಬಂದಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಲಕ್ಷಣಗುಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಕ್ಕಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚ್ಚಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅಧೂಷತ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಧಧಾತುಕವಾದ ಸಿಚ್ಚಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿವೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಿತಿಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣವಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಮತಾಂತರವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಅಥವಾ ಧೂ ವಿಧೂನನೆ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ತುದಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುಟಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆ, ಅದುದರಿಂದ ಗಾಂಕುಟಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಇತ್ತು ಣಿತ್ತು ಆಗದೆ ಇರುವ ಸಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಮಾದಿದಾಗ ಪ್ರಕೃತ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಲಕಾರದಲ್ಲಿ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ನನಿಷ್ಯಯಾ—ಋ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ತರಿ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಋಲ್ ತೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತುತಿಯು ಕರಣವಾಗುವಾಗ ಕರ್ತರಿತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಂಕೆ ಬರುವುದು. ಆದರೆ ಆಯಾಯ ಕಾರಕಗಳಿಗೆ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಕತ್ಯನಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕರ್ತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಬರಲು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ತೃಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಣೋಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ನಕಾರಬರುತ್ತದೆ. ತೃಜಂತದಮೇಲೆ, ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ತೃನ್ನಂತ ತೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಮನ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನನ್+ತೃ+ಇಷ್ಮ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುರಿಷ್ಮೇಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಇಷ್ಮನ್, ಇಮನ್, ಈಯಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃನ್ ತೃಚ್ ಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಮನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತೃಚ್ಚಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ನನಿಷ್ಯ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತೀ—ತೃತೀಯೈಕವಚನವಾದ ಟಾ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣವಿರ್ಭವ ಬಂದಿದೆ. ಮನ್ ಧಾತುವಿಗೆ

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂಕ್ತೀನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ ಬಂದರೆ ಮತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ಣಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿದಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೈ ವ್ಯವೇಷಪಚಮನವಿಧಭೂನೀರಾ ಉದಾತ್ತೈಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತೀನ್ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ

ಸುಸಂದ್ಯಶಂ ತ್ವಾ ವಯಂ ಮಘವನ್ವಂದಿಷೀಮಹಿ |
ಪ್ರ ನೂನಂ ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ ಸ್ತುತೋ ಯಾಹಿ ವಶಾ ಅನು
ಯೋಜಾ ನ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಸುಸಂದ್ಯಶಂ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ಮಘವನ್ | ವಂದಿಷೀಮಹಿ |
ಪ್ರ | ನೂನಂ | ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ | ಸ್ತುತಃ | ಯಾಹಿ | ವಶಾನ್ | ಅನು |
ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞೇ ಸುಸಂದ್ಯತಮಿತ್ಯೇಷಾಹವನೀಯೋಪಸ್ಥಾಪನೇ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಆಹವನೀಯಂ ಸುಸಂದ್ಯತಂ ತ್ವೇತಿ ಪಂಕ್ತ್ಯಾ | ಅ. ೨-೧೯ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮಘವನ್ನಿಂದ್ರ ಸುಸಂದ್ಯತಂ ಸುಷ್ಟ್ವನುಗ್ರಹದ್ವಷ್ಟ್ಯಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟಾರಂ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಯಂ
ವಂದಿಸೀಮಹಿ | ಸ್ತನಾಮಹಿ | ಸ್ತುತಿಕರ್ತಾರೋ ಭೂಯಾಸ್ತೇತ್ಯಾಶಾಸ್ಯತೇ | ಅಸ್ಮಾಭಿರ್ವಂದಿಭಿಃ
ಸ್ತುತಸ್ತುಂ ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ ಸ್ತೋತ್ರೈರ್ಭ್ಯೋ ದೇಯೈರ್ಧನೈಃ ಪೂರಿತೇನ ರಥೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ವಶಾನ್
ಕಾಮಯಮಾನಾನನ್ಯಾನ್ಯಜಮಾನಾನ್ವತಿ ನೂನಂ ಪ್ರ ಯಾಹಿ | ಅವಶ್ಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಯಸ್ವ | ಯೋಜೇತ್ಯಾದಿ
ಪೂರ್ವವತ್ || ವಂದಿಸೀಮಹಿ | ವದಿ ಅಭಿನಾದನಸ್ತುತೋಃ | ಆರೀರ್ಲಿಜ್ | ಲಿಜ್ಞಾಶಿಷಿ | ಪಾ. ೩-೪-
೧೧೩ | ಇತಿ ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ತೇನ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ತರಾಭಾವೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಘವನ್ನಿ
ತ್ಯಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ತೇ ಸತಿ ಪಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ ||೩||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಮಘವನ್ ಇಂದ್ರ—ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸುಸಂದ್ಯತಂ—(ಎಲ್ಲರ ಮೇಲೂ) ಅನುಗ್ರಹ
ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೋಡತಕ್ಕ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ವಯಂ—ನಾವು | ವಂದಿಸೀಮಹಿ—(ನಮಸ್ಕರಿಸಿ) ಸ್ತೋತ್ರ
ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. | ಸ್ತುತಃ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು | ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ—(ಧನದಿಂದ) ಪೂರಿತನಾದ
ರಥವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ವಶಾನ್—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿಗೆ | ನೂನಂ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ |
ಪ್ರ ಯಾಹಿ—ಹೋಗಿ ಸೇರು. | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—ಬೇಗನೆ | ಅನುಯೋಜ—
(ರಥಕ್ಕೆ) ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಭಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಮೇಲೂ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೋಡು
ತ್ತೀಯೆ. ಆಂತಹ ನಿನ್ನನ್ನು ನಾವು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಮ್ಮಿಂದ ಸ್ತುತನಾದ ನೀನು ಧನದಿಂದ ಪೂರಿತ
ನಾದ ನಿನ್ನ ರಥದೊಡನೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರು. ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಬೇಗನೆ
ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಅವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಧನವನ್ನು ಹಂಚು.

English Translation

O Maghavan, we praise you, you look benignly upon all ; praised by
us go to those who desire your presence in your chariot well filled with riches ;
Indra, quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಾಸಿತ್ಯಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸುಸಂದ್ಯತಂ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ಯನ್ನು ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಪಸ್ಥಾನಮಾಡುವಾಗ
ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ—ಅಹವನೀಯಂ ಸುಸಂದ್ಯತಂ ತ್ವೇತಿ ಪಂಕ್ತ್ಯಾ ಎಂಬ
ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧೯)

ಸುಸಂದೈಶಂ—ಸುಷ್ಕ ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಾರಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಪೂರ್ಣವಂಧುರಃ—ಪೂರ್ಣವಾದ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಧನಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನು.

ವಶಾನ್—ಕಾಮಯಮಾನಾನನ್ಯಾನ್ | ನಿನ್ನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಇತರ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ವಂದಿಸೀಮಹಿ—ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಆಶೀರ್ಲಿಙಿ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು ವಚನರೂಪ. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದಿತೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಃಸೀಯುಟ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಸೀಯುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. **ಲಿಜಾಶಿಷಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೧೬) ಆಶೀರ್ಲಿಙದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಲಿಜ್ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಿದೆ. ಸೀಯುಟ್ ವಿಶಿಷ್ಟಲಿಜ್ ಗೆ ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಇಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಸೀಯುಟಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪೋವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ವಂದ+ಇ ಸೀಮಹಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದೇಶಷತ್ವ ಬಂದರೆ (ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ) ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವದಿ ಧಾತುವು ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವಾದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಜಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಶೀರ್ಲಿಙಿಗೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಲಸ್ಮಾನಿಕ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾಗದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಆದ್ಯುದಾತ್ತಶ್ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. **ತಿಜ್ಜತಿಜಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವೂ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ, **ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೨) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಮಂತ್ರಿತವು ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ. (ಆಮಂತ್ರಿತವೆಂದರೆ ಸಂಬೋಧನೆಯ ಪ್ರಥಮಾಕ್ಕೆ ಸಂಜ್ಞೆ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಘವನ್ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ ವಿರುವುದರಿಂದ **ವಂದಿಸೀಮಹಿ** ಎಂಬುದೇ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ **ಅಸಾದಾದೌ** ಎಂದು ಅನುದಾತ್ತವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ **ವಂದಿಸೀಮಹಿ** ಎಂಬುದು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗದೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಯೋಜ—ಇದರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮೊವಲನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ (೧-೮೨-೧) ವಿವರಿಸಿದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಬಂಧಃ ||

ಸ ಘಾ ತಂ ವೃಷಣಂ ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ ಗೋವಿದಂ |
ಯಃ ಪಾತ್ರಂ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಪೂರ್ಣಮಿಂದ್ರ ಚಿಕೇತತಿ
ಯೋಜಾ ನ್ಸಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೪ ||

|| ಸಮಾಹಃ ||

ಸಃ | ಘ | ತಂ | ವೃಷಣಂ | ರಥಂ | ಅಧಿ | ತಿಷ್ಠಾತಿ | ಗೋವಿದಂ |
ಯಃ | ಪಾತ್ರಂ | ಹಾರಿಯೋಜನಂ | ಪೂರ್ಣಂ | ಇಂದ್ರ | ಚಿಕೇತತಿ |
ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ ಘ ಸ ಖಲ್ವಿಂದ್ರೋ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಂ ಗೋವಿದಂ ಗವಾಂ ಲಂಭಯಿತಾರಂ ತಂ ರಥಮಧಿ ತಿಷ್ಠಾತಿ | ಈದೃಶೇ ರಥೇಽಧಿತಿಷ್ಠತು | ಆರೂಢೋ ಭವತು | ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋ ರಥೋ ಹಾರಿಯೋಜನಮೇತತ್ಸಂಜ್ಞಕಂ ಧಾನಾಮಿಶ್ರಿತಂ ಪೂರ್ಣಂ ಸೋಮೇನ ಪೂರ್ಣಂ ಪಾತ್ರಂ ಚಿಕೇತತಿ ಜ್ಞಾಪಯತಿ | ತಂ ರಥಮಧಿತಿಷ್ಠೇತಿ ಪೂರ್ವೇಣಾನ್ವಯಃ | ಅಧಿಷ್ಠಾಯ ಚಿ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯೋಜಯ || ಘ ಯಚಿ ತನುಘೇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ರಥಂ ! ಅಧಿಶೀರ್ಷ್ಠಾಸಾಂ ಕರ್ಮ | ಪಾ. ೧-೪-೪೩ | ಇತ್ಯಧಿಕರಣಸ್ಯ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞಾ | ತಿಷ್ಠಾತಿ | ತಿಷ್ಠತೇಲೇಟ್ಯುಡಾಗಮಃ | ಚಿಕೇತತಿ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಟ್ಯುಡಾಗಮಃ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈಸಃ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ. ೨-೩-೮೨-೧ | ಇತಿ ವಚನಾನ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತೀತಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧೋ ನ ಭವತಿ || ೪ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ ಘ— ಅದೇ ಇಂದ್ರನು | ಯಃ— ಯಾವ ರಥವು | ಹಾರಿಯೋಜನಂ—(?) ಧಾನ್ಯವಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು | ಪೂರ್ಣಂ— (ಸೋಮರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದುದು ಅದ | ಪಾತ್ರಂ— ಪಾತ್ರವನ್ನು | ಚಿಕೇತತಿ— ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಆಂತಹ (ಮತ್ತು) | ವೃಷಣಂ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುಸುತಕ್ಕದ್ದು | ಗೋವಿದಂ—

ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದ | ತಂ ರಥಂ— ಆ ರಥವನ್ನು | ಅಧಿ ತಿಷ್ಠತಿ—ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ | ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿ— ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು— ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಯೋಜ— (ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಾವ ರಥವು ಧಾನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬಿದುದೂ ಆದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಮತ್ತು ಯಾವುದು ಭಕ್ತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ರಥವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹತ್ತಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟು.

English Translation

May he (Indra) ascend that chariot which shower blessings, gives cows and which contains vessel filled with the mixture of Soma-juice and barley flour ; Indra, quickly yoke your horses.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಘ—ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಕ್ಷರವು ಸಂಹಿತಾವಾರದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ಹಾರಿಯೋಜನಂ— ಹಾರಿ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಸೋಮರಸವು. ಹಾರಿ ಎಂದರೆ ಬಹುಶಃ ಯವ ಧಾನ್ಯವಿರಬಹುದು. ಆ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಸೋಮರಸವೆಂದರ್ಥವು. ಈ ಹಾರಿಯೋಜನವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ—

ಏನಾ ತೇ ಹಾರಿಯೋಜನಾ ಸುವೃಕ್ತೀಂದ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಗೋತಮಾಸೋ ಅಕ್ರನ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೧-೧೬)

ಎಂಬ ಋಕ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಬೇರೆ ಎಲ್ಲೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹರ್ಯೋ-ರತ್ನಯೋರ್ಯೋಜನಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ರಥೇ ಸಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವೇನ ಸಂಬಂಧೀ ಹಾರಿಯೋಜನಃ—ಎಂದರೆ ಹರಿ ಎಂಬ ಇಂದ್ರನ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ರಥವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಯಜುರ್ವೇದತ್ಯತ್ತೀರಿಯಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ—

ಹರಿಸಿ ಹಾರಿಯೋಜನೋ ಹರ್ಯೋಃ ಸ್ಥಾತಾ ನಜ್ರಸ್ಯ ಭರ್ತಾ ಪೃಶ್ನೇಃಪ್ರೇತಾ ತಸ್ಯ ತೇ ದೇವ ಸೋಮೇಷ್ಟಯಜುಷಃ ಸ್ತುತಸ್ತೋಮಸ್ಯ ಶಸ್ತೋಕ್ಲಸ್ಯ ಹರಿವಂತಂ ಗ್ರಹಂ ಗೃಹ್ಣಾಮಿ ಹರೀಃ ಸ್ಯ ಹರ್ಯೋರ್ಧಾನಾಃ ಸಹಸೋಮಾ ಇಂಗ್ರಾಯ ಸ್ವಾಹಾ ||

(ತೈ. ಸಂ. ೧-೪-೨೮)

ಎಂದಿರುವುದು. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರಮಿಶ್ರರೆಂಬವರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ—

ಹರಿರಸೀತಿ | ಸೋಮ ಏವೋಚ್ಯತೇ | ಹರಿರಿಂದ್ರಃ ಸ ಏವ ತ್ವಮಸೀತೀಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ಸೋಮಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಯದ್ವಾ ಹರಿಹರ್ತಾ ಅಭಿಮತಾನಾಂ ಶ್ರೇಯಸಾಮಾಹರ್ತಾ ತ್ವಮಸಿ | ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಹರಿಃ ಅಶ್ವವಿಶೇಷಃ ಯೋಜನೋ ವಾಹನಂ ಯಸ್ಯ ಸ ಹರಿಯೋಜನಃ ಇಂದ್ರಃ ತಸ್ಯ ಸ್ವಭೂತಃ ಹಾರಿಯೋಜನಃ ಐಂದ್ರೋಽಸೀತ್ಯರ್ಥಃ |

ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೋಮಸರವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಹರಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಆ ಕುದುರೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಹರಿಯೋಜನ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ— ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯವಧಾನ್ಯದ (barley) ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೆರಸಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವರು. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಇಂತಹ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಾರಿಯೋಜನ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾರಿಯೋಜನಂ ಸಾತ್ರಂ ಪೂರ್ಣಂ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯಿಂದ ಯವಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೆರಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಘ—ಖಲು ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯ. ಯಚಿ ತುನುಘಮಕ್ಷುತಂಕುಶ್ರೋರುಷ್ಯಾಣಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಬರುತ್ತದೆ.

ರಥಂ—ದ್ವಿತೀಯೈ ಕವಚನ. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂಬರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಅಧಿಶೀಜ್ ಸ್ಥಾಸಾಂ ಕರ್ಮ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೪೬) ಅಧಿ ಎಂಬ ಉಪ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶೀಜ, ಸ್ಥಾ, ಆಸ ಈ ಮೂರು ಧಾತುಗಳ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಧಾತ್ವರ್ಥಕ್ರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ) ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಕರ್ಮಣ ದ್ವಿತೀಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ಶಿಷ್ಯಾತಿ—ಷ್ಯಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಡಿ. ವಿಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈ ಕವಚನರೂಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬಂದಿದೆ. ಶಪ್ ವಿಕರಣಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾಘೌಢ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶಿಷ್ಯ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿಕೇತತಿ—ಕಿತ್ ಷ್ಠಾನಿ. ಧಾತು. ಜುಯೋತ್ಯಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈ ಕವಚನ. ಜುಯೋತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ಲವಿಕರಣ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಕೇವಲ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕಿಕಿತ್ + ತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೇಟ್ ಪ್ರತ್ಯ

ಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಖಂಡ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕುಹೋಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚವರ್ಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆಂತರ್ಯದಿಂದ ಚಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುಗಂತೆ ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗದ ಲಘೂಪಧಿಯಾದ ತಕಾರದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಅಜಾದಿಯಾದ ಪಿತ್ತಾದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಷರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಭ್ಯಸ್ತಕ್ಕೆ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧವಿದೆ. ದ್ವಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಎರಡು ಖಂಡಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅಭ್ಯಸ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. (ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ದ್ವಿತ್ವಹೊಂದಿರಬೇಕು) ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭ ರಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತೀಷೇಧವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಂಶಃ ||

ಯುಕ್ತಸ್ತೇ ಅಸ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಉತ ಸನ್ಯಃ ಶತಕ್ರತೋಃ |
 ತೇನ ಜಾಯಾಮುಪ ಪ್ರಿಯಾಂ ಮಂದಾನೋ ಯಾಹ್ಯಂಧಸೋ
 ಯೋಜಾ ಸ್ವಿಂದ್ರ ತೇ ಹರೀ || ೫ ||

|| ಪದನಾಶಃ ||

ಯುಕ್ತಃ | ತೇ | ಅಸ್ತು | ದಕ್ಷಿಣಃ | ಉತ | ಸನ್ಯಃ | ಶತಕ್ರತೋಃ ಇತಿ ಶತ
 ಕ್ರತೋಃ |
 ತೇನ | ಜಾಯಾಂ | ಉಪ | ಪ್ರಿಯಾಂ | ಮಂದಾನಃ | ಯಾಹಿ | ಅಂಧಸಃ |
 ಯೋಜ | ನು | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಹರೀ ಇತಿ || ೫ ||

ಹೇ ಶತಕ್ರತೋ ಬಹುಕರ್ಮವನ್ನಿಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದೀಯೇ ರಥೇ ದಕ್ಷಿಣೋ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋಽಶ್ವೋ ಯುಕ್ತೋಽಸ್ತು | ಉಶಾಪಿ ಚ ಸವ್ಯೋ ನಾಮಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥೋಽಪಿ ಯುಕ್ತೋಽಸ್ತು | ತೇನ ರಥೇನಾಂಧಸಃ ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಪಾನೇನ ಮಂದಾನೋ ಮತ್ತಸ್ತುಂ ಪ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರೀಣಯಿತ್ರೀಂ ಜಾಯಾಮುಪ ಯಾಹಿ | ಸಾ ಯತ್ರ ವರ್ತತೇ ತತ್ರ ಗಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದರ್ಥಂ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಚೌ ರಥೇ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಯೋಜಯ | ಅನಯೋತ್ತರಯಾ ಚ ಪೀತಸೋಮಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವಗೃಹಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ || ಮಂದಾನಃ | ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ವಪ್ನಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ದ್ವಿರ್ವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ದ್ವಿರ್ವಚನಾಭಾವಃ | ಅಂಧಸಃ | ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ | ಅದೇರ್ನುಮ್ ಧಕ್ಕ ಉ. ೪-೨೦೫ | ಇತ್ಯಸುನ್ | ಧಾತೋರ್ನುಮಾಗಮೋ ಧಕಾರಾಂತಾದೇಶಕ್ಕ || ೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಶತಕ್ರತೋ—ಬಹಳವಾದ ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ತೇ—ನಿನ್ನ (ರಥಕ್ಕೆ) ದಕ್ಷಿಣಃ—ಬಲಭಾಗದ ಕುದುರೆಯು | ಯುಕ್ತಃ ಅಸ್ತು—ಕಟ್ಟಲ್ಪಡಲಿ | ಸವ್ಯಃ—ಎಡಭಾಗದ ಕುದುರೆಯು (ಕಟ್ಟಲ್ಪಡಲಿ) | ತೇನ—ಆ ರಥದಿಂದ | ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮಂದಾನಃ—ಸಂತ್ಯಪ್ತನೂ ಮತ್ತನೂ ಆಗಿ | ಪ್ರಿಯಾಂ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀಣಯಿನಿಯಾರು | ಜಾಯಾಂ—ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು | ಉಪ ಯಾಹಿ—ಹೋಗಿ ಸೇರು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರಿಃ—ಕುದುರೆಗಳನ್ನು | ನು—ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ | ಯೋಜ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು ||

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಬಹಳವಾದ ಪವಿತ್ರಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಎಡಬಲಭಾಗಗಳ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟು. ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಪ್ತನೂ ಮತ್ತು ಮತ್ತನೂ ಆಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರೀಣಯಿನಿಯಾದ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿ ಸುಖಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತಿಯಾಗಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು.

English Translation

(O Satakratu, (or performer of many acts) let your horses be harnessed on the right and on the left, and exhilarated by the sacrificial food, repair, in your chariot, to your beloved wife ; Indra, quickly yoke your horses.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಮುಂದಿನ ಯುನಜಿ, ತೇ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಾಗಕಳುಹಿಸುವಾಗ ಪಠಿಸುವರು.

ದಕ್ಷಿಣಃ, ಸವ್ಯಃ—ಎಡಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಬೇಕಾದ ಕುದುರೆಗಳು.

ಜಾಯಾಮುಪ ಪ್ರಿಯಾಂ ಯಾಹಿ—ನಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಪತ್ನಿಯ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು ಎಂದರೆ ಸ್ವಗೃಹಾಭಿಮುಖನಾಗು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅಂಧಸಃ ಮಂದಾನಃ—ಸೋಮಪಾನದಿಂದಲೂ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ಇಂದ್ರನು. ಅಂಧಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ಯವು. (ನಿ. ೩-೯)

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಷ್ಟಿಯಾಃ

ಮಂದಾನಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿಮೋದಮದಸ್ವಪ್ನ ಕಾಂತಿಗತಿಮು. ಧಾತು. ಸ್ತುತಿಸುವುದು, ಸಂತೋಷ ಪಡುವುದು, ಮದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಸ್ವಪ್ನ ನೋಡುವುದು, ಶೋಭಿಸುವುದು, ಹೋಗುವುದು, ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಭೃದಿ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಟ್ ಮಾಡಿದಾಗ, **ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಯಾ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨೫೦೬) ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭೂತಸಾಮಾನ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಲಿಟ್ಟಿಗೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ; ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕಾನಜ್ ಆದೇಶಬಂದಿದೆ. ಕಾನಜಿನಲ್ಲಿ ಆನ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲಿಟಿ ಧಾತೋರನಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮) ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧ ರಲ್ಲಿ ವಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿರ್ವಚನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುವು ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಂದಾನಃ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಅಂಧಸಃ—ಅದ ಭಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಅದಾದಿ, **ಅದೇರ್ನುಮ್ ಧಶ್ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೪೫) ಸರ್ವಧಾತು ಭ್ಯೋಽಸುನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭಕ್ತಂ ಅಂದರೆ ಅನ್ಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮವೂ, ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಅಸ್ ಎಂಬುದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಯೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸ ಪ್ರತ್ಯಯನಾದಿದಾಗ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಉಪ+ಯಾಹಿ—ಛಂದಸಿ ಪರೈಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೧) ವ್ಯವಹಿತಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ವ್ಯವಧಾನವಿದ್ದಾಗಲೂ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುನಜ್ಞಿ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೇಶಿನಾ ಹರೀ ಉಪ ಪ್ರಯಾಹಿ
ದಧಿಷೇ ಗಭಸ್ತೋಃ |

ಉತ್ತ್ವಾ ಸುತಾಸೋ ರಭಸಾ ಅಮಂದಿಷುಃ ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ವಜ್ರಿ-
ನ್ವಮು ಪತ್ನಾನ್ಮದಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯುನಜ್ಞಿ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಕೇಶಿನಾ | ಹರೀ ಇತಿ | ಉಪ | ಪ್ರ | ಯಾಹಿ |
ದಧಿಷೇ | ಗಭಸ್ತೋಃ |

ಉತ್ | ತ್ವಾ | ಸುತಾಸಃ | ರಭಸಾಃ | ಅಮಂದಿಷುಃ | ಪೂಷಣ್ | ನಾನ್ |
ವಜ್ರಿನ್ | ಸಂ | ಉಂ ಇತಿ | ಪತ್ನಾನ್ | ಅಮದಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂತ್ಯೇಷ್ವಹಃಸು ಹಾರಿಯೋಜನಸ್ಯ ಯುನಜ್ಞೀತ್ಯೇವಾ ಯಾಜ್ಯಾ ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯುನಜ್ಞಿತೇ
ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕೇಶಿನಾ ಹರೀ ಇತಿ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಅಂತ್ಯೇಷ್ವಹಃಸು | ಅ. ೬-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಕೇಶಿನಾ ಕೇಶಯುಕ್ತಾ ಶಿಖಾವಂತೌ ತೇ ಹರೀ ತ್ವದೀಯಾವಶ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರ-
ರೂಪೇಣ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುನಜ್ಞಿ | ರಭೇ ಸಂಯೋಜಯಾಮಿ | ತೇನ ರಭೇನೋಪ ಪ್ರ ಯಾಹಿ |
ತ್ವದ್ಗೃಹಮುಪಗಚ್ಛ | ಗಭಸ್ತೋಃ | ಬಾಹುನಾಮೈತತ್ | ಬಾಹ್ಯೋರಶ್ವಬಂಧಕಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ದಧಿಷೇ |
ಧಾರಯಸ್ವ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಸುತಾಸೋ ಯಜ್ಞೇಽಭಿಷುತಾಃ ಸೋಮಾ ರಭಸಾ ವೇಗವಂತಃ | ತೀನ್ವಾಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ
ಮದಕಾರಿಣ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದಮಂದಿಷುಃ | ಉತ್ಪ್ರಪ್ನಮದಯುಕ್ತಮಕಾರ್ಷುಃ | ಹೇ ವಜ್ರಿನ್
ಅಶಸ್ತ್ವಂ ಸ್ವಗೃಹಂ ಗತ್ವಾ ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಅತ್ರ ಪೂರ್ಷಶಬ್ದಃ ಪುಷ್ಪಾ ವರ್ತತೇ | ಪುಷ್ಪಿವೈ ಪೂಷಾ
ಪುಷ್ಪಿಮೇವಾವರುಂಧ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಸೋಮಪಾನಜನಿತಯಾ ಪುಷ್ಪಾ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಪತ್ನಾನ್

ಸ್ವಭಾಯೇಯಾ ಸಹ ಸಮು ಅಮದಃ | ಸಮ್ಯಗೇವ ತ್ಯಶ್ಶೋ ಭವ || ಕೇಶಿನಾ | ಕೇಶಶಬ್ದಾನ್ಮತ್ಸರ್ಥೀಯ
ಇನಿಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ರಭಸಾಃ | ಅರ್ಶ ಆದಿತ್ಯಾದಚ್ | ಅಮಂದಿಷುಃ |
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಕೊಪದಂ | ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ | ಶ್ವನ್ನುಪ್ಪನ್ನಿತ್ಯಾದೌ ಪೂಷನ್ನಿತಿ ನಿಪಾತ್ಯತೇ |
ತಚ್ಚಾತ್ರ ಭಾವಸಾಧನಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ಪೂಷ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ಪೂಷಣ್ಣಾನ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ
ವತ್ತಂ | ನಲೋಪೇನ್ದನೋ ನುಟ್ | ಸಾ ೮-೨-೧೬ | ಇತಿ ನುಟ್ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ
ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಮದಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಲಿಟ ಇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಜ್ |
ಕೃನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕೇಶಿನಾ - (ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ಉದ್ದವಾದ ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಹರೀ—ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ— ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು | ಯುನಜ್ಞಿ— (ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ)
ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. | ಉಪ ಪ್ರಯಾಹಿ— (ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು) ಮನೆಗೆ ಹೊರಡು. | ಗಭಸ್ತೋಃ— (ನಿನ್ನ)
ಕೈಗಳಿಂದ | ದಧಿಷೇ— ಲಗಾಮುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ. | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸುತಾಸಃ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಹಿಡಿದವೂ |
ರಭಸಾಃ— ತೀವ್ರವಾಗಿ ಉದ್ರೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವೂ ಆದ ಸೋಮರಸಗಳು | ಉದಮಂದಿಷುಃ—ಅಧಿಕ
ವಾಗಿ ಮದಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ವಜ್ರಿನ್— ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಇಂದ್ರನೇ |
ಪೂಷಣ್ಣಾನ್— (ರಸಪಾನದಿಂದ) ಪುಷ್ಟನಾಗಿ | ಪತ್ನಾಃ— ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ | ಸಮು ಅಮದಃ—ಸಂತೃಪ್ತಿಯನ್ನು
ಪಡೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ದೀರ್ಘವಾದ ಕೇಸರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿನ್ನ
ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಗೃಹಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡು. ಜಾಗ್ರತೆ
ಮದುವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಸೋಮರಸಗಳು ನಿನ್ನನ್ನು ಮತ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ. ಆ ರಸಪಾನದಿಂದ ಪುಷ್ಟನಾದ
ನೀನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯೊಡನೆ ರಮಿಸಿ ಸಂತೃಪ್ತನಾಗು.

English Translation

I harness your long-maned horses with proper prayers ; take the reins
in your hands, the extracted Soma-juices have exhilarated you ; O wielder
of the thunderbolt, thus filled with nourishing food, rejoice with your wife.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಕೇಶಿನಾ— ಶಿಖಾವಂತೌ || ಕೇಸರಯುಕ್ತವಾದ

ಗಭಸ್ತೋಃ—ಹಸ್ತಯೋಃ | ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ; ಆಯತೀ ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಬಾಹುನಾಮಗಳ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೋಃ ಎಂದರೆ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ, ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೂಷಣ್ಣಾನ್—ಇಲ್ಲಿ ಪೂಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪುಷ್ಪಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ-ಪುಷ್ಪಿವೈ ಪೂಷಾ | ಪುಷ್ಪಿಮೇನಾವರುಂಥೇ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೨-೧) ಎಂಬ ತೈತ್ತಿರೀಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕೃತಿನಾಕೃತವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುವರು

ಷ್ಯಾಕವೇಶ್ವಕ್ರಿಯಾ

ಕೇಶಿನಾ—ನಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪ. ಕೇಶಾಃ ಅನಯೋಃ ಸಂತಃ ಶಿಖಾಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಇವೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನ ಇನಿ ತನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಅದಂತಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೇಶವೆಂಬುದರ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೇಶಿನ್+ಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರಭಸಾಃ—ರಭಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೇಗವೆಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ವೇಗಸಹಿತವಾದವುಗಳು ಎಂದರ್ಥ. ರಭಸ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಶ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಶಆದಿಭ್ಯೋಽಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದರೂ ರಭಸವೆಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಅಮಂದಿಷುಃ—ಮದಿ ಸ್ತುತಿನೋದಮದಸ್ತುಷ್ಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ ಆತ್ಯನೇಪದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. 'ಸುಪ್ತಿಜುಪಗ್ರಹ ಲಿಂಗನರಾಣಾಂ ಕಾಲಹಲಚ್ ಸ್ವರಕರ್ತೃಯಜಾಂಚ | ವ್ಯತ್ಯಯ ಮಿಚ್ಛತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕೃದೇಷಾಂ ಸೋಽಪಿ ಚ ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ ಬಾಹುಲಕೇನ' ಎಂಬ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಗ್ರಹಪದದಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಾತ್ಯನೇಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವ್ಯತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಬಹುವಚನದ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಿಚಿಭ್ಯಸ್ತ ವಿಧಿಭ್ಯಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಸಿನಲ್ಲಿ ಉಸ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲುಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಬಂದರೆ ಸಿಚಿಗೆ ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಿಚ್ ಸಂಬಂಧಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲುಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುಡ್+ಇಸ್+ಉಸ್ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ ಬಂದರೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

ಪೂಷಣ್ಣಾನ್—ಪುಷ ಪುಷ್ಪ ಧಾತು. ಈ ಧಾತುವಿನಮೇಲೆ ಶ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರದಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದೇ ನಿಪಾತವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪೂಷಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ—ಪುಷ್ಪಿಯು (ಬಲ) ಇವನಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತೃನ್ನಿತಿ ಮತುಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೂಷನ್+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ

ಮಾಡುಸಧಾಯಾಳ್ಕ ಮತೋವೋಯವಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾರ ಉಪಧಿಯಾಗಿ ಉಕ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನೋನುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೬) ಅನ್ವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪಿಗೆ ಮಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೂಷನ್ + ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾದಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂಷನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂಗಮೇಲೆ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವದಿಂದಾಗಲಿ ಭೂತಪೂರ್ವಗತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಯಾಗಲಿ ಅನ್ವಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪಿದಿಯೆಂದು ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದ್ಯನಯನವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಪುನಃ ನಕಾರಶ್ರವಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮತುಪಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ರಾನುದರಿಂದ ನುಮ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತ್ವಂತವಾದುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪಮಾದಿದಾಗ ಅಮ ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಕೊನೆಯ ನುಮಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಹ್ರಸ್ವವಾದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನುಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತುಪ್ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನುಟಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಇರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬಂದಿದೆ.

ಅಮದಃ— ನುದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ ಛಂಢಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಬಂದಿದೆ. ದಿವಾದಿಗೆ ಕ್ಯನ್ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯ ದಿಂದ ಶಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧ್ಯಮವುರುಷ್ಯಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಮದ್ + ಅ + ಸ್. ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಲಜ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ (ಅಂಗಕ್ಕೆ) ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಶ್ವಾವತಿಶಿ ಷಡ್ಯಚಿಂ ದಶಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಮೈಂದ್ರಂ ಜಾಗತಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಶ್ವಾವತಿ ಜಾಗತಮಿತಿ | ಅತಿರಾತ್ರೇ ತೃತೀಯೇ ಪರ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿತಸ್ತ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರೋಗ್ರಾಂ ಪೀತಿಂ ವೃಷ್ಣ ಇಯಮಿ ಸತ್ಯಾಮಿತಿ ಯಾಚ್ಯಾ | | ಅ ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರಥಮಃ—ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಪದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು, ಇಂದ್ರನು ದೇವತೆಯು,

ಜಗತೀಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಅಶ್ವಾವತಿ ಜಾಗತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಶ್ವಿರಾತ್ರವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿಯೆಂಬ ಮತ್ತಿಜನು ಪಠಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರದ ತೃತೀಯಪರ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಅಶ್ವಲಾಯನಶೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಾವತಿ ಪೋಗ್ರಾಂ ಹೀತಿಂ ವೃಷ್ಣ ಇಯಮಿ ಸಶ್ಯಾಮಿತಿ ಯಾಚ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿದ್ಯತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೬-೪)

ಸೂಕ್ತ—೮೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೩ ||

ಆಪ್ತಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೪

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂಜಿ—೬

|| ಮುಕ್ತಂ—ಗೋತನೋ ರಾಪೂಗಣಾ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಭಂದಃ—ಜಗತೀ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ಅಶ್ವಾವತಿ ಪ್ರಥಮೋ ಗೋಷು ಗಚ್ಛತಿ ಸುಪ್ರಾವೀರಿಂದ್ರ ಮರ್ತ್ಯ-

ಸ್ತವೋತಿಭಿಃ |

ತಮಿತ್ಯುಣಕ್ತಿ ವಸುನಾ ಭವೀಯಸಾ ಸಿಂಧುಮಾವೋ ಯಥಾ-

ಭಿತೋ ವಿಚೇತಸಃ || ೧ ||

ಪದಕಾಠಃ

ಅಶ್ವಽನತಿ | ಪ್ರಥಮಃ | ಗೋಷು | ಗಚ್ಛತಿ | ಸುಪ್ರಽಅವೀಃ | ಇಂದ್ರ | ಮ-
 ತ್ಯಃ | ತವ | ಊತಿಽಭಿಃ |

ತಂ | ಇತ್ | ಪೃಣಕ್ಷಿ | ವಸುನಾ | ಭವೀಯಸಾ | ಸಿಂಧುಂ | ಆಪಃ | ಯಥಾ |
 ಅಭಿತಃ | ವಿಽಚೇತಸಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯೋ ಮತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯಸ್ತವೋತಿಭಿಶ್ಚದೀಯೈ ರಕ್ಷಣ್ಯಃ ಸುಪ್ರಾವೀಃ ಸುಷ್ಠು
 ಪ್ರರಕ್ಷಿತೋ ಭವತಿ ಸ ಮತ್ಯೋಽಶ್ವಾವತಿ ಬಹುಭಿರಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತೇ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನೋ ಗೋಷು
 ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯೇಷು ಪ್ರಥಮೋ ಗಚ್ಛತಿ | ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಯಜಮಾನೇಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವಮೇವ ಗೋಮಾನ್
 ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತ್ವಂ ತಮಿತ್ ತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಭವೀಯಸಾ ಬಹುತರೇಣ ಭವಿತ್ಯತಮೇನ ವಾ
 ಶತಶಹಸ್ರಾದಿಸಂಖ್ಯಾಯುಕ್ತೇನ ವಸುನಾ ಧನೇನ ಪೃಣಕ್ಷಿ | ಸಂಸೃಕ್ತಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಕರೋಷಿ | ತತ್ರ
 ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿಚೇತಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಹೇತುಭೂತಾ ಆಪೋ ಯಥಾಭಿತಃ ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ಸಿಂಧುಂ
 ಸಮುದ್ರಂ ಪೂರಯಂತಿ ತದ್ಭತ್ || ಅಶ್ವಾವತಿ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ವೇತಿ ಮತ್ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಪ್ರಾ-
 ವೀಃ | ಅವಿತ್ಯಾಸ್ತುತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ | ಉ ೩-೧೫೮ | ಇತ್ಯವತೇರೀಕಾರಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಊತಿಭಿಃ | ಊತಿ-
 ಯೂತೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ಷಿಂ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪೃಣಕ್ಷಿ | ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕೇ | ರೌಧಾದಿಕಃ | ಭವೀಯಸಾ |
 ಬಹುಶಬ್ದಾದೀಯಸುನಿ ಬಹೋರ್ಲೋಪೋ ಭೂ ಚಿ ಬಹೋರಿತಿ ಬಹುಶಬ್ದಸ್ಯ ಭೂಭಾವ ಈಯಸುನ
 ಈಕಾರಲೋಪಕ್ಕೆ | ಅತ್ರ ತು ಜ್ಯಾಂಧಸತ್ವಾದೀಕಾರಲೋಪೋ ನ ಕ್ರಿಯತೇ ಭೂಭಾವಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಯತೇ |
 ಅಥವಾ ಭವಿತ್ಯಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಂದಸೀತೀಯಸುನ್ | ತುರಿಪ್ಯೇಮೇಯಃಸ್ವಿತಿ ತೈಲೋಪಃ || ೧ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ಮತ್ಯಃ—(ಯಾವ) ಮಾನವನು | ತವ— ನಿನ್ನ | ಊತಿಭಿಃ—
 ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ | ಸುಪ್ರಾವೀಃ— ಚಿನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿತನಾಗುತ್ತಾನೋ, (ಅವನು) | ಅಶ್ವಾವತಿ— ಕುದುರೆಗಳಿಂದ
 ಭರಿತವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಇದ್ದುಕೊಂಡು) | ಗೋಷು— ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ | ಪ್ರಥಮಂ— ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ |
 ಗಚ್ಛತಿ— ಸೇರುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಇಂತಹ ಯಜಮಾನನು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. |
 ತ್ಯಮಿತ್—ಅದೇ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಆಪಃ— ನೀರುಗಳು ಅಥವಾ (ನದಿಗಳು) | ವಿಚೇತಸಃ—
 ಚೇತನರಹಿತವಾದರೂ ಕೂಡ | ಯಥಾ— ಯಾವರೀತಿ | ಅಭಿತಃ— ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗಿಂತಲೂ | ಸಿಂಧುಂ—

ಸಮುದ್ರವನ್ನು (ತುಂಬುತ್ತವೆಯೋ)ಹಾಗೆ | ಭವೀಯಸಾ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ | ವಸುನಾ—
ವನದಿಂದ | ಪೃಣಕ್ಷಿ—ತುಂಬಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ. ನಿನ್ನಿಂದ ರಕ್ಷಿತನಾದ ಮಾನವನು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಉಳಿದವರೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮುಂಚೆಯೇ ಅಧಿಕವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ನೀನೂ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಜೀತನರಹಿತವಾದರೂ ಸಹ ಯಾವಂತಿ ನದಿಗಳು ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬುತ್ತವೆಯೋ ಹಾಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಅವನನ್ನು ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Indra, the man who is well protected by you dwells in a house with plenty of horses ; he is the first to go to the place where there are cows. fill him with plenty of riches as the rivers unconsciously flow in all directions to reach the ocean.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಶ್ವಾವತಿ—ಅನೇಕ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಇರುವನು ಎಂದರೆ ಇವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕುದುರೆಗಳಿರುವವು. ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿರುವರು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಪ್ಪಷ್ಟಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು. ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಾಹಾರವಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಆದರೂ ಆ ರೀತಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದರೂ ಮುಷಿಯ ಆಶಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿವರಿಸಲಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದು.

ಪ್ರಥಮೋ ಗೋಸು ಗಚ್ಛತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಇವನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳಿರುವವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಸುಸ್ರಾವೀಃ ಊತಿಭಿಃ—ಇಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಎಂದು ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೊಳಪಟ್ಟ ಅಥವಾ ನೀನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಮನುಷ್ಯನು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ತಮಿತ್ ಪೃಣಕ್ಷಿ ವಸುನಾ—ಧನ ಅಥವಾ ವಶ್ಯದಿಂದ ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ತುಂಬುವೆ ಎಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ವಶ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವೆ ಎಂದರ್ಥವು

ಭವೀಯಸಾ—ಬಹುತರೇಣ, ಭವಿತ್ಯತಮೇನ—ಬಹಳವಾಗಿ, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ

ಅಪಃ ವಿಚೇತಸಃ—ವಿಚೇತಸಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನಹೇತುಧೂತಾಃ

ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀರುಗಳು ಅಥವಾ ನದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅಚೇತನವಾದ ನೀರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದು ಹೇಗೆ? ಇದು ಅಸಂಭವವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಚೇತನಃ—ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಗತ ಎಂದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೊಂದುವುದು ಆದುದರಿಂದ ವಿಚೇತನಃ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನರಹಿತವಾದ ನದಿಗಳು ; ಅಥವಾ ನದಿಗಳಿಗೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿನ್ನು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ಅಭಿತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ನದಿಗಳು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವವು ; ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳೂ ಸಮುದ್ರವನ್ನೇ ಸೇರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ॥

ಅಶ್ವಾವತಿ—ಅಶ್ವಾಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ (ಕುದುರೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇವೆ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ಥಿನ್ನಿತಿ ಮತುಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾದುಷಧಾಯಾ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಂತ್ರೈ ಸೋಮಾಶ್ವೇಂ ದ್ರಿಯಿ ವಿಶ್ವದೇವ್ಯಸ್ಯ ಮತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮ್ಯೈಕವಚನ ಜ್ಞಾ ಪ್ರತ್ಯಯಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರಾವೀ—ಸು ಪ್ರ ಉಪಸರ್ಗಗಳು. ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ ಅವಿತ್ಯಾಸ್ತೃತಂತ್ರಿಭ್ಯ ಈಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೪೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಧಾತುವಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವೀ+ಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ದೀರ್ಘಾತ್- ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಅವೀಃ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಊತಿಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೆ ಧಾತು. ಊತಿಯೂತಿಜೂತಿಸಾತಿಹೇತಿಕೀರ್ತಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೭) ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಊತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತೀನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನೂಡಿದಾಗ ಜ್ವರತ್ವರಸ್ರಿವ್ಯವಿನುವಾಮುಷಧಾಯಾಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಊಲ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೂಪ ಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಊತಿಜೂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ವರಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಪಾತನೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕ್ತೀನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಪೃಣಕ್ಷಿ—ಪೃಚೀ ಸಂಪರ್ಕ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಶ್ಯಮ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ ಮಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪೃನಚ್+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯಣತ್ವಂವಾಚ್ಯಂ (ವಾರ್ತಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಣತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚೋಃ ಈಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರವು ಚಕಾರಕ್ಕೆ

ಬರುತ್ತದೆ. ಕಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ರಬಂದಾಗ ಕಕಾರಷಕಾರಯೋಗ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಭವೀಯಸಾ—ಭವೀಯಸ್ ಶಬ್ದ. ಸಕಾರಾಂತ ತೃತೀಯೈಕವಚನ. ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರದೀಯಸುನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಬಂದಿದೆ. ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಬಹೋಲೇರ್ಫೋಭೂಚೆ ಬಹೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೮) ಬಹುಶಬ್ದದ ಮೇಲಿರುವ ಇಮನಿಚ್, ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. (ಪಂಚಮ್ಯಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರ್ಯವಿಧಾನಮಾಡಿರೆ ಆದೇಃ ಪರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೪) ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪರದ ಆದಿಭಾಗಕ್ಕೆ ನಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುಶಬ್ದದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ನಾತ್ರ ಲೋಪಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯತ್ಪಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೆ ಎಂಬ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಬಹು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭೂಭಾವನಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈಯಸುನಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪನಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈಯಸುನಿನಲ್ಲಿ ಈಯಸ್ ಎಂದು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭೂ+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಓರ್ಗುಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉವರ್ಣಾಂತಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಭವ್+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಟಾವಿಭಕ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಭವೀಯಸಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬಹುದು. ಭವಿತ್ಯ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತುಶ್ಚಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃನ್ ತೃಜಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂಧಾತುವಿಗೆ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದಾಗ ಗುಣಾವಾದೇಶಗಳು ಬಂದಾಗ ಭವಿತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಭವಿತ್ಯ+ಈಯಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುರಿಷ್ಯೇಮೇಯಃ ಸು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ತೃನ್ ತೃಚ್‌ಗಳಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬಂದರೆ ಭವೀಯಸ್ ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮವಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ವಿತ-
ತಂ ಯಥಾ ರಜಃ |

ಪ್ರಾಚೈರ್ದೇವಾಸಃ ಪ್ರ ನಯಂತಿ ದೇವಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ
ಜೋಷಯಂತೇ ವರಾ ಇವ || ೨ ||

ಪದಗಾಠಃ

ಆಪಃ | ನ | ದೇವೀಃ | ಉಪ | ಯಂತಿ | ಹೋತ್ರಿಯಂ | ಅವಃ | ಪಶ್ಯಂತಿ |
ವಿ ತತಂ | ಯಥಾ | ರಜಃ |

ಪ್ರಾಚೈಃ | ದೇವಾಸಃ | ಪ್ರ | ನಯಂತಿ | ದೇವ ಯುಂ | ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಿಯಂ | ಜೋ-
ಷಯಂತೇ | ವರಾಃ | ಇವ || ೨ ||

ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ

ಆಪೋನಪ್ತೀಯೇ ಹೋತ್ರಚಮಸೇದ್ವಿಃ ಪೂರ್ಯಮಾಣ ಆಪೋ ನ ದೇವೀರಿತ್ಯೇನಾನು-
ವಕ್ತವ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮಿತಿ ಸಮಾಪ್ಯ | ಅ. ೫-೧ | ಇತಿ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ | ಆಪೋ ನ ದೇವೀರುಪ ಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮಿತಿ ಹೋತ್ರಚಮಸೇ
ಸಮವನೀಯಮಾನಾಸ್ತನ್ನಾಹ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ||

ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತುಃ ಸ್ವಭೂತಂ ಚಮಸಂ ದೇವೀರ್ದೇವೈೋ ದ್ಯೋತಮಾನಾ ಆಪೋ ನ
ಯಥಾಪ ಉಪ ಯಂತಿ ಉಪಗಚ್ಛಂತಿ ತದ್ವದುಪರಿ ವರ್ತಮಾನಾ ದೇವಾ ಏತಮೇವ ಚಮಸಮವೋ
ವಸ್ತಾತ್ಪಶ್ಯಂತಿ | ಹೋತ್ರಚಮಸೇದ್ವಾಕಂ ಸೋಮಾಭಿಷನಾಯಾಪಃ ಪೂರಿತಾ ಇತಿ ತೇಷಾಂ ದೃಷ್ಟಿರಸ್ಯ-
ಸ್ಮಿನ್ ಸಂಲಗ್ನಾಭೂತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ವಿತತಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ರಜೋ ಜ್ಯೋತಿಃ ಸೂರ್ಯಸಂಬಂಧಿ
ಯಥಾ ನಿರಂತರಮವಸ್ತಾತ್ಪತತಿ ತದ್ವತ್ | ದೇವಯುಂ ದೇವಾನ್ ಕಾಮಯಮಾನನೋತಂ ಚಮಸು

ಪ್ರಾಚ್ಯಃ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಯದ್ವಾ ಪ್ರಾಂಚನೈಃ ಪ್ರಗಮನೈರುತ್ತರವೇದ್ಯಭಿಮುಖಂ ಹೋಮಕಾಲೇ ಪ್ರ
 ಣಯಂತಿ | ಹೋಮಾರ್ಥೇ ಪ್ರಣೇತಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸೋಮಲಕ್ಷಣೇನಾನೇನ ಪ್ರೀತಂ
 ಸಂತ್ಯಜಂತಂ | ಪೂರಿತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಜೋಷಯಂತೇ | ಸರ್ವೇ ದೇವಾಸ್ತಂ ಚಮಸಂ ಸೇವಂತೇ | ವರಾ
 ಇವ ಕನ್ಯಕಾಂ | ಯಥಾ ವರಾ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಮಮೇಯಂ ಭವಿಷ್ಯತಿತಿ ಕನ್ಯಕಾಂ ಸೇವಂತೇ |
 ಏವಂ ದೇವಾ ಅಪಿ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮೋ ಮಮಾಯಂ ಸೋಮ ಇತ್ಯಸ್ಯ ಪಾರ್ಶ್ವೇ ವರ್ತಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ |
 ಏವಮಪೋನಪ್ತ್ರೀಯವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಯೋಜಿತಂ ಮಂತ್ರಸ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶ-
 ಕತ್ವಾತ್ || ಯದಾ ತು ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯೇಸ್ಯಾ ವಿನಿಯೋಗಸ್ತದಾ ತ್ವೇವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ | ಹೇ ಇಂದ್ರ
 ದೇವ್ಯ ಆಪೋ ಯಥಾ ನಿಮ್ಮದೇಶಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ದೇವಾಸ್ತದೀಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಶುಕ್ರೂಷ-
 ಮಾಣಾ ಹೋತ್ರಿಯಂ ಹೋತ್ರೈಸಂಬಂಧಿ ಧಿಷ್ಣ್ಯಸ್ಥಾನಮುಪಗಚ್ಛಂತಿ | ಉಪಗತ್ಯ ಚಾವಸ್ತಾತ್ಪ್ರಶ್ಯಂತಿ
 ನಿತತಂ ಜ್ಯೋತಿರಿವ | ದೇವಯುಂ ದೇವಾನಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಮೇತಂ ಶಂಸಿತಾರಮಾಗತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ
 ಪ್ರಾಚೀನಂ ಪ್ರ ಣಯಂತಿ | ಅಗ್ರತೋ ಧಾರಯಂತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯಂ ತ್ವಾಂ ಶಂಸಂತಂ
 ವರಾಃ ಕನ್ಯಕಾ ಇವ ಸೇವಂತೇ || ಹೋತ್ರಿಯಂ | ಹೋತ್ರೈಶ್ಚಾತ್ಪ್ರೀದಮರ್ಥೇ ಘಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅವಃ |
 ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾ ಮಸಿ ಪುರಧವಶ್ಚೈಷಾಮಿತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾತ್ತಃ | ಪ್ರಾಚ್ಯಃ | ಉಚ್ಛೈರ್ನೀಚೈ-
 ರಿತಿವದನ್ಯಯಂ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ರಪೂರ್ವಾದಂಚಿತೇರ್ಘಾಭೇ ಕವಿಧಾನಂ ಸ್ಥಾಸ್ಥಾಪಾವ್ಯಧಿಹನಿಯು-
 ಧ್ಯರ್ಥಮಿತಿಪರಿಗಣನಸ್ಮೋಪಲಕ್ಷಣಾರ್ಥತ್ವಾದ್ಯಾವೇ ,ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
 ಜೋಷಯಂತೇಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸ್ವಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಯೋಜ್ಯತ್ವಾದ್ವೇತುಮತಿ ಣಿಚ್ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ರವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಯನ್ನು | ದೇವೀಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ |
 ಆಪೋ ನ— ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದುಸೇರುವಂತೆ | ಉಪ ಯಂತಿ—(ದೇವತೆಗಳು) ಬಂದು ಸೇರುವರು | ನಿತತಂ—
 ಎಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ | ಜ್ಯೋತಿಃ— ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು | ಯಥಾ— ಯಾವ ರೀತಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ
 ಪ್ರಸರಿಸುವುದೋ ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌಟನ್ನು | ಅವಃ— ಅಧೋಮುಖವಾದ
 ವೃಷ್ಟಿಯಿಂದ | ಪಶ್ಯಂತಿ— ನೋಡುತ್ತಾರೆ | ದೇವಯುಂ— ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಆರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಈ
 ಸೌಟನ್ನು | ಪ್ರಾಚ್ಯಃ—(ಉತ್ತರವೇದಿಯು) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ದೇವಾಸಃ— ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರಣಯಂತಿ—
 ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾರೆ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ— (ಸೋಮರಸರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಈ ಚಮಸ
 ವನ್ನು | ವರಾ ಇವ— ಮದುವೆಯ ಗಂಡುಗಳು ತಮ್ಮ ಹೊಸಪತ್ನಿಯನ್ನು ತಮ್ಮದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿ
 ಸೇವಿಸಲು ತನಕಪಡುವಂತೆ | ಜೋಷಯಂತೇ—(ತಮ್ಮದೆಂದು) ಆರಾಧಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತನಕಪಡುತ್ತಾರೆ ||

ಅಥವಾ

(ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ) ದೇವೀಃ— ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಅವಃ ನ— ತೀರ್ಥಗಳು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ | ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತ್ರೈಸಂಬಂಧವಾದ ಧಿಷ್ಣ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಉಪ ಯಂತಿ—
 ದೇವತೆಗಳು ನಿನ್ನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳುವ ಆಸೆಯಿಂದ) ಬಂದುಸೇರುತ್ತಾರೆ | ಮತ್ತು ನಿತತಂ— ಎಸ್ತಾರವಾಗಿ
 ಹರಡುವ | ರಜಃ ಯಥಾ— ಜ್ಯೋತಿಯಂತೆ | ಅವಃ— ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ | ಪಶ್ಯಂತಿ— ನೋಡುತ್ತಾರೆ |

ದೇವಯುಂ—ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಪ್ರಾಚೈಃ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ) | ಪ್ರಣಯಂತಿ—ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ | ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ—ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು | ವರಾಃಇವ—ನರರು (ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ತಮ್ಮದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುವಂತೆ) | ಜೋಷಯಂತೇ | (ಆದರ ದಿಂದ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹೋತೃವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ತೀರ್ಥಗಳು ಬಂದು ಸೇರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಮೇಲೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ, ದರಡತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿಯು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ಅಧೋಮುಖವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಈ ರಸಪೂರಿತವಾದ ಸೌಟಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಈ ಸೌಟನ್ನು ಉತ್ತರವೇದಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದ ಮೇಲೆ ಸೋಮರಸ ಪೂರಿತವಾದ ಈ ಚಮಸವನ್ನು ಸೇವಿಸಲು, ಹೊಸದಾಗಿ ನೊಡುವೆಯಾಗುವವರು ತಾವು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನು ವರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆನರಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ತನಕ ಸಡುವಂತೆ ಇನರೂ ಆನರದಿಂದ ತನಕಸಡುತ್ತಾರೆ.

English Translation

As the bright waters flow to the sacrificial ladle, so the gods look down upon it ; as the sun's rays spread every where and descends to earth so the gods desirous of being presented to them look down upon it ; the (Chamasa) vessel filled with Soma-libations is brought to the altar with proper rites and the gods are eager to obtain it as the would-be bridgrooms long for their intended brides.

ವಿವರಣೆಯುಗಳ:

ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಯು. ಚಮಸಪಾತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿಗ್ಧನರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಪಾತ್ರಿಯು. ಇದರ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆ ಗಾಗಿ ಮುಗ್ಧೀದ ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪುಟ 412 ನ್ನು ನೋಡಿ. ಮುಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಹೋತ್ರಿಯಂ— ಹೋತೃಸಂಬಂಧವಾದ ಹೋತೃವಿನ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರವಿದ್ದರೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಚಮಸನೆಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು.

ಅಪೋ ನ ದೇವೀರುಪಯಂತಿ ಹೋತ್ರಿಯಮವಃ ಸತ್ಯಂತಿ—ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿರುವರು. ನೀರು ಎಂದರೆ ರಸರೂಪದಿಂದಿರುವ ಸೋಮರಸವು ಯಾವನೀತಿ ಹೋತೃಚಮಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವುದೋ ಅದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಆತುರದಿಂದ ಸೋಮರಸಪೂರಿತವಾದ ಚಮಸಪಾತ್ರಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದೆಂದರ್ಥವು.

ವಿಷತಂ ಯಥಾ ರಜಃ—ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು. ಬೆಳಕು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳ ವೃಷ್ಟಿಯು ಸಹ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೋತ್ರಚಮಸದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು ಎಂದು ಉಪಮಾಂಶವು.

ಪ್ರಾಚೈರ್ದೇವಾಸಃ ಪ್ರಣಯಂತಿ ದೇವಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಿಯಂ—ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೩-೯) ಯಜ್ಞವೇದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅವಹನೀಯಾಗ್ನಿಯ ಸವಿಸಾಕ್ಷಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮರಸ ಮೊದಲಾದ ಹೋಮದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ಮಂತ್ರಪಠನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯು. ಅದರಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿವಾತ್ಸವಾದ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತರುವರು. ಅದನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವರು ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜೋಷಯಂತೇ ವರಾ ಇವ—ದೇವತೆಗಳು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಓರ್ವ ಸುಂದರಳಾದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ವರರು (ಕನ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು) ತಮಗೆ ಆ ಕನ್ಯೆಯು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಟ್ಟು ನಾನಾವಿಧ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ತಮಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿರುವರು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹೋತ್ರಿಯಮ್—ಹು ವಾನಾವನಯೋಃ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ತೃಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದರೆ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣನಾಡಿಗರೆ ಹೋತ್ರಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಸ್ಯೇದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಘ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಯನೇಯಿನಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಣಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಹೋತ್ರಿಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಃ—ಪೂರ್ವಾಧರಾವರಾಣಾಮಸಿ ಪುರಥವಶ್ಚೈಷಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೩೯) ಅಸಿ ಎಂಬುದು ಉಪ್ರಪ್ರಥಮಾಕಶಬ್ದ. ಪೂರ್ವ, ಅಧರ, ಅವರ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಮೂರು ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರ್, ಅಥ್, ಅವ್, ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅಸ್ತಾತಿಯು ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಸ್ವಾರ್ಥವೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ ಬೋಧನಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವುದರಮೂಲಕ ಸಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅವ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬಂದರೆ ಅವ್+ಅಸಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಉಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಾಂತ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಚೈಃ—ಉಚ್ಚೈಃ ನೀಚೈಃ ಎಂಬಂತೆ ಇದೂ ಒಂದು ಅನ್ವಯ. ಅಥವಾ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕ ವಾದ ಅಂಚು ಧಾತುವಿಗೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯನುಮಾಡಿದರೆ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಕಾರವು ತದ್ಭಿನ್ನ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಚುಧಾತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಅಕಾರಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯನುಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಘೞಾರ್ಥೇ ಕವಿಧಾನಂ (ವಾರ್ತಿಕ) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಈ ವಾರ್ತಿಕಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ' ಸ್ಥಾಸ್ಥಾಸಾವ್ಯಧಿ ಹನಿಯುಧ್ಯರ್ಥಮ್ ' ಎಂದು ಪರಿಗಣನನುಮಾಡಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾನುವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಘೞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಈ ಧಾತುವಾಠವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡದಿರುವಾಗ ಹೇಗೆ ಕಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣನದಿಂದ ನಿಯಮನುಮಾಡಿದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು. ಅವು ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಪಠಿತವಾನುವುಗಳ ಸಮಾನಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಕಾಕೇಛ್ಯೋ ದಧಿ ರಕ್ಷ್ಯತಾಂ ಎಂದು ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೊಸರನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಕಾಗೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರಾಸಬೇಕೆಂದು ವಕ್ತೃವಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಲ್ಲ. ಕಾಗೆಯಂತೆ ದಧಿಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಮಾರ್ಜಾಲಾದಿಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಧಾತುತ್ವದಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಘೞಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ಜೋಷಯಂತೇ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವಾಗ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರ್ತೃ (ದೇವತೆಗಳು) ವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ನಿಯೋಜ್ಯನೊಬ್ಬನು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜ್ಯಗತವ್ಯಾಪಾರವು ಹೇಗೆ ತೋರುವುದು ಎಂಬ ಒಂದು ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸೇವನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತ್ಮರೇ ಪ್ರಯೋಜ್ಯರಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ನಿಯೋಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯೇ ಣಿಚಿಕ್ಷ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ತೃಗಾವಿ. ಕ್ರಿಯಾಫಲವಿರುವಾಗ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ಚಿಗೆ ಕಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗುಣಾಯಾದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಅಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ವಚೋ ಯತಸ್ತುಚಾ ಮಿಥುನಾ
ಯಾ ಸಪರ್ಯತಃ |

ಅಸಂಯತ್ತೋ ವ್ರತೇ ತೇ ಕ್ಷೇತಿ ಪುಷ್ಯತಿ ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಯಜ
ಮಾನಾಯ ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಅಧಿ | ದ್ವಯೋಃ | ಅದಧಾಃ | ಉಕ್ಥಂ | ವಚಃ | ಯತಃ | ಸ್ತುಚಾ | ಮಿಥುನಾ |
ಯಾ | ಸಪರ್ಯತಃ |

ಅಸಂಯತ್ತಃ | ವ್ರತೇ | ತೇ | ಕ್ಷೇತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ | ಭದ್ರಾ | ಶಕ್ತಿಃ | ಯಜ-
ಮಾನಾಯ | ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರವರ್ಗ್ಯಾಭಿಷ್ವವ್ಯಧಿ ದ್ವಯೋರಿತ್ಯೇಷಾ | ಸ್ಪೃಷ್ವೋದಕಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಧಿ
ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ ಕುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯತ್ | ಅ. ೪-೬ | ಇತಿ || ಹವಿ-
ಧಾನಪ್ರವರ್ತನೇವ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ ಯದೈತಮಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ
ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ ಇತ್ಯರ್ಥರ್ಚ ಆರಮೇತ್ | ಅ. ೪-೯ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ದ್ವಯೋರ್ಹವಿಧಾನಯೋರುಕ್ಥಂ | ಉಕ್ಥಂ ಶಸ್ತ್ರಂ | ತದ್ಯೋಗ್ಯಂ ವಚೋ
ಯುಜೇ ವಾಮಿತ್ಯಾದಿಮಂತ್ರರೂಪಂ ವಚನಮಧ್ಯದಧಾಃ | ನಿಹಿತನಾನಸಿ | ನನು ಹವಿಧಾನಯೋ-
ರ್ವ್ಯಯೋಃ ಕಥಮೇಕಮೇವ ವಚೋವ್ಯಧಿನಿಧೀಯತ ಇತ್ಯಾಶಂಕೃ ಬ್ರೂಹ್ಮಣೇನೈವಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ |
ಅಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ ಇತಿ ದ್ವಯೋರ್ಹೇತತ್ತೃತೀಯಂ ಭದಿರಧಿನಿಧೀಯತ ಉಕ್ಥಂ ವಚಃ
ಇತಿ ಯದಾಹ ಯಜ್ಞಿಯಂ ನೈ ಕರ್ನೋಕ್ಥಂ ವಚೋ ಯಜ್ಞಮೇನೈತೇನ ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಐ. ಧ್ವಾ.

೧-೨೯ | ಇತಿ | ತತ್ರ ಯಥಾ ಹವಿರ್ಧಾನದ್ವಯ ಏಕಮೇವ ತೃತೀಯಂ ಭದಿರಧಿನಿಧೀಯತೇ ಏವಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಪ್ಯುಭಯೋರೇಕಂ ಯುಕ್ತಂ | ಉಕ್ತಂ ನಾಮ ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿ ಶಸ್ತ್ರಂ ತದ್ಯೋಗ್ಯಂ ವಚನಮಪಿ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಕರ್ಮ | ತಸ್ಯ ಯಜ್ಞ ರೂಪಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರ್ಯಜ್ಞ ತ್ವಸಂಪಾದನಾಯಾಧಿನಿಧಾನಾ- ದ್ಯಜ್ಞೋಽಪಿ ಸಮ್ಯದ್ಯೋ ಭವತಿ | ಕೀದೃಶಯೋರ್ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ | ಯತಸ್ಪ್ರಜಾ | ಯತಾಃ ಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸ್ತುಚೋ ಗ್ರಹಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಸಾತ್ರಾಣಿ ಯಯೋಸ್ತೇ | ಮಿಥುನಾ ಯುಗಲ- ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನೇ ಯಾ ಯೇ ಹವಿರ್ಧಾನೇ ತ್ವಾಂ ಸಪರ್ಯತಃ ಪೂಜಯತಸ್ತಯೋರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚಿ ಈದ್ಯಗ್ರೂಪಹವಿರ್ಧಾನಯುಕ್ತೋ ಯಜಮಾನೋಽಸಂಯತ್ತಃ ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥ ಮನಭಿಗತಃ ಸನ್ ತೇ ವ್ರತೇ ತ್ವದೀಯೇ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಷೇತಿ | ನಿವಸತಿ | ಪುಷ್ಯತಿ ಚ | ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಶ್ಚ ಪುಷ್ಪೋ ಭವತಿ ಚ | ಸುನ್ವತೇ ತ್ವದ್ದೇವತ್ಯೇ ಯಾಗೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಭದ್ರಾ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಶಕ್ತಿರುತ್ಪ್ರಾಪ್ಸಂ ಬಲಂ ಭವತಿ | ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಹವಿರ್ಧಾನಯೋರುಕ್ಥ್ಯಸ್ಯ ವಚಿಸೋಽ- ಧಿನಿಧಾನೇನ ತ್ವಯಾ ಕೃತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಯತಸ್ಪ್ರಜಾ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ನಿಷ್ಠಾಯಾಮನುದಾ- ತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಇದಮಾದಿಸು ತ್ರಿಷು ಪದೇಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ | ಸಪರ್ಯತಃ | ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ವಾ- ದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ತಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಸ್ಯತೇ | ಕ್ಷೇತಿ | ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಸುನ್ವತೇ | ಷಷ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ತವ್ಯೇತಿ ಚತುರ್ಥೀ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ || ೩ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಯತಸ್ಪ್ರಜಾ—(ಎಲೈ ಇಂಪ್ರನೇ)ಚಮಸಾದಿಪಾತ್ರೈಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟವನು(ಮತ್ತು) | ಮಿಥುನಾ- ಎರಡೆರಡಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ | ಯಾ—ಯಾವ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳು | ಸಪರ್ಯತಃ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಪೂಜಿಸು ತ್ವನೆಯೇ ಅಂತಹ | ದ್ವಯೋಃ—ಹವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ | ಉಕ್ತಂ—ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ | ವಚಿಃ- ಮಂತ್ರವಾಕ್ಯನ್ನು | ಅಧಿ ಅದಧಾಃ— ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೀಯೇ, (ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರಿತಗಳಾದ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಯಜಮಾನನು) | ಅಸಂಯತ್ತಃ—(ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ) ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ | ತೇ— ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ | ವ್ರತೇ— ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಕ್ಷೇತಿ—(ಸುಖವಾಗಿ)ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ | ಪುಷ್ಯತಿ (ಚಿ)- (ಶಕುಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | ಸುನ್ವತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ ದಲ್ಲಿ) ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಭದ್ರಾ— ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಶಕ್ತಿಃ— ಬಲವು (ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ..) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂಪ್ರನೇ, ಚಮಸಾದಿಪಾತ್ರೈಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದ ಯಾವ ಹವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಧಾನ್ಯಗಳು ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ ಗಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವವೋ ಅಂತಹ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ನೀನು ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಟ್ಟದ್ದೀಯೇ. ಹೀಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರಿತವಾದ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರು

ಗಳೊಡನೆ ಯುಧಮಾಡುವ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪಶು ಪುತ್ರಾದಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಬಲವು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ.

English Translation

Indra, you have placed words of sacred praise with both kinds of oblations consisting of grain and butter ; the two oblations are placed together in ladles and jointly presented to you so that the sacrificer, undisturbed is engaged in your worship and is prosperous ; auspicious power is granted to the sacrificer who offers oblations.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಋಕ್ವಿನ ಅರ್ಥವು ತೊಡಕಾಗಿರುವುದು.

ದ್ವಯೋಃ— ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ | ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಛಾಂದೋಕ್ತಿಯು ಹವಿರ್ಧಾನಯೋಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಯಾಸ್ಯರು ಹವಿರ್ಧಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹವಿರ್ಧಾನೇ ಹವಿಷಾಂ ನಿಧಾನೇ ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಹವಿಷಾಂ ನಿಧಾನೇ ಸೋಮಾಸ್ತಯೋರ್ನಿಧೀಯಂತೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಸ್ಥಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಹವಿರ್ಧಾನ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ತೈ. ಸಂ. ೩-೧-೩.೧ ; ೬-೨-೯-೧ ; ೬-೨-೯-೪ ; ೬-೨-೧೧-೧-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಗಾಡಿ ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಗುಡಿಸಲು ಅಥವಾ ಸೋಮವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಸೋಮವನ್ನು ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಎರಡು ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ, ಭದಿ ಎಂಬ ಒಂದೇ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನು ಎರಡರ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ, ಅದನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನನಂಜನವೆಂಬ ಭಾಗದಿಂದ ಉತ್ತರವೇದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು. ಭದಿಯು ದರ್ಭಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಯಜ್ಞ ಕ್ರಮವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅದರ ವಿವರಣೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ (೧-೨೯) ಈ ವಿಚಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಉಕ್ಥಂ ವಚಿಃ— ಹವಿರ್ಧಾನವೆಂಬ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವ ಎರಡು ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಭದಿ ಎಂಬ ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನು (covering, ಮುಚ್ಚುವುದು) ಇರಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರ. ಈ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಋಕ್ವಿನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವಾದ ಅಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಥಂ ೧ ವಚೋ ಯತಸ್ತುಚಾ ಮಿಥುನಾ ಯಾ ಸಪರ್ಯತಃ | ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು. ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಭದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಮತ್ತು ಈ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಭದಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಎರಡು ಮಂತ್ರ

ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಒಂದೇ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಉಕ್ಕೈಂ ವಚಃ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಎಂದು ಏಕವಚನಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ಹವಿರ್ಧಾನಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಾಗ ಯುಜೇವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪೂರ್ವ್ಯಂ ನಮೋಭಿವಿ ಶ್ಲೋಕ ಏತು ಪಠ್ಯೇವ ಸೂರೀಃ | ಶೃಣ್ವಂತು ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ಆಯೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ತಸ್ಮುಃ || (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩-೧) ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವರು.

ಯತಸ್ತುಜಾ— ಸ್ತುಕ್ ಎಂಬ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಯತಾಃ ಸಂಬದ್ಧಾಃ ಸ್ತುಜೋ ಗ್ರಹಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣಾನಿ ಪಾತ್ರಾಣಿ ಯಯೋಸ್ತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ಮಿಥುನಾ— ಎರಡು. ಎಂದರೆ ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳು.

ಅಸಂಯತ್ತೇಃ— ಈ ಶಬ್ದದ ಸರಿಯಾದ ಅರ್ಥವು—ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ತುಕ್ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿರಿಸಿ ಎಂದಾಗುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶತ್ರುಭಿಃ ಸಹ ಯುದ್ಧಾರ್ಥಮನಭಿಗತೇಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ರತೇ—ಯಜ್ಞರೂಪವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ.

ಕ್ಷೇತಿ—ನಿವಸತಿ | ಪ್ರವರ್ತಕನಾಗಿ ಇರುವನು, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುವನು.

ಪುಷ್ಯತಿ - ಪ್ರಜಯಾ ಪಶುಭಿಶ್ಚ ಪುಷ್ಪೋ ಭವತಿ | ಪ್ರಜೆಗಳು, ಪಶು ಸಂಪತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೈಸುವನು.

ಭದ್ರಾ ಶಕ್ತಿಃ—ಕಲ್ಯಾಣೇ ಶಕ್ತಿಃ, ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಬಲಂ | ಉತ್ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಲವು.

ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು— ಪ್ರವರ್ಗ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಧಿ ದ್ವಯೋಃ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾಗಿ ಪಠಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ತುಷ್ವೋದೇಕಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಧಿದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಕೈಂ ವಚಃ. ಶುಕ್ರಂ ತೇ ಅನ್ಯದ್ಯಜತಂ ತೇ ಅನ್ಯತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ ೪-೬) ಮತ್ತು ಎರಡು ಹವಿರ್ಧಾನಗಳಮೇಲೆ ಭದಿಯೆಂಬ ಆಚ್ಛಾದನವನ್ನು ಇಡುವಾಗ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಮೇ ಇವ ಯತಮಾನೇ ಯದೈತಮಧಿ ದ್ವಯೋರದಧಾ ಉಕ್ಕೈಂ ವಚಃ ಇತ್ಯರ್ಥರ್ಚೆ ಆರಮೇತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೪-೯)

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರೀಯಾ

ಯತಸ್ತುಜಾ—ಯತಾಃ ಸ್ತುಜೋ ಯಯೋಃ ಸ್ತೇ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವ ಗ್ರಹ ಚಮಸಾದಿಲಕ್ಷಣ ಪಾತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಅವುಗಳು ಯತಸ್ತುಜಗಳು. ಯಮ ಉಪರಮಿ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಮಾಡಿದರೆ ಯಮ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನುನಾಸ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಧಾತುಮಕಾರಕ್ಕೆ ಝಲಾದಿಯಾದ ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತ ಶಬ್ದದಿಂದ

ಹಿಂದೆ ಕೋರಿಸಿದಂತೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವಾಗಿದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪೂರ್ವಪದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪೂರ್ವಪದದಲ್ಲಿರುವ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಿತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುವುದರ ಮೂಲಕ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಬಂದಿದೆ. ಆಗ ಯತ ಎಂಬುದು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತು ಎಂಬುದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ' ಸ್ವರಿತಾತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಮನುದಾತ್ತಾನಾಂ ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಚಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯತಸ್ಪೃಚ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿವಚನಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸರ್ಯತಃ—ಸಸರ ಸ್ವಾಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಕಂಡ್ವಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಂಡ್ವಾದಿಯೆಂಬುದು ಆಕೃತಿಗಣ. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಸರಧಾತುವು ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೂ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಕ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಾಗ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಯಕಾರೋದಾತ್ತವೂ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ತಕಾರೋದಾತ್ತವೂ ಆಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದರೆ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ಥ ಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದ ಯಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಾದನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಕ್ಷಿ+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಲುಮತಾಂಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕಿನಿಂದ ಲುಪ್ತವಾದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭವ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುನ್ವತೆ—ಚತುರ್ಥೀ ವಿಕನಚನದ ರೂಪ. ಸುಜ್ ಅಭಿಷವೆ ಧಾತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ನಾಡಿದರೆ ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯನಾಡಿದರೆ ಸು+ಸು+ಆತ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಋತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಣಸಂಧಿ ಬಂದರೆ ಸುನ್ವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ವಾರ್ಥವಿನ್ನರೂ ಸ್ವಸ್ವ್ಯರ್ಥೇ ಚತುರ್ಥೀ ವಕ್ತವ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೬೨ ವಾರ್ತಿಕ ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಸ್ವ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ. ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೩) ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಏ ಎಂಬ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉದಾತ್ತವಾಗಿದೆ.

ಮಿಥುನಾ ಯಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬಂದಿದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆದಂಗೆರಾಃ ಪ್ರಥಮಂ ದಧಿರೇ ವಯ ಇದ್ಧಾಗ್ನಯಃ ಶಮ್ಯಾ
ಯೇ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ |

ಸರ್ವಂ ಪಣೇಃ ಸಮವಿಂದಂತ ಭೋಜನಮಶ್ವಾವಂತಂ ಗೋ-
ಮಂತಮಾ ಪಶುಂ ನರಃ || ೪ ||

|| ಸವಪಾಠಃ ||

ಆತ್ | ಅಂಗೆರಾಃ | ಪ್ರಥಮಂ | ದಧಿರೇ | ವಯಃ | ಇದ್ಧ | ಅಗ್ನಯಃ | ಶಮ್ಯಾ |
ಯೇ | ಸು | ಕೃತ್ಯಯಾ |

ಸರ್ವಂ | ಪಣೇಃ | ಸಂ | ಅವಿಂದಂತ | ಭೋಜನಂ | ಅಶ್ವ | ವಂತಂ | ಗೋ |
ಗೋ | ಮಂತಂ | ಆ | ಪಶುಂ | ನರಃ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಾ ಪಣಿಭಿರ್ಗಾವೋಽಪಹೃತಾಸ್ತದಾನೀಮಂಗಿರಾ ಅಂಗಿರಸಃ ಪ್ರಥಮಂ ಪೂರ್ವಮಗ್ರತೋ
ವಯೋ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ದಧಿರೇ | ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಸಂಪಾದಿತವಂತಃ | ಆದನಂತರಂ ತಾದ್ಯಶಾ
ಯೇಽಂಗಿರಸ ಇದ್ಧಾಗ್ನಯಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಾಗ್ನಿಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಃ ಸುಕೃತ್ಯಯಾ ಶೋಭನಕರಣೋಪೇತಯಾ
ಶಮ್ಯಾ ಕರ್ಮಣಾ ಶೋಭನೇನ ಯೋಗೇನೇಂದ್ರಮಯಜನ್ನಿತಿ ಶೇಷಃ | ತೇ ನರೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತಾ-
ರೋಽಂಗಿರಸಃ ಪಣೇರೇತನ್ನಾಮೋಽಸುರಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿ ಸರ್ವಂ ಭೋಜನಂ ಧನಂ ಸಮವಿಂದಂತ |
ಸಮಲಭಂತ | ಕೀದೃಶಂ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ ಅಶ್ವೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಗೋಮಂತಂ ಗೋಭಿರ್ಯುಕ್ತಂ | ಆಕಾರಃ
ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಗವಾಶ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತಮನ್ಯತ್ಪಶುಜಾತಂ ಚ ಸಮವಿಂದಂತ || ಅಂಗಿರಾಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ
ಜಸಃ ಸುಃ | ಶಮ್ಯಾ | ಶಮೀತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಶಾಮ್ಯತ್ಯನಯಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ದೋಷಜಾತಮಿತಿ ಶಮಿಾ |
ಕರಣೇ ಘರ್ಷಾ ! ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾನಾಚೀಮೇಃ | ಪಾ. ೩-೩-೩೪ | ಇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿ-

ಸೇಧಃ | ಗೌರಾದಿತ್ಯಾತ್ ಜಂಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ | ತೋಢನಂ ಕೃತ್ಯಂ
ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ತಥೋಕ್ತಾ | ನೌನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮತ್ವಂ || ೪ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಂಗಿರಾಃ—ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಪ್ರಥಮಂ— ಮೊದಲು | ವಯಃ— ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು |
ವಧಿರೇ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ) ಸಂಪಾದಿಸಿದರು | ಆತ್—ಅನಂತರ | ಯೇ—ಯಾವ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು | ಇದ್ವಾಗ್ನಿ-
ಯಃ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು | ಸುಕೃತ್ಯಯಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಪಕರಣಗಳುಳ್ಳ | ತಮ್ಯಾ—ಕರ್ಮದಿಂದ
(ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿದರೋ) | ನರಃ—(ಆ ಯಜ್ಞವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಾದ) ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು |
ಪಣೀಃ—ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ | ಅಶ್ವಾವಂತಂ—ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದೂ | ಗೋಮಂತಂ—
ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆವ | ಸರ್ವಂ ಭೋಜನಂ—ಸಕಲ ಧನವನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಪತುಂ ಆ—ಇತರ
ಪಶುರೂಪ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ | ಸಮವಿಂದಂತೆ—ಹೊಂದಿದರು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪಣಿಯಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು
ಸಂಪಾದಿಸಿದರು. ಅನಂತರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದರು. ಯಜ್ಞದ
ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕರಾದ ಅಂತಹ ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಕುದುರೆಗ
ಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದೂ, ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ ಆವ ಸಕಲ
ಧನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದರು.

English Translation

The Angirases first prepared the sacrificial food for Indra and then with well-kindled fire worshipped him with well-conducted rites; they, the performers of the sacrifice got all the wealth of Pani, consisting of horses cows and other animals.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗಿರಾಃ—ಅಂಗಿರಸರೆಂಬ ಮುಷಿಗಳು, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅಂಗಿರಸ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನರು.
ಇವರು ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ
ಬರೆದಿರುವೆ ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೧ ಪುಟ 64೧ ನೋಡಿ.

ತಮ್ಯಾ—ಕರ್ಮಣಾ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ. ಅಪಃ ಅಪ್ಪಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮ
ಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಿಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು (೧. ೩-೧).

ಸುಕ್ಯತ್ಯಯಾ— ಶೋಭನಕರಗೋಪೇತಯಾ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ನೆರವೇರಿ ಸಬ್ಬಟ್ಟ ; well-conducted ; according to the rites.

ಪಣೇಃ—ಪಣೆ ಎಂಬ ಅಸುರನ. ಈ ಪಣೆ ಎಂಬ ಅಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ತಂದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಪಣೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 630 ನೋಡಿ.

ಭೋಜನಂ— ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೋಜನಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೋಜನಂ ಎಂದರೆ ಧನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೯)

ಅಶ್ವಾವಂತಂ— ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಧನ)

ಗೋಮಂತಂ— ಗೋವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ.

ಪತುಂ— ಅಶ್ವಗಳು, ಗೋವುಗಳು ಮೊದಲಾದವಲ್ಲದ ಇತರ ಪಶುಗಳು ಎಂದರೆ ಕುರಿ, ಆಡು, ಎಮ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಶುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಆ— ಎಂದರೆ ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಸಮುಚ್ಚಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ನರಃ—ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನವು. ತೇ ನರಃ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞನಾಡಿದ ಆ ಅಂಗಿರಾಋಷಿಗಳು

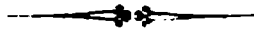
ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂಗಿರಾಃ—ಅಂಗಿರಸ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ವಿಭಕ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಸು ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದಿರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋಃ ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಮ್ಯಾ—ಶಮಿ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶಾನ್ಯತ್ಯನಯಾ ಕ್ರಿಯಯಾ ದೋಷಜಾತಮಿತಿ ಶಮಿ. ಈ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೋಷಸಮುದಾಯವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಆದುದರಿಂದ ಶಮಿ. ಶಮ ಉಪಶಮೆ. ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಮ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅತ ಉಪಧಾಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕ್ಕೆ ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯಾ ನಾಚಮೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೪) ಚನ್ ವೃತ್ತಿಕ್ತವಾದ ಅನು ದಾತ್ತೋಪದೇಶವಾದ ಮಾಂತ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲನೆಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಗೌರಾವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಶಮಾದಿದರಿಂದ ಸಿದ್ಧೋರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕೃತ್ಯಯಾ—ಶೋಭನಂ ಕೃತ್ಯಂ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಸಾ ಸುಕೃತ್ಯಾ. ಯಾವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಾಧನವಿದೆಯೋ ಅದು ಸುಕೃತ್ಯೆ. ನೌಷ್ ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ನೌಷ್ ಸು ಇವುಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉತ್ತರಪದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಬಂದರೆ ಸುಕೃತ್ಯಾ ರಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿಮಾಡಿದಾಗ ಅಜಾಚಾಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೦೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಐಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅಯಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿ ಅನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಹಿತಾವಾಠಃ

ಯಜ್ಞೈರಥರ್ವಾ ಪ್ರಥಮಃ ಪಥಸ್ತತೇ ತತಃ ಸೂರ್ಯೋ ವ್ರತವಾ
ವೇನ ಆಜನಿ ।

ಆ ಗಾ ಆಜದುಶನಾ ಕಾವ್ಯಃ ಸಚಾ ಯಮಸ್ಯ ಜಾತಮಮೃತಂ
ಯಜಾನುಹೇ || ೫ ||

ಪದಸಾಠಃ

ಯಜ್ಞೈಃ । ಅಥರ್ವಾ । ಪ್ರಥಮಃ । ತತೇ । ತತಃ । ಸೂರ್ಯಃ । ವ್ರತಃ ಪಾಃ ।
ವೇನಃ । ಆ । ಅಜನಿ ।

ಆ । ಗಾಃ । ಆಜತ್ । ಉಶನಾ । ಕಾವ್ಯಃ । ಸಚಾ । ಯಮಸ್ಯ । ಜಾತಂ । ಅ-
ಮೃತಂ । ಯಜಾನುಹೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪಣಿಭಿರಪಹೃತಾಸು ಗೋಷ್ವಥವ್ಯತತ್ಸಂಜ್ಞ ಯುಷಿಯಜ್ಞೈರಿಂದ್ರದೇವತೈರನುಷ್ಠಿತೈರ್ಯಾಗೈಃ
 ಪಥೋ ಗೋಸಂಬಂಧಿನೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ ಪ್ರಥಮಸ್ತತೇ | ತನುತೇ | ಸರ್ವೇಭ್ಯ ಯುಷಿಭ್ಯ ಪೂರ್ವಮೇವ
 ಕೃತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತತಸ್ತದನಂತರಂ ವ್ರತಸಾ ವ್ರತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ನೇನಃ ಕಾಂತಃ
 ಸೂರ್ಯಃ ಸೂರ್ಯರೂಪ ಇಂದ್ರ ಆಜನಿ | ಗನಾಂ ಪ್ರದರ್ಶನಾಯಾವಿರಭೂತ್ | ತತೋಽಥರ್ವಾ ತಾ ಗಾ
 ಆಜತ್ | ಆಭಿಮುಖೇನ ಸ್ರಾಪ್ನೋತ್ | ತಾದ್ರಶಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಕಾವ್ಯಃ ಕವೇಃ ಪುತ್ರ ಉಶನಾ ಭೃಗುಃ
 ಸಚಾಸುರನಿರಸನಾಯ ಸಹಾಯೋಽಭೂತ್ | ಯಮಸ್ಯಾಸುರಾಣಾಂ ನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಜಾತಂ ಸ್ರಾದು-
 ಭೂತಮವೃತಂ ಮರಣರಹಿತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ಯಜಾಮಹೇ | ಹವಿಭಿಃ ಪೂಜಯಾಮಃ || ಪಥಃ | ಶಸಿ
 ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತತೇ | ತನು
 ವಿಸ್ತಾರೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪಃ |
 ಆಜನಿ | ಜನೀ ಸ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ | ದೀಪಜನಬುಧೇತ್ಯಾದಿನಾ | ಪಾ. ೩೧-೧-೬೧ | ಕರ್ತರಿ ಲುಜಾ
 ಜ್ಞೇಶ್ವಿನ್ | ಆಜತ್ | ಆಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಥರ್ವಾ - (ಪಣಿಯಿಂದ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದಾಗ) ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯು | ಯಜ್ಞೈಃ—
 ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ | ಪಥಃ— (ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ)ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು |
 ಪ್ರಥಮಃ— ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯವನಾಗಿ | ತತೇ— ಕಂಡುಕೊಂಡನು | ತತಃ— ಆ ಮೇಲೆ |
 ವ್ರತಸಾಃ— ವ್ರತಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನೂ | ನೇನಃ—ಕಾಂತಿಯುತನೂ ಆದ | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯರೂಪ
 ನಾದ ಇಂದ್ರನು | ಆ ಆಜನಿ— (ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು) ಅವಿಭೂತನಾದನು. | (ಅನಂತರ ಅಥರ್ವನು)
 ಗಾಃ— ಹಸುಗಳನ್ನು | ಆ ಆಜತ್ ಪುನಃ ಹೊಂದಿದನು. (ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನಿಗೆ) | ಕಾವ್ಯಃ— ಕವಿಪುತ್ರ
 ನಾದ | ಉಶನಾ—ಭೃಗುವು | ಸಚಾ—(ಅಸುರನಾಶಕ್ಕೆ)ಸಹಾಯಕನಾದನು. | ಯಮಸ್ಯ—(ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು
 ತಡೆಗಟ್ಟಲು | ಜಾತಂ—ಉತ್ಪನ್ನನಾದ | ಅಮೃತಂ—ಮರಣರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಯಜಾಮಹೇ—
 (ನಾವು) ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸೋಣ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪಣಿಯು ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದಾಗ ಅಥರ್ವನೆಂಬ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ
 ದನು. ಆ ಯಜ್ಞದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗೋವುಗಳು ಅಪಹೃತವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆ
 ಯವನಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಂಡನು. ಆ ಮೇಲೆ ವ್ರತಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಕಾಂತಿಯುತನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಸೂರ್ಯನರೂಪ
 ದಲ್ಲಿ ಆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡಲು ಅವಿಭೂತನಾದನು. ಅಥರ್ವನು ಈ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹಸುಗಳನ್ನು ಪುನಃ
 ಹೊಂದಿದನು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕವಿಪುತ್ರನಾದ ಭೃಗುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಸುರನಾಶಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕನಾದನು. ರಾಕ್ಷಸ
 ರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಉತ್ಪನ್ನನಾದವನೂ ಮರಣರಹಿತನೂ ಆದ ಅಂತಹ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸೋಣ.

English Translation

Atharvan first discovered the path of the stolen cattles by sacrifices ; then the bright Sun (Indra) the protector of pious performances, was born ; Atharvan regained the cattle with the help of Usanas son of Kavi ; let us worship Indra who was born to destroy Asuras.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅಮೃತಂ—ಮರಣರಹಿತಂ | ಮರಣ ರಹಿತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಅಥರ್ವಾ—ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು. ಈ ಮುಷಿಯ ಹೆಸರು ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಗತಿಗಳು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ.

ವೇನಃ ಸೂರ್ಯಃ—ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶವಾನನಾದ ಸೂರ್ಯರೂಪದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅನಿರ್ಭವಿಸಿದ ನೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನು ಉದಯಿಸಿ ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆ ಅಥರ್ವಮುಷಿಯು ಗೋವುಗಳ ಅಪಹೃತವಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನೆಂದು ಹೇಳುವುವರಿಂದ ಅರ್ಥವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದುವುದು.

ವ್ರತಪಾಃ—ವ್ರತಾನಾಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳ ಪಾಲಕನು.

ಉಶನಾ ಕಾವ್ಯಃ—ಕವೇಃ ಪುತ್ರಃ ಉಶನಾಃ ಭೃಗುಃ | ಕವಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಉಶನಸ್ ಎಂಬುವನು. ಇವನಿಗೆ ಭೃಗುವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವನು ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮುಷಿಯು. ಕಾವ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಮುಷಿಯ ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ—ಮ. ಸಂ. ೧-೫೧-೧೧ ; ೧-೮೩-೫ ; ೧-೧೨೧-೧೨ ; ೬-೨೦-೧೧ ; ೭-೨೩-೧೭ ; ಅಥರ್ವಣೇದ. ೪-೨೯-೬ ; ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತಾ ೨-೫-೮-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಯಮಸ್ಯ ಜಾತಂ—ಆಸುರಾಣಾಂ ನಿಯಮನಾರ್ಥಂ ಜಾತಂ | ಆಸುರರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಟ್ಟಿನ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪಥಃ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಜಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ ಎಂಬ ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ಪಥ+ಅಸ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದರೆ ರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುದಾತ್ತ ಸುಪ್ರಿತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಫಿಷೋಂಕ ಉದಾತ್ತಃ (ಫಿ. ಸೂ. ೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತೆ—ತನು ವಿಸ್ತಾರಿ ಧಾತು. ತನಾದಿ. ಸ್ವರಿತೇತ್. ತನ್+ತೆ ಎಂದಿರುವಾಗ ಉವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದರೆ ತತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ ತಿಜಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜನಿ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೆ. ಧಾತು. ಕರ್ತರಿ ಲುಕ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷೈಕವಚನರೂಪ. ಜನ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾನಾನ್ಯವಾಗಿ ಚ್ಚಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ದೀಪಜನಬುಧಪೂರಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೧) ಇವುಗಳ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ಚ್ಚಿಗೆ ಏಕವಚನ ತಶಬ್ದ ಸರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚಿಣ್ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಿಣ್ ಬಂದರೆ ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣಿನ ಸರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕವಚನದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಕ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಆಟಾ ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅಜನಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜತ್—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಭೃದಿ. ಶಬ್ದಿಕರಣ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ. ತಿಪ್ಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತಕ್ಷ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಪೂರ್ಣ ||

ಬಹಿರ್ವಾ ಯತ್ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ ವೃಜ್ಯತೇ^೨ ಕೋನಾ ಶ್ಲೋಕ-
 ಮಾಘೋಷತೇ ದಿವಿ |
 ಗ್ರಾವಾ ಯತ್ರ ವದತಿ ಕಾರುರುಕ್ಥ್ಯಗಿಸ್ತಸ್ಯೇದಿಂದ್ರೋ ಅಭಿಪಿ-
 ತ್ವೇಷು ರಣ್ಯತಿ || ೬ ||

ಪದವಾಳಿ

ಬರ್ಹಿಃ | ನಾ | ಯತ್ | ಸು | ಅಪತ್ಯಾಯ | ವೃಜ್ಯತೇ | ಅರ್ಕಃ | ನಾ | ಶ್ಲೋ-
ಕಂ | ಆ | ಘೋಷತೇ | ದಿನಿ |
ಗ್ರಾವಾ | ಯತ್ರ | ವದತಿ | ಕಾರುಃ | ಉಕ್ಥ್ಯಃ | ತಸ್ಯ | ಇತ್ | ಇಂದ್ರಃ | ಅ-
ಭಿ | ಸಿತ್ತೇಷು | ರಣ್ಯತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ ಶೋಭನಾಪತನಹೇತುಭೂತಾಯ ಕರ್ಮಣೇ ಬರ್ಹಿರ್ವಾ ಯದ್ಯದಾ ವೃಜ್ಯತೇ
ಭಿದ್ಯತೇ ಅಧ್ಯಯುಷಾ ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹ್ರಿಯತೇ | ಅರ್ಕೋ ನಾ ಸ್ತೋತ್ರನಿಷ್ಪಾದಕೋ ಹೋತಾ ನಾ
ಶ್ಲೋಕಂ ಸ್ತುತಿರೂಪಾಂ ನಾಚಂ ದಿನಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ಯಜ್ಞೇ ಯದಾಘೋಷತೇ ಉಚ್ಚಾರಯತಿ |
ಯತ್ರ ಯಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇ ಗ್ರಾವಾಭಿಷವಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತ ಉಪಲೋ ವದತಿ ಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕಾರುರುಕ್ಥ್ಯಃ | ಉಪೋಪಮಮೇತತ್ | ಉಕ್ಥ್ಯಸ್ಯ ಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಶಂಸಿತಾ ಕಾರುಃ ಸ್ತೋತಾ
ಯಥಾಭಿಮತಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯಾಭಿಪಿತ್ತೇಷುಭಿಸ್ಪಾಪ್ತಿಷ್ಠಿಂದ್ರೋ
ರಣ್ಯತಿ | ರಮತೇ | ಯದ್ವಾ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಬರ್ಹಿರಾದೀನಾಮುಭಿಸ್ಪಾಪ್ತಿಷು ಸತೀಷ್ಠಿಂದ್ರೋ
ರಣ್ಯತಿ | ಅಸ್ಮದೀಯೋ ಯಾಗೋ ಭವಿಷ್ಯತೀತಿ ಹರ್ಷಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ || ವೃಜ್ಯತೇ | ವೃಜೀ ವರ್ಜನೇ |
ಅದುಸದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ನಿಪಾತ್ಯೇಯದ್ಯದಿಹಂತೇತಿ
ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಆಘೋಷತೇ | ಘುಸಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅತ್ರಾಪಿ ಯದಿತ್ಯಸ್ಯ ನಿಪಾ-
ತಸ್ಯಾನುಷಂಗಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರಣ್ಯತಿ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ
ಚ | ಅಂತ್ಯನಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ರಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ ||

ಪದವಾಳಿ

ಸ್ವಪತ್ಯಾಯ—ಶ್ರೀಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಬರ್ಹಿಃ—ಪವಿತ್ರವಾದ
ಧರ್ಮವು | ವೃಜ್ಯತೇ ನಾ—ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಆ ಸಮಯನಲ್ಲಾಗಲಿ, | ಅರ್ಕಃ—ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಪಾದಕನಾದ
ಹೋತೃವು | ಶ್ಲೋಕಂ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ದಿನಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಆ ಘೋ-
ಷತೇ ನಾ—ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಗ್ರಾವಾ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡುವ) ಕಲ್ಲು | ಕಾರುರುಕ್ಥ್ಯಃ ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರವು ಶಬ್ದಮಾಡುವಂತೆ |
ವದತಿ (ವಾ)—(ಪ್ರಿಯವಾದ) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ | ತಸ್ಯ ಇತ್—ಈ ಎಲ್ಲವಿಧವಾದ | ಅ ಭಿ

ಪಿಶ್ಚೇಷು—ಸಂದರ್ಭಗಳು ಒದಗಿದಾಗಲೂ | **ಇಂದ್ರಃ**—ಇಂದ್ರನು | **ರಣ್ಯಾತಿ**—ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ಹರ್ಷಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಪವಿತ್ರವಾದ ದರ್ಭಚೈದನಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಂಪಾದಕನಾದ ಹೋತೃವು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮತ್ತು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡತಕ್ಕ ಕಲ್ಲು ಸ್ತೋತ್ರವಿನಂತೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಶಬ್ದಮಾಡುವಾಗಲಿ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಒದಗಿದಾಗಲೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಯಜ್ಞವು ಸವಿಾಪಿಸಿತೆಂದು ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Whether the sacred grass is cut for the sacrifice, in order to bring down the blessings, whether the priest recites the sacred hymn in the brilliant sacrifice, whether the stone used to press the soma plant makes a sound like the priest who repeats the hymn, on all these occasions Indra rejoices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಬರ್ಹಿಃ—ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ದರ್ಭೆ. ಯಜ್ಞಮಾಡುವಾಗ ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಪದರಪದರಗಳಾಗಿ ಹರಡುವರು. ಇವರಮೇಲೆ ಒಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವರು. ದರ್ಭೆಯ ತುದಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಕರಕರನೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಕಃ—ಋಕ್ಕನ್ನು (ಮಂತ್ರವನ್ನು) ಪಠಿಸುವ ಹೋತೃವು ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಜನು. ಅರ್ಕೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅರ್ಕಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೭-೬ರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಶ್ಲೋಕಃ—ಶ್ಲೋಕಃ ಶ್ವಣೋತೇ : (ನಿ. ೯-೮) ಶ್ಲೋಕಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು, (ನಿ. ೨-೨೩)

ದಿವಿ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಗ್ರಾವಾ—ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು. ಗ್ರಾವಾ ಯತ್ರ ವದತಿ ಎಂದರೆ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಜಜ್ಜುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯು ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಯತ್ರ ಗ್ರಾವಾ ವದತಿ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತಂ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೬೫-೭) ಇತ್ಯಾದಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿರುವವು.

ಕಾರುಃ—ಮಾಡುವವನು. ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನು. ಕವಿ, ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಮು. ಸಂ.— ೧-೧೮-೧೪ ; ೨-೬೮-೯ ; ೯-೧೧೨-೩ ; ೧೦-೨೫-೧ ; ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಶಬ್ದದ ರೂಪಾಂತರಗಳಾದ ಕಾರವಃ ಕಾರವೇ, ಕಾರುಂ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವವು.

ಉಕ್ಥೈಃ—ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು, ಮುತ್ತಿಕ್ಕು.

ಅಭಿಶ್ವೇಷು—ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ಬರ್ಹಿರಾದೀನಾಮಭಿಸ್ವಾಸ್ತಿಷು | ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದರ್ಭ ವಿಚ್ಛೇದನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ

ರಣ್ಯತಿ—ಅಸ್ಮದೀಯೋ ಯಾಗೋ ಭವಿಸ್ಯತೀತಿ ಹರ್ಷಶಬ್ದಂ ಕರೋತಿ | ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದರ್ಭ ವಿಚ್ಛೇದನಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನ ಸೂಚಕಗಳಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಶಬ್ದಶ್ರವಣದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷ ಪಟ್ಟು ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಹರ್ಷಧ್ವನಿ ಮಾಡುವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

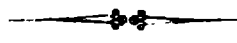
|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವೃಜ್ಯತೇ—ವೃಜೀ ವರ್ಜನೆ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್. ಕರ್ಮ ಲಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಪದೇಶದ (ವೃಜ್ಯ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಯಕ್ ಸ್ವರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ (ಉದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ತಿಜ್ಜಿ ತಿಜ್ಜಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಿಸಾತ್ಯೈದ್ಯದಿಹಂತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦. ಇವುಗಳ ಯೋಗವಿರುವಾಗ ತಿಜಂತವು ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತ ಬಂದಿಲ್ಲ.

ಅಘೋಷತೇ—ಘುಷಿರ್ ವಿಶಬ್ದನೆ. ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ, ಆಘ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇರ್ ಇತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಶವ್ ವಿಕರಣಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಅನುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದ್ವರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರವು (ಉದಾತ್ತ) ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಶಪನುದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಿಘಾತವೂ (ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವು) ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಯಕ್ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನುಷಂಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಯತ್ಸಂಬಂಧ ಬರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯತಿ—ರನು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಶವ್ ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಾದರೂ ತೆದರಿಂದಲೇ ಪರಸ್ಕೈಪದಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೂ ರಮ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ

ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ವಿಕಾರವು ಅಂದರೆ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಣಕಾರಾದೇಶವೂ ಛಾಂದಸವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಶಾಸನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದೂ ಭ್ರಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಪ್ ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾದರೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಿಕಾರವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡ ದಿರುವುದರಿಂದ ಲಾಘವವಿದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಣ್ಯತಿ ಎಂದು ರೂಪಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜುತಿಜ್ಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿಪ್ರೇಷು ಎಂಬ ಅತಿಜಾನ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಸಾವೀತಿ ವಿಂಶತ್ಯುಚಮೇಕಾದಶಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಅಸಾವಿ ವಿಂಶತಿಃ
ಷಳನುಷ್ಟುಭ ಟಿಷ್ಟಿಹಸಾಂಕ್ತಗಾಯತ್ರತ್ಯೈಷ್ಟುಭಾಸ್ತೃಚಾಃ ಪ್ರಾಗಾಥ ಇತಿ | ಆದಿತಃ ಷಡನುಷ್ಟುಭಃ
ಸಪ್ತಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ ಉಷ್ಟಿಹಃ | ದಶಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಃ ಸಂಕ್ತಯಃ | ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತೋ
ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಷೋಡಶಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತಿಸ್ತುಷ್ಟುಭಃ | ಏಕೋನವಿಂಶೀ ಬೃಹತೀ ವಿಂಶೀ ಸತೋಬೃಹತೀ |
ಅನುವರ್ತನಾದ್ಗೋತಮು ಋಷಿಃ | ಅನಾದೇಶಪರಿಭಾಷಯೇಂದ್ರೋ ದೇವತಾ || ಸೂಕ್ತವಿನ್ವಿಯೋಗೋ
ಲಿಂಗಾದವಗಂತವ್ಯಃ || ಅವಿಹೃತಸೋಡಶಶಸ್ತ್ರ ಆದ್ಯಾ ತೈಚೌ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪೌ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ |
ಅಥ ಷೋಡಶ್ಯಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪೌ | ಅ. ೬-೨ | ಇತಿ || ಅಭಿಷ್ಟ-
ವಿಕೇಷೂಕ್ಯೇಷು ತೈತೀಯಸವನೇಽಚ್ಚಾವಾಕಸ್ಯೇಮಾವೇವ ತೈಚೌವೈಕಲ್ಪಿಕೌ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪೌ |
ಏಹ್ಯಾ ಷ್ವಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇಮಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ
| ಅ. ೬-೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾವು— ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ
ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ— ಅಸಾವಿ ವಿಂಶತಿಃ ಷಳನುಷ್ಟುಭ
ಟಿಷ್ಟಿಹಸಾಂಕ್ತಗಾಯತ್ರತ್ಯೈಷ್ಟುಭಾಸ್ತೃಚಾಃ ಪ್ರಾಗಾಥಃ ಎಂದಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲಿನ
ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಠಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಏಳರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಉಷ್ಟಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಹತ್ತ
ರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಹದಿಮೂರರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಛಂದಸ್ಸಿ
ನವು ; ಹದಿನಾರರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕು ಬೃಹತೀ
ಛಂದಸ್ಸಿನವು ; ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಮಕ್ಕು ಸತೋಬೃಹತೀಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ಇಂದ್ರನು

ದೇವತೆಯು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಅವಿಹೃತಪೋಷಕಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳು (ಎರಡು ತೃಚಗಳು) ಸ್ತೋತ್ರಿಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಥ ಪೋಷಕತ್ಯಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇತಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಾನುರೂಪೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವಹಡಹಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ತೃತೀಯಸವನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಚ್ಛಾನಾಕನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಉಕ್ತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ತೃಚಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಏಹ್ಯೂಷು ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತ ಇಮಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೪

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೩ || ಸೂಕ್ತ—೮೪ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೫, ೬, ೭. ೮, ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೨೦ ||

|| ಮಹಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂದಃ—೧-೬. ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೭-೯ ಉಕ್ತಿತ್ | ೧೦-೧೨ ಪಂಕ್ತಿಃ | ೧೩-೧೫. ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೬-೧೮. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೧೯. ಬೃಹತೀ | ೨೦. ಸತೋ ಬೃಹತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾನಾಥಃ ||

ಅಸಾವಿ ಸೋಮ ಇಂದ್ರ ತೇ ಶವಿಷ್ಠ ಧೃಷ್ಣವಾ ಗಹಿ |

ಆ ತ್ವಾ ಪೃಣಕ್ವಿಂದ್ರಿಯಂ ರಜಃ ಸೂರ್ಯೋ ನ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ||೧||

ಪದಕಾಶಃ

ಅಸಾವಿ | ಸೋಮಃ | ಇಂದ್ರ | ತೇ | ಶವಿಷ್ಯ | ಧೃಷ್ಟೋ ಇತಿ | ಆ | ಗಹಿ |
 ಆ | ತ್ವಾ | ಪೃಣಕ್ತು | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ರಜಃ | ಸೂರ್ಯಃ | ನ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ ||೧||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ತೇ ತ್ವದರ್ಥಂ ಸೋಮ ಅಸಾವಿ | ಅಭಿಷುತೋಽಭೂತ್ | ಹೇ ಶವಿಷ್ಯಾತಿಶಯೇನ ಬಲವನ್ ಅಶ ಏವ ಧೃಷ್ಟೋ ಶತ್ರುಣಾಂ ಧರ್ಷಯಿತರಿಂದ್ರ ಆ ಗಹಿ | ದೇವಯಜನದೇಶಮಾಗಚ್ಛ | ಅಗತಂ ತ್ವಾಮಿಂದ್ರಿಯಂ ಸೋಮಪಾನೇನೋತ್ಪನ್ನಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಾ ಪೃಣಕ್ತು ಅಪೂರಯತು | ರಜೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಕಿರಣೈಃ ಸೂರ್ಯೇ ನ | ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಃ ಪೂರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಶವಿಷ್ಯ | ಶವಸ್ವಿಷ್ಯಾನ್ವಾದಿಷ್ಯನಿ ವಿನ್ಮತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘತಾಭಾವಃ | ಗಹಿ | ಗಮೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕ-ಲೋಪಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದತ್ಪ್ರಾ ಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧವತ್ಪ್ರಾದ್ವೇರ್ಲುಗಭಾವಃ || ೧ ||

|| ಶ್ರುತಿಪರವಾರ್ಥ ||

ಇಂದ್ರ— ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ತೇ—ನಿನಗಾಗಿ | ಸೋಮಃ— ಸೋಮರಸವು | ಅಸಾವಿ— ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ | ಶವಿಷ್ಯ— ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ | ಧೃಷ್ಟೋ— (ಆನ್ವರಿಂದಲೇ) ಶತ್ರುವನ್ನು ಮರ್ಧನ ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, | ಆಗಾಹಿ— (ದೇವಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ) ದಯಮಾಡು. | (ನಿನ್ನನ್ನು) ಇಂದ್ರಿಯಂ—(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ) ಪ್ರಭೂತವಾದ ಬಲವು | ರಜಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ರಶ್ಮಿಭಿಃ— ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ | ಸೂರ್ಯೋ ನ—ಸೂರ್ಯನು ತುಂಬುವಂತೆ | ಆ ಪೃಣಕ್ತು—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿಕ್ಕವಾಗಿದೆ. ಅತ್ಯಂತಬಲಶಾಲಿಯೂ, ಆನ್ವರಿಂದಲೇ ಶತ್ರುವನವನ್ನು ಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ದೇವಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು. ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ, ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ನಿನ್ನ ದೇಹವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

O Indra, the Soma has been expressed for you ; mightiest and brave Indra, come (to our sacrifice) ; may strength inspired by Soma-libations, fill you as the Sun fills the firmament with his rays.

ವಿಕೀರ್ಣವಯಗಳು

ಶವಿಷ್ಯ—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಬಹು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳ
 ಧ್ಯಮ್ನೋ-ಕತ್ರೂಷಾಂ ಧರ್ಷಯಿತಃ | ಶತ್ರುಗಳ ಗರ್ವವನ್ನು ಆಡಗಿಸುವವನು, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯು
 ಇಂದ್ರಿಯಂ— ವೀರ್ಯ, ಬಲ.

ರಜಃ— ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ರಜಸೀ) ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩--೨೨)
 ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ನೆ—ನ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಲ್ಲಿ ಇವ ಎಂಬ ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶವಿಷ್ಯ— ಶವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯನೇತಮಬಿಷ್ಯನ್ (ಪಾ. ಸೂ.
 ೫-೩-೫೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವಃ ಅಂದರೆ ಬಲ. ಅಸ್ಮಾಯಾಮೇಧಾ-
 ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಶವಸ್ವಿನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಶವಸ್ವಿನ್+ಇಷ್ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ
 ವಿನೈತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೫) ವಿನಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಯನ್ ಈಯಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು
 ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ವಿನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿನಿಗೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ಶವಸ್+ಇಷ್ಯ
 ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೫) ಭಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಂಗದ, ಟಿಗೆ ಇಷ್ಯನ್, ಇಮನಿಚ್, ಈಯಸುನ್
 ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಯನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಶವಸ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ ಎಂಬ
 ಟಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಶವಿಷ್ಯ ಎಂಬುದು ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾದಾದೌ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿರುವುದ
 ರಿಂದ ನಿಷಾತಸ್ವರವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಹಿ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು, ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮವುರುಷೈಕವಚನದ ಸಿಪ್ಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ
 ಬಂದರೆ ಗಮ್+ಹಿ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಭ್ವಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶವ್+ವಿಕರಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ
 ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಲುಕ್ಯಾದುದರಿಂದ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ
 ಶವ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಗಮ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಇಷ್ಯುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಭಾದೇಶವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿತ- (ಪಾ ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶಕ್ಕೆ
 ಅಪಿತ್ವ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಜುಕ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಗಮಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾಗ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ
 ಬರುತ್ತದೆ. ಗ+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಹೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೫) ಪ್ರಸ್ವಾಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹಿಗೆ
 ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾಭಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಸವನಾಶ್ರಯಿತವಾದ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿ
 ಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಳಪಟ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದೆಮಾಡಿದ ಭಸಂಜ್ಞಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಸೂತ್ರದ ಕಾರ್ಯವು
 ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾಣಿನಿಗಳ ೬ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಭಸಂಜ್ಞೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳು ವಿಹಿತ
 ವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನುನಾಸಿಕ ಲೋಪವು ಭಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು. ಹಿಲೋಪವೂ ಭಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ

ವಿಹಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಿಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಅನುನಾಸಿಕಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಕಾರ ವಿದ್ವಂತೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿದ್ದರಿಂದ ಹಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಂದ್ರಮಿಧ್ಧರೀ ವಹತೋಽಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ |
 ಯುಷೀಣಾಂ ಚ ಸ್ತುತೀರುಪ ಯಜ್ಞಂ ಚ ಮಾನುಷಾಣಾಂ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಂದ್ರಂ | ಇತ್ | ಹರೀ ಇತಿ | ವಹತಃ | ಅಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ |
 ಯುಷೀಣಾಂ | ಚ | ಸ್ತುತೀಃ | ಉಪ | ಯಜ್ಞಂ | ಚ | ಮಾನುಷಾಣಾಂ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ ಕೇನಾಪ್ಯಪ್ರತಿಧರ್ಷಿತಬಲಂ | ಅಹಿಂಸಿತಬಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರಮಿದಿಂದ್ರ-
 ಮೇವ ಯುಷೀಣಾಂ ವಸಿಷ್ಠಾದೀನಾಂ ಮಾನುಷಾಣಾಮನೈಷಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ ಸ್ತುತೀರ್ಯಜ್ಞಂ
 ಚ ಹರೀ ಅಶ್ವಾವುಪ ವಹತಃ | ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪಯತಃ | ಯತ್ರ ಯತ್ರ ಸ್ತುವಂತಿ ಯತ್ರ ಯತ್ರ
 ಯಜಂತೇ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರೇಂದ್ರಮಶ್ವಾ ಪ್ರಾಪಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಮಾನುಷಾಣಾಂ | ಮನೋರ್ಜಾತಾವಿತಿ
 ಮನುಕಜ್ವಾದಿಷ್ಠು ಸುಗಾಗಮಶ್ಚ || ೨ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ರತಿಧೃಷ್ಟಶವಸಂ— (ಯಾರಿಂದಲೂ) ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ |
 ಇಂದ್ರಮಿತ್—ಇಂದ್ರನನ್ನೇ | ಯುಷೀಣಾಂ— (ವಸಿಷ್ಠಾದಿ) ಮುನಿಗಳ | ಚ—ಮತ್ತು | ಮಾನುಷಾಣಾಂ—
 (ಇತರ) ಮಾನವರ | ಸ್ತುತೀಃ— ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೂ | ಯಜ್ಞಂ ಚ— ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಕೂಡ | ಹರೀ—(ಅವನ)
 ಕುದುರೆಗಳು | ಉಪ ವಹತಃ—(ಅವನನ್ನು) ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಋಷಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಮಾನವರೂ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆಗಳು ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

English Translation

May his horses bear Indra of unresistable prowess to the praises and sacrifices of Rishis and men.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಪ್ರತಿಧ್ವಂಸಕವಸಂ — ಅಪ್ರತಿಹತಸಾಮರ್ಥ್ಯೋಪೇತಂ | ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಂಸಿತಬಲಂ |
ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನನ್ನು

ಷ್ಡಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಾನುಷಾಣಾಮ್ — ಮನೋರ್ಜಾತಾವ್ಯಾತ್ಮಾ ಷುಕ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೬೧) ಮನು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಚ್, ಯತ್, ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸುಕಾಗಮವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಜಾತಿರೂಪಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರಬೇಕು. ಆ ಮೇಲಿನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಮನು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಷುಕ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಮನು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಜಾನಲ್ಲಿ ಇಕಾರ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಷ್ವ-ಚಾಮಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆದಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಾನುಷವೆಂದಾದ ಮೇಲೆ ಪಷ್ಠಿಬಹುವಚನ ಆಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾಮಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩) ನಾಮ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ರಷಾಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೧) ರೇಫವಕಾರಗಳ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುವರಿಂದ ಣತ್ವಬಂದಿದೆ. ॥೨ ॥

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ತಿಷ್ಠ ವೃತ್ರಹನ್ನ್ರಥಂ ಯುಕ್ತಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹರೀ |
ಅರ್ವಾಚೀನಂ ಸು ತೇ ಮನೋ ಗ್ರಾವಾ ಕೃಣೋತು ವಗ್ನುನಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ | ತಿಷ್ಠ | ವೃತ್ರ | ಹನ್ | ರಥಂ | ಯುಕ್ತಾ | ತೇ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ಹರೀ | ಇತಿ |
ಅರ್ವಾಚೀನಂ | ಸು | ತೇ | ಮನಃ | ಗ್ರಾವಾ | ಕೃಣೋತು | ವಗ್ನುನಾ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವೃತ್ರಹನ್ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತರಿಂದ್ರ ರಥಮಾ ತಿಷ್ಠ | ಆರೋಹ | ಯಸ್ಯಾತ್ತೇ ಹರೀ
ತ್ವದೀಯಾವಶ್ಯೌ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸ್ತೋತ್ರಲಕ್ಷಣೇನ ಮಂತ್ರೇಣ ಯುಕ್ತಾ ರಥೇಽಸ್ಮಾಭಿಯೋಜಿತೌ
ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ರಥಮಾತಿಷ್ಠ | ತೇ ಮನಸ್ತದೀಯಂ ಮನಶ್ಚ ಗ್ರಾವಾಭಿಷವಾರ್ಥಂ ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಸಾಷಾಣೋ
ವಗ್ನುನಾ ವಚನೀಯೇನಾಭಿಷವಶಬ್ದೇನಾರ್ವಾಚೀನಮಸ್ಮದಭಿಮುಖಂ ಸು ಕೃಣೋತು | ಸುಷು
ಕರೋತು || ಯುಕ್ತಾ | ಸುಷುಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವಗ್ನುನಾ | ವಚೀರ್ಗಶ್ಚ | ಉ. ೩-೩೩ | ಇತಿ
ಸುಪ್ರತ್ಯಯೋ ಗಕಾರಶ್ಚಾಂತಾದೇಶಃ || ೩ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವೃತ್ರಹನ್—ವೃತ್ರನಾಶಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, | ರಥಂ—(ನಿನ್ನ) ರಥವನ್ನು | ಆ ತಿಷ್ಠ—ಹತ್ತಿಕೊ |
ತೇ— ನಿನ್ನ | ಹರೀ— ಕುದುರೆಗಳು | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ— ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರದೊಡನೆ | ಯುಕ್ತಾ—
(ರಥದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ) ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವೆ. | ತೇ— ನಿನ್ನ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸನ್ನು | ಗ್ರಾವಾ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡತಕ್ಕ) ಕಲ್ಲು | ವಗ್ನುನಾ— ಇಂಪಾದ ಹಿಂಡುವ ಶಬ್ದದಿಂದ | ಅರ್ವಾಚೀನಂ— (ನಮ್ಮ)ಅಭಿಮುಖ
ವಾಗಿ | ಸುಕೃಣೋತು—ಚೆನ್ನಾಗಿ (ತಿರುಗುವಂತೆ) ಮಾಡಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರಹಂತಕನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ.
ಆ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊ. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲು ಅದರ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಇಂಪಾದ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿನ್ನ
ಮನಸ್ಸು ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

O Slayer of Vritra, ascend your chariot, for your horses have been harnessed by our prayer. May the Soma-pressing stone by its sound attract your mind towards us.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಯುಕ್ತಾ ತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಹರೀ— ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು, ಎಂದರೆ ೮ ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ೪ ನೇ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು—ಯೋಜಾನೈಂದ್ರತೇ ಹರೀ—ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆ ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ, ನೀನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡೆರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಕುದುರೆಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಹೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವವು ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಅರ್ನಾಚೀನಂ— ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ

ಗ್ರಾವಾ ಕೃಣೋತು ವಗ್ನುನಾ— ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ನಿನಗಾಗಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿಗ್ಗಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುತ್ತಿರುವೆವು. ಆ ಶಬ್ದವು ನಿನಗೆ ಕೇಳಿ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಲೆಂದು ಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಕ್ತಾ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೆ. ಧಾತು. ಇದರ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಯುಜ್+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಚೋರಣಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕುತ್ಪವೂ ಖರಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತ್ಪವೂ ಬಂದಿದೆ. ಕೃದಂತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸಂಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ವಿವಕ್ಷೆವಾಡಿದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ.

ವಗ್ನುನಾ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ವಚೇರ್ಗಶ್ಚ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೧೩) ವಚ ಧಾತುವಿಗೆ ನು ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯೈಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜೋನಾಸ್ತ್ರಿಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ॥ ೩ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಮಿಂದ್ರ ಸುತಂ ಪಿಬ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಮರ್ತ್ಯಂ ಮದಂ |
ಶುಕ್ರಸ್ಯ ತ್ವಾಭ್ಯಕ್ಷರನ್ಧಾರಾ ಯತಸ್ಯ ಸಾದನೇ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ | ಇಂದ್ರ | ಸುತಂ | ಪಿಬ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ಅಮರ್ತ್ಯಂ | ಮದಂ |
ಶುಕ್ರಸ್ಯ | ತ್ವಾ | ಅಭಿ | ಅಕ್ಷರನ್ | ಧಾರಾಃ | ಯತಸ್ಯ | ಸಾದನೇ || ೪ ||

ಸಾ ಮುಣಿಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಸುತಮಭಿಷುತಮಿಮಂ ಸೋಮಂ ಪಿಬ | ಕೀದೃಶಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮತಿಶಯೇನ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ
ಮದಂ ಮದಕರಂ ಅಮರ್ತ್ಯಮಮಾರಕಂ | ಸೋಮಸಾನಜನ್ಯೋ ಮದೋ ಮದಾಂತರವನ್ಮಾರಕೋ ನ
ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಯತಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಂಬಂಧಿನಿ ಸದನೇ ಗೃಹೇ ವರ್ತಮಾನಾಃ ಶುಕ್ರಸ್ಯ
ದೀಪ್ತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ಧಾರಾಸ್ತಾಮಭ್ಯಕ್ಷರನ್ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಂಚಲಂತಿ | ತ್ವಾಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ |
ಸ್ಯಯಮೇವಾಗಚ್ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ಪ್ರಶಸ್ಯಶಬ್ದಾದಿಷ್ಟನಿ ಜ್ಯ ಚ | ಪಾ. ೫-೩-೬೦ | ಇತಿ
ಜ್ಯಾದೇಶಃ | ಅಕ್ಷರನ್ | ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ || ೪ ||

|| ಪ್ರ. ಸ. ಪದಾರ್ಥಃ ||

ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, | ಸುತಂ—ಹಿಂಡಿರುವುದೂ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದೂ | ಮದಂ—
ಮದ (ಹರ್ಷ)ವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ | ಅಮರ್ತ್ಯಂ—(ಇತರ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥದಂತಲ್ಲದೇ)ಮಾದಕವಲ್ಲದ್ದೂ
ಆದ | ಇಮಂ—ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಪಿಬ—ಕುಡಿ. | ಯತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ | ಸದನೇ
ಗೃಹದಲ್ಲಿ (ಇತರಕ್ಕ) | ಶುಕ್ರಸ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮರಸದ | ಧಾರಾಃ—ಪ್ರವಾಹಗಳು | ಅಭ್ಯ-
ಕ್ಷರನ್—(ನಿನ್ನ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದುದೂ, ಹರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೂ ಆದರೆ ಇತರ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥ
ಗಳಂತಲ್ಲದೆ ಅಮಾರಕವಾದದ್ದೂ ಆದ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಿ ಸಿವ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಈ ಸೋಮರಸದ
ಪ್ರವಾಹಗಳು ನಿನ್ನ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಅವನ್ನು ಕುಡಿ.

English Translation

Indra, drink this excellent, immortal and exhilarating Soma-juice. In this house of sacrifice the streams of brilliant Soma are flowing towards you.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, excellent.

ಅಮರ್ತ್ಯಂ— ಮರಣರಹಿತವಾದ, ಯಾವವಿಧವಾದ ಬಾಧೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ, immortal.

ಮದಂ—ಮದಕರಂ | ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹರ್ಷಪ್ರದವಾದ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸುವ, exhilarating.

ಶುಕ್ರಸ್ಯ— ಶುಕ್ರವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಶುಕ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ-ಶುಕ್ರಂ ಶೋಚತೇ-ಜ್ವಲತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಎಂದು ಯಾಸ್ಯರ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ. ೮-೧೧) ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ನೀರು ಎಂದರೆ ಸೋಮರಸವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಶ್ವಾಂ ಅಭ್ಯಕ್ಷರನ್— ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೇ | ನಿನ್ನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹರಿದುಬರುತ್ತಿರುವುದು. ನಿನಗಾಗಿ ಈ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಹರಿದು ಬರುತ್ತಿರುವ ರಸವು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ | ಮತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಯಜ್ಞವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು. ಮತವೆಂದರೆ ಸತ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು. ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಮತಸ್ಯ ಸಾದನೇ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮ್—ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಅತಿಶಯ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಠನೌ(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಠನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಶಸ್ಯಸ್ಯ ಕ್ರಃ(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೦) ಅಜಾದೀ ಗುಣವಚನಾದೇವ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯೆಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೬೧) ಇಷ್ಠನ್ ಈಯಸುನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಶಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಯ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ಜ್ಯ+ಇಷ್ಠ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈಕಾಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೩) ಇಷ್ಠಾದಿಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಏಕಾಚಾಗ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿಕಾರಗಳೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವವು ತದ್ಧಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಪಗಳಿಗೂ ಬಾಧಕವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿದೆ. ಗುಣಬಂಧರೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುತಂ—ಸುಷ್ ಅಭಿಷವೆ ಧಾತು. ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಬ—ಪಾ ಪಾನೆ. ಧಾತು ಭ್ವಾದಿ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪಿಬ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಬಂದಿದೆ. ಪಿಬ ಎಂಬುದು ಅದಂತವಾದ ಆದೇಶ. ಅದುದರಿಂದ ಶವ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. **ಅತೋಗುಣೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮವುರುಷದ ಸಿವ್ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ (ಸುತಂ) ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಬಂದಿದೆ.

ಅಕ್ಷರನ್—ಕ್ಷರ ಸಂಚಲನೆ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್ ಬಂದಿದೆ. ಬಹುನಚನದ ರಿಭು ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತೆಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪವಾದರೆ ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದಕಾರಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಾಕಾರಕ್ಕೂ ಅತೋಗುಣೆ ಎಂಬ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾ—ತ್ವಾಮ್ | ದ್ವಿತೀಯಾಯಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೩) ದ್ವಿತೀಯಾಂತವಾದ ಯುಷ್ಮತ್ಸ್ಮದ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತ್ವಾ ನಾ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈಬ್ದಕ್ಕೆ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಆದೇಶಬಂದಿದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ

ಇಂದ್ರಾಯ ನೂನಮರ್ಚತೋಕ್ಕಾನಿ ಚ ಬ್ರವೀತನ |

ಸುತಾ ಅಮತ್ಸುರಿಂದವೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ನಮಸ್ಯತಾ ಸಹಃ || ೫ ||

ಸದಾಕಾಃ

ಇಂದ್ರಾಯ | ನೂನಂ | ಅರ್ಚತ | ಉಕ್ಕಾನಿ | ಚ | ಬ್ರವೀತನ |

ಸುತಾಃ | ಅಮತ್ಸುಃ | ಇಂದವಃ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ | ನಮಸ್ಯತ | ಸಹಃ || ೫ ||

॥ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ॥

ಹೇ ಯುತ್ವಿಜ ಇಂದ್ರಾಯ ನೂನಂ ಕ್ಷಿಪ್ರಮರ್ಚತ | ಪೂಜನಂ ಕುರುತ | ಏತದೇವ ಸ್ವಪ್ತೀ-
ಕ್ರಿಯತೇ | ಉಕ್ಥಾನ್ಯಪ್ರಗೀತಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಚ ಬ್ರವೀತನಿ | ಬ್ರೂತ | ಸುತಾ ಅಭಿಷುತಾ
ಇಂದವಃ ಸೋಮಾಶ್ವಾಮತ್ಸುಃ | ಆಗತಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಮತ್ತಂ ಕುರ್ವಂತು | ಅನಂತರಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ
ಪ್ರತಸ್ಯತಮಂ ಸಹಃ ಸಹಸ್ವಿನಂ ಬಲವಂತಂ ತಮಿಂದ್ರಂ ನಮಸ್ಯತ | ನಮಸ್ಕುರುತ || ಬ್ರವೀತನಿ |
ಬ್ರವೀತೇರ್ಲೋಟಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಶ್ಲೇತಿ ತನದಾದೇಶಃ | ಅಮತ್ಸುಃ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಛಾಂದಸಃ
ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲುಜ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ಪಾದಿಡಭಾವಃ | ನಮಸ್ಯತ | ನಮೋವರಿವಕ್ಶಿತ್ರಜ
ಇತಿ ಕ್ಯಚ್ | ಸಹಃ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಪಾ. ೪-೪-೧೨೮-೨ | ಇತಿ ಮತ್ಸುಫೀಯಸ್ಯ
ಲುಕ್ || ೫ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರಾಯ— (ಎಲೈ ಯುತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೇ) ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ನೂನಂ—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಅರ್ಚತ—
ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ | ಉಕ್ಥಾನಿ ಚ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಬ್ರವೀತನಿ—ಪಠಿಸಿರಿ |
ಸುತಾಃ—ಹಿಂದಿದ | ಇಂದವಃ—ಸೋಮರಸಗಳು | ಅಮತ್ಸುಃ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಮತ್ತು ಹರ್ಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ
ಮಾಡಲಿ | ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ | ಸಹ—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ನಮಸ್ಯತ—ವಂದಿಸಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಯುತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೇ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿರಿ. ಉಕ್ಥರೂಪವಾದ ಶಸ್ತ್ರ
ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿರಿ. ಹಿಂದಿದ ಸೋಮರಸಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹರ್ಷಯುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ. ಅತ್ಯಂತ
ಶ್ರೇಷ್ಠನೂ ಮತ್ತು ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ವಂದಿಸಿರಿ.

English Translation

Offer worship quickly to Indra ; recite hymns in his honour ; let the
distilled Soma drops exhilarate him ; adore his great strength.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಸುತಾಃ ಇಂದವಃ—ಹಿಂದಿ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೋಮರಸಗಳು.

ಅಮತ್ಸುಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ವರ್ಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಸಹಃ—ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯವು excellent or superior strength,

ನಮಸ್ಯತ—ವಂದನೆಮಾಡಿ, ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಬ್ರವೀತನ—ಬ್ರೂಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟೋ ಲಜ್ಜತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್ಜದ್ವಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಜಾನಲ್ಲಿ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತಸ್ತಸ್ತಮಿವಾಂ ತಾಂತಂ ತಾಮಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರೂ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ, ತಸ್ತನಸ್ತನಫನಾಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ತಸ್ತತಾತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸ್ಯ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತ ಎಂದರೆ ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಪ್, ತನಪ್, ತನ ಛನ ಆದೇಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತನಪಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪಿತ್ವವು ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರುವಈಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಂದು ಅವಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮತ್ಸುಃ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಮದಭರಿತನನ್ನಾಗಿ ನೂಡಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಹುವಚನ ಝ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಚ್ಲಿವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅವಕ್ಕೆ ಸಿಚಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿಚಭ್ಯಸ್ತ ವಿಡಿಭ್ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲುಜ್ ಸಂಬಂಧಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಸಿನಲ್ಲಿ ಉಸ್ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮದ್+ಸ್+ಉಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಿಚಿಗೆ ವಲಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಡಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ (ಪರಿಭಾಷಾ ೯೫) ಆಗಮವಿಧಾನನೂಡುವ ಸೂತ್ರವು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಇಡಾಗಮವಾದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೩೫) ಎಂಬ ತದ್ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರವು ಅನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಖರಿಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಚತ್ವ ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ನಮಸ್ಯತ—ನಾಮಧಾತು. ನಮೋವರಿವಶ್ಚಿತ್ರಜುಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೯) ಶಬ್ದವೈರ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರಣೆ ಎಂಬುದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಕರಣವೆಂದರೆ ಕ್ರಿಯಾ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅವರೆ ಪೂಜಾ, ಪರಿಚರ್ಯಾ, ಆಶ್ಚರ್ಯವೆಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಮಸ್, ವರಿನಸ್, ಚಿತ್ರಜ್ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ಯಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಯಚ್ ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತವಾದ ನಮಸ್ಯ ಎಂಬುದು ಧಾತು ಸಂಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನವಿವಕ್ಷನಾಡಿದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತ ಎಂಬಾದೇಶವು ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ.

ಸಹಃ—ಬಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಪಸ್ ಶಬ್ದವಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅದು ಉಳ್ಳನನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸರ್ಥೇ ಮಾಸತೆನ್ನೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೮) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಕ್ ವಕ್ತ್ವ್ಯಾಃ (ಪಾ. ೨) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕವು ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ (ಅದು ಉಳ್ಳನನು) ವಿಹಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅದರರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಸಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಲುಕ್ ಬಂದಿದೆ. ಯಃ ಶಿಷ್ಯತೆ ಸಃ

ಲುಸ್ಯಮಾನಾರ್ಥಾಭಿಧಾಯೀ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಮತ್ತರ್ಥಿಯ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲುಪ್ತನಾದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದು. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯ

ನಕಿಷ್ಟ್ವದ್ರಧೀತರೋ ಹರೀ ಯದಿಂದ್ರ ಯಚ್ಛೇ |

ನಕಿಷ್ಟ್ವಾನು ಮಜ್ಞನಾ ನಕಿಃ ಸ್ವಶ್ಚ ಆನಶೇ || ೬ ||

ಸದಾಭಾಷ್ಯ

ನಕಿಃ | ತ್ವತ್ | ರಧಿಃ | ತರಃ | ಹರೀ | ಇತಿ | ಯತ್ | ಇಂದ್ರ | ಯಚ್ಛೇ |

ನಕಿಃ | ತ್ವಾ | ಅನು | ಮಜ್ಞನಾ | ನಕಿಃ | ಸ್ವಃ | ಅಶ್ಚಃ | ಆನಶೇ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಇಂದ್ರ ಯದ್ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಹರೀ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಾವಶ್ಚಾ ಯಚ್ಛೇ ರಥೇ ಯೋಜಯಸಿ ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವತ್ತೋಽನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದ್ರಥೀತರೋಽತಿಶಯೇನ ರಥವಾನ್ ನಕಿಃ | ನಾಸ್ತಿ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಿದ್ಯಗಶ್ಚ-ಯುಕ್ತರಥಾಭಾವಾತ್ | ತ್ವಾ ತ್ವಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಮಜ್ಞನಾ | ಬಲನಾಮೈತತ್ | ಬಲೇನ ಸದ್ಯಶೋಽಪಿ ನಕಿಃ | ನ ಹ್ಯಸ್ತಿ | ಸ್ವಶ್ಚಃ ಶೋಭನಾಶೋಽನ್ಯಶ್ಚ ತ್ವಾಂ ನಕಿರಾನಶೇ | ನ ಪ್ರಾಪ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಬಲಾಶ್ಚ-ಯೋರಸಾಧಾರಣತ್ವಾದಿಂದ್ರಸದ್ಯಶೋ ಬಲವಾನಶ್ಚವಾನ್ ಲೋಕೇ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ನಕಿಷ್ಟ್ವತ್ ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಕ್ಷುಃಸ್ವಂತಃಪಾದಮಿತಿ ಷತ್ವಂ | ರಥೀತರಃ | ಅತಿಶಯೇನ ರಥೀ | ತರಸೀದ್ರ-ಥಿನಃ | ಪಾ.ಶ.೨-೪೩-೧ | ಇತೀ ಕಾರಾಂತಾದೇಶಃ | ಅವಗ್ರಹಸಮಯೇ ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಯಚ್ಛೇ | ಯಮೇವ್ಯತ್ಕಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಸ್ವಶ್ಚಃ | ಬಹುವ್ರೀಹಾವಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ | ದ್ವೈಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ಪರಪದಾ ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಆನಶೇ | ಅಶೋತೇಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಾದುತ್ತರಸ್ಯ ನುಟಿ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಇಂದ್ರ— ಎಶೈ ಇಂದ್ರಸೇ, | ಯತ್—ಯಾನಾಗ | ಹರೀ—ಕರಿಗಳೆಂಬ ನಿನ್ನ ಕುಮರೆಗಳನ್ನು | ಯಚ್ಛೇ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟುತ್ತೀಯೋ (ಆಗ) | ರಥೀತರಃ—ನಿನಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾದ ಸಾರಥಿಯು | ನ ಕಿಃ

ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. | ತ್ವಾ— ನಿನ್ನನ್ನು (ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು) | ಮಜ್ಞನಾ— ಬಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾನನಾದವನೂ | ನಕಿಃ— ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. | ಸ್ವಶ್ವಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಇತರಾರೇ ಆಗಲಿ | ನಕಿಃ ಅನಶೇ— ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆಹಾಕಿ ಓಡಲಾಗಲಿಲ್ಲ.

॥ ಭಾವಾರ್ಥ ॥

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ಹರಿಗಳೆಂಬ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಸಾರಥಿಯು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ನಿನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಎಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹಾಕಿ ರಥವನ್ನು ಓಡಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ.

English Translation

Indra, when you harnessed your horses there is no better charioteer than you ; no one is equal to you in strength ; no one although possessed of good horses has surpassed you.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ನಕಿಃ—ಹಿಕಂ ನುಕಂ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಶಬ್ದಗಳು ಸರ್ವಪದಸಮ್ಮಾಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಕಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ನಕಿಃ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.

ರಥೀತರಃ—ರಥಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು.

ಮಜ್ಞನಾ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಞನಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವು, ಶಕ್ತಿಯು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸ್ವಶ್ವಃ—ಶೋಭನಾತ್ಪಯುಕ್ತಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

ನ ಅನಶೇ—ನ ಸ್ರಾಪ | ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ನಕಿಷ್ಟ್ವತ್—ನಕಿಃ+ತ್ವತ್ ಎಂದು ಭೇದ. ನಕಿಃ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ಅನ್ಯಯ. ನಕಿಃ+ತ್ವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ, ಯುಷ್ಮತ್ ತ್ವತ್ ಕ್ಷುಷ್ಮಂತಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಪಾದಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದಿಯಾದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ಧದ ಆದೇಶಗಳು, ತತ್, ತತಕ್ಷು ಶಬ್ದಗಳು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮೂರ್ಧನ್ಯಾದೇಶವು (ಷತ್ಯ) ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ವಂ, ತ್ವತ್, ತ್ವಾ, ತಿ, ತವ ಎಂಬವುಗಳೇ ಯುಷ್ಮದಾದೇಶಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವತ್ ಎಂಬ ತಾದಿ ಆದೇಶವು ಪರದಲ್ಲಿದೆ. ಷತ್ಯಬಂದಾಗ ಷಕಾರವ ಪರದಲ್ಲಿ ತಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಷ್ಪುನಾಷ್ಟ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷ್ಪುತ್ವಸಂಧಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಥೀತರಃ—ಅತಿಯೇನ ರಥೀ (ರಥವಾನ್) ರಥೀತರಃ ದ್ವಿವಚನ ವಿಭಜ್ಯೋಪಪದೇ ತರದೀಯಸುನೌ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ರಥೀ. ರಥಶಬ್ದನ ಮೇಲೆ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತ ಇನಿಶನ್ (ವಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದರೆ ಯಸ್ತೀತಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪವಾದರೆ ರಥೀ ಎಂಬುದು ನಾಂತರಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತರಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ರಥಿನ್+ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಈದ್ರಥಿನಃ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೨—ವಾ. ೧) ರಥಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಘ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಈಕಾರಾಂತಾ ದೇಶವು ಬರುತ್ತದೆ. ತರಪ್ ತಮಪೌಘಃ (ವಾ. ಸೂ. ೧-೧-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಘ ಎಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. ರಥಿ+ತರ ಎಂದಿರುವಾಗ ಘ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಲೋಪಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಈಕಾರವನ್ನು ಅಂತಾದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಲಾಘವವಿದೆ. ಆದರೆ ಈತ್ವವು ಅಸಿದ್ಧ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದುದರಿಂದ ನಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದರೆ ಪುನಃ ಸರ್ವಣದೀರ್ಘರೂಪವಾದ ಏಕಾದೇಶವು ಬರಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ನಲೋಪವಾದುದೇ ಮೇಲೆ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರವನ್ನು ಅಂತಾದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಛಾಂದಸವಾದ ಹ್ರಸ್ವತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಯಚ್ಚಸೇ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ. ಭ್ವಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಳಃ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಳ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶ ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ದಾನ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಪಾಘ್ರಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಚ್ಚ ಎಂಬ ಅಧೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಇನೂ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನೇಪದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷೈಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಶ್ಚಃ—ಶೋಭನೌ ಅಶ್ಚೌ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸ್ವಶ್ಚಃ ಬಹುವ್ರಿಹಿಸಮಾಸ. ನೆಜಾಸುಭ್ಯಾಂ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಶ್ಚಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಆದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯುಚ್ಛಂಭಂದಸಿ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೯) ಸುವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ಯುಚ್ಛವಾದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪನವು ಭವಸಿನಲ್ಲಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತ ಸ್ವರವೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅಶೂಪ್ರುಷಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೪೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಶ್ಚಶಬ್ದವು ಕೃನ್ನಂತವಾದುದರಿಂದ ನಿತ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿದೆ. ದ್ಯುಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸು ಎಂಬುದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂತ್ರವು ನೆಜಾಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಶಿ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಅನುದಾತ್ತೇತ್. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷೈಕವಚನ ವಿನಕ್ಷಾ ಮಾಡಿದಾಗ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಸ್ತರ್ಷು ಯೋರೇಶಿರೇಚ್ (ವಾ. ೩-೪-೮೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ

ಏಶ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟ್ ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದರೆ ಅ+ಅಶ+ಎ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅತೆ ಆದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೦) ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಯ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋಗುಣೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘವು ಬಂದರೆ ಅತೋತೇಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೧) ಅಭ್ಯಾಸದ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅಶೂಧಾತುವಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಬಂದರೆ ಅನಶೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

~*~*~*~

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ ನಸು ಮರ್ತಾಯ ದಾಶುಷೇ |
ಈಶಾನೋ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ || ೭ ||

ಸವಪಾಠಃ

ಯಃ | ಏಕಃ | ಇತ್ | ವಿಽ ದಯತೇ | ನಸು | ಮರ್ತಾಯ | ದಾಶುಷೇ |
ಈಶಾನಃ | ಅಪ್ರತಿಽ ಸ್ಕುತಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಭಿಪ್ಲವಿಕೇಷೂಕ್ಯೇಷು ತೃತೀಯಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಯಂಸಿನೋ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತ ಇತಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತುಚಃ | ಏಹ್ಯಾಷ್ಟಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಸವಾಯ ಅತಿಷಾಮಹಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತೇ | ಅ. ೭-೮ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇಽಪಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಔಷ್ಣಿಹತ್ಯಹಾರೀಶಾನಯಂ ತೃಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ತಥೈವ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರೈತೇ | ಯ ಏಕ ಇದ್ವಿದಯತ ಅ ಯಾಹ್ಯದ್ರಿಭಃ ಸುತಂ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೨-೫ | ಇತಿ ||

ಯ ಇಂದ್ರ ಏಕ ಇತ್ ಏಕ ಏವ ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಮರ್ತಾಯ ಮನುಷ್ಯಾಯ
ಯಜಮಾನಾಯ ವಸು ಧನಂ ವಿದಯತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದದಾತಿ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ
ಪರೈರಪ್ರತಿಶದ್ಧಿಃ | ಪ್ರತಿಕೂಲಕಬ್ಧರಹಿತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಃ ಸ ಇಂದ್ರಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಮಿಶಾಶಾನಃ ಸರ್ವಸ್ಯ
ಜಗತಃ ಸ್ವಾಮಿ ಭವತಿ || ವಿದಯತೇ | ದಯ ದಾನಗತಿರಕ್ಷಣಹಿಂಸಾದಾನೇಷು | ತಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ | ತಿಹತ್ವ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರ ಏವ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಯದ್ವ್ಯತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ |
ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ | ಕು ಶಬ್ದೇ | ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಕೂಯತೇ ಶಬ್ದ್ಯತ ಇತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ | ಪಾರಸ್ಯರಾದೇರಾಕೃತಿ
ಗಣತ್ವಾತ್ಪುಟ್ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾತ್ಪುತ್ವಂ | ನಜ್ಜಮಾಸೇಽವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಾರ್ಥ ||

ಯಃ—ಯಾನ ಇಂದ್ರನು | ಏಕ ಇತ್ ಒಬ್ಬನೇ | ದಾಶುಷೇ—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವ
ಮರ್ತಾಯ—ಮಾನವನಿಗೆ | ವಸು—ಧನವನ್ನು | ವಿದಯತೇ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ | (ಸಃ—
ಆಂತಹ) | ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ—ವಿರೋಧವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಅಂಗ—ಜಾಗ್ರತೆ | ಈಶಾನಃ-
(ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ) ಒಡೆಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನು
ಯಾರೆಂದರೆ ಅವನು ವಿರೋಧಿವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವವನೂ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾದವನೂ ಆದ
ಇಂದ್ರನೊಬ್ಬನಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರೂ ಆಗಲಾರರು. ಇದು ಖಂಡಿತ.

English Translation

He who alone quickly bestows wealth upon the man who offers him
oblations is the undisputed sovereign Indra.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹವೇಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿಯು ತೃತೀಯಸವನಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ದಿ-
ದಯತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರುಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಏಹ್ಯೂಷು ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸಖಾಯ ಅಶಿಷಾಮಹಿ ಯ ಏಕ
ಇದ್ದಿದಯತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೭-೮) ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ
ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಥಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯ ಏಕ ಇದ್ದಿದಯತೇ ಅಯಾಹ್ಯದ್ರಿಘಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಐ. ಆ ೫-೨-೫)

ಅಂಗ— ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರೋ-
ಅಂಗ ಎಂದು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಂಗಮಂಗನಾದಂಚೆ-
ನಾದ್ಯಾ—ಅಂಗಿತಂ | ತತ್ಕಾಲೇನ ಭವತಿ ಗತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಂಚನಾದ್ಯಾ—ಅಂಚತಿರಪಿ ಹಿ ಗತ್ಯರ್ಥ ಏವ-
ಧಾತ್ವನ್ಯತ್ವಮರ್ಥೈಕತ್ವಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂಗಶಬ್ದವೂ ಅಂಗನಾತ್ ಅಂಚನಾತ್ ಎಂಬ ಗತ್ಯರ್ಥ
ವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿರುವುದು. ಎರಡು ಧಾತುಗಳಿಗೂ ಗತ್ಯರ್ಥವೇ
ಇರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಿಪ್ರ - ಬೇಗ ಎಂದು ಅರ್ಥ
ವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಯಾವ ಅರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾಂತದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಶಬ್ದದೊಡನೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದ
ರಿಂದಲೂ ಈ ಅಂಗಶಬ್ದವು ಆರ್ತ್ಯವಾಚಕವೆನಿಸು ಛಾವಿಸುವರು.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ— ಸರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದಿತಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದರಹಿತಃ | ಎದುರುವಾತನಾಡುವವರಿಲ್ಲದವನು.
ಇವನು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೇ ಇಲ್ಲದ, undisputed, unopposed & c.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆ

ನಿದಯತೆ— ನಿ ಉಪಸರ್ಗ. ವಯವಾಸಗತಿರಕ್ಷಾಹಿಸಾಧಾನೇಷು. ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಅತ್ಯನೇ
ಪದಿ. ಶಪ್ ವಿಕರಣಮಾಡಿದರೆ ದಯತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ ಸುಸ್ಪಿತೌ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರದಿಂದ ತ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ವವಾದರೆ ತಾಸ್ಯನು-
ದಾತ್ವೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸ್ಮಾನಿಕಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ತರವೇ ಸತಿಶಿಷ್ಟವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ
ದಾತ್ವವಾಗುವುದು. ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ವನಾದಾಗ ಉದಾತ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಯಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು
ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಮುಂದಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಾನುದಾತ್ವವು ಪ್ರಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜುತಿಜ್ಜಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಯಃ ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ - ನ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ. ಪ್ರತಿ ಉಪಸರ್ಗ. ಕು ಶಬ್ದ. ಅದಾದಿ. ಕರ್ಮಣಿ
ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಕೂಯತೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇತಿ
ಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು. ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡುವುದು. ಅನು ಆಗದಿರು
ವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಸಾರಸ್ಕರಪ್ರಭೃತೀನಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೮)
ಒಂದು ಹೆಸರು ತೋರುವಾಗ ಈ ಗಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸುಟ್ ಸಹಿತವಾಗಿ ನಿಸಾತಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ.
ಇದು ಅಕೃತಿಗಣ. ಅವರೆ ಇವರಂತೆ ಸಸುಟ್ಟಗಳಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತದಿಂದ ಬಾರವೆ ಇದ್ದವುಗಳು ಈ ಗಣಕ್ಕೆ
ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದವುಗಳೆಂದು ಊಹಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಷ್ಕುತವೆಂಬಲ್ಲಿ ಸುಟ್ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ
ಯಾವ ಅನುಶಾಸನವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪಾರಸ್ಕರಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸುಡೆಂ

ಬುದು ಆದೇಶವೂ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವೂ ಅಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವತ್ಸವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಷು ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಷಾಮಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವತ್ಸಬರುತ್ತದೆ. ನ ಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ ನಜ್ ಸಮಾಸ. ನಜಾನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಲೋಪೋನಜಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅ ಮಾತ್ರ ಉಚಯುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಯೇ ನಜಾ ಕು ನಿಸಾತಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಅ ಎಂಬುದು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿದ ಅನುದಾತ್ತಗಳು ಪ್ರಚಯಗಳಾಗುತ್ತದೆ || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ||

ಕದಾ ಮರ್ತಮರಾಧಸಂ ಪದಾ ಕ್ಷುಂಪಮಿವ ಸ್ಫುರತ್ |

ಕದಾ ನಃ ಶುಶ್ರವದ್ಗಿರ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಕದಾ | ಮರ್ತಂ | ಅರಾಧಸಂ | ಪದಾ | ಕ್ಷುಂಪಂ ಇವ | ಸ್ಫುರತ್ |

ಕದಾ | ನಃ | ಶುಶ್ರವತ್ | ಗಿರಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅರಾಧಸಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ರಾಧಸಾ ಧನೇನ ರಹಿತಂ | ಅಯಷ್ಟಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ವಿಧಂ ಮರ್ತಂ ಮನುಷ್ಯಮಿಂದ್ರಃ ಪದಾ ಪಾದೇನ ಕ್ಷುಂಪಮಿವಾಹಿಚ್ಛತ್ಪ್ರಕಮಿವ ಕದಾ ಸ್ಫುರತ್ | ಸ್ಫುರಿಸ್ಯತಿ | ವಧಿಸ್ಯತಿ | ಯಥಾಹಿಚ್ಛತ್ತ್ರಂ ಮಂಡಲಾಕಾರೇಣ ಶಯಾನಂ ಕಕ್ಷಿದನಾಯಾಸೇನ ಹಂತಿ ಏವಮಿಂದ್ರೋಽಪಿ ಕದಾಸ್ತಚ್ಛತ್ಸೂನ್ ಹನಿಸ್ಯತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸ್ಫುರತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಸ್ಫುರತಿ ಸ್ಫುಲತೀತಿ ವಧಕರ್ಮಸು ಪರಿತತ್ಪಾತ್ | ನೋಽಸ್ತಾಕಂ ಯಷ್ಟಾಣಾಂ ಗಿರಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾ ವಾಚಿ ಇಂದ್ರಃ ಕದಾ

ಕಸ್ಮಿನ್ನಾಲೇಽಂಗ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಶುಶ್ರವತ್ | ಶ್ರೋಷ್ಯತೀತಿ ವಿತರ್ಕ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಕ್ಷುಂಪಮಹಿಚ್ಛ-
 ತ್ತ್ರಕಂ ಭವತಿ ಯತ್ ಕ್ಷುಭ್ಯತೇ | ಕದಾ ಮರ್ತಮನಾರಾಧಯಂತಂ ಪಾದೇನ ಕ್ಷುಂಪಮಿವಾವಸ್ಪುರಿಷ್ಯತಿ |
 ಕದಾ ನಃ ಶ್ರೋಷ್ಯತಿ ಗಿರ ಇಂದ್ರೋಽಂಗ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ನಿ. ೫-೧೬ | ಇತಿ || ಪದಾ | ಪಾದ-
 ತಬ್ಧಸ್ಯ ಪದ್ಧನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾ ಪದಾದೇಶಃ | ಊಡಿಧಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ಷುಂಪಮಿವ | ಕ್ಷುಭ
 ಸಂಚಲನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಘೞಾ ಬಹುಲವಚನಾದ್ಧಾತೋರ್ನುಮಾಗಮಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾ
 ಭಕಾರಸ್ಯ ಪಕಾರಃ | ಸ್ಪುರತ್ | ಸ್ಪುರ ಸಂಚಲನೇ | ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟ ಇತಿ ಲೃಡರ್ಥೇ ಲಜ್ |
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ಶುಶ್ರವತ್ | ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ |
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅರಾಧಸಂ—(ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪವ) ಧನರಹಿತನಾದ (ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಲ್ಲದ) | ಮರ್ತಮಂ—ಮಾನವನನ್ನು |
 ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಪದಾ—ಕಾಲಿನಿಂದ | ಕದಾ—ಯಾವಾಗ | ಕ್ಷುಂಪಮಿವ—ಸುರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ |
 ಹಾವನ್ನು (ಸುಲಭವಾಗಿ) ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ | ಸ್ಪುರತ್ ಅದುಮಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ? | ನಃ—(ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ)ನಮ್ಮ |
 ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಕದಾ—ಯಾವಾಗ | ಅಂಗ—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ಶುಶ್ರವತ್—
 ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ? |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಸುರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸದ
 ಮಾನವನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಅದುಮಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾನೆ ? ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯ
 ಗಳನ್ನು ಅವನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ?

English Translation

When will Indra trample, with his foot, unsacrificing mortal like a
 coiled up snake ? when will Indra hear our praises ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರಾಧಸಂ— ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ರಾಧಸಾ ಧನೇನ ರಹಿತಂ ಅಯಷ್ಟಾರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೋ
 ಪೇತನಾದ ಧನದಿಂದ ರಹಿತನಾದವನು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞ ಮಾಡದಿರುವವನು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ರಾಧ ಇತಿ ಧನ
 ನಾಮ | ಅಧನಂ | ದಾರಿದ್ರ್ಯಾತ್ ಯಷ್ಟಮಸಮರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ರಾಧನೆಂದರೆ ಧನವು, ಅರಾಧಸಂ
 ಎಂದರೆ ಧನವಿಲ್ಲದವನನ್ನು, ಅಥವಾ ಧನವಿಲ್ಲದೆ ದಂಪ್ರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡಲಸಮರ್ಥನಾದವನನ್ನು
 ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಈ ವಿವರಣೆಯು ಅಮೃ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರ
 ವಿವರಣೆಯೇ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಕ್ಷುಂಪಮಿವ—ಕ್ಷುಂಪಮಹಿಚೈತ್ರಕಂ ಭವತಿ | (ನಿ. ೫-೧೭) ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವು.

ಸ್ಫುರತ್—ಸ್ಫುರತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಸ್ಫುರತಿ ಸ್ಫುಲತಿ (ನಿ. ೨-೯) ಕೊಲ್ಲುವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಕದಾ ಮರ್ತಮನಾರಾಧಯಂತಂ ಸಾದೇನ ಪುಂಪಮಿವಾವಸ್ಫುರಿಷ್ಯತಿ ಕದಾನ ಶ್ರುಣೋತಿ ಚ ಗಿರ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ | ಅಂಗೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಅಂಚಿತಮೇವಾಂಕಿತಂ ಭವತಿ || (ನಿ. ೨-೧೭) ಎಂದರೆ— ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸುರಳಿಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಆರಾಧಿಸದಿರುವ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಕೊಲ್ಲುವನು? ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಸೋತ್ರರೂಪವಾದವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕೇಳುವನು? ಅಂಗಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇಗನೆ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪದಾ—ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಟಾ ಪರವಾಗಿರುವಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್‌ಹ್ಯನ್ನಿಶಸನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಾದಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪದಾದೇಶ. ಪದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊಡಿದಂಪದಾಡಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷುಂಪಮಿವ—ಕ್ಷುಂಪ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಣ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಘಣ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಾದೇಶ. ಕ್ಷುಂಪಂ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಫುರತ್—ಸ್ಫುರ ಸಂಚಲನೇ ಧಾತು. ಲೃಟಿನ (ಭವಿಸ್ಯತ್) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲುಜ್‌-ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶವಿಕರಣವು ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ಷಿತಿಚಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ಫುರತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಶ್ರವತ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ರು ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಶ್ಲೋ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾವಿಶೇಷಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಶುಶ್ರವತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಶ್ಚಿದ್ಧಿ ತ್ವಾ ಬಹುಭ್ಯ ಆ ಸುತವಾ ಆವಿವಾಸತಿ |
ಉಗ್ರಂ ತತ್ಪತ್ಯತೇ ಶವ ಇಂದ್ರೋ ಅಂಗ || ೯ ||

ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಚಿತ್ | ಹಿ | ತ್ವಾ | ಬಹುಽ ಭ್ಯಃ | ಆ | ಸುತಽ ವಾನ್ | ಆಽ ವಿವಾಸತಿ |
ಉಗ್ರಂ | ತತ್ | ಪತ್ಯತೇ | ಶವಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಅಂಗ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಬಹುಭ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾದ್ಯಶ್ಚಿದ್ಧಿ ಯ ಏವ ಖಲು ಯಜಮಾನಃ ಸುತಾವಾನ್ ಅಭಿಷುತಸೋಮಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಹೇ ಇಂದ್ರ ತ್ವಾ ತ್ವಾಮಾವಿನಾಸತಿ ಪರಿಚರತಿ | ವಿವಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | ತತ್ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಯದುಗ್ರಮುದ್ಗೂರ್ಣಂ ಶವೋ ಬಲಮಿಂದ್ರೋಽಂಗ ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಪತ್ಯತೇ | ಸಾತಯತಿ | ಪ್ರಾಪಯತಿ || ತತ್ | ಸುತಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಪತ್ಯತೇ | ಪತ್ಯೈ ಗತಾ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾದ್ಯೈತ್ಯಯೇನ ಶ್ಯನ್ || ೯ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಬಹುಭ್ಯಃ— ಬಹುಸಂಖ್ಯಾತರಾದ ಮಾನವರ ಪೈಕಿ | ಯಶ್ಚಿದ್ಧಿ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಸುತಾವಾನ್—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಆವಿವಾಸತಿ—ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೋ | ತತ್—ಅವನಿಗೆ | ಉಗ್ರಂ—ದುರ್ದವ್ಯವಾದ (ಭಯಂಕರವಾದ, ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ) | ಶವಃ—ಬಲವನ್ನು | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ಪತ್ಯತೇ—ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅನೇಕ ಮಾನವರ ಪೈಕಿ ಯಾವ ಮಾನವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅಂತಹವನಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ದುರ್ದವ್ಯವಾದ (ಭಯಂಕರವಾದ) ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Indra grants formidable strength to him who worships him with prepared Soma-libations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅನಿವಾಸತಿ—ಪರಿಚರತಿ | ವಿವಾಸತಿಃ ಪರಿಚರಣಕರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಪಚರಿಸುತ್ತಾನೆ, ಸೇನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಉಗ್ರಂ—ಉದ್ಗೂರ್ಣಂ | ಭಯಂಕರವಾದ ಎಂದರೆ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ.

ಪತ್ಯತೇ—ಪತ್ನೃಗತ್ ಸಾತಯತಿ ಪ್ರಾಪಯತಿ | ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಯಾ

ತ್ವಾ—ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ರಹ್ಮೈ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ವಾಮ್ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ (೮-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾ ಎಂಬ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಆದೇಶ.

ಸುಶಾನಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಽಚಿ ನಿತ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಸೂತ್ರದಿಂದ ರುವಿನ ಪೂರ್ವದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನಿವಾಸತಿ—ವಿವಾಸ ಉಪಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಷ್ ಅನುದಾತ್ತ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಲಸಾರ್ಣಧಾತುಕವು ಶಾಸ್ವನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ತತ್—ತದ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮಾ ಜಃ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪತ್ಯತೇ—ಪತ್ನೃ ಗತ್ ಧಾತು. ಧಾತ್ವರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಜರ್ಥವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣಿಜರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತ ಅತ್ಯನೇ ಸದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಏತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ ಪತ್ಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಾನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತೋ ಮಧ್ವಃ ಪಿಬಂತಿ ಗೌರ್ಯಃ |
 ಯಾ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಯಾವರೀವೃಷ್ಟಾ ಮದಂತಿ ಶೋಭಸೇ
 ವಸ್ವೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸ್ವಾದೋಃ | ಇತ್ಥಾ | ವಿಷುವತಃ | ಮಧ್ವಃ | ಪಿಬಂತಿ | ಗೌರ್ಯಃ |
 ಯಾಃ | ಇಂದ್ರೇಣ | ಸಯಾವರೀಃ | ವೃಷ್ಟಾ | ಮದಂತಿ | ಶೋಭಸೇ |
 ವಸ್ವೀಃ | ಅನು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಮಾಧ್ಯಂದಿನೇ ಸವನೇಽಚ್ಛಾವಾಕಸ್ಯ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಇತಿ
 ವೈಕಲ್ಪಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಿಯಸ್ತೃಚಃ | ಹೋತ್ರಕಾಣಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಯಃ ಸತ್ರಾಹಾ ವಿಚರ್ಷಣಃ
 ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ | ಅ. ೨-೪ || ಪೃಷ್ಠ್ಯಸ್ಯ ಪಂಚಮೇಽಹನಿ ನಿಷ್ಲೇವಲೈಽಪ್ಯಯಂ ತೃಚೋಽ-
 ನುರೂಪಃ | ಸ್ತೋಮೇ ವರ್ಧಮಾನ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಉಪನೋ
 ಹರಿಭಿಃ ಸುತಂ | ಅ. ೨-೧೨ | ಇತಿ ||

ಸ್ವಾದೋಃ ಸ್ವಾದುಭೂತಸ್ಯ ರಸಯಕ್ತಸ್ಯೇತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಇತ್ಥಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಸರ್ವ-
 ಯಜ್ಞೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ ಮಧ್ವೋ ಮಧುರರಸಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ
 ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚತುರ್ಥಾರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಏವಂವಿಧಂ ಸೋಮಂ ಗೌರ್ಯೋ ಗೌರವರ್ಣಾ
 ಗಾವಃ ಪಿಬಂತಿ | ಯಾ ಗಾವಃ ಶೋಭಸೇ ಶೋಭಾರ್ಥಂ ವೃಷ್ಟಾ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೇಣೇಂದ್ರೇಣ
 ಸಯಾವರೀಃ ಸಹ ಯಾಂತೋಽ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಸತ್ಯೋ ಮದಂತಿ ಹೃಷ್ಟಾ ಭವಂತಿ | ತಾ ಇಂದ್ರಪೀತಸ್ಯ
 ಸೋಮಸ್ಯ ಶೇಷಂ ಪಿಬಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ವಸ್ವೀಃ ಪಯಃಪ್ರದಾನೇನ ನಿವಾಸಕಾರಿಣ್ಯಾತ್ ಗಾವಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ
 ಸ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಕೀಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಯದ್ರಾಜ್ಯಂ ರಾಜತ್ವಂ ತದನುಲಕ್ಷ್ಯಾವಸ್ಥಿತಾ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ವಿಷೂವತಃ |
 ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಅಸ್ಮಾದೌಣಾದಿಕಃ ಕುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತತೋ ಮತುಸ್ | ಹೃಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಂ ಮತುಬಿತಿ

ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅನೈಷಾಮಸಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಮತೋರ್ವತ್ವಂ | ಮಧ್ವಃ | ಜಸಾದಿಷು ಚೈಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಃ ತೀತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಜಾದೇಶಃ |
ಗೌರ್ಯಃ | ಸಿದ್ಧೋರಾದಿಭ್ಯಕ್ಲೇತಿ ಜೀರ್ಷ್ | ಜಸಿ ಯಜಾದೇಶ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ
ಪರಸ್ಯಾಸುದಾತ್ತಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಸಯಾವರೀಃ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಪ್ |
ವನೋರಚೇತಿ ಜೀರ್ಷ್ವೇಘೌ | ಮದೆಂತಿ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಶ್ಯನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತಪ್ | ವಸ್ವೀಃ
ವಸ ನಿವಾಸೇ | ಕ್ಷಾಸ್ತ್ಯಸ್ಸಿಹೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಸೇರುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಧಾನ್ಯೇ ನಿಧಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತ್ಯತ್ರ ಗುಣವಚನಾನ್ವೀಬಾದ್ಯುದಾತ್ತಾರ್ಥಂ | ಕಾ. ೪-೧-೪೪-೧ | ಇತಿ
ವಚನಾದ್ವಸುತವ್ತಾನ್ವೀಪಿ ಯಜಾದೇಶಃ | ಜಸಿ ವಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸ್ವಸ್ಯ
ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ | ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ | ಸಾ. ೬-೨-೧೩೦ | ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾ-
ತ್ತತ್ವಂ || ೬ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸ್ವಾದೋಃ—(ಸಿಹಿ) ರಸಭರಿತವಾಗಿಯೂ | ಇತ್ಥಾ—ಈ ರೀತಿ | ನಿಷೂವತೇ—(ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞ
ವಲ್ಲಿಯೂ (ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ, ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು | ಗೌರ್ಯಃ—ಶ್ವೇತ
ವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು | ಸಿಬಂತಿ—ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ. | ಯಾಃ—ಯಾವ ಆದೇ ಗೋವುಗಳು | ತೋಭಸೇ—
(ತಮ್ಮ) ಕಾಂತಿಗಾಗಿ | ವೃಷ್ಣಾ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಇಂದ್ರೇಣ ಸಯಾವರೀಃ—ಇಂದ್ರ
ನೊಡನೆ (ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ) ಹೋಗುತ್ತ | ಮದೆಂತಿ—ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. (ಅವನು ಕುಡಿದ ಶೇಷವನ್ನು
ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ.) | ವಸ್ವೀಃ—(ಹಾಲು ಕೊಡುವುದರಿಂದ) ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸನಾಡುತ್ತ
ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ತಮ್ಮವನಾದ ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು (ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತಿವೆ.) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ರಸಭರಿತವಾಗಿಯೂ, ಒಂದೇರೀತಿ ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ (ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) ಮಧುರವಾದ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ. ತಮಗೆ ಕಾಂತಿ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಅವನು ಕುಡಿದುಳಿದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು
ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸನಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನನಾದ
ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತಿವೆ.

English Translation

The white cows drink of the sweet Soma-juice prepared in every
sacrifice ; the cows that go with bountiful Indra appear beautiful and are
beneficent in accordance with his sovereignty

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಿಗಳು ||

ಇಸ್ವತ್ತುನಾಲ್ಕುದಿನ ಮಾಡುವ ಯಾಗದ ಕೊನೆಯದಿನ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾವಾಕನೆಂಬ ಬುತ್ತಿಜನು ಸಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ ಎಂಬ ತೃಚವನ್ನು (ಮೂರು ಬುಕ್ಕುಗಳನ್ನು) ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸ ಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಹೋತ್ರಕಾಣಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಯಃ ಸತ್ರಾಹಾ ವಿಚೇರ್ಷಣಃ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ.೨-೪) ಮತ್ತು ಪೃಷ್ಠ್ಯಾಗದ ಐದ ನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಘೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಈ ತೃಚದ (ಮೂರು ಬುಕ್ಕುಗಳ) ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ತೋಮೇ ವರ್ಧಮಾನೇ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಸ್ವಾದೋರಿತ್ಥಾ ವಿಷೂವತ ಉಪ ನೋ ಹರಿಭಿಃ ಸುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ.೨-೧೨)

ವಿಷೂವತಃ—ವಿಷ್ಣು ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಸರ್ವಯಜ್ಞೇಷು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಕ್ತಸ್ಯ | ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳು ಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ

ಮಧ್ಯಃ—ಸಿಹಿಯಾದ ಸೋಮರಸದ ಭಾಗವನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಸ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಧ್ಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರುಚಿಕರವಾದ ಸೋಮರಸದ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸೋಮರಸವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಧುಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ಗೌರ್ಯಃ—ಗೌರವರ್ಣಾ ಗಾವಃ | ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹಸುಗಳು. ಅಥವಾ ಶುಭ್ರವರ್ಣದ ಗೋವುಗಳು.

ಸಯಾವರೀಃ—ಸಹಗಚ್ಛಂತೈಃ | ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಹೋಗುವ, ಇಂದ್ರನೊಡನಿರುವ.

ವೃಷ್ಣಾ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕೇಣ | ಅಭಿಷ್ಠಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಇಂದ್ರನಿಂದ.

ವಸ್ತೀಃ—ವಸ ನಿವಾಸೇ | ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಗೋವುಗಳು. **ಪಯಃಪ್ರದಾನೇನ ನಿವಾಸಕಾರಿಣ್ಯಃ** —ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಗೋವುಗಳಿಗೆ ವಸ್ತೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ— ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ವಿನೆಂಬುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವಿನರಿಸಿಲ್ಲ. ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವ ಹಸುಗಳು ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು—These cows, by giving milk are the means of providing habitation—ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇಂದ್ರನ ಅಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುವ ಗೋವುಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನಗಳಿಗೆ ವಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು. ಇಂತಹ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ಇಂದ್ರನ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು. ಈ ಬುಕ್ಕಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಬುಕ್ಕುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯ ಆಶಯ (ಅಭಿಪ್ರಾಯ) ವೇನೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಷೂವತಃ ವಿಷ್ಲೃ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಣಾದಿ ಕುಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷುಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಷುಃ ಅಸ್ಥ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿಷೂವತ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ತ್ಯ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಮತುಪ್. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರು ತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಮತುಪಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ವಷ್ಠೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಿಷೂವತಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧ್ವಃ—ಮಧು+ಐಷ್ ಎಂದು ವಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಘೋರ್ಜಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಇಕೋ ಯಣಚಿ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಮಧ್ವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ದಾ ಧಾತು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಕ್ಷೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಿಬಂತಿ—ಪಾ ಸಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾಘೌಧ್ಯಾಸ್ಥಾ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ. ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ.

ಗೌರ್ಯಃ—ಷಿತ್ ದ್ವಾರಾದಿಭ್ಯಕ್ತ್ (ಪಾ.ಸೂ. ೪-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರಲೋಪ. ಗೌರಿ+ಜಷ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ದೀರ್ಘಾಜ್ಜಸಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಆಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುವರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋಽನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಅನುದಾತ್ತ ವಾದ ನಿಘಕ್ತಿಯ ಅಕಾರವು ಸ್ವರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಯಾವರೀಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ ಧಾತು. ಆತೋ ಮನಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವನೋರ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ರೇಫಾದೇಶ. ಸಹ ಯಾಂತ್ಯಃ ಸಯಾವರ್ಯಃ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದೀ ದರ್ಷೇ ಧಾತು ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ಯಸಿಗೆ ಶಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ದಸಂಬಂಧವಿರು ವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅನ್ಯ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೋಭಸೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಸ್ತೀ—ವಸ ನಿವಾಸೇ ಧಾತು. ಶ್ವಾಸ್ವಾಸ್ವಿಹಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾನ್ಯೇನಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದ ವಸುಶಬ್ದವು ಅನ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ (ಗುಣವಚನದ ಮೇಲೆ ಐವ್ ಅನ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಲು ಹೇಳಬೇಕು) ಗುಣವಚನಾತ್ ಜೀಪ್ ಅನ್ಯುದಾತ್ತಾರ್ಥಮ್ (ಕಾ. ೪-೧-೪೪-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಐವ್ ಬಂದು ಅನ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ವೀ+ಜಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ವಾಘಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಮ್—ಸ್ವಸ್ಯ ರಾಜ್ಯಂ ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ. ಅಕರ್ಮಧಾರಯೇ ರಾಜ್ಯಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತಾ ಅಸ್ಯ ಪೃಶನಾಯುವಃ ಸೋಮಂ ಶ್ರೀಣಂತಿ ಪೃಶ್ನಯಃ |
ಪ್ರಿಯಾ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಧೇನವೋ ವಜ್ರಂ ಹಿನ್ವಂತಿ ಸಾಯಕಂ
ವಸ್ವೀರನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಸಮಾಠಃ ||

ತಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಪೃಶನ | ಯುವಃ | ಸೋಮಂ | ಶ್ರೀಣಂತಿ | ಪೃಶ್ನಯಃ |
ಪ್ರಿಯಾಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ಧೇನವಃ | ವಜ್ರಂ | ಹಿನ್ವಂತಿ | ಸಾಯಕಂ | ವಸ್ವೀಃ |
ಅನು | ಸ್ವ | ರಾಜ್ಯಂ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಶಾಃ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಅಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಪೃಥನಾಯುವಃ ಸ್ವರ್ಶನಕಾಮಾಃ ಪೃಶ್ನಯೋ ನಾನಾವರ್ಣಾ
ಗಾವ ಇಂದ್ರೇಣ ಸಾತವ್ಯಂ ಸೋಮಂ ಪಯಸಾ ಶ್ರೀಣಂತಿ | ಮಿಶ್ರೀಕುರ್ವಂತಿ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಾಃ
ಪ್ರೀತಿಹೇತುಭೂತಾಸ್ತಾ ಧೇನವಃ ಸಾಯಿಕಂ ಶತ್ರುಣಾಮಂತಕಾರಕಂ ವಜ್ರಮಾಯುಧಂ ಹಿಂಸಂತಿ
ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಇಂದ್ರೋ ಯಥಾ ಶತ್ರುಷು ವಜ್ರಂ ಪ್ರೇರಯತಿ ತಥೇಂದ್ರಸ್ಯ ಮದಮುಕ್ತಾದ-
ಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಹಿಂಸಂತಿ | ಹಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಇದಿತ್ಯಾನ್ಸಮ್ | ಸಾಯಿಕಂ
ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ಋಲ್ಯಾತ್ಯೇ ಯುಗಾಗಮಃ || ೧೧ ||

|| ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತ ||

ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ಪೃಥನಾಯುವಃ—ಸ್ವರ್ಶಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಡುವವನು | ಪೃಶ್ನಯಃ—ನಾನಾ ಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವನು | ಶಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಸೋಮಂ— (ಇಂದ್ರನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕ) ಸೋಮರಸವನ್ನು |
ಶ್ರೀಣಂತಿ— (ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನೊಡನೆ) ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತವೆ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನಿಗೆ | ಪ್ರಿಯಾಃ—ಪ್ರೀತಿ
ಪಾತ್ರವಾದ | ಧೇನವಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಸಾಯಿಕಂ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ | ವಜ್ರಂ—ವಜ್ರಾಯುಧ
ವನ್ನು | ಹಿಂಸಂತಿ—(ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ | ವಸ್ತೀಃ—ತಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟಿಗಿಗಳಲ್ಲಿ
ನಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು | ಸ್ತುರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾನಾ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಆ ಗೋವುಗಳು ಇಂದ್ರನ ಹಿತಕರವಾದ ಸ್ವರ್ಶಕ್ಕೆ ಆಸೆಪಟ್ಟು ಅವನು ಕುಡಿಯತಕ್ಕ
ಸೋಮರಸವನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಗಳಾದ ಆ ಗೋವುಗಳು
ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳಾದ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಶತ್ರುಗಳ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತವೆ. ತಮ್ಮ
ಕೊಟ್ಟಿಗಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಿವೆ.

English Translation

Those cows of Indra, many-coloured and affectionate mix the Soma juice with their milk; Indra's beloved cows direct his destructive thunder-bolt against his enemies, and are beneficent in accordance with his sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಸಯಗಳು ||

ಪೃಥನಾಯುವಃ—ಸ್ವರ್ಶನಕಾಮಾಃ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ಸ್ವರ್ಶನಮಿಚ್ಛಂತ್ಯಃ ಇಂದ್ರಸ್ಯ, ಪ್ರಿಯಾ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರನ ಸ್ವರ್ಶವನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ.

ಶ್ರೀಣಂತಿ—ಮಿಶ್ರೀಕುರ್ವಂತಿ | ಬೆರಸುವವು.

ಸೃಷ್ಟಯಃ—ನಾನಾವರ್ಣಗುಳು

ಹಿನ್ಸಂತಿ—ಶತ್ರುಷು ಪ್ರೇರಯಂತಿ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿಸುವವು.

ಸಾಯಕಂ—ಶತ್ರುನಾಶಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧವು.

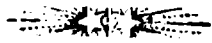
ಪ್ರಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಪೃಶನಾಯುಃ—ಪೃಶನಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಶನ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪೃಶನಾಯತಿ ಇತಿ ಪೃಶನಾಯುಃ ಕ್ಯಾಚ್ಛೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ಪೃಶನಾಯುಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಣಂತಿ—ಶ್ರೀಣ್ ವಾಕೇ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಶ್ನಾವಿಕರಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿನ್ಸಂತಿ—ಹಿವಿ ಪ್ರೀಣನೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಇದಿಶೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿನ್ಸಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಾಯಕಮ್—ಸೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಣ್ವಲ್ಪಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅದೇಚಿ ಉಪದೇಶೇಶ್ಚಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ಕೈತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾವಯವವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯವೋರನಾಕೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಕಾದೇಶ. ಸಾಯಕ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ತಾ ಅ॒ಸ್ಯ ನ॒ಮ॒ಸಾ ಸ॒ಹಃ ಸ॒ಪ॒ರ್ಯ॒ಂತಿ ಪ್ರ॒ಚೇ॒ತಸಃ |
 ವ್ರ॒ತಾನ್ಯ॑ಸ್ಯ ಸ॒ಶ್ಚಿ॒ರೇ ಪು॒ರಾಣಿ॑ ಪೂ॒ರ್ವ॒ಚಿ॒ತ್ತಯೇ॑ ವ॒ಸ್ವೀ॒ರನು॑
 ಸ್ವ॒ರಾಜ್ಯಂ॑ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತಾಃ | ಅ॒ಸ್ಯ | ನ॒ಮ॒ಸಾ | ಸ॒ಹಃ | ಸ॒ಪ॒ರ್ಯ॒ಂತಿ | ಪ್ರ॒ಚೇ॒ತಸಃ |
 ವ್ರ॒ತಾ॒ನಿ | ಅ॒ಸ್ಯ | ಸ॒ಶ್ಚಿ॒ರೇ | ಪು॒ರಾಣಿ॑ | ಪೂ॒ರ್ವ॒ಚಿ॒ತ್ತಯೇ॑ | ವ॒ಸ್ವೀಃ | ಅ॒ನು |
 ಸ್ವ॒ರಾಜ್ಯಂ॑ || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಚೇತಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಜ್ಞಾನಾಸ್ತಾ ಗಾವೋಽಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ಸಹೋ ಬಲಂ ನಮಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಪಯೋರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಸಪರ್ಯಂತಿ | ಪರಿಚರಂತಿ | ಪುರಾಣಿ ಬಹುನ್ಯಸ್ಯೇಂದ್ರಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಕತ್ರವಧಾದಿರೂಪಾಣಿ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಾಣಿ ಸಶ್ಚಿರೇ | ಸೇವಿರೇ | ಜ್ಞಾಯಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಯುಯುತ್ಸೂನಾಂ ಕತ್ರೂಣಾಂ ಪೂರ್ವಮೇವ ಪ್ರಜ್ಞಾಪನಾಯ | ಅನೇನ ಯುಧ್ಯಮಾನಾ ವ್ಯಕ್ರಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಿಮರ್ಥಂ ಭವದ್ಧಿಃ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ಯಜ್ಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಂ ಬೋಧನಾಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನ್ಯತ್ ಪೂರ್ವವತ್ || ಸಶ್ಚಿರೇ | ಸಕ್ಷ ಗತ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ತಿನ್ | ಮರುದ್ಭೃಧಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋವಾಕ್ರತ್ವಂ || ೧೨ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಚೇತಸಃ—ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ | ತಾಃ—ಆ ಗೋವುಗಳು | ಅಸ್ಯ—ಈ ಇಂದ್ರನ | ಸಹಃ—ಬಲವನ್ನು | ನಮಸಾ—(ತಮ್ಮ ಪಯೋರೂಪವಾದ) ಅನ್ನದಿಂದ | ಸಪರ್ಯಂತಿ—ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತವೆ | ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—(ಮುಂದೆ ಹತರಾಗತಕ್ಕ ಕತ್ರೂಗಳ) ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ | ಪುರಾಣಿ—ಬಹು ಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ | ಅಸ್ಯ—ಇಂದ್ರನ | ವ್ರತಾನಿ—ವೀರೈಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸಶ್ಚಿರೇ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ | ವಸ್ವೀಃ (ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ) ಪಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು | ಸ್ವರಾಜ್ಯಂ ಅನು—(ಇಂದ್ರನ) ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗೋವುಗಳು ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಇಂದ್ರನ ಬಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಪಯಸ್ಸಿನ ಅರ್ಪಣೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹತರಾಗಬಹುದಾದ ಶತ್ರುಗಳ ತಿಳವಳಿಕೆಗಾಗಿ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಇಂದ್ರನ ವೀರ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನರಿತು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತವೆ. ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಗಮನಿಸುತ್ತವೆ.

English Translation

Those intelligent cows worship his prowess with the adoration of their milk ; they proclaimed his many exploits as an example to later enemies and are benificent in accordance with his sovereignty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಮುಸಾ ಸಪರ್ಯಂತಿ— ಸ್ವಕೀರ್ಯೇನ ಪಯೋರೂಪೇಣಾನ್ನೇನ ಪರಿಚರಂತಿ | ತಮ್ಮ ಹಾಲುಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸೇವಿಸುವವು.

ವ್ರತಾನ್ಯಸ್ಯ—ವ್ರತಾನಿ ಎಂದರೆ ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳು ; ಇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದ ನಾನಾವಿಧ ಕೆಲಸಗಳು.

ಸಕ್ಷಿರೇ—ಸಕ್ಷ ಗತೌ | ಜ್ಞಾಯಂತೇ | ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಯುದ್ಧಾವೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ವ್ಯಾಖರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಪರ್ಯಂತಿ - ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಕಂಡ್ವಾದಿ-ಭ್ಯೋಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕ್. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಕ್ಷಿರೇ — ಸಕ್ಷ ಗತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಲಟಿಸ್ತಝಯೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮರುದ್ವ್ಯಧಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಘೋರ್ಜಾತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಅಯಾದೇಶ ಬಂದರೆ ಪೂರ್ವಚಿತ್ತಯೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚೋ ಅಸ್ಥಭಿವೃತ್ತಾಣ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ |
ಜಘಾನ ನವತೀರ್ನವ || ೧೩ ||

ಪದಗಾಣಿ

ಇಂದ್ರಃ | ದಧೀಚಃ | ಅಸ್ಥಃ | ಭಿಃ | ವೃತ್ತಾಣಿ | ಅಪ್ರತಿಃ | ಸ್ಕುತಃ |
ಜಘಾನ | ನವತೀಃ | ನವ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಽಹನಿ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚ್ಛಂಸಿನಃ ಶಸ್ತ್ರ ಇಂದ್ರೋ ದಧೀಚಿ ಇತಿ
ಪಠಹಸ್ತೋತ್ರಿಯಸಂಜ್ಞಕಸ್ತೃಚಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆದಹ ಸ್ವಧಾಮನ್ವಿತೈಕಾ ದ್ವೇ ಚೇಂದ್ರೋ
ದಧೀಚೋ ಅಸ್ಥಭಿಃ | ಅ. ೨-೨ | ಇತಿ ||

ಅತ್ರ ಶಾಟ್ವಾಹಯನಿನ ಇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಅಥರ್ವಣಸ್ಯ ದಧೀಚೋ ಜೀವತೋ ದರ್ಶನೇನಾ-
ಸುರಾಃ ಪರಾಬಭೂವುಃ | ಅಥ ತಸ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಗತೇಽಸುರೈಃ ಪೂರ್ಣಾ ಪೃಥಿವ್ಯಭವತ್ | ಅಥೇಂದ್ರಸ್ತ್ರೈರಸುರೈಃ
ಸಹ ಯೋದ್ಧುಮಶಕ್ನುವಂಸ್ತಮೃಷಿಮನ್ವಿಚ್ಛನ್ ಸ್ವರ್ಗಂ ಗತ ಇತಿ ಶುಶ್ರಾವ | ಅಥ ಪಪ್ರಚ್ಛ ತತ್ರತ್ಯಾನ್
ನೇಹ ಕಿಮಸ್ಯ ಕಿಂಚತ್ತರಿಶಿಷ್ಯಮಂಗಮಸ್ತೀತಿ | ತಸ್ಮಾ ಅವೋಚನ್ ಅಸ್ಯೇತದಾಶ್ಚಂ ಶೀರ್ಷಂ ಯೇನ
ಶಿರಸಾಶ್ಚಿಧ್ಯಾಂ ಮಧುವಿದ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಬ್ರವೀತ್ | ತತ್ತು ನ ವಿದ್ಮ ಯತ್ರಾಭವದಿತಿ | ಪುನರಿಂದ್ರೋಽಬ್ರವೀತ್ |
ತದನ್ವಿಚ್ಛತೇತಿ | ತದ್ವಾನ್ವೈಷಿಷುಃ | ತಚ್ಚರ್ಯಣಾವತ್ಯನುವಿದ್ಯಾಜಹ್ರುಃ | ಶರ್ಯಣಾವದ್ಧ ವೈ ನಾಮ
ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ಜಘನಾರ್ಥೇ ಸರಃ ಸ್ಯಂದತೇ | ತಸ್ಯ ಶಿರಸೋಽಸ್ಥಿಭಿರಿಂದ್ರೋಽಸುರಾಞ್ಚಾಘಾನೇತಿ ||
ಅಪ್ರತಿಷ್ಕುತಃ ಪರೈರಪ್ರತಿಶಬ್ದಿತಃ ಪ್ರತಿಕೂಲಶಬ್ದರಹಿತ ಇಂದ್ರ ಅಥರ್ವಣಸ್ಯ ದಧೀಚಿ ಏತತ್ಸಂಜ್ಞಕಸ್ಯ
ಯಜೇರಸ್ಥಭಿರಶ್ಚಶಿರಃಸಂಬಂಧಿಭಿರಸ್ಥಿಭಿರ್ನವತೀರ್ನವ ನವಸಂಖ್ಯಾಕಾ ನವತೀರ್ದರ್ಶೋತ್ತರಾಸ್ಪಶತ-
ಸಂಖ್ಯಾಕಾಃ | ತಥಾ ಹಿ | ಲೋಕತ್ರಯವರ್ತಿನೋ ದೇನಾಞ್ಚ್ಚೇತುಮಾದಾನಾಸುರೀ ಮಾಯಾ ತ್ರಿಧಾ
ಸಂಪದ್ಯತೇ | ತ್ರಿವಿಧಾತೀತಾನಾಗತವರ್ತಮಾನಕಾಲಭೇದೇನ ತತ್ಕಾಲವರ್ತಿನೋ ದೇನಾಞ್ಚ್ಚೇತುಂ ಪುನರಪಿ
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತ್ರಿಗುಣತಾ ಭವತಿ | ಏವಂ ನವ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪುನರಪ್ಯುತ್ಸಾಹಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯರೂಪೇಣ
ತ್ರೈಗುಣ್ಯೇ ಸತಿ ಸಪ್ತವಿಂಶತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಪುನಃ ಸಾತ್ವಿಕಾದಿಗುಣತ್ರಯಭೇದೇನ ತ್ರೈಗುಣ್ಯೇ ಸತ್ಯೇ-
ಕೋತ್ತರಾಶೀತಿಃ ಸಂಪದ್ಯತೇ | ಏವಂ ಚತುರ್ಭಿಸ್ತ್ರಿಕೈರ್ಗುಣಿತಾಯಾ ಮಾಯಾಯಾ ದಶಸು ದಿಕ್ಷು
ಪ್ರತ್ಯೇಕಮವಸ್ಥಾನೇ ಸತಿ ನವ ನವತಯಃ ಸಂಪದ್ಯಂತೇ | ಏವಂವಿಧಮಾಯಾರೂಪಾಣಿ ವೃತ್ತಾಣ್ಯಾವರ-

ಕಾಣ್ಯಸುರಜಾಶಾನಿ ಜಘಾನ | ಹತವಾನ್ || ದಧೀಚಿಃ | ದಧ್ಯಂಚತೀತಿ ದಧ್ಯಚ್ | ಅಂಚತೇರ್ಯತ್ಪಿ-
ಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಷಷ್ಠ್ಯೇಕವಚನೇಽಚಿ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ತದಪವಾದತಯಾ ಚಾವಿತಿ
ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ | ಅಂಚೇತ್ಯಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಂ | ಪಾ. ೬-೧-೧೨೦ |
ಇತಿ ಪುನರ್ವಿಭಕ್ತ್ಯುದಾತ್ತತ್ವವಿಧಾನೇನ ತದ್ವಾಧ್ಯತೇ | ಅಸ್ಥಭಿಃ | ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ | ಪಾ. ೬-೧-೨೬ |
ಇತ್ಯನಜಾದಾವಸ್ಯ ಸಿಶಬ್ಧಸ್ಯಾನಜಾದೇಶಃ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ—ವಿರೋಧವಾದ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ದಧೀಚಿಃ—ದಧೀಚಿ
ಮುಷಿಯು | ಅಸ್ಥಭಿಃ—ಮೂಳೆಗಳಿಂದ | ನವತೀರ್ನವ—(ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ) ಎಂಟನೂರಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರ
ವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ | ವೃತ್ರಾಣಿ—(ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ) ಆವರಿಸಿರುವುದೂ ಆದ ಶತ್ರುಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಜಘಾನ—
ನಾಶಮಾಡಿದನು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಮೂಳೆ
ಗಳಿಂದ ಎಂಟನೂರಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ಹರಡಿರುವುದೂ ಲೋಕತ್ರಯವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿರುವುದೂ ಆದ ಮಾಯಾರೂಪದ
ಶತ್ರುಪ್ರಭಾವವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು.

English Translation

Indra with the bones of Dadhyanch, slew, ninety times nine, Vritra

ನಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದಧೀಚಿಃ—ದಧ್ಯಂಚ್ ಅಥವಾ ದಧೀಚಿ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು.
ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.—ಅರ್ಧವನೆಂಬುವನ ಪುತ್ರನಾದ ದಧ್ಯಂಚ್ ಎಂಬ
ಮುಷಿಯು ಜೀವಿಸಿದ್ದಾಗ ಅವನ ವರ್ಷನಿಂದ ಅಸುರರು ಭೀತರಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವನು ಮೃತನಾಗಿ
ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಳಿಕ ಅಸುರರು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಭೂಮಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ ಇಂದ್ರನು
ಈ ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಲಶಕ್ತನಾಗಿ ಆ ಮುಷಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿದನು. ಮುಷಿಯು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದನೆಂದು
ತಿಳಿಯಬಂದಿತು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಮುಷಿಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ
ಅವಶೇಷವಿದೆಯೇ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಆಗ ಅವರು—ದಧೀಚಿಮುಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ ಮಧುವಿದ್ಯವನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಬುರುಡೆಯು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದೆಂದೂ, ಅದೂ ಸಹ ಎಲ್ಲಿರುವುದೋ
ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಿದರು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ಅದನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಲು, ಅವರು ಅದು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ
ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಂದರು.

ಇಂದ್ರನು ಆ ತಲೆಬುರುಡಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಎಂದರೆ, ಒಂಬತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂದರೆ ಎಂಟನೂರು ಹತ್ತಾವರ್ತಿ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ವಿಫಲಗೊಳಿಸಿದನು. ಇಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಲು ನೊದಲು ಅಸುರರಿಗೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಭೇದಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೂ ವರ್ತಮಾನ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧಗಳಾದುವು. ಮತ್ತೆ ಆ ಒಂಭತ್ತು ಮಾಯೆಗಳು ಉತ್ಸಾಹಾದಿಶಕ್ತಿತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೯x೩=೨೭ ಆದುವು. ಮತ್ತೆ ಅವು ಸಾತ್ವಿಕಾದಿ ಗುಣತ್ರಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ೨೭x೩=೮೧ ಆದುವು. ಈ ಎಂಭತ್ತೊಂದು ಮಾಯೆಗಳು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಒಟ್ಟು ೮೧x೧೦=೮೧೦ ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತು ಸಲ ತೊಂಭತ್ತು ೯x೯೦=೮೧೦ ಆದುವು. ಈ ವಿಧವಾದ ವ್ಯತ್ಯರೂಪವಾದ ಅಸುರರ ಮಾಯಾಜಾಲಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿದನು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಬೇರೊಂದು ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಂಜರೆಂಬ ಅಸುರರಿ ವ್ಧರು. ಅವರು ಪ್ರಬಲರಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಾ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಈ ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಲು ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಬ್ರಹ್ಮನು—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳಿರಾ, ವಧ್ಯಜ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಇರುವನು. ನೀವು ಅವನ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಿ. ಅವನು ಅಸುರರ ಸಂಹಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು ಎಂದನು. ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ವಧೀಚಿ ಮುಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುವನೆಂದು ಅರಿಕೆಮಾಡಿದರು. ಆ ಮುಷಿಯು ಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವರು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಯೋಗಸಮಾಧಿಯಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ವಿವರ್ಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಆ ಮುಷಿಯ ಮೂಳೆಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಅಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. ಈ ವಿಷಯವೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈ ಮುಷಿಯು ಹೆಸರು ಮುಗ್ಧೇವ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೧-೮೦-೧೬ ; ೧-೮೪-೧೩ ; ೧-೮೪-೧೪ ; ೧-೧೧೬-೧೨ ; ೧-೧೧೭-೨೨ ; ೧-೧೧೯-೯ ನೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ತೈತ್ತಿರೀಯ, ಸಂಹಿತಾ. ೫-೧-೪-೪ ; ೫-೬-೬-೩ ಕಾಠಕ ಸಂಹಿತಾ ೧೯-೪ ; ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೪-೧-೫-೧೮ ; ೬-೪-೨-೩ ; ೧೪-೧-೧-೧೮ ; ೧೪-೧-೧-೨೦ ; ೧೪-೧-೧-೨೫ ; ೧೪-೧-೪-೧೩ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯ ಕೋಪನಿಷತ್ ೨-೫-೨೨ ; ೪-೫-೨೮ ನೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಧೀಚಿ—ವಧಿ ಅಂಚಿ ಇತಿ ವಧ್ಯಜ್. ಅಂಚಿಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು, ಯುತ್ವಿಕ್ ದಧ್ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೫೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಲು ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನದ ಜಸ್ ಪರ ವಲ್ಲರುವಾಗ ಅಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪ್ತಾಕಾರ ಅಂಚು ಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಇಲ್ಲಿ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರವು ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರದಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಅದರ ಲೋಪಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿಯು ನಿಮಿತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ ಸ್ಯ ಯತ್ಪ್ರೋದಾತ್ತ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಸರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಸ

ನಾದವಾಗಿ ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಅಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನವಿಭಕ್ತಿಯು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೀತ್ಯಂದಸ್ಯ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿರುಗಿ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಸ್ಥಭಿಃ—ಅಸ್ಥಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅನಜಾದೇಶ ಹೇಳಿದರೂ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಲಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೈತ್ಯತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅನಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸ್ಥಭಿಃ ಎಂದು ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ರತಿಷ್ಠುತಃ—(೧-೬-೮೪-೭) ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಜಘಾನ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇಲಾದೇಶ ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೧೩||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛನ್ನತ್ವಸ್ಯ ಯಚ್ಚಿರಃ ಪರ್ವತೇಷ್ವಪಶ್ರಿತಂ ।

ತದ್ವಿದಚ್ಛರ್ಯಣಾವತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ಇಚ್ಛನ್ । ಅಶ್ಚಸ್ಯ । ಯತ್ । ತಿರಃ । ಪರ್ವತೇಷು । ಅಪಶ್ರಿತಂ ।

ತತ್ । ವಿದತ್ । ಶರ್ಯಣಾವತಿ ॥ ೧೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪರ್ವತೇಷು ಪರ್ವತವತ್ಸು ಗಿರಿಷ್ಪಪತ್ರಿತಮಪಗತ್ಯ ಸ್ಥಿತಮಶ್ವಸ್ಯಾಶ್ವಸಂಬಂಧಿ ದಧೀಚೋ
ಯಚ್ಚಿರ ಇಚ್ಛನ್ನಿಂದ್ರೋ ವರ್ತತೇ ಶರ್ಯಣಾವತ್ಯೇತತ್ಸಂಜ್ಞೇ ಸರಸಿ ತಚ್ಚಿರೋ ವಿದತ್ | ಅಜ್ಞಾಸೀತ್ |
ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತದಾಹ್ಯತ್ಯ ತದೀಯೈರಸ್ಥಿಭಿವ್ಯತ್ಯಾಣಿ ಜಘಾಣೇತಿಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮೃಚಿ ಸಂಬಂಧಃ || ಇಚ್ಛನ್ |
ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ | ತುದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿದತ್ | ವೇತ್ತೇರ್ಲುಜು ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಚ್ಛೇರಜಾದೇಶಃ | ಶರ್ಯಣಾವತಿ | ಶರ್ಯಣಾ ನಾಮ ದೇಶಾಃ | ತೇಷಾಮದೂರಭವಂ ಸರಃ ಶರ್ಯಣಾ-
ವತ್ | ಮಧ್ಯಾದಿಷು ಶರ್ಯಣಶಬ್ದಸ್ಯ ಪಾಠಾನ್ಮಧ್ಯಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ | ಪಾ. ೪-೨-೮೬ | ಇತಿ ಚಾತುರ್ಥಿಕೋ
ಮತುಪ್ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ಸಂ | ಮತೌ ಬಹ್ವಚೋಽನಜಿರಾದೀನಾಂ | ಪಾ. ೬-೩-೧೧೯ |
ಇತಿ ವೀರ್ಘಃ || ೧೪ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪರ್ವತೇಷು—ಏಣುಪಂಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ | ಅಪತ್ರಿತಂ— ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ | ಅಶ್ವಸ್ಯ-
ಕುದುರೆಯ (ತತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ದಧೀಚಿ ಮುಷಿಯು) | ಯಚ್ಚಿರಃ—ಯಾವ ತಲೆಯನ್ನು | ಇಚ್ಛನ್—ಅಪೇಕ್ಷಿಸು
ತ್ತಿದ್ದನೋ | ತತ್—ಅದನ್ನು | ಶರ್ಯಣಾವತಿ—ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ | ವಿದತ್—ಕಂಡುಕೊಂಡನು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೃತ್ರನ ವಧೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಕುದುರೆಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ತಲೆಯನ್ನು
ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಅದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಶರ್ಯಣಾವತ್ತೆಂಬ ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡು
ಅದನ್ನು ತಂದು ಅದರಿಂದ ವೃತ್ರಾಸುರನಧವನ್ನು ಮಾಡಿದನು.

English Translation

Wishing for the horse's head hidden in the mountains, he found it in
the lake called Saryanavat.

ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಅಶ್ವಸ್ಯ ಶಿರಃ—ಕುದುರೆಯ ತಲೆ ; ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ತಲೆಯು ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಹಾಗಿದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ
ಅದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಿತ್ತೆಂದೂ ಪ್ರತೀತಿ ಇರುವುದು. ದಧೀಚಿಮುಷಿಯು ಮೃತನಾದ
ಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ತಲೆಯಂತಿದ್ದ ಅವನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಹುಡುಕಿದನು. ಅದು ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ
ಶರ್ಯಣಾವತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿರುವುದು.

ದಧೀಚಿಮುಷಿಗೆ ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಬಂದಿತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂಧಸ್ಮಾರ್ತಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ವೇತಿ
ಹಾಸನನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಅಥರ್ವಣ ಪುತ್ರನಾದ ದಧೀಚಿಮುಷಿಗೆ ಇಂದ್ರನು ಮಧುವೆಂಬ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ

ವನ್ನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ಇದನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಕೂಡದೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಆ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಸಮಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಇಂದ್ರನು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸೆನಲು, ದಧೀಚಿಯು ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋಗುವುದೆಂದು ಇಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವನು. ಆ ಭಯದಿಂದ ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನಲು, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಅವಕ್ಕಾಗಿ ಚಂತಿಸಬೇಡ, ನಿನ್ನ ತಲೆಯು ಬಿದ್ದುಹೋದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯನ್ನು ನಿನಗೆ ಕೊಡುವುವೆಂದರು. ದಧೀಚಿಯು ಅವಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. ಆದರಿಂದ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಬಿದ್ದುಹೋಗಲು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ದಧೀಚಿಮುಷಿಯ ಶಿರಸ್ಸು ಕುದುರೆಯ ಶಿರಸ್ಸಿನಂತಿರುವುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಕ್ಷೀವಾನ್ ಎಂಬ ಮುಷಿಯು ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೭-೨೨ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು.

ಅಪಶ್ರಿತಂ—ಅಪಗತ್ಯ ಸ್ಥಿತಂ | ಕಾಣದಂತೆ ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ

ಶರ್ಯಣಾವತಿ—ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನ. ಶರ್ಯಣಾವತ್ ಎಂಬ ಸರೋವರವಲ್ಲ; ಈ ಶಬ್ದವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ೧-೮೪-೧೪ ; ೭-೬-೩೯ ; ೭-೭-೨೯ ; ೭-೬೪-೧೧ ; ೯-೬೫-೨೨ ; ೯-೧೧೩-೧ ; ೧೦-೩೫-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇದನ್ನು ಸರೋವರವೆಂದೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಈಗಿನ Delhi ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸರೋವರವಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವರು. ಶರ್ಯಣ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ಶರ್ಯಣಾವನ್ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದೂ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಶರ್ಯಣ ಎಂದರೆ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲೆಂದೂ, ಅಂತಹ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದಿರುವ ನೀರಿನ ಜಲಾಶಯಕ್ಕೆ ಶರ್ಯಣಾವನ್ ಎಂದು ಹೆಸರಿರಬಹುದೆಂದೂ ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಕಾಶ್ಮೀರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಸರೋವರಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ಇಚ್ಛೆನ್—ಇಷು ಇಚ್ಛಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ತುದಾದಿಭ್ಯಃ ಶಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯಮಾಂ ಛಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ. ಇಚ್ಛತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ನುಮಾಗನು. ಸುಲೋಪ. ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ.

ಅಪಶ್ರಿತಮ್—ಶ್ರಿಷ್ ಸೇನಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದೌಚಿ ನಿತಿ ಕೃತ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿವತ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಾತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸುಮಾನ್ ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಶರ್ಯಾಣಾವತಿ—ಶರ್ಯಾಣಾಃ ಎಂಬುದು ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ಶರ್ಯಾಣಾನಾಂ ಅದೂರಭವಂ ಸರಃ ಶರ್ಯಾಣಾವತ್. ಮಧ್ಯಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ- ಶರ್ಯಾಣಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಾದಿಭ್ಯಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾತುರರ್ಥಿಕದಲ್ಲಿ ಅಣಿಗೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಶರ್ಯಾಣಾವತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಮತೌ ಬಹ್ವಚೋನ್ವನಜಿರಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪರವಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಶರ್ಯಾಣಾವತ್ ಶಬ್ದದ ಸಪ್ತಮಿ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಶರ್ಯಾಣಾವತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಶ್ವೇ ||

ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತ ನಾಮ ತ್ವಷ್ಟುರಪೀಚ್ಯಂ ।

ಇತ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ ॥ ೧೫ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅತ್ರ । ಅಹ । ಗೋಃ । ಅನುನ್ವತ । ನಾಮ । ತ್ವಷ್ಟುಃ । ಅಪೀಚ್ಯಂ ।

ಇತ್ಯಾ । ಚಂದ್ರಮಸಃ । ಗೃಹೇ ॥ ೧೫ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾನ್ಮ್ಯೇಕಾಹೇ ಕರ್ತವ್ಯೇ ಪೂರ್ವಮೇವೈಕಂ ಮಾಸಂ ಸೌರ್ಯಾಚಾಂದ್ರಮಸೀ-
ಭ್ಯಾಮಿಷ್ಟಿಭ್ಯಾಂ ಯಷ್ಟವ್ಯಂ । ತತ್ರ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷೇ ಚಾಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಃ । ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಿತಿ ತಸ್ಯಾಂ

ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಅತಿಮೂರ್ತಿನೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತ ನವೋನವೋ
ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ | ಅ. ೯-೮ | ಇತಿ ||

ಅತ್ರಾಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಗೋರ್ಗಂತುಶ್ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ ಮಂಡಲೇ ತ್ವಷ್ಟುದೀಪ್ತಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ಯ
ಸಂಬಂಧ್ಯಪೀಚ್ಯಂ ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹಿತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಯನ್ನಾಮ ತೇಜಸ್ತದಾದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯ ಇತ್ಥೇತ್ಥ-
ಮನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣಾಮನ್ವತ | ಅಜಾನನ್ | ಉದಕಮಯೇ ಸ್ವಚ್ಛೇ ಚಂದ್ರಬಿಂಬೇ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಾಃ
ಪ್ರತಿಫಲಂತಿ | ತತ್ರ ಪ್ರತಿಫಲಿತಾಃ ಕಿರಣಾಃ ಸೂರ್ಯೇ ಯಾದೃಶೀಂ ಸಂಜ್ಞಾಂ ಲಭಂತೇ ತಾದೃಶೀಂ
ಚಂದ್ರೇಽಪಿ ವರ್ತಮಾನಾ ಲಭಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏತಮುಕ್ತಂ ಭವತಿ | ಯದ್ರಾತ್ರಾವಂತರ್ಹಿತಂ ಸೌರಂ
ತೇಜಸ್ತಚ್ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ ಪ್ರನಿಶ್ಯಾಹನೀವ ನೈಶಂ ತನೋ ನಿವಾಯ್ ಸರ್ವಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ |
ಈದ್ಯಗ್ನೌ ತತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಃ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಂದ್ರ ಏವ ದ್ವಾದಶಸ್ವಾದಿತ್ಯೇಷ್ವಿಂದ್ರಸ್ಯಾಪಿ ಪರಿಗಣಿತತ್ವಾತ್ |
ಅತೋಽಹೋರಾತ್ರಯೋಃ ಪ್ರಕಾಶಕ ಇಂದ್ರ ಏವೇತೀಂದ್ರಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರತೀಯಮಾನತ್ವಾದಿಂದ್ರೋ-
ದೇವತ್ಯೇತಮಪಪನ್ನಂ ಭವತಿ | ಈದ್ಯಗ್ನೌ ತಸ್ಯ ತೇಜಸ ಆಶ್ರಯತ್ನೇನ ಚಂದ್ರಮಸಃ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ-
ವಿವಕ್ಷಯಾ ಚಾಂದ್ರಮಸ್ಯಾಮಿಷ್ಟ್ವಾ ವಿನಿಯೋಗೋಽಪ್ಯುಪಪದ್ಯತೇ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಥಾಪ್ಯಸ್ಮೈಕೋ
ರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಸಂ ಪ್ರತಿದೀಪ್ಯತೇ | ತದೇತೇನೋಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಮಾದಿತ್ಯತೋಽಸ್ಯ ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತೀತಿ |
ಸುಷುಮ್ನಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಗಂಧರ್ವ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ಸೋಽಪಿ ಗೌರುಚ್ಯತೇ |
ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮನ್ವತೇತಿ | ನಿ. ೨-೬ | ಅತ್ರ ಹ ಗೋಃ ಸಮಮಂಸತಾದಿತ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಸ್ವಂ
ನಾಮಾಪೀಚ್ಯಮಪಚಿತಮಸಗತಮಪಿಹಿತಮಂತರ್ಹಿತಂ ನಾ | ನಿ. ೪-೨೫ | ಇತಿ || ಅಮನ್ವತ |
ಮನು ಅವಬೋಧನೇ | ಅಪೀಚ್ಯಂ | ಅಪಪೂರ್ವಾಚ್ಛೇನೋತೇರಘ್ನಾದಯಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೧೧ |
ಇತಿ ನಿಸಾತನಾದ್ಯತ್ | ಅತ ಏನಾಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಪಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಯುತ್ಪಿ-
ಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಮಪೀಚ್ಯಂ | ಭವೇ ಛಂದಸೀತಿ
ಯತ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ತಿತ್ಸರಿತಃ | ಅಪೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶ ಇತಿ ಭಟ್ಟ-
ಭಾಸ್ಕರಮಿಶ್ರಃ | ಇತ್ಥಾ | ಇದಂಶಬ್ದಾತ್ಥಾ ಹೇತೌ ಚ. ಚೈಂದಸೀತಿ ಪ್ರಕಾರವಚನೇ ಥಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯದಿ
ತತ್ರೇದಂಶಬ್ದೋ ನಾನುವರ್ತತೇ ತದಾನೀಮಿದಮಸ್ಥಮುಃ | ಪಾ. ೫-೩-೨೪ | ಇತಿ ಥಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ |
ಆವ್ಯಯಾದಾಪ್ಸುಸಃ | ಪಾ. ೨-೪-೮೨ | ಇತಿ ಸುಬ್ಲಕಂ ಬಾಧಿತ್ಯಾ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ |
ಚಂದ್ರಮಸಃ | ಚಂದ್ರಮಾಹ್ಲಾದನಂ ಮಿನಿಾತೇ ನಿರ್ಮಿನಿಾತ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ | ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ
ಡಿತ್ | ಉ. ೪-೨೨೭ | ಇತ್ಯಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ ದಾಸೀಭಾರಾದಿಸು ಪರಿತತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
ಪೂರ್ವಪದಂ ಚ ಸ್ಥಾಯಿತಂಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ತತ್ಯಯಾಂತಮಂತೋದಾತ್ತಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅತ್ರಾಹ—ಇಲ್ಲೇನೆ | ಗೋಃ—ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ | ಚಂದ್ರಮಸಃ—ಚಂದ್ರನ | ಗೃಹೇ—ಮಂಡಲ
ದಲ್ಲಿ | ತ್ವಷ್ಟುಃ—ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನ | ಅಪೀಚ್ಯಂ—(ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಮರೆಯಾಗುವ | ನಾನು—
ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಇತ್ಥಾ—ಈ ವಿಧದಲ್ಲಿ | ಅಮನ್ವತ—ತಿಳಿದರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಕಾಶಕನಾದ ಆದಿತ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಂಡರು.

English Translation

Thus did the solar rays perceive in this mansion of the travelling moon, the hidden light of the Sun.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅತಿಮೂರ್ತಿ ಎಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಮುಂಚೆ ಸೌರ್ಯ ಚಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಆಗ ಮೊದಲು ಚಂದ್ರಮಸೀಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮಸ್ತತ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅತಿಮೂರ್ತಿನಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಾಹ ಗೋರಮಸ್ತತ ನವೋನವೋ ಭವತಿ ಜಾಯಮಾನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೯-೮)

ಅತ್ರ ಅಹ—ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೇ.

ಗೋಃ—ಗಂತುಃ | ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ

ತ್ವಷ್ಟುಃ— ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಆದಿತ್ಯನ; ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ತ್ವಷ್ಟುವೂ ಒಂದಾಗಿರುವುದು.

ಅಪೀಚ್ಯಂ— ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಮಪೀಚ್ಯಂ | ಅಪೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶ ಇತಿ ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ-ಮಿಶ್ರಃ | ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರತಿಫಲಿತವಾಗುವವು. ಆಗ ಆ ಕಿರಣಗಳು ನೇರವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ಅತಿ ಪ್ರಕಾಶವಾನವಾಗಿರದೆ ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವು. ಯಾಸ್ಯರ ನಿರ್ವಚನವು—

ಅತ್ರ ಹ ಗೋಃ ಸಮಮಂಸತಾದಿತ್ಯರಶ್ಮಯಃ ಸ್ವಂ ನಾಮಾಪೀಚ್ಯಮಪಚಿತಮಪಗತಮಪಿ-
ಹಿತಮಂತರ್ಹಿತಂ ವಾಮುತ್ರ ಚಂದ್ರಮಸೋ ಗೃಹೇ || (ನಿ. ೪-೨೫).

ಇಲ್ಲಿ ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರು ಅಪಚಿತಂ, ಅಪಗತಂ ಅಪಹಿತಂ ಅಂತರ್ಹಿತಂ ವಾ || ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಹಿತವಾಗಿರುವವು. ಎಂದರೆ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಆ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಅತಿಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವವು. ಅಪೀಚ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಅಂತರ್ಹಿತಂ—ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಇತ್ಯಾ—ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಆ ಸೂರ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಉದಕಮಯವಾದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಂತೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ವಿಧವಾದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನೇ ಸೂರ್ಯನಾಗಿರುವನು (ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ) ಎಂದು ಜನರು ತಿಳಿಯುವರು. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಒಬ್ಬನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಇಂದ್ರನೇ ಅಹೋ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಋಕ್ಕು ಇಂದ್ರದೇವತಾಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾಂದ್ರನಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗ ವಿರುವುದು.

ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಿರುವರು.

**ಅಥಾಪ್ಯಸ್ಯೈಕೋ ರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಸಂ ಪ್ರತಿ ದೀಪ್ಯತೇ ತದೇತೇನೋಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯಂ | ಆದಿತ್ಯೋಽಸ್ಯ
ದೀಪ್ತಿರ್ಭವತಿ | ಸುಷುಮ್ಮಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾ ಗಂಧರ್ವಃ ಇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ ||
(ನಿ. ೨-೬).**

ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ಮವೆಂಬ ಒಂದು ರಶ್ಮಿಯು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು ಮಂತ್ರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿಮಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸೂರ್ಯನ ರಶ್ಮಿಯಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಬೆಳಗುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಳಕು ಸೂರ್ಯನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. **ಆದಿತ್ಯೋಽಸ್ಯ ಗೌರುಚ್ಯತೆ** (ನಿ. ೨-೬) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗೋಃ ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಹೆಸರು. ಮತ್ತು **ಸರ್ವೇಽಪಿ ರಶ್ಮಯೋ ಗಾವ ಉಚ್ಯಂತೆ** (ನಿ. ೨-೭) ಗಾನಃ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಹೆಸರು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಮನ್ತತೆ—ಮನು ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಒಯಸಚನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದೇ ವ್ಯನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಮನ್ತತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪೀಚ್ಯಮ್—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ಅಪಿಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಅಘ್ನಾಚ್ಯಯಶ್ಚ (ಋ. ಸೂ. ೪-೫೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ಇಷ್ಟರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಪಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚುಧಾತುವಿಗೆ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂಹಲಉಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ- ಅಪಿಗತೇ ನಿಗತೇ ಭವಂ ಅಪೀಚ್ಯಮ್ ಭವೇ ಛಂಢಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಚಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದಮೇಲೆ ಜೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. **ತಿತ್ಸ್ಮರಿತಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. **ಅಪೀಚ್ಯೋಽಪ್ರಕಾಶಃ** (ಅಪೀಚ್ಯ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸದಿರುವುದು) ಎಂದು ಭಟ್ಟಭಾಸ್ಕರ ಮಿತ್ರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಇತ್ಯಾ—ಇದಂ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾರರೂಪಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಥಾ ಹೇತ್ವಾ ಚ ಛಂದಸಿ (೫-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದಂ ಶಬ್ದವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪಕ್ಷಾಂತರವಿದೆ. ಆಗ ಇದೆಮಸ್ಯಮುಃ (ವಾ. ೫-೩-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಥಮುಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರಾದಿ ನಿಪಾತಮ-ವ್ಯಯಂ ಎಂದು ಈ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅವ್ಯಯಾ-ದಾಪ್ ಸುಪಃ (ವಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಸುಬ್ಲುಕನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರಮಸಃ—ಚಂದ್ರಮಾಹ್ಲಾದನಂ ಮಿಮಾತೇ ನಿರ್ಮಿಮಾತೇ ಇತಿ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಚಂದ್ರೇ ಮಾಜೋ ಡಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಂದ್ರಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಮಾಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಆಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರಮಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಷ್ಠೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರ ಪದವಾದರೋ ಸ್ಯಾಯಿತೆಂಚ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತನಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಮುತಸ್ಯ ಶಿಮೀವತೋ ಭಾ-
ಮಿನೋ ದುರ್ಹುಣಾಯೂನ್ |

ಆಸನ್ನಿಷೂನ್ದೈತ್ಸಸೋ ಮಯೋಭೂನ್ಯ ಏಷಾಂ ಭೃತ್ಯಾಮ್ನು-
ಣಧತ್ಸ ಜೀವಾತ್ || ೧೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಅದ್ಯ | ಯುಂಕ್ತೇ | ಧುರಿ | ಗಾಃ | ಋತಸ್ಯ | ಶಿಮಿಽ ನತಃ | ಭಾಮಿನಃ |

ದುಃಽ ಹೃಣಾಯೂನ್ |

ಆಸನ್ಽ ಇಷೂನ್ | ಹೃತ್ಸುಽ ಅಸಃ | ಮಯಃಽ ಭೂನ್ | ಯಃ | ಏಷಾಂ |

ಭೃತ್ಯಾಂ | ಋಣಧತ್ | ಸಃ | ಜೀವಾತ್ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸರ್ವಪೃಷ್ಠಾಯಾಮಿಷ್ಟಾ ಕಾಯಸ್ಯ ಹವಿಷಃ ಕೋ ಅದ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಋಚ್ ಯೋಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಕಾಯಂ ದಶಮಂ ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಋತಸ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಇತಿ ||

ಅದ್ಯಾಸ್ತಿನೈರ್ಮಣಿ ಋತಸ್ಯ ಗಚ್ಛತ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ಧುರ್ಯತ್ನವಹನಪ್ರದೇಶೇ ಗಾ ಗಾತಿಮತೋಽಶ್ವಾನ್ ಕೋ ಯುಂಕ್ತೇ | ಕೋ ನಾಮ ನಿಯೋಕ್ತುಂ ಶಕ್ನೋತಿ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಾನಶ್ವಾನ್ | ಶಿಮಿವತೋ ವೀರ್ಯಕರ್ನೋಪೇತಾನ್ ಭಾಮಿನಸ್ತೇಜಸಾ ಯುಕ್ತಾನ್ ಮರ್ಹ್ಯಣಾಯೂನ್ ಪರೈರ್ದುಃಸಹೇನ ಕ್ರೋಧೇನ ಯುಕ್ತಾನ್ | ಹೃಣೇಯತಿಃ ಕೃಧ್ಯತಿಕರ್ಮಾ | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್ ಯೇಷಾಮಾಸನ್ಯಾಸ್ಯೇ ಮುಖಪ್ರದೇಶೇ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಹರಣಾರ್ಥಮಿಷವೋ ಬಾಣಾ ಬದ್ಧಾಸ್ತಾನ್ ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ | ಹೃತ್ಸು ಶತ್ರುಣಾಂ ಹೃದಯೇಷ್ಟಸ್ಯಂತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪಾದಂ ಕ್ಷಿಪಂತೀತಿ ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ | ಮಯೋಭೂನ್ ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ವಾನ್ | ಸ್ವಕೀಯಾನಾಂ ಸುಖಪ್ರದಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಯೋ ಯಜಮಾನ ಏಷಾನಿಾದೃಶಾನಾಮಶ್ವಾನಾಂ ಭೃತ್ಯಾಂ ಭರಣಕ್ರಿಯಾಂ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯಾಮೃಣಧತ್ ಸಮರ್ಥಯತಿ | ಸ್ತೌತೀತಿ ಯಾವತ್ | ಸ ಯಜಮಾನೋ ಜೀವಾತ್ | ಜೀವನವಾನ್ಭವೇತ್ || ಯದ್ಯಾ | ಕ ಇತಿ ಪ್ರಜಾಪತಿರುಚ್ಯತೇ | ಕೋ ಹ ವೈ ನಾಮ ಪ್ರಜಾಪತಿರಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಋತಸ್ಯ | ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಧುರಿ ನಿರ್ವಾಹೇ ಗಾ ವೇದರೂಪಾನ್ಯಾಗ್ನಿಶೇಷಾನದ್ಯೇದಾನೀಂ ಯುಂಕ್ತೇ | ಸಂಯೋಜಯತಿ | ಕೀದೃಶಾನ್ | ಶಿಮಿವತಃ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಯುಕ್ತಾನ್ ಭಾಮಿನ ಉಜ್ಜ್ವಲಾನ್ ಮರ್ಹ್ಯಣಾಯೂನ್ | ಹೃಣೇಯತಿರ್ಹಾನಿಕರ್ಮಾ | ಹಾತುಮಶಕ್ಯಾನ್ ವೇದಾಧ್ಯಯನಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ಯಾತ್ | ಆಸನ್ನಿಷೂನ್ ಆಸನ್ಯಾಸ್ಯ ಇಷುರೇಷಣಂ ಗಮನಮುಚ್ಚಾರಣಂ ಯೇಷಾಂ ತಾನ್ ಹೃತ್ಸ್ವಸೋ ಹೃತ್ಸು ಹೃದಯೇಷು ದೀಪ್ತಮಾನಾನ್ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಯೋಭೂನ್ ಮಯಸೋಽಧ್ಯಯನಪ್ರಭಸ್ಯ ಸುಖಸಾಧನಸ್ಯಾದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ವಾನ್ | ಯೋ ಯಜಮಾನ ಏಷಾಂ ವಚಸಾಂ ಭೃತ್ಯಾಂ ಭರಣಕ್ರಿಯಾಮೃಣಧತ್ ಋದ್ಧಿಮತೀಂ ಕರೋತಿ ಸ ಜೀವಾತ್ | ಸ ಏವ ಜೀವತಿ | ಅನ್ಯೇ ಜೀವನ್ಮೃತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ದುರ್ಹ್ಯಣಾಯೂನ್ | ಹೃಣೇಜ್ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ | ಕಂಠಾದ್ವಿದಿತ್ಯಾದ್ಯಕ್ | ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಯಾದುರ್ಹಪ್ರ-

ತೃಯಃ | ಅತೋ ಲೋಪೇ ಸತಿ ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾಕಾರಃ | ಮೃಗಯಾದಿವಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್ | ಪದ್ಧನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಾಸ್ಯಶಬ್ದಸ್ಯಾಸನ್ನಾದೇಕಃ | ಇಷ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾದಿಪೇಃ ಕಿಚ್ಛ | ಉ. ೧-೧೪ | ಇತ್ಯುಪ್ರ-
 ತೃಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ | ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ | ಅಸ ಗತದೀಪ್ತ್ಯಾ-
 ದಾನೇಷು | ಕ್ರಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ರಿಷ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತ್ಯಲುಕ್ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ |
 ಮಯೋಭೂನ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಮಿತದ್ವಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ.
 ೩.೨-೧೪೦-೧ | ಇತಿ ಡುಪ್ರತೃಯಃ | ಭೃತ್ಯಾಂ | ಭೃಗ್ ಭರಣೇ | ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಮಜನಿಷದ |
 | ಪಾ. ೩.೩-೯೯ | ಇತಿ ಕೃಪ್ | ಉದಾತ್ತ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೇಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಣಧತ್ |
 ಯಘುವ್ಯದ್ | ಲೇಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಕ್ಷಮ್ | ಲೇಡೋಽಡಾಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಇತಕ್ಷ ಲೋಪ ಇತಿ-
 ಕಾರಲೋಪಃ | ಜೀನಾತ್ | ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ | ಪೂರ್ವವಲ್ಲೇಟ್ಯುಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಅದ್ಯ—ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಯತಸ್ಯ—(ಇಂದ್ರನ) ರಥದ | ಧುರಿ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ (ನೋಗಕ್ಕೆ) |
 ಶಿಮಿವತೇ—ವೀರ್ಯ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುವೂ | ಭಾಮಿನಃ—ತೇಜೋಯುತನಾದುವೂ | ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್—
 (ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳವೂ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್—ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನಿಟ್ಟು
 ಕೊಂಡಿರುವವೂ | ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳ) ಎದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ಅದುಮಿ ಮೆಟ್ಟತಕ್ಕವೂ |
 ಮಯೋಭೂನ್—(ಮಿತ್ರರಿಗೆ) ಸುಖಸಂಪಾದಕವಾದವೂ ಆದ | ಗಾಃ—ಸಂಚರಿಸುವ (ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ) ಅಶ್ವ
 ಗಳನ್ನು | ಕಃ—ಯಾವನು (ತಾನೇ) | ಯುಂಕ್ತೇ—ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
 ವಿಷಾಂ—ಈ ಅಶ್ವಗಳ | ಭೃತ್ಯಾಂ—(ಇಂದ್ರನ ರಥವನ್ನು) ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕರ್ಮವನ್ನು | ಯಣಧತ್—ಹೊಗಳು
 ತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಜೀನಾತ್—(ದೀರ್ಘವಾದ) ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. |

ಅಥನಾ

ಕಃ—ಪ್ರಜಾಸತಿಯು | ಯತಸ್ಯ—ಯಜ್ಞದ | ಧುರಿ—ನಿರ್ವಹಣದಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ | ಶಿಮಿವತೇ—
 ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುವೂ | ಭಾಮಿನಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದುವೂ | ದುರ್ಹೃಣಾಯೂನ್—
 ತ್ಯಾಜ್ಯವಲ್ಲದೇ ನಿಯತವಾಗಿರುವವೂ | ಅಸನ್ನಿಷೂನ್—ಮುಖದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವವೂ | ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ—
 ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುವವೂ | ಮಯೋಭೂನ್—ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು
 ವುವೂ ಆದ | ಗಾಃ—ವೇದರೂಪಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಅದ್ಯ—ಈ ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯುಂಕ್ತೇ—
 ಸೇರಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ವಿಷಾಂ—ಈ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ | ಭೃತ್ಯಾಂ—ಸಂದೇಶ
 ಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು | ಯಣಧತ್—ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು (ಅವನೇ) | ಜೀನಾತ್—
 ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ರಥದ ನೊಗಕ್ಕೆ, ವೀರೈಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ತೇಜೋಯುತವಾದವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೋಪವುಳ್ಳವೂ, ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವೂ, ಶತ್ರುಗಳ ಎದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲನ್ನಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟತಕ್ಕವೂ, ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಸುಖಸಂಪಾದಕವೂ, ಆದ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಯಾವನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ? ಯಾವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನು ಈ ಅಶ್ವಗಳ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಇಂದ್ರನ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ದೀರ್ಘಾಯುವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

Who yokes to-day to the pole of the chariot (of Indra) his vigorous and radiant horses, whose fury is unbearable, who have arrows in their mouths, who trample on the hearts of enemies and who give happiness to friends? The sacrificer who praises the performance of these horses obtains long life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸರ್ವಸೃಷ್ಟ್ಯವೆಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಎಂಬ ಎರಡು ಋಕ್ಯಗಳನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಂ ದಶಮಂ ಕೋ ಅದ್ಯ ಯುಂಕ್ತೇ ಧುರಿ ಗಾ ಋತಸ್ಯೇತಿ ದ್ವೇ ಇತಿ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಋತಸ್ಯ—ಋ ಗತೌ | ಗಚ್ಛತ ಇಂದ್ರಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ | ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಇಂದ್ರನ ರಥದ

ಧುರಿ—ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ರಥದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನೊಗದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನೊಗಕ್ಕೆ

ಗಾಃ—ಇಲ್ಲಿ ಗಾಃ ಎಂದರೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು—

ಏತೌ ಮೇ ಗಾನೌ ಪ್ರಮರಸ್ಯ ಯುಕ್ತೌ ನೋಷು ಪ್ರ ಸೇಧೀರ್ಮುದುರಿನ್ಮಮಂಧಿ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೨೦)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯ ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು.

ಶಿವಿವತಃ—ವೀರ್ಯಕರ್ಮೋಪೇತಾನ್ | ಸಾಹಸಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ. ಶಿವಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ (ನಿ. ೩-೧)

ಭಾಮಿನಃ—ಭಾ ದೀಪ್ತೌ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಂದರೆ ಧೃಷ್ಟಪುಷ್ಪಗಳಾಗಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ.

ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್—ಹೃಣೇಯತಿಃ ಕ್ರೃದ್ಯತಿಕರ್ಮಾ | ರೇಳತಿ ಹೇಳತಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೋಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹತ್ತು ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೃಣೇಯತೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಎಂದರ್ಥವು.

ಆಸನ್ನಿಷೂನ್—ಅಸ್ಯೇ ಮುಖಪ್ರದೇಶೆ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಹರಣಾರ್ಥಮಿಷವೋ ಬಾಣಾ ಬದ್ಧಾ-
ಸ್ತಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು. ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ.

ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ—ಹೃತ್ತು ಶತ್ರುಣಾಂ ಹೃದಯೇಷ್ವಸಂತಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪಾದಂ ಕ್ಷಿಪಂತೀತಿ ಹೃತ್ಸ್ವಸಃ
ತಾನ್ | ಶತ್ರುಗಳ ಎದೆಯಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಪಾದಗಳನ್ನಿಡತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ತುಳಿದುಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ.

ಮಯೋಭೂನ್—ಮಯಃ ಎಂದರೆ ಸುಖವು (ನಿ. ೩-೧೩) ತಮ್ಮ ಜನರಿಗೆ ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ
ಸ್ವಕೀಯಜನರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸೌಮ್ಯಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ.

ಭೃತ್ಯಾಂ—ಭೃಣ್ ಭರಣೇ | ಭರಣಕ್ರಿಯಾಂ ರಥವಾಹನಕ್ರಿಯಾಂ | ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವ
ಕೆಲಸವನ್ನು.

ಯಣಿಧತ್—ಯಥು ವೃದ್ಧಾ | ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವನೋ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವನೋ.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುವು. ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಯಾವ ಪುರುಷನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಈ=ಪ್ರಜಾಪತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆನಸಾರವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥ ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಂಕ್ತೇ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಯುಂಕ್ತೇ
ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಹೃಣಾಯೋನ್—ಹೃಣೇಜ್ ಲಜ್ಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಂಡ್ವಾದಿ-
ಭ್ಯೋಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೂ ಉಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವರ್ಣ
ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಮೃಗಯ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಮೃಗಯ್ವಾದಿಯಕ್ಕೆ
(ಉ. ಸೂ. ೧-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ
ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಆಸನ್ನಿಷೂನ್—ಪದ್ಧನ್ನೋಮಾಸ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಸ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಸನಾ ದೇಶ. ಇಸ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷೇಃ ಕಿಚ್ಛೆ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ವ ವಿಧಾನದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಸನ್ನಿ ಇಸವಃ ಯೇಷಾಂ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೃತ್ ಸ್ವಸಃ— ಅಸು ಕ್ಷೇಪಣೇ ಅಥವಾ, ಅಸ ಗತಿದೀಪ್ತ್ಯಾದಾನೇಷು ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃತ್ಸ್ವ ಅಸಃ ಎಂದು ಸಮಾಸವಾದಾಗ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದ ರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಅಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭೂನ್—ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಭೂಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಮಿತದ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೮೦-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಗಣ ದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಡುಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಾಗ ಟಿಲೋಪದಿಂದ ಉತ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಭೃತ್ಯಾಮ್—ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಸಮಜನಿಷದ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞಾ ತೋರುವಾಗ ಕೃಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ (ಮಕಾರಕ್ಕೆ) ತುಕಾಗಮ. ಕೃಪ್ ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಣಧತ್— ಮುಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವನ್ ವಿಕರಣ. ಮಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಣಧತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧವಾಗಿ ವಿಕರಣಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜೀವಾತ್—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಆಡಾಗಮಮಾತ್ರ ವಿಶೇಷ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಕ ಈಷತೇ ತುಜ್ಯತೇ ಕೋ ಬಿಭಾಯ ಕೋ ಮಂಸತೇ ಸಂತ-
ಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಅಂತಿ |

ಕಸ್ತೋಕಾಯ ಕ ಇಭಾಯೋತ ರಾಯೇ ಧಿ ಬ್ರವತ್ತ್ವನ್ನೇತಿ
ಕೋ ಜನಾಯ || ೧೨ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಕಃ | ಈಷತೇ | ತುಜ್ಯತೇ | ಕಃ | ಬಿಭಾಯ | ಕಃ | ಮಂಸತೇ | ಸಂತಂ |
ಇಂದ್ರಂ | ಕಃ | ಅಂತಿ |

ಕಃ | ತೋಕಾಯ | ಕಃ | ಇಭಾಯ | ಉತ | ರಾಯೇ | ಅಧಿ | ಬ್ರವತ್ |
ತನ್ನೇ | ಕಃ | ಜನಾಯ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಅನುಗ್ರಹೀತರೀಂದ್ರ ಆಗತೇ ಸತಿ ಕ ಈಷತೇ | ಶತ್ರುಭೀತಃ ಸನ್ ಕೋ ನಿರ್ಗಚ್ಛತಿ | ನ
ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ತುಜ್ಯತೇ | ಕೋ ಹಿಂಸ್ಯತೇ | ಶತ್ರುಭಿರ್ಹಿಂಸ್ಯೋಽಪಿ ಕಶ್ಚಿನ್ನಾಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಕೋ ಯಜಮಾನೋ ಬಿಭಾಯ | ಬಿಭೇತಿ | ಇಂದ್ರೇ ರಕ್ಷಕೇ ಸತಿ ಭಯಮಪಿ ನೋತ್ಪದ್ಯತೇ ದೂರೇ ತಸ್ಯ
ಶತ್ರುಕೃತಾ ಹಿಂಸಾ | ಅತ್ಯಂತಿಕೇ ಸಮೀಪೇ ಸಂತಮಸ್ತಾಕಂ ರಕ್ಷಕತ್ವೇನ ವರ್ತಮಾನಮಿಂದ್ರಂ ಕಃ
ಪುರುಷೋ ಮಂಸತೇ | ಜಾನಾತಿ | ವಯಮೇವ ಜಾನೀಮೋ ನಾನ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏಕಃ ಕಃ
ಪೂರಕಃ | ಯುದೇ ಸಹಾಯಾರ್ಥಮಿಂದ್ರ ಆಗತೇ ಸತಿ ಕೋ ಯಜಮಾನಸ್ತೋಕಾಯ
ಪುತ್ರಾಯಾಧಿಬ್ರವತ್ | ಹೇ ಇಂದ್ರಾಸ್ತದೀಯಂ ಪುತ್ರಂ ರಕ್ಷೇತ್ಯೇವಂರೂಪಮಧಿವಚನಂ ಪಕ್ಷಸಾತೇನ
ವಚನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯಾಧಿಬ್ರೂಯಾದಿತಿ ಯಥಾ ಏವಂರೂಪಮಧಿವಚನಂ ಕೋ ಯಜಮಾನಃ
ಕುರ್ಯಾತ್ | ಸ್ವಯಮೇವೇಂದ್ರೋ ರಕ್ಷತೀತಿ ಭಾವಃ | ಇಭಾಯ ಗಜಾಯ ಕೋಽಧಿ
ಬ್ರವತ್ | ಉತಾಪಿ ಚ ರಾಯೇ ಶತ್ರುಭಿರಪಹ್ರಿಯಮಾಣಾಯ ಧನಾಯ ಕೋಽಧಿ ಬ್ರವತ್ |

ಅಸಹಿಯಮಾಣಮಸ್ಮದೀಯಂ ಧನಂ ರಕ್ಷತೈತ್ಯಧಿವಚನಮಪಿ ಕೋ ಯಜಮಾನಃ ಕುರ್ಯಾತ್ |
 ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ತನ್ನೇ ಸ್ವಕೀಯಾಯ ಶರೀರಾಯ ಜನಾಯ ಪರಿಜನಾಯ
 ಚ ಕೋಽಧಿ ಬ್ರವತ್ | ಸ್ವಶರೀರರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಪರಿಜನರಕ್ಷಾರ್ಥಂ ಚೇಂದ್ರಸ್ಯಾಧಿವಚನಂ ನಾಪೇಕ್ಷಿತಂ |
 ಸ್ತುತ್ಯಾ ಪ್ರೀತ ಇಂದ್ರಃ ಸ್ವಯಮೇವ ರಕ್ಷತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಯದಾ ತು ಕಶಬ್ಧಾಭಿಧೇಯಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ
 ಸಂಬಂಧಿನಿ ಕರ್ಮಣಿ ವಿನಿಯೋಗಃ ತದಾನೀಂ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯೋಗಾದಿಂದ್ರಶಬ್ದೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇ
 ವಾಭಿಧೇಯತೇ | ಯಥೈಂದ್ರ್ಯಾ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮುಪತಿಷ್ಠತ ಇತಿ ವಿನಿಯೋಗಾನುಸಾರೇಣ ಕದಾ ಚನೇತ್ಯ-
 ಸ್ಯಾಮೃಚಿ ವಿದ್ಯಮಾನ ಇಂದ್ರೋ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಪರತಯಾ ನೀಯತೇ ತದ್ವತ್ || ಈಷತೇ | ಈಷ
 ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಭೌವಾದಿಕ ಆತ್ಮನೇಪದೀ | ತುಜ್ಯತೇ | ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಕರ್ಮಣಿ
 ಯಕ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಥಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ಯೇ ಯಕ ಏವ ಸ್ವರಃ ತಿಷ್ಯತೇ | ಅತಿಜ ಇತಿ
 ಪರ್ಯುದಾಸಾನ್ನಿ ಘಾತಾಭಾವಃ | ಮಂಸತೇ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಅಂತಿ |
 ಅಂತಿಕಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಬ್ರವತ್ | ಬ್ರವೀತೇರ್ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ತನ್ನೇ |
 ತನುಶಬ್ದಾಚ್ಚ ತುರ್ಭೇಕವಚನೇ ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತಿತಿ ಗುಣಾಭಾವೇ
 ಯೇನಾದೇಶಃ | ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇಃ ಸ್ವರಿತತ್ತ್ವಂ

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ) ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು (ತಾನೇ) | ಈಷತೇ—
 (ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಭೀತನಾಗಿ) ದೂರವಾಗಿ ಓಡುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವನು | ತುಜ್ಯತೇ—(ಶತ್ರುವಿನಿಂದ) ಹಿಂಸಿತ
 ನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವನು | ಬಿಭಾಯೆ—ಭೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ | ಅಂತಿ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ | ಸಂತಂ-
 (ರಕ್ಷಕನಾಗಿ) ಇರುವ | ಇಂದ್ರಂ—ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಕಃ—(ನಾವಲ್ಲದೇ ಇತರ) ಯಾವನು ತಾನೇ | ಮಂಸತೇ—
 ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ | ಕಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ | ತೋಕಾಯೆ—ಪುತ್ರಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಅಧಿ-
 ಬ್ರವತ್—(ಇಂದ್ರನನ್ನು) ಪೀಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. (ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನೇ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.) |
 ಇಭಾಯೆ—ಆನೆಗಾಗಿ | ಕಃ—ಯಾವನು (ನಿರ್ಬಂಧವಾದಬೇಕಾಗಿದೆ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ರಾಯೇ—(ಶತ್ರು
 ಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ) ಧನಕ್ಕಾಗಿ (ಯಾವನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.) | ತನ್ನೇ—ತನ್ನ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆ
 ಗಾಗಿಯೂ | ಜನಾಯೆ—ಪರಿಜನಕ್ಕಾಗಿಯೂ | ಕಃ—ಯಾವನು ತಾನೇ (ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಿರ್ಬಂಧಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಕ್ಷಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಭೀತನಾಗಿ
 ದೂರ ಸರಿಯುತ್ತಾನೆ? ಯಾವನು ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಹಿಂಸಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ? ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ನಿಂತಿ
 ರುವ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವಲ್ಲದೇ ಇತರನಾವನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು? ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ, ಪುತ್ರಸಂತಾನ
 ಕ್ಯಾಗಲಿ, ಆನೆಗಾಗಲಿ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪಹೃತವಾದ ಧನಕ್ಕಾಗಲಿ, ತನ್ನ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಪರಿಜನಂ
 ಗಾಗಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸಿ ಪೀಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ಒತ್ತಾಯವಿಲ್ಲದೇ ಇಂದ್ರನು ತಾನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ
 ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ

English Translation

When Indra is at hand who flees through fear of enemies? who is harmed? who is terrified? who is aware that Indra is present though he is near? what need is there that any one should importune Indra for his son, his elephant, his property, his person, or his people?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದರಂತೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು | ಭಾವಾದಿಕ ಆತ್ಮನೇಪದೀ | ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳ ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನೂ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಹೆದರಿ ಓಡಿಹೋಗಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಂಸತೇ ಸಂತಮಿಂದ್ರಂ ಕೋ ಅಂತಿ—ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು? ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಂದ್ರನು ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇಭಾಯೆ—ಗಜಾಯೆ | ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗಜ ಅಥವಾ ಆನೆಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಆನೆ ಇರುವುದು ಅಸಂಭವವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಯರಹಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಸಹ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನೇಕಕಡೆ ಹೇಳಿರುವರು.

ಅಧಿ ಬ್ರವತ್—ಅಧಿವಚನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಜ್ಞಾಪಯತೀಂದ್ರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ. ಅವನೇ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದು ರಕ್ಷಿಸುವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸ್ಯಾ ಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಈಷತೇ—ಈಷ ಗತಿಹಿಂಸಾದರ್ಶನೇಷು ಧಾತು. ಭ್ರಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತಆತ್ಮ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎತ್ತ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಉರುತ್ತದೆ.

ತುಜ್ಯತೇ—ತುಜ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಎತ್ತ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ಯಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಲಘೋಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಃ ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ತೇ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಯಕಿನ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬಿಭಾಯೆ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಣಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಜಶ್ಚ. ಧಾತುವಿನ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಂಸತೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನಪ್ರತ್ಯಯ ಲೇಟೋ-ಅಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್ ಧಾತುವಿನ ನಕಾರಕ್ಕೆ ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯಝಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ, ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಲೋಪ.

ಬ್ರವತ್—ಬ್ರೂ ಇತ್ಯಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿ ನಂತೆಯೇ ಅಡಾಗಮ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತುವಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನ್ನೇ—ತನು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನ (ಜ್ಞೇ) ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಘೋರ್ಜಾತಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಇಕೋಯಣಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರಿತಯೋರ್ಯಣಃ ಸ್ವರಿತೋನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಕೋ ಅಗ್ನಿಮಿಾಟ್ಟೇ ಹವಿಷಾ ಘೃತೇನ ಸ್ತುಚಾ ಯಜಾತಾ

ಮತುಭಿಧ್ರುವೇಭಿಃ |

ಕಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಆ ವಹಾನಾಶು ಹೋಮ ಕೋ ಮುಂಸತೇ ವಿ-

ತಿಹೋತ್ರಃ ಸುದೇವಃ || ೧೮ ||

• ಪದವಾಳಿ •

ಕಃ | ಅಗ್ನಿಂ | ಈಟ್ಟೀ | ಹವಿಷಾ | ಘೃತೇನ | ಸ್ತುಚಾ | ಯಜಾತ್ಯೈ | ಯತುಃ -

ಭಿಃ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ |

ಕಸ್ಮೈ | ದೇವಾಃ | ಆ | ವಹಾನ್ | ಆಶು | ಹೋಮು | ಕಃ | ಮಂಸತೇ | ವಿೀತಿಃ

ಹೋತ್ರಃ | ಸುಃ ದೇವಃ || ೧೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಕೋ ಯಜಮಾನೋಽಗ್ನಿಮಿಾಟ್ಟೀ | ಇಂದ್ರಾರ್ಥಂ ಹವಿರ್ನಿರುಪ್ಯಾಗ್ನಿಂ ಸ್ತೌತಿ | ಇಂದ್ರಾಯ
ಹವಿರ್ನಿರ್ವಾಪೋಽಪಿ ಸಮ್ಯಕ್ಕರ್ತುಂ ನ ಶಕ್ಯತೇ | ಇಂದ್ರಸ್ಯ ದುರ್ವಿಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ | ಕೋ ವೇಂದ್ರಯಾ-
ಗಾರ್ಥಮಗ್ನಿಂ ಸ್ತುಚಾ ಜುಹ್ವಾ ಧ್ರುವೇಭಿರ್ಧ್ರುವೈರ್ನಿತ್ಯೈರ್ಯತುಭಿರ್ವಸಂತಾದಿಕಾಲ್ಪೈರುಪಲಕ್ಷಿತೇನ
ಘೃತೇನ ಹವಿಷಾ ಯಜಾತ್ಯೈ | ಯಜೇತ್ | ಯದ್ವಾ | ಯತವಃ ಪ್ರಯಾಜದೇವತಾಃ | ಯತವೋ ವೈ
ಪ್ರಯಾಜಾ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಾಭಿರ್ಧ್ರುವೈಃ ಪ್ರಕೃತೌ ವಿಕೃತೌ ಚಾನುಷ್ಠೇಯತಯಾ ನಿಶ್ಚಲೈರ್ಯತುಭಿಃ
ಸಹಾಗ್ನಿಮಾಜ್ಯಭಾಗದೇವತಾಂ ಘೃತೇನ ಹವಿಷಾ ಕೋ ಯಜೇತ್ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಹೋಮು ಹ್ಯಾತವ್ಯಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಂ ಧನಮಾಶು ಶೀಘ್ರಂ ದೇವಾ ಆ ವಹಾನ್ | ಅವಹಂತಿ |
ಪ್ರಯಚ್ಛಂತಿ | ನ ಕಸ್ಮಾ ಅಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಇಂದ್ರ ಏವ ಧನಸ್ಯ ದಾತಾ ನಾನೈ ದೇವಾ ಇತಿಂದ್ರ
ಸ್ತೌಯತೇ | ವಿೀತಿಹೋತ್ರಃ ಪ್ರಾಪ್ತಯಜ್ಞಃ ಸುದೇವಃ ಶೋಭನದೇವತಾಕಃ ಕೋ ಯಜಮಾನೋ
ಮಂಸತೇ | ಇಂದ್ರಂ ಸಮ್ಯಗ್ನಾನಾತಿ | ನ ಕೋಽಪೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಬಹುವಿಧೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಚಿರಕಾಲೋ-
ಪಾಸನೇನ ಚೇಂದ್ರಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋ ಭವತಿ ನಾನೈನ ಪ್ರಕಾರೇಣೇತಿ ತಾತ್ರರ್ಯಾರ್ಥಃ || ಈಟ್ಟೀ | ಈಡ
ಸ್ತುತೌ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಛೋ ಲುಕ್ | ಸ್ತುಚಾ | ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಜಾತ್ಯೈ |
ಯಜತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ವೈತೋಽನ್ಯತ್ರೇತ್ಯೈಕಾರಃ | ವಹಾನ್ | ವಹತೇರ್ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ |
ಇತಕ್ಕ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯೇತಿ ತಕಾರಲೋಪಃ | ಹೋಮು | ಹ್ವಯತೇಃ
ಕೃತಾತ್ಸ್ಯಾತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಮನಿನ್ | ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೌ ಬಹಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಯದ್ವಾ |
ನಾಮನ್ನೀಮನ್ನಿತ್ಯಾದೌ | ಉ. ೪-೧೫೦ | ಹೋಮಿಷ್ಯಾಚ್ಛೋ ಮನಿಸ್ತ್ರೈಯಾಂತೋ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಮನ
ಜ್ಞಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ವಿೀತಿಹೋತ್ರಃ | ವಿೀ ಗತ್ಯಾದಿಮು | ಆಸ್ಮಾತ್ಕ-
ರ್ಮಣಿ ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮು | ಹುಯಾಮಾಶುಭಸಿಘ್ರ-
ಸ್ತುನ್ | ಉ. ೪-೧೬೭ | ಇತಿ ತ್ರೈವ್ರತೈಃ | ವಿೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ಹೋಮೋ ಯೇನ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುದೇವಃ | ನಚ್ಚುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಕೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಟ್ಟೀ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಕೋವಾ—ಯಾವನು ತಾನೇ) | ಸ್ತುಚಾ ಸೌಟಿನಿಂದ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ಶಾಶ್ವತಗಳಾದ | ಯತುಭಿಃ—ವಸಂತಾದಿಋತುಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದುದೂ | ಘೃತೇನ—ಘೃತರೂಪವಾದದ್ದೂ ಆದ | ಹವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯಜಾತ್ಯೈ—ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲನು ? ಕಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹೋಮು—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಶು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವ) ದೇವತೆಗಳು | ಆ ವಹಾನ್—ತಂದೊದಗಿಸುವರು ? | ನೀತಿಹೋತ್ರೈಃ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವನೂ | ಸುದೇವಃ—ಮಂಗಳಕರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಕೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಮಂಸತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. |

ಅಥವಾ

ಕೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅಗ್ನಿಂ—ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಈಟ್ಟೀ—(ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. | (ಕೋವಾ—ಯಾವನು ತಾನೇ) | ಸ್ತುಚಾ—ಸೌಟಿನಿಂದ | ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ನಿಶ್ಚಲರಾದ | ಯತುಭಿಃ—ಋತುದೇವತೆಗಳೋಡನೆ | ಘೃತೇನ—ಘೃತರೂಪದ | ಹವಿಷಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ | ಯಜಾತ್ಯೈ—ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲನು ? | ಕಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಹೋಮು—ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಶು—ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ | ದೇವಾಃ—(ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವ) ದೇವತೆಗಳು | ಆ ವಹಾನ್—ತಂದೊದಗಿಸುವರು ? | ನೀತಿಹೋತ್ರೈಃ—ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವನೂ | ಸುದೇವಃ—ಮಂಗಳಕರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೂ ಆದ | ಕೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಮಂಸತೇ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ) ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಇಂದ್ರನಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಬಲ್ಲನು ? ಯಾವನು ತಾನೇ ವಸಂತಾದಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಋತುಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಘೃತರೂಪವಾದುದೂ, ಆದ ಹವಿಸ್ಸಿನಿಂದ ಸೌಟುಗಳ ಮೂಲಕ ಪೂಜಿಸಬಲ್ಲನು ? ಇಂದ್ರನಲ್ಲದೆ ಇತರ ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ತಾನೇ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಯಾವನಿಗಾಗಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾದ ಧನವನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಬಲ್ಲರು ? ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದವನೂ ಮಂಗಳಕರರಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವಿರತಕ್ಕೆ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ತಾನೇ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನು ? ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರನೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ಅವನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

English Translation

Who priases Agni or sacrificial fire lighted for Indra or worships him with the oblation of clarified butter, presented in the ladle according to the seasons ? to whom the gods quickly bring the wealth that has been called

for ? what sacrificer, engaged in offering oblations and favoured by the gods, thoroughly knows Indra ?

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ಮೃಚಾ— ಘೃತಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮರದ ಸೌಟು ; ladle

ಮತುಭಿಃ—ಸಂವತ್ಸರದ ವಿಭಾಗಗಳು, ವಸಂತಾದಿ ಮತುಗಳು ಅಥವಾ ಹೋಮಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು
ಮತವೋ ವೈ ಪ್ರಯಾಜಾಃ ಎಂದರೆ ಮತುಗಳು ಅಥವಾ ಮತ್ಸಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು. ಮುಖ್ಯ ಹೋಮಗಳಿಗೆ
ಅಧಿಪತಿಗಳು ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಧ್ರುವೇಭಿಃ—ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಕೃತಿಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಯಾಗಗಳು.

ವೀತಿಯೋತ್ರೇ—ವೀ ಗತ್ಯಾದಿಷು | ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ವೀತಿಃ ಸ್ರಾಪ್ತೋ ಹೇಮೋ ಯೇನ |
ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದ

ಸುದೇವಃ—ಶೋಭನದೇವತಾಕಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಯಜಮಾನನು.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಈಟೈ—ಈಡ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಕವಚನದ ತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಿತ-
ಆತ್ಮನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ತ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಪೃತ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ
ತಕಾರಕ್ಕೆ ಟಿಕಾರಾದೇಶ. ಈಟೈ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮೃಚಾ—ಸ್ಮೃಚ್ ಶಬ್ದದ ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಿತ್ಪ್ರತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಚಿನ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಜಾತ್ಯೈ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ
ದಲ್ಲಿ ಲೇಟೋಲ್ಯಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ವೈತೋಲ್ಯನ್ಯತ್ರೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅದಕ್ಕೆ ಏಕಾರಾಂತಾದೇಶ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಾನ್—ವಹ ವ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ
ಝೀಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಲೇಟೋಲ್ಯಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ
ಪರಸ್ಪ್ರೇಷದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೊನೆಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಆಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಕೊನೆಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಹಾನ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೋಮು—ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಆತೋ ಮನಿನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆತ್ವ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ವಾ+ಮನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ಯಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಹೋಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನಾಮನ್ ಸೀಮನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೯೦) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೋಮನ್ ಶಬ್ದವು ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಂಸತೇ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟಿನಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬುರುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ನಶ್ವಾಸದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಛುಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀತಿಹೋತ್ರಃ—ವೀ ಧಾತುವು ಗತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರೇ ವ್ಯಷೇಷಪಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತವಾದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ಹುಯಾಮಾಶ್ರುಭಿಸಿಭ್ಯಸ್ತ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೦೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹುಧಾತುವಿಗೆ ತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ವೀತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಹೋತ್ರಂ ಹೋಮಃ ಯೇನ ಸಃ ವೀತಿಹೋತ್ರಃ (ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಹೋಮವುಳ್ಳವನು) ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದೇವಃ — ಶೋಭನೋ ದೇವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದೇವಃ ನೆಇಸ್ಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೭-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

(i ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮುಂಗ ಪ್ರ ಶಂಸಿಷೋ ದೇವಃ ಶವಿಷ್ಠ ಮರ್ತ್ಯಂ ।

ನ ತ್ವದನ್ಯೋ ಮಘವನ್ನಸ್ತಿ ಮರ್ಡಿ ತೇಂದ್ರ ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ವಚಃ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ತ್ವಂ | ಅಂಗ | ಪ್ರ | ಶಂಸಿಷಃ | ದೇವಃ | ಶವಿಷ್ಠ | ಮರ್ತ್ಯಂ |

ನ | ತ್ವತ್ | ಅನ್ಯಃ | ಮಘಃ | ವನ್ | ಅಸ್ತಿ | ಮರ್ದಿತಾ | ಇಂದ್ರ | ಬ್ರವೀಮಿ |

ತೇ | ವಚಃ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಂಗೇತ್ಯಭಿಮುಖೀಕರಣೇ | ಅಂಗ ಶವಿಷ್ಠ ಹೇ ಬಲವತ್ತಮೇಂದ್ರದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ಮರ್ತ್ಯಂ ಮರಣಧರ್ಮಾಣಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತವಂತಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರ ಶಂಸಿಷಃ | ಸವ್ಯಗನೇನ ಸ್ತುತಮಿತಿ ಪ್ರಶಂಸ | ಹೇ ಮಘವನ್ ಧನವನ್ನಿಂದ್ರ ತ್ವದನ್ಯಸ್ತುತೋನ್ಯಃ ಕಕ್ಷಿನ್ಮರ್ದಿತಾ ಸುಖಯಿತಾ ನಾಸ್ತಿ | ಅತಃ ಕಾರಣಾತ್ತೇ ತುಭ್ಯಮಿದಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚೋ ಬ್ರವೀಮಿ | ಉಚ್ಚಾರಯಾಮಿ || ಶಂಸಿಷಃ | ಶನ್ಸು ಸ್ತುತೌ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ವಿಕರಣಶ್ಚ ಸಿಪ್ | ತಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕ-ತ್ವಾದಿಡಾಗಮಃ | ಶವಿಷ್ಠ | ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಠಃ | ಇಷ್ಠನಿ ವಿನೈತೋರ್ಲುಕ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಮರ್ದಿತಾ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ತ್ವಚ ಇಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಂಗ ಶವಿಷ್ಠ—ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮರ್ತ್ಯಂ—(ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ) ಮಾನವನನ್ನು | ಪ್ರಶಂಸಿಷಃ—(ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ) ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸು | ಮಘವನ್—ಧನವಂತನಾದ | ಇಂದ್ರ—ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ | ತ್ವದನ್ಯಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಯಾವನೂ | ಮರ್ದಿತಾ—ಸುಖದಾತನಾಗಿ | ನ ಅಸ್ತಿ—ಇಲ್ಲವು (ಆದ್ದರಿಂದ) | ತೇ—ನಿನಗೆ | ವಚಃ—(ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಬ್ರವೀಮಿ—ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಮಾನವನನ್ನು ನಿನ್ನ ತೃಪ್ತಿಸೂಚಕವಾದ ಪ್ರಶಂಸೆಯಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸು. ಧನವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನಲ್ಲದೇ ನಮಗೆ ಸುಖದಾತನು ಇನ್ನಾರೂ ಇಲ್ಲವು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತೇನೆ.

English Translation

O powerful Indra, be present and be favourable to the mortal who adores you; there is no other giver of felicity, O Maghavan, than you; therefore I recite your praise.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಂಗ—ಅಭಿಮುಖೀಕರಣೇ | ಇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಎಂದರೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಧಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಅಂಗಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಶವಿಷ್ಯ—ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯) ಶವಿಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಲಶಾಲಿಯು. ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ |

ಮರ್ದಿತಾ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು.

ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ವಚಃ—ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶಂಸಿಷಃ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ-ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನಃ ಅಡಾಗಮ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಧ-ಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವಿಸರ್ಗಗಳು ಬಂದಾಗ ಶಂಸಿಷಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶವಿಷ್ಯ—ಅತಿಶಯೇನ ಶವಸ್ವೀ ಶವಿಷ್ಯಃ | ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ವಿನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿನಮತೋರ್ಲುಕ್ (ಪಾ. ೬-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪರವಾದಾಗ ವಿನಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಟೀಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೪೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಸ್ ಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ (ಅಸ್) ಲೋಪ. ಶವಿಷ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ಏಜ್ಞೋತ್ಪಾತ್ ಸಂಬುದ್ವೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಅಮಂ-ತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಸ್ತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನವರೂಪ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ದಿತಾ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥವಲ್ಲಿ ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಟ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಅರ್ಧಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ (ಲಘೋಪಧಿಗೆ) ಗುಣ. ಮರ್ದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಯದುತನಸ್ಪು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. ಅಸತ್ಯನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಮರ್ದಿತಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬ್ರವೀಮಿ—ಬ್ರೂಷ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದ ಮಿಪಿಗೆ ಬ್ರುವಕುಟ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಟಾಗಮ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತು ವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ.

ವಚಿಃ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ ||

ಮಾ ತೇ ರಾಧಾಂಸಿ ಮಾ ತ ಉತಯೋ ವಸೋಽಸ್ಮಾನ್ಯದಾ
ಚನಾ ದಭನ್ ।

ವಿಶ್ವಾ ಚ ನ ಉಪಮಿಮೀಹಿ ಮಾನುಷ ವಸೂನಿ ಚರ್ಷಣಿಭ್ಯಃ
ಆ || ೨೦ ||

|| ಪದಶಾಖಾ ||

ಮಾ । ತೇ । ರಾಧಾಂಸಿ । ಮಾ । ತೇ । ಉತಯಃ । ವಸೋ ಇತಿ । ಅಸ್ಮಾನ್ ।
ಕದಾ । ಚನ । ದಭನ್ ।

ವಿಶ್ವಾ । ಚ । ನಃ । ಉಪಃ ಮಿಮೀಹಿ । ಮಾನುಷ । ವಸೂನಿ । ಚರ್ಷಣಿಃ ಭ್ಯಃ ।
ಆ || ೨೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ವಸೋ ನಿವಾಸಯತರಿಂದ್ರ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧೀನಿ ರಾಧ್ನೋತ್ಯೇಭಿರಿತಿ ರಾಧಾಂಸಿ ಭೂತಾ-
ನ್ಯಸ್ಮಾನ್ಯದಾ ಚನ ಕದಾಚಿದಪಿ ಮಾ ದಭನ್ | ಮಾ ವಿನಾಶಯಂತು | ತಥೋತಯೋ ಗಂತಾರಃ |
ಯದ್ವಾ | ಧೂತಯ ಇತ್ಯತ್ರ ವರ್ಣಲೋಪಃ | ಧೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಮರುತಶ್ಚ
ಮಾ ದಭನ್ | ಹೇ ಮಾನುಷ ಮನುಷ್ಯಹಿತೇಂದ್ರ ಚರ್ಷಣೀಭ್ಯೋ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟ್ಯುಭ್ಯೋ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ
ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಸೂನಿ ಧನಾನಿ ಚ ಆ ಉಪಮಿಮಾಹಿ | ಸರ್ವತ ಆಹೃತ್ಯಾ ಸ್ಮತ್ಸಮಾಪೇ ಕುರು |
ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ತಮಾನಂ ಧನಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕದಾ | ಕಿಂಶಬ್ದಾತ್ಸರ್ವಕಾನ್ಯಕಿಯತ್ತದಃ
ಕಾಲೇ ದೇತಿ ದಾಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕಿಮಃ ಕ ಇತಿ ಕಾದೇಶಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಭನ್ | ದನ್ವು
ದಂಭೇ | ಲೋದರ್ಭೇ ಛಾಂದಸೇ ಲಜ್ಞ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ನ ಮಾಜ್ಯೋಗ
ಇತ್ಯಡಭಾವಃ | ಮಿಮಾಹಿ | ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ-
ತ್ವಾತ್ ಕ್ಲುಃ | ಭೃಜಾಮಿದಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ಹೇರ್ಙ್ಕತ್ವಾತ್ ಘುಮಾಸ್ಥೇತೀತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಸೋ—ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನಾದ ಇಂದ್ರನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ) | ರಾಧಾಂಸಿ-
ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ (ಮತ್ತು) | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಣಾದಿ ಉಪಕಾರಗಳೂ | ಅಸ್ಮಾನ್—ನಮ್ಮನ್ನು |
ಕದಾ ಚನ—ಯಾವಾಗಲೂ | ಮಾ ದಭನ್—ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ | ಮಾನುಷ—ಮಾನವರ ಹಿತಕಾರಿಯಾದ
ಇಂದ್ರನೇ | ಚರ್ಷಣೀಭ್ಯಃ—ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ | ನಃ—ನಮಗೆ | ವಿಶ್ವಾ ಚಿ ವಸೂನಿ—ಸಮಸ್ತವಾದ
ಧನಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ | ಆ ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ತಂದೊದಗಿಸು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ನೀನು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ವಾಸಸ್ಥಾನದಾತನು: ನಿನ್ನಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತಗಳಾದ ಸಂಪತ್ತು
ಗಳೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಣಾದಿಉಪಕಾರಗಳೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ ಮಾನವರ ಹಿತ
ಕಾರಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೇ, ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃಗಳಾದ ನಮಗೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಧನಗಳನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

O Indra, let not your gifts of riches fail us, let not your protection
fail us at any time ; lover of mankind, measure out (bring to us who praise
you) all sorts of riches.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮಾ—ಈ ಶಬ್ದವು ನಿಷೇಧಾರ್ಥವಾಚಕವು. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಬೇಡ, ಮಾಡಬೇಡ ಎಂದಿರುವುದು. ಈ
ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಸೋ—ನಿವಾಸಯತರಿಂದ್ರ | ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು ; granter of dwellings.

ಕದಾ ಚನ—ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದಿಗೂ.

ದಭನ್—ದನ್ನು ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ನಾಶವಾಗು, ಕ್ಷೀಣಿಸು. ವಾ ದಭನ್ ಎಂದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕ್ಷೀಣಿಸದಂತೆ ಆಗಲಿ.

ಅ ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ತಬ್ಬೇ ಚ | ಅಳತೆನಾಡು, ಎಂದರೆ ಹಂಚು. ಎಲ್ಲಾಕಡೆ ಯಿಂದಲೂ ತಂದು ನಮಗೆ ಕೊಡು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಮಾನುಷ—ಮನುಷ್ಯಹಿತೇಂದ್ರ | ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು.

ಊತಯಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಊತಯಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೋಪವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಧೂತಯಃ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ—ಧೂತಯಃ ಕಂಪಯಿತಾರಸ್ತೇ ತ್ವದೀಯಾ ಮರುತಶ್ಚ ಮಾ ದಭನ್ | ಕಂಪನಮಾಡುವ ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು (ಗಾಳಿ) ನಮಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಮಾಡದಿರಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಇದು ಅಷ್ಟು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಾಧಾಂಸಿ—ರಾಧೋತಿ ಏಭಿರಿತಿ ರಾಧಾಂಸಿ. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ರಾಧ (ಸಂಸಿದ್ಧೌ) ಧಾತುವಿಗೆ ಬಂದಾಗ ರಾಧಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಬಂದ ಶಿ ಪರವಾದಾಗ ನಪುಂಸಕಸ್ಯ ರ್ಝಲಚಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನು ಸ್ವಾರ. ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕದಾ—ಕಿಮ್ ಶಬ್ದ. ಸರ್ವೈಕಾನ್ಯಕಿಯೆತ್ತದಃ ಕಾಲೇದಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೩-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಾಗ್ವಿಶೇಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್ವಿಶೇ ವಿಭಕ್ತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕಿಮಃ ಈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾದೇಶ. ಕದಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಪ್ರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಭನ್—ದಂಭು ದಂಭೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಜ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಝೋಽಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅನಿಧಿತಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಮಾಜ್‌ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಬಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದ ಶಸಿಗೆ ಜಶ್ಯಸೋಃ ಶಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿ ಆದೇಶ. ಶೇಕ್ಯಂಧಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಉಪಮಿಮೀಹಿ—ಮಾಜ್ ಮಾನೇ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶ್ಲ ಎಕರಣ. ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಸೇರ್ಕೊಪಿಚ್ಛೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಟನ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಭೃಷಾಮಿತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಾಕಾರಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶವು ಜಾತ್ಯಾಗುವುದರಿಂದ ಘುಮಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಮಿಮೀಹಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಚನಾಯೋಗೇ ಪ್ರಥಮಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಿಜಾಚೋದಾತ್ತವತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾನುಷ—ಮನೋರ್ಜಾತಾವಾನ್ಯಾತ್ ಸುಕ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜಾಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸುಕಾಗಮ. ತದ್ಧಿತೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಮಾನುಷಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಏಜ್ಹಸ್ವಾತ್ ಸಂಬುದ್ಧೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಎಂಭತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಚತುರ್ದಶೇನುನಾಕೇ ನವ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಪ್ರ ಯ ಇತಿ ದ್ವಾದಶಚರ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ
ಗೋತಮಸ್ಯಾಷ್ಠಂ | ಪಂಚಮಿದ್ವಾದಶ್ಯೌ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾ | ಶಿಷ್ಟಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಮರುತೋ ದೇವತಾ | ತಥಾ
ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ ಯೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾರುತಂ ಹ ಪಂಚಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ | ಹಶಬ್ಧಪ್ರಯೋಗಾ-
ದಿದಮಾದೀನಿ ಚಿತ್ತಾರಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಮರುದ್ದೇವತ್ಯಾನಿ || ಅಭಿಪ್ಲವಷಡಹಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇಹನ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತ
ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಮಾರುತನಿವಿದ್ವಾನೀಯಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ
ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ || ಅ. ೬೬ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕ
ದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವುವು. (೮೫-೯೩) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಐದನೆಯ
ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನು
ಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಪ್ರ ಯೇ ದ್ವಾದಶ ಮಾರುತಂ ಹ ಪಂಚಮ್ಯಂತೇ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಾವಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಹ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಸೂಕ್ತಗಳು ಮರು

ದ್ವೇವತಾಕನೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಅಭಿಶ್ಲವಷಡಹವೆಂಬ ಯಾಗದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸ ಆಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರುತನಿವೃದ್ಧಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾ ಇತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೭-೭)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೫

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೫ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೭ || ವರ್ಗ— ೯, ೧೦ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಸ್ತಕಂಖ್ಯೆ— ೧೨ ||

|| ಮುಷೀ—ಗೋತಮೋ ರಾಸೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ||

|| ಭಂದೀ— ೧-೪, ೬-೧೧, ಜಗತೀ, ೧೫-೧೨, ತ್ರಿಷ್ಟುಕಾ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರ ಯೇ ಶುಂಭಂತೇ ಜನಯೋ ನ ಸಪ್ತಯೋ ಯಾಮಸ್ತು.

ದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ ಸುದಂಸಸಃ ।

ರೋದಸೀ ಹಿ ಮರುತಶ್ಚಕ್ರೀ ವೃಥೇ ಮದಂತಿ ನೀರಾ ವಿದಥೇ.

ಸು ಘೃಷ್ಟಯಃ || ೧ ||

|| ಸದೇಶಾಃ ||

ಪ್ರ | ಯೇ | ಶುಂಭಂತೇ | ಜನಯಃ | ನ | ಸಪ್ತಯಃ | ಯಾಮನ್ | ರುದ್ರಸ್ಯ |
 ಸೂನವಃ | ಸುದಂಸಸಃ |
 ರೋದಸೀ ಇತಿ | ಹಿ | ಮರುತಃ | ಚಕ್ರೀ | ವೃಧೇ | ಮದಂತಿ | ವೀರಾಃ | ವಿ-
 ದಧೇಷು | ಘೃಷ್ಣಯಃ || ೧ ||

ಸಾಯನಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ಯಾಮನ್ ಯಾಮನಿ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಪ್ರ ಶುಂಭಂತೇ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಸ್ತಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾನ್ಯಲಂಕುರ್ವಂತಿ ಜನಯೋ ನ ಜಾಯಾ ಇವ | ಯಥಾ ಯೋಷಿತಃ ಸ್ತಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾನ್ಯಲಂಕುರ್ವಂತಿ ತದ್ಭತ್ | ಕೀದೃಶಾ ಮರುತಃ | ಸಪ್ತಯಃ ಸರ್ಪಣಶೀಲಾಃ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ | ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಸುದಂಸಸಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಃ | ಏತದೇವೋಪಸಾದಯತಿ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾನ್ಮರುತೋ ರೋದಸೀ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾ ವೃಧೇ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ವರ್ಧನಾಯ ಚಕ್ರೀ ಕೃತವಂತಃ | ಅತಃ ಸುದಂಸಸ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೀರಾ ವಿಶೇಷೇಣ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಶೀಲಾಃ ಘೃಷ್ಣಯೋ ಘರ್ಷಣಶೀಲಾಃ | ಮಹೀರುಹಶಿಲೋಚ್ಚಯಾದೇರ್ಭಂಜಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಭೂತಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ ವಿದಧೇಷು | ವಿದಂತೇಷು ಯಶ್ಚವ್ಯತಯಾ ದೇವಾನಿತಿ ವಿದಥಾ ಯಜ್ಞಾಃ | ತೇಷು ಮದಂತಿ | ಸೋಮಸಾನೇನ ಹೃಷ್ಯಂತಿ || ಶುಂಭಂತೇ | ಶುಭ ಶುನ್ಭ ದೀಪ್ತಾ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಜನಯಃ | ಜಾಯಂತ ಆಸ್ತಪತ್ಯಾನೀತಿ ಜನಯೋ ಜಾಯಾಃ | ಇನ್ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಇತಿ-
 ನ್ವತ್ಯಯಃ | ಯಾಮನ್ | ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೇ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾದಾತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಭಾವೇ ಮನಿನ್ | ಸುಶಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸುದಂಸಸಃ | ದಂಸ ಇತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಶೋಭನಂ ದಂಸೋ ಯೇಷಾಂ | ಸೋಮಸಾನೇನ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾ-
 ದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚಕ್ರೀ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ವೃಧೇ | ವೃಧು ವೃದ್ಧಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾನೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾನೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ಮದಂತಿ | ಮದೀ ಹರ್ಷೇ | ಶ್ಯನಿ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ವಿದಧೇಷು ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ರುನಿಧಿಭ್ಯಾಂ ಕಿದಿತ್ಯಥ-
 ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಘೃಷ್ಣಯಃ | ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ | ಕೃವಿಘೃಷ್ಣೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಸ್ವತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸಪ್ತಯಃ—ನುಸುಳಿಕೋಗತಕ್ಕವನು | ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರನು. | ಹಿ—ಯಾವ ಕಾರಣ ದಿಂದ | ರೋದಸೀ—ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳರಡನ್ನೂ | ವೃಧೇ—(ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂನ) ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ |

ಚಕ್ರೀ—ಮಾಡಿದರೊ (ಅದ್ದರಿಂದ) | ಸುದಂಸಸಃ—ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವರೂ | ವೀರಾಃ—ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ | ಘೃಷ್ಣಯಃ—(ಪರ್ವತಶಿಲೆಗಳನ್ನು) ಪುಡಿಮಾಡುವವರೂ ಆದ | ಯೇ ಮರುತಃ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯಾಮನ್—ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜನಯೋ ನ—(ಸುಂದರ) ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ | ಪ್ರ ಕುಂಭಂತೇ—(ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೊ (ಅಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳು) ವಿದರ್ಭೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಮದಂತಿ—(ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ) ಸಂತ್ಯಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಸರಿಮಹೋಗತಕ್ಕವೂ, ರುವ್ರಪುತ್ರರೂ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಕೃತಿಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳೂ ಮತ್ತು ಪರ್ವತಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ದೇಹಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಪ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ

English Translation

The Maruts who are going forth decorate themselves like females; they are the brave sons of Rudra and the doers of good work by which they promote the welfare of earth and heaven; they are heroes who crush the solid rocks and they delight in sacrifices

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಯರ ವಿವರಣೆಯು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು—

ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ ವಾ ||

ಮಿತಂ ಎಂದರೆ ಸುತ್ತಿಷ್ಟವೆಂದರ್ಥವು. ಸುತ್ತಿಷ್ಟವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಮರುತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿಣೋ ವಾ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಅಮಿತರಾವಿಣಃ ಎಂದು ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಮಿತ ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ, ರಾವಿಣಃ—ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರ್ಥಮಾಡುವರು. ಆದರಂತೆಯೇ ಅಮಿತರೋಚಿನಃ ಎಂದೂ ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಮರುದ್ವಿರಿಂದ ಸಖ್ಯಂತೇ ಅಸ್ತು (ಮ. ಸಂ. ೮-೯೬-೨) ಎಂದು ಇಂದ್ರನ ಸ್ತುತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಇವರಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಇದೆ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರುದ್ವೇವತಾಕವಾಗಿವೆ.

ಇದಲ್ಲದೆ ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಏಳು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಪೂಷಾ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಯೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದೊಂದು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನೇಕರಿರುವರು. ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಸಪ್ತೈಃ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೩೩-೬) ಎಂದರೆ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯಾಕವಾದ ಮೂರು ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಗುಂಪುಗಳೆಂದೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿ ಸಪ್ತಿಸ್ತ್ವಾ ಮರುತೋ (ಮು. ಸಂ. ೮-೯೬-೮) ಮೂರು ಅರವತ್ತು ಎಂದರೆ ನೂರ ಎಂಭತ್ತು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ. ಇವರು ರುದ್ರರ ಪುತ್ರರೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ರುದ್ರಿಯಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಶ್ನಿಯು (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಹಸು) ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ಪೃಶ್ನಿನಾತರಃ—ಎಂದರೆ ಪೃಶ್ನಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಶ್ನಿನಾತರಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ಮೇಘಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಾಗ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಶಬ್ದ ಸಹಿತವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ಮಿಂಚಿನಿಂದಲೂ ಇವರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ ಮತ್ತು ವಾಯುವಿನಿಂದಲೂ, ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರೆಂದೂ, ಸ್ವತಃ ಉತ್ಪನ್ನರೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ರೋದಸೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು ಇವರ ಪತ್ನಿಯೆಂದೂ ಇಂದ್ರಾಣೀ ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಯರಿಗೂ ಇವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ.

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು. ಶಿಡಿಲು ಮಿಂಚಿನೊಡನೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಂಬಂಧವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದವರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಮಿಂಚೇ ಇವರ ಆಯುಧವಾಗಿರುವುದು. ಶಿರಸ್ಸು, ಪಾದಗಳು, ಹೃದಯ ಮೊದಲಾದ ಅನಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆಯೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕೊಡಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆಯೂ ಇರುವ ವರ್ಣನೆಗಳನೇಕವಿವೆ. ಪೃಷ್ಠತೀ ಅಥವಾ ಚಿಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು (spotted deer) ಕಟ್ಟಿದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇದೆ.

ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ದೊಡ್ಡವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ತರುಣರು, ದುಷ್ಟವ್ಯುಗಗಳಂತೆ ಕ್ರೂರರಾದವರು. ಆದರೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಆಟಪಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರು. ಅವರು ಸಂಚರಿಸುವ ರಭಸವು ಶಿಡಿಲಿನಂತೆ ಮಹಾ ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಮಳೆಯನ್ನು ತರುವರು. ಮರುದ್ವೃಥೇ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯು ಇವರ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಹೆಗ್ಗುರುತಾಗಿರುವುದು. ಇವರು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವೃಷ್ಟಿಯು ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಎಂದು ವಿಧವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವುದು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತರುವುದಲ್ಲದೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು. ಇವರ ಗಾಂಧವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಇವರು ಸೋಮಪಾನಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಗಾಂಧಮಾಡುವರೆಂದೂ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಹ ಮಾಡುವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ.

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮವೆಂದರೆ ವೃತ್ರಾಸುರರನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವಾಗ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಇವರನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಸಹೋದರರೆಂದು ಸಂಚೋದಿಸಿತ್ತರೂ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡದೆ ಕೈಬಿಟ್ಟರೆಂದೂ ಅವಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರನು ಇವರ

ಮೇಲೆ ಪ್ರತೀಕಾರಕ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಸಂಹಾರಮಾಡಲುದ್ಯುಕ್ತನಾದನೆಂದೂ, ಅಗಸ್ಯಮುಷಿಯು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. (ಮ.ಸಂ. ೧-೧೬೫ ; ೧-೧೬೦)

ಮರುತ್ತುಗಳೊಡನೆ ರುದ್ರನು ಇರುವ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಆಯುಧವನ್ನು (ಕೊಡಲಿ, ಭರ್ಜಿ) ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. (ಮ. ಸಂ. ೨-೫೬-೯ ; ೨-೫೬-೧೨ ; ೨-೫೭-೪ ; ೧-೧೬೧-೧ ; ೧-೧೬೨-೨ ; ೧-೧೬೪-೮ ; ೧-೬೪-೯)

ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಕರ್ಮಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಾಯುದೇವತೆಗೂ ಅನೇಕ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿವೆ. ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಮತ್ತು ತೃತೀಯಸವನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಹವಾನಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಪಾತ್ರವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವೆವು. ವಾಯುವಿಗೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೆಂದರೆ—ವಾಯುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು ; ಮರುತ್ತುಗಳು ವರ್ಷಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗು, ಶಿಡಿಲು, ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಅರ್ಭಟದೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿಯೂ, ಭಯಂಕರವಾಗಿಯೂ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನರೆಂದೂ, ಶಬ್ದ ಮಾಡುವರೆಂದೂ, ಕ್ರೂರರಾದವರೆಂದೂ, ಬಹಳ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳುಳ್ಳವರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದ (ಸ್ವರ್ಗದ) ಪುತ್ರರೆಂದೂ, ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ (ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ಆಸಕ್ತರಾದವರೆಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುವವು.

ಜನಯಃ—ಜಾಯಂತ ಆಸ್ತಪತ್ಯಾನೀತಿ ಜನಯೋ ಜಾಯಾಃ | ಪುತ್ರಾದಿಸಂತತಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜನಯಃ ಎಂದರೆ ಜಾಯಾಃ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಯುವತಿಯರು.

ಕುಂಭಂತೇ—ಕುಭ ಕುನ್ವ ದೀಪ್ತೌ | ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಪ್ತಯಃ—ಸರ್ಪಣಶೀಲಾಃ | ಚಲಿಸುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ.

ಯಾಮನ್—ಯಾಮನಿ ಗಮನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ | ಹೊರಡುವಾಗ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ, ಬೀಸುವಾಗ

ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿರುವುದು. ಸತ್ಯಂ ತ್ವೇಷಾ ಅಮವಂತೋ ಧನ್ವನ್ ಚಿದಾ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ | (ಮ. ಸಂ. ೧-೩೮-೨) ನೊದಲಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಿಯಾಸಃ ಎಂದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ರುದ್ರಪುತ್ರರೆಂದೂ ವಿಶವನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ರುದ್ರಸ್ಯ ಸೂನವಃ | ರೋದಯತಿ ಸರ್ವಮಂತಕಾಲ ಇತಿ ರುದ್ರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ತಸ

ಪುತ್ರಾಃ | ಸರ್ವರನ್ನೂ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ದುಃಖದಿಂದ ರೋದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವವನಾದುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ರುದ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವನ ಪುತ್ರರು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸುದಂಸಸಃ—ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು (ನಿ. ೩-೧) ಸುದಂಸಸಃ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು.

ರೋದಸೀ—ಸ್ವಧೇ, ಪುರಂಧೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರೋದಸೀ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರೋದಸೀ ಎಂದರೆ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳು.

ವೃಧೇ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ | ವರ್ಧನಾಯ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು.

ವಿದಭೇಷು—ವಿದಂತ್ಯೇಷು ಯಷ್ಟವ್ಯತಯಾ ದೇವಾನಿತಿ. ವಿದಭಾಃ ಯಜ್ಞಾಃ | ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಆರಾಧಿಸುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯಜ್ಞನೆಂದು ಹೆಸರು. ವಿದಭೇಷು ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ

ಘೃಷ್ವಯಃ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ | ಘರ್ಷಣಶೀಲಾಃ | ಮಹೀರುಹಶಿಲೋಚ್ಚಯದೇರ್ಭಂಜಕಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ವೃಕ್ಷಪಾಷಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ನ್ಯಾಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶುಂಭಂತೇ—ಶುಭ ಶುಂಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದ ರೂಪ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಜನಯಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಜಾಯಂತೇ ಆಸು ಅಪತ್ಯಾನಿ ಇತಿ ಜನಯಃ ಜಾಯಾಃ ಇನ್ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇನ್ ಪ್ರಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜನಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಜನಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾಮನ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋಬಹುಲಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನದಿಂದ ಆತೋಮನಿನ್ ಕೃನಿಬ್ಬನಿಪತ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ರಮಾ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಃ—ದಂಸಃ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ಶೋಭನಂ ದಂಸೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುದಂಸಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರೀ—ದುಕ್ಯಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್ ಸ್ವರೂಪೋರೀಶಿ-
ರೀಚ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೀಚ್ ಆದೇಶ. ಯಣಾದೇಶ. ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ
ಹಿಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇರೀಚ್ ಚಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥಃ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ
ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್. ವೃಥ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಚನಾನಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾಚಾಮದ
ರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಿತ್ಯತೀಯಾದಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮದಂತಿ—ಮದೀ ಹರ್ಷೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ
ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವನಿಗೆ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಮದಂತಿ ಎಂಬುದು ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದರ್ಥೇಷು—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ರುವಿದಿಭ್ಯಾಂ ಕಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೯೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಥ
ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದೇಶದಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಾ ಬಹುವಚನಾನಂತರೂಪ.

ಘೃಷ್ಣಯಃ—ಘೃಷು ಸಂಘರ್ಷೇ. ಧಾತು. ಕೃವಿಘೃಷ್ಣಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿನ
ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚ
ನಾನಂತರೂಪ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಠಃ ||

ತ ಉಕ್ತಿತಾಸೋ ಮಹಿಮಾನಮಾಶತ ದಿವಿ ರುದ್ರಾಸೋ ಅಧಿ

ಚಕ್ರೀ ಸದಃ |

ಅರ್ಚಂತೋ ಅರ್ಕಂ ಜನಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಧಿ ಶ್ರಿಯೋ

ದಧಿರೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ || ೨ ||

ಪದಸಾರ:

ತೇ | ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಆಶತ | ದಿವಿ | ರುದ್ರಾಸಃ | ಅಧಿ | ಚಕ್ರೀ |
ಸದಃ |

ಅರ್ಚಂತಃ | ಅರ್ಕಂ | ಜನಯಂತಃ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಅಧಿ | ಶ್ರಿಯಃ | ದಧಿರೇ |
ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾತರಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾಸ್ತೇ ಮರುತ ಉಕ್ಷಿತಾಸೋ ದೇವೈರಭಿಷಿಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ಮಹಿಮಾನಂ ಮಹತ್ತಮಾಶತ | ಆಪ್ಸುವನ್ | ರುದ್ರಾಸೋ ರುದ್ರಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಃ | ಉಪಚಾರಾಜ್ಜನೈಃ ಜನಕಶಬ್ದಃ | ತೇ ರುದ್ರಪುತ್ರಾ ಮರುತೋ ದಿವಿ ದ್ಯೋತಮಾನೇ ನಭಸಿ ಸದಃ ಸದನಂ ಸ್ಥಾನಮಧಿ ಚಕ್ರೀ | ಅಧಿಕಂ ಸರ್ವೋತ್ಪ್ರಪ್ತಂ ಕೃತವಂತಃ | ಅರ್ಕಮರ್ಚನೀಯಮಿಂದ್ರಮರ್ಚಂತಃ ಪೂಜಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಸ್ಯ ಲಿಂಗಂ ವೀರ್ಯಂ ಜನಯಂತಃ | ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ಸ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೨೦ | ಇತ್ಯೇವಂರೂಪೇಣ ವಾಕ್ಯೇನೋತ್ತಾದಯಂತಃ | ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾತರಃ ಸೃಷ್ಟೀರ್ನಾನಾರೂಪಾಯಾ ಭೂಮೇಃ ಪುತ್ರಾ ಮರುತಃ ಶ್ರಿಯ ಐಶ್ವರ್ಯಾಣ್ಯಧಿ ದಧಿರೇ | ಅಧಿಕೈನಾಧಾರಯನ್ || ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ | ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಮಹಚ್ಛೆಬ್ಧಾತ್ ಸೃಷ್ಟಾದಿಲಕ್ಷಣ ಇಮನಿಚ್ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಆಶತ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇಂದ್ರಿಯಂ | ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದೃಷ್ಟಂ | ಸಾ. ೫-೨-೯೩ | ಇತಿ ಘಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ | ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾತರಃ | ಸ್ರಾಶ್ಚತೇ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣೀತಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಭೂಮಿಃ | ಶ್ರಾಯತೇ ಚ | ಇಯಂ ವೈ ಸೃಷ್ಟಿಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫ | ಘೃಣಿಃ ಸೃಷ್ಟಿ ರಿತ್ಯಾದೌ ನಿಸಾತನಾದಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಃ | ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾರ್ತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಋತಶ್ಚಂದಸಿ | ಸಾ. ೫-೪-೧೫೮ | ಇತಿ ಸಮಾಸಾಂತಸ್ಯ ಕಸಃ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಸೃತಿಗದಾರ್ಥ

ತೇ—(ಹಿಂದೆ ವರ್ಣಿತಗಳಾದ) ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ—(ದೇವತೆಗಳಿವ) ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿ | ಮಹಿಮಾನಂ—ಮಹಿಮೆಯನ್ನು | ಆಶತ—ಹೊಂದಿದರು | ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ದಿವಿ—ಸೃಕಾಶನಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ | ಸದಃ—(ತಮ್ಮ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ಅಧಿ ಚಕ್ರೀ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು | ಅರ್ಕಂ—ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅರ್ಚಂತಃ—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ | ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು | ಜನಯಂತಃ—ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾಗಿ | ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾತರಃ—ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ

ಭೂಮಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಶ್ರಿಯೇ— ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ದಧಿರೇ— ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹೊಂದಿದರು.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮರುತ್ತುಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಭಿಷಿಕ್ತರಾಗಿ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ರುದ್ರಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದರು. ಸೃಷ್ಟಿಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪೂಜ್ಯನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತ ಇಂದ್ರನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.

English Translation

They (Maruts) inaugurated by the Gods have attained majesty ; the Sons of Rudra have established their dwelling above the sky ; glorifying him (Indra) who merits to be glorified they have inspired him with vigour ; the Sons of Prisni (earth) have acquired glory.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೆ ದಿವ್ಯರಭಿಷಿಕ್ತಾಃ | ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾದವರು.

ರುದ್ರಾಸಃ—ರುದ್ರಪುತ್ರಾಃ | ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾಸಃ ಎಂದು ರುದ್ರರ ಹೆಸರನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಉಪಚಾರಾ ಜ್ಞನೈಃ ಜನಕತಬ್ಧಃ ಗೌರವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಸಂಜೋಧನೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಅಧಿ ಚಕ್ರೀರೇ ಸದಃ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅರ್ಚಂತೋ ಅರ್ಕಂ ಇಂದ್ರಿಯಂ—ಇಂದ್ರನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಇರುವವರಾಗಿ.

ಸೃಷ್ಟಿಮಾತರಃ—ಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ, ಗೋವು. ಸೃಷ್ಟಿಮಾತರಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಗೋವಿನ ಪುತ್ರರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಾನಾವಿಧವರ್ಣಯುಕ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಎಂದರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಸೃಶ್ವೇಃ ಪುತ್ರಾ ಉಪಮಾಸೋ ರಭಿಷ್ಯಾಃ ಸ್ವಯಾ ಮತ್ಯಾ ಮರುತಃ ಸಂ ನಿಮಿಕ್ಷುಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆ ಋಕ್ಕನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಪೃಶ್ನೀ ಪುತ್ರಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಗೋರೂ-
ಸಾಯಾ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಯ ವಾ ಪುತ್ರಸ್ಥಾನೀಯಾಃ—ಎಂದರೆ ಗೋರೂಪವಾದ ಭೂಮಿಯ ಅಥವಾ ಅಂತರಿಕ್ಷದ
ಪುತ್ರರೆಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು. ಸ್ಯಂದಸ್ತಾವಿಯು—ಪೃಶ್ನಿ ರಿತಿ ದ್ಯುನಾಮ | ದ್ಯೌರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ
ಮರುತಾಂ ತೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ | ದಿವಃ ಪುತ್ರಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು, ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರರು
ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಎಂದು
ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—

ಪೃಶ್ನಿಃ | ಪೃಶ್ನಿಃ | ನಾಕಃ | ಗೌಃ | ವಿಷ್ವಂ | ನಭ ಇತಿ ಷಟ್
ಸಾಧಾರಣಾನಿ || ಸಾಧಾರಣಾನ್ಯುತ್ಪರಾಣಿ ದಿವಶ್ಚಾ ದಿತ್ಯಸ್ಯ ||

(ನಿ. ೨-೧೩)

ಎಂದರೆ ಪೃಶ್ನಿಃ ಪೃಶ್ನಿಃ ನಾಕಃ ಗೌಃ ವಿಷ್ವಂ ನಭಃ ಎಂಬ ಆರು ಶಬ್ದಗಳೂ ಸ್ವರ್ಗಃ (ದಿವಃ) ಮತ್ತು ಆದಿತ್ಯರನ್ನು
ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದಗಳು. ಮತ್ತು—

ಪೃಶ್ನಿರಾದಿತ್ಯೋ ಭವತಿ | ಪ್ರಾರ್ತುತ ಏನಂ ವರ್ಣ ಇತಿ ನೈರುಕ್ತಾಃ
ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾ ರಸಾನ್ | ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ||
ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ ||
ಅಥ ದ್ಯೌಃ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾ ಜ್ಯೋತಿಭಿಃ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ಭಿಶ್ಚ ||

(ನಿ. ೨-೧೪)

ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಕಾಂತಿಯು ಇವನನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ವಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ
ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ನೈರುಕ್ತರು (ನಿರುಕ್ತಕಾರರು) ಹೇಳುವರು. ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾ ರಸಾನ್ ಎಂದರೆ ಸಹಿ ನಿತ್ಯಕಾಲಮೇವ
ರಸಾನಾಂ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾ ಭವತಿ | ಅಥಾಸ್ಯಕರ್ಮ ರಸಾದಾನಂ | ರಸವೆಂದರೆ ಉದಕವನ್ನು ಮಳೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ
ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತನಾದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಿಗೆ ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾ ಭಾಸಂ
ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ—ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಚಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಕಾಶವು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶಾಧಿಕೃದಿಂದ ಮಲಿನವಾಗುವುದು
ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವೋ ಭಾಸೇತಿ ವಾ— ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವನು ಆದುದರಿಂದ
ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನು.

ಇನ್ನು ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ ಎಂದರ್ಥವು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ವಾಃ ಜ್ಯೋತಿಭಿಃ ಪುಣ್ಯಕೃದ್ಭಿಶ್ಚ—
ಪ್ರಕಾಶವೆಂದಲೂ, ಪುಣ್ಯವೆಂದರೆ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ (ಸ್ವರ್ಗವು) ಎಂದರ್ಥವು.

ಇದು ಯಾಸ್ಕರ ವಿವರಣೆಯು, ಅದುದರಿಂದ ಪೃಶ್ನಿಯೆಂದರೆ ದ್ಯೌಃ—ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನೇ
ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಸ್ಪುತ್ರಾಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ
ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಯದ್ಯೂಯಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೮-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡುವಾಗ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೃಶ್ನಿನಾಮಕಥೇನುಪುತ್ರಾ ಮರುತಃ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು. ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವೆವು.

ಯದ್ಯೂಯಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ಮರ್ತಾಸಃ ಸ್ಯಾತನ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೮-೪)

ಅರ್ಚಂತೋ ಅರ್ಕಂ ಜನಯಂತ ಇಂದ್ರಿಯಮಧಿ ಶ್ರಿಯೋ ದಧಿರೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೫-೨)

ಪೃಷದಶ್ವಾ ಮರುತಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭಂಯಾನಾನೋ ವಿದಥೇಷು ಜಗ್ಮಯಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೮೯-೨)

ಸುಜಾತಾಸೋ ಜನುಷಾ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರೋ ದಿವೋ ಮರ್ಯಾ ಆ ನೋ ಅಚ್ಛಾ ಜಿಗಾತನ

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೯-೬)

ಉದೀರಯಂತ ನಾಯುಭಿರ್ವಾಶ್ರಾಸಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨-೨)

ಉದು ಸ್ವಾನೇಭಿರೀರತ ಉದ್ರಭೈರುದು ನಾಯುಭಿಃ | ಉತ್ಕ್ಲೋಮೈಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೨-೧೬)

ಅಭೀಮೃತಸ್ಯ ನಿಷ್ಪಸಂ ಮಹತೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೪-೫)

ಸ್ವಶ್ವಾಃ ಸ್ಥ ಸುರಥಾಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಸ್ವಾಯುಧಾ ಮರುತೋ ಯಾಥನಾ ಶುಭಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೭-೨)

ಕೋಸಯಥ ಪೃಥಿವೀಂ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭೇ ಯದುಗ್ರಾಃ ಪೃಷತೀರಯುಗ್ವಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೭-೨)

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ. ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಉಕ್ಷಿತಶಬ್ದವು ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಜಸ್ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಉಕ್ಷಿತಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿಮಾನಮ್—ಪೃಥ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಶಬ್ದವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥ್ವಾದಿಭ್ಯ ಇಮನಿಜ್ಜಾ (೫-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಮನಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಹಶಬ್ದದ ಟಿಗೆ (ಅ) ಲೋಪ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಚಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಮಹಿಮನ್ ಶಬ್ದವು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಶತ—ಅಶಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಜ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಸಸ್ತಮೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರಾಸಃ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜ ಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ.

ಅರ್ಚಂತಃ—ಅರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರಿಯಮ್—ಇಂದ್ರಿಯಮಿಂದ್ರಲಿಂಗಮಿಂದ್ರದ್ಯಷ್ಟೈ—(ಪಾ.ಸೂ.೫-೨-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಚ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಆಯನೇಯೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಘಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ.

ದಧಿರೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ—ಪ್ರಾಶ್ನತೇ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ಇತಿ ಪೃಶ್ನಿಃ ಭೂಮಿಃ (ಎಲ್ಲಾ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು) ಇಯಂ ವೈ ಪೃಶ್ನಿಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೪-೧-೫) ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಘೃಣಿಃ ಪೃಶ್ನಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಿಪಾತಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪೃಶ್ನಿಃ ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಋತತ್ಯಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಾಂತವಾದ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಪಿಗೆ ನಿಷೇಧ. ಅಸಾತ್ಯತ್ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜನಯಂತಃ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಳಜಂತದಮೇಲೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಶಪನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಳಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಶಪ್ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ಶಾಸ್ಕನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಳಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ನಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಗೋಮಾತರೋ ಯಚ್ಛುಭಯಂತೇ ಅಂಜಿಭಿಸ್ತನೂಷು ಶುಭ್ರಾ
ದಧಿರೇ ವಿರುಕ್ಮತಃ |

ಬಾಧಂತೇ ವಿಶ್ವಮಭಿಮಾತಿನಮಪ ವರ್ತ್ಮಾನ್ಯೇಷಾಮನು ರೀಯ-
ತೇ ಘೃತಂ || ೨ ||

ಶದಪಾಠಃ ||

ಗೋ ೨ ಮಾತರಃ | ಯತ್ | ಶುಭಯಂತೇ | ಅಂಜಿ ೨ ಭಿಃ | ತನೂಷು | ಶುಭ್ರಾಃ |
ದಧಿರೇ | ವಿರುಕ್ಮತಃ |

ಬಾಧಂತೇ | ವಿಶ್ವಂ | ಅಭಿ ೨ ಮಾತಿನಂ | ಅಪ | ವರ್ತ್ಮಾನಿ | ಏಷಾಂ | ಅನು |
ರೀಯತೇ | ಘೃತಂ || ೨ ||

ನಾಯನಭಾಷ್ಯ

ಗೋಮಾತರೋ ಗೋರೂಪಾ ಭೂನಿರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಮರುತ ಅಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿ-
ವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈರ್ಯದ್ಯದಾ ಶುಭಯಂತೇ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ಯಂಗಾನ್ ಶೋಭಾಯುಕ್ತಾನಿ ಕುರ್ವಂತಿ
ತದಾನೀಂ ಶುಭ್ರಾ ದೀಪ್ತಾ ಮರುತಸ್ತನೂಷು ಸ್ವಕೀಯೇಷು ಶರೀರೇಷು ವಿರುಕ್ಮತೋ ವಿಕೇಷೇಣ

ರೋಚಮಾನಾನಲಂಕಾರಾನ್ವಧಿರೇ | ಧಾರಯಂತಿ | ಅಪಿ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಭಿಮಾತಿನಂ ಶತ್ರುಮಪ
ಬಾಧಂತೇ | ಹಿಂಸಂತಿ | ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ವರ್ತ್ಮಾನಿ ಮಾರ್ಗಾನನುಸೃತ್ಯ ಘೃತಂ ಕ್ಷರಣಶೀಲಮುದಕಂ
ರೀಯತೇ | ಸ್ರವತಿ | ಯತ್ರ ಮರುತೋ ಗಚ್ಛಂತಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಮಪಿ ತದನುಸಾರೇಣ ತತ್ರ ಗಚ್ಛತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ಶುಭಯಂತೇ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಪಲ್ಲಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ |
ಅಞ್ಜಾ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಗತಿಷು | ಖನಿಕಷಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿವ್ವನಿಸ್ತನಿವನಿಸನಿಗ್ರಂಥಿಚರಿಭ್ಯಶ್ಚ | ಉ. ೪-೧೩೯ |
ಇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶುಭ್ರಾಃ | ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ | ಸ್ವಾಯಿತಂಜೀತ್ಯಾದಿನಾ ರಕ್ | ವಿರುಕ್ಮತಃ | ವಿಶಿಷ್ಟಾ ರುಕ್
ವಿರುಕ್ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರುಕ್ಮಂತಃ | ಮತುಸ್ಯಯಸ್ತಯಾದಿಶ್ಚೇನ ಪದತ್ವಾತ್ಪುತ್ರಂ | ಭತ್ವಾತ್ ಜಶ್ವಾತ್-
ಭಾವಃ | ರೀಯತೇ ರೀಜ್ | ಸ್ರವಣೇ | ದೈವಾದಿಕಃ ||೩||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗೋಮಾತರಃ—ಗೋರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅಂಜಿಭಿಃ—
ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸತಕ್ಕ ಅಭರಣಗಳಿಂದ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಶುಭಯಂತೇ—(ತಮ್ಮ
ಶರೀರಗಳನ್ನು) ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ (ಆಗ) | ಶುಭ್ರಾಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು |
ತನೂಷು—ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ | ವಿರುಕ್ಮತಃ—ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು | ದಧಿರೇ—ಹೊಂದಿರು
ತ್ತಾರೆ | ವಿಶ್ವಂ—ಸಮಸ್ತವಾದ | ಅಭಿಮಾತಿನಂ—ಶತ್ರುವನ್ನೂ | ಅಪಬಾಧಂತೇ—ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ |
ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ವರ್ತ್ಮಾನಿ—ದಾರಿಯಲ್ಲಿ (ದಾರಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ) | ಘೃತಂ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳ ನೀರು | ರೀಯತೇ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಗೋರೂಪವುಳ್ಳ ಪೃಥ್ವಿಯ ಪುತ್ರರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸತಕ್ಕ ಅಭರಣ
ಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗ ತಮ್ಮ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ಆಗ ಅವರು ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಶರೀರ
ಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಅವರ ಸಕಲ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಾರೆ.
ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

English Translation

When the sons of the earth (Maruts) decorate themselves with ornaments they shine resplendent in their persons with brilliant decorations; they drive away every adversary from their path and the waters follow their path.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಗೋಮಾತರಃ—ಗೌಃ ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯು. (ನಿ. ೧-೧) ಭೂಮಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ
ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂದು ದೇವಲೋಕದ ಧೇನುವಿನ ಪುತ್ರರು. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪೃಥ್ವಿಮಾತರಃ
ಎಂದೂ ಹೆಸರಿರುವುದು.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಗತಿಷು ರೂಪಾಧಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈಃ | ಅಂಜನ (ಕವ್ಯು) ಮೊದಲಾದ ರೂಪಾತಿಶಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ ಸುವುತಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ.

ಶುಭ್ರಾಃ—ಶುಭ್ರ ದೀಪ್ತೌ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ, ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯದಿಂದ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ.

ವಿರುಕ್ಮತಃ—ವಿಶೇಷೇಣ ರೋಚಮಾನಾನಲಂಕಾರಾನ್ | ಬಹಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲಂಕಾರಾದ್ಯಾಭರಣಗಳನ್ನೂ.

ಅಪ ಬಾಧಂತೆ ವಿಕ್ರಮಭಿಮಾತಿನಂ—ತಾವು ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು) ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸುವ. ಗಾಳಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ಎದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುವ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಉರುಳಿಸುವುವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವಿಷಾಂ ಅನು ರೀಯತೇ ಘೃತಂ—ಘೃತವೆಂದರೆ ಉದಕವು. (ನಿ. ೨-೨೪) ಮರುತ್ತುಗಳು ಬೀಸಿದ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಹಿಂದೆಯೇ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ಎಂದರೆ ಮಳೆಬರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನ್ಯಾಕಶಃಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶುಭ್ರಯಂತೇ—ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಿಷ್ಟೈ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋ ವಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರೂಪ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಕ್ಕೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಏತ್ಯ. ಕರ್ತರಿಶಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಯಮ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರದಿಂದ ಭಕಾರೋತ್ತರಾ ಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು. ಧಾತು. ಖನಿಕಸಿಕಸ್ಯಂಜ್ಯಸಿವಸಿ ಧ್ವನಿಸ್ತನಿ ವನಿ ಸನಿ ಗ್ರಂಥಿ ಚರಿಭ್ಯಕ್ಟ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಶುಭ್ರಾಃ—ಶುಭ್ರ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾಯಿತಂತೆವಂತಿತಕಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಿರುಕ್ಮತಃ—ವಿಶಿಷ್ಟಾರುಕ್ ವಿರುಕ್. ವಿರುಕ್ ಏಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿರುಕ್ಮತಃ. ರುಚ್ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೈಸ್ತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್. ಆಯಸ್ತಯಾದೀನಿ ಛಂದಸಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಮು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಚೋರಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ತದಿಂದ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಘನಾತ್ತ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಘೋತ್ತರ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಾಧಂತೇ—ಬಾಧ್ಯ ಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೀಯತೇ—ರೀಜ್ ಸ್ವನಣೇ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನಕ್ಕೆ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ. ಸೆದಾನಾಂ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ದಿವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಯನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

(1 ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ 1)

ವಿ ಯೇ ಭ್ರಾಜಂತೇ ಸುಮುಖಾಸ ಋಷ್ಟಿಭಿಃ ಪ್ರಚ್ಯವಯಂ.
 ತೋ ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿದೋಜಸಾ |
 ಮನೋಜುವೋ ಯನ್ಮರುತೋ ರಥೇಷ್ವಾ ವೃಷವ್ರತಾಸಃ ಪೃ-
 ಷ್ತೀರಯುಗ್ಧಂ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ವಿ | ಯೇ | ಭ್ರಾಜಂತೇ | ಸು ೨ ಮುಖಾಸಃ | ಋಷ್ಟಿ ೨ ಭಿಃ | ಪ್ರ ೨ ಚ್ಯವಯಂತಃ |
 ಅಚ್ಯುತಾ | ಚಿತ್ | ಓಜಸಾ |
 ಮನಃ ೨ ಜುವಃ | ಯತ್ | ಮರುತಃ | ರಥೇಷು | ಆ | ವೃಷ ೨ ವ್ರತಾಸಃ |
 ಪೃಷ್ಠೀಃ | ಅಯುಗ್ಧಂ || ೪ ||

ಉಪಾಖ್ಯಾಯಿಕೆ

ಸುಮಖಾಸಃ ಶೋಭನಯಜ್ಞಾ ಯೇ ಮರುತ ಯುಷ್ಪಿಭಿರಾಯುಧೈರ್ವಿ ಭ್ರಾಜಂತೇ ವಿಶೇಷೇಣ ದೀಪ್ಯಂತೇ ತೇ ಮರುತೋಽಚ್ಯುತಾ ಚಿತ್ ಚ್ಯಾವಯಿತುಮಶಕ್ಯಾನಿ ದೃಢಾನಿ ಪರ್ವತಾದೀನೈಶ್ಚೋಜಸಾ ಸ್ವರೇಯೇನ ಬಲೇನ ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕೃತಃ | ಹೇ ಮರುತೋ ಮನೋಜುವೋ ಮನೋವದ್ವೇಗಗತಯೋ ವೃಷವ್ರಾತಾಸೋ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಸೇಚನಸಮರ್ಥಸಪ್ತಸಂಘಾತ್ಯಕಾ ಯೂಯಂ ರಥೇಷ್ವಾತ್ಮೀಯೇಷು ಪೃಷತಿಃ | ವೃಷತ್ಯ ಇತಿ ಮರುದ್ವಾಹನಾನಾಂ ಸಂಜ್ಞಾ ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಮಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ | ಪೃಷದ್ಭಿಃ ಶ್ವೇತ-ಬಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾ ಮೃಗೀರ್ಯದ್ಯದಾಯುಗ್ವ್ಯಂ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ನಿಯುಕ್ತಾ ಅಕೃತ್ಯಂ | ತಗಾನೀಂ ಪರ್ವತಾದಿಕಂ ಪ್ರಚ್ಯವತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಮಖಾಸಃ | ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಶ್ಚಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತ ಇತಿ ನೌಪಾಖ್ಯಾಯಿಕೆಯ ಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತ್ಯಭಾವೇ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಚ್ಯುತಾ | ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇಲೋಪೇಃ | ಮನೋಜುವಃ | ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಕ್ವಿಬ್ಬಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿಬ್ಬೀರ್ಥಾ | ಅಯುಗ್ವ್ಯಂ | ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ | ಲುಜು ಧಿ ಚ | ಪಾ. ೮-೨-೨೫ | ಇತಿ ಸಕಾರ-ಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಸುಮಖಾಸಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞವುಳ್ಳ | ಯೇ—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯುಷ್ಪಿಭಿಃ—ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ | ವಿಭ್ರಾಜಂತೇ— ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೋ | (ಅವರು) ಅಚ್ಯುತಾ ಚಿತ್—ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, | ಓಜಸಾ—ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ | ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಮನೋಜುವಃ—ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ವೃಷವ್ರಾತಾಸಃ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು | ರಥೇಷು—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ಪೃಷತಿಃ—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅ ಅಯುಗ್ವ್ಯಂ—(ರಥಕ್ಕೆ) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ (ಆಗ ಪರ್ವತಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಚಲಿಸುತ್ತವೆ.) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಯುಕ್ತರಾದ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ, ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಬಲದಿಂದ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನೀವು ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ಯಾವಾಗ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ ಆಗ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ.

English Translation

They (Maruts) who are well worshipped shine with various weapons ; through their might, they are shakers of even unshakable (mountains & c.) Maruts, entrusted with the duty of sending rain, yoke the spotted deer to your cars.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸುಮುಖಾಸಃ—ಶೋಭನಯಜ್ಞಾಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವರು.

ಋಷಿಭಿಃ—ಆಯುಧೈಃ | ಆಯುಧಗಳಿಂದ, ಭರ್ಜಿಗಳಿಂದ.

ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಚ್ಯಾವಯಿತಾರಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸುವವರು, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವವರು

ಅಚ್ಯುತಾಃ—ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಸರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು.

ಓಜಸಾ—ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ.

ಮನೋಜುವಃ—ಜು ಇತಿ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳವರು. ನಾವು ಯಾವರೀತಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಅತಿಶಯವಾದ ವೇಗವುಳ್ಳವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವೃಷವ್ರಾತಾಸಃ—ನುಳೆಹುಯ್ಯುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥರಾದ.

ಪೃಷತೀಃ—ನುರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಪೃಷತೀಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೃಷತೀಃ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಬಿಳಿ ಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳು. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಾಹನಗಳಿರುವವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ವರು—

ಹರೀ ಇಂದ್ರಸ್ಯ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೀಃ | ಹರಿಕ ಅದಿತ್ಯಸ್ಯ | ರಾಸಭಾವತ್ಸಿನೋಃ | ಅಜಾಃ ಪೂಷ್ಣಃ | ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ | ಆರುಣ್ಯೋ ಗಾವಃ ಉಷಸಃ | ಶ್ಯಾವಾ ಸವಿತುಃ | ವಿಶ್ವ-ರೂಪಾ ಬೃಹಸ್ಪತೇಃ | ನಿಯುತೋ ವಾಯೋಃ ||

(ನಿ. ೨೨)

ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ಭ್ರಾಂಜತೇ—ಭ್ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಭ್ರಾಜಿ. ಯೇ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಯದ್ಭ್ರಾಜ್ಯ-ಶ್ಚ-ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಭಾತಪ್ರತಿಷೇಧ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಮಖಾಸಃ—ಶೋಭನಾಃ ಮಖಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಖಾಸಃ. ನೆಇ್ ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪನ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಷಷ್ಠೀಯುಕ್ತಃ ಛಂದಸಿ ವಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದ ಯೋಗವಿಭಾಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದೆ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬರುವ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿಗೆ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಚ್ಯಾವಯಂತಃ—ಚ್ಯುತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಬ್ದಕರಣ. ಶಬ್ದನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಆವಾದೇಶ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಚ್ಯುತಾ—ಶಸಿಗೆ ನವುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಶೇಶ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಮನೋಜುವಃ—ಜು ಎಂಬುದು ಸೌತ್ರವಾದ ಧಾತು ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಕ್ವಿಬ್ಬಚಿಪ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೮ ವಾ. ೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಮನೋಜುವಾ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃನುಕ್ತರಪಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಚಿತ್ಸುಧಾತು— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ.

ವೃಷವ್ರಾತಾಸಃ—ಜಸಿಗೆ ಆಜ್ಞಸೇರಸುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಕಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯುಗ್ವಾಮ್ — ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ವಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲೇಸಿಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಿಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ಚೋಃಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ಯದ್ರಥೇಷು ಪೃಷ್ಠತೀರಯುಗ್ಧಂ ವಾಜೇ ಅದ್ರಿಂ ಮರು-
ತೋ ರಂಹಯಂತಃ |

ಉತಾರುಷಸ್ಯ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ ಧಾರಾಶ್ಚರ್ಮೇವೋದಭಿವ್ಯಂದಂತಿ
ಭೂಮು || ೫ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಯತ್ | ರಥೇಷು | ಪೃಷ್ಠತೀಃ | ಅಯುಗ್ಧಂ | ವಾಜೇ | ಅದ್ರಿಂ | ಮರು-
ತಃ | ರಂಹಯಂತಃ |

ಉತ | ಅರುಷಸ್ಯ | ವಿ | ಸ್ಯಂತಿ | ಧಾರಾಃ | ಚರ್ಮ ಇವ | ಉದಭಿಃ | ವಿ |
ಉಂದಂತಿ | ಭೂಮು || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಪೃಷ್ಠತೀರ್ಯದ್ಯದಾ ರಥೇಷು ಪ್ರಾಯುಗ್ಧಂ ಪ್ರಾಯೂಯುಜತ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂ-
ತಃ | ವಾಜೇನ್ನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತ್ಯದ್ರಿಂ ಮೇಘಂ ರಂಹಯಂತೋ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯಂತಃ |
ಉತ ತದಾನೀಮರುಷಸ್ಯಾರೋಚಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ವೈದ್ಯುತಾಗ್ನೇರ್ವಾ ಸಕಾಶಾದ್ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಧಾರಾ
ಭವಂತೋ ವಿ ಸ್ಯಂತಿ | ವಿಮುಂಚಂತಿ | ವಿಮುಕ್ತಾಸ್ತಾಕ್ಲ ಧಾರಾ ಉದಭಿರುದಕೈಶ್ಚ ಮೇವ ಪರಿಮಿತ-
ಮಲ್ಪಂ ಚರ್ಮ ಯಥಾಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕ್ಲೇದ್ಯತೇ ಏವಂ ಭೂಮು ಸರ್ವಾಂ ಭೂಮಿಂ ವ್ಯಂದಂತಿ |
ನಿಶೇಷೇಣಾದ್ರಾಂ ಕುರ್ವಂತಿ || ರಂಹಯಂತಃ | ರಹಿ ಗತಾ | ವಿ ಸ್ಯಂತಿ | ಮೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ |
ದೈವಾದಿಕಃ | ಓತಃ ಶ್ಯನಿ | ಪಾ. ೭-೨-೭೧ | ಇತ್ಯೋಕಾರಲೋಪಃ | ಉಪಸರ್ಗಾತ್ಸುನೋತಿತಿ ಪತ್ತಂ |
ಉದಭಿಃ | ಪದ್ವನ್ನಿತ್ಯಾದಿನೋದಕಶಬ್ದಸ್ಯೋದನ್ನಾದೇಶಃ | ವ್ಯಂದಂತಿ | ಉನ್ತೀ ಕ್ಲೇದನೇ | ಭೂಮು |
ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಭೂಮಿಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯಾನೋ ಡಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಾಜೇ—ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅದ್ರಿಂ—ಮೇಘವನ್ನು | ರಂಹ-
ಯಂತಃ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತ | ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು | ರಥೇಷು—(ನಿಮ್ಮ)
ರಥಗಳಲ್ಲಿ | ಯಶ್—ಯಾವಾಗ | ಪ್ರೇತಯುಗ್ವೃಂದಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ | ಉತ—ಆಗ | ಅರು-
ಷಸ್ಯ—ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ ರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯ (ಸಕಾಶದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳು) |
ವಿಷ್ಯಂತಿ—ಬೀಳುತ್ತವೆ. | ಧಾರಾಃ—ಆ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಗಳು | ಉದಭಿಃ—ನೀರುಗಳಿಂದ | ಚರ್ಮೇವ—ಸಣ್ಣ
ಚರ್ಮವನ್ನು (ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ) ನೆನೆಸುವಂತೆ | ಭೂಮಿ—ಸಕಲ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ | ವ್ಯುಂದಂತಿ—ಒದ್ದೆಯಾಗು-
ವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಅನ್ನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಲು ನೀವು ಮೇಘವನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತ ಯಾವಾಗ
ನಿಮ್ಮ ಜಿಂಕೆಗಳನ್ನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುತ್ತೀರೋ ಆಗ ಕಾಂತಿಯುತನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಹತ್ತಿರದಿಂದ ಧಾರಾರೂಪವಾದ
ಮಳೆಯು ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆ ವೃಷ್ಟಿಧಾರೆಯು ಸಣ್ಣ ಚರ್ಮವನ್ನು ಕೊಂಚನೀರಿನಿಂದ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ನೆನೆಸುವಂತೆ
ಸಕಲ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಒದ್ದೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

English Translation

O Maruts, when for the sake of providing food, you have yoked the spotted deer to your chariots the drops (of water) fall from the radiant (Sun) and drench the earth with waters like a hide.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಷ್ಠತೀಃ—ಬಿಳಿಚಿಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಗಳು. ಇವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳು. spotted deer
or antelopes ಈ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ.

ವಾಜೇ—ಅನ್ನೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ | ಅನ್ನ ಅಥವಾ ಆಹಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಂತೆ
ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ.

ಅದ್ರಿಂ—ಮೇಘಂ | ಅದ್ರಿಃ ಗ್ರಾವಾ ಮೊದಲಾದ ಮೂನತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅದ್ರಿ
ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ರಿಂ ಎಂದರೆ ಮೇಘವನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೨) ಅದ್ರಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಿಂಚೆಂದೂ
(ನಿ. ೫-೪) ಪರ್ವತವೆಂದೂ (ನಿ. ೩-೫) ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುವು.

ರಂಹಯಂತಃ—ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರೇರಯಂತಃ | ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವ.

ಅರುಷಸ್ಯ—ಆರೋಚಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ನೈದ್ಯುತಾಗ್ನೇರ್ವಾ ಸಕಾಶಾದ್ವೈಷ್ಟ್ಯದಕಧಾರಾ ಭವಂತೋ ವಿಷ್ಯಂತಿ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನ (ಅಗ್ನಿಯ) ಬಳಿಯಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಹುಯ್ಯುವುದೆಂದರ್ಥವು. ಗುಡುಗು, ಮಿಂಚು, ಇವುಗಳ ಅರ್ಭಟದಿಂದ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಗಾಳಿಯು ಜೋರಾಗಿ ಬೇಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮುಷಿಯು ಮರುತ್ತುಗಳು (ಗಾಳಿಯು) ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಮಿಂಚಿನ ಬಳಿಯಿಂದ ಉದಕವನ್ನು ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಮಾಡಿರುವನು.

ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿ (ವಿದ್ಯುತ್) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಈ ವಿಷಯವು ಅನೇಕ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು—

ಅಥ ಕ್ಷರಂತಿ ಸಿಂಧವೋ ನ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಪ್ರ ನೀಚೀರಗ್ನೇ ಅರುಷೀರಜಾನನ್

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೦)

ಈಶಾನಕೃತೋ ಧುನಯೋ ರಿಶಾದಸೋ ವಾತಾನ್ ವಿದ್ಯುತಸ್ತವಿಷೀಭಿರಕ್ರತ |

ದುಹಂತ್ಯೋಧರ್ದಿನ್ಯಾನಿ ಧೂತಯೋ ಭೂಮಿಂ ಪಿನ್ವಂತಿ ಸಯಸಾ ಪರಿಪ್ರಯಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೬೪-೫)

ಅಗ್ನಿಭ್ರಾಜಸೋ ವಿದ್ಯುತೋ ಗಭಸ್ತ್ಯೋಃ ಶಿಪ್ರಾಃ ಶೀರ್ಷಸು ವಿತತಾ ಹಿರಣ್ಯಯಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಸ್ಯಂತಿ—ಪೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ | ವಿಷ್ಯಂತಿ ವಿಮುಂಚಂತಿ | ಸುರಿಸುವವು, ಮಳೆಯನ್ನು ಮುಯ್ಯುವವು.

ಚರ್ಮಇವ ಉದಭಿಃ—ಚರ್ಮವು, ಉದಕದಿಂದ ಹೇಗೆ ನೆನೆಯಿಸಲ್ಪಡುವುದೋ ಹಾಗೆ.

ಉಂದಂತಿ ಭೂಮು—ಭೂಮಿಯನ್ನು ನೆನೆಯಿಸುವವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಯುಗ್ವಾಮ್—ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮರುತಃ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಂಹಯಂತಃ—ರಹಿ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಿತೋನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗನು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಇದನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀ ಕರಿಸಿ ಣಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ರಹಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಣಚ್‌ಸ್ವರದಿಂದ ಹಕಾರೋತ್ತರ ಅಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗನು ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಯಂತಿ—ಮೋ ಅಂತಕರ್ಮಣಿ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ಧಾತ್ಯಾದೇಃ ಪಃ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ ಲಟಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಓತಃ ಕ್ಯನಿ (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಓಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಸ್ಯಂತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶುಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧ ಬಂದಾಗ ಉಪಸರ್ಗಾತ್ ಸು-ನೋತಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಭಿಃ—ಉದಕ+ಭಿನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್ ಹ್ಯತ್—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಉವನ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪದಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಸಿವ್ಧವಾನುಗರಿಂದ ಎತ್ಪಾದಿಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವ್ಯುಂದಂತಿ—ಉಂದೀ ಕ್ಲೇದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಟಿಗೆ (ಇ) ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂನವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ

ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಸ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋ ರಘುಪತ್ಯಾನಃ

ಪ್ರ ಜಿಗಾತ ಬ್ರಾಹುಭಿಃ |

ಸೀದತಾ ಬರ್ಹಿರುರು ವಃ ಸದಸ್ಯತಂ ಮಾದಯಧ್ಧಂ ಮರು-

ತೋ ಮಧ್ನೋ ಅಂಧಸಃ || ೬ ||

॥ ಸದಸಾ೪೧ ॥

ಆ | ವಃ | ವಹಂತು | ಸಪ್ತಯಃ | ರಘುಃ ಸ್ಯದಃ | ರಘುಃ ಪತ್ನಾನಃ | ಪ್ರ |

ಜಿಗಾತ | ಬಾಹುಃ ಭಿಃ |

ಸೀದತ | ಆ | ಬರ್ಹಿಃ | ಉರು | ವಃ | ಸದಃ | ಕೃತಂ | ಮಾದಯಧ್ವಂ | ಮು-

ರುತಃ | ಮಧ್ವಃ | ಅಂಧಸಃ || ೬ ||

॥ ಸಂಹಿತಾ೪೧ ॥

ತೃತೀಯಸವನ ಆ ವೋ ವಹಂತ್ವಿತಿ ಪೋತುಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋಽಮೇವ ನಃ ಸುಹವಾ ಆ ಹಿ ಗಂತನ | ಆ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಸಪ್ತಯಃ ಸರ್ಪಣಶೀಲಾ ಅತ್ಯಾ ಆ ವಹಂತು | ಆಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರಾಪಯಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ ಸಪ್ತಯಃ | ರಘುಷ್ಯದೋ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ | ನೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ರಘುಪತ್ನಾನೋ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಪತಂತೋ ಗಚ್ಛಂತೋ ಯೂಯಂ ಬಾಹುಭಿಃ ಸ್ತಕೀಯೈರ್ಹಸ್ತೈರಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯಂ ಧನಮಾಹೃತ್ಯ ಪ್ರ ಜಿಗಾತ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛತ | ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸದಃ ಸದನಂ ನೇದಿಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಮುರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕೃತಂ | ತತ್ರ ಯದಾಸ್ತೀರ್ಣಂ ಬರ್ಹಿಸ್ತದಾ ಸೀದತ | ತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಹಿಷ್ಯಪವಿತತ | ಉಪವಿತ್ಯ ಚ ಮಧ್ವೋ ಮಧುರಸ್ಯಾಂಧಸಃ ಸೋಮ-ಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಾನೇನ ಮಾದಯಧ್ವಂ | ತೃಪ್ತಾ ಭವತ || ರಘುಷ್ಯದಃ | ರಘು ಸ್ಯಂದಂತ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ತವಣೇ | ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ಕೃದುತ್ತರಪದ-ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಘುಪತ್ನಾನಃ | ಪತ್ನೈ ಗತಾ | ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೃಶ್ಯಂತ ಇತಿ ವನಿಪ್ | ಜಿಗಾತ | ಗಾ ಸ್ತುತೌ | ಜೌಹೋತ್ಯಾದಿಕಃ | ಜಿಗಾತಿತಿ ಗತಿಕರ್ಮಸು ಸಾಶಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮ-ಬಹುವಚನಸ್ಯ ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಶ್ಲೇತಿ ತಬಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯ ಹಿತ್ತೇನ ಜಃತ್ಯಾ ಭಾವಾದೀ ಹಲ್ಯಘೋರಿ-ತಿತ್ಯಾಭಾವಃ | ಸದಃ | ಅತಃ ಕೃಕಮಿತಿ | ಪಾ. ೮-೩-೪೬ | ನಿಜರ್ಷನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ | ಮಾದಯಧ್ವಂ ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ | ಚುರಾದಿರಾತ್ಮನೇಸದೀ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮನ್ನು | ರಘುಷ್ಯದಃ— ಸುಲಭವಾಗಿ ಸರಿದುಹೋಗತಕ್ಕವನು | ರಘುಪತ್ನಾನಃ—ನೇಗವಾಗಿ ನೆಗೆಯತಕ್ಕವನು ಆದ | ಸಪ್ತಯಃ—ಕುದುರೆಗಳು | ಆ ವಹಂತು—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ) ಕರೆತರಲಿ. | (ನೀವು) ಬಾಹುಭಿಃ—ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳಿಂದ (ನಮಗೆ) ಕನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು

ತುಂಬಿಕೊಂಡು) | ಪ್ರಜಿಗಾತ—ಒಡನೆ ಬನ್ನಿರಿ. | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವಃ—ನಿಮಗೆ | ಸದಃ—
ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ | ಕೃತಂ—ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧವಾಗಿ)ದೆ. | ಬರ್ಹಿಃ—ದರ್ಭಾ
ಸನದ ಮೇಲೆ | ಆ ಸೀದತ—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ. | ಮಧ್ವಃ—ಮಧುರವಾದ | ಅಂಧಸಃ—(ಸೋಮರಸ ರೂಪ
ವಾದ) ಅನ್ನದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮಾದಯಧ್ವಂ—ಸಂತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸರಿದುಹೋಗತಕ್ಕವೂ ವೇಗವಾಗಿ ನೆಗೆಯತಕ್ಕವೂ ಆದ ಕುದುರೆ
ಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರಲಿ. ನಿಮ್ಮ ಕೈಗಳ ತುಂಬ ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಧನವನ್ನು
ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಒಡನೆಯೇ ಬನ್ನಿರಿ. ನಿಮಗೆ ವೇದಿರೂಪವಾದ ಸ್ಥಾನವು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದೆ. ಬಂದು
ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಧುರವಾದ ಸೋಮರಸಪಾನದಿಂದ ಸಂತ್ಯಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Let your swift-going horses bear you hither ; and moving swiftly
come with your hands (filled with good things) ; sit, Maruts upon the broad
seat made of clipped sacred grass and be delighted with the sweet sacrificial
food.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ಯತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಪೋತ್ಯನೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನು ಆ ವೋ ವಹಂತು ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾನುಂತ್ರ
ವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ವೋ ವಹಂತು ಸಪ್ತಯೋ ರಘುಷ್ಯದೋಽ
ಮೇವ ನಃ ಸುಹವಾ ಆ ಹಿ ಗಂತನ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೫)

ಸಪ್ತಯಃ— ಸರ್ಪಣಶೀಲಾ ಆಶ್ವಾಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಕುದುರೆಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳ
ವಾಹನವಾದ ಪೃಷತೀಃ ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ರಘು ಎಂದರೆ ಲಘು. ವರ್ಣಸ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ರಕಾರದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.
ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸ್ಯಂದಮಾನಾಃ ವೇಗೇನ ಗಚ್ಛಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ (ಕುದುರೆಗಳು)

ರಘುಪತ್ನಾನಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ರಘುಷ್ಯದಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇ ಇರುವುದು. ಆದರೆ ಈ ಶಬ್ದವು ಮರು
ದ್ವೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು. ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಪತಂತೋ ಗಚ್ಛಂತೋ ಯೂಯಂ | ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ
ಮರುದ್ವೇವತೆಗಳಾದ ನೀವು ಎಂದರ್ಥವು.

ಜಿಗಾತ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ | ಜೌಹೋತ್ಯಾದಿಃ | ಜಿಗಾತೀತಿ ಗತಿಕರ್ಮಸು ಪಾಠಾದತ್ರ ಗತ್ಯರ್ಥಃ |
ಬನ್ನಿ ಅಥವಾ ಹೋಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉರು—ನಿಸ್ತಾರವಾದ, ದೊಡ್ಡ ದಾದ.

ಮಧ್ಯಃ—ಸಿಹಿಯಾದ, ರುಚಿಕರವಾದ.

ಅಂಧಸಃ—ಸೋಮಲಕ್ಷಣಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ | ಸೋಮಪಾನರೂಪವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಅಥವಾ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನದ

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಹಂತು—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ತಂತಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಘುಷ್ಯದಃ—ರಘು ಸ್ಯಂವಂತೇ ಇತಿ ರಘುಷ್ಯದಃ ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಲೋಪ. ಕಾಪಿಲಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ರಘು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲತ್ವವಿಲ್ಲ. ರಘುಷ್ಯದ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರ ಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ

ರಘುಪತ್ಯಾನಃ—ರಘು ಪತಂತಃ ರಘುಪತ್ಯಾನಃ ಪತ್ಯಾ ಧಾತು. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಸಿ ದ್ಯಶ್ಯಂತೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಘುಪತ್ಯನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯೇ ಚ್ಯಾಸಂಬುದ್ಧೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಷ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗಾತೆ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಜಿಗಾತಿ (ನಿರು. ೨-೧೪-೧೧೩) ಎಂದು ಗತಿಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಪ್ಪನಪ್ಪನಫನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಾದೇಶ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜಿತ್ವಾದಿಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವಾದಿಕಾರ್ಯಗಳು ಬಂದಾಗ ಈ ಹಲ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಘ್ರತೆ—ಸದ್ ಅಲ್ಪ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತೆಸ್ ಫಸ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ರೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸದಃ—ಸದಃ+ಕೃತಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಕೃತ್ ಧಾತು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತಃಕೃಕಮಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾದಯಧ್ಯಮ್—ಮದ ತೃಪ್ತಿಯೋಗೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಸತ್ಯಾಪೇಪಾಕ-
ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ರೋಟ್
ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶವಾವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ.
ಅಯಾದೇಶ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೇ॑ ५ ॒ವ॒ರ್ಧ॒ಂತ॒ ಸ್ವ॑ತ॒ವ॒ಸೋ॑ ಮ॒ಹಿ॒ತ್ವ॒ನಾ॑ ನಾ॒ಕಂ॑ ತ॒ಸ್ಥು॒ರು॒ರು
ಚ॒ಕ್ರಿ॒ರೇ॑ ಸ॒ದಃ॑ |

ವಿ॒ಷ್ಣು॒ರ್ಯ॒ದ್ಧಾವ॒ದ್ವೃ॒ಷಣಂ॑ ಮ॒ದ॒ಚ್ಯು॒ತಂ॑ ವ॒ಯೋ॑ ನ ಸೀ॒ದ॒ನ್ಮ-
ಧಿ॑ ಬ॒ರ್ಹಿ॒ಷಿ॑ ಪ್ರಿ॒ಯೇ॑ || ೨ ||

ಋದಪಾಠಃ

ತೇ | ಅವ॒ರ್ಧ॒ಂತ | ಸ್ವ॑ತ॒ವ॒ಸಃ | ಮ॒ಹಿ॒ತ್ವ॒ನಾ | ಆ | ನಾ॒ಕಂ | ತ॒ಸ್ಥುಃ | ಉ-
ರು | ಚ॒ಕ್ರಿ॒ರೇ | ಸ॒ದಃ |

ವಿ॒ಷ್ಣುಃ | ಯತ್ | ಹ | ಆನತ್ | ವೃ॒ಷಣಂ | ಮ॒ದ॒ಚ್ಯು॒ತಂ | ವಯಃ | ನ |
ಸೀ॒ದನ್ | ಅಧಿ | ಬ॒ರ್ಹಿ॒ಷಿ | ಪ್ರಿ॒ಯೇ || ೨ ||

ಸಾಯಾಭಾಸ್ಯಂ

ತೇ ಮರುತೋಽವರ್ಧಂತ | ವೃದ್ಧಿಂ ಗತಾಃ | ಕೀದೃಶಾಃ | ಸ್ವತವಸಃ ಸ್ವಾಶ್ರಯಬಲಾಃ | ನಾನ್ಯಸ್ಯ
 ಕಸ್ಯಚಿದ್ಬಲಮಪೇಕ್ಷಂತೇ | ವೃದ್ಧಿಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ಮಹಿತ್ವನಾ ಮಹಿಮ್ನಾ ಮಹತ್ತ್ರೇನ ನಾಕಂ ಸ್ವರ್ಗಮಾ
 ತಸ್ಥಃ ಅಸ್ಥಿತವಂತಃ | ಸದಃ ಸದನಂ ನಭೋಲಕ್ಷಣಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚ ಸ್ವಕೀಯನಿನಾಸಾಯೋರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
 ಚಕ್ರೀ | ಯದ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ಯದರ್ಥಂ ವೃಷಣಂ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಕಂ ಮದಚ್ಯುತಂ ಮದಸ್ಯ
 ಹರ್ಷಸ್ಯಾಸೇಕ್ತಾರಂ ಯಜ್ಞಂ ವಿಷ್ಣುರ್ಹಾವತ್ ವಿಷ್ಣುರೇನಾಗತ್ಯ ರಕ್ಷತಿ ತೇ ಮರುತೋ ವಯೋ ನ
 ಪಕ್ಷಿಣೋ ಯಥಾ ಶೀಘ್ರಮಾಗಚ್ಛಂತಿ ಏವಂ ಶೀಘ್ರಮಾಗತ್ಯ ಬರ್ಹಿಷ್ಯಧ್ಯಸ್ತದೀಯೇ ಯಜ್ಞೇ ಪ್ರಿಯೇ
 ಪ್ರೀತಿಕರೇ ಸೀದನ್ | ಸೀದಂತು | ಉಪವಿಶಂತು || ತೇಽವರ್ಧಂತ | ಸ್ವರಿತೋ ವಾನುದಾತ್ತೇ ಪದಾದಾ
 | ಪಾ. ೮-೨-೬ | ಇತ್ಯೇಕಾದೇಶಸ್ಯ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಮಹಿತ್ವನಾ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾದುತ್ತರಸ್ಯಾಜ್ಞೋ
 ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನಾಭಾವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಜಾದೇಶೋ ನಕಾರೋಪ
 ಜನಶ್ಚ | ತಸ್ಥಃ | ನಾಕಮಾತಸ್ಥಶ್ಚ ಸದಶ್ಚ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರೀ ಇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತೀತೇಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ
 ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜ್ ವಿಭಕ್ತೇರ್ನಿಘಾತಪ್ರತೀಪೇಧಃ | ಯತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಚತುರ್ಥ್ಯಾ
 ಲುಕ್ | ಅವತ್ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಜ್ | ವೃಷಣಂ | ವಾ ಪಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮ ಇತ್ಯಪಥಾ-
 ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಮದಚ್ಯುತಂ | ಮದಂ ಚ್ಯೋತತೀತಿ ಮದಚ್ಯುತ್ | ಚ್ಯುತಿರ್ ಆಸೇಚಿನೇ |
 ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಸೀದನ್ | ಲಿಜರ್ಥೇ ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಸ್ವತವಸಃ—(ಇತರ ಅಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೇ) ತಮ್ಮದೇ ಬಲವುಳ್ಳವರಾಗಿ (ತಮ್ಮ
 ಸ್ವಬಲದ ಅಶ್ರಯದಿಂದಲೇ) | ಅವರ್ಧಂತ—ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು | ಮಹಿತ್ವನಾ—(ತಮ್ಮ) ಮಹಿಮೆ
 ಯಿಂದ | ನಾಕಂ—ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು | ಆ ತಸ್ಥಃ—ಸೇರಿದರು | ಸದಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷರೂಪವಾದ) ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನ
 ವನ್ನು | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ | ಚಕ್ರೀ—ವಗಡಿಕೊಂಡರು | ಯತ್—ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೋಸ್ಕರ |
 ವೃಷಣಂ—(ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಸುರಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ಮದಚ್ಯುತಂ—ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು ಆದ ಯಜ್ಞವನ್ನು |
 ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವು | ಹ ಅವತ್—ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೋ (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು) | ವಯೋ ನ—
 ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ (ಬಂದು) | ಪ್ರಿಯೇ—ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು | ಬರ್ಹಿಷಿ ಅಭಿ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಅದ
 ದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ | ಸೀದನ್—ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಇತರ ಅಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಸ್ವಬಲದ ಅಶ್ರಯದಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು.
 ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು. ವಿಷ್ಣುವು
 ಇಷ್ಟಾರ್ಥಪ್ರದವಾದದ್ದು ಹರ್ಷದಾಯಕವಾದದ್ದು ಆದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಗಮನವಿಟ್ಟು
 ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೋ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಆದ
 ದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿ.

English Translation

Having confidence in their own strength they have increased in power ; they have attained heaven by their greatness, and have made for themselves a spacious dwelling ; may they (Maruts) for whom ' Vishnu ' gave his aid in the sacrifice that bestows all desires and confers delight, come quickly like birds, and sit down upon their beloved Kusa grass.

|| ವಿಶ್ವೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ್ವತವಸಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತವಸಾ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಸ್ವತವಸಃ ಎಂದರೆ—ಸ್ವಾಶ್ರಯಬಲಾಃ ನಾನೈಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿದ್ವಲಮಪೇಕ್ಷಂತೇ | ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಸಹಾಯವನ್ನು ವೇಕ್ಷಿಸದೆ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ಣುಃ ಯತ್ ಹ ಅವತ್ ವೃಷಣಂ ಮದಚ್ಯುತಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ, ಸಂತೋಷವನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಯಾವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಬಂದು ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನೋ ಅಂತಹ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವಿರುವುದು—

ಯದಾ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಹ ಮರುತ ಇಂದ್ರಸ್ಯ ವೃತ್ರಹನನೇ ಸಾಹಾಯ್ಯಂ ಚಕ್ರುಸ್ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ತೇ ಮಹತ್ತಮಾಪುಃ ಸ್ತಬಲನಂತಕ್ಚ ಬಭೂವುಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದೇವಾಕ್ಚ ಭೂತ್ವಾ ಸ್ವರ್ಗಮಧಿಷ್ಠಿತವಂತಃ | ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ಚ ಯಜಮಾನಾಸ್ತೇಷಾಮರ್ಥೇ ಯಜ್ಞಂ ಕುರ್ವಂತಿ ತೇ ಚ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಯಜ್ಞಂ ಪಕ್ಷಿವಚ್ಚೇಘ್ರಮಾಗತ್ಯ ಬರ್ಹಿಸಿ ನಿಷೀದಂತೀತಿ ||

ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣು ವಿನೋದನೆ ಬಂದು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು. ಆಗಿನಿಂದ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಇವರ ಬಲವೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆನಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರು ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಈ ದೇವತೆಗಳೂ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ದರ್ಭಾಸನದಮೇಲೆ ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಬೇಗನೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನ ಸ್ನೇಹಿತರು. ಮರುದ್ಧಿರಿಂದ್ರಸಖ್ಯಂ ತೇ ಅಸ್ತು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಈ ವಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವವು. ವಿಷ್ಣುವು ಇಂತಹ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಮಿತ್ರನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನೆಂದು—

ಸಖೇ ವಿಷ್ಣೋ ವಿತರಂ ವಿಕ್ರಮಸ್ಯ ದ್ಯೌರ್ದೇಹಿ ಲೋಕಂ ವಜ್ರಾಯ ವಿಷ್ವಭೇ |
ಹನಾವ ವೃತ್ರಂ ರಿಣಜಾವ ಸಿಂಧೂನಿಂದ್ರಸ್ಯ ಯಂತು ಪ್ರಸವೇ ವಿಸ್ವಪ್ಪಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೧೨)

ದಿವೋ ನ ತುಭ್ಯಮನ್ವಿದ್ರ ಸತ್ರಾಸುಯಂ ದೇವೇಭಿರ್ಧಾಯಿ ವಿಶ್ವಂ |

ಅಹಿಂ ಯದ್ವೃತ್ತಮಪೋ ವವ್ರಿವಾಂಸಂ ಹನ್ನ ಜೀಷಿನ್ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಚಾನಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೦-೨)

ತಮಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುರ್ಮಹಿಮಾನನೋಜಸಾಂತುಂ ದಧನ್ನಾನ್ಮಧುನೋ ವಿ ರಸ್ಯತೇ |

ದೇವೇಭಿರಿಂದ್ರೋ ಮಘನಾ ಸಯಾವಭಿರ್ವೃತ್ರಂ ಜಘನ್ಸ್ಯ ಅಭವದ್ವರೇಣ್ಯಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೩-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯನಾಡಿರುವ ವಿಷಯವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮು. ಸಂ. ೮-೨೭-೮ ; ೮-೮೩-೭ ; ೧೦-೯೨-೧ ; ೯-೩೩-೩ ; ೯-೩೪-೨ ; ೯-೫೬-೪ ; ೯-೬೩-೩ ; ೯-೬೫-೨೦ ; ೭-೩೭-೯ ; ೮-೧೨-೧೬ ; ೫-೮೭-೧ ; ೫-೮೭-೮ ಎಂಬ ಮುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಥವಾ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೋಮಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು.

ವಿಷ್ಣುಃ—ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂದೆಯೇ ಬರೆದಿದ್ದೇವೆ. ಮು. ಸಂ. ಭಾಗ ೩. 119, 124, 125. ನೇ ಪೇಜುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ಮುಕ್ಯಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ವಿಷ್ಣುರ್ವೈ ಯಜ್ಞಃ ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ವಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯು ಬೇಗನೆ ಹಾರಿಬರುವಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬರಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಯು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವನು

ಬರ್ಹಿಷಿ ಪ್ರಿಯೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ ಅವರು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕುಶವೆಂಬ ದರ್ಭೆಗಳನ್ನು ಪದರಪದರವಾಗಿ ಮೆತ್ತಗಿರುವಂತೆ ಹಾಸಿ ಆಸನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವರು. ಈ ದರ್ಭಾಸನದ ಮೇಲೆ ದೇವತೆಗಳು ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಗಳು ಅನೇಕ ಮುಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯೇ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಇಂತಹ ದರ್ಭಾಸನವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇ ವರ್ಧಂತ—ತೇ+ಅವರ್ಧಂತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಏಣಃ ಪದಾಂತಾದತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಸ್ಮರಿತೋ ನ್ಯಾನುದಾತ್ತೇ ಪದಾದೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬) ಪದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆನುದಾತ್ತವು ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶವಾದಾಗ ಸ್ಮರಿತವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತದೊಡನೆ ಏಕಾದೇಶ ಬಂದುದರಿಂದ ಸ್ಮರಿತವಾಗುತ್ತದೆ ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವತವಸಃ—ಸ್ವಕೀಯಂ ತವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸ್ವತವಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ಸನಾ — ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯದ ಮುಂದಿರುವ ಆಜ್ಞನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ನಾಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದಲೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಆ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಜಾದೇಶ. ನಕಾರಾಗಮ. ಮಹಿತ್ಸನಾ ಎಂಬುದು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋ ದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಮಿಃ—ಷ್ಯಾ ಗತಿನೈತ್ಯೌ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ-
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಸಾದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶರ್ಫೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಧಕಾರ ಉಳಿದಾಗ
ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಾವೇಶ. ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ.
ಇಲ್ಲಿ ನಾಕಮಾತಸ್ಥುಶ್ಚ ಸದಶ್ಚ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಚಕ್ರೀಂ ಎಂದು ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ಥತೋರುವುದರಿಂದ
ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಇರುವ ತಿಜ್ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ನಿಘಾತಪ್ರತಿ
ಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯತ್—ಚತುರ್ಥೀಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಅವತ್—ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅವ ರಕ್ಷಣೇ. ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಿಃ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದ ತಿಪಿಗೆ ಇತಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಲೋಪ. ಆಡಜಾದೀನಾಂ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಆಟಶ್ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಹ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.
ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಿಮ್—ವೃಷನ್ ಎಂಬುದು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ನಾಂತಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ
ವಿವಚನಪರವಾದಾಗ ವಾ ಷಪೂರ್ವಸ್ಯನಿಗಮೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ಉಪಧಾ
ದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಟಿಕ್‌ಕುಪ್ತಾಜ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ.

ಮದಚ್ಯುತಮ್—ಮದಂ ಚ್ಯೋತತಿ ಇತಿ ಮದಚ್ಯುತ್. ಚ್ಯುತಿರ್ ಆಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸೀದನ್—ಸದ್‌ಲ್ಯ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ
ಸಾಘ್ರಾಧ್ಮಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀದಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು—ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶೂರಾಇವೇದ್ಯುಯುಧಯೋ ನ ಜಗ್ಮಯಃ ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ
 ಪೃತನಾಸು ಯೇತಿರೇ |
 ಭಯಂತೇ ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ ರಾಜಾನ ಇವ ತ್ವೇಷು
 ಸಂದೃಶೋ ನರಃ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶೂರಾಃ ೨ ಇವ | ಇತ್ | ಯುಯುಧಯಃ | ನ | ಜಗ್ಮಯಃ | ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ನ |
 ಪೃತನಾಸು | ಯೇತಿರೇ |
 ಭಯಂತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಭುವನಾ | ಮರುತ್ ೨ ಭ್ಯಃ | ರಾಜಾನಃ ೨ ಇವ | ತ್ವೇಷು ೨ -
 ಸಂದೃಶಃ | ನರಃ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಇದಿತ್ಯೇತತ್ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಶೂರಾ ಇವೇತ್ ಶೌರ್ಯೇಪೇತಾ ಯುಯುತ್ಸವಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಚ
 ಯುಯುಧಯಃ ಶತ್ರುಭಿಯುಧ್ಯಮಾನಾಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಚ ಜಗ್ಮಯಃ ಶೀಘ್ರಂ ಗಚ್ಛಂತೋ ಮರುತಃ
 ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ ಶ್ರವೋಽನ್ನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛಂತಃ ಪುರುಷಾ ಇವ ಪೃತನಾಸು ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು
 ಯೇತಿರೇ | ಪ್ರಯತಂತೇ | ಪುತ್ರಾದಿಭಿಯುಧ್ಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಂತೇ | ತಾದೃಶೇಭ್ಯೋ ಮರುದ್ಭ್ಯೋ
 ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಜಾತಾನಿ ಭಯಂತೇ | ಬಿಭೃತಿ | ಯೇ ನರೋ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದೇರ್ನೇತಾರೋ
 ಮರುತೋ ರಾಜಾನ ಇವ ರಾಜಮಾನಾ ನೃಪತಯ ಇವ ತ್ವೇಷಸಂದೃಶೋ ದೀಪ್ತಸಂದರ್ಶನಾ ಉಗ್ರ-
 ರೂಪತಯಾ ದ್ರಷ್ಟುಮಶಕ್ಯಾ ಭವಂತಿ | ತೇಭ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ಯುಯುಧಯಃ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ |
 ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತ್ಯೋತ್ತರಗರ್ಭಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೨-೧೨೧-೨ | ಇತಿ ವಚನಾತ್ಕಿನ್ಸ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ | ಕಿತ್ತ್ವಾದ್ಭಾವಾಃ | ನಿಶ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಜಗ್ಮಯಃ | ತೇನೈವ
 ಸೂತ್ರೇಣ ಕಿನ್ಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಗಮಹನೇತ್ಯಾದಿನೋಪಧಾಲೋಪಃ | ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವಾದ್ವಿಭಾವಾದಿ |
 ಶ್ರವಸ್ಯವಃ | ಶ್ರವ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ | ಕ್ಯಾಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಯೇತಿರೇ | ಯತಿ ಪ್ರಯತ್ನೇ |
 ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ | ಭಯಂತೇ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ

ಕಪಃ ಕ್ಲೋರಭಾವಃ | ತ್ವೇಷಸಂದ್ಯತಃ | ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ಪಚಾದ್ಯುಚ್ | ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀ | ಸಂಪೂರ್ವಾದಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಸ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಕೂರಾ ಇವೇತ್—ವೀರರಂತಿಯೂ | ಯುಯುಧಯಃ ನ—ಯೋಧರಂತಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಶ್ರವಸ್ಯವೋ ನ — ಅನ್ನವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನರಂತೆ | ಜಗ್ಮಯಃ—ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ | ಪೃತನಾಸು—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ | ಯೇತಿರೀ — ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ | ನರಃ — ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ | ರಾಜಾನ ಇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೊರೆಗಳಂತೆ | ತ್ವೇಷಸಂದ್ಯತಃ — ಉಗ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ (ಇರುವ ಯಾವ ಮರುತ್ತುಗಳುಂಟೋ) | ಮರುದ್ಭ್ಯಃ—(ಅಂತಹ) ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ (ಗಳಿಂದ) | ವಿಶ್ವಾ ಭುವನಾ—ಪ್ರಪಂಚದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ | ಭಯಂತೇ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ವೀರರಂತಿಯೂ ಯೋಧರಂತಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳು ಅನ್ನಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಜನರಂತೆ ವೇಗವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ದೊರೆಗಳಂತೆ ಇತರಿಗೆ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉಗ್ರವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಭಯಪಟ್ಟು ನಡಗುತ್ತವೆ.

English Translation

Like heroes, like warriors, like men eager for food, the swift-moving (Maruts) have engaged in battles ; all beings fear the Maruts who are the leaders (of the rain) and who are of awful appearance like kings

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಯುಯುಧಯಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ಯುಯುತ್ಸವಃ ಪುರುಷಾಃ | ಯುದ್ಧಾಪೇಕ್ಷಿಗಳಾದ ಪುರುಷರು, ಯುದ್ಧಭಟರು, ಸೈನಿಕರು, warriors, combatants etc.,

ಶ್ರವಸ್ಯವಃ—ಶ್ರವಃ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವು (ನಿ. ೧೦-೨) ಶ್ರವ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ | ಅನ್ನವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ.

ಪೃತನಾಸು—ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು | ರಾಃ ನಿವಾಕ್ ನೊವಲಾವ ನಲವತ್ತಾರು ಸಂಗ್ರಾಮನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೃತನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃತನಾಸು ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ರಾಜಾನ ಇವ—ರಾಜರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಜನರು ಭಯಪಡುವಂತೆ

ತ್ವೇಷಸಂದ್ಯತಃ—ತ್ವಿಷ ದೀಪ್ತಾ | ದೀಪ್ತಸಂದರ್ಶನಾ ಉಗ್ರರೂಪತಯಾ ದ್ರಷ್ಟುಮತಕ್ಯಾ ಭವಂತಿ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ಎಂದರೆ ಕ್ರೂರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಭಯಂಕರವಾಗಿ

ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ರಭಸದಿಂದ ಚಲಿಸುವಾಗ (ಬೀಸುವಾಗ) ಉಗ್ರರೂಪವುಳ್ಳವರಾದ್ದರಿಂದ ಜನರು ಇವರನ್ನು ನೋಡಿ ಭಯಪಡುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನರಃ—ವೃಷ್ಣ್ಯಾದೇರ್ನೇತಾರಃ | ಮಳೆ ಹುಯ್ಯುವಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರಾದವರು ಎಂದರೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಮಳೆಯು ಹುಯ್ಯುವುದು ಅಸಂಭವವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯುಯುಧಯಃ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರಿ ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ ಕಿಶಿನೌ ಲಿಟ್ ಚೆ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉತ್ಸರ್ಗತ್ವಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೂ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆರ್ಥಧಾತುಕನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುಯುಧಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇನ್ನಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ.

ಜಗ್ಮಯಃ ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಸೂತ್ರದಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕುಹೋಶ್ಚಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಗಮಹನಜನ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಲೋಪ. ಅಂತರಂಗವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಉಪಧಾಲೋಪ ಬಂದಾಗ ಸ್ಥಾನಿವದ್ಭಾವದಿಂದ ದ್ವಿಭಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಜಗ್ಮಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ತ್ರವಸ್ಯವಃ—ಶ್ರವಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಶ್ರವಸ್ಯತಿ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತ್ರವಸ್ಯತೀತಿ ಶ್ರವಸ್ಯಃ ಕ್ಯಾಚ್ಚೆಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯಚಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಶ್ರವಸ್ಯ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯಗುಣಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ.

ಯೇತಿರಿ — ಯತೀ ಪ್ರಯತ್ನೇ ಧಾತು ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಅಸಂಯುಕ್ತಹಲ್‌ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಇರುವುದರಿಂದ ಅತವಿಕಹಲ್‌ಮಧ್ಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಯಂತೇ—ಇತಿಭೇ ಭಯೇ ಧಾತು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಏಕರಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಶಪ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಪ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಚ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಯಾದೇಶ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಶ್ಯಾ ಭುವನಾ—ಶೇಕ್ವಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ತೈಷಸಂದ್ಯಕಃ—ತ್ವಿಷ ದೀವ್ತಾ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯ—
 ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧ
 ಗುಣ. ತೈಷ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸಮ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ
 ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್ ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ
 ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಿಷ್ವಾ ಯದ್ವಜ್ರಂ ಸುಕೃತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ ಸ್ವ-
 ವಾ ಅವರ್ತಯತ್ |
 ಧತ್ತ ಇಂದ್ರೋ ನರ್ಯಪಾಂಸಿ ಕರ್ತವೇ ಹನ್ಮತ್ರಂ ನಿರಪಾ-
 ವೆಂಬ್ಬದರ್ಣವಂ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಿಷ್ವಾ | ಯತ್ | ವಜ್ರಂ | ಸು ಕೃತಂ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಸಹಸ್ರ ಭೃಷ್ಟಿಂ |
 ಸು ಅವರ್ತಯತ್ |
 ಧತ್ತೇ | ಇಂದ್ರಃ | ನರಿ | ಅಪಾಂಸಿ | ಕರ್ತವೇ | ಅಹನ್ | ವ್ಯತ್ರಂ | ನಿಃ | ಅ-
 ಪಾಂ | ಔಬ್ಬತ್ | ಅರ್ಣವಂ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯ

ಸ್ವಪಾಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ತ್ವಷ್ಟಾ ನಿಶ್ಚನಿರ್ಮಾತಾ ಯದ್ವಜ್ರಮವರ್ತಯತ್ ಇಂದ್ರಂ ಪ್ರತ್ಯಗಮ-
ಯತ್ | ದತ್ತವಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೀದೃಶಂ | ಸುಕೃತಂ ಸಮ್ಯಜ್ಞಾ ದಿತಂ ಹಿರಣ್ಯಯಂ ಸುವರ್ಣಮಯಂ
ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಮನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಂ | ತದ್ವಜ್ರಮಿಂದ್ರೋ ಧತ್ತೇ | ಧಾರಯತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ |
ನರಿ | ಆಶ್ರ ನೃಸಂಬಂಧಾನ್ವೃಶಬ್ದೇನ ಸಂಗ್ರಾಮೋಽಭಿಧೀಯತೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೋಽಪಾಂಸಿ ಶತ್ರುಹನನಾದಿ-
ಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತವೇ ಕರ್ತುಂ | ಏವಂ ವಜ್ರಂ ಧೃತ್ವಾ ತೇನ ವಜ್ರೇಣ ವೃತ್ರಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾ-
ವರಕಮರ್ಣವಮರ್ಣಸೋದಕೇನ ಯುಕ್ತಂ ಮೇಘಮಹನ್ | ಅವಧೀತ್ | ಅಪಾಂ ತೇನ ನಿರುದ್ಧಾ
ಆಪಶ್ಚ ಸ ನಿರಾಬ್ಜತ್ | ನಿಃಶೇಷೇಣಾಧೋಮುಖಮಸಾತಯತ್ | ಪ್ರವೃಷ್ಟಾ ಅಕರೋದಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಸುಕೃತಂ | ಸುಪೂರ್ವಾತ್ಪ್ರಯೋಗೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಹಿರಣ್ಯಯಂ | ಹಿರಣ್ಯಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮಯಟೋ ಮಕಾರಸ್ಯ ಲೋಪ ಋತ್ಯೈ-
ವಾಸ್ತ್ವೈವಾ ಸ್ತ್ವೇತ್ಯಾದೌ ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ಸ್ವಪಾಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕರ್ತವೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕರೋತೇಸ್ತವೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಪಾಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ
ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಥ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಊಡಿದಮಿತಿ ನಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಔಬ್ಜತ್ | ಉಬ್ಜ ಆರ್ಜವೇ | ಅರ್ಣವಂ | ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಶ್ಚ | ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೩ | ಇತಿ
ನುತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ವಃ ಸಲೋಪಶ್ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸ್ವಪಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ | ತ್ವಷ್ಟಾ—ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯು | ಸುಕೃತಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು | ಹಿರಣ್ಯಯಂ—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದದ್ದು | ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ—ಅನೇಕ ಅಲಗುಗಳು
ಳ್ಳದ್ದು ಆದ | ಯದ್ವಜ್ರಂ—ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು | ಅವರ್ತಯತ್—(ಇಂದ್ರನಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟನೋ
(ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು) | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನರಿ—ಸಂಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ | ಅಪಾಂಸಿ—(ಶತ್ರುನಾಶವೇ ಮೊದ
ಲಾದ) ಕೆಲಸಗಳನ್ನು | ಕರ್ತವೇ—ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧತ್ತೇ—ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ) | ವೃತ್ರಂ—
ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ | ಅರ್ಣವಂ—ಉದಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘವನ್ನು | ಅಹನ್—ಸೀಳಿದನು
ಅಪಾಂ—ನೀರುಗಳನ್ನು | ನಿಃ ಔಬ್ಜತ್—ಸುಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುರಿಸಿದನು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಶೋಭನಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ದೇವಶಿಲ್ಪಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ನಿರ್ಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಸುವರ್ಣಮಯವಾದದ್ದು
ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಆದ ಯಾವ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನೋ ಆ ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು
ಇಂದ್ರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುನಾಶಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ವೃಷ್ಟ್ಯದ
ಕಾದಿಗಳನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಮೇಘವನ್ನು ಸೀಳಿದನು. ಧಾರಾರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು

English Translation

Indra weilds the well-made, golden and thousand edged thunderbolt, which the skillful Twashtri has framed for him that he may achieve great exploits in war. He has slain Vritra and sent down a flood of waters.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ತ್ವಷ್ಟಾ—ದೇವತೆಲ್ವಿಯು. ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩. ವೇಜು 25 ರಲ್ಲಿ ನಾವು ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಸಹಸ್ರಭೃಷ್ಟಿಂ—ಅನೇಕಾಭಿಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಂ | ಸಾವಿರಾರು ಅಲಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಸ್ವಪಾಃ—ಶೋಭನಕರ್ಮಾ | ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ, ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ.

ನರಿ—ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ.

ಕರ್ತವೇ—ಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ನಿಃ ಔಬ್ಬತ್—ಉಬ್ಬ ಅರ್ಜವೇ | ನಿಶ್ಯೇಷೇಣಾಧೋಮುಖಮಪಾತಯತ್ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಿಯಾ

ಸುಕೃತಮ್—ಸು ಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ, ಡುಕೃತ್‌ಗಳಿಗೆ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿಷಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಸುವಿಗೆ ಸ್ವಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹಿರಣ್ಯಯಮ್—ಹಿರಣ್ಯಸ್ಯ ವಿಕಾರಃ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಯಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿರಣ್ಯ+ಮಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಋತ್ವೇವಾಸ್ತ್ವೈವಾಸ್ತ್ವೈ (ಪಾ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಯಟಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ನಿವಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಸ್ವಪಾಃ—ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಮ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವರ್ತಯತ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೆ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ತವೇ—ಡುಕೃಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ತುನುರ್ಧದಲ್ಲಿ ತುನುರ್ಧೇ ಸೇಸೇನಸೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತನೇನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಕರ್ತವೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ಲಕ್ ಆದಾಗ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬಂದರೆ ಉಕ್ತರೂಪಿಡ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಸಾಮ್—ಕರ್ಮಣಾ ಯಮುಭಿನ್ಯೈತಿ ಸ ಸಂಪ್ರದಾನಮ್—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂದು ನಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಸಂಪ್ರದಾನಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠಿ ಬಂದಿದೆ. ಷಷ್ಠಿ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂಸದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಬ್ಜತ್—ಉಬ್ಜ ಅರ್ಜವೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿಹಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಣವಮ್—ಅರ್ಣಾಂಸಿ ಅಸ್ಮಿನ್ ಸಂತಿ ಇತಿ ಅರ್ಣವಃ ಮತ್ಪ್ರಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಣಸೋ ಲೋಪಕ್ಕೆ (ಕಾ. ೫-೨-೧೦೯-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸಂನಿಯೋಗದಿಂದ ಅರ್ಣಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಊರ್ಧ್ವಂ ನುನುದ್ರೇವತಂ ತ ಓಜಸಾ ದಾದ್ಯಹಾಣಂ ಚಿದ್ಭಿ-
ಭಿದುವಿ ಪರ್ವತಂ ।

ಧಮಂತೋ ವಾಣಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋ ಮದೇ ಸೋಮ-

ಸ್ಯ ರಣ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರೀ || ೧೦ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ಊರ್ಧ್ವಂ | ನುನುದ್ರೇ | ಅನತಂ | ತೇ | ಓಜಸಾ | ದದ್ಯಹಾಣಂ | ಚಿತ್ |

ಬಿಭಿದುಃ | ನಿ | ಪರ್ವತಂ |

ಧಮಂತಃ | ವಾಣಂ | ಮರುತಃ | ಸು ದಾನವಃ | ಮದೇ | ಸೋಮಸ್ಯ | ರಣ್ಯಾನಿ |

ಚಕ್ರೀ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಗೋತಮ ಋಷಿಃ, ಪಿಸಾಸಯಾ ಪೀಡಿತಃ ಸನ್ ಮರುತ ಉದಕಂ ಯಯಾಚೇ | ತದನಂತರಂ ಮರುತೋಽದೂರಸ್ಥಂ ಕೂಪಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಯತ್ರ ಸ ಗೋತಮ ಋಷಿಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ತಾಂ ದಿಶಂ ನೀತ್ವಾ ಋಷಿಸಮೀಪೇ ಕೂಪಮವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತತ್ಪಾರ್ಶ್ವ ಆಹಾವಂ ಚ ಕೃತ್ವಾ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಹಾವೇ ಕೂಪಮುತ್ಸಿಚ್ಯ ತಮ್ಯಷಿಂ ತೇನೋದಕೇನ ತರ್ಪಯಾಂ ಚಕ್ರಃ | ಅಯಮರ್ಥೋಽನಯೋತ್ತರಯಾ ಚ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯತೇ || ತೇ ಮರುತೋಽವತಂ | ಅವಸ್ತಾತ್ತತೋ ಭವತೀತ್ಯವತಃ ಕೂಪಃ | ಕೂಪನಾಮಸು ಚಾವತೋಽವಟ ಇತಿ ಪಠಿತಂ | ತಮೂರ್ಧ್ವಮುಪರಿ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾಜಸಾ ಸ್ವಕೀಯೇನ ಬಲೇನ ನುನುದ್ರೇ | ಪ್ರೇರಿತವಂತಃ | ಉತ್ಪಾತವಂತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾಯ ಋಷೇರಾಶ್ರಮಂ ಪ್ರತಿ ನಯಂತೋ ಮರುತೋ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯೇ ದದ್ಯಹಾಣಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಗತಿನಿರೋಧಕಂ ಪರ್ವತಂ ಚಿತ್ ಪರ್ವವಂತಂ ಶಿಲೋಚ್ಚ ಯಮಪಿ ನಿ ಬಿಭಿದುಃ | ನಿಶೇಷೇಣ ಬಭಂಜುಃ | ಸುದಾನವಃ ಸೋಭನದಾನಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ ವಾಣಂ ಶತಸಂಖ್ಯಾಭಿಸ್ತಂತ್ರೀಭಿಯುಕ್ತಂ ವೀಣಾವಿಶೇಷಂ ಧಮಂತೋ ವಾದಯಂತಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮದೇ ಸೋಮಪಾನೇನ ಹರ್ಷೇ ಸತಿ ರಣ್ಯಾನಿ ಸ್ತುತ್ಯಾನಿ ರಮಣೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಚಕ್ರೀ | ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಕುರ್ವಂತಿ || ನುನುದ್ರೇ | ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಅಟಿರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇಆದೇಶಃ | ದದ್ಯಹಾಣಂ | ದ್ಯಹ ದ್ಯಹಿ ವೃದ್ಧಾ | ಅಟಃ ಕಾನಚ್ | ಧಮಂತಃ | ಧ್ಮಾ ಶಬ್ದಗ್ನಿಸಂಯೋಗಯೋಃ | ಪಾಘ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಧಮಾದೇಶಃ | ವಾಣಂ | ಅಣ ರಣ ವಣ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಕಮಣಿ ಘೞ್ | ಕರ್ಷಾತ್ಯತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಣ್ಯಾನಿ | ರಣಿತೇರ್ಭಾವೇ ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಸಾ ೩-೩-೫೩-೩ | ಇತ್ಯಪ್ | ತತೋ ಭವೇ ಭಂದಸೀತಿ ಯತ್ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅವತಂ—ಬಾವಿಯನ್ನು | ಊರ್ಧ್ವಂ—ಮೇಲುಗಡೆ (ನೀರು) ಇರುವಂತೆ
ನುನುದ್ರೇ—ಅಗೆದರು | ದದ್ಯಹಾಣಂ—(ತಮ್ಮ) ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ | ಪರ್ವತಂಚಿತ್—ಬಂಡೆಗಳಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತವನ್ನೂ ಕೂಡ | ವಿಬಿಭಿದುಃ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೀಳಿದರು | ಸುದಾನವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತೃಗಳಾದ |
ಮರುತಃ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ವಾಣಂ—ನೂರಾರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ತಮ್ಮವೀಣಾ ವಾದ್ಯವನ್ನು | ಧಮಂತಃ—
ಬಾರಿಸುತ್ತ | ಸೋಮಸ್ಯ—ಸೋಮರಸದ (ಪಾನದಿಂದ) | ಮದೇ—ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ | ರಣ್ಯಾನಿ—
ಶ್ಲಾಘ್ಯಗಳಾದ ಧನಗಳನ್ನು | ಚಕ್ರೀ—(ಭಕ್ತರಿಗೆ) ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಗೋತಮಮುಷಿಗಾಗಿ ಮೇಲುಗಡೆಯೇ ನೀರಿರುವಂತೆ ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗೆದರು. ಬಂಡೆ
ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ತಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳಾದ ಪರ್ವತ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಸೀಳಿದರು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾತೃಗ
ಳಾದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ನೂರಾರು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ತಮ್ಮವೀಣಾವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಸೋಮರಸದ ಪಾನದಿಂದ
ತಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾದಾಗ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾಗಿಯೂ ರಮ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

English Translation

By their power they bore the well and clove asunder the mountain that
obstructed their path ; the liberal Maruts blowing upon their pipe have con-
ferred desirable gifts upon the sacrificer, when exhilarated by the Soma-juice-

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—ಗೋತಮಮುಷಿಯು ಒಂದಾನೊಂದುಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ತುಂಬಾ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಾಗ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದಕವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ
ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಆಗ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನೀರಿನ ಭಾವಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದು ಗೋತಮ
ಮುಷಿಯು ಅಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಆ ಮುಷಿಯನ್ನು ಉದಕದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಸಿದವರು ಎಂದು, ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಈ
ಪುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಪುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವುದು.

ಅವತಂ—ಅವಸ್ಥಾತ್ತತೋ ಭವತೀತ್ಯವತಃ ಕೂಪಃ | ಕೂಪಃ ಕಾತುಃ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು
ಕೂಪನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವತಂ ಎಂದರೆ ಭಾವಿಯನ್ನು
ಎಂದರ್ಥವು. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಲ್ಲಿ ಮೇಳವು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು.

ನುನುದ್ರೇ—ಋದ ಸ್ವೇರಣೇ | ಸ್ವೇರಿಸಿದರು, ಎತ್ತಿಹಾಕಿದರು.

ದದೃಹಾಣಂ— ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಗತಿನಿರೋಧಕಂ | ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಡಚನೆ ಯಾಗಿರುವ.

ಧಮಂತೋ ವಾಣಂ — ಶತಸಂಖ್ಯಾಭಿಸ್ತಂತ್ರೀಭಿಯುಕ್ತಂ ವಿನಾವಿಶೇಷಂ ವಾದಯಂತಃ | ಸಾವಿರತಂತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೀಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ಗಾಯನ ರಭಸವಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯಂತೆ ನಾನಾವಿಧಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಣ್ಯಾನಿ ಚಕ್ರೀ—ರಮಣೀಯಾನಿ ಧನಾನಿ ಸ್ತೋತ್ರಭ್ಯಃ ಕುವಂತಿ | ಉತ್ತಮವಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರಿಗೆ ಕೊಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ನುನುದ್ರೇ—ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತಝಯೋ-ರೇಶಿರೇಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಅದಕ್ಕೆ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ನುನುದ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದೃಹಾಣಮ್—ದೃಹ ವೃಹಿ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ಞಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್ಞ. ಧಾತು ವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ರಸರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಹಲಾದಿ ಶೇಷದಿಂದ ದಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿವಚನದಲ್ಲಿ ದದೃಹಾಣಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭಿದುಃ—ಭಿದಿರ್ ವಿದಾರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಙಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಮಂತಃ—ಧ್ಮಾ ಶಬ್ದಾನ್ನಿ ಸಂಯೋಗಯೋಃ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಮಾಸ್ಥಾ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಮ ಎಂಬ ಆದೇಶವು ಧಾತುವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದವಿಕರಣ. ಧಮತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಉಗಿದೇಶಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ನಶ್ಚಾಪವಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅನುಸ್ವಾರಸ್ಯಯಯಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಸವರ್ಣದಿಂದ ನಕಾರಾದೇಶ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅತ್) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತು ಸ್ವರದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಾಣಂಮ್—ಅಣ, ರಣ, ವಣಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕರ್ಷಾತ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಣ್ಯಾನಿ—ಧಾತುವು ಹಿಂದೆ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಶಿರಣ್ಯೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೮-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಣಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಮೇಲೆ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಕಾರ ಲೋಪ. ರಣ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತೋಽನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯು ದಾತ್ತಸ್ವರವು ಸ್ವರಿತವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಚಕ್ರೀ—ಡುಕೃ ಇ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಣಿ:

ಜಿಹ್ಮಂ ನುನುದ್ರೇವತಂ ತಯಾ ದಿಶಾಸಿಂಚನ್ಮತ್ಸಂ ಗೋತ-

ಮಾಯ ತೃಷ್ಣಜೇ |

ಆ ಗಚ್ಛಂತೀಮವಸಾ ಚಿತ್ರಭಾನವಃ ಕಾಮಂ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ತರ್ಪ-

ಯಂತ ಧಾಮಭಿಃ || ೧೧ ||

ಪದವಾಣಿ:

ಜಿಹ್ಮಂ | ನುನುದ್ರೇ | ಅವತಂ | ತಯಾ | ದಿಶಾ | ಅಸಿಂಚನ್ | ಉತ್ಸಂ | ಗೋತ-

ಮಾಯ | ತೃಷ್ಣ | ಜೇ |

ಆ | ಗಚ್ಛಂತಿ | ಈಂ | ಅವಸಾ | ಚಿತ್ರ | ಭಾನವಃ | ಕಾಮಂ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ತರ್ಪ-

ಯಂತ | ಧಾಮ | ಭಿಃ || ೧೧ ||

ಸಾರುಣಭಾಷ್ಯ

ಮರುತೋಽವತಮುದ್ವೈತಂ ಕೂಪಂ ಯಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಯುಷಿರ್ವಸತಿ ತಯಾ ದಿಶಾ ಚಿಹ್ನಂ ವಕ್ರಂ ತಿಯಂಚಂ ನುನುದ್ರೇ | ಪ್ರೇರಿತವಂತಃ | ಏವಂ ಕೂಪಂ ನೀತ್ಯಾ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮೇಽವಸ್ಥಾಪ್ಯ ತೃಷ್ಣಜೇ ತೃಷಿತಾಯ ಗೋತಮಾಯ ಯುಷಯೇ ತದರ್ಥಮುತ್ಸಂ ಜಲಪ್ರವಾಹಂ ಕೂಪಾದುದ್ವೈತ್ಯಾಸಿಂಚನ್ | ಅಹಾವೇವಾನಯನ್ | ಏವಂ ಕೃತ್ವೇಮೇನಂ ಸ್ತೋತಾರಮೃಷಿಂ ಚಿತ್ರಭಾನವೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಯಸ್ತೇ ಮರುತೋಽವಸೇದ್ಯಶೇನ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಾ ಗಚ್ಛಂತಿ | ತತ್ಸಮಾಪಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನೋ ಗೋತಮಸ್ಯ ಕಾಮಮುಭಿಲಾಷಂ ಧಾಮುಭಿರಾಯುಷೋ ಧಾರಕೈರುದಕೈಸ್ತರ್ಪಯಂತ | ಅತರ್ಪಯನ್ || ತಯಾ | ನ ಗೋಶ್ಚನ್ನಾವವರ್ಣೇತಿ ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ದಿಶಾ | ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ತೃಷ್ಣಜೇ | ಇತ್ಯಾ ಪಿಸಾಸಾಯಾಂ | ಸ್ವಪಿತೃಷೋರ್ನಜಿಜ್ | ಸಾ ೩-೨-೧೭೨ | ಪ್ರತ್ಯಯಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸದಕಾರಸ್ಯ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ಯ ತ್ವಯಮುಭಿಸ್ರಾಯಃ | ಅನ್ಯೇಷ್ವಪಿ ದ್ಯುಕೃತ ಇತಿ ದ್ಯುಶಿಗ್ರಹಣಾತ್ಕೇವಲಾದಪಿ ಜನೇರ್ಡಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತೃಷ್ಣಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾಚ್ಛಂದಸೋರ್ಬದುಲಮಿತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಸದಪ್ರಕೃತಿಸ್ಸರತ್ವಂ | ಧಾಮುಭಿಃ | ದಧಾತೇರಾತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ಮನಿನ್ ||

ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ

ಚಿಹ್ನಂ—ಕುಟಲವಾದ | ಅವತಂ—(ತಾವು) ಅಗೆದ ಬಾವಿಯನ್ನು | (ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳು) | ತಯಾ ದಿಶಾ—(ಗೋತಮುಷಿಯು ವಾಸನಾಡುತ್ತಿದ್ದ) ಆ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ | ನುನುದ್ರೇ—ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. | (ಅನಂತರ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿಡಿಸಿ) ತೃಷ್ಣಜೇ—ಬಾಯಾರಿದ | ಗೋತಮಾಯ—ಗೋತಮುಷಿ ಗೋಸ್ಯರ | ಉತ್ಸಂ—ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು | ಅಸಿಂಚನ್—ಹರಿಸಿದರು. | ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಈಮ್—(ಭಕ್ತನಾದ) ಈ ಮುಷಿಯನ್ನು | ಅವಸಾ—(ಇಂತಹ) ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ | ಆಗಚ್ಛಂತಿ—ಸವಿಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. | ವಿಪ್ರಸ್ಯ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಗೋತಮನ | ಕಾಮಂ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ಧಾಮುಭಿಃ—ಆಯುರ್ಧಾರಕಗಳಾದ ಉವಕಗಳಿಂದ | ತರ್ಪಯಂತ—ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ತಾವು ಕುಟಲವಾಗಿ ಅಗೆದ ಬಾವಿಯನ್ನು ಗೋತಮುಷಿಯು ವಾಸನಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿಡಿಸಿ ಬಾಯಾರಿದ ಗೋತಮುಷಿಗೋಸ್ಯರ ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಹರಿಸಿದರು. ನಾನಾವಿಧವಾದ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳು ಭಕ್ತನಾದ ಗೋತಮನನ್ನು ತಮ್ಮ ಇಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಸವಿಾಪಿಸಿ ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಅವನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಆಯುರ್ಧಾರಕಗಳಾದ ಉವಕಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದರು.

English Translation

They brought the crooked well to the place (where Gotama was) and sprinkled the water upon the thirsty Gotama ; the variously radiant Maruts come to his succour, gratifying the desire of the Sage with life-sustaining waters.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಿಹ್ವಂ—ವಕ್ರಂ | ವಕ್ರವಾಗಿರುವ, ನೆಟ್ಟಗಿಲ್ಲದ.

ಉತ್ಸಂ—ಜಲಪ್ರವಾಹವನ್ನು |

ತೃಷ್ಣಜೇ—ತೃಷಿತಾಯ ಗೋತಮಾಯ | ಬಾಯಾರಿದ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಗಳುಳ್ಳ.

ಧಾಮುಃ—ಧಾರಕೈರುದಕೈಃ | ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಉದಕಗಳಿಂದ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ ||

ತಯಾ—ತದ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ತೃತೀಯಾವಚನದಲ್ಲಿ ತಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ರತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನಗೋತ್ಸನ್ ಸಾನ ವರ್ಣ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿತಾ—ದಿಶ್ ಶಬ್ದ. ನಿತ್ಯಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ತೃತೀಯಾವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾ ಚಾಮದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತ್ರತೀಯಾದಿಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿಂಚನ್—ಷಿಚ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ತುದಾದಿ. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂತ್ಯಇಕಾರಲೋಪ. ಶೇಮುಚಾದೀನಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಶವಿಕರಣ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪ. ಅಡಾಗಮ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಮದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತೃಷ್ಣಜೇ—ಇತ್ಯವಾ ಪಿಪಾಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಸ್ವಪಿ ತ್ರೈಮೋರ್ನಜಿಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಜಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಷಾಭ್ಯಾಂನೋಣಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ಯ. ತೃಷಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಐತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೃಷ್ಣಜ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ದಿಂದ ಷ್ಣ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಚನದಲ್ಲಿ ತೃಷ್ಣಜೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗು

ತ್ತದೆ. ಈ ಸವವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪದಕಾರವನ ಶಾಕಲ್ಯಂಗೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಅನ್ಯೇಷ್ಟಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೃಶಿಗ್ರಹಣದಿಂದ ನಿರುಪಪದವಾದ (ಕೇವಲ) ಜನ್‌ಧಾತುವಿಗೆ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಡಿತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಜನಿನ ಟಿಗೆ (ಅನ್)ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃಷ್ಣಾ ಜಾತಾ ಯಸ್ಯ ಸಃ ತೃಷ್ಣಜಃ ಜ್ಯಾಪೋಃ ಸಂಜ್ಞಾ ಚೈಂದಸೋರ್ಬಹುಲಂ - ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಬಂತಕ್ಕೆ ದ್ರೆಸ್ತು ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ವಾದುದರಿಂದ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಚ್ಯಂತಿ — ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್‌ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್‌ ಏಕರಣ. ಇಷುಗಮಿಯನಾಂ ಛಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಭಾನವಃ—ಚಿತ್ರಾಃ ಭಾನವೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತರ್ಸಯಂತ—ತೃಪ ತೃಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಟ್‌ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಮುಭಿಃ — ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಆತೋಮನಿನ್ ಕ್ವನಿಪ್ ವನಿಬಕ್ತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾಮನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿತ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮ ವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನೆಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಲೋಪ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮ ಶಶಮಾನಾಯ ಸಂತಿ ತ್ರಿಧಾತೋನಿ ದಾಶುಷೇ
ಯಚ್ಚತಾಧಿ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ತಾನಿ ಮರುತೋ ವಿ ಯಂತ ರಯಿಂ ನೋ ಧತ್ತ
ವೃಷಣಃ ಸುವೀರಂ || ೧೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾ | ವಃ | ಶರ್ಮ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಸಂತಿ | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ | ದಾತುಷೇ |

ಯಚ್ಚತ | ಅಧಿ |

ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ತಾನಿ | ಮರುತಃ | ವಿ | ಯಂತ | ರಯಿಂ | ನಃ | ಧತ್ತ | ವೃಷಣಃ |

ಸುವೀರಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ಮಾರುತೇ ಶಶೌ ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮೇತಿ ಹವಿಸೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಆರಾ ಇನೇದಚೇರಮಾ ಅಹೇವ ಯಾ ವಃ ಶರ್ಮ ಶಶಮಾನಾಯ ಸಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಶರ್ಮ ಶರ್ಮಾಣಿ ಸುಖಾನಿ ಗೃಹಾಣಿ ನಾ | ಕೀದೃಶಾನಿ | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನಿ ಶಶಮಾನಾಯ ಯುಷ್ಮಾನ್ಸ್ತು ಭಿರ್ಭಜಮಾನಾಯ ದಾತುಂ ಸಂಸಾದಿತಾನಿ | ಪೂರ್ವೋಕ್ತಲಕ್ಷಣಾನಿ ಶರ್ಮಾಣಿ ಯಾನಿ ಸಂತಿ ಯಾನಿ ಚ ದಾತುಷೇ ಹನಿದರ್ಶತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯಾಧಿ ಯಚ್ಚತ ಅಧಿಕಂ ಪ್ರಯಚ್ಚಥ ಹೇ ಮರುತಸ್ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಶರ್ಮಾಣ್ಯಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಿ ಯಂತ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಯಚ್ಚತ | ಕಿಂಚ ಹೇ ವೃಷಣಃ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೋ ಮರುತೋ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಸುವೀರಂ ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಯುಕ್ತಂ ರಯಿಂ ಧನಂ ಧತ್ತ | ದತ್ತ | ಯಾ | ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಶರ್ಮ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಜಸೋ ಲುಕ್ | ಶಶಮಾನಾಯ | ಶಶಪ್ಲುತಗತ್ | ತಾಚ್ಚೇಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಯಚ್ಚತ | ಛಾಂದಸೇ ಲಜು ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಽಪಿತ್ಯಡಭಾವಃ | ಯಂತ | ಯಮೇರ್ಲೋಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಥನಾಶ್ಲೇತಿ ತಸ್ಯ ತಬಾದೇಶಃ | ಅತಸ್ತಸ್ಯ ಪಿತ್ತೇನ ಜುತ್ತ್ವಾಭಾವಾದನು- ದಾತ್ತೋಪದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾನುನಾಸಿಕಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ವೃಷಣಃ | ನಾ ಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗವ ಇತ್ಯುಪಧಾದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಸುವೀರಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ಯಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮಗೆ ಸೇರಿದವೂ (ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗುವವೂ) | ತ್ರಿಧಾತೂನಿ- ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಇರತಕ್ಕವೂ | ಶಶಮಾನಾಯ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನಿ ಗಾಗಿ (ಸಂಸಾದಿತವಾದುವೂ) ಅವ | ಯಾ—ಯಾವ | ಶರ್ಮ—ಸುಖಗಳಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳಾಗಲಿ |

ಸಂತಿ—ಇರುವುದೋ | (ಮತ್ತು) ದಾತುಷೇ—ಹವಿರ್ವಾತನಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅಧಿ ಯಚ್ಚ ತ—(ಯಾವ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ) ಕೊಡುತ್ತೀರೋ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ತಾನಿ—ಆ ಸಕಲ ಸುಖಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ | ವಿ ಯಂತ—ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಿ. | ವೃಷಣಃ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುವೀರಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವೂ ವೀರರಾದವರೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳೆಂದುಳ್ಳ | ರಯಿಂ—(ಮಕ್ಕಳೇ ಮೊದಲಾದ ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಇರುವ) ಧನವನ್ನು | ದತ್ತ—ಕೊಡಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಸೇರಿಸುವೂ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗುವೂ, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವೂ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಭಕ್ತನಿಗಾಗಿ ಸಂಪಾದಿತವೂ ಆದ ಯಾವ ಸುಖಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀರೋ, ಆ ಸಕಲಸುಖಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಗೃಹಗಳನ್ನೂ ನಮಗೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡಿ. ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವೂ ವೀರರಾದವರೂ ಆದ ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Whatever blessings and happiness there are in the three worlds which are in your power to grant, give them to the offerer of oblations who addresses you with praise ; O Maruts, bestowers of all good, grant us those, blessings, and riches accompanied by brave sons and followers.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶತಮಾನಾಯ—ಶತ ಪು ತಗತೌ | ಶತತಿರರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಾಯಂ | ಸ್ತುತಿಕರಣಶೀಲಾಯ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ.

ಶರ್ಮ—ಸುಖ ಅಥವಾ ಗೃಹ.

ತ್ರಿಧಾತೂನಿ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸ್ಥಾನೇಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನಿ | ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಮೂರುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ತ್ರಿಧಾತೂನಿ | ಧೀಯಂತೇ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹೇಷ್ವಿತಿ ಧಾತವಃ ಅನ್ನರಸಾಃ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನರಸಾದಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುವರು.

ದಾತುಷೇ—ಹವಿರ್ವತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ.

ವಿ ಯಂತ—ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಯಚ್ಛತ | ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೊಡಿ.

ವೃಷಣಃ—ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರಃ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮರುದೈವತೆಗಳು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಶರ್ಮ—ಶರ್ಮ ಶಬ್ದನಿತ್ಯನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಕಮಾನಾಯ—ಶಶ ಪ್ಲುತಗತೌ. ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನಶ. ಆನೇ ಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಮುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಶಶ ಮಾನಾಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚೈತ—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚಾದೇಶ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್‌ಥಸ್‌ಥ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯವಾಜ್‌ಯೋಗೇಽಪಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿ ಜಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತ—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ತನಪ್ತನಘ-
ನಾಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಬಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ತಬಾದೇಶವು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಜ್‌ದ್ವದ್ವಾನ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಶ್ಚಾ-
ಪದಾಂತಸ್ಯ ಝಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಯಯ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಾ ಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘವಿಕ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಮ್—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸುವೀರಃ ತತ್. ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ನಜ್‌ಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವೀರ ವೀರ್ಯೌ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೨ ||

ಎಂಭತ್ತಾರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಮರುತೋ ಯಸ್ಯೇತಿ ದಶರ್ಚಂ ದ್ವಿತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಪ್ತಂ ಗಾಯತ್ರಂ
ಮರುದ್ದೇವತಾಕಂ | ಅನುಕ್ರಮ್ಯತೇ ಚ | ಮರುತೋ ದಶ ಗಾಯತ್ರಮಿತಿ || ವ್ಯಾಳ್ತೇ ತೃತೀಯೇ
ಛಂದೋಮ ಅಗ್ನಿಮಾರುತೇ ಶಸ್ತ್ರ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ತೃತೀಯಸ್ಯಾಗನ್ಮ ಮಹೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ |
ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗ್ನಯೇ ನಾಚಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ೮. ೮-೧೧ | ಇತಿ || ಐಂದ್ರಾಮಾರುತ್ಯಾಂ
ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಐಂದ್ರಾಮಾರುತೀಂ
ಭೇದಕಾಮಾ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇ | ೮. ೨-೧೧ | ಇತಿ || ಏಷ್ಯವ ವರುಣಪ್ರಘಾಸೇಷು ಮಾರುತಾ
ಅಮಿಕ್ಷಾಯಾ ಅನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇಽರಾ ಇವೇದಚರಮಾ
ಅಹೇವ | ೮. ೨-೧೨ | ಇತಿ || ತಥಾ ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಪೋತುರೇಷಾ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇಽಗ್ನೇ ಪತ್ನೀರಿಹಾ ವಹ | ೮ ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾವು—ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ
ಎರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮುಕ್ತಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಗಾಯತ್ರೀ
ಛಂದಸ್ಸು, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಮರುತೋ ದಶ ಗಾಯತ್ರಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು.
ವ್ಯಾಳ್ತಯಾಗದಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಛಂದೋಮಾನುಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ
ವಿಸಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಗನ್ಮ ಮಹೇತಿ ಎಂಬ
ಛಂದದಲ್ಲಿ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಪ್ರಾಗ್ನಯೇ ನಾಚಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರು
ವುದು. (೮. ೮-೧೧) ಮತ್ತು ಐಂದ್ರಾಮಾರುತೀ ಎಂಬ ಪ್ರಧಾನಹೋಮದಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ನಿರ್ವಾಪಣ ಮಾಡುವಾಗ
ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪುರೋಸುವಾಕ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ
ಐಂದ್ರಾಮಾರುತೀಂ ಭೇದಕಾಮಾ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.
(೮. ೨-೧೧) ಮತ್ತು ವರುಣಪ್ರಘಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ಅಮಿಕ್ಷಾನಿರ್ವಪನದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು
ಪುರೋಸುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ
ಕ್ಷಯೇಽರಾ ಇವೇದಚರಮಾ ಅಹೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (೮. ೨-೧೨) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತ
ಸ್ಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಪೋತ್ಯವು ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ
ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇಽಗ್ನೇಪತ್ನೀರಿಹಾ ವಹ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು
(೮. ೫-೫)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೬

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೬ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೧೧, ೧೨ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೦ ||

|| ಋಷಿ—ಗೋತನೋ ರಾಜೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ನುರುತಃ ||

|| ಛಂದಃ— ಗಾಯತ್ರೀ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮರುತೋ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕ್ಷಯೇ ಸಾಥಾ ದಿವೋ ವಿಮಹಸಃ |
ಸ ಸುಗೋಪಾತಮೋ ಜನಃ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾ ||

ಮರುತಃ | ಯಸ್ಯ | ಹಿ | ಕ್ಷಯೇ | ಸಾಥ | ದಿವಃ | ವಿಮಹಸಃ |

ಸಃ | ಸುಗೋಪಾತಮಃ | ಜನಃ || ೧ ||

ಸಾರಾಂಶಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಿಮಹಸೋ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರಾ ಮರುತೋ ದಿವೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಾದಾಗತ್ಯ ಯಸ್ಯ ಹಿ ಯಸ್ಯ ಖಲು ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಕ್ಷಯೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಸಾಥ ಸೋಮಂ ಪಿಬಥ ಸ ಜನೋ ಜಾತೋ ಯಜಮಾನಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ ಶೋಭನೈಃ ಸಾಲಕೈರತ್ಯಂತಂ ಯುಕ್ತೋ ಭವತಿ || ಸಾಥ | ಸಾ ಸಾನೇ | ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ವಿಮಹಸಃ | ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಮಹಸ್ತೇಜೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಸುಗೋಪಾತಮಃ | ಶೋಭನೋ ಗೋಪಾ ರಕ್ಷಕೋ ಯಸ್ಯ ಸ ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ | ತಮಸಃ ಪಿತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸಹಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೆಷ್ಟಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಮೇವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಿ ಮಹಸಃ—ನಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ದಿವಃ—
ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ (ಬಂದು) | ಯಸ್ಯ ಹಿ--ಯಾವುದೇ ಆದ ಯಜಮಾನನ | ಕ್ಷಯೇ—(ಯಜ್ಞ) ಗೃಹದಲ್ಲಿ |
ಸಾಥ—(ಸೋಮರಸವನ್ನು) ಕುಡಿಯುತ್ತಿರೋ | ಸ ಜನಃ—ಆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಾದ ವನವನು | ಸುಗೋಪಾ-
ತಮಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಅಂತರಿಕ್ಷಲೋಕದಿಂದ ದಯಮಾಡಿಸಿ
ಯಾವ ಯಜಮಾನನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುತ್ತಿರೋ ಆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ರಕ್ಷಣೆಗಳಿರುತ್ತವೆ.

English Translation

O resplendent Maruts, that man in house you drink the Soma-libation
is provided with most able protectors.

ನಿಶೇಷನಿಷಯ

ನಿಮಹಸಃ—ನಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಃ | ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ |

ಕ್ಷಯೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹೇ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಗೃಹದಲ್ಲಿ.

ಸಾಥ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರೋ.

ಸುಗೋಪಾತಮಃ—ಶೋಭನೋ ಗೋಪಾ ರಕ್ಷಣೋ ಯಸ್ಯ ಸುಗೋಪಾಃ | ಅತಿಶಯೇನ
ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಸಾಥ —ಸಾ ಪಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ತವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಶಿತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪಿಬಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವೈಚ್ಛವಾದುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ

ದಿವಃ—ಊದಿಪಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಮಹಸಃ—ವಿಶಿಷ್ಯಂ ಮಹಃ (ತೇಜಃ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ವಿಮಹಸಃ ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಮಹಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗೋಪಾತಮಃ—ಶೋಭನೋ ಗೋಪಾ ರಕ್ಷಕೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಗೋಪಾಃ (ಸಮರ್ಥನಾದ ರಕ್ಷಣೆ ಯುಳ್ಳವನು) ಅತಿಶಯೇನ ಸುಗೋಪಾಃ ಸುಗೋಪಾತಮಃ ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಕನೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಸೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ತೌ ಸುಪ್ಪಿತೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಾಗ ಸುಗೋಪಾಃ ಎಂಬ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಜಾಸುಭ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ ಯಜ್ಞವಾಹಸೋ ವಿಪ್ರಸ್ಯ ವಾ ಮತೀನಾಂ |
ಮರುತಃ ಶೃಣುತಾ ಹವಂ || ೨ ||

|| ಸದಪಾಠ ||

ಯಜ್ಞೈಃ | ವಾ | ಯಜ್ಞ | ವಾಹಸಃ | ವಿಪ್ರಸ್ಯ | ವಾ | ಮತೀನಾಂ |
ಮರುತಃ | ಶೃಣುತ | ಹವಂ || ೨ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಯಜ್ಞವಾಹಸೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೋಧಾರೋ ಮರುತೋ ಯೂಯಂ ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ |
ವಾಕಬ್ಧಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಯಜ್ಞೈಶ್ಚ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮತೀನಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವಿಪ್ರಸ್ಯ
ವಾ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಮೇಧಾವಿನಶ್ಚ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಶೃಣುತ | ಯಜ್ಞವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಯಾಗ-
ರಹಿತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಶ್ಚಾಹ್ವಾನಮವತ್ಯಂ ಭವದ್ಧಿಃ ಶ್ರುತವ್ಯಂ ಯತೋ ಭವಂತೋ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವೋಧಾರಃ

ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯಾಕ್ಷೇತಿ ಭಾವಃ || ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತಿ
ವಚನಾದ್ವಹಿಹಾಧಾಚ್ಛ್ಯಂತ್ಯಂದಸೀತಿ ಕಾರಕಪೂರ್ವಾದ್ವಹತೇರಸುನ್ | ಇದಿತ್ಯಸುವೃತ್ತೇರುಪಧಾವೃದ್ಧಿಃ |
ಮತೀನಾಂ ಮನ ಜ್ಞಾನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರಣೇ ಕ್ತಿನ | ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃಣುತ |
ಶ್ರುವಃ ಕೃಚೇತಿ ಶ್ರುಃ | ಸತಿ ತಿಷ್ಠಸ್ಯ ಸ್ವರಬಲೀಯಸ್ತುಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯ ಇತಿ ವಚನಾತ್ತಿಜ ಏವ ಸ್ವರಃ
ತಿಷ್ಠತೇ | ಮರುತ ಇತ್ಯಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತ್ಯವಿದ್ಯಮಾನವತ್ತ್ವೇನ
ಸದಾದಪರತಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಹವಂ | ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಹ್ರಯತೇರಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ — ಯಜ್ಞನಾಹಕರಾದ | ಮರುತಃ — ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, (ನೀವು) |
ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ — ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಯಜಮಾನನದಾಗಲಿ) ಅಥವಾ | ಮತೀನಾಂ — ಸ್ತೋತ್ರಗಳ (ಪಾಠ
ಕನೂ) | ವಿಪ್ರಸ್ಯ ವಾ — (ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ) ಮೇಧಾವಿಯೂ ಆದ ಭಕ್ತನ | ಹವಂ — ಆಹ್ವಾನ
ವನ್ನು | ಕೃಣುತ — ಕೇಳಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಯಜ್ಞನಾಹಕರೂ ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯರೂ ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನು
ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಲ್ಲದ ಸ್ತೋತ್ರಪಾಠಕರ, ಇಬ್ಬರ ಆಹ್ವಾನ
ವನ್ನೂ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸಿಕೇಳಿ.

English Translation

O Maruts, bearers of oblations, hear the invocations of the praises of
the worshipper with or without sacrifices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ — ಯಜ್ಞ ನಿರ್ವಾಹಕರು, ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವ ಮತ್ತಿಗ್ಧನರು.

ಮತೀನಾಂ — ಸ್ತುತೀನಾಂ | ಸ್ತೋತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಆಹ್ವಾನಿಸಲ್ಪಡುವ.

ಯಜ್ಞೈರ್ವಾ — ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಹ್ವಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಜ್ಞವಿಲ್ಲದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡುವ ಆಹ್ವಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಗಮನಿಸಿ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು
ಸೂಚಿಸುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

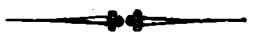
ಯಜ್ಞನಾಹಸಃ — ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬)
ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಎಂಬ ಕಾರಕವು ಉಪಸದನಾಗಿರುವಾಗ ವಹಿ ಹಾ ಧಾಚ್ಛ್ಯಂತ್ಯಂದಸಿ

(ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಹ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಸೇರ್ಣಿತ್ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸುನಿಗೆ ಣಿದ್ವದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆತ ಉಪ ಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞವಾಹಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವಾಹಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮತೀನಾಂ—ಮನ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. **ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮನ್+ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶವನತಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಷಷ್ಟಿಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವನದ್ಯಾಪೋನುಟಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಮಿಗೆ ನುಟಾಗಮ. ನಾಮಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಮತೀನಾಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ನಾಮುನ್ಯತರಸ್ಯಾಮ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಯಣುತ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತೆಸ್ಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಶ್ಯ ಚ (ಪಾ.ಸೂ. ೩-೧-೭೪) ಶ್ರುಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣವೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶ್ಯ ಆದೇಶವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ಯ ಆದೇಶ. ಶಸಿಗೆ ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವ ಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತಾಗುವುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸತಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರಬಲೀ ಯಸ್ತು ಮನ್ಯತ್ರ ವಿಕರಣೇಭ್ಯಃ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ವಿಕರಣಸ್ವರವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ತಿಜಾನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಅತಿಜಂತವಾನುದು ಪೂರ್ವಪದವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮ-ವಿದ್ಯಮಾನವತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವ (ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲವಂತಿರುವುದು) ವಿರುವುದರಿಂದ ಪದವ ಪರ ದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೋನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹು+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಆನಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕ ||

ಉತ ವಾ ಯಸ್ಯ ವಾಜಿನೋಽನು ವಿಪ್ರಮತಕ್ಷತ |

ಸ ಗಂತಾ ಗೋಮತಿ ವ್ರಜೇ || ೩ ||

|| ಸದಶ್ಲೋಕ ||

ಉತ | ವಾ | ಯಸ್ಯ | ವಾಜಿನಃ | ಅನು | ವಿಪ್ರಂ | ಅತಕ್ಷತ |

ಸಃ | ಗಂತಾ | ಗೋಮತಿ | ವ್ರಜೇ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉತ ವಾಪಿ ಚ ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವಾಜಿನೋ ಹನಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನೋವೇತಾ ಮುತ್ಪಿಜೋ ವಿಪ್ರಂ ಮೇಧಾವಿನಂ ಮರುದ್ಗಣಮನ್ತತಕ್ಷತ ಹನಿಷ್ಪ್ರದಾನಾದಿನಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೇಕುರ್ವಂತಿ ಸ ಯಜಮಾನೋ ಗೋಮತಿ ಬಹುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತೇ ವ್ರಜೇ ಗೋಪೇ ಗಂತಾ ಗಮನತೀಲೋ ಭವತಿ || ಅತಕ್ಷತ | ತಕ್ಷೂ ತ್ಸಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಛಾಂವಸೋ ಲರ್ಜ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮಧ್ಯಮಃ | ಗಂತಾ | ಗಮೇಸ್ತಾಚ್ಛೀ-ಲಿಕಸ್ತೃನ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉತ ವಾ—ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ | ಯಸ್ಯ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ವಾಜಿನಃ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುತ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು | ವಿಪ್ರಂ—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು | ಅನು ಅತಕ್ಷತ—(ಹನಿ ದಾನಾದಿಗಳಿಂದ) ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಗೋಮತಿ—(ಪ್ರಭೂತ ವಾದ) ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ವ್ರಜೇ—ಕೊಟ್ಟಿಗಿಯಲ್ಲಿ | ಗಂತಾ—ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ. |

|| ಭವಾರ್ಥ ||

ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ಮುತ್ಪಿಕ್ಕುಗಳು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳನ್ನು ಚುರುಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಆ ಯಜಮಾನನು ಗೋರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸಮೃದ್ಧ ವಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಗೋವಿನ ಕೊಟ್ಟಿಗಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಚರಿಸುವವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

English Translation

And may he for whom the priests with oblations have sharpened (the hunger of the Maruts) walk among pastures crowded with cattle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಪ್ರಂ—ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು, ಮರುತ್ಸಮೂಹವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಂ ಎಂದು ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಅತಕ್ಷತ—ಹವಿಸ್ಪದಾನಾದಿನಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೀಕುರ್ವಂತಿ | ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಹವಿಸ್ಪದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಕ್ಷುತ್ತನ್ನು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಯಜವಾನನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು ಸೋಮನೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ ಗಂತಾ ಗೋಮತಿ ವ್ರಜೇ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರತಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನು ಎಂದರೆ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸುಖಿಸುವನು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅನೇಕ ಗೋವುಗಳು ಲಭಿಸುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಘಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಾಜಿನಃ — ವಾಜಮಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ವಾಜೀ. **ಅತ ಇನಿಠನೌ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಸರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಾಜಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅತಕ್ಷತ—ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂವಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಪ್ರಾ-ನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತೀಕೇಫ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಂತಾ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸರ್ವಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಗನ್ತ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿನಲ್ಲಿ ಯದುಶನಸ್ಪು—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಹಾ ದೇಶ. **ಅಪ್‌ತ್ಯನ್‌ತ್ಯಚ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಫ. **ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿ** — ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಇನ್‌ತ್ಯಾದಿನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

| ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾ |

ಅಸ್ಯ ವಿರಸ್ಯ ಬರ್ಹಿಷಿ ಸುತಃ ಸೋಮೋ ದಿವಿಷ್ಟಿಷು |

ಉಕ್ಥಂ ಮದಶ್ಚ ಶಸ್ಯತೇ || ೪ ||

ಽದಸಾಠಃ

ಅಸ್ಯ | ವಿರಸ್ಯ | ಬರ್ಹಿಷಿ | ಸುತಃ | ಸೋಮಃ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು |

ಉಕ್ಥಂ | ಮದಃ | ಚ | ಶಸ್ಯತೇ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು ಯಜನೀಯದಿವಸೇಷು ಬರ್ಹಿಷಿ 'ಯಜ್ಞೇ ವಿರಸ್ಯ ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಯಾಗಾಯ ಸೋಮಃ ಸುತಃ | ಯುತ್ಪಿಗ್ನಿರಭಿಷುತೋ ಭವತಿ | ಉಕ್ಥಂ ಮರುದ್ದೇವತಾಕಂ ಶಸ್ತ್ರಂ ಮದಶ್ಚ ಮದಿಧಾತುನಾ ಯುಕ್ತಾ ಮರುತೋ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮತ್ಸನ್ನಿತ್ಯಾದಿಕಾ ಮಾರುತೀ ನಿವಿಚ್ಛಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಹರ್ಷಾಯ ಶಸ್ಯತೇ | ಹೋತ್ರಾ ಪತ್ಯತೇ || ಅಸ್ಯ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು- ದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಿವಿಷ್ಟಿಷು | ಇಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯ- ಸ್ಯೇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋತ್ಪಾಭಾವಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಯಜ್ಞದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ | ಬರ್ಹಿಷಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವಿರಸ್ಯ—ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮರಸವು | ಸುತಃ—ಹಿಂದಿದೆ. | ಉಕ್ಥಂ—(ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ) ಶಸ್ತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು | ಶಸ್ಯತೇ—ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. | ಮದಶ್ಚ (ಅನರ)ಹರ್ಷವೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಪಣವಾಗುತ್ತದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯಜ್ಞದಲ್ಲೂ ಸಹ ಸೋಮರಸವು ಹಿಂಡಲ್ಪಡುವುದು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಸ್ತೋತ್ರವು ಪಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನರ ಹರ್ಷವೂ ಕೂಡ ಉಲ್ಪಣವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

The libation is poured out for the heroic band of Maruts at the sacrifice on the appointed days and the hymn repeated causes joy to the Maruts.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೀರಸ್ಯ—ಶತ್ರುಕ್ಷೇಪಣಕುಶಲಸ್ಯಾಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಮರುದ್ಗಣಕ್ಕೆ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ | ದಿವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ | ಯಜನೀಯ ದಿವಸೇಷು ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ.

ಉಕ್ಥಂ—ಮರುದ್ವೇನತಾಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವು.

ಶಸ್ಯತೇ—ಹೋತ್ರಾ ಪಠ್ಯತೇ | ಹೋತ್ರವೆಂಬ ಮುತ್ತಿಜನಿಂದ ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸ್ಯ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಪಷ್ಠಿವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಪ್ರತ್ಯಯ. ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. **ಅತೋ ಗುಣೇ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ಯ ಆದೇಶ. ಹಲಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಹಲಿ ಲೋಪಃ (ಪಾ.ಸೂ. ೭-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಆಸ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. **ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ**—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿಷ್ಟಿಷು—ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ. ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಷ್ಪತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಟಕಾರಾದೇಶ. ದಿವಃ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಇಷ್ಟಯೋ ಯೇಷು ದಿವಸೇಷು ತೇ ದಿವಿಷ್ಟಯಃ (ಹಗಲು ಎಂದರ್ಥ.) ಬಹುನ್ವೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸುಬ್ಲಕ್ ಆಗುವುದರಿಂದ ದಿವ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪದಾಂತತ್ವ ಬರುವುದರಿಂದ ದಿವ ಉತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಶಸ್ಯತೇ—ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ. ಯತ್ ಕಿತ್ತಾದುರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಸ್ಕೃತವಾಕ್ಯ

ಅಸ್ಯ ಶ್ರೋಷಂತು ಭುವೋ ವಿಶ್ವಾ ಯಶ್ಚರ್ಷಣೀರಭಿ |

ಸೂರಂ ಚಿತ್ಸುಸ್ವೀರಿಷಃ || ೫ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಃ ||

ಅಸ್ಯ | ಶ್ರೋಷಂತು | ಆ | ಭುವಃ | ವಿಶ್ವಾಃ | ಯಃ | ಚರ್ಷಣೀಃ | ಅಭಿ |

ಸೂರಂ | ಚಿತ್ | ಸುಸ್ವೀಃ | ಇಷಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ತುತಿಂ ಮರುತ ಆ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಶ್ರೋಷಂತು | ಕೃಣ್ವಂತು | ಯೋ ಮರುದ್ಗಣೋ ವಿಶ್ವಾಕ್ವರ್ಷಣೀಃ ಸರ್ವಾನ್ ಶತ್ರುಭೂತಾನ್ಮನುಷ್ಯಾನಭಿ ಭುವಃ ಅಭಿಭವತಿ | ತಾದ್ಯಗ್ಗಣಾ-
ಕಾರಾ ಮರುತಃ ಕೃಣ್ವಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂರಂ ಚಿತ್ ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ ಯಜಮಾನಮಪೀಷೋ ಮರುದ್ಭಿಃ ಪ್ರಕ್ತಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಸಸುಷೀಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಭವಂತು || ಶ್ರೋಷಂತು | ಕ್ರು ಶ್ರವಣೇ | ಲೋಟಿ ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಸಿಪ್ | ಭುವಃ | ಭವತೇರ್ಲೇಟಿ ತಿಪಸ್ವಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತೀತಿ ಸಿಪ್ | ಲೇಟೋಽಡಾಟಾವಿತ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶವೋ ಲುಕ್ | ಭೂಸುವೋಸ್ವಿಜಾತಿ ಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಸೂರಂ | ಪೂ ಪ್ರೇರಣೇ | ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ನಿತಿ ಕ್ರನ್ತೈತ್ಯಯಃ | ಸಸುಷೀಃ | ಸ್ತು ಗತೌ | ಅಸ್ಮಾಲ್ಲಿಟಃ ಕ್ವಸುಃ | ಉಗಿತಕ್ಲೇತಿ ಜೀಪ್ | ಭಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೀತಿ ಪತ್ವಂ | ಜಸಿ ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯ ||

ಯಃ—ಯಾನ ಮರುದ್ಗಣವು | ವಿಶ್ವಾ ಚಿರ್ಷಣೀಃ—ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರೂಪರಾದ ಸಕಲರನ್ನೂ | ಅಭಿಭುವಃ—ಸೋಲಿಸಿ ದಮನಮಾಡುತ್ತದೆಯೋ, (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು) | ಅಸ್ಯ—ಈ ಯಜಮಾನನ (ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು) | ಆ ಶ್ರೋಷಂತು—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲಿ. | ಸೂರಂ ಚಿತ್—ಸ್ತೋತ್ರಪಾಠಕನಾದ ಯಜಮಾನನನ್ನೂ ಸಹ | ಇಷಃ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ) ಅನ್ನಗಳು | ಸಸುಷೀಃ—ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಮಾನವರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುರೂಪರಾದ ಸಕಲರನ್ನೂ ಸೋಲಿಸಿ ದಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಮರುದ್ಗಣವು ಯಜಮಾನನ

ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಲಿ. ಆ ಮರುತ್ತುಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಅನ್ನಗಳೂ ಸಹ ಯಜಮಾನನನ್ನೂ ಸಮೃದ್ಧ ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the Maruts, victorious over all men, hear the praises of this (their worshipper) and may abundant food be obtained by him who praises them.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅಭಿ ಭುವಃ—ಯಜಮಾನನ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ.

ಸೂರಂ—ಸ್ತುತೇಃ ಪ್ರೇರಯಿತಾರಂ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು.

ವಿಶ್ವಾಃ ಚರ್ಷಣೀಃ—ಸಮಸ್ತಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಭೂತರಾದ ಸಮಸ್ತ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು.

ಸಸ್ಮುಷೀಃ—ಸ್ಮು ಗತೌ | ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಭವಂತು | ಸೇರಲಿ, ಬಂದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಶ್ರೋಷಂತು—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ತ. ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣವಿರುವುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಿವ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಶ್ರೋಷಂತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭುವಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಬಂದಾಗ ತಿಜಾಂ ತಿಜೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸಿವ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೇಟೋ ಡಾಟ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಾಗನು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಕೇವಲ ತಿಜ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತಕ್ಕಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬಂದಾಗ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದು, ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ ಬಂದರೆ, ಭುವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂರಮ್—ಸೂ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಸುಸೂಧಾಗ್ಯ ಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೩) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆಯ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಸ್ಮುಷೀಃ—ಸ್ಮು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಸುಕ್ಟ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಸು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸಸ್ಮುವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾ

ಮಾಡಿದಾಗ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾಬರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. (ಉಕಾರಾದೇಶ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ಯ. ಸಸ್ರುಷೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಸ್ರುಷೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪೂರ್ವೀಭಿರ್ಹಿ ದದಾಶಿಮು ಶರದ್ಭಿರ್ಮರುತೋ ವಯಂ |

ಅವೋಭಿಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ | ಹಿ | ದದಾಶಿಮು | ಶರತ್ ೨ ಭಿಃ | ಮರುತಃ | ವಯಂ |

ಅವಃ ೨ ಭಿಃ | ಚರ್ಷಣೀನಾಂ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತಃ ಪೂರ್ವೀಭಿರ್ಹಿಃ ಶರದ್ಭಿಃ ಸಂವತ್ಸರೈಶ್ಚರ್ಷಣೀನಾಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃಣಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಭವತಾಂ ಸಂಬಂಧಿಭಿರವೋಭಿಃ ರಕ್ಷಣೈರ್ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತೋ ವಯಂ ದದಾಶಿಮು | ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ದತ್ತವಂತಃ | ಹಿ ಯಸ್ಮಾದರ್ಥೇ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದಿವಾನೀಮಸ್ಯಸ್ಮದೀಯಹವಿಸ್ತೀಕರಣಾಯಾಗಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪೂರ್ವೀಭಿಃ | ಪುರುತಜ್ಞಾದ್ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತಿ ಐಷ್ | ಯಸಾದೇಶೇ ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ದದಾಶಿಮು | ದಾತ್ಯ ದಾನೇ | ಲಿಟೀದಾಗಮಃ | ಹಿ ಚೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಚರ್ಷಣೀನಾಂ | ನಾಮಸ್ಯ ತರಸ್ಯಾಮಿತಿ ನಾಮ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||೬

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಪೂರ್ವೇಭಿಃ ಶರದ್ಭಿಃ—ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ | ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—
ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮ | ಅವೇಭಿಃ—ರಕ್ಷಣೆಗಳಿಂದ (ಕೂಡಿದವರಾಗಿ) | ವಯಂ—ನಾವು | ದದಾತಿಮು—
(ನಿಮಗೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ. | ಹಿ—ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ (ಈಗಲೂ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ
ದಯಮಾಡಿ.) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಾವು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ನಿಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನಿಮಗೆ
ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. - ಈಗಲೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ದಯಮಾಡಿ.

English Translation

O Maruts, enjoying the protection of you who behold all things we have
offered you oblations for many years.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೂರ್ವೇಭಿಃ—ಪುರು ಎಂದರೆ ಬಹು. ಬಹಿವೇಭಿಃ ಅನೇಕವಾದ, ಬಹಳವಾದ, ಎಂದರ್ಥವು.

ಶರದ್ಭಿಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರದೃತುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಶರದೃತುವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾ
ವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಂವತ್ಸರಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು
ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಶರದ್ಭಿಃ ಎಂದರೆ ಸಂವತ್ಸರಗಳಿಂದ ಎಂಬ
ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು
ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ—

ತಚ್ಚಕ್ಷುರ್ದೇವಹಿತಂ ಶುಕ್ರಮುಚ್ಚರತ್ |

ಸಶ್ಯೇಮ ಶರದಃ ಶತಂ ಜೀನೇಮ ಶರದಃ ಶತಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೬)

ಶತಂ ಜೀವ ಶರದೋ ವರ್ಧಮಾನಃ ಶತಂ ಹೇಮಂತಾಞ್ಕೃತಮು ವಸಂತಾನ್ |

ಶತಮಿಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಸವಿತಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶತಾಯುಷಾ ಹವಿಸೇಮಂ ಪುನರ್ದುಃ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೧-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ. ಎರಡನೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಸಂತಮತುವನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ
ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರದೃತುವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ.

ದದಾತಿಮು—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಹವೀಂಸಿ ದತ್ತವಂತಃ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃಣಾಂ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಾಂ ಭವತಾಂ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ನೋಡುವ
ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ, ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪೂರ್ವೀಭಿಃ—ಪುರು ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೪)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಕೋ ಯಣಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದಾಗ ಹಲಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೮-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫವ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತದ ರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ
ಸ್ವರದಿಂದ ಈಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾಶಿಮು—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಆರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ
ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ದದಾಶಿಮು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹಿ ಎಂಬ ನಿಪಾತವಿರುವುದರಿಂದ
ಹಿಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ
ವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವೋಭಿಃ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಸ್ ಶಬ್ದ
ವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ, ಉತ್ವ. ಗುಣ ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದ
ರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರ್ಷಣೇನಾಂ—ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆಮಿಗೆ ನುಡಾಗಮ. ನಾಮಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ
ದೀರ್ಘ. ನಾಮನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಮಿಗೆ (ವಿಭಕ್ತಿಗೆ) ಉದಾ
ತ್ತರಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಪಾಠ

ಸುಭಗಃ ಸ ಪ್ರಯಜ್ಯವೋ ಮರುತೋ ಅಸ್ತು ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಪರ್ಷಥ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸು ೨ ಭಗಃ | ಸಃ | ಪ್ರ ೨ ಯಜ್ಞವಃ | ಮರುತಃ | ಅಸ್ತು | ಮರ್ತ್ಯಃ |
ಯಸ್ಯ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ | ಪರ್ಷಥ || ೭ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಜ್ಞವ್ಯಾ ಮರುತಃ ಸ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಯಜಮಾನಃ
ಸುಭಗೋಽಸ್ತು | ಶೋಭನಧನೋ ಭವತು | ಯಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ
ಪರ್ಷಥ ಅತ್ಮನಿ ಸಿಂಚಥ | ಸ್ವೀಕುರುಥೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಸುಭಗಃ ಭಗ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನೋ ಭಗೋ
ಯಸ್ಯ | ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪರ್ಷಥ | ಪೃಷು ವೃಷು ಮೃಷು ಸೇಚನೇ |
ಭಾವಾದಿಕಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿವೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾದ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಯಸ್ಯ,
ಯಾವ ಯಜಮಾನನ | ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಪರ್ಷಥ—ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸು
ತ್ತೀರೋ | ಸಃ—ಆ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನು | ಸುಭಗಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು—
ಆಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದೀರಿ. ಯಾವ ಯಜಮಾನನ
ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ ಆ ಮಾನವನಾದ ಯಜಮಾನನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ
ಸಂಪತ್ತುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ.—

English Translation

O Maruts, who are to be especially worshipped, may the man whose offering you accept be ever prosperous.

|| ವಿಶೇಷವಿವಯಗಳು ||

ಪ್ರಯಜ್ಞವಃ— ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಯಜ್ಞವ್ಯಾಃ | ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯಜ್ಞಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ,
ಯಜ್ಞಾರ್ಹರಾದ.

ಪ್ರಯಾಂಸಿ—ಅಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಅನ್ನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯಾಂಸಿ ಎಂದರೆ ಪವರ್ಲಕ್ಷಣೋಪೇತವಾದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

ಪರ್ಷಥ—ಸೈಷು, ವೃಷು ಮೃಷು ಸಿಂಚಿನೇ | ಸಿಂಚಿಥ | ಪ್ರಾಪ್ತುಥ | ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಭಗಃ—ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಗಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸುಭಗಃ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ

ಸುಭಗಃ—ಶೋಭನೋ ಭಗೋ (ಧನಂ) ಯಸ್ಯ ಸುಭಗಃ ನೆಜ್ಜಾಸುಭ್ಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕ್ರತ್ವಾದಯುಕ್ತ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಯಜ್ಯವಃ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಷಥ—ಸೈಷು ವೃಷು ಮೃಷು ಸೇಚಿನೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧೇಗೆ ಗುಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಥ) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶತಮಾನಸ್ಯ ವಾ ನರಃ ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಸತ್ಯಶವಸಃ |

ವಿದಾ ಕಾಮಸ್ಯ ವೇನತಃ || ೮ ||

ಪದಸಾತ:

ಶಶಮಾನಸ್ಯ | ನಾ | ನರಃ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ | ಸತ್ಯಂ ಶವಸಃ |

ವಿದ | ಕಾಮಸ್ಯ | ವೇನತಃ || ೮ ||

ಸಾಮನಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸತ್ಯಶವಸೋಽವಿತಥಬಲಾ ನರೋ ನೇತಾರೋ ಮರುತಃ ಶಶಮಾನಸ್ಯ ಯುಷ್ಮಾನ್ಸ್ತುತಿಭಿಃ ಸಂಭಜಮಾನಸ್ಯ ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಸ್ತಾವಕಮಂತ್ರೋಚ್ಛಾರಣಜನಿತೇನ ಶ್ರಮೇಣ ಸ್ವಿದ್ಯಮಾನಗಾತ್ರಸ್ಯ ವೇನತಃ | ವೇನತಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ | ಕಾಮಯಮಾನಸ್ಯ | ನಾಶಬ್ಧಃ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ಏವಂಭೂತಸ್ಯ ಸ್ತೋತುಶ್ಚ ಕಾಮಸ್ಯ ಕಾಮನುಭಿಲಾಷಂ ವಿದ | ಲಂಭಯತ | ಪ್ರಯಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಶಶಮಾನಸ್ಯ | ಶಶ ಪುತ್ರಗತೌ | ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ | ಇಷ್ಠಿದಾ ಗಾತ್ರಪ್ರಕ್ಷರಣೇ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಷ್ಠಾ | ಇಷ್ಟಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿದ | ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ | ಲೋಟಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಬಹುವಚನಸ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ರೂಾದೇಶಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ರುಷ್ಯಾದಾದೇಶಃ | ಲೋಪಸ್ತ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಷಃ | ಪ್ರತ್ಯಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಕಾಮಸ್ಯ | ವೃಷಾದಿಷು ಪಾಠಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಭರ್ಥೇ ಸ್ಫೋ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ನಿಜವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ | ನರಃ—ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಶಶಮಾನಸ್ಯ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವನೂ | ಸ್ವೇದಸ್ಯ—(ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ಶ್ರಮಿಸಿ ಬೆನ್ನರು ಸುರಿಸುವವನೂ | ವೇನತಃ—(ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು) ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆದ ಭಕ್ತನ | ಕಾಮಸ್ಯ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು | ವಿದ—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು (ಒದಗಿಸಿ) |

ಭಾನಾರ್ಥ

ನಿಜವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರೂ, ನೇತೃಗಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುವವನೂ, ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಾಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಯಾನಾಗಲೂ ಶ್ರಮಿಸುವವನೂ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರಿ.

English Translation

Possessors of true vigor, pay attention to the wishes of him who praises you and toils in your service desiring your favour.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಶತಮಾನಸ್ಯ—ಶನ್ನು ಸ್ತುತೌ | ಸ್ತುತಿಕರಣಶೀಲಸ್ಯ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ.

ನರಃ—ನೇತಾರಃ | ನಾಯಕರು, ಮುಖಂಡರು.

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶವಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶವಃ ಎಂದರೆ ಬಲವು. ಸತ್ಯಂ ಶವಃ ಯೇಷಾಂತೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ನಿಜವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ವೇದಸ್ಯ—ಸ್ವೇದ ಎಂದರೆ ಜಿನರು. ಸ್ವೇದಸ್ಯ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಆರಾಧನೆಮಾಡಿ ಆ ಶ್ರಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೆನರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಜಮಾನನ ಎಂದರ್ಥವು.

ನೇನತಃ—ನೇನತಿಃ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಾ | ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲನೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಶತಮಾನಸ್ಯ—ಶರ ಪ್ಲೂತಗತೌ ಧಾತು. ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾಚ್ಛೀಲ್ಯವಯೋ—(ಸಾ. ಸೂ. ೨-೨-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಾನಶ್. ಅನೇಮುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮುಕಾಗಮ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಷ್ವೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವೇದಸ್ಯ—ಜಾಷ್ವಿದಾ ಗಾತ್ರಪ್ರಕ್ರಣೇ ಧಾತು. ಣಜರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಧಾತ್ರಾದಿಗೆ ಸತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸತ್ಯಶವಸಃ— ಸತ್ಯಂ ಶವಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ಸಂಜೋಧನಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ ಅನುಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿದಾ—ನಿದಾಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮವುರುಷ ಬಹುವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತವೇ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಅತ್ಯನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಸುರಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಶಾಪೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿವತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಲೋಪಸ್ತು ಅತ್ಯನೇಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿದ ಎಂದಿರುವಾಗ ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಃ (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾಮಸ್ಯ—ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಪ್ರದಾನವಿಧಾಯಕಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಕಾಠೆ

ಯೂಯಂ ತತ್ಸತ್ಯಶವಸ ಆವಿಷ್ಕರ್ತ ಮಹಿತ್ವನಾ |

ವಿಧೃತಾ ವಿದ್ಯುತಾ ರಕ್ಷಃ || ೯ ||

|| ಸದೇವತಃ ||

ಯೂಯಂ | ತತ್ | ಸತ್ಯಂ ಶವಸಃ | ಆವಿಃ | ಕರ್ತ | ಮಹಿತ್ವನಾ |

ವಿಧೃತ | ವಿದ್ಯುತಾ | ರಕ್ಷಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸತ್ಯಶವಸಃ ಸತ್ಯಬಲಾ ಅನ್ಯೈರಪ್ರಧೃಷ್ಯಬಲಾ ಮರುತೋ ಯೂಯಂ ತದ್ವೃತ್ತವೇಧಾದಿಸು ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಾವಿಷ್ಕರ್ತ | ಆವಿಷ್ಕರುತ | ಪ್ರಕಾಶಯತ | ವಿದ್ಯುತಾ ವಿದ್ಯೋತಮಾನೇನ ಮಹಿತ್ವನಾ ತೇನ ಮಹತ್ತೇನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ರಕ್ಷೋಽಸ್ಮಾಕಮುಪದ್ರವಕಾರಿಣಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ವಿಧೃತ | ತಾಡಯತ | ನಾಶಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಕರ್ತ | ಕರೋತೇರ್ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಏಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಶ್ಲೇಷಿ ತದಾದೇಶಃ | ಗುಣಃ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೩-೪೧ | ಇತ್ಯಾವಿಶಬ್ದೇ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ತ್ವಂ | ಮಹಿತ್ವನಾ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾದುತ್ಪರಸ್ಯಾಜೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನಾಭಾವ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾ ಆಜಾದೇಶೋ ನಕಾರೋಪಜನಶ್ಚ | ವಿಧೃತ | ವ್ಯಥ ತಾಡನೇ | ತೃನಿ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ತತಬ್ಧಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿಗಿತಿ ಜಾತ್ವೇ ಸತಿ ಋಷಿ ತುನುಭಾಮ್ನುತಜ್ಜತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸತ್ಯಶವಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ) ನಿಜವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಯೂಯಂ—ನೀವು | ತತ್—(ವೃತ್ರವಧಾದಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ) ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು | ಅವಿಷ್ಕರ್ತಾ—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. | ವಿದ್ಯುತಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ಮಹಿತ್ಸನಾ—ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ | ರಕ್ಷಾಃ—(ನಮಗೆ ಹಿಂಸಕರಾದ) ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು | ವಿಧ್ಯತೆ—ನಾಶಮಾಡಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ನಿಜವಾದ ಬಲವು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದದ್ದು. ವೃತ್ರವಧಾದಿ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ನಮಗೆ ಹಿಂಸಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Possessors of true vigor, you have displayed your might with the brilliance of which you have destroyed the Rakshas.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸತ್ಯಶವಸಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ವಿನರಣೆಯು ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇತರರಿಂದ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮಯುತರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಿಷ್ಕರ್ತಾ—ಅವಿಷ್ಕಾರಿತ, ಪ್ರಕಾಶಯಿತ | ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ್ದೀರಿ.

ಮಹಿತ್ಸನಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಿಯಿಂದ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಿಂದ.

ವಿಧ್ಯತೆ—ವ್ಯಥೆ ತಾಡನೇ | ತಾಡಯತೆ ನಾಶಯತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾಡನಮಾಡಿ ಎಂದರೆ ನಾಶಮಾಡಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರವು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುವುದು.

ರಕ್ಷಾಃ—ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸುವ ದುಷ್ಪಭೂತಗಳು, evil spirits.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕರ್ತಾ—ದುಕ್ಕರ್ತಾ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಽಙ್ಕೃತ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವನಿರುವುದರಿಂದ ತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ತಪ್ತನಪ್ತನಫನಾಳ್ (ಪಾ. ಸೂ.

೮-೧-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ತಬಾದೇಶ. ಪಿತೃದುದರಿಂದ ಜುದ್ಯದ್ಯಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾರ್ವ-
ಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆಗೆ ಗುಣ. ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ
ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆವಿಸ್ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ.
ನಿಸರ್ಗ. ಇದುಮುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಭಿನ್ನ ಸಂಬಂಧಿ
ವಿಸರ್ಗವಾದುದರಿಂದ ಷತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆವಿಸ್ಕರ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹಿತ್ವನಾ — ಮಹಿತ್ವ+ಟಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಕಚನಕ್ಕೆ ನಾಭಾವವೂ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಅಥವಾ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಚ್ ಆವೇಶ
ನಕಾರಾಗಮ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಧ್ಯತಾ—ವ್ಯಧ ತಾಡನೇ ಧಾತು. ಲೋಪಿ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ತಾದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಯನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಪಿತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಇದು ಐತ್ತಾಗುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಣ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ಯಕಾರಕ್ಕೆ)
ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿಧ್ಯತ ಎಂದು ರೂಪವಾದಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯ
ಐತ್ತಾದುದರಿಂದ ಯಚಿ ತುನುಘ ಮಕ್ವು ತಜ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೩೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ
ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಸೂತ್ರಃ

ಗೂಹ¹ತಾ ಗುಹ್ಯಂ ತಮೋ² ವಿ ಯಾ³ತ ವಿಶ್ವ⁴ಮ⁵ತ್ರಿಣಂ⁶ |
ಜ್ಯೋ⁷ತಿ⁸ಷ್ಕ⁹ರ್ತಾ ಯದುಶ್ವ¹⁰ಸಿ || ೧೦ ||

ಪದವಾಕಃ

ಗೂಹ¹ತ | ಗುಹ್ಯಂ | ತಮೋ² | ವಿ | ಯಾ³ತ | ವಿಶ್ವಂ⁴ | ಅ⁵ತ್ರಿಣಂ |
ಜ್ಯೋ⁷ತಿಃ | ಕ⁸ರ್ತ | ಯತ್ | ಉ⁹ಶ್ವ¹⁰ಸಿ || ೧೦ ||

ನಾಯಣಭಾಗ್ಯ

ಹೇ ಮರುತೋ ಗುಹ್ಯಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಂ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ತಮೋಽಂಧಕಾರಂ
 ಗೂಹತ | ಸಂವೃತಂ ಕುರುತ | ಯಥಾಸ್ವಾಭಿರ್ನ ದೈಶ್ಯತೇ ತಥ್ಯಾದರ್ಶನಂ ಪ್ರಾಪಯತ | ವಿನಾಶಯತೇ
 ತೈರ್ಥಃ | ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮತ್ರಿಣಮತ್ತಾರಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ ವಿ ಯಾತ | ವಿವಿಧಂ ಯಾಪಯತ |
 ಅಸ್ತತ್ಸಕಾಶಾನ್ನಿರ್ಗಮಯತ | ಯಜ್ಞೋತ್ತಿಃ ಸೂರ್ಯಾದಿಕಂ ವಯಮುಶ್ಮಸಿ ಕಾಮಯಾಮಹೇ
 ತತ್ಕರ್ತ | ಕುರುತ | ಯದ್ವಾ | ಗುಹ್ಯಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಶರೀರಾಂತರ್ಗತಗುಹಾರೂಪೇ ಹೃದಯೇ ಭವಂ
 ತಮೋ ಭಾವರೂಪಾಜ್ಞಾನಂ | ತದ್ಗೂಹತ | ವಿನಾಶಯತ | ಅತ್ರಿಣಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯಾತ್ತಾರಂ ಕಾಮ-
 ಕ್ರೋಧಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ವಿನಿರ್ಗಮಯತ | ಯಜ್ಞೋತ್ತಿಃ ಪರತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರರೂಪಂ ಜ್ಞಾನಂ
 ಕಾಮಯಾಮಹೇ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಾದಿಪಂಚವೃತ್ತಿರೂಪಾ ಹೇ ಮರುತಸ್ತತ್ಕರ್ತ | ಕುರುತ || ಗೂಹತ |
 ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಶಪಿ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಊದುಪಧಾಯಾ ಗೋಹಃ | ಪಾ. ೬-೪-೫ | ಇತ್ಯುಪ-
 ಧಾಯಾ ಊಕಾರಃ | ಯಾತ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ವಾದಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾಲ್ಲೋಟ್ | ಅತ್ರಿಣಂ |
 ಅದೇಸ್ತಿನಿಚಿ | ಉ. ೪-೬೮ | ಇತಿ ತ್ರಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉಶ್ಮಸಿ | ವಶ ಕಾಂತೌ | ಇದಂತೋ ಮಸಿಃ |
 ಆದಾದಿತ್ಯಾಚ್ಛೋ ಲುಕ್ | ಗ್ರಹಿ ಜ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||೧೦

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗುಹ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು (ಅನಂತರ ಸಕಲ ಜಾಗವಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ
 ತಕ್ಕ) ತಮಃ—ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಗೂಹತ—(ನಮ್ಮಿಂದ ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ. (ನಾಶಮಾಡಿರಿ)
 ವಿಶ್ವಂ ಅತ್ರಿಣಂ—ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಯಾತ—ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಓಡಿಸಿರಿ | ಯತ್
 ಜ್ಯೋತಿಃ—ಸೂರ್ಯಾದಿ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಉಶ್ಮಸಿ—(ನಾವು) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, | ಕರ್ತ—ಅನೆಲ್ಲ
 ವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ. |

ಅಥವಾ

ಗುಹ್ಯಂ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ ಶರೀರದೊಳಗೆ) ಗುಹಾರೂಪವಾದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ | ತಮಃ—
 ಆಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಗೂಹತ—ನಾಶಮಾಡಿರಿ. | ಅತ್ರಿಣಂ—ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮರೆಸುವ
 ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳನ್ನು | ವಿ ಯಾತ—ದೂರ ಓಡಿಸಿರಿ. | ಯತ್ ಜ್ಯೋತಿಃ—ಯಾವ ಪರತತ್ತ್ವದ ಸಾಕ್ಷಾ
 ತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು | ಉಶ್ಮಸಿ—ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ, | ಕರ್ತ—ಅವನ್ನು ನಮಗೆ ಉಂಟು
 ಮಾಡಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಅನಂತರ ಸರ್ವಪ್ರವೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸತಕ್ಕ
 ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿರಿ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು ನಾನಾ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಓಡಿಸಿರಿ. ನಾವು ಸೂರ್ಯನೇ
 ನೋವಲಾದ ಯಾವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ.

English Translation

Disperse the darkness concealing every where ; drive away every devouring enemy ; show us the light we long for.

ವಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು |

ಈ ಋಕ್ಮಿಗೆ ಭಾವ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ತಮಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣಾರ್ಥವಾದ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ವಿನರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಗುಹ್ಯಂ—ಗುಹಾಯಾಂ ಸ್ಥಿತಂ | ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ಯಮಾನಂ | ಅವಿತುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ರಹಸ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಹಸ್ಯವಾಗಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಂ, ಗುಹಾ ಹಿತಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಗೂಹತ—ಸಂವೃತಂ ಕುರುತ | ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ | ಅಪನಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ.

ಅತಿಶ್ರೀಂ—ಸರ್ವಮತ್ತಾರಂ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಕಂ | ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೂಹತ—ಗುಹೂ ಸಂವರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟಿ ನುಧ್ಯಮವುರುವ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಾದೇಶ ಕರ್ತರಿಶಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಪ್ರಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬಂದಾಗ ಊದೂಪಧಾಯಾ ಗೋಠಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧೆಗೆ ಊಕಾರಾದೇಶ. ಗೂಹತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುಧಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಾತ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಜರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ವರ್ಥಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಲೋಟಿ. ನುಧ್ಯಮವುರುವ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಶ್ರೀಂ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ತಿಣಮ್—ಅದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿ ಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ್ತಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಉಶ್ವಸಿ—ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುವ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಕುತ್ಪಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ (ವಕಾರಕ್ಕೆ) ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಅದಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇದಂತೋಮಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ. ಉಶ್ವಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗ

ವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರದಿಂದ ಮಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಎಂಭತ್ತೆಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ ಇತಿ ಪಡ್ಯಚಂ ತೃತೀಯಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಷ್ಠಂ ಜಾಗತಂ ಮಾರುತಂ | ತಥಾ ಜಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪಡ್ಯಾಗತಮಿತಿ || ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರ ಇದಂ ಸೂಕ್ತಂ ಮಾರುತನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಅಥ ಯಥೇತಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ವೋ ಅಗ್ನಯೇ | ಅ. ೫-೨೦- | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಎಂಬುವುದು ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು, ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು, ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸು. ಅನುಕ್ರಮ ಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪಡ್ಯಾಗತಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ ಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾರುತನಿವಿದ್ಧಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರುತ ಸೂತ್ರದ ಅಥ ಯಥೇತಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ಯಜ್ಞಾ ಯಜ್ಞಾ ವೋ ಅಗ್ನಯೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ-೫-೨೦)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೭

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೭ ||

ಅನ್ವಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೩ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಕಂಚೈ—೬

|| ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಷೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ಇಂದ್ರಃ ||

|| ಛಂಜಿ—ಜಗತೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಪ್ರತವಸೋ ವಿರಪ್ಪಿನೋ ನಾನತಾ ಅವಿಧುರಾ ಯು-
ಜೀಷಿಣಃ |

ಜುಷ್ಪತಮಾಸೋ ನೃತಮಾಸೋ ಅಂಜಿಭಿವ್ಯಾನಜ್ರೀ ಕೇಚಿದ್ರು-
ಸ್ರಾಇವ ಸ್ತೃಭಿಃ || ೧ ||

ಋದಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಪ್ರತವಸಃ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಅನಾನತಾಃ | ಅವಿಧುರಾಃ | ಯು-
ಜೀಷಿಣಃ |

ಜುಷ್ಪತಮಾಸಃ | ನೃತಮಾಸಃ | ಅಂಜಿಭಿಃ | ವಿ | ಅನಜ್ರೀ | ಕೇ | ಚಿತ್ |
ಉಸ್ರಾಃ | ಇವ | ಸ್ತೃಭಿಃ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತನುಕರ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಘಾತಿನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯತಃ ಪ್ರತವಸಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಬಲೋಪೇತಾ ಅತ ಏವ ವಿರಪ್ಪಿನೋ ವಿವಿಧೇನ ಜಯಘೋಷೇಣೋಪೇತಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಮಹನ್ನಾನ್ಯತತ್ | ಮಹಾಂತೋ ಹಿ ವಿವಿಧೈಃ ಶಬ್ದೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಂತೇ | ಅತ ಏವಾನಾನತಾ ಅನತಿರಹಿತಾಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವಿಧುರಾ ಅವಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸಪ್ತಗಣರೂಪೇಣ ಸಂಘಿ-
ಭೂತಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯುಜೀಷಿಣಃ | ತ್ವತೀಯಸವನೇ ಯುಜೀಷ್ಯಾಭಿಷವಾತ್ ತತ್ರ ಚ ಮರುತಃ ಸ್ತೂಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾನ್ಯುಜೀಷಿತ್ತಂ | ಯದ್ವಾ | ಯುಜೀಷಿಣಃ ಸ್ವಾರ್ಜಯಿತಾರೋ ರಸಾನಾಂ | ಜುಷ್ಪತಮಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟುಭಿಃ ಸೇವಿತಾಃ ನೃತಮಾಸೋಽತಿಶಯೇನ ಮೇಘಾದೇನೇತಾರಃ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತಃ ಸ್ತೃಭಿಃ ಸ್ವಶರೀರಸ್ಯಾಚ್ಚಾದಕೈರಂಜಿಭೀ ರೂಪಾಭಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈವ್ಯಾನಜ್ರೀ | ನಭಸಿ ವ್ಯಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೇ ಚಿದ್ರುಸ್ರಾ ಇವ | ಯೇ ಕೇಚನ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಯೋ ಯಥಾ ನಭಸಿ ದೀಪ್ಯಂತೇ ತದ್ಭತ್ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನುಕುರ್ವಂತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ |

ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚೇತ್ಯಸುನ್ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ | ಪ್ರತವಸಃ | ತವ ಇತಿ ಬಲನಾಮ | ಪ್ರಕೃಷ್ಣಂ ತವೋ ಯೇವಾಂ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ರಪ ಲಪ ಜಲ್ಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ವಿರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಃ |
ಬಿಣಾದಿಕಃ ಶಕ್ತ್ಯಯಃ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರಪ್ಪಿನಃ | ಅನಾನತಾಃ | ಅನತಾ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹ್ನೀಭೂತಾಃ |
ನ ಅನತಾ ಅನಾನತಾಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅವಿಘುರಾಃ | ವ್ಯಥ ಧಯಚಲನಯೋಃ |
ವ್ಯಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಃ ಕಿಚ್ಚ | ಉ ೧-೪೦ | ಇತ್ಯುರಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅತ್ರ ತು ಬಹುಲವಚನಾ-
ದ್ವತ್ವಂ ನ ಕ್ರಿಯತೇ | ಪೂರ್ವವತ್ಸಮಾಸಸ್ವರಾ | ಜುಷ್ಪತಮಾಸಃ | ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರ ಇತಿ ಜುಷ್ಪತಬ್ಧ
ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ತತ ಅತಿಶಾಯನಿಕಸ್ಯ ತಮಸಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅನಪ್ರೇ |
ಅನ್ದಾ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವರಣಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಕರ್ಮಣ ಚೈಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಲಿಟ್ |
ಅತ ಅದೇರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯಾತ್ವಂ | ತಸ್ಯಾನ್ವಡ್ ದ್ವಿಹಲಃ | ಪಾ. ೭-೪-೭೧ | ಇತಿ ಸುಟ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೋ-
ಸಥಾಲೋಪಃ | ಇರಯೋ ರೇ | ಸ್ತುಭಿಃ | ಸ್ತುಞ್ ಅಣ್ಣಾದನೇ | ಕ್ವಿಪ್ | ಅಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿ-
ತ್ಯತ್ಯಾತ್ಮಗಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ |

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ಶತ್ರುನಾರಕರು | ಪ್ರತವಸಃ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು, | ವಿರಪ್ಪಿನಃ—
ವಿವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ವಿವಿಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ
ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವರು (ಆದ್ವರಿಂದಲೇ) | ಅನಾನತಾಃ—ಯಾರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗದೇ (ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾಗಿರು-
ವವರು) | ಅವಿಘುರಾಃ—(ಯಾವಾಗಲೂ) ಬೇರೆಯಾಗದೇ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವರು | ಯಜೀಷಿಣಃ—ತೃತೀಯ
ಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು | ಜುಷ್ಪತಮಾಸಃ—(ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಂದ)
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು | ನೃತಮಾಸಃ—ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು |
ಸ್ತುಭಿಃ—(ತಮ್ಮ) ಶರೀರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವವರು | ಅಂಜಿಭಿಃ—(ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು) ಪ್ರಕಾಶ-
ಪಡಿಸುವವರು ಅಥವಾ ಅಭರಣಗಳಿಂದ | ಕೇಚಿತ್ ಉಸ್ರಾಇವ—(ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ) ಕೆಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಂತೆ |
ವ್ಯಾನೇಶ್ವರೇ—(ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ಶತ್ರುನಾರಕರು, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು. ವಿವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷ-
ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾರಿಗೂ ತಲೆಬಾಗದಿರುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಿರುವರು. ಯಾವಾಗಲೂ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗದೇ ಅದರಲ್ಲೂ ತೃತೀಯಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವವರು.
ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು. ಮೇಘಗಳಿಗೆ ಮುಂದಾಳುಗಳು. ಇಂತಹ ಮರುತ್ತುಗಳು
ತಮ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಅಭರಣಗಳಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು
ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಇವರೂ ಸಹ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.

English Translation

Annihilators of adversaries, endowed with great strength, loud-shouting unbending, unseperable partakers of the evening oblations, constantly worshipped and leaders of the clouds, the Maruts, by their personal decorations are conspicuous in the sky like some rays of the Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ, ಪ್ರತವಸಃ, ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಅನಾನತಾಃ ಅವಿಘುರಾಃ, ಯಜೀಷಿಣಃ, ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ, ನೃತಮಾಸಃ, ಎಂಬ ಎಂಟು ಶಬ್ದಗಳೂ ಮರುದ್ವೇನತೆಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಪದಗಳಾಗಿರುವುವು.

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ತಕ್ಷೂ ತಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನೂಕುರ್ವಂತೀತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತನೂಕರ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವರು.

ಪ್ರತವಸಃ—ತವನ್ ಎಂದರೆ ಬಲವು. (ನಿ. ೩-೯) ಪ್ರಕೃಷ್ಯಂ ತವೋ ಯೇಷಾಂ | ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವರು.

ವಿರಪ್ಪಿನಃ—ರಪ ಲಪ ಜಲ್ಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ | ವಿರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಃ | ತದ್ವಂತೋ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ವಿವಿಧೇನ ಜಯಘೋಷೇಣೋಪೇತಾಃ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಜಯಘೋಷದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ಅಥವಾ ವಿರಪ್ಪಿನ್ ಎಂದರೆ ಮಹನ್ನಾನುವು (ನಿ. ೩-೧೩) ಆದುದರಿಂದ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಎಂದರೆ ಮಹಾಂತಃ ದೊಡ್ಡವರು, ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅನಾನತಾಃ—ಅನತಾ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹ್ಲೀಭೂತಾಃ | ನ ಅನತಾಃ ಅನಾನತಾಃ | ಅನತಿರಹಿತಾಃ | ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನತಾಃ ಅಥವಾ ಅವನತಾಃ ಎಂದರೆ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡುವವರು. ಅನಾನತಾಃ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡದಿರುವವರು. -ಎಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟರಾದವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಅವಿಘುರಾಃ—ವ್ಯಥ ಭಯಚಲನಯೋಃ | ಅವಿಯುಕ್ತಾಃ | ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವವರು. ಎಂದರೆ ಎಂದರೆ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಸಂಘರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿರುವರು, ಸಪ್ತಗಣರೂಪದಿಂದ ಸಂಘೀಭೂತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕವರು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭೀರವಃ ಭಯರಹಿತರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಯಜೀಷಿಣಃ—ಯಜೀಷವಸ್ಯಾಭಿಷವಾತ್ ತತ್ರ ಚ ಮರುತಃ ಸ್ತೂಯಂತ ಇತಿ ತೇಷಾಮೃಜೀಷಿತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ ಯಜೀಷಿಣಃ ಪ್ರಾರ್ಜಯಿಶಾರೋ ರಸಾನಾಂ | ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—

ಯಜೀಷೀ ಸೋಮೋ ಯತ್ ಸೋಮಸ್ಯ ಪೂಯಮಾನಸ್ಯಾತಿರಿಚ್ಯತೇ ತದೃಜೀಷಮಪಾರ್ಜಿತಂ ಭವತಿ ತೇನರ್ಜಿಷೀ ಸೋಮಃ ||

ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಮುಜೇಷೀ ಎಂದರೆ ಸೋಮವು. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವಾಗ ಲತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆಸಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಸಾರಭೂತವಾದ ರಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಜೇಷೀ ಎಂದರೆ ಸೋಮವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲ ಮುಜೇಷೀಣಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿ ಸೋಮವಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಯಷ್ಟ್ಯಭಿಃ ಸೇವಿತಾಃ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವವರು. ಅಥವಾ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರಾದವರು.

ನೃತಮಾಸಃ—ಅತಿಶಯೇನ ಮೇಘಾದೇರ್ನೇತಾರಃ—ಮೇಘಾದಿಗಳ ಚಲನವಲನಗಳವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕಾರಣಕರ್ತರಾದವರು, ಮುಳುಕಿದರು, ನಾಯಕರು. ಎಂದರೆ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸುವುವಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಚಲನವಲನಗಳಿರುವವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಂಜಿಭಿಃ—ಅನ್ಯೋ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು | ಧೂಸಾಭಿವ್ಯಂಜಕೈರಾಭರಣೈಃ | ಶರೀರದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಅಂಜನಾದಿ (ಕಪ್ಪು) ಸೌಂದರ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ, ಅಭರಣಗಳಿಂದ.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃಭೌ ಆಚ್ಯಾದನೇ | ಶರೀರವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಂಜಿಭಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು. ಸ್ನಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಎಂದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಹೇಗೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳಗುವವೋ ಹಾಗೆ ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಅಭರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಕಲಂಕಿತರಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನಜ್ಜೇ—ನಭಸಿ ವ್ಯಕ್ತಾ ದೃಶ್ಯಂತೇ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವವರು

ಉಸ್ರಾಇವ—ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಂತೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳು ಹೇಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವುವೋ ಆದರಂತೆ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವರು. ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ—ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ತ್ವಕ್ಷಂತೇ ತನೂಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಃ ತಕ್ಷೂ ತ್ವಕ್ಷೂ ತನೂಕರಣೇ ಧಾತು. ಗತಿಕಾರಕಯೋರಪಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ಚ (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವೂ ಬರುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ಗತಿಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುನಚನಾಂತರೂಪ.

ಪ್ರತವಸಃ—ತವಃ ಎಂಬುದು ಬಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪ್ರಕೃಷ್ಣಂ ತವೋ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪ್ರತವಸಃ ಬಹು-ವ್ರೇಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೀರಪ್ಪಿನಃ—ರಸ ಲಪ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ ಧಾತು. ವಿರಪಣಂ ವಿರಪ್ಯಃ ಔಣಾದಿಕನಾದ ರ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವಿರಪ್ಯಃ ಯೇಷಾಮಸ್ತೀತಿ ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಃಇನಿತನ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇನಿಸ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನಾನತಾಃ—ಅನತಾಃ ಅವನತಾಃ ಪ್ರಹ್ಲೀಭೂತಾಃ. ಆಜ್ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಮು ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಅನುದಾತ್ತೋಪೇ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಆನತಾಃ ಅನಾನತಾಃ **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಿಭುರಾಃ—ವ್ಯಥ ಭಯಸಂಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. **ವ್ಯಥೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಃ ಕಿಚ್ಚ** (ಉ. ಸೂ. ೧-೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉರಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಆದರೆ ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಧತ್ವವು ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಇಕಾರ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ವಿಭುರ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ವಿಭುರಾಃ ಹಿಂದಿನಂತೇ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜುಷ್ವತಮಾಸಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ನಿತ್ಯಂ ಮಂತ್ರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯೇನ ಜುಷ್ವಃ. ಜುಷ್ವತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯಿನೇ-ತಮಬಿಷ್ಟನೌ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಪರವಾದಾಗ **ಆಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮ. ಹೀಗೆಯೇ ನೃತಮಾಸಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಆನಜ್ರೇ—ಅಂಜೂ ವ್ಯಕ್ತಿಮೃಕ್ಷಣಕಾಂತಿಗತಿಷು ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಜ್ ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತುರಿಯೋರೇಶಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಟ್ಟನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ ಬಂದಾಗ ಅತ ಆದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಆಗ **ತಸ್ಮಾನ್ನುಟ್ ದ್ವಿಹಲಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೀರ್ಘದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿಹಲ್ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಡಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಟ್. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಇರಯೋರೇ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರೇ ಅದೇಶ. ಆನಜ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೃಭಿಃ—ಸ್ತೃಜ್ ಆಚ್ಚಾದನೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಹ್ರಸ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ತುಗಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಇದ್ದರೂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ ಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ತುಗಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು ಯದಚಿಧ್ವಂ ಯಯಿಂ ವಯಃ ಇವ ಮರುತಃ ಕೇನ
ಚಿತ್ವಥಾ ||

ಶ್ಲೋತಂತಿ ಕೋಶಾ ಉಪ ವೋ ರಥೇಷ್ವಾ ಘೃತಮುಕ್ತತಾ
ಮಧುವರ್ಣಮರ್ಚತೇ || ೨ ||

|| ಸದನಾಶ್ಲೋಕಃ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು | ಯತ್ | ಅಚಿಧ್ವಂ | ಯಯಿಂ | ವಯಃ ಇವ | ಮರುತಃ
ಕೇನ | ಚಿತ್ | ಸಥಾ |

ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಕೋಶಾಃ | ಉಪ | ವಃ | ರಥೇಷು | ಆ | ಘೃತಂ | ಉಕ್ತತ |
ಮಧುಃ ವರ್ಣಂ | ಅರ್ಚತೇ | || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತ ಉಪಹ್ವರೇಷುಸಹ್ಯರ್ತವ್ಯೇಷು ಗಂತವ್ಯೇಷ್ವಸ್ಮಾಕಂ ಸನ್ಯಿಕ್ತಪ್ತೇಷು ನಭಸಃ
ಪ್ರದೇಶೇಷು ಯದ್ಯದಾ ಯಯಿಂ ಗತಿಮಂತಂ ಮೇಘಮಚಿಧ್ವಂ ವರ್ಷಣಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನೋಪಚಿತಂ
ಕುರುಥ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ವಯಃ ಇವ ಸಕ್ಷಿಣ ಇವ ಕೇನ ಚಿತ್ವಥಾ ಕೇನಚಿದಾಕಾಶಮಾರ್ಗೇಣ ಶೀಘ್ರಂ
ಗಚ್ಚಂತಃ | ನಭಸಿ ಶೀಘ್ರಂ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಮಾನೈರ್ಮರುದ್ಭಿರ್ಮೇಘಾ ಉಪಚೀಯಂತ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ತದಾನೀಂ ಕೋಶಾಃ | ಮೇಘನಾಮೃತತ್ | ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ರಥೇಷ್ವಾಸಕ್ತಾ ಮೇಘಾಃ
ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಜಲಂ ಮುಂಚಂತಿ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇ ಮರುತೋ ಯೂಯಮರ್ಚತೇ
ಯುಷ್ಮಾನ್ ಹವಿರ್ಭಿಃ ಪೂಜಯತೇ ಮಹ್ಯಂ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಧುವರ್ಣಂ ಮಧುಸದೃಶರೂಪಂ
ಸ್ವಚ್ಛಂ ಘೃತಂ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಮಾ ಸಮಂತಾದುಕ್ತತ | ಸಿಂಚಿತ | ಅಸ್ಮವಭಿಲಷಿತಾಂ ವೃಷ್ಟಿಂ ಕುರುತೇತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಉಪಹ್ವರೇಷು | ಹ್ವೃ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ | ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇನ ತಿಯಗ್ಗ ಚ್ಚಿಂತ್ಯೇಷ್ವಿತ್ಯುಪಹ್ವವಾ
ನಭಃಪ್ರದೇಶಾಃ | ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘಃ ಪ್ರಾಯೇಣೇತ್ಯಧಿಕರಣೇ ಘಃ | ಅಚಿಧ್ವಂ | ಚಿನೋತೇರ್ವ-
ರ್ತಮಾನೇ ಅಜ್ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಯಿಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆದ್ಯಗಮ-

ಹನಜನ ಇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಥಾ ಆಜಾ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪ ಇತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ
ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶ್ಲೋತಂತಿ | ಶ್ಲೂತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ | ಛಾಂದಸೋ ಯಲೋಪಃ | ಉಕ್ಷತ | ಉಕ್ಷ
ಸೇಜನೆ ಲೋಪಿ ತಲಬ್ಧಸ್ಯ ಜಾತ್ಯೇ ಸತಿ ಯಚಿ ತುನುಘೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ ||೨

ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ವಯ ಇವ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ | ಕೇನ ಚಿತ್ ಸಥಾ—ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾ) | ಉಪಹೃರೇಷು—(ನಿಮ್ಮ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ |
ಯಯಿಂ—ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘ (ಸಮುದಾಯ)ನನ್ನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಚಿಧ್ವಂ—ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು
ತ್ತೀರೋ (ಆಗ) | ಕೋಶಾಃ—ಮೇಘಗಳು | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ರಥೇಷು—ರಥಗಳಲ್ಲಿ (ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು) |
ಶ್ಲೋತಂತಿ— (ಜಲವನ್ನು) ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | (ಆದ್ದರಿಂದ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) | ಅರ್ಚಿತೇ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು
ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ) ಪೂಜಿಸುವ ನನಗೆ | ಮಧುವಣಿಂ—ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ | ಘೃತಂ—ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು |
ಆ ಉಕ್ಷತ—ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಿಸಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನೀವು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನಿಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮೇಘ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಯಾವಾಗ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುತ್ತೀರೋ ಆಗ ಮೇಘಗಳು ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳಿಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಸುರಿಸಿರಿ.

English Translation

O Maruts, when, flying like birds along a certain path (of the sky), you collect the moving passing clouds in the nearest portion (of the firmament), then coming into collision with your cars, they pour forth the waters ; therefore, shower upon your worshipper the honey-coloured rain.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಪಹೃರೇಷು—ಹೃ ಕೌಟಿಲೈ | ಉಪಹೃರಂತಿ ಕೌಟಿಲೈನ ತಿಯೌಗ್ನ ಚ್ಚಿಂತ್ಯೇಷ್ವಿತ್ಯುಪಹೃರಾ
ನಭಃಪ್ರದೇಶಾಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಪೇಷು ನಭಸಃ ಪ್ರದೇಶೇಷು | ಹೃಧಾತುನಿಗೆ ವಕ್ರವೆಂದರ್ಥ
ಇವರಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿಯೂ ವಕ್ರಗತಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಚಾರಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಹೃರವೆಂದರೆ ಅಂತ
ರಿಕ್ಷವು. ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಉಪಹೃರೇಷು ಗಹೃರೇಷು ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶೇಷು ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶೇಷು ನಾ—
ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಗಿರಿಗಹ್ವರಗಳಲ್ಲಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಯಯಿಂ—ಅಚಿಧ್ವಂ ಗತಿಸಂತಂ ಮೇಘಮಚಿಧ್ವಂ ಕುರುತ | ನಾನಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ, ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿಸಿ (ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡಿ).

ವಯ ಇವ ಕೇನ ಚಿತ್ರಣಾ— ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ಷಪ್ತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ.

ಕೋಶಾಃ—ಅದ್ರಿಃ ಗ್ರಾವಾ ನೋದಲಾದ ಮೂವತ್ತು ಮೇಘನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋಶಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಶಾಃ ಎಂದರೆ ಮೇಘಗಳು. (ನಿ. ೨-೨೧)

ಉಪ ವೋ ರಥೇಷು—ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ರಥದ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಮೇಘವು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಯತ್ರ ಪ್ರದೇಶ ಯುಷ್ಮದೀಯಾ ರಥಾ ವ್ಯವ ತಿಸ್ಯಂತೇ ತತ್ರ ರಥಚಕ್ರಧಾರಾಭಃ ವಿದ್ಯಮಾನಾ ಮೇಘಾಃ ಪ್ರಕ್ಷರಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ರಥಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಘಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು ಎಂದು ಅರ್ಥ ವಿನಿರಣೆನೂಡಿರುವರು.

ಘೃತೇಂ—ಅರ್ಣಃ ಕ್ಷೋದಃ ನೋದಲಾದ ನೂರೊಂದು ಉದಕನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಘೃತಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಘೃತವೆಂದರೆ ಉದಕ, ನೀರು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಉಕ್ಷತ - ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ || ಸೇಚನೆಮಾಡಿ, ಸುರಿಸಿ.

ಮಧುವರ್ಣಂ—ಜೇನುತುಪ್ಪದಂತೆ ವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಎಂದರೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

ಅರ್ಚತೇ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಉಪಹ್ವರೇಷು—ಹ್ವೃ ಕೌಟಿಲ್ಯೇ ಧಾತು. ಉಪಹ್ವರಂತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯೇನ ತಿಯಗ್ ಚ್ಯಂತಿ ಏಷು ಇತಿ ಉಪಹ್ವರಾಃ ಸಭಃ ಪ್ರದೇಶಾಃ (ಕುಟಿಲವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. ಆಕಾಶ). ಪುಂಸಿ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಘ್ನಿ ಪ್ರಾಯೇಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತು ಏಷ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಉರಣ್ರಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಚಿಧ್ವಮ್ - ಚಿ ಇ ಚಯನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಉಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಮುದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗನು ಉವಾತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾದ ಬಹುವಚನಗುತ್ತದೆ.

ಯಯಿಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸರ್ಣೇ ಧಾತು. ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುನಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಘ್ಯಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ವ

ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆತೋಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಠಾ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯೆಚಿ ಭಮ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಆಜ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಉದಾತ್ತಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚಿ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋತಂತಿ—ಶ್ಲುತಿರ್ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅದಕ್ಕೆ ರೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಪಾದದ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಉಕ್ಷತಃ—ಉಕ್ಷ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಥಸ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾಪಾಠದಲ್ಲಿ ಯೆಚಿ ತುನುಘ—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಙಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರೈಷ್ಠಾಮಜ್ಜೇಷು ವಿಧುರೇವ ರೇಜತೇ ಭೂಮಿಯಾರ್ಮೇಷು

ಯದ್ಧ ಯುಂಜತೇ ಶುಭೇ |

ತೇ ಕ್ರೀಳಯೋ ಧುನಯೋ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ ಸ್ವಯಂ ಮಹಿ-

ತ್ವಂ ಸನಯಂತ ಧೂತಯಃ || ೨ ||

ಪ್ರ | ಏಷಾಂ | ಅಜ್ಞೇಷು | ವಿಧುರಾಽ ಇವ | ರೇಜತೇ | ಭೂಮಿಃ | ಯಾಮೇ-
 ಷು | ಯತ್ | ಹ | ಯುಂಜತೇ | ಶುಭೇ |
 ತೇ | ಕ್ರೀಳಯಃ | ಧುನಯಃ | ಭ್ರಾಜತ್ ಽ ಋಷ್ವಯಃ | ಸ್ತಯಂ | ಮು-
 ಹಿಽ ತ್ವಂ | ಪನಯಂತ | ಧೂತಯಃ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದ್ವ ಯದಾ ಖಲ್ವೇತೇ ಮರುತಃ ಶುಭೇ ಶೋಭನಾಯ ವೃಷ್ಟ್ಯವಕಾಯ ಯುಂಜತೇ
 ಮೇಘಾನ್ ಸಜ್ಜೀಕುವಂತಿ ತದಾನೀಮಜ್ಜೇಷು ಮೇಘಾನಾಮುತ್ಕ್ಲೇಷಕೇಷ್ಟೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ
 ಸಂಬಂಧಿಷು ಯಾಮೇಷು ಮೇಘಾನಾಂ ನಿಯಮನೇಷು ಸತ್ಸು ಭೂಮಿಃ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರ ರೇಜತೇ |
 ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಕಂಪತೇ | ಯದ್ವಾ | ಯದಾ ಖಲು ಮರುತಃ ಸ್ವಕೀಯಾನ್ರಥಾನ್ಯುಂಜತೇ ಅಶ್ವಯೋ-
 ಜಯಂತಿ ತದಾನೀಮೇಷಾಂ ರಥಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿಷು ಪರ್ವತಾದೇರುತ್ಕ್ಲೇಷಕೇಷು ಯಾಮೇಷು ಗಮ-
 ನೇಷು ಭೂಮಿಭೀತ್ಯಾ ಕಂಪತೇ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟ್ವಾಂತಃ | ವಿಧುರೇವ | ಯಥಾ ಭರ್ತ್ರಾ ನಿಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾ
 ರಾಜೋಪದ್ರನಾದಿಷು ಸತ್ಸು ನಿರಾಲಂಬಾ ಸತೀ ಕಂಪತೇ ತದ್ವತ್ | ತೇ ತಾದೃಶಾಃ ಕ್ರೀಳಯೋ ವಿಹಾರ-
 ಶೀಲಾ ಧುನಯಕ್ಲಲನಸ್ವಭಾವಾ ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ
 ಧೂತಯಃ ಪರ್ವತಾದೀಸ್ತುಂತಃ ಸಂತೋ ಮಹಿತ್ತಂ ಸ್ವಕೀಯಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಸ್ತಯಮೇವ
 ಪನಯಂತ | ವ್ಯವಹರಂತಿ | ಪ್ರಕಟಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಜ್ಞೇಷು | ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ |
 ಅರ್ತಿಸ್ತುಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೀಯಮಾನೋ ಮನ್ ಬಹುಲವಚನಾದಸ್ಮಾದಸಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ | ವಲಾದಾವಾರ್ಥ
 ಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ | ಕಾ. ೩-೪-೫೭-೨ | ಇತಿ ವಚನಾದಜೇವ್ಯಘೃಷಾಪೋರಿತಿ ವಿಭಾವಾಭಾವಃ |
 ನಿಶ್ಚಾದಾದ್ಯು-ದಾತ್ತತ್ವಂ | ರೇಜತೇ | ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ | ಭೃಸತೇ ರೇಜತ ಇತಿ ಭಯಪೇಪನಯೋರಿತಿ
 ಯಾಸ್ಕಃ | ನಿ. ೩-೨೧ | ಯಾಮೇಷು | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಭಾನೇ ಘೃಷ್ | ಕರ್ಷಾತ್ಪತ ಇತ್ಯಂತೋ
 ದಾತ್ತತ್ವೇಪ್ರಾಪ್ತೇ ವೃಷಾದಿಷು ಸಾಥಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದರ್ತಿ
 ಸ್ತುಸ್ತಿತ್ಯಾದಿನಾ ಮಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಶುಭೇ | ಶುಭ ದೀಪ್ತಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ಲಿಪ್ |
 ಸಾನೇಕಾಚಿಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪನಯಂತ | ಪನ ವ್ಯವಹಾರೇ | ಗುಪ್ತಾಧೂಪವಿಚ್ಛೇತ್ಯಾಯಃ |
 ಪಾ. ೩-೧-೨೪ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯದ್ಧ—ಯಾವಾಗಲಾದರೂ(ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಶುಭೇ—(ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ) ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಯುಂಜತೇ—(ಮೇಘಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತವೆಯೋ (ಆಗ) | ಅಜ್ಜೀಷು—(ಮೇಘಗಳನ್ನು ಕದಲಿಸುವ) ರಭಸವುಳ್ಳ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಯಾಮೇಷು—ಸಂಚಾರಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ವಿಥುರಾ ಇವ—ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರೇರೇಜತೇ—ನಡಗುತ್ತಿದೆ.

ಅಥವಾ

[ಯದ್ಧ—ಯಾವಾಗಲಾದರೂ (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಶುಭೇ—(ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು | ಯುಂಜತೇ—(ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು) ಸೇರಿಸಿಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಗ | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಅಜ್ಜೀಷು—(ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ) ರಭಸವುಳ್ಳ | ಯಾಮೇಷು—ಗಮನಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ | ಭೂಮಿಃ—ಪೃಥ್ವಿಯು | ವಿಥುರೇವ—ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ | ಪ್ರೇರೇಜತೇ—ಅಧಿಕಾರವಾಗಿ ನಡಗುತ್ತದೆ |]

ತೇ—ಅಂತಹ | ಕ್ರೀಳಯಃ—ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ | ಧುನಯಃ—ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಭ್ರಾಜದೃಷ್ಟಯಃ - ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಧೂತಯಃ—(ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು) ನಡಗಿಸುತ್ತ | ಮಹಿತ್ವಂ—ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು | ಪನಯಂತೆ—ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಾವಾಗ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಘಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆಗ ಅತ್ಯಂತ ರಭಸವುಳ್ಳ ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಪೃಥ್ವಿಯು ಪತಿರಹಿತಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನಂತೆ ನಡಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ವೇಗವುಳ್ಳವರೂ, ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತರೂ, ಸಂಚರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರೂ, ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳು ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ನಡಗಿಸುತ್ತ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

When they assemble the clouds for the good work, earth trembles at their impetuous movements like a wife whose husband is away ; sportive capricious, armed with bright weapons, and agitating (even the solid rock) they manifest their inherent might.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಅಜ್ಜೀಷು— ಅಜಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ | ಕದಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ.

ವಿಥುರೇವ—ಭರ್ತೃ ವಿಯುಕ್ತಾ ಜಾಯಾ | ಪತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಎಂದರೆ ಪತಿಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಲ್ಪಾಂತರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳೇ ಇರುವ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ | ಭೃಸತೇ ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯನೇಪನಯೋಃ (ನಿ. ೨-೨೧) ಭಯದಿಂದ ನಡಗುವುದು.

ಯಾಮೇಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ ಯದ್ವಾ ಯಾ ಸ್ತ್ರಾಪಣೇ | ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಗಮನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇಘಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವಾಗ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಅವುಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವವು. ಆ ರೀತಿ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಯಾಮವೆಂದರೆ ಗಮನವು. ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಮೇಘವು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಭ್ರಾಜವ್ಯಪ್ಪಯಃ—ದೀಪ್ಯಮಾನಾಯುಧಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರು. ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ನೇಗವಾದ ಗಮನ ಎಂದರೆ ನೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದೇ ಆಯುಧಗಳು. ನೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವುದರಿಂದ ನೃತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಪನನಾಡುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ

ಅಜ್ಯೇಷು—ಅಜ ಗತಿಕ್ಷೇಪಣಯೋಃ ಧಾತು. ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ತಿ-ಸ್ತುಷು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಇದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕ್ರಿಯೆಯರ್ಥಕು ನಲಾದಿಯಾದ ಅರ್ಥಧಾತುಕವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಅಜೀವ್ಯಘೋಷೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಭಾವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವಲಾದಾವಾರ್ಥಧಾತುಕೇ ವಿಕಲ್ಪ ಇಷ್ಯತೇ (ಪಾ. ೨-೪-೫೬-೨) ಎಂಬವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಜ್ಯ ಶಬ್ದವು ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಭುರಾ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತಕ ಒಂದನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿತವಾಗಿದೆ.

ರೇಜತೇ—ರೇಜ್ಯ ಕಂಪನೇ ಧಾತು. ಭೃಸತೇ ರೇಜತೇ ಇತಿ ಭಯನೇಪನಯೋಃ (ನಿರು. ೨-೨೧. ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ಇದು ಭಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ಯಾಸ್ಕರ ಮತ) ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ವಿಕವಚನರೂಪ. ಆತಿಙಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾಮೇಷು—ಯಮ ಉಪರಮೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘೋಷಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಕರ್ಷಾತ್ಪ್ರತೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವೃಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ. ವೃಷಾದೀನಾಂ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಯಾ ಸ್ತ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ತಿ-ಸ್ತುಷು—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀಬಹುಲವಚನಾಂತರೂಪ.

ಯುಂಜತೇ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ರುಧಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಕರಣಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುಭೇ—ಶುಭ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಪಠಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಶುಭ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸುಪರವಾದಾಗ ಏಕಾ ಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನೆಯಂತ—ಪನ ವ್ಯವಹಾರೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಣಿಫನಿಭ್ಯ ಆಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ವಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಜ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪನಾಯ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರೋಲ್ವಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ ಅತೋಗುಣೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್‌ಯೋಗೇಲ್ವಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ಹಿ ಸ್ತೃಸೃತ್ವೈಷದಶ್ವೋ ಯುವಾ ಗಣೋಷಿಯಾ ಈಶಾನ-

ಸ್ತವಿಸೀಭಿರಾವೃತಃ ।

ಅಸಿ ಸತ್ಯ ಮುಣಯಾವಾನೇದ್ಯೋಽಸ್ಯಾ ಧಿಯಃ ಪ್ರಾವಿತಾಥಾ

ವೃಷಾ ಗಣಃ || ೪ ||

|| ಉದಾಹರಣೆ ||

ಸಃ | ಹಿ | ಸ್ವಸ್ಯತ್ | ಪೃಷತ್ ಅಶ್ಚಃ | ಯುವಾ | ಗಣಃ | ಅಯಾ | ಈ-

ಶಾನಃ | ತನಿಷೀಭಿಃ | ಆ ವೃತಃ |

ಅಸಿ | ಸತ್ಯಃ | ಯುಣ ಯಾವಾ | ಅನೇದ್ಯಃ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಧಿಯಃ | ಪ್ರೃಷ್ಣಾ ವಿತಾ

ಅಥ | ವೃಷಾ | ಗಣಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸ ಹಿ ಸ ಖಲು ಮರುದ್ಗಣೋಽಯಾ ಆಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತ ಈಶಾನ ಈಶ್ವರಶೀಲೋ ಭವತಿ | ಕೀದೃಶಃ | ಸ್ವಸ್ಯತ್ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರನ್ | ನ ಹ್ಯನ್ಯಃ ಕಶ್ಚಿದಸ್ಯ ಮರುದ್ಗಣಸ್ಯ ಪ್ರೇರಕೋಽಸ್ತಿ | ಪೃಷ-
ದಶ್ಚಃ | ಪೃಷತ್ಯಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದುಂಕಿತಾ ಮೃಗ್ಯೋಽಶ್ಚಸ್ಯಾನೀಯಾ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಯುವಾ
ನಿತ್ಯತರುಣಃ ತನಿಷೀಭಿರನ್ಯೇಷಾಸುಸಾಧಾರಣೈರ್ಬಲೈರಾವೃತಃ ಪರಿನೇಷ್ವಿತಃ ಸತ್ಯಃ ಸತ್ಕರ್ಮಾರ್ಹಃ
ಯುಣಯಾನಾ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಾಮಾನ್ಯಾಪಗಮಯಿತಾ | ಬಹುಲಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ದಾತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅನೇದ್ಯಃ |
ಪ್ರಶಸ್ಯನಾನ್ಯುತತ್ | ಸರ್ವೈರನಿಂದಿತಃ ವೃಷಾ ಜಲಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ | ಏವಂಭೂತೋ ಮರುದ್ಗಣೋಽಸ್ಯಾ
ಧಿಯೋಽಸ್ಮದೀಯಸ್ಯಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಣೋಽಥಾನಂತರಂ ಪ್ರಾನಿತಾಸಿ | ಪ್ರಕರ್ಷಣ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವತಿ ||
ಅಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪಷ್ಠಾ ಯಾಜಾದೇಶಃ | ಹಲಿ ಲೋಪಃ | ೭-೨-೧೧೩ | ಇತಿೇದಮ ಇದ್ರೂ-
ಪಸ್ಯ ಲೋಪಃ | ಈಶಾನಃ | ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ತಸ್ಯ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾ-
ಭಾವೇನ ಚಿತ್ಸ್ಮರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಯಾ ಈಶಾನ ಇತ್ಯತ್ರೇಷಾ ಅಕ್ಷಾದಿತ್ವಾತ್ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ |
ಅಸಿ | ಪುರುಷವೃತ್ತಯಃ | ಯುಣಯಾನಾ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವನಿತ್ಯರ್ಥಾದಾತೋ
ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಪ್ | ಅನೇದ್ಯಃ | ಣಿಡಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಯುಹಲೋರ್ಣ್ಯದಿತಿ ಣ್ಯತ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನ-
ಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ಮಮುಭಾವೇ ಲಘುಪದಗುಣಃ | ನೃಗ್ನಮಾಸೇವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪಾದ್ಧ

ಸ್ವಸ್ಯತ್— (ಇತರರ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ) ತಾನೇ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕದ್ದು | ಪೃಷದಶ್ಚಃ— ಬಿಂದುಗುಳ್ಳ
ಮೃಗಗಳನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು | ಯುವಾ—(ನಿತ್ಯ) ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು | ತನಿಷೀಭಿಃ—
(ಇತರರಿಂದ ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ) ಬಲಗಳಿಂದ | ಆವೃತಃ— ಸುತ್ತಲೂ ತುಂಬಿರುವುದು ಆದ | ಸ ಹಿ—ಆದೇ
ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು | ಅಯಾ—ಈ ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ | ಈಶಾನಃ—ಪ್ರಭುವಾಗಿದೆ | ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ
ಯೋಗ್ಯವಾದುದು | ಯುಣಯಾನಾ—(ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧನದಾನದಿಂದ) ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು | ಅನೇದ್ಯಃ—

ಯಾರಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದೂ | ವೃಷಾ—ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದೂ ಆದ ಮರುದ್ಗಣವು | ಅಸ್ಯಾಃ
ಧಿಯಃ ಅಥ—ಈ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದ | ಸ್ತ್ರಾನಿತಾ ಅಸಿ—ರಕ್ಷಕವಾಗುತ್ತದೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಲೋಕದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮರುತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ನಾತ್ರ ಇತರ ಯಾರ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಬಿಂದುಗಳುಳ್ಳ ಮೃಗಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವೂ, ತಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಇತರರಿಂದ ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಲದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳ ಗಣವು ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಭುವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ, ಧನದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಭಕ್ತರನ್ನು ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದೂ, ಯಾರಿಂದಲೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದಿರುವುದೂ ಆದ ಮರುದ್ಗಣವು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದ ರಕ್ಷಕವಾಗುತ್ತದೆ.

English Translation

The troop of Maruts is self-moving, deer-borne, ever young, lords of this earth, and invested with vigour; you who are sincere liberators from debt, irreproachable and shedders of rain, are the protectors of this our rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸೃತ್—ಸ್ವಯಮೇವ ಸರನ್ | ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಸಂಚರಿಸುವ.

ಪೃಷದತ್ತಃ—ಪೃಷತ್ಯಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದ್ವಂಕಿತಾ ಮೃಗ್ಯೋಽಶ್ವಸ್ಥಾನೀಯಾ ಯಸ್ಯ | ಪೃಷತೀ ಎಂಬ ಶ್ವೇತಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ಮರುದ್ಗಣವೆಂಬವರಿಗೆ. ಅಶ್ವವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅಶ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥವುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದು.

ಯುವಾ—ನಿತ್ಯ ತರುಣರು. ಮರುತ್ತುಗಳ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಯುವಕರೆಂತೆ ಬಲಶಾಲಿಗಳಾಗಿರುವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸತ್ಯಃ—ಸತ್ಕರ್ಮಾರ್ಹಃ—ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವವರು

ಋಣಿಯಾನಾ—ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಾಮೃಣಸ್ಯಾಸೆಗಮಯಿತಾ | ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ಋಣಭಾಧೆಯನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುವ:

ಅನೇದ್ಯಃ—ಣಿಧಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ | ಸರ್ವರನಿಂದಿತಃ | ಯಾರಿಂದಲೂ ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಎಂದರೆ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ

ಧಿಯಃ—ಕರ್ಮಣಃ | ಧೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೧) ನಾವು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಾಸುಷ್ಕಾನಾನಂತರ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯ | ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿ, ಆಧಿಪತಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ವಸ್ವತ್—ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿಕ್ಯತಿತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಯಾ—ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ವಪ್ಪೀ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಾಚಾದೇಶ. ಹಲಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಲಿ ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಮಿನ ಇದಿಗೆ ಲೋಪ. ಕೃದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಪ. ಅತೋಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಅಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈಶಾನಃ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ ಧಾತು. ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತಾಚ್ಚೀಲ್ಯವಯೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೨೯) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಾನಶ. ಇದು ಲಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಯಾ+ಈಶಾನಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣಸಂಧಿ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಶಾ ಅಕ್ಕಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈಶಾ ಅಕ್ಸಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವೋ ವಕ್ತವ್ಯಃ (ವಾ. ೩-೬೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಸಿ—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಟ್. ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದ ಸಿಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸ್+ಸಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ತಾಸ್ಯಸ್ಯೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮುಣಿಯಾನಾ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಣಿಜರ್ಥವು ಧಾತ್ವಂತರ್ಭೂತನಾದಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಅತೋಮುನಿನ್ ಕ್ವನಿಪ್ ವನಿಪಶ್ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವನಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಣಸ್ಯ ಯಾನಾ ಮುಣಯಾನಾ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅನೇದ್ಯಃ - ಣಿಡಿ ಕುತ್ಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಯಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇದಿತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದರೆ ಆಗಮಾನುಶಾಸನಮನಿತ್ಯಂ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ನ ನೇದ್ಯಃ ಅನೇದ್ಯಃ ನನ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಶತ್ಪುರುಷೇತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾನಿತಾ—ಆಪ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆವಿಕ್ಯ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ಯದುಶನ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನಜಾದೇಶ. ಆಪ್ ತೃನ್ ತೃಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಹಲ್.

ಜಙ್ಘೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷಾ—ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವು ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಏಕವಚನದ ರೂಪ.

|| ಸಂಸಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪಿ॒ತುಃ ಪ್ರ॒ತ್ನ॒ಸ್ಯ ಜ॒ನ್ಮ॒ನಾ ವ॒ದಾಮ॒ಸಿ ಸೋ॒ಮ॒ಸ್ಯ ಜಿ॒ಹ್ವಾ ಪ್ರ
ಜಿ॒ಗಾ॒ತಿ ಚ॒ಕ್ಷ॒ಸಾ ।

ಯದ್ವಿ॒ಮಿ॒ಂದ್ರಂ ಶ॒ನ್ಮು॒ಕ್ಶಾಣ॒ ಆಶ॒ತಾದಿ॒ನ್ನಾಮಾ॒ನಿ ಯ॒ಜ್ಞಿ॒ಯಾ॒
ನಿ ದಧಿ॒ರೇ || ೫ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಪಿ॒ತುಃ | ಪ್ರ॒ತ್ನ॒ಸ್ಯ | ಜ॒ನ್ಮ॒ನಾ | ವ॒ದಾಮ॒ಸಿ | ಸೋ॒ಮ॒ಸ್ಯ | ಜಿ॒ಹ್ವಾ | ಪ್ರ | ಜಿ॒
ಗಾ॒ತಿ | ಚ॒ಕ್ಷ॒ಸಾ |

ಯತ್ | ಈ॒ಂ | ಇಂ॒ದ್ರಂ | ಶ॒ಮಿ | ನಿ॒ಮು॒ಕ್ಶಾಣಃ | ಆಶ॒ತ | ಆತ್ | ಇತ್ |
ನಾಮಾ॒ನಿ | ಯ॒ಜ್ಞಿ॒ಯಾನಿ | ದಧಿ॒ರೇ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ ಚಿರಂತನಸ್ಯ ಪಿತುರಸ್ಮಾಕಂ ಜನಕಸ್ಯ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಸಕಾಶಾದ್ಯಜ್ಞನ್ಮತೇನ ವಯಂ
ವದಾಮಸಿ | ಬ್ರೂಮಃ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತೋಃಶದಿಪ್ಪನಾನ್ ಅತೋ ವಯಂ

ಬ್ರೂಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಕೋಽಸೌ ವೃತ್ತಾಂತ ಇತಿ ಚೇತ್ ಉಚ್ಯತೇ | ಸೋಮಸ್ಯ ಯಜ್ಞೇಷ್ವಭಿಷುತಸ್ಯ ಸೋಮದ್ರವ್ಯಸ್ಯ ಚಕ್ಷಸಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಯಾಹುತ್ಯಾ ಸಹಿತಾ ಜಿಹ್ವಾ ಸ್ತುತಿರೂಪಾ ವಾಕ್ ಪ್ರ ಜಿಗಾತಿ | ಮರುದ್ಗಣಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಯತಿ | ಯಜ್ಞೇಷು ಸೋಮಾಹುತಿಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಚ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಯತೇ | ಯಸ್ಮಾದೀಮೇನಮಿಂದ್ರಂ ಶಮಿ ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪೇ ಕರ್ಮಣ ಯುಕ್ತಾಣಃ ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ ವೀರಯಸ್ತೇತ್ಯೇವಂದೂಪಯಾ ಸ್ತುತ್ಯಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತ ಆಶತ ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ ನ ಸರ್ಯತ್ಯಾಕ್ಷುಃ ಆದಿತ್ ಏನಮಿಂದ್ರಪ್ರಾಪ್ತೃನಂತರಮೇವ ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ ಯಜ್ಞಾರ್ಹಣೇದೃಜ್ ಜಾನ್ಯಾದೃಜ್ ಚೇತ್ಯೇವಮಾದೀನಿ ನಾಮಾನೀಂದ್ರಸಕಾಶಾಲ್ಪಬ್ಧ್ಯಾ ದಧಿರೇ | ಧೃತವಂತಃ | ತಸ್ಮಾದೇಷಾಂ ಯಜ್ಞೇ ಸೋಮಾಹುತಿಃ ಸ್ತುತಿಶ್ಚ ಕ್ರಿಯತೇ || ಶಮಿ ಶಮಿತಿ ಕರ್ಮನಾಮ | ಸಪ್ತಮ್ಯೇಕವಚನೇ ಛಾಂದಸ ಈಕಾರಲೋಕಃ | ಯುಕ್ತಾಣಃ | ಯಚಿ ಸ್ತುತೌ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಪ್ | ಛಂದಸೀವನಿಪಾವಿತಿ ಮತ್ತರ್ಥಿಯೋ ವನಿಪ್ | ಅಂತ್ಯನಿಕಾರಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಯದ್ವಾ | ಅಯಸ್ಮಯಾದಿಷು ಕೃಚಿದುಭಯಂ ಭವತಿ | ಕಾ. ೧-೪-೨೦ | ಇತ್ಯುಕ್ತತ್ಯಾತ್ ಸ ಸುಷ್ಪಭಾ ಸ ಯುಕ್ತತೇತ್ಯಾದಾವಿವ ಪದಶ್ಚಾತ್ಕೃತ್ಯಂ ಭಶ್ಚಾಜ್ಜಶ್ಚಾಭಾವಃ | ಆಶತ | ಲಜಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ | ಯಜ್ಞರ್ಪಿಗಾಂ ಘಖಿಷಾವಿತ್ಯರ್ಹಾರ್ಥೇ ಘಃ ||

|| ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ||

ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ—ಪುರಾತನನಾದ | ಪಿತುಃ—(ರಹೋಗಣನೆಂಬ) ನಮ್ಮ ತಂದೆಯಿಂದ (ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದವರಾಗಿ) | ವದಾಮಸಿ—(ಅವನು ನಮಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು) ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತೇನೆ (ಅದೇನೆಂದರೆ) | ಸೋಮಸ್ಯ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ) ಸೋಮರಸದ | ಚಕ್ಷಸಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಅಹುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಜಿಹ್ವಾ—ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ | ಪ್ರಜಿಗಾತಿ—(ಮರುದ್ಗಣವನ್ನು) ಸೇರುತ್ತದೆ (ಸೋಮಾಹುತಿಯೂ ಸ್ತುತಿಯೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ) | ಈಂ ಇಂದ್ರಂ—ಈ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಶಮಿ (ವೃತ್ರವಧಾದಿರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಯುಕ್ತಾಣಃ—(“ ಪ್ರಹರ.....” ಇತ್ಯಾದಿ) ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ಆಶತ—(ಇಂದ್ರನನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡವು | ಆದಿತ್—ಅನಂತರವೇ | ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ಹೋಗಳಲು) ಯೋಗ್ಯವಾದ | ನಾಮಾನಿ—ಹೆಸರುಗಳನ್ನು | ದಧಿರೇ—(ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ) ಹೊಂದಿದವು. |

ಘರ್ಷಾರ್ಥ

ನಮಗೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಪುರಾತನನೂ ರಹೋಗಣನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ ಆದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ನಮಗೆ ಒಂದು ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ನಾವು ಈಗ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸೋಮಾಹುತಿಯೂ, ಸ್ತುತಿಯೂ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದೇನೆಂದರೆ ಮರುತ್ತುಗಳು ವೃತ್ರವಧಾದಿಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಇಂದ್ರನನ್ನು “ ಪ್ರಹರ.....” ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ತೇಜಕವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಿಡದೇ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಅನಂತರ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೋಗಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

English Translation

We declare by our birth from our ancient (late) father, that the tongue of praise accompanies the manifesting invocation of the Maruts at the libations of the Soma ; for, as they stood by, encouraging Indra in the conflict they have acquired names that are to be recited at sacrifices.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರತ್ನಸ್ಯ ಪಿತುಃ—ಚಿರಂತನಸ್ಯ ಪಿತುರಸ್ಮಾಕಂ ಜನಕಸ್ಯ ರಹೂಗಣಸ್ಯ ಸಕಾಶಾತ್ | ಪೂರ್ವಿಕನಾದ ಅಥವಾ ಹಿರಿಮನಾದ ರಹೂಗಣನಾಮಕುಸುಷಿಯಾದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯಿಂದ.

ವದಾಮಸಿ—ಬ್ರೂಮಃ | ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗೋತಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೂ, ಕವಿಗಳು, ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ನಾವು ಎಂಬ ಬಹುವಚನವನ್ನೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವದಾಮಸಿ ಎಂಬ ಬಹುವಚನಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು-

ಜಿಹ್ವಾ—ನಾಲಗೆ ಎಂದರೆ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವೆಂದರ್ಥವು.

ಜಿಗಾತಿ—ಗಚ್ಛತಿ | ಮರುದ್ಗಣಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. ಎಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವುದು.

ಶಮಿ—ಶಮಿ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವು. (ನಿ. ೩-೧)ವೃತ್ರವಧಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ.

ಯುಕ್ತ್ಯಾಣಃ—ಮುಚೆ ಸ್ತುತೌ | ಮಗ್ನೂಪವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾಗಿ.

ನಾಮಾನಿ ಯಜ್ಜಿಯಾನಿ ದಧಿರೆ—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳು ಪಠಿಸಲ್ಪಡುವುವು. ಎಂದರೆ ನೀವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರವಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿ "ಪ್ರಹರ ಭಗವೋ ಜಹಿ" ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರುಗಳು ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯಗಳಾದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ವದಾಮಸಿ—ನದ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪವಿಕರಣ. ಆತೋದೀರ್ಘೋಽಯೇಷಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಂತಾಂಗಳಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಇದಂತೋಮಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಕಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಿಗಾತಿ—ಗಾ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಋಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಪಿಗೆ ಝ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಹ್ರಸ್ವಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ - ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ. ಕುಹೋತ್ಕಾಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚುತ್ವ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಮಿ—ಶಮೀ ಎಂಬುದು ಕರ್ಮದ ಹೆಸರು. ಸಪ್ತವಿಂಶತಿ ಪರವಾದಾಗ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಶಮೀ ಎಂಬುದರ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮುಕ್ತಾಣಿ—ಮುಚ ಸ್ತುತಃ ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ಮುಚ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಮುಚ್ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂದು ಮತ್ಯರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಛಂದಸೀ ವನಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಂತ್ಯವಿಕಾರ ಅಂದರೆ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಅಟ್ ಕು-ಪ್ಪಾಪ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಣತ್ಯ. ಮುಕ್ತಾಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಅಯಸ್ಮಯಾದಿಷು ಚ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ **ಕ್ವಿಪಿಮುಭಯಂ ಭವತಿ** (ಕಾ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಪದಸಂಜ್ಞಾ, ಭಸಂಜ್ಞಾ ಎರಡೂ ಬರುತ್ತವೆ. ' ಸ ಸುಷ್ಕುಭಾ ಸ ಮುಕ್ತಾತಾ ' ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪದಸಂಜ್ಞೆ ಇದೆಯೆಂದು ಕುತ್ಯ ಬಂದಿದೆಯೋ ಅವರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪದಸಂಜ್ಞಾ ನಿಬಂಧನವಾಗಿ ಕುತ್ಯ. ಭಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಜತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಆಶತ—ಆಶೂ ನ್ಯಾಪ್ತ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಚ) ಲುಕ್ ಆಗ ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ **ಆತ್ಮನೇಷದೇಷ್ಯನತಃ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಝಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. **ಆಡಜಾದೀನಾಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಆಶತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ವೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾವ ಪವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಜ್ಞಿಯಾನಿ—ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞತ್ವಿಗ್ವ್ಯಾಂಘ್ರಿಋಣೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆಯನೇಯೀನೀಯೀಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಇಯಾದೇಶ. **ಯಸ್ಯೇತಿಚ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾತಿಪತ್ಯದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ **ನಪುಂಸಕಸ್ಯಝಲಚಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಶಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇಷ್ಯಾಸಂಬುದ್ಧೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತೋಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಯಾದೇಶದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶ್ರಿಯಸೇ ಕಂ ಭಾನುಭಿಃ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ ತೇ ರಶ್ಮಿಭಿಸ್ತು ಮು-
ಕ್ತುಭಿಃ ಸುಖಾದಯಃ |

ತೇ ವಾಶೀಮಂತ ಇಷ್ಮಿಣೋ ಅಭೀರವೋ ವಿದ್ರೇ ಪ್ರಿಯಸ್ಯ
ಮಾರುತಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಶ್ರಿಯಸೇ | ಕಂ | ಭಾನು ೨ ಭಿಃ | ಸಂ | ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ತೇ | ರಶ್ಮಿ ೨ ಭಿಃ | ತೇ |
ಮುಕ್ತು ೨ ಭಿಃ | ಸು ೨ ಖಾದಯಃ |
ತೇ | ವಾಶೀ ೨ ಮಂತಃ | ಇಷ್ಮಿಣಃ | ಅಭೀರವಃ | ವಿದ್ರೇ | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ | ಮಾರು-
ರುತಸ್ಯ | ಧಾಮ್ನಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮರುತೋ ಭಾನುಭಿರ್ಭಾನುಶೀಲೈರ್ದೀಪ್ಯಮಾನೈಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ
ಕಂ ವೃಷ್ಟ್ಯವಕಂ ಶ್ರಿಯಸೇ ಶ್ರಯಿತುಂ ಪ್ರಾಣಿಭಿಃ ಸೇವಿತುಂ ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ಸಮ್ಯಗ್ಗೋಢು-
ಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಸೃಥಿವೀಂ ವೃಷ್ಟ್ಯವಕೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ಸೇಕ್ತುಮಿಚ್ಛಂತಿ | ಏವಂ ವೃಷ್ಟಿಮುತ್ಪಾದ್ಯ ತೇ
ಮರುತ ಮುಕ್ತುಭಿಃ ಸ್ತುತಿಸುದ್ಧಿರ್ಭುತ್ಸಿಗ್ಧಿಃ ಸಹ ಸುಖಾದಯಃ ಶೋಭಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತಾರೋ
ಭವಂತಿ | ವಾಶೀಮಂತಃ | ವಾಶೀತಿ ವಾಜ್ನಾಮ | ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚೋಪೇತಾಃ
ಇಷ್ಮಿಣೋ ಗತಿಮಂತಃ ಅಭೀರವೋ ಭಯರಹಿತಾಸ್ತೇ ಮರುತಃ | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭಿಮತಸ್ಯ ಮಾರು-
ತಸ್ಯ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ಧಾಮ್ನಃ ಸ್ತಾನಸ್ಯ ಸರ್ವಾಭಿಮತಂ ಮರುತ್ಸಂಬಂಧಂ ನಿಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ಥಾನಂ ವಿದ್ರೇ |
ಲಬ್ಧವಂತಃ || ಶ್ರಿಯಸೇ | ತುನುರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಕಸೇನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ | ಮಿಹ ಸೇಚನೇ |
ಅಸ್ಮಾದಿಚ್ಛಾಸನಂತಾಲ್ಲಿಟ್ಯಮಂತ್ರ ಇತಿ ನಿಷೇಧಾದಾಮಭಾವಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಕದಂ | ಸುಖಾದಯಃ

ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಔಷಾದಿಕ ಇಪ್ರತಯಃ | ಶೋಭನಾ ಖಾದಿರ್ಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ | ನೌಷ್ಣಾಭ್ಯಾಮಿತೈ-
ತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಇಷ್ಮಿಣಃ | ಇಷ ಗೌ | ಇಷುಯುಧೀಂಧೀತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕ್ | ತತೋ
ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಇನಿಃ | ವಿದ್ರೇ | ವಿದ್ವ್ಯ ಲಾಭೇ | ಲಿಟ ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣೇ ಛಂದಸಿ ವೇತಿ ವ್ಯಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ
ದ್ವಿವಚನಾಭಾವಃ | ಇರಯೋ ರ ಇತೀರಯೋ ರೇಭಾವಃ ||

|| ಸ್ತುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ತೇ—ಅವರು. (ಮರುತ್ತುಗಳು) | ಭಾನುಭಿಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—(ಸೂರ್ಯ)ಕಿರಣ
ಗಳೊಡನೆ | ಕಂ—(ಮಳೆಯ) ನೀರನ್ನು | ಶ್ರಿಯಸೇ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಸೇವನೆಗಾಗಿ | ಸಂ ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ—
ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಅನಂತರ) | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಯಕ್ಶಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡತಕ್ಕ
ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೊಡನೆ | ಸುಖಾದಯಃ—ರುಚಿಕರವಾದ ಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವವರೂ | ವಾಶೀಮಂತಃ—
ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ, | ಇಷ್ಮಿಣಃ—ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಅಭೀರವಃ—
ಭಯರಹಿತರೂ ಆದ | ತೇ—ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಪ್ರಿಯಸ್ಯ—(ಎಲ್ಲರಿಗೂ) ಹಿತಕರವಾದುದೂ | ಮಾರುತಸ್ಯ-
ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ ಆದ | ಧಾಮ್ನಃ—(ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ) ಸ್ಥಾನವನ್ನು | ವಿದ್ರೇ—ಪಡೆದರು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮರುತ್ತುಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸೇವನೆಗಾಗಿ
ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ಪ್ರಭೂತವಾಗಿ ಸುರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳೊಡನೆ ರುಚಿಕರ
ವಾದ ಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವರೂ, ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳವರೂ, ಭಯರಹಿತರೂ ಆದ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದುದೂ, ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೂ
ಆದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರು.

English Translation

Combining with the solar rays, they have willingly poured down (rain) for the welfare of mankind, and praised by the priests, have been pleased partakers of the sacrificial food; addressed with praises, moving swiftly and exempt from fear, they have become possessed of a station agreeable and suitable to the Maruts,

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ರಿಯಸೇ—ಸೇವಿತುಂ | ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ;
ಸ್ಯಂವಸ್ವಾಮಿಯು ಸತ್ಯಸಂಪತ್ತಿಲಕ್ಷಣಾಯೈ ಶ್ರಿಯೈ—ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಯಃಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಗಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಕಂ—ಉದಕವು, (ನಿ. ೨-೨೪) ಮಳೆಯು

ಭಾನುಭಿಃ ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ದೀಪ್ಯಮಾನೈಃ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಹ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುಲ್ಲಕ್ಷಣಾಭಿಃ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ಋಕ್ತಭಿಃ—ಸ್ತುತಿಮದ್ಭಿಃ ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ | ಋಕ್ತುಗಳಿಂದ ಸ್ತೋತ್ರನಾಡುತ್ತಿರುವ ಋತ್ವಿಗ್ಜನರಿಂದ.

ಸುಖಾದಯಃ— ಖಾಪ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ | ಶೋಭನಾ ಖಾದಿರ್ಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ | ಸುಖಸ್ಯ ಶೋಭನಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತಾರಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಾಃ ಖಾದಯಃ ಆಯುಧವಿಶೇಷಾಃ ಯೇಷಾಂ | ಖಾದಿ ಎಂದರೆ ಮರುದ್ಗಣಗಳ ಆಯುಧ ವಿಶೇಷವು. ಅಂತಹ ಆಯುಧಗಳುಳ್ಳವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು—

ತ್ವೇಷಂ ಗಣಂ ತವಸಂ ಖಾದಿಹಸ್ತಂ ಧುನಿವ್ರತಂ ಮಾಯಿನಂ ದಾತಿವಾರಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೮-೨)

ಅಂಸೇಷು ವ ಋಷ್ವಯಃ ಸತ್ಸು ಖಾದಯೋ ವಕ್ಷಸ್ಸು ರುಕ್ಮಾ ಮರುತೋ ರಥೇ ಶುಭಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೫೪-೧೧)

ವಾಶೀಮಂತಃ—ವಾಶೀತಿ ವಾಙ್ಮನು | ಶೋಭನಯಾ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಯಾ ವಾಚೋವೇಶಾಃ | ವಾಶೀ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯ. (ನಿ. ೨-೨೩) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ವಾಶೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಆಯುಧವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಿ—

ವಾಶೀಮೇಕೋ ಬಿಭರ್ತಿ ಹಸ್ತ ಆಯಸೀಮಂತರ್ದೇವೇಷು ನಿಧ್ರುವಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. (೮-೨೯-೩)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು. ಮತ್ತು ವಾಙ್ಮನುವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು.

ಇಷ್ಠಿಣಃ—ಇಷ ಗತೌ | ಗತಿಮಂತಃ | ಹೋಗತಕ್ಕವರು, ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು.

ಅಭೀರವಃ— ಭಯರಹಿತರು, ನಿರ್ಭಯರು.

ಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಮರುತಸ್ಯ ಧಾಮ್ನಃ—ಮರುದ್ವೇಷತೆಗಳ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರವಾದ ಸ್ವಸ್ಥಾನವು. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಂ ವಾ ನಾಮ ವಾ ಜನ್ಮ ವಾ—ಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಹೆಸರು ಅಥವಾ ಜನ್ಮ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಸೃಕ್ರಿಯಾ

ಶ್ರಿಯಸೇ—ಶ್ರಿರ್ಜ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುವರಿಂದ ಕಸೇನ್ ಸೃಕ್ರಿಯಾ. ಕಿತ್ತಾವುವರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿಶ್ಚ ಧಾತು—

ಭುವಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸಂದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇಯಜಾದೇಶ. ಕೃನ್ನೇಜಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ—ಮಿಹ ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಧಾತೋಃ ಕರ್ಮಣಃ ಸಮಾನಕರ್ತೃಕಾದಿಚ್ಛಾಯಾಂ ವಾ. (ವಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗ ಸನ್. ಸನ್ಯಜೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಮಿಮಿಹ್+ಸ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಧತ್ವ. ಷಠೋಃಕೇಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ವ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಾವಯವ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಕಕಾರ ಸಕಾರಯೋಗದಿಂದ ಕ್ವಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಿಮಿಕ್ಷ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾರ್ಥವಃ (ವಾ. ಸೂ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಾದಮಂತ್ರೇ ಲಿಟಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರೇ ಎಂದು ನಿಷೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಿಸ್ತರ್ಪುಯೋಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಮಿಮಿಕ್ಷಿರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇ ಸದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಖಾದಯಃ—ಖಾದ್ಯ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾವ ಇಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಭನಾ ಖಾದಿಃ ಭಕ್ಷಣಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಖಾದಯಃ ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನಚ್ಚಾ ಸುಭ್ಯಾಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಶೀಮಂತಃ—ವಾಶೀ ಎಂದರೆ ಮಾತು. ವಾಶೀ ಆಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಸ್ತೃನ್ —ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್. ಇದು ಸಿತ್ತಾದುರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಇಷ್ಮಿಣಃ—ಇಷ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷಿಯುಧೀಂಧಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಮ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಮ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇಷ್ಮಿಣಃ. ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಶೆ ಇನಿತನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರದಿಂದ ಇನಿ ಇಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

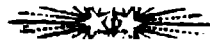
ವಿದ್ರೇ—ವಿದ್ ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಇರೇಚಾದೇಶ. ಲಿಟ್ ಮತ್ತವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದ್ವಿವಚನಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿವೇತಿವಕ್ತವ್ಯಮ್ ಎಂದು ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಿತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇರಯೋರೇ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತ್ಯಾದೇಶಕ್ಕೆ ರೇ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಿಟಿಗೆ ಕಿವ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂ ಸಥಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿದ್ರೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ತರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿರಿತಿ ಸಡ್ಯಚಂ ಚತುರ್ಥಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿರಾ-
ದ್ಯಾಂತೇ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತೀ ಪಂಚಮಿಾ ನಿರಾಡ್ರಾಪೇತಿ | ಪೂರ್ವವದ್ಯಪಿದೇವತೇ | ಆದ್ಯಾ ಪಷ್ಠೀ ಚ ದ್ವೀ
ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತೀ | ಆದ್ಯಾ ಪಾದೌ ಜಾಗತೌ ತೃತೀಯಚತುರ್ಥೌ ಗಾಯತ್ರೌ ಯಸ್ಯಾಃ ಸಾ ಪ್ರಸ್ತಾರ-
ಪಂಕ್ತಿಃ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಃ ಪುರತಃ | ಸಿಂ ೩-೪೦ ಇತಿ | ಆಸ್ಯಾಯಮರ್ಥಃ | ಜಾಗತೌ
ಗಾಯತ್ರೌ ಚೇತ್ಯನುವರ್ತತೇ | ಯದಿ ಪುರತಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ವೌ ಜಾಗತೌ ಪಾದೌ ಸ್ಯಾತಾಮಂತ್ಯೌ
ಗಾಯತ್ರೌ ಸಾ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿರಿತಿ | ಏತತ್ತ್ಯದಿತ್ಯೇವಾ ಪಂಚಮಿಾ ನಿರಾಡ್ರಾಪಾ | ಆದಿತಸ್ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ
ಏಕಾದಶಕಾ ಅಂತ್ಯೋಽಷ್ಟಕಃ ಸಾ ನಿರಾಡ್ರಾಪೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ || ವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ ||

ಅನುವಾವನು ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿಃ—ಎಂಬುವುದು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಆರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆ ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿರಾದ್ಯಾಂತೇ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತೀ
ಪಂಚಮಿಾ ನಿರಾಡ್ರಾಪೇತಿ | ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಮುಷಿದೇವತೆಗಳು ಹಿಂದಿನ ಸೂಕ್ತದಂತೆಯೇ. ಈ ಸೂಕ್ತದ
ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಆರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸುವು. ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ
ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಇರುವವು. ಮೂರು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಪಾದಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆ ಇರುವವು. ಈ ವಿಧವಾದ ಭಂದಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.
ಈ ವಿಷಯವು ಪಿಂಗಲರ ಖಂಡಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ (ಪಿ. ಸೂ. ೩-೪೦) ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಃ ಪುರತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಎಂದರೆ ಯಾವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ
ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಪಾದಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನಂತೆಯೂ ಇರುವವೋ ಆ ಋಕ್ಕು ಪ್ರಸ್ತಾರಪಂಕ್ತಿಭಂದಸ್ಸವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಏತತ್ತ್ಯತ್ ಎಂಬ ಐದನೆಯ ಋಕ್ಕು ನಿರಾಡ್ರಾಪಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸವು.
ಯಾವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಪಾದಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಕೊನೆಯ ಪಾದವು
ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವವೋ ಆ ಋಕ್ಕು ನಿರಾಡ್ರಾಪಭಂದಸ್ಸವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ
ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು.

॥ ೓೦ ॥

ಸೂಕ್ತ—೮೮

ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೮೮ ॥

ಅಪ್ಪಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೪ ।

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯುಕ್ತಂ ಚೈ—೬

॥ ಯುಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಯೂಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ—ಮರುತಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧, ೬, ಧ್ರಸ್ವರಸಂಕ್ತಿಃ । ೨-೪. ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ । ೫. ವಿರಾಡ್ವಾಪಾ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ವಿ॒ದ್ಯು॒ನ್ಮ॒ದ್ಭಿ॒ರ್ಮರು॑ತಃ ಸ್ತ॒ರ್ಕೈ॑ ರಥೇ॒ಭಿಯಾ॑ತ ಯು॒ಷ್ವಿ॒ಮದ್ಭಿ॑-
ರಶ್ವ॑ಪ॒ರ್ಜೈಃ ।

ಆ ವ॒ರ್ಷಿ॑ಷ್ಯ॒ಯಾ ನ ಇ॒ಷಾ ವ॒ಯೋ ನ ಪ॑ಪ್ತ॒ತಾ ಸು॒ಮಾ॒ಯಾಃ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ವಿ॒ದ್ಯು॒ನ್ಮ॒ತ್ ೨ ಭಿಃ॑ । ಮ॒ರು॒ತಃ । ಸು॒ ೨ ಅ॒ರ್ಕೈಃ । ರಥೇ॒ಭಿಃ । ಯಾ॒ತ । ಯು॒ಷ್ವಿ॒-
ಮತ್ ೨ ಭಿಃ॑ । ಅಶ್ವ॑ಪ॒ರ್ಜೈಃ ।

ಆ । ವ॒ರ್ಷಿ॑ಷ್ಯ॒ಯಾ । ನಃ॑ । ಇ॒ಷಾ । ವ॒ಯಃ॑ । ನ । ಪ॑ಪ್ತ॒ತ । ಸು॒ ೨ ನಾ॒ಯಾಃ॥೧॥

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತಃ | ಮಿತಂ ನಿರ್ಮಿತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರುವಂತಿ ತಬ್ಧಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಮರುತಃ |
ಯದ್ವಾ | ಅಮಿತಂ ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಃ | ಅಥವಾ ಮಿತಂ ಸ್ಪೃರ್ನಿರ್ಮಿತಂ ಮೇಘಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿದ್ಯುದಾ-
ತ್ಮನಾ ರೋಚಮಾನಾಃ | ಅಥವಾ ಮಹತ್ಯಂತೈರಿಕ್ಷೇ ದ್ರವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಯೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನೇ
ದೇವಗಣಾಃ ಸಮಾಮ್ನಾತಾಸ್ತೇ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಆಖ್ಯಾಯಂತೇ | ತಥಾ ಚಾಹುಃ | ಸರ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀ
ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ಪುಮಾನ್ ವಾಯುಶ್ಚ ಸರ್ವಗಃ | ಗಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಇತಿ ವೃದ್ಧಾನುಶಾಸನಮಿತಿ |
ಪೌರಾಣಿಕಾಸ್ತಾ ಚಕ್ಷುತೇ | ಮಾರೀಚಾತ್ಮಶ್ಯಪಾತ್ಸಪ್ತಗಣಾತ್ಮಕಾ ಏಕೋನಸಂಚಾರತ್ಸಖ್ಯಾಕಾ
ಮರುತೋ ಜಜ್ಜಿರ ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಾ ಹೇ ಮರುತೋ ರಥೇಭಿರಾತ್ಮೀಯೈ ರಥೈರಾ
ಯಾತ ಆಸ್ಮದೀಯಂ ಯಜ್ಞಮಾಗಚ್ಛತ | ಕೀದೃಶೈ ರಥೈಃ | ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ | ವಿದ್ಯೋತನಂ ವಿದ್ಯುತ್ |
ವಿಶಿಷ್ಟದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ ಸ್ವಕೈಃ ಸ್ವರ್ಚನೈಃ ಶೋಭನಗಮನಯುಕ್ತೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಮಕೋಽ-
ರ್ಚನಂ ಸ್ತುತಿಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತಾದೃಶೈಃ | ಅಥವಾ ಶೋಭನದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ | ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ |
ಋಷ್ಯಯಃ ಶಕ್ತಿರೂಪಾಣ್ಯಾಯುಧಾನಿ | ಸ್ಥೂಣಾ ಇತ್ಯನೈಃ | ತದ್ವದ್ಭಿಃ | ಅಶ್ವಪರ್ಷೈಃ | ಅಶ್ವಾನಾಂ
ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತಾದೃಶೈಃ | ಯದ್ವಾ | ರಂಹಣಶೀಲಾ ಮೇಘಾ ರಥಾಃ | ತೈಃ ಸಹಾಂತ-
ರಿಕ್ಷೇ ವರ್ಷಣಾರ್ಥಮಾಗಚ್ಛಥ | ಕೀದೃಶೈಃ ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ | ವಿದ್ಯುತಾ ತಡಿತಾ ತದ್ವದ್ಭಿಃ ಸ್ವಕೈಃ
ಶೋಭನಗಮನೈಃ ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ | ಅರ್ಷಣಂ ಗಮನಂ | ತತ್ಪ್ರಭಾವನೀರಯುಕ್ತೈಃ | ಅಶ್ವಪರ್ಷೈಃ | ಅಶ್ವಂ
ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪರ್ಣಂ ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನೈರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ
ಸುಮಾಯಾಃ | ಮಾಯೇತಿ ಕರ್ಮಣೋ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಚ ನಾಮಧೇಯಂ | ಶೋಭನಕರ್ಮಾಣಃ ಶೋಭನ-
ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ ಮರುತೋ ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ ಪ್ರವೃದ್ಧತರಯೇಷಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನಾನ್ನೇನ ಸಹ ನೋಽಸ್ಮಾ-
ನ್ಪ್ರತಿ ವಯೋ ನ ಪಕ್ಷಿಣ ಇವ ಶೀಘ್ರಮಾ ಪಪ್ತತ | ಅಪತತ | ಆಗಚ್ಛತೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ |
ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾ ದೇವಗಣಾಸ್ತೇಷಾಂ ಮರುತಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ | ಮರುತೋ
ಮಿತರಾವಿಣೋ ನಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ನಾ ಮಹದ್ಧ್ರವಂತೀತಿ ನೇತಿ | ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿರ್ಮರುತಃ ಸ್ವಕೈಃ
ಸ್ವಂಚನೈರಿತಿ ನಾ ಸ್ವರ್ಚನೈರಿತಿವಾ ಸ್ವರ್ಚಿಭಿರಿತಿ ನಾ ರಥೈರಾಯಾತ ಋಷಿಮದ್ಭಿರಶ್ವಪರ್ಷೈರಶ್ವಪತನೈ-
ವರ್ಷಿಷ್ಯೇನ ಚ ನೋಽನ್ನೇನ ವಯ ಇವಾಪತತ ಸುಮಾಯಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಕರ್ಮಾಣೋ ನಾ ಕಲ್ಯಾಣ-
ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾ | ನಿ. ೧೧-೧೩, ೧೪ | ಇತಿ || ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಭಿಃ | ಯನಾದೇರಾಕೃತಿಗಣತ್ರೇನ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದಸ್ಯ
ಯನಾದ್ಯಂತರ್ಭಾವಾದಯನಾದಿಭ್ಯ ಇತ್ಯತ್ರಾನುವೃತ್ತೇರ್ಝಯಃ | ಸಾ. ೮-೨-೧೦ | ಇತಿ ಮತುಪೋ
ವತ್ತಂ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಋಷಿಮದ್ಭಿಃ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಘಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಶ್ವಪರ್ಷೈಃ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ಅಶಿಪುಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದ-
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ | ವೃದ್ಧಶಬ್ದಾದಾತಿಶಾಯನಿಕ ಇಷ್ಯನಿ ಪ್ರಿಯಸ್ಮಿರೀತ್ಯಾದಿನಾ ವರ್ಷಾ-
ದೇಶಃ | ಪಪ್ತತ | ಪತ್ತ್ಯಗತೌ | ಉಜ್ಞ ಲೃದಿತ್ತಾತ್ ಚ್ಚೇರಜಾದೇಶಃ | ಪತಃ ಪುಮ್ | ಸಾ.
೨-೪-೧೯ | ಇತಿ ಪುಗಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿಃ—ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುವೂ | ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಸುಲಭವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ತುತಿಯುಳ್ಳವೂ | ಋಷ್ವಿಮದ್ಧಿಃ—ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದುವೂ | ಅತ್ಯಪರ್ಣೈಃ—ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವೂ ಆದ | ರಥೇಭಿಃ—ನಿಮ್ಮ ರಥಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾತ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ. |

ಅಥವಾ

[ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿಃ—ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವೂ | ಋಷ್ವಿಮದ್ಧಿಃ—ಹರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀರುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವೂ | ಅತ್ಯಪರ್ಣೈಃ—(ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲ) ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸಂಚರಿಸುವವೂ ಆದ | ರಥೇಭಿಃ—ನೇಘಗಳೊಡನೆ | ಆ ಯಾತ—(ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಬನ್ನಿರಿ.]

ಸುಮಾಯಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವರೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ—ಅತ್ಯಂತಪ್ರಭೂತವಾದ | ಇಷಾ—(ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ) ಅನ್ನದೊಡನೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ | ವಯೋ ನ—ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ (ನೇಗವಾಗಿ) | ಆ ಪಪ್ತತ—ಬನ್ನಿರಿ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ವಿಶೇಷವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವೂ, ಸುಲಭವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವೂ, ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಭರಿತವಾದುವೂ, ಕಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗಳುಳ್ಳವೂ, ಆದ ರಥಗಳೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವಯಮಾಡಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದುದೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭೂತವಾದುದೂ ಆದ ಅನ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಪಕ್ಷಿಗಳಂತೆ ನೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

O Maruts, come with your chariots full of lightnings, full of splendors, full of spears and with quick-moving horses. Performers of good deeds, descend like birds and bring abundant food.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಮರುತಃ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಮಿತಂ ನಿರ್ಮಿತಮಂತರಿಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರುವಂತಿ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಯದ್ವಾ ಅಮಿತಂ ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಕಾರಿಣಃ | ಅಥವಾ ಮಿತಂ ಸ್ಪ್ರೀರ್ನಿರ್ಮಿತಂ ಮೇಘಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿದ್ಯುದಾತ್ಮನಾ ರೋಚಮಾನಾಃ | ಅಥವಾ ಮಹತ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ ದ್ರವಂತೀತಿ ಮರುತಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಾ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಮೇಘಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುದ್ವ್ರೂಪದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದುದರಿಂದ ಮರುತ್ತು

ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಾಸ್ಕರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ವರ್ಗ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಭೂಲೋಕ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವರು. ಈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—

ಸರ್ವಾ ಸ್ತ್ರೀ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ಪುಮಾನ್ ವಾಯುಶ್ಚ ಸರ್ವಗಃ |

ಗಣಾಶ್ಚ ಸರ್ವೇ ಮರುತ ಇತಿ ವೃದ್ಧಾನುಶಾಸನಂ || ಇತಿ ||

ಸಮಸ್ತ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳೂ ಪುರುಷದೇವತೆಗಳಾದ ವಾಯು ಮತ್ತು ಮರುದ್ಗಣಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು ಎಂದು ಪೂರ್ವೀಕರ ಮತವು. ಪೌರಾಣಿಕರು—ಮರೀಚಿಪುತ್ರನಾದ ಕಶ್ಯಪಮುಷಿಯಿಂದ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯಾಕರಾದ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು—ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ಕಮಹರ್ಷಿಗಳು ಈ ಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ—ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿನೋ ವಾ ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ ವಾ (೧- ೧೧-೧೩)ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ.

ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿಃ—ವಿಶಿಷ್ಟದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತೈಃ | ಅಥವಾ ವಿಷ್ಕೃತಾ ಸಂಯುಕ್ತೈಃ | ಸಮಸ್ತವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವರು.

ಸ್ವರ್ಕೈಃ—ಸ್ವರ್ಚನೈಃ ಶೋಭನಗಮನಯುಕ್ತೈಃ | ಯದ್ವಾ | ಶೋಭನಮರ್ಕೋಽರ್ಚನಂ ಸ್ತುತಿಯೇಷಾಮಸ್ತಿ ತಾದ್ಯಶೈಃ | ಉತ್ತಮವಾದ ಗಮನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಅಥವಾ ಅರ್ಕವೆಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವವರು ಎಂದರ್ಥವು.

ಋಷಿಮದ್ಧಿಃ—ಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು. ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅದ್ಭುತವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಈ ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇವರ ಆಯುಧವು.

ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ—ಅಶ್ವಂ ನ್ಯಾಶ್ವಂ ಪರ್ಣಂ ಪತನಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ | ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಗಮನವುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರು.

ಸುಮಾಯಾಃ—ಮಾಯಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮ. ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು. ಸುಮಾಯಾಃ ಎಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು.

ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ—ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಆಹಾರೋಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು—

ಅಥಾಶೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನಾ ದೇವಗಣಾಃ | ತೇಷಾಂ ಮರುತಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೋ ಭವಂತಿ |
ಮರುತಃ | ಮರುತೋ ಮಿತರಾವಿನೋ ವಾ, ಮಿತರೋಚಿನೋ ವಾ, ಮಹದ್ವ್ರವಂತೀತಿ
ವಾ | ವಿದ್ಯುನ್ನದ್ಧಿಮರ್ರುತಃ ಸ್ವರ್ಕೈಃ ಸ್ವಂಚನೈರಿತಿ ವಾ, ಸ್ವರ್ಚನೈರಿತಿ ವಾ | ಸ್ವರ್ಚಿಧಿರಿತಿ

ವಾ | ರಥೈರಾಯಾತ | ಋಷ್ವಿಮದ್ಧಿರಶ್ವಪರ್ಣೈರಶ್ವಪತನೈರ್ವರ್ಷಿಷ್ಯೇನ ಚ ನೋಽನ್ನೇನ
ವಯ ಇನಾಪತತ ಸುಮಾಯಾಃ ಕಲ್ಯಾಣಪ್ರಜ್ಞಾ ವಾ

(ನಿ. ೧೧-೧೩-೧೪)

ಇದರ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಮೇಲೆ ವಿವರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಇರುವುದು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿದ್ಯುನ್ಮದ್ಧಿಃ—ವಿದ್ಯುತ್ ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ವಿದ್ಯುನ್ಮಂತಃ ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯಸ್ತಿಸ್ತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ
ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇಲ್ಲಿ ಝಯನ (ತಕಾರ) ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಝಯಃ (ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೦
ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಸಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾವೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಯವಾದಿಗಣವು ಅಕೃತಿಗಣವಾದುದ
ರಿಂದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಬ್ದವು ಯವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆಯಾದುದರಿಂದ ಅಯವಾದಿಭ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರ
ದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯುಚ್ಚಿತ್ತಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ರಥೇಭಿಃ—ರಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಭಿನ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ
ಛಿಗೇ ಛವಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಲೈತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ.

ಯಾತ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಲಜ್ಜಿಡ್ಧಾವ
ವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಾವೇಶ. ಅದಿಸ್ಪೃಭ್ಯತಿಭ್ಯಃ ಶಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್.
ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಋಷ್ವಿಮದ್ಧಿಃ—ಋಷಯಃ ಯೇಷಾಂ ಸಂತಿ ಇತಿ ಋಷ್ವಿಮಂತಃ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾ
ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂಮತುಪ್ (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿರು
ವುದರಿಂದ ಮತುಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ—ಅಶ್ವಾ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಅಶ್ವಪ್ರುಷ್ಠಿಲಟಕಣಿ—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಕೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಶ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಶ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಪರ್ಣಂ ಗಮನಂ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅಶ್ವಪರ್ಣಾಃ
ತ್ಯೈಃ ಅಶ್ವಪರ್ಣೈಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ
ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ಷಿಷ್ಯಯಾ—ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದ. ಅತಿಶಯಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಆತಿಶಾಯಿನೇ ತಮಬಿಷ್ಠಿನೌ ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಇಸ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಪ್ರಿಯಸ್ಥಿರಸ್ಥಿರ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ವೃದ್ಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವರ್ಷಾಜೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದ
ರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ತೋರುವಾಗ ಟಾವ್. ತೃತೀಯಾ
ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಪ್ತತ—ಪತ್ಯ ಲೈ ಧಾತು. ಲೃದಿತ್. ಲೋಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂವಸಿಕವಾದ ಲುಜ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ
ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಾವೇಶ. ಚಿ ಲುಜಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಛಿಗೆ ಧಾತುವು

ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಜ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಪತ್+ಅ+ತ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪತಃಪುಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅರ್ಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪುಮಾಗಮ. ಮಿದಚೋಂತ್ಯಾಸ್ತೇರಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿಸವರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಸಮಾಜ್‌ಯೋ- ಗೇಲ್ವಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಪ್ತತ ಎಂದು ರೂಪನಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಬಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮಾಯಾಃ— ಶೋಭನಾಃ ಮಾಯಾಃ (ಕರ್ಮಾಣಿ) ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮಾಯಾಃ ಸಂಚೋಧನಾ ಬಹು ವಚನಾಂತರೂಪ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಕ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಹಿತಾಶಾಠಃ

ತೇ^೧ ರು^೨ಣೇ^೩ಭಿ^೪ವ^೫ರ^೬ಮಾ^೭ ಪಿ^೮ಶಂ^೯ಗೈಃ^{೧೦} ಶು^{೧೧}ಭೇ^{೧೨} ಕಂ^{೧೩} ಯಾ^{೧೪}ಂತಿ^{೧೫} ರ^{೧೬}ಥ^{೧೭}ತೂ^{೧೮}.
 ಭಿ^{೧೯}ರ^{೨೦}ಶ್ವೈಃ^{೨೧} |

ರು^{೨೨}ಕ್ಮೋ^{೨೩} ನ^{೨೪} ಚಿ^{೨೫}ತ್ರಃ^{೨೬} ಸ್ವ^{೨೭}ಧಿ^{೨೮}ತಿ^{೨೯}ವಾ^{೩೦}ನ್ವ^{೩೧}ವ್ಯಾ^{೩೨} ರ^{೩೩}ಥ^{೩೪}ಸ್ಯ^{೩೫} ಜಂ^{೩೬}ಘ^{೩೭}ನಂ^{೩೮}ತ^{೩೯}
 ಭೂ^{೪೦}ಮು^{೪೧} || ೨ ||

|| ಪದಶಾಠಃ ||

ತೇ | ಅ^೧ರು^೨ಣೇ^೩ಭಿಃ^೪ | ವ^೫ರಂ^೬ | ಆ | ಪಿ^೭ಶಂ^೮ಗೈಃ^೯ | ಶು^{೧೦}ಭೇ^{೧೧} | ಕಂ^{೧೨} | ಯಾ^{೧೩}ಂತಿ^{೧೪} |
 ರ^{೧೫}ಥ^{೧೬}ತೂಃ^{೧೭} ಭಿಃ^{೧೮} | ಅ^{೧೯}ಶ್ವೈಃ^{೨೦} |

ರು^{೨೧}ಕ್ಮೈಃ^{೨೨} | ನ^{೨೩} | ಚಿ^{೨೪}ತ್ರಃ^{೨೫} | ಸ್ವ^{೨೬}ಧಿ^{೨೭}ತಿ^{೨೮} ವಾ^{೨೯}ನ್ವಾ^{೩೦} | ಪ^{೩೧}ನ್ವ್ಯಾ^{೩೨} | ರ^{೩೩}ಥ^{೩೪}ಸ್ಯ^{೩೫} | ಜಂ^{೩೬}ಘ^{೩೭}ನಂ^{೩೮}ತ^{೩೯} |
 ಭೂ^{೪೦}ಮು^{೪೧} | || ೨ ||

ನಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ತೇ ಸ್ತೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮರುತೋಽರುಣೇಭಿರರುಣವರ್ಣೈಃ ಪಿಶಂಗೈಃ ಪಿಂಗಲವರ್ಣೈರುಭಯ-
ವರ್ಣೋಪೇತ್ಯೈ ರಥತೂರ್ಭೀ ರಥಸ್ಯ ಪ್ರೇರಯಿತ್ಯಭಿರಶ್ವೈರ್ವರಂ ದೇವಾನಾಂ ವರೀತಾರಂ ಕಂ ಶಬ್ದಯಿ-
ತಾರಂ ಸ್ತುವಂತಂ ಯಜಮಾನಮಾ ಯಾಂತಿ | ಅಗಚ್ಛಂತಿ | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಶುಭೇ ತಸ್ಯ ತೋಭಾಂ
ಕರ್ತುಂ | ಅಥವಾ ಶುಭ ಉವಕಾಯ | ವ್ಯಸ್ಪೃರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಗಣೋ ರುಕ್ಮೋ
ನ ರೋಚಮಾನಂ ಸುವರ್ಣಮಿವ ಚಿತ್ರೋಽತಿಶಯೇನ ದರ್ಶನೀಯಃ ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್ ಸ್ವಧಿತಿರಿತಿ
ವಜ್ರನಾಮ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಖಂಡಕೇನಾಯುಧೇನೋಪೇತಃ | ಏವಂವಿಧಗಣರೂಪಾಸ್ತೇ ಮರುತೋ
ರಥಸ್ಯ ಪವ್ಯಾ ಚಕ್ರಧಾರಯಾ ಭೂಮಿ ಭೂಮಿಂ ಜಂಘನಂತ | ಅತ್ಯರ್ಥಂ ಘ್ನಂತಿ | ಸ್ತೋತ್ರೈರಕ್ಷಣಾರ್ಥ-
ಮಾಗತಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಭಾರಮಸಹಮಾನಾ ಭೂಮಿರತಿಪೀಡಿತಾ ಬಭೂವೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವರಂ |
ನ್ರಿಯಂತೇ ದೇವಾ ಅನೇನೇತಿ ವರಃ | ಗ್ರಹವ್ಯವ್ಯನಿಶ್ಚೀತಿ ಕರಣೇಽಪ್ | ಕಂ | ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೀ | ಕಾಯ-
ತೀತಿ ಕಃ | ಬಹುಲವಚನಾತ್ಕಪ್ರತ್ಯಯಃ | ರಥತೂರ್ಭಿಃ | ತುರ ತ್ವರಣೇ | ರಥಂ ತುತುರಿತಿ ತ್ವರಾ-
ಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ರಥತುರಃ | ಕ್ವಿನ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ಭಿಸಿ ಹಲಿ ಚೇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪವ್ಯಾ | ಪವೀ
ರಥನೇಮಿರ್ಭವತೀತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೫-೫ | ಪೂಜ್ ಪವನೇ | ಅಸ್ಮಾದಚಿ ಇತೀಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಉದಾತ್ತ-
ಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಂಘನಂತ | ಹಂತೇರ್ಯಜಂತಾದ್ಯರ್ಥಮಾನೇ ಛಾಂದಸೋ ಲಜ್ |
ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದತೋಲೋಪಯಲೋಪೌ | ಭೂಮಿ | ಭೂಮಿಶಬ್ದಾದುತ್ತರ-
ಸ್ಯಾಮಃ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಡಾದೇಶಃ | ಛಾಂದಸಂ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ ||

ಸ್ತುತಿಪರಾರ್ಥ

ತೇ—ಅ ಮರುತ್ತುಗಳು | ಅರುಣೇಭಿಃ—ಮಿರುಗಿಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ | ಪಿಶಂಗೈಃ—ಕಂದುಬಣ್ಣ
ವುಳ್ಳವೂ | ರಥತೂರ್ಭಿಃ—ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವವೂ ಆದ | ಅಶ್ವೈಃ—ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ | ವರಂ—ದೇವತೆ
ಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವವನೂ | ಕಂ—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಆದ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು | ಶುಭೇ—
(ಅವನಿಗೆ) ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಆ ಯಾತಿ—ಬರುತ್ತಾರೆ |
ರುಕ್ಮೋ ನ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ | ಚಿತ್ರಃ— ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದೂ | ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್—ವಜ್ರಾ
ಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವುದೂ ಆದ ಸಂಘರೂಪದ ಮರುತ್ತುಗಳು | ರಥಸ್ಯ ಪವ್ಯಾ—ರಥದ ಚಕ್ರದಿಂದ | ಭೂಮಿ-
ಭೂಮಿಯನ್ನು | ಜಂಘನಂತ—ಬಡಿಯುತ್ತಾರೆ |

|| ಭಾಷಾರ್ಥ ||

ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ಮಿರುಗಿಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ಕಂದುಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ, ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯತಕ್ಕವೂ,
ಅವ ಕುದುರೆಗಳೊಡನೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಕುರಿತು ಅವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು
ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದದ್ದೂ, ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿ
ದಿರುವುದೂ ಆದ ಸಂಘರೂಪವುಳ್ಳ ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು ತಮ್ಮ ರಥಚಕ್ರದಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿ ಅದುರು
ವಂತೆ ಪ್ರಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

To what glorifier of the gods do they repair with their ruddy, tawny car-bearing horses for his advantage? bright as burnished gold and armed with the thunderbolt they break the earth with their chariot-wheels.

ಎಶೇಷ ಎಷಯಗಳು

ಅರುಣೇಭಿಃ ಪಿಶಂಗೈಃ—ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಪಿಂಗಲ (ಮಾಸಲು ಹಳದಿ) ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ red and tawny horses.

ವರಂ—ದೇವಾನಾಂ ವರೀಶಾರಂ | ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಅಹ್ವಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು.

ಕಂ—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ | ಕಾಯತೀತಿ ಈ ತಂ | ಶಬ್ದಯಿಶಾರಂ ಸ್ತುವಂತಂ | ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಶುಭೇ—ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಶುಭವೆಂದರೆ ಉದಕವು (ನಿ. ೨-೨೪) ಉದಕ ಸೇವನಾರ್ಥವಾಗಿ, ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನಾರ್ಥವಾಗಿ.

ರಥತೂಭಿಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ | ರಥಂ ತುತುರತಿ ತ್ವರಾಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತೀತಿ ರಥತುರಃ | ರಥವನ್ನು ತ್ವರಿತಗೊಳಿಸುವುವು ಎಂದರೆ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಂತೆಮಾಡುವ ಅಶ್ವಗಳು.

ರುಕ್ಮೋ ನ—ರೋಚಮಾನಂ ಸುವರ್ಣಮಿವ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಧಳಧಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ.

ಚಿತ್ರಃ—ಅತಿಶಯೇನ ದರ್ಶನೀಯಃ | ಬಹು ಸುಂದರವಾದ, ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ.

ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್—ದಿದ್ಯೌತ್ ನೇಮಿಃ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಜ್ರನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಿತಿಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಿತೀವಾನ್ ಎಂದರೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ವಜ್ರ) ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು.

ಸವ್ಯಾ—ಚಕ್ರಧಾರಯಾ | ರಥಚಕ್ರದಿಂದ. (ನಿ. ೫-೫)

ಜಂಘನಂತ ಭೂಮು—ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಹರಿಸಿದರು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭೂಮಿಗೆ ಮರುದ್ದೀವತೆಗಳು ಬರುವಾಗ ಇವರ ಭಾರವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಭೂಮಿಯು ಪೀಡಿತವಾಗುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅರುಣೇಭಿಃ—ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುವರಿಂದ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಭಿಸಿಗೆ ಇನ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇಝಲ್ಯೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್.

ವರಮ್—ವ್ರಿಯಂತೇ ದೇವಾಃ ಅನೇನ ಇತಿ ವರಃ. ವೃಷ್ಣಾ ವರಣೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹವ್ಯದ್ಯನಿಶ್ಚಿ—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೨-೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸಿತ್ತಾನುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ,

ಕುಭೇ—ಕುಭ ದೀವ್ತಾ ಧಾತು. ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. **ಸಾವೇಕಾಚೆ-ಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕಮ್—ಕೈ ಗೈ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಕಾಯತಿ ಇತಿ ಕಃ. ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಇಗುಪಧವಾಗಿ ದಿದ್ವರೂ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದೇಚ ಉಪದೇಶೀಶಿತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಮ. ಕಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಲೋಪ. ಕ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಕ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದಾಗ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಎಕಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ವಿಕಾದೇಶ ಉದಾತ್ತೇನೋದಾತ್ತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಥತೂರ್ಭಿಃ—ತುರ ತ್ವರಣೇ ಧಾತು ರಥಂ ತುತುರತಿ ತ್ವರಾಯುಕ್ತಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಇತಿ ರಥತುರಃ ಕ್ವಿವ್ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಥತುರ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಚನ ಭಿವ್ ಪರವಾದಾಗ **ಹಲಿಚಿ**—(ವಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾಭೂತ ಇಕಿಗೆ ದೀರ್ಘ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪ ಪದಾತ್ ಕೈತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೈದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪನ್ಯಾ—ಪವೀ ರಥನೇನಿರ್ಭವತಿ (ನಿರು. ೫-೫) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ (ರಥವ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಪವಿಯೆಂದು ಹೆಸರು) ಪೂಜ್ ಪವನೇಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಚಿಇಃ (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೨೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತ ವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಆವಾದೇಶ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾ ವಿಭಕ್ತಿ. ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತ ಸ್ಥಾನಿಕಯಣಾದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿಬಂದುದರಿಂದ **ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್** (ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಂಘನಂತೆ—ಹನ ಹಿಂಸಾಗ್ಚ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಧಾತೋರೇಕಾಚಿಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಙ್. ಲಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ರೋಲಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. **ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಬರುವುದರಿಂದ **ಅತೋ ಲೋಪಃ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಜಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಕುಹೋಶ್ಚುಃ**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸಾಚ್ಚೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತು ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಛಕಾರಾದೇಶ. **ನುಗತೋನುನಾಸಿಕಾಂತಸ್ಯ** (ವಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುನಾಸಿಕಾಂತವಾದ ಧಾತುವಾದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನುಕಾಗನು. ನುಕಿನಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರವು ಲಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದುದರಿಂದ ಅನುಸ್ವಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಮಿ—ಭೂಮಿ+ಅಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಟಿ (ಇಕಾರ) ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿದೆ. || ೨ ||

| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ |

ಶ್ರಿಯೇ ಕಂ ವೋ ಅಧಿ ತನೂಷು ವಾಶೀರ್ಮೇಧಾ ವನಾ ನ
ಕೃಣವಂತ ಉರ್ಧ್ವಾ |

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಕಂ ಮರುತಃ ಸುಜಾತಾಸ್ತುದ್ಯುಮ್ನಾಸೋ ಧನ-
ಯಂತೇ ಅದ್ರಿಂ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಶ್ರಿಯೇ | ಕಂ | ವಃ | ಅಧಿ | ತನೂಷು | ವಾಶೀಃ | ಮೇಧಾ | ವನಾ | ನ |
ಕೃಣವಂತೇ | ಉರ್ಧ್ವಾ |

ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ | ಕಂ | ಮರುತಃ | ಸು & ಜಾತಾಃ | ಶುನಿ & ದ್ಯುಮ್ನಾಸಃ | ಧನ-
ಯಂತೇ | ಅದ್ರಿಂ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತೋ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತನೂಷು ಶರೀರೇಷ್ವಂಸಪ್ರದೇಶೇಷು ವಾಶೀಃ ಶತ್ರುಣಾ-
ಮಾಕ್ರೋಶಕಮಾರಾಖ್ಯಮಾಯುಧಂ ಶ್ರಿಯೇ ಕಮೈಶ್ಚರ್ಯಾರ್ಥಂ ವರ್ತತ ಇತಿ ಶೇಷಃ | ಕಮಿತ್ಯೇ-
ತತ್ಪಾಪಪೂರಣಂ | ತದುಕ್ತಂ | ಅಥಾಸಿ ಸಾದಪೂರಣಾಃ ಕಮಿಮಿದ್ವಿತಿತಿ | ತಾದೃಶಾ ಮರುತೋ
ವನಾ ನ ಉಚ್ಚಿತಾನ್ವೈಕ್ಷಸಮೂಹಾನಿವ ಮೇಧಾ ಮೇಧಾನ್ಯಜ್ಞಾನೂರ್ಧ್ವಾ ಉರ್ಧ್ವಾನ್ ಏಕಾಹಾ-
ಹೀನಸತ್ಪರೂಪೇಣೋಚ್ಚಿತಾನ್ವೈಣವಂತೇ | ಯಜಮಾನ್ಯಃ ಕಾರಯಂತಿ | ಹೇ ಸುಜಾತಾಃ
ಶೋಭನಜನನಯುಕ್ತಾ ಮರುತೋ ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಕಂ ಸುಖಕರಮದ್ರಿಂ ಸೋಮಾಭಿಷವೇ
ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಾವಾಣಿಂ ತುವಿದ್ಯುಮ್ನಾಸಃ ಪ್ರಭೂತಧನಾ ಯಜಮಾನಾ ಧನಯಂತೇ | ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ |
ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಯಾಗಾಯ ಗ್ರಾವಭಿರಭಿಷುಣ್ವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ || ವಾಶೀಃ | ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೇನಾ-
ಕ್ರೋಶತಬ್ಬಕರಣಂ ವಾಶಃ | ತತಶ್ಚಂದಸೀವನಿಸಾನಿತಿ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯ ಈಕಾರಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯದಾ-
ತ್ತತ್ತ್ವಂ | ಮೇಧಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಶಸೋ ಡಾದೇಶಃ | ವನಾ | ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬದುಲಮಿತಿ

ಶೀಲೋಪಃ | ಕೃಣವಂತೇ | ಕೃಣಿ ಹಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ | ಲಟಿ ವೃತ್ಯಯೇನಾತ್ಮನೇಪದಂ |
ಧಿನ್ವಿಕೃಣ್ವೋರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುನರಪಿ ವೃತ್ಯಯೇನಾಂತಾದೇಶಃ | ಛಂದಸ್ಕುಭಯಥೇತ್ಯಾರ್ಥ-
ಧಾತುಕತ್ವೇನ ಝಸ್ಯಾಜಾತ್ವಾದ್ಗಣೇವಾದೇಶಃ | ಊರ್ಧ್ವಾ | ಪೂರ್ವವಡ್ಡಾದೇಶಃ | ಧನಯಂತೇ |
ಧನಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರತ್ಯಯೋತಿತಿ ಣಿಚ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಃ—(ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ) ನಿಮ್ಮ | ತನೂಷು—ಶರೀರ (ಭುಜ) ಗಳಲ್ಲಿ | ವಾಶೀಃ—(ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವಂತೆ) ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಆಯುಧವು | ಶ್ರಿಯೇ ಕಂ—ಐಶ್ವರ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿಯೇ
(ಇದೆ.) | (ಆ ಮರುತ್ತುಗಳು) ವನಾ ನ—ವೃಕ್ಷಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವಂತೆ | ಮೇಧಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು |
ಊರ್ಧ್ವಾ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ | ಕೃಣವಂತೇ—(ಯಜಮಾನರಿಂದ) ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. | ಸುಜಾತಾಃ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ | ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ಯುಷ್ಮಭ್ಯಂ—ನಿಮಗಾಗಿಯೇ | ಕಂ—ಸುಖ
ಕರವಾದ | ಅದ್ರಿಂ - (ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ) ಕಲ್ಲನ್ನು | ತುವಿದ್ಯುಮ್ನಾ ಸಃ—ಪ್ರಭಾತವಾದ ಧನವುಳ್ಳ
ಯಜಮಾನರು | ಧನಯಂತೇ—(ಸೋಮರಸದಿಂದ) ತುಂಬಿದುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಭಯೋತ್ಪಾದಕವಾದ ಆಯುಧಗಳಿರುವುವು. ವೃಕ್ಷಾದಿ
ಗಳು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಿರಿ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ಎಲೈ
ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮಗಾಗಿ ಯಜಮಾನರು ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ
ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

O Maruts, the threatening weapons are in your bodies (hands) able to win;
to you they raise lofty sacrifices like tall trees ; well born Maruts, for you, the
wealthy worshippers enrich the stone (that presses the Soma plant.)

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತನೂಷು—ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ.

ವಾಶೀಃ— ಆಯುಧವಿಶೇಷಗಳು. ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭಯೋತ್ಪಾದನೆಡಾಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಆಯುಧಾದಿಗಳು.

ಮೇಧಾ—ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು

ತುವಿದ್ಯುಮ್ನಾ ಸೇ- ಪ್ರಭೂತಧನವುಳ್ಳ ಯಜಮಾನರು.

ಧನಯಂತೆ ಅದ್ರಿಂ- ಸೋಮಾಭಿಷವೇ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಗ್ರಾವಾಣಂ ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಸೋಮಾಭಿಷವ ಕ್ಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಧನವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಸ ಹಿಂಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಂ- ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಎರಡಾವರ್ತಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು. ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. **ಅಥಾಪಿ ಪಾದಪೂರಣಾ ಕಮೀಮಿ-** ದ್ವಿತೀತಿ ಎಂದು ಯಾಸ್ಮದ ವಚನವಿರುವುದು. (ನಿ.೧-೯) ಎಂದರೆ ಕಂ, ಈಂ, ಇತ್, ಉ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಕೇವಲ ಪಾದಪೂರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಕ್ಲಷ್ಟ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಕಮ್ಮಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವರು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾರ್ಥವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ ಕಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖಕರನಾದ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ತ್ರಿಯೇ- ಸಾವೇಕಾಚೆಸ್ತ್ಯ ತೀಯಾದಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀನಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಶೀಃ- ಶತ್ರುಣಾಂ ಭಯೋತ್ಪಾದನೇನ ಆಕ್ರೋಶಶಬ್ದಕರಣಂ ವಾಶಃ. ವಾಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬ ಮತ್ತರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸೀವನಿಸೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನುೇಥಾ- ನೇಥ+ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಡಾದೇಶ.

ವನಾ- ವನ ಶಬ್ದ ನಿತ್ಯನವುಂಸಕಲಿಂಗ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬಂದ ತಿಗೆ ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ.

ಕೃಣವಂತೇ- ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೇಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಧಿನಿ ಕೃಣ್ಣೋರಚೆ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿಯೂ ಶಸಿಗೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ. **ಇದಿಶೋನುಮ್ ಧಾತೋಃ-** ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಕೃಣ್ಣಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಲೋಂತ್ಯಸ್ಯ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಅಕಾರವು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. **ಕೃಣ ಉ ಝ** ಎಂದಿರುವಾಗ **ಅತೋಲೋಪಃ-** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಯದ್ಯಪಿ ಹ್ಯಸ್ವಾಕಾರಭಿನ್ನವಾದುದರ ಪದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟನತಃ-** ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಾದೇಶ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದಲೇ ಅಂತಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ-** (ಪಾ. ಸೂ.

೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್—ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತೇಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅನಾದೇಶ. ಕೃಣವಂತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಧ್ವಾ—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಶಪ್ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಡಾದೇಶ.

ಸುಜಾತಾಃ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧನಯಂತೇ—ಧನಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಧನಯಂತೇ ತತ್ಕರೋತಿ ತದಾಚಷ್ಯೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕವ ಮೇಲೆ ಧಾತ್ವರ್ಥ ವಿನಕ್ಲಾಮಾಡಿದಾಗ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಇಷ್ಯವಚ್ಚೆ—ಎಂದು ಇಷ್ಯವದ್ಭಾವ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಟಿಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಧನಿ ಎಂದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೇ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ||೩||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾ ||

ಅಹಾನಿ ಗೃಧ್ರಾಃ ಪರ್ಯಾ ವ ಆಗುರಿಮಾಂ ಧಿಯಂ ವಾರ್ಕಾ.

ರ್ಯಾಂ ಚ ದೇವೀಂ |

ಬ್ರಹ್ಮ ಕೃಣಂತೋ ಗೋತಮಾಸೋ ಅರ್ಕೈರೂರ್ಧ್ವಾಂ ನುನು-

ದ್ರ ಉತ್ಸಧಿಂ ಪಿಬಧ್ಯೈ || ೪ ||

ಶರಪಾಠಃ

ಅಹಾನಿ | ಗೃಧ್ರಾಃ | ಪರಿ | ಆ | ನಃ | ಆ | ಅಗುಃ | ಇಮಾಂ | ಧಿಯಂ |

ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ | ಚ | ದೇವೀಂ |

ಬ್ರಹ್ಮ | ಕೃಣ್ವಂತಃ | ಗೋತಮಾಸಃ | ಅರ್ಕೈಃ | ಊರ್ಧ್ವಂ | ನುನುದ್ರೇ |

ಉತ್ಸಧಿಂ | ಪಿಬಧ್ಯೈ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೃಷಿತ್ಯೇಗೋತಮೈಃ ಸ್ತುತಾ ಮರುತಸ್ತೇಭ್ಯೋ ಗೋತಮೇಭ್ಯೋ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾಯಾನೀಯ ಪ್ರದದುಃ | ಏತದ್ವೃಷ್ಟ್ವಾ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಬ್ರುತೇ | ಹೇ ಗೋತಮಾ ಗೃಧ್ರಾ ಜಲಾಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯುಕ್ತಾನ್ನೋ ಯುಷ್ಮಾನಹಾನಿ ಶೋಭನೋದಕೋಪೇತಾನಿ ದಿನಾನಿ ಪರ್ಯಾಗುಃ | ಪರ್ಯಾಗತಾನಿ | ಪರಿತ ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಚ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ ನಾರ್ಭಿರುದಕೈರ್ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಾಂ ಧಿಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಲಕ್ಷಣಂ ಕರ್ಮ ಚ ದೇವೀಂ ದ್ಯೋತಮಾನಮಕುರ್ವನ್ | ಯೇಷ್ವಹಸ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಮರ್ಕೈರ್ಮಂತ್ರಸಾಧ್ಯೈಃ ಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸಹ ಕೃಣ್ವಂತೋ ಮರುದ್ಭ್ಯಃ ಕುರ್ವಂತೋ ಗೋತಮಾಸೋ ಗೋತಮಾ ಯುಷಯ ಉತ್ಸಧಿಂ | ಉತ್ಸೋ ಜಲಪ್ರವಾಹೋಽಸ್ಮಿನ್ನೀಯತ ಇತ್ಯುತ್ಸಧಿಃ ಕೂಪಂ | ತಂ ಪಿಬಧ್ಯೈ ಸ್ಯಕೀಯಸಾನಾಯೋರ್ಧ್ವಂ ನುನುದ್ರೇ ನುನುದಿರೇ ದೇಶಾಂತರೇ ವರ್ತಮಾನಂ ಕೂಪಮುತ್ಪಾತವಂತಃ | ಏತದೀಯಸ್ತೋತ್ರೈಃ ಸ್ತುತಾ ಮರುತಃ ಕೂಪಮುತ್ಪಾತವಂತ ಇತಿ ಯತ್ತದೇತದೀಯಸ್ತೋತ್ರಕಾರಿತಮಿತ್ಯೇತೇಷೂಪಚರ್ಯತೇ || ಗೃಧ್ರಾಃ | ಗೃಧ್ರಾ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ನಿತಿ ಕ್ರನ್ವತ್ಯಯಃ | ಸುಸಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತೀತಿ ಶಸೋ ಜಸ್ | ನಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಗುಃ | ಏತೇರ್ಲೂಜೇಣೋ ಗಾ ಲುಜೇತಿ ಗಾದೇಶಃ | ಆತ ಇತಿ ರ್ವೇರ್ಜುಸ್ | ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ | ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ | ನಾರ್ಭಿಃ ಕಾರ್ಯಾ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾ | ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿತ್ವಾದುತ್ಪರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ನನುದ್ರೇ | ಋದ ಪ್ರೇರಣೇ | ಇರಯೋ ರ ಇತಿ ರೇಆದೇಶಃ | ಉತ್ಸಧಿಂ | ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ದಧಾತೇರಧಿಕರಣೇ ಕಿಸ್ರತ್ಯಯಃ | ಪಿಬಧ್ಯೈ | ಸಾ. ಪಾನೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತಿ ಶಧ್ಯೈನ್ವತ್ಯಯಃ | ಪಾಪ್ರೇತ್ಯಾದಿನಾ ಪಿಬಾದೇಶಃ ||

ಸ್ಮೃತಿಪರ್ವಾರ್ಥ

ಗೃಧ್ರಾಃ— (ಎಲೈ ಗೋತಮಪುತ್ರರೇ) ನೀರನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಯಸಿದ | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅಹಾನಿ—(ಪ್ರೀಷ್ಯವಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ವಿನಗಳು | ಪರಿ ಆ ಅಗುಃ—(ನಿಮ್ಮನ್ನು) ಎವಡುಗೊಂಡು ಬಂದಿವೆ ಎಂದರೆ ಸವಿಸಾಪಿಸಿ ಬಂದಿವೆ. | (ಮತ್ತು) ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ—ನೀರುಗಳಿಂದ (ಲೇ) ಸಂಪಾದಿತವಾಗ

ಬೇಕಾದ | ಧಿಯಂ—ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು | ದೇವೀಂ ಚ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುವವು (ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ) | ಬ್ರಹ್ಮ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಅರ್ಕೈಃ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ | ಕೃಣ್ವಂತಃ—(ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ | ಗೋತಮಾಸಃ—ಗೋತಮ ಪುತ್ರರಾದ ಮುಷಿಗಳು | ಉತ್ಪಥಿಂ—ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು | ಪಿಬಧ್ಯೈ—ತಮ್ಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ | ಊರ್ಧ್ವಂ ನುನುದ್ರೇ—ಮೇಲಕ್ಕೆ (ನೀರು) ಬರುವಂತೆ ಅಗೆದು ತಂದರು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಗೋತಮಪುತ್ರರೇ, ನೀವು ನೀರಿಗಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿನಾಗಿ ಬಯಸಿದಿರಿ. ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಿನಗಳು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಮತ್ತು ನೀರುಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಪಾದಿತವಾಗಬೇಕಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿವೆ. ಇಂತಹ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋತಮಪುತ್ರರಾದ ನೀವು ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನವನ್ನು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಭಾವಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ನೀರು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಅಗೆದು ತಂದಿರಿ. ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಸಹ ದೂರದೇಶದಿಂದ ಆ ಭಾವಿಯನ್ನು ಆಗೆದು ನಿಮಗಾಗಿ ತಂದರು.

English Translation

Fortunate days have befallen you, (sons of Gotama), when thirsty and having sung about you in the sacrifice for which water was essential ; the sons of Gotama, offering oblations with sacred hymns have raised aloft the well provided for their dwelling

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಬಕಲಿದ ಗೋತಮಮುಷಿಯಿಂದಲೂ ಅವನ ಪುತ್ರರಿಂದಲೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನೀರಿನ ಭಾವಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಗೋತಮಮುಷಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು ಈ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು.

ಗೃಧ್ರಾಃ—ಗೃಧ್ರ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಂ | (ನೀರನ್ನು) ಆಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ.

ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾಂ—ಡುಕ್ಯಾಂ ಕರಣೇ | ನಾರ್ಕಾಃ ಕಾರ್ಯಾ ನಾರ್ಕಾರ್ಯಾ ತಾಂ | ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ನೀರು ಬೇಕಾದ.

ಧಿಯಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮಾದಿಯುಳ್ಳ ಕರ್ಮವನ್ನು. ಅಸಃ ಅಷ್ಠಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧಿಯಂ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. (೨-೩-೧)

ದೇವೀಂ ಚೆ—ದ್ಯೋತಮಾನಮಕುರ್ವನ್ | ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗುವಂತೆ ಅಥವಾ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವು.

ಬ್ರಹ್ಮ—ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ | ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ಅನ್ನವನ್ನು

ಅರ್ಕೈಃ— ಋಕ್ಕುಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ, ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ.

ಗೋತಮಾಸಃ— ಗೋತಮಋಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಅಥವಾ ವಂಶಸ್ಥರು.

ಉತ್ಸಥಿಂ— ಜಲಪ್ರವಾಹೋಽಸ್ತಿಸ್ಥೀಯತ ಇತ್ಯುತ್ಸಥಿಃ ಕೂಪಂ | ಜಲಪ್ರವಾಹವಿರುವ ನೀರಿನ ಬಾವಿಯನ್ನು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೃಧ್ರಾಃ— ಗೃಧ್ರ ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಸೂಧಾಗೃಧಿಭ್ಯಃ ಕ್ರನ್ (ಉ. ಸೂ. ೨-೧೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೆತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಧ್ರಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಪಾಂ ಸುಪೋ ಭವಂತಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಜನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಗುಃ— ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಉಪನಲ್ಲಿ ಇಣೋಗಾಲುಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಾ ಆದೇಶ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೧೧೦) ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಿಗೆ ಜುಸಾದೇಶ. ಉಸ್ಯಸದಾಂತಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರರೂಪ ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜ್ಞತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಮಾಮ್— ಇದಮ್ ಶಬ್ದ. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾವಚನಾಂತರೂಪ. ಉಡಿದಂಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾಮ್— ಡು ಕೃಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಯಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಞ್ಲತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ಯಪರಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿನಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಅಜ್ಯಾದ್ಯತನ್ವಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಪ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವಾರ್ಭಃ ಕಾರ್ಯಾ ವಾರ್ಕಾರ್ಯಾ. ತ್ರಿಚಕ್ರಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರ ಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮಾಸಃ— ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞ ಸೇರಸುಕ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ.

ನುನುದ್ರಿ— ಉದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಿಟಸ್ತಝಯೋರೇತಿರೇಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇರೇಚ್ ಆದೇಶ. ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಯೋರೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇ

ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನತ್ಯ. ಲಿಂಗ್ಮಿತ್ರವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋಗಾಲ್ಲಿಟ್‌ಕಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಪಂತದ ಸರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ಪತ್ತಿಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಸೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉತ್ಪಃ ಅಸ್ಮಿನ್ ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾಮದರಿಂದ ಅತೋ ಲೋಪ ಇಟಿ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋನಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಿಬಧ್ಯೈ—ಪಾ ವಾಸೇ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಭ್ಯೈನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಶಿತ್ತಾಮದರಿಂದ ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪಿಬ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾಮದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏ॒ತತ್ತ್ಯ॑ನ್ನ॒ ಯೋ॑ಜ॒ನಮ॑ಚೇ॒ತಿ ಸ॒ಸ್ವ॒ಹ್ ಯ॑ನ್ಮ॒ರುತೋ॑
ಗೋ॑ತ॒ಮೋ ವಃ॑ ।
ಪ॒ಶ್ಯ॑ನ್ಹಿ॒ರಣ್ಯ॑ ಚ॒ಕ್ರಾ॒ನಯೋ॑ದಂ॒ಷ್ಪ್ಪಾ॒ನ್ವಿಧಾ॑ವ॒ತೋ ವ॒ರಾ-
ಹೂ॑ನ್ ॥ ೫ ॥

ಸದಪಾಠಃ

ಏ॒ತತ್ । ತ್ಯತ್ । ನ । ಯೋ॑ಜ॒ನಂ । ಅ॒ಚೇ॒ತಿ । ಸ॒ಸ್ವಃ । ಹ । ಯತ್ । ಮ॒ರುತಃ॑ ।
ಗೋ॑ತ॒ಮಃ । ವಃ ।
ಪ॒ಶ್ಯನ್ । ಹಿ॒ರಣ್ಯ॑ ಚ॒ಕ್ರಾನ್ । ಅಯಃ॑ ದಂ॒ಷ್ಪ್ಪಾನ್ । ವಿ॒ಧಾವ॑ತಃ । ವ॒ರಾ-
ಹೂ॑ನ್ ॥ ೫ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಮರುತ ಏತದ್ಯೋಜನಂ | ಯುಜ್ಯತೇನೇನ ದೇವತೇತಿ ಯೋಜನಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ತ್ಯನ್ನ ತ್ಯತ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮನ್ಯದುತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಿವಾಚೇತಿ | ಸರ್ವೈರ್ಜ್ಞಾಯತೇ | ವೋ ಯುಷ್ಮದರ್ಥಂ ಯತ್ ಯದೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಗೋತಮ ಋಷಿಃ ಸಸ್ವರ್ಹ ಉಚ್ಚಾರಿತವಾನ್ ಖಲು | ಕಿಂ ಕುರ್ವನ್ | ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ ಹಿರಣ್ಮಯಚಕ್ರಧಾರೂಢಾನ್ ಹಿತರಮಣೀಯಕರ್ಮಯುಕ್ತಾನ್ಯಾಯೋದಂಷ್ಟಾನ್ | ದಶತೀತಿ ದಂಷ್ಟ್ವಾ ಚಕ್ರಧಾರಾ | ಅಯೋಮಯಾಭಿಶ್ಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ದಂಶನಸಾಧನಾ ಋಷ್ಯಯೋ ದಂಷ್ಟ್ವಾಃ | ಅಯೋಮಯಾ ಋಷ್ಯಯೋ ಯೇಷಾಂ | ತಾನ್ನಿಧಾವತೋ ವಿವಿಧಮಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನ್ವರಾಹೂನ್ ವರಸ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ತತ್ರೋರ್ಹಂತ್ಯಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯುದಕಸ್ಯಾಹರ್ತ್ಯಾನ್ | ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಮಾಹ್ವಾತ್ಯಾನ್ ವರಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತ್ಯನ್ವಾ | ಏವ್ರಂಭೂತಾನ್ಮರುತಃ ಪಶ್ಯನ್ ಸಮ್ಯಗ್ಜಾನನ್ ಗೋತಮೋ ಯತ್ಸ್ತೋತ್ರಂ ಕೃತವಾನ್ ತದೇತತ್ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಂ ಸದಸ್ಮಾಭಿಃ ಸರ್ವೈರುಪಲಭ್ಯತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಅಥಾಸ್ಯೇತೇ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾಹವ ಉಚ್ಯಂತೇ ಪಶ್ಯನ್ನಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ | ನಿ. ೫-೪ | ಇತಿ || ಅಚೇತಿ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಛಾಂದಸೋ ವರ್ತಮಾನೇ ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜ್ | ಸಸ್ವಃ | ಸ್ವೃ ತಬ್ಧೋಪತಾಪಯೋಃ | ಲಜು ತಿಪಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಕ್ಲುಃ | ಗುಣೇ ಹಲ್ವ್ಯಾಭ್ಯ ಇತಿ ತಲೋಪಃ | ಧಾತುಸ್ವರೇಣಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವರಾಹೂನ್ | ವರಶಬ್ದೋಪಪದಾದಾಜ್ ಪೂರ್ವಾದ್ಧಂತೇರ್ವಾ ಹರತೇರ್ವಾ ಹ್ಯಯತೇರ್ವಾ ಜುಹೋತೇರದನಾರ್ಥಾದ್ವಾ | ಹು ಇತ್ಯೇತಸ್ಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿರಿತಿ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿ | ಅಸ್ಯ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವಾದಭಿಮತಸಿದ್ಧಿಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮರುತಃ— ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್— ಚಿನ್ನದ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ ಅಥವಾ ಹಿತವಾಗಿಯೂ ರಮಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾಗಿರುವವರೂ | ಅಯೋದಂಷ್ಟಾನ್— ಉಕ್ಕಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ, | ವಿಧಾವತಃ— ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಭಸದಿಂದ ಓಡಾಡುವವರೂ | ವರಾಹೂನ್— ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದವರೂ, ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನು ತರುವವರೂ, ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆಯುವವರೂ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಕ್ಷಕರೂ ಆದ ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಪಶ್ಯನ್— ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತಾ | ವಃ—ನಿಮಗಾಗಿ | ಯತ್—ಯಾವ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಗೋತಮಃ—ಗೋತಮಋಷಿಯು | ಸಸ್ವರ್ಹ—ಪಠಿಸಿದನೋ, | ಏತತ್ ಯೋಜನಂ— ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಸಹ | ತ್ಯನ್ನ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಸ್ತೋತ್ರಸಮನಾದುದೇ ಎಂದು | ಅಚೇತಿ— (ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಆರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ಚಿನ್ನದ ಚಕ್ರವುಳ್ಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವರೂ, ಉಕ್ಕಿನ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಭಸದಿಂದ ಓಡಾಡುವವರೂ, ಮತ್ತು ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು

ವವರೂ ಅವ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ಗೋತಮಮುಷಿಯು ಯಾವ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸಿದನೋ, ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ಸಹ ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ತೋತ್ರಸಮವಾದುದೇ ಎಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿಯಾಗಿದೆ.

English Translation

Maruts, this hyman is known to be the same as that which Gotama recited, in your praise, when he beheld you seated in your chariots with golden wheels, armed with iron weapons, hurrying hither and thither and destroying your mightiest foes.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಏತತ್ ತೈತ್ ನ—ಇದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರದಂತಿರುವುದು

ಯೋಜನಂ—ಏತತ್ಸೂಕ್ತಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ | ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಸ್ತೋತ್ರವು. ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಯು ಯೋಜನಶಬ್ದಕ್ಕೆ—ಯುಜ್ಯಂತೇ ಪ್ರಾಣವಿಯೋಗಾದಿನಾ ಅನೇನ ಶತ್ವವ ಇತಿ ಯೋಜನಂ ಸೇನಾಲಕ್ಷಣಂ ಬಲಮಿಹಾಭಿಪ್ರೇತಂ | ಇದರಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಸಂಹಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಯೋಜನಂ ಎಂದರೆ ಸೇನಾರೂಪವಾದ ಬಲವು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು.

ಅಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸರ್ವೈಜ್ಞಾಯತೇ | ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು.

ಸಸ್ಯಃ—ಸ್ಯ ಶಬ್ದೋಪತಾಪಯೋಃ | ಉಚ್ಚರಿಸಿದನು.

ಹಿರಣ್ಯಚಿಕ್ರಾನ್—ಸುವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಅಥವಾ ಹಿತನಾದ ಮತ್ತು ರಮಣೀಯವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ.

ಅಯೋದಂಷ್ಟ್ರಾನ್—ದಶತೀತಿ ದಂಷ್ಟ್ರಾ ಚಿಕ್ರಧಾರಾ | ಅಯೋಮಯಾಭಿಶ್ಚಕ್ರಧಾರಾಭಿಯುಕ್ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ ದಂಶನಸಾಧನಾ ಯುಷ್ಪಯೋ ದಂಷ್ಟ್ರಾಃ ಅಯೋಮಯಾ ಯುಷ್ಪಯೋ ಯೇಷಾಂ | ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಕ್ರಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ.

ವಿಧಾವತಃ—ವಿವಿಧಮಿತಸ್ತತಃ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಾನ್ | ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ.

ವರಾಹೂನ್—ವರಸ್ಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ಹಂತ್ಯಾನ್ | ಪ್ರಬಲರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ. ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಯ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಸ್ಯಾಹರ್ತ್ಯಾನ್ | ಉತ್ತಮವಾದ ನೃಷ್ಟಿರೂಪದ ಜಲವನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸುವ. ಅಥವಾ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಮಾಹ್ಯಾತ್ಮಾನ್—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ ಕರೆತರುವ. ಅಥವಾ ವರಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಭಕ್ಷಯಿತ್ಯಾನ್—ಉತ್ತಮವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಯಾಸ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳಃ—ಅಥಾಸ್ಯೇತೇ ಮಾಧ್ಯಮಕಾ ದೇವಗಣಾ ವರಾಹವ

ಉಚ್ಯಂತೇ ಪಶ್ಯನ್ ಹಿರಣ್ಯಚಕ್ರಾನ್ (ನಿ.೫-೪) ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಭೂಮಿಯೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವಾದ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥಾನೀಯರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವರಾಹವಃ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳು ಈ ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವರಾದುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ವರಾಹವಃ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು ಎಂದು ವರಾಹವಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಚೇತಿ—ಚಿತ್ತೇ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥತೋರುವಾಗ ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿಲುಜ್ಞ ಲುಜ್ಞಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜ್ಞ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿನ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಿನ್. ಪುಗಂತಲಘೂಪಥಸ್ಯ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಕ್ಕೆ ಚಿನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನಪರದಲ್ಲಿರುವ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲುಜ್ಞನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಸ್ಯಃ—ಸ್ಯ ರಜ್ಜೋಪತಾಪಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ಞ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶ್ಚ ಅದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ವವು ರಪರವಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಸಸ್ಯ+ತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿಪಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂತ್ಯರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ಪರ್ಯುದಾಸನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಿಜಂತವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಶ್ಯನ್—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಸಾಘ್ಯಾಧ್ಯಾಸ್ಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪಶ್ಯ ಅದೇಶ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವಿ ಧಾವತಃ—ಧಾವು ಗತಿಶುದ್ಧ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವರಾಹೂನ್—ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಅಥವಾ ಹ್ಯೌರ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಆಜ್ಞ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ವರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹು ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಹ್ಯೇರ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ, ಅಥವಾ ಹು ದಾನಾವನಯೋಃ ಈ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಹು ಎಂಬ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹುಧಾತುವಿನಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಅದನಾರ್ಥವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬೇಕು. ಇಷ್ಟು ಧಾತುಗಳಿಂದಲೂ ಪೃಷೋದರಾದಿತ್ವ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದಲೇ ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏಷಾ ಸ್ಯಾ ವೋ ಮರುತೋಽನುಭರ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ
ವಾಘತೋ ನ ವಾಣೀ |

ಅಸ್ತೋಭಯದ್ವ್ಯಥಾಸಾಮನು ಸ್ವಧಾಂ ಗಭಸ್ತೋಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಏಷಾ | ಸ್ಯಾ | ವಃ | ಮರುತಃ | ಅನುಽ ಭರ್ತ್ರೀ | ಪ್ರತಿ | ಸ್ತೋಭತಿ | ವಾಘತಃ |
ನ | ವಾಣೀ |

ಅಸ್ತೋಭಯತ್ | ವ್ಯಥಾ | ಆಸಾಂ | ಅನು | ಸ್ವಧಾಂ | ಗಭಸ್ತೋಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮರುತಃ ಸ್ಯಾ ಸೈಷಾಸ್ಮದೀಯಾ ಸ್ತುತಿವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಮನುಭರ್ತ್ರೀ ಯುಷ್ಮಾನನು-
ಹರಂತೀ ಯುಷ್ಮದ್ಗಣಸವ್ಯಶೀ ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಸ್ತುತಿ | ಸ್ತೋಭತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ತಥಾ
ವಾಘತೋ ನ ವಾಣೀ | ನಶಬ್ಧಃ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಅಸ್ಮ್ಯಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರ-
ತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ | ನಿ. ೨-೩೦ | ಇತಿ | ಇದಾನೀಮ್ಪ್ರತಿಕ್ಷಂಭಂಧಿನೀ ವಾಗಪಿ ವ್ಯಥಾನಾಯಾಸೇನಾ-
ಸಾಮಾಘಿರ್ಪಗ್ನಿರಸ್ತೋಭಯತ್ | ಅಸೌತ್ | ಇದಾನೀಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಕದೇತ್ಯಾಹ | ಗಭಸ್ತೋರಸ್ಮದೀ-
ಯಯೋರ್ಬಾಹ್ಯೋಃ ಸ್ವಧಾಂ | ಅನ್ನನಾಮೈತತ್ | ಯದಾ ಬಹುನಿಧಮನ್ನಂ ಮರುತಃ ಸ್ಥಾಪಯಂತಿ |
ಶಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಅನುಭರ್ತ್ರೀ | ಹೃಷ್ ಹರಣೀ | ತೃಚ್ | ಯನ್ನೇಚ್ಚ ಇತಿ ಜಾಪ್ |
ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ಪೂರ್ವಾದಿತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಮರುತಃ—ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, | ಸ್ಯಾ ಏಷಾ—ಆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು | ವಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು | ಅನು-
ಭರ್ತ್ರೀ—ಮಹಿಮೆಗನುಗುಣವಾಗಿ | ಪ್ರತಿ ಸ್ತೋಭತಿ—ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. | ಗಭಸ್ತೋಃ—ನಮ್ಮ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ |
ಸ್ವಧಾಂ—(ನಾನಾವಿಧವಾದ) ಅನ್ನವನ್ನು (ಮರುತ್ತುಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ) | ನ—ಈಗ | ವಾಘತಃ—
ವಾಣೀ—ಮುತ್ತಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪರಿತವಾದ ವಾಕ್ಯ. | ವ್ಯಥಾ—ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ | ಆಸಾಂ—ಆ ಮಕ್ಕುಗಳೊಂದಿಗೆ |
ಅಸ್ತೋಭಯತ್—ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿತು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೊಗಳುತ್ತದೆ. ಮರುತ್ತುಗಳು ನಮ್ಮೆರಡುಕೈಗಳಲ್ಲೂ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದರಿಂದ ಈಗ ಋತ್ವಿಕ್ವಿನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ವಾಕ್ಯು ಆ ಋತ್ವಿಕ್ವಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೇ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಿತು.

English Translation

O Maruts, this is that praise which suited to your merits glorifies every one of you. The speech of the priest has now glorified you, without difficulty, with sacred verses since you have placed food in our hands.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಸ್ಯಾ—ಸೈಷಾ | ೨, ಅದೇ.

ಅನುಭರ್ತ್ವೀ—ಹ್ಯ ಇತ್ ಹರಣೇ | ಯುಷ್ಮಾ ನನುಹರಂತೀ, ಯುಷ್ಮದ್ಗಣಸದ್ಯತೀ | ನಿಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಎಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಹಿಮೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

ಸ್ತೋಭತಿ (ಸ್ತೋಭತಿ)— ಅರ್ಚತಿ, ಗಾಯತಿ ಮೊದಲಾದ ನಲವತ್ತನಾಲ್ಕು ಅರ್ಚತಿಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋಭತಿಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತೋಭತಿ ಎಂದರೆ ಸ್ತುತಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೯)

ವಾಘತಃ—ಭಾರತಾಃ ಕರವಃ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಋತ್ವಿಜ್ಞಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಾಘತಃ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಕ್ವುಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ವಾಘತಃ ವಾಣೀ ಎಂದರೆ ಋತ್ವಿಕ್ವುಗಳು ಪಠಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಎಂದರ್ಥ.

ನ—ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ಕರು—ಅಸ್ತುಪಮಾರ್ಥಸ್ಯ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥೇ ಪ್ರಯೋಗಃ (ನಿ. ೭-೩೧) ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾರ್ಥವೂ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥವೂ (ಈಗ ಎಂಬ) ಇರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತ್ಯರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಉಪಮಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ವೃಥಾ—ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ, ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ.

ಸ್ವಧಾಂ—ಆಂಧಃ ವಾಜಃ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅನ್ನನಾನುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಧಾಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಧಾಂ ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಗಭಸ್ತೋಃ—ಆಯತೀ, ಚ್ಯವಾನಾ ಮೊದಲಾದ ಬಾಹುನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಭಸ್ತಿಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಭಸ್ತೋಃ ಎಂದರೆ ಬಾಹುಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸ್ಯಾ—ತ್ಯದ್ ಶಬ್ದ. ಇವಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸುಪರವಾದಾಗ ತ್ಯದಾದೀನಾಮಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತ್ಯ. ಸ್ತ್ರೀತ್ಯದಲಿ ಅಜಾದ್ಯತಷ್ಟಾಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾಪ್. ತ್ಯಾ ಎಂದಿರುವಾಗ ತದೋ ಸಃ ಸಾವನಂತ್ಯಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸ್ಯಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅನುಭತ್ತೀ- ಭೃಜ್ ಭರಣೇ ಧಾತು. ತ್ಯಜ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಭರ್ತ್ಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ಯ ವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಯನ್ನೇಭೋಜ್ಯ ಜೀಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಯಣಾದೇಶ. ತ್ಯಜಂತವಾದುದು ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಯಣ್ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್‌ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ, ಯಣಿನ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಲ್‌ವರ್ಣ (ತಕಾರ) ವಿರುವುದರಿಂದ ನದೀ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತೋಭತಿ—ಮೃಭು ಸ್ತಂಭೇ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಲಟ್‌ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತೋಭಯತ್—ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದಮೇಲೆ ಲಜ್‌ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಎಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಇತಿ ದಶರ್ಚಿಂ ಪಂಚಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ ವೈಶ್ವದೇವಂ |
ಆದಿತಃ ಪಂಚರ್ಚಿಃ ಸಪ್ತಮಿಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀ ಸ್ಪಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರೇತೈಷಾ ವಿರಾಟ್‌ಸ್ಥಾನಾ | ನವಕೌ
ವೈರಾಜಸ್ತ್ರೈಷ್ಟುಭಕ್ಶ | ಅನು ೯-೫ | ಇತ್ಯುಕ್ತಲಕ್ಷಣಯೋಗಾತ್ | ಅಷ್ಟಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರಿಸ್ತ್ರೈಷ್ಟುಭಃ |
ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಆ ನೋ ದಶ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತು ಪಂಚಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಮಿಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಷಷ್ಠೀ
ವಿರಾಟ್‌ಸ್ಥಾನೇತಿ | ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರ ಉತ್ತಮಾವರ್ಜಮೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ವೈಶ್ವದೇವನಿವಿ-
ದ್ಯಾನೀಯಂ | ಸಾ ತು ಪ್ರಕೃತೌ ವಿಕೃತೌ ಚ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಪರಿಧಾನೀಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರೀತಂ |
ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕ್ರತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತ ಇತಿ ನವ ವೈಶ್ವದೇವಂ | ಅ. ೫-೧೮ | ಇತಿ | ಆದಿತಿರ್ದೌರ್-

ದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪರಿಧಧ್ಯಾತ್ಸರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ | ಆ. ೫-೧೮ | ಇತಿ ಚ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ ಭವತಿ | ಸದೈವ ಪಂಚಜನೀಯಯಾ ಪರಿಧಧ್ಯಾತ್ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧ | ಇತಿ || ಮಹಾವ್ರತೇ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯ ಏತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ತಥಾ ಚ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕೇ ಸೂತ್ರೈಃ | ಆನೋಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೩-೨ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಆ ನೋ ಭದ್ರಾ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಋಷಿಯು. ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ದೇವತೆಗಳು. ಮೊದಲಿನ ಐದು ಋಕ್ಕುಗಳೂ, ಎಳನೆಯ ಋಕ್ಕೂ ಜಗತೀಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಸ್ವಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರ ಎಂಬ ಅರನೆಯ ಋಕ್ಕು ವಿರಾಟ್ಸ್ಥಾನಾ ಎಂಬ ಭಂದಸ್ಸಿನದು. ಎಂಟರಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಋಕ್ಕಿನವರೆಗಿನ ನೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಆ ನೋ ದಶ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತು ಪಂಚಾದ್ಯಾಃ ಸಪ್ತಮಿಾ ಚ ಜಗತ್ಯಃ ಪಷ್ಠೀ ವಿರಾಟ್ಸ್ಥಾನೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಒಂದು ಋಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವೈಶ್ವದೇವನಿವಿ ದ್ಧಾನೀಯಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿವಿಕ್ರತಿ ರೂಪಗಳಾದ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವದೇವ ಶಸ್ತ್ರಪರಿಧಾನೀಯಾ ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕ್ರತವೋ ಯಂತು ನಿಶ್ಚತ ಇತಿ ನವ ವೈಶ್ವದೇವಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಆ. ೫-೧೮) ಅದಿತಿರ್ವ್ಯಾಃ ರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮಿತಿ ಪರಿಧಧ್ಯಾತ್ಸರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ (ಆ. ೫-೧೮) ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದೈವ ಪಂಚಜನೀಯಾ ಪರಿಧಧ್ಯಾತ್ ಎಂದು ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವಚನವಿರುವುದು. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೩೧) ಮತ್ತು ಮಹಾವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿವಿಧೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಏತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ—ಆ ನೋ ಭದ್ರೀಯಂ ಚ ತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ ಎಂಬ ನಾಕ್ಯವು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೫-೩-೨) ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೮೯

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೮೯ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೧೫, ೧೬ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಋಕ್ಸಂಖ್ಯೆ— ೧೦ ||

|| ಋಷಿ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ |

|| ಭಂದಲ— ೧-೫, ೨ ಜಗತೀ | ೬ ವಿರಾಟ್ಸ್ಥಾನಾ | ೭-೧೦ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಆ ನೋ ಭದ್ರಾಃ ಕ್ರತವೋ ಯಂತು ವಿಶ್ವತೋಽದಬ್ಧಾ-
ಸೋ ಅಪರೀತಾಸ ಉದ್ಭಿದಃ |

ದೇವಾ ನೋ ಯಥಾ ಸದಮಿದ್ವ್ಯಧೇ ಅಸನ್ನವ್ರಾಯುವೋ
ರಕ್ಷಿತಾರೋ ದಿನೇದಿನೇ || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಆ | ನಃ | ಭದ್ರಾಃ | ಕ್ರತವಃ | ಯಂತು | ವಿಶ್ವತಃ | ಅದಬ್ಧಾಸಃ | ಅಪರೀತಾ-
ಸಃ | ಉತ್ಽಭಿದಃ |

ದೇವಾಃ | ನಃ | ಯಥಾ | ಸದಂ | ಇತ್ | ವ್ಯಧೇ | ಅಸನ್ | ಅಪ್ರಽಆಯುವಃ |
ರಕ್ಷಿತಾರಃ | ದಿನೇಽದಿನೇ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಕ್ರತವೋಽಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಯೋ ಮಹಾಯಜ್ಞಾ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ
ದಿಗ್ಭಾಗಾದಾ ಯಂತು | ಆಗಚ್ಛಂತು | ಕೀದೃಶಾಃ ಕ್ರತವಃ | ಭದ್ರಾಃ ಸಮೀಚೀನಫಲಸಾಧನತ್ವೇನ
ಕಲ್ಯಾಣಾ ಭಜನೀಯಾ ವಾ ಅದಬ್ಧಾಸೋಽಸುರೈರಹಿಂಸಿತಾಃ ಅಪರೀತಾಸಃ ಶತ್ರುಭಿರಪರಿಗತಾಃ |
ಅಪ್ರತಿರುದ್ಧಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಉದ್ಭಿದಃ ಶತ್ಕೃಣಾಮುದ್ಭೇತ್ತಾರಃ | ಈದೃಶಾಃ ಕ್ರತವೋಽಸ್ಮಾಂಸ್ತಥಾ-
ಗಚ್ಛಂತು | ಅಪ್ರಾಯವೋಽಪ್ರಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ತುಕೀಯಂ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಪರಿತ್ಯಜಂತಃ ಅತ ಏವ ದಿನೇ ದಿನೇ
ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ರಕ್ಷಾಂ ಕುರ್ವಂತ ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
ಸದಮಿತ್ ಸದ್ಯವ ವ್ಯಧೇ ವರ್ಧನಾಯಾಸನ್ | ಭವಂತು || ಅದಬ್ಧಾಸಃ ವನ್ಯ ವಂಭಿ | ವಂಭೋ
ಹಿಂಸಾ | ನಿಷ್ಠಾಯಾಂ ಯಸ್ಯ ವಿಭಾಷೇತೀರ್ತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ನೆಜ್ಜಮಾಸೇಽವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ-
ಸ್ವರತ್ವಂ | ಅಪರೀತಾಸಃ | ಇನ್ ಗತೌ | ಪೂರ್ವವತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಉಭಯತ್ರಾಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ |

ವೃಧೇ | ವೃಧು ವೃದ್ಧಾ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಸಾವೇಕಾಚೆ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಅಸನ್ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ತಸ್ಯಾಜಾತ್ವಾತ್
ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಾಭಾವಃ | ಅಪ್ರಾಯುವಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಅಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಪೂರ್ವಾಚ್ಚಂದ-
ಸೀಣ ಇತ್ಯುಣ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನೆಜ್ಜಮಾಸೇಽವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಜಸಿ ಜಸಾದಿಷು
ಚ್ಚಂದಸಿ ನಾವಚನಮಿತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದಭಾವೇ ತನ್ನಾದಿತ್ವಾದುವರ್ಜ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಯಥಾ—ಯಾವರೀತಿಯಿಂದ | ಅಪ್ರಾಯುವಃ—(ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ ಭಕ್ತರನ್ನು) ತ್ಯಜಿಸದಿರುವವರೂ |
ದೀವೇದೀವೇ—ಪ್ರತಿದಿನವೂ | ರಕ್ಷಿತಾರಃ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವವರೂ ಆದ | ದೇವಾಃ—(ಸಕಲ)
ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸದಮಿತ್—ಯಾವಾಗಲೂ | ವೃಧೇ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ | ಅಸನ್—
ಆಗುವರೋ | ತಥಾ—ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ | ಭದ್ರಾಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯವಾದವೂ | ಅದಬ್ಧಾ-
ಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವೂ | ಅಸೇರಿತಾಸಃ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ತಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವವೂ |
ಉದ್ವೇದಃ—ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳೂ ಆದ | ಕ್ರತವಃ—(ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ) ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು
ಉದ್ವೇದಿಸಿ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಆ ಯಂತು—ಬರಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಭಕ್ತರಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆಗಳು ಯಾವರೀತಿ
ಯಾವಾಗಲೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿ ಆಗುವರೋ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಕರವಾದವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ
ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವೂ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವವೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುನಾಶಕಗಳೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ
ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ವೇದಿಸಿ ಸಕಲದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ ಬರಲಿ.

English Translation

May auspicious work (or excellent wisdom) unmolested, unimpeded,
and unconquered come to us from every quarter ; may the gods not turning
away from us but granting us protection day by day be, ever with us for our
advancement.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೆಲವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಂದು ದೇವತೆಗಳ ಪಂಗಡವೆಂದು ಹೇಳುವರು ಮತ್ತು ಕೆಲವರು ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ
ಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಯಾಸ್ವರು ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ (ನಿ. ೧೨-೨೯) ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ
ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು (ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨ ಪೇಜು 49-50)ರಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಶಾಂತಿ
ಮಂತ್ರಪಠನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು.

ಮುಗ್ಧೀವದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಮುಕ್ತುಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಬರುವುದಲ್ಲವೆ ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳೇ ಇರಬಹುದು—ಋ. ಸಂ. ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ೧೪, ೮೯, ೯೦, ೧೦೫, ೧೦೬, ೧೦೭. ೧೨೧, ೧೨೨ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೨೯, ೩೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳು ; ಮೂರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೫೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೫೫ನೆಯ ಸೂಕ್ತವು ; ಐದನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೪೧, ೪೨, ೪೩, ೪೪, ೪೫, ೪೬, ೪೭, ೪೮, ೪೯, ೫೦, ೫೧; ಆರನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೪೯, ೫೦, ೫೧. ೫೨; ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೩೫, ೩೬, ೩೭, ೩೮, ೪೦, ೪೨, ೪೩ ; ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೨೭, ೨೮, ೨೯, ೩೦, ೫೮, ೮೩ ; ಹತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ—೩೧, ೩೨, ೩೫, ೩೬, ೬೪, ೬೫, ೬೬, ೯೨, ೯೩, ೧೦೦, ೧೦೧, ೧೦೯, ೧೧೪, ೧೨೬, ೧೨೮, ೧೩೭, ೧೪೧, ೧೫೭, ೧೮೧ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತಗಳು ವಿಶ್ವೇದೇವತಾಕವು.

ಅದಬ್ಬಾಸಃ—ದನ್ಯು ದಂಭೇ | ದಂಭೋ ಹಿಂಸಾ | ಅದಬ್ಬಾಸೋಽಸುರೈರಹಿಂಸಿತಾಃ | ಅಸುರ ರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಅಸುರರು ವಿಘ್ನನನ್ನುಂಟುಮಾಡದಿರುವ.

ಅಪರೀತಾಸಃ—ಇಣ್ ಗತೌ | ಶತ್ರುಭಿರಪರಿಗತಾಃ | ಶತ್ರುಬಾಧಾರಹಿತವಾದ, ಶತ್ರುಗಳು ಸಮಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದ.

ಉದ್ಧಿದಃ—ಶತ್ರುಣಾಮುದ್ಧೇತ್ತಾರಃ | ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ- ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉದ್ಧಿದಃ | ಉದ್ಧಿನ್ನಾನ್ಯೈಕಾಹಃ | ತತ್ಪ್ರಭೃತಯಃ | ಅಥವಾ ಉದ್ಧಿಂದಂತಿ ಫಲಾನೀಶ್ಯುದ್ಧಿದಃ | ಜನಯಿತಾರಃ ಫಲಾನಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಉದ್ಧಿನ್ನವೆಂಬ ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞವಿಶೇಷವೇ ಮೊದಲಾದುವು ಅಥವಾ (ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಫಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವರು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸವಮಿತ್—ಸದೈವ | ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ.

ಅಪ್ರಾಯುವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ | ಅಪ್ರಗಚ್ಛಂತಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ರಕ್ಷಿತವ್ಯಮಪರಿತ್ಯಜಂತಃ | ತಾವು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ ಯಜಮಾನರನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದಿರುವವರು, ಅಲಕ್ಷ್ಯನುಮಾಡದಿರುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಎಂತು—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರೋಂತಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. ಇಣೋಯೇಣ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅದಬ್ಬಾಸಃ—ದಂಭು ದಂಭೇ ಧಾತು. ದಂಭನೆಂದರೆ ಹಿಂಸಾ. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಯಸ್ಯವಿಭಾಷಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನಿದಿತಾಂ-ಹಲಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ದಬ್ಧಃ ಅದಬ್ಧಃ ನಜಾತಪ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಯೇ ನಜಾ ಕುನಿಸಾತಾನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುಗಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪ ವಿಸರ್ಗ.

ಆಪರೀತಾಸಃ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಪ್ರತ್ಯಯ. ಪರಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪರಿತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ. ಜಸಿನಲ್ಲಿ ಅಸುಕಾಗಮ.

ವೃಥೇ—ವೃಥ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ರಿಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಪಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಥ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿವಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಏಕಾಚಾದುದರಿಂದ ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆಸನ್—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂಕೇ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಲ್ಲಲೋಪಃ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಡಾಟ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದು ಜತ್ತಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಪರನಾದಾಗ ಶ್ನಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಸುದಾತ್ತ. ಲಕಾರ್ವಧಾತುಕವೂ (ಅನ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ದಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಪ್ರಾಯುವಃ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಛಂದಸೀಣಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಉನ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಚೋಚ್ಚಾತಿ—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ಪ್ರಾಯುಃ ಅಪ್ರಾಯುಃ. ನನ್ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಯು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜಸಪರವಾದಾಗ ಜಸಾದಿಷು ಚ್ಛಂದಸಿ ನಾ ವಚನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿ ಚ್ಛ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಉವಜಾದೇಶ. ಅಪ್ರಾಯುವಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮರ್ತಿಯುಜಾಯತಾಂ ದೇವಾನಾಂ

ರಾತಿರಭಿ ನೋ ನಿ ವರ್ತತಾಂ ।

ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪ ಸೇದಿಮಾ ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ

ಸ್ತು ತಿರಂತು ಜೀವಸೇ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವಾನಾಂ | ಭದ್ರಾ | ಸುಮತಿಃ | ಋಜುಯತಾಂ | ದೇವಾನಾಂ | ರಾತಿಃ |
ಅಭಿ | ನಃ | ನಿ | ವರ್ತತಾಂ |

ದೇವಾನಾಂ | ಸಖ್ಯಂ | ಉಪ | ಸೇದಿಮು | ವಯಂ | ದೇವಾಃ | ನಃ | ಆಯುಃ |
ಪ್ರ | ತಿರಂತು | ಜೀವಸೇ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭದ್ರಾ ಸುಖಯಿತ್ರೀ ಭಜನೀಯಾ ನಾ ದೇವಾನಾಂ ಸುಮತಿಃ ಶೋಭನಾ ಮತಿರನುಗ್ರಹಾತ್ಮಿಕಾ
ಬುದ್ಧಿರಸ್ಮಾಕಮಸ್ತಿಸ್ತೀ ಶೇಷಃ | ಕೀದ್ಯಶಾನಾಂ | ಋಜೂಯತಾಮೃಜುಮಾರ್ಜವಯುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗನು-
ಷ್ಠಾತಾರಂ ಯಜಮಾನಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ತಥಾ ದೇವಾನಾಂ ರಾತಿರ್ದಾನಂ ನೋಽಸ್ಮಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ
ನಿತರಾಂ ವರ್ತತಾಂ | ತದಭಿಮತಫಲಪ್ರದಾನಮಸ್ಯ ಸ್ಮಾಕಂ ಭವತ್ಪ್ರತ್ಯರ್ಥಃ | ವಯಂ ಚ ತೇಷಾಂ
ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಂ ಸಖಿತ್ವಂ ಸಖ್ಯುಃ ಕರ್ಮ ವೋಽಪಸೇದಿಮು | ಪ್ರಾಪ್ನುವಾಮು | ತಾದೃಶಾ ದೇವಾ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುರ್ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಂ ಪ್ರ ತಿರಂತು | ವರ್ಧಯಂತು || ಭದ್ರಾ | ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ
ಸುಖೇ ಚ | ಋಜ್ರೇಂದ್ರಾಗ್ರೇತ್ಯಾದೌ | ಉ. ೨-೨೮ | ರಸ್ತ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಪಾತಿತಃ | ಋಜೂಯತಾಂ |
ಋಜುಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಋಜೂಯತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ತದಂತಾಲ್ಲಟಿಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮು
ಇತ್ಯಜಾದಿವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ರಾತಿಃ | ರಾ ದಾನೇ | ಮಂತ್ರೇ ವೃಷೇತಿ ಕ್ತಿನ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಖ್ಯಂ |
ಸಖ್ಯುರ್ಯ ಇತಿ ಭಾವೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಾ ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸೇದಿಮು | ಷಡ್ಜ್ಞ ವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾಧನೇಷು |
ಭಂದಸಿ ಲುಜ್ಲಲಜ್ಲಲಿಟ ಇತಿ ವರ್ತಮಾನೇ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲಿಟ್ | ಸತ್ಪ್ರಸ್ಯಾನೈಮಿತ್ತಿಕತ್ವೇನ ಲಿಟ
ಪರತ ಆದೇಶಾದಿತ್ಯಾಭಾವಾದತ ಏಕಹಲ್ಮಧ್ಯ ಇತ್ಯೇತ್ಯಾಭ್ಯಾಸಲೋಪೌ | ಆನೈಷಾಮಸಿ ವೃಶ್ಯತ ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಪ್ರ ತಿರಂತು | ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಕೋ
ನ್ಯಾಚೆಪ್ಯೌ | ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಸೇದೇಮು ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಂತು ಚಿರಂ
ಜೀವನಾಯ | ನಿ. ೧೨-೩೯ | ಇತಿ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಋಜೂಯತಾಂ—ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ | ದೇವಾನಾಂ—
ದೇವತೆಗಳ | ಭದ್ರಾ—ಪೂಜ್ಯವಾದುದು | ಸುಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಆದ ಬುದ್ಧಿಯು (ನನುಗೆ ಅನುಗ್ರಹ
ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ) | ದೇವಾನಾಂ—ದೇವತೆಗಳ | ರಾತಿಃ—ಉದಾರವಾದ ದಾನವು | ನಃ—ನಮ್ಮ
ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ವರ್ತತಾಂ—ಇರಲಿ. | ವಯಂ—ನಾವೂ (ಕೂಡ) | ದೇವಾನಾಂ—(ಅ) ದೇವತೆಗಳ |

ಸಖ್ಯಂ—ಸ್ನೇಹವನ್ನು | ಉಪಸೇದಿಮ—ಹೊಂದೋಣ. | ದೇವಾಃ—ಆ ದೇವತೆಗಳು | ನಃ— ನಮ್ಮ |
ಆಯುಃ—ಆಯಸ್ಸನ್ನು | ಜೀವಸೇ—ನಮ್ಮ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಪ್ರತಿರಂತು—ಬೆಳೆಸಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಪ್ರಾಣಾಣಿಕನಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜ್ಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿಯು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಾಗಲಿ. ದೇವತೆಗಳ ಉದಾರವಾದ ದಾನವು ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರಲಿ. ನಾವೂ ಸಹ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸೋಣ. ಆ ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the auspicious favour of the gods be ours ; may the bounty of the gods, ever approving of the upright, light upon us ; may we obtain the friendship of the gods and may the gods extend our life that we may live.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವಾನಾಂ ಭದ್ರಾ ಸುಮತಿಃ—ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಥವಾ ಅನುಗ್ರಹವು.

ಋಜುಯತಾಂ—ಋಜುಮಾರ್ಜವಯುಕ್ತಂ ಸಮ್ಯಗನುಷಾಷ್ಠಾತಾರಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಾಂ | ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಯಮಾರ್ಗನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ಯಜಮಾನರು ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅನುಮೋದಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ | ದೇವತೆಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಅಥವಾ ಕೊಡುವ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿದಾನಗಳು.

ಉಪ ಸೇದಿಮ—ಷಡ್ಧೈ ನಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು | ಹೊಂದೋಣ, ಪಡೆಯೋಣ.

ಪ್ರತಿರಂತು—ಪ್ರಪೂರ್ವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | (ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಮಾಡಲಿ ಯಾಸ್ಕರು—ದೇವಾನಾಂ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಿತುಂ ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ (ನಿ. ೧೨-೨೯) ದೇವತೆಗಳು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕಿರುವಂತೆ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

! ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಭದ್ರಾ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ. ಧಾತು. ಋಜೈಂದ್ರಾಗ್ರವಜ್ರ—(ಉ. ಸೂ. ೨೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತೋತ್ರವಿವಕ್ಷಾನಾದಿದಾಗ ಅಜಾದ್ಯತೆಷ್ವಾಸ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾ ಸುವಿಗೆ ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ.

ಋಜೂಯಶಾಮ್—ಋಜುಂ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಜು ಎಂಬ ಸುಬಂತವ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವ-ಧಾತುಕಯೋರ್ದೀರ್ಘಘ್ನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚಿನ ಯಕಾರ ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವದ ಆಜಂತಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಸನಾ-ದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಋಜೂಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತವು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಗುಣೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರರೂಪ. ಋಜೂಯಚ್ಚಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಿಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುನುರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯದ ಪರದಲ್ಲಿ ಆಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಾದಿಯಾದ ಅಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಾತಿಃ—ರಾ ದಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿಸ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆದ್ಯದಾತ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮಂತ್ರೇವ್ಯಷೇಷಪಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ವರ್ತಶಾಮ್—ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮೇತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಏತ್ತಕ್ಕೆ ಆನ್ ಆದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯಮ್—ಸಖ್ಯಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯರ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೇದಿಮಾ—ಪದ್ ಅ ವಿಕರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಲುಜ್ ಲಜ್ ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲಿಟ್. ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಲಿನ್ನೆನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಇಲ್ಲಿ ಲಿನ್ನೆನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಆದಿಗೆ ಯಾವ ಆದೇಶವೂ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅತ ಏಕಹಲ್ ಮಧ್ಯೇನಾದೇಶಾದೇರ್ಲಿಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಂಯುಕ್ತಹಲ್ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಏತ್ತವೂ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲೋಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಿಪಿಗೆ ಇಡಾದೇಶ ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ದ್ಯಕೃತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿನ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಪ್ರ ತಿರಂತು—ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಹಿತವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವರ್ಧನರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾನಾಂ ಸಖ್ಯಮುಪಸೀದೇಮ ವಯಂ ದೇವಾ ನ ಆಯುಃ ಪ್ರವರ್ಧಯಂತು ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ. (ದೇವತೆಗಳ ಸಖ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದೋಣ ದೇವತೆಗಳು ನಾವು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕಿರಲು ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲಿ) (ನಿರು. ೧೨-೨೯) ಇತಿ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇಸೇಸೇನಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ||೩||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತಾನ್ಪೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ವಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರ-
 ಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ತ್ರಧಂ ।
 ಅರ್ಯಮಣಂ ವರುಣಂ ಸೋಮಮತ್ತ್ವಿನಾ ಸರಸ್ವತೀ ನಃ ಸು-
 ಭಗಾ ಮಯಸ್ಕರತ್ ॥ ೩ ॥

ಪದಪಾಠಃ

ತಾನ್ । ಪೂರ್ವಯಾ । ನಿವಿದಾ । ಹೂಮಹೇ । ವಯಂ । ಭಗಂ । ಮಿತ್ರಂ ।
 ಅದಿತಿಂ । ದಕ್ಷಂ । ಅಸ್ತ್ರಧಂ ।
 ಅರ್ಯಮಣಂ । ವರುಣಂ । ಸೋಮಂ । ಅತ್ತ್ವಿನಾ । ಸರಸ್ವತೀ । ನಃ । ಸುಭ-
 ಗಾ । ಮಯಃ । ಕರತ್ ॥ ೩ ॥

!! ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ !!

ತಾನ್ಪಿಶ್ವಾನೈವಾನ್ಪೂರ್ವಯಾ ಪೂರ್ವಕಾಲೀನಯಾ ನಿತ್ಯಯಾ ನಿವಿದಾ ವೇದಾತ್ಮಿಕಯಾ ನಾಚಾ|
 ನಿವಿದಿತಿ ನಾಚ್ಚಾಮ | ಯದ್ವಾ | ನಿವಿದಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸೋಮಸ್ಯ ಮತ್ಸನ್ನಿತ್ಯಾದಿಕಯಾ ವೈಶ್ವದೇವಾ
 ನಿವಿದಾ ವಯಂ ಹೂಮಹೇ| ಅಹ್ವಯಾಮಃ| ದೇವಾನಿತಿ ಯತ್ಸಾಮಾನ್ಯೇನೋಕ್ತಂ ತದೇವ ವಿವ್ರಿಯತೇ|
 ಭಗಂ ಭಜನೀಯಂ ದ್ವಾದಶಾನಾಮಾದಿತ್ಯಾನಾಮಸ್ಯತಮಂ ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರವಿತಾತೇಸ್ತ್ರಾಯಕಮಹರಭಿಮಾ-
 ನಿನಂ ದೇವಂ | ವೈಶ್ವಂ ನಾ ಅಹಃ | ತ್ರೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೭-೧೦-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಅದಿತಿಮುಖಂಡನೀಯಾಮ-
 ದೀನಾಂ ನಾ ದೇವಮಾತರಂ ದಕ್ಷಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಂ | ಯದ್ವಾ
 ಸ್ತ್ರಾಣಿರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷು ಸ್ತ್ರಾಣಿಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ | ಸ್ತ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷ ಇತಿ|
 ಶ್ರುತೇಃ | ಅಸ್ತ್ರಧಂ ಶೋಷಣರಹಿತಂ ಸರ್ವದೈಕರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮರುದ್ಗಣಂ | ಅರ್ಯಮಣಂ |
 ಅರೀನ್ ಮಂದೇಹಾದೀನಸುರಾನ್ಯಚ್ಛೇತಿ ನಿಯುಚ್ಛೇತೀತ್ಯರ್ಯಮಾ ಸೂರ್ಯಃ | ಅಸೌ ನಾ ಆದಿತೋ-

ರ್ಯಮೇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಂ | ವರುಣಂ | ವೃಣೋತಿ ಪಾಪಕೃತಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಸಾಶೈರಾವೃಣೋತಿತಿ
 ರಾತ್ರೈ ಭಿಮಾನಿದೇವೋ ವರುಣಃ | ಶ್ರುಯತೇ ಚ | ವಾರುಣೇ ರಾತ್ರೀಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೧೦-೧ |
 ಇತಿ | ಸೋಮಂ ದ್ವೇಧಾತ್ಮಾನಂ ನಿಭಜ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಲತಾರೂಪೇಣ ದಿವಿ ಚ ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ದೇವತಾ-
 ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವವಂಶೌ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂಶೌ | ತಥಾ ಚ ಯಾಸ್ಯಃ |
 ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತುನಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯೋಽಶ್ವೈರಶ್ವಿನಾವಿಶ್ಯೌರ್ಣವಾಭಸ್ತಶ್ಚಾ-
 ವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿತ್ಯೇಕೇಽಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ ರಾಜಾನ್ೌ
 ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | ನಿ. ೧೨-೧ | ಇತಿ | ಏವಂಭೂತಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನಸ್ಮದ್ರಕ್ಷಣಾರ್ಥ-
 ಮಾಹ್ವಯಾಮ ಇತಿ ಪೂರ್ವತ್ರ ಸಂಬಂಧಃ | ಅಸ್ಮಾಭಿರಾಹೂತಾ ಸುಭಗಾ ಶೋಭನಧನೋಪೇತಾ ಸರಸ್ವತೀ
 ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಮಯಃ ಸುಖಂ ಕರತ್ | ಕರೋತು || ಹೂಮಹೇ ಹ್ವೇಷೋ ಲಟಿ ಹ್ವ ಇತ್ಯನುವೃತ್ತೌ
 ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪರಪೂರ್ವತ್ರೇ ಹಲ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
 ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅಸ್ರಿಧಂ | ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೇ | ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ರಿಸ್ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ
 ನನ್ಯಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಯಸ್ಕರತ್ | ಕರೋತೇರ್ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ನಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಅತಃ ಕೃಕನಿಾತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ವಂ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಯಂ—ನಾವು | ಭಗಂ—ಭಗನನ್ನೂ | ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನನ್ನೂ | ಆದಿತಿಂ—ಆದಿತಿಯನ್ನೂ |
 ದಕ್ಷಂ—ದಕ್ಷನನ್ನೂ | ಅಸ್ರಿಧಂ—ಅಸ್ರಿಧನನ್ನೂ | ಅರ್ಯಮಣಿಂ—ಅರ್ಯಮನನ್ನೂ | ವರುಣಂ—ವರುಣ
 ನನ್ನೂ | ಸೋಮಂ—ಸೋಮನನ್ನೂ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ | ತಾನ್—ಈ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ
 ಗಳನ್ನೂ | ಪೂರ್ವಯಾ—ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ (ಅನಾದಿಯಾಗಿ) ಬಂದ | ನಿವಿದಾ—ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯ
 ನಿಂದ | ಹೂಮಹೇ—ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ | ಸುಭಗಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸರಸ್ವತೀ-
 ಸರಸ್ವತಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಯಃ—ಸುಖವನ್ನು | ಕರತ್—ಉಂಟುಮಾಡಲಿ. |

ಭಾಷಾರ್ಥ

ನಾವು ದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಭಗನನ್ನೂ, ಮಿತ್ರನನ್ನೂ, ಆದಿತಿಯನ್ನೂ, ದಕ್ಷನನ್ನೂ, ಅಸ್ರಿಧ
 ನನ್ನೂ, (ಮರುದ್ಗಣನನ್ನು) ಅರ್ಯಮನನ್ನೂ, ವರುಣನನ್ನೂ, ಸೋಮನನ್ನೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಅನಾದಿ
 ಯಾಗಿ ಬಂದ ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದ
 ಸರಸ್ವತಿಯು ನಮಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

We invoke them with an ancient speech Bhaga, Mitra, Aditi, Daksha,
 Asridh, Aryaman, Varuua, Soma, the Aswins; and may the gracious Saraswati
 grant us happiness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಿವಿದಾ—ಶ್ಲೋಕಃ ಧಾರಾ ಮೊದಲಾದ ಐವತ್ತೇಳು ವಾಚ್ಛಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿವಿದಾ ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ವೇದಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೨-೨೩) ಅಥವಾ ವೈಶ್ವದೇವಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಸಂಪನ್ನದಲ್ಲಿ ನಿವಿತ್ ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ.

ಭಗಂ—ಭಜನೀಯಂ | ಭಜಿಸಲ್ಪಡಲರ್ಹನಾದ. ಅಥವಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಮಿತ್ರಂ—ಮಿತ್ರನು ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಂ ವಾ ಅಹಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೬-೧೦-೧) ಎಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು—ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರಮಿತೇಸ್ತ್ರಾಯತೇ | ಸಮಿ-
ನ್ಮಾನೋ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ | ಮೇದಯತೇರ್ವಾ || ಎಂದರೆ ಮರಣದಿಂದ ಕಾಪಾಡುವನಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗೆ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸುತ್ತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉದಕ ರೂಪವಾದ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಎಲ್ಲ ವನ್ನೂ ನೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವನಾದುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ಸೇಚನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೆಂದು ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿ—

ಮಿತ್ರೋ ಜನಾನ್ ಯಾತಯತಿ ಬ್ರುವಾಣೋ ಮಿತ್ರೋ ದಾಧಾರ ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ |

ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾ ಭಿಚಪ್ಪೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಜು ಹೋತ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಆದಿತಿಂ—ದೇವಮಾತರಂ | ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಾದ ಆದಿತಿಯು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರ ನಿರ್ವಚನವು ಈ ರೀತಿ ಇರುವುದು.

ಅಥಾತೋ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ | ತಾಸಾಮದಿತಿಃ ಪ್ರಥಮಾಗಾಮಿನೀ ಭವತಿ | ಆದೀನಾ ದೇವಮಾತಾ |

ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆಗಳು ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನ ದೇವತೆಗಳು (ಅಂತರಿಕ್ಷದೇವತೆಗಳು) ಅವರಲ್ಲಿ ಆದಿತಿಯೇ ಮೊದಲನೆಯವಳು. ಆದಿತಿ ಎಂದರೆ ದೀನಕಲ್ಪದ ದೇವಮಾತೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಆದಿತಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ—

ಆದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾರ್ತಾ ಸ ಸಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |

ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಆದಿತಿಃ ಪಂಚಜನಾ ಆದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ಯಂ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೧೦)

ಇತ್ಯದಿತೇರ್ವಿಭೂತಿಮಾಚಪ್ಪೇ | ಏನಾನ್ಯದೀನಾನೀತಿ ವಾ || (ನಿ. ೪-೨೩) ಎಂದು ಹೇಳಿ ಆದಿತಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಈ ಋಕ್ಯ ವಿಶರಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.

ದಕ್ಷಂ—ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತೋ ನಿರ್ಮಾಣೇ ಸಮರ್ಥಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಂ | ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು. ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣರೂಪೇಣ ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಾಣೇಷು ವ್ಯಾಪ್ಯ ವರ್ತಮಾನಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಂ | ಪ್ರಾಣೋ ವೈ ದಕ್ಷ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ದಕ್ಷ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಆದು

ದರಿಂದ ಪ್ರಾಣರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದುದರಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಯಾಸ್ಕರು ದಕ್ಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು—

ಆದಿತೋ ದಕ್ಷ ಇತ್ಯಾಹುರಾದಿತ್ಯಮಧ್ಯೇ ಚ ಸ್ತುತಃ | (ನಿ. ೧೧-೨೪) ದಕ್ಷ ಎಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನಿಗೂ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ದ್ವಾವಶಾದಿತ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನೂ ಸೇರಿದವನು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ—

ಆದಿತೇರ್ದಕ್ಷೋ ಅಜಾಯತ ದಕ್ಷಾದ್ಯದಿತಿಃ ಪರಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ಆರ್ಯಮಣಿಂ— ಅರೀನ್ ಮಂದೇಹಾದೀನಸುರಾನ್ಯಚ್ಛತಿ ನಿಯಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ಯಮಾ ಸೂರ್ಯಃ | ಮಂದೇಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಸುರರಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವನಿಗೆ ಆರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಸೌ ವಾ ಆದಿತೋರ್ಯಮಾ ಎಂದು ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯವಿರುವುದು. ಆರ್ಯಮಾ ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು, ದ್ವಾವಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು.

ಅಸ್ಥಿಧಂ— ಶೋಷಣರಹಿತಂ ಸರ್ವದೈಕರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ ಮರುದ್ಗಣಂ | ಶೋಷಣರಹಿತವಾದ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮರುದ್ಗಣವು.

ವರುಣಂ— ವ್ಯಣೋತಿ ಸಾಸಕ್ಯತಃ ಸ್ವಕೀಯೈಃ ಸಾಶೈರಾವ್ಯಣೋತೀತಿ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವೋ ವರುಣಃ | ಶ್ರೂಯತೇ ಚ | ನಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೧೦-೧) ಪಾಸಮಾಡಿದವರನ್ನು ತನ್ನ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಆವರಿಸುವವನು. ಮತ್ತು ಈ ವರುಣನು ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದು ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯವಿರುವುದು.

ಸೋಮಂ— ದ್ವೇಧಾತ್ಮಾನಂ ನಿಭಜ್ಯ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಲತಾರೂಪೇಣ ದಿವಿ ಚ ಚಂದ್ರಾತ್ಮನಾ ದೇವತಾ ರೂಪೇಣ ವರ್ತಮಾನಂ | ಸೋಮದೇವತೆಯು ತನ್ನನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮನೆಂಬ ಬಳ್ಳಿಯರೂಪದಿಂದಲೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನೆಂಬ ದೇವತಾರೂಪದಿಂದಲೂ ಇರುವನು.

ಅಶ್ವಿನಾ— ಅಶ್ವಿನಾಶ್ವವಂಶೌ | ಯದ್ವಾ ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂಶೌ | ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಥವಾ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಯಾಸ್ಕರು—

ಅಶ್ವಿನೌ ಯದ್ವ್ಯಶ್ನುವಾತೇ ಸರ್ವಂ ರಸೇನಾನೋ ಜ್ಯೋತಿಷಾನ್ಯಃ | ಅಶ್ವೈರಶ್ವಿನಾವಿಕ್ಯಾರ್ಣವಾಭಃ | ತತ್ಕಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀತ್ಯೇಕೇ | ಅಹೋರಾತ್ರಾವಿತ್ಯೇಕೇ | ಸೂರ್ಯಾ ಚಂದ್ರಮಸಾವಿತ್ಯೇಕೇ |

ರಾಜಾನ್ ಪುಣ್ಯಕೃತಾವಿತ್ಯೈತಿಹಾಸಿಕಾಃ | (ನಿ. ೧೨-೧)

ಎಂದರೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಉದಕದಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಸರ್ವವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವವರಾದುದರಿಂದ

ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳ (ಕುದುರೆ) ವರಾದುದರಿಂದ ಇವರು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವರೆಂದು ಔರ್ಣವಾಭನೆಂಬ ಪುಷಿಯು ಹೇಳುವನು. ಈ ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ಯಾರು? ಯಾವ ದೇವತೆಗಳು ಎಂದರೆ, ಧ್ಯಾನಾಪ್ಯಧಿವೀ-ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರೆಂದು, ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಇಬ್ಬರು ರಾಜರುಗಳ ಹೆಸರೆಂದು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ದೇವತೆಯು. ಈ ದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಾವು ಪು. ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 69-77 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.

ಮಯಿಃ—ಶಿಂಬಾತಾ, ಶತರಾ ನೊವಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಯಿಃಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯಿಃ ಎಂದರೆ ಸುಖನೆಂದರ್ಥವು (ನಿ. ೩-೧೩)

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಹೂಮಹೇ — ಹೈಜ್ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇ ಚ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತವುರುಷಬಹುವಚನದ ಮಹಿಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಆತ್ಯನೇ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಎತ್ಯ. ಣ್ಯಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್--ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹ್ಯಃ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹೂಮಹೇ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹಲಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨) ಅಂಗಾನಯವನಾದ ಹಲಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ರಿಧಮ್—ಸ್ರಿಧು ಶೋಷಣೇ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ರಿಧಾಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಸ್ರಿಧ್ ಯಸ್ಯ ಸ ಅಸ್ರಿಧ್ ತಮ್ ಅಸ್ರಿಧಮ್ ಬಹುವ್ರಿಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ನ್ಚ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ ವಾತ್ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ತಿನಾ—ಅತ್ತಿನ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ದ್ವಿನಚನ ಸರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಎಫ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಮಯಿಸ್ಕರತ್—ಮಯಿಃ ಕರತ್. ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಸರಸ್ವತೀದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲೇಟೋದಾಟೌ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಉ) ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಮಯಿಃ+ಕರತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ

ಅತಃಕೃತಮಿಕಂಸ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಮಯಸ್ವರತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ತಿಂಜಂತಕ್ಕೆ ತಿಣ್ಣುತಿಣ್ಣು—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ತನ್ನೋ ವಾತೋ ಮಯೋಭು ವಾತು ಭೇಷಜಂ ತನ್ಮಾತಾ

ಪೃಥಿವೀ ತತ್ತಿತಾ ದ್ಯೌಃ |

ತದ್ಗ್ರಾಣಾಃ ಸೋಮಸುತೋ ಮಯೋಭುವಸ್ತದಶ್ವಿನಾ ಶ್ಯ-

ಣುತಂ ಧಿಷ್ಣಾ ಯುವಂ || ೪ ||

|| ಸವನಾಠಃ ||

ತತ್ | ನಃ | ವಾತಃ | ಮಯಃ ೨ ಭು | ವಾತು | ಭೇಷಜಂ | ತತ್ | ಮಾತಾ |

ಪೃಥಿವೀ | ತತ್ | ಪಿತಾ | ದ್ಯೌಃ |

ತತ್ | ಗ್ರಾಣಾಃ | ಸೋಮ ೨ ಸುತಃ | ಮಯಃ ೨ ಭುವಃ | ತತ್ | ಅಶ್ವಿನಾ |

ಶ್ಯಣುತಂ | ಧಿಷ್ಣಾ | ಯುವಂ || ೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವಾತೋ ವಾಯುಸ್ತದ್ಭೇಷಜಮೌಷಧಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ವಾತು | ಪ್ರಾಪಯತು | ಯದ್ಭೇಷಜಂ ಮಯೋಭು ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯ | ಮಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜನನೀ ಪೃಥಿವೀ ಭೂಮಿರಪಿ ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಪಯತು | ಪಿತಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ರಕ್ಷಿತಾ ದ್ಯೌರ್ಭೂಲೋಕೋಽಪಿ ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಪಯತು | ಸೋಮಸುತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕೃತವಂತೋ ಮಯೋಭುವೋ ಮಯಸೋ ಯಾಗಫಲಭೂತಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರೋ ಗ್ರಾಣಾಃನೋಽಭಿಷವಸಾಧನಾಃ ಸಾಪಾಣಾಶ್ಚ ತದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಾಪಯಂತು | ಹೇ ಧಿಷ್ಣಾ | ಧಿಷಣಾ ಬುದ್ಧಿಃ | ತದರ್ಹಾವಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ

ಯುವಾಂ ತದ್ಭೇಷಜಂ ತೃಣುತಂ | ಆಕರ್ಣಯತಂ | ಯದ್ಭೇಷಜಮಸ್ಮಾಭಿರ್ನಾನ್ಯಾದಿಷು ಪ್ರಾರ್ಥ್ಯತೇ |
ತದ್ಭೇಷಜಂ ದೇನಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ ಯುವಾಮಸ್ಮಾಕಮನುಕೂಲಂ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಜಾನೀತಮಿತ್ಯ-
ರ್ಥಃ || ಮಯೋಭು | ಹ್ರಸ್ವೋ ನಪುಂಸಕೇ ಪ್ರಾತಿಸದಿಕಸ್ಯ | ಪಾ.೧-೨-೪೭ | ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ವಾತು |
ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ | ಅಂತರ್ಭಾವನಿತ್ಯರ್ಥಾತ್ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೋಟ್ | ಸೋಮಸುತಃ |
ಸೋಮೇ ಸುಗಾಃ | ಪಾ. ೩-೨-೯೦ | ಇತಿ ಭೂತೇ ಕ್ವಿಪ್ | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ | ಧಿಷಣಾಶಬ್ದಾದರ್ಹಾರ್ಥೇ ಭಂದಸಿ
ಚೇತಿ ಯಃ | ವರ್ಣಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾತಃ—ವಾಯುವು | ಮಯೋಭು—ಸುಖದಾಯಕವಾದ | ತತ್ ಭೇಷಜಂ—ಆ ಔಷಧವನ್ನು | ನಃ—
ನಮಗೆ | ವಾತು—ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ | ಮಾತಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ಜನನಿಯಾದ | ಪೃಥಿವೀ—
ಭೂಮಿಯು | ತತ್—ಆ ಔಷಧವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಪಿತಾ—(ಸಕಲರಿಗೂ) ರಕ್ಷಕನಾದ | ದ್ಯೌಃ—
ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಕೂಡ | ತತ್—ಆ ಔಷಧವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಸೋಮಸುತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡ
ವುವೂ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖದಾಯಕವಾದವೂ ಆದ | ಗ್ರಾವಾಣಿಃ—ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳೂ | ತತ್—ಆ ಔಷಧ
ವನ್ನು (ನಮಗೆ ಹೊಂದಿಸಲಿ) | ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವೂ ಸಹ |
ತೃಣುತಂ—(ಆ ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು) ಕೇಳಿ. ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ವಾಯುವು ಸುಖದಾಯಕವಾದ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ನಮಗೆ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಸಕಲರಿಗೂ
ಜನನಿಯಾದ ಭೂಮಿಯೂ, ರಕ್ಷಕನಾದ ದ್ಯುಲೋಕ, ಸುಖದಾಯಕವಾದ, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ
ಕಲ್ಲುಗಳೂ ಆ ಔಷಧವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸಲಿ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೂ ಸಹ ಆ
ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ.

English Translation

May the wind waft to us the grateful medicament ; may mother earth,
may father heaven, convey it to us ; may the stones that express the Soma-
juice and are productive of pleasure bring it to us ; Aswins, who are to be
meditated upon hear our prayer.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಮಯೋಭು—ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯ | ಸುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ

ತದ್ಭೇಷಜಂ—ಆ ಔಷಧವನ್ನು ಎಂದರೆ, ಯಾವ ಔಷಧದಿಂದ ನಮಗೆ ಸುಖವುಂಟಾಗುವುದೋ ಆ
ಔಷಧವನ್ನು. ಇಲ್ಲಿ ತಚ್ಛಬ್ದನಾತ್ರ ವಿರುವುದರಿಂದ ಯತ್ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಭೇಷಜ

ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಭೇಷಜಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಔಷಧನೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮಾತಾ ಪೃಥಿವೀ ಪಿತಾ ದ್ಯೌಃ—ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೂ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಂದೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು. ಭೂಮಿಯು ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ದ್ಯೌಃ (ಅಂತರಿಕ್ಷವು) ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವರೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಗ್ರಾನಾಣಿಃ ಸೋಮಸುತಃ—ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲುಗಳು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಮಯೋಭು—ಮಯಸಃ ಭೂಃ ಮಯೋಭೂಃ ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಷಜಂತವ ಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ನೇರನಿಟಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಷಲೋಪ. ಮಯೋಭೂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ರಸ್ವೋನಪ್ರಾಂಶಕೇ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸುಪರವಾದಾಗ ಸ್ಯಮೋನ್ ಪ್ರಾಂಶಕಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲುಕ್. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾತು—ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ ಧಾತು. ಅದಾವಿ. ಷಜರ್ಥವು (ಪ್ರೇರಣಾ) ಧಾತ್ಯರ್ಥಾಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಪ. **ವಿರುಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ಪ. **ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃಶಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಷಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಸುತಃ—ಮಜ್ಜಾ ಅಭಿವರ್ಣೇ ಧಾತು. ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃಷಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಸತ್ತ. **ಸೋಮೇ ಸುತಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸೋಮಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್. ಪಿತಾ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಸ್ಯ ಪಿತಿ ಕೃತಿ ತುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತುಗಾಗಮ. ಸೋಮಸುತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. **ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಕಾರಾದೇಶ.

ಶೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. **ಶ್ರುವಃ ಕೃಚಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರುವಿಕರಣ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶೃಲದೇಶ. **ಯವರ್ಣಾನ್ನಸ್ಯ ಣತ್ವಂ ವಾಚ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಷಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಿಷ್ಣ್ಯಾ—ಧಿಷಣಾಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಂದಸವಾಗಿ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜೋಧನೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಸು ಸಾಂ ಸು ಲು ಕ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುವನ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜೋಪ್ರಥಮಯೋರನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಮಾದೇಶ. ಯುವಾವಾದ್ವಿವಚನೇ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಯುವಾದೇಶ. ಪ್ರಥಮಾಯಾಶ್ಚ ದ್ವಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಯಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತೇಷೇ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. || ೪ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಹೀ ||

ತಮಿಶಾನಂ ಜಗತಸ್ತಸ್ಥುಷಸ್ತುತಿಂ ಧಿಯಂಜಿನ್ವಮವಸೇ ಹೂ-
ಮಹೇ ನಯಂ |

ಪೂಷಾ ನೋ ಯಥಾ ವೇದಸಾನುಸದ್ವೃಧೇ ರಕ್ಷಿತಾ ಸಾಯು-
ರದಬ್ಧಃ ಸ್ತಸ್ತಯೇ || ೫ ||

ಪದಮಾತಃ

ತಂ | ತಮಿಶಾನಂ | ಜಗತಃ | ತಸ್ಥುಷಃ | ಸತಿಂ | ಧಿಯಂ 5 ಜಿನ್ವಂ | ಅವಸೇ |
ಹೂಮಹೇ | ನಯಂ |

ಪೂಷಾ | ನಃ | ಯಥಾ | ವೇದಸಾಂ | ಅಸತ್ | ನೃಧೇ | ರಕ್ಷಿತಾ | ಸಾಯುಃ |
ಅದಬ್ಧಃ | ಸ್ತಸ್ತಯೇ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇನೇಂದ್ರಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಅಪರಾರ್ಧೇನ ಪೂಷಾ | ಈಶಾನನ್ಯೈಶ್ವರ್ಯವಂತಂ ಅತಃ
 ಏವ ಜಗನೋ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಜಾತಸ್ಯ ತಸ್ಥುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ ಚ ಪತಿಂ ಸ್ವಾಮಿನಂ ಧಿಯಂಜಿನ್ಸಂ
 ಧೀರ್ಭಿಃ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರೀಣಯಿತವ್ಯಂ ಏವಂಭೂತಂ ತಮಿಂದ್ರಮವಸೇ ರಕ್ಷಣಾಯ ವಯಂ ಹೂಮಹೇ |
 ಅಹ್ವಯಾಮಃ | ಪೂಷಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ನೇದಸಾಂ ಧನಾನಾಂ ವೃಧೇ ವರ್ಧನಾಯ ರಕ್ಷಿತಾ ಯಥಾಸತ್
 ಯೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಭವತಿ ತೇನೈವ ಪ್ರಕಾರೇಣಾದಬ್ಧಃ ಕೇನಾಪ್ಯಹಿಸಿತಃ ಪೂಷಾ ಸ್ವಸ್ತಯೇಽಸ್ಮಾಕಮ-
 ಏನಾಶಾಯ ಪಾಯುಃ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವತು || ತಸ್ಥುಷಃ | ತಿಷ್ಠತೇರ್ಲಿಟಃ ಕ್ಲಸುಃ | ಪಪ್ಯೇಕವಚನೇ
 ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮಿತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಶಾಸಿವಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೇತಿ ಪತ್ಯಂ | ಪಷ್ಯಾಃ
 ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಸತ್ಯಂ | ಧಿಯಂಜಿನ್ಸಂ | ಜಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ
 ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್ಪಚ್ | ಇಚ ಏಕಾಚೋಽಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಚ | ಪಾ. ೬-೩-೬೮ |
 ಇತ್ಯಮಾಗಮಃ | ಅಸತ್ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೇಟೈಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ |
 ಪಾಯುಃ | ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ | ಕೃನಾಪಾಜೀತ್ಯುಕ್ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ | ಸುಪೂರ್ವಾದಸ್ತೇರ್ಭಾವೇ ಕ್ರಿನ್
 ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವಾದಸ್ತೇರ್ಭೂಃ | ಪಾ. ೨-೪-೫೨ | ಇತಿ ಭೂಭಾವಾಭಾವ ಇತಿ
 ವ್ಯತ್ಯಾವುಕ್ತಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಈಶಾನಂ—ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ (ಅದ್ವರಿಂದಲೇ) | ಜಗತಃ—ಸಂಚರಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ತಸ್ಥುಷಃ—
 ಸ್ಥಾವರಜಗತ್ತಿಗೂ | ಪತಿಂ—ಒಡೆಯನೂ | ಧಿಯಂಜಿನ್ಸಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡು
 ವನನೂ ಆದ | ತಂ—ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು | ಅವಸೇ—ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಹೂಮಹೇ—
 ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. | ಪೂಷಾ—ಪೂಷದೇವನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ನೇದಸಾಂ—ಧನಗಳ | ವೃಧೇ—
 ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ರಕ್ಷಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಯಥಾ ಅಸತ್—ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಆಗಿರುವನೋ, (ಹಾಗೆಯೇ) |
 ಅವಬ್ಧಃ—(ಯಾರಿಂದಲೂ) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ | ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ನಮ್ಮ ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ | ಪಾಯುಃ—
 (ನಮ್ಮ) ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನೂ, ಸಕಲಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಒಡೆಯನೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕರ್ಮ
 ಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವವನೂ ಆದ ಆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ನಾವು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಪೂಷ
 ದೇವನು ನಮ್ಮ ಧನಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಯಾರಿಂದಲೂ
 ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಲಿ.

English Translation

We invoke that lord of living beings, that protector of things
 immovable, Indra, who is to be propitiated by pious rites for our protection ;

as Pushan has ever been our defender for the increase of our riches, so he may continue to be the unmolested gaurdian of our welfare.

ನಿಶೇಷನಿಷಯಗಳು

ಈ ಮುಕ್ತನ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೂಷನೂ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು.

ಜಗತಃ ತಸ್ತುಷಃ ಪತಿಂ—ಜಗತಃ ಜಂಗಮಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ | ತಸ್ತುಷಃ ಸ್ಥಾವರಸ್ಯ | ಚಲಿಸುನ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳ. ಚಲಿಸದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಪರ್ವತಾದಿಗಳ ಸ್ವಾಮಿಯು.

ಈಶಾನಂ—ಈಶ ಐಶ್ವರ್ಯೇ | ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನಾದ ಇಂದ್ರನನ್ನು.

ನೇದಸಾಂ—ಮಘಂ ರೇಕ್ಷಃ ನೋವಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಧನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೇದಸ್ ಶಬ್ದವು ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನೇದಸಾಂ ಎಂದರೆ ಧನಗಳ ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೯)

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಂ—ಧೀಶಬ್ದಃ ಕರ್ಮವಾಚಕಃ | ಜಿವಿಃ ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥಃ | ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರೀಣಯಿ. ತನ್ಯಃ | ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲರ್ಹನಾದ.

ಸಾಯುಃ—ಸಾ ರಕ್ಷಣೇ | ರಕ್ಷಿತಾ | ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಕಾಪಾಡುವವನು.

ಸ್ವಸ್ತಯೇ—ಅವಿನಾಶಾಯ | ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಂಗಳಕ್ಕಾಗಿ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಅಥವಾ ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, for our welfare.

ವ್ಯಕ್ತವಿಷಯ

ತಸ್ತುಷಃ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷಸುಕ್ಚ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಸುರಾದೇಶ. ತನ್ನಿವಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃಖಯಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಷ. ಅಭ್ಯಾಸೇ ಚರ್ಚೆ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ವಲಾದೇಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. **ಆತೋಲೋಪೇಠಿಚಿ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಸ್ತಿನನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಪರವಾಗ ವಸೋಃಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚೆ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಅಕೃತವ್ಯೂಹಾಃ ಪಾಣಿನೀಯಾಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಇಡಾಗಮಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಕಾರವು ಸಂಪ್ರಸಾರಣದಿಂದ ಅಪಹಾರವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಾಸಿವಸಿಘ್ನಸೀನಾಂಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೬೦)-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ತಸ್ತುಷಃ ಎಂದಿರುವಾಗ ಖರವಸಾನಯೋಃ ವಿಸರ್ಜನೀಯಾಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವಬಂದಾಗ ವಿಸರ್ಗ. **ತಸ್ತುಷಃ+ಪತಿಂ** ಎಂದಿರುವಾಗ ಷಷ್ಠಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೈ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೫೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಷತಿಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಷತ್ವ.

ಧಿಯಂಜಿನ್ಯಮ್—ಜಿವಿ ಧಾತುವು ಪ್ರೀಣನಾರ್ಥವಲ್ಲಿದೆ. ಕೃತ್ಯೈಲ್ಯುಟೋ ಬ ಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣನಾದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಖಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತೋ ನುಮ್

ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಇಚ್ಛೆ ಏಕಾಚೋಽಮ್ ಅಮ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಚ್ಛೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೬೮) ಏತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇಚ್ಛಂತವಾದ ಏಕಾಚಾದಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಮು ನಿಭಕ್ತಿಫಲಿತವಾದ ಅಮಿನಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧೀರಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಮ್ ಬರುತ್ತದೆ. ನಿಭಕ್ತಿಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಚಿಕ್ಷು ಧಾತುಬ್ರವಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಿಯಂಜನ್ಯ ಶಬ್ದವು ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸೇ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನರೂಪ.

ಹೂಮಹೇ—ನೂರನೇಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಸತ್—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್-ಲೋಪಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ—ಛಂದಸಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃಥೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಥ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾಯುಃ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕೈವಾಪಾಚಿ (ಉ. ಸೂ. ೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಆತೋ ಯುಕ್ ಚಿನ್ ಕೈತೋಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಯುಕಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಸ್ತಿಯೇ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಸುಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಯದ್ಯಪಿ ಕ್ವಿನ್ ಅರ್ಥಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂಭಾವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತೀರ್ಭೂಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭೂಭಾವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ವೃತ್ತಿಕಾರರೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ ||

ಸ್ವಸ್ತಿ ನ ಇಂದ್ರೋ ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ನಃ ಪೂಷಾ ವಿಶ್ವ-

ನೇದಾಃ |

ಸ್ವಸ್ತಿ ನಸ್ತಾಕ್ಷ್ಯೋಃ ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ ಸ್ವಸ್ತಿ ನೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ

ದಧಾತು || ೬ ||

|| ಸವನಾಃ ||

ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ವೃದ್ಧಃ ಶ್ರವಾಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಪೂಷಾ | ವಿಶ್ವಃ ವೇದಾಃ |

ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ತಾಕ್ಷ್ಯೋಃ | ಅರಿಷ್ಟಃ ನೇಮಿಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ನಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ದಧಾತು ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾ ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ನಾ ಯಸ್ಯ
ತಾದೃಶ ಇಂದ್ರೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ | ಸ್ವಸ್ತೀತ್ಯವಿನಾಶನಾಮು | ನಿ. ೩-೨೧ | ಸ್ವಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ದಧಾತು |
ವಿದಧಾತು | ಕರೋತು | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ಯದ್ವಾ | ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ
ವೇದಾಂಸಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಧನಾನಿ ನಾ ಯಸ್ಯ | ತಾದೃಶಃ ಪೂಷಾ ಪೋಷಕೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ
ಸ್ವಸ್ತಿ ವಿದಧಾತು | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ನೇಮಿರಿತ್ಯಾಯುಧನಾಮು | ಅರಿಷ್ಟೋಽಹಂಸಿತೋ ನೇಮಿಯಸ್ಯ |
ಯದ್ವಾ | ರಥಚಕ್ರಸ್ಯ ಧಾರಾ ನೇಮಿಃ | ಯತ್ಸಂಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ನೇಮಿರ್ನ ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಸೋಽರಿಷ್ಟ
ನೇಮಿಃ | ಏವಂಭೂತಸ್ತಾಕ್ಷ್ಯೋಽಸ್ತೃಪ್ತಸ್ಯ ಪುತ್ರೋ ಗರುತ್ಮಾನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ವಿದಧಾತು |
ತಥಾ ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ವಸ್ತೃವಿನಾಶಂ ವಿದಧಾತು || ವೃದ್ಧ
ಶ್ರವಾಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ | ವಿದ್ವೈಲಾಭೇ ಆಭ್ಯಾ-
ಮಸುನ್ನತ್ವತ್ಯಯಾಂತೋ ವೇದಸ್ಯಬ್ಧಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ತಾಕ್ಷ್ಯೋಃ | ತ್ರಕ್ಷಸ್ಯಾಪತ್ಯಂ | ಗರ್ಗಾದಿಭ್ಯೋ ಯಜ್ | ಪಾ. ೪-೧-೧೦೫ | ಇತ್ಯಾದಾ-
ಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ | ನ ರಿಷ್ಟಾರಿಷ್ಟಾ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಅರಿಷ್ಟಾ
ನೇಮಿಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ತದ್ಬೃಹತೋಃ ಕರಪತ್ಯೋಃ | ಪಾ. ೩-೧-೧೫೭ | ಇತಿ
ಸುರ್ಗತಲೋಪೌ | ಉಭೇವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷ್ಟಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ-- ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪವ ಅನ್ನವುಳ್ಳ | ಇಂದ್ರಃ--
ಇಂದ್ರನು | ನಃ-- ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ-- ಸಾಕರಹವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು | ದಧಾತು-- ಉಂಟುಮಾಡಲಿ |
ವಿಶ್ವವೇದಾಃ-- ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವ | ಪೂಷಾ--
ಪೂಷದೇವನು | ನಃ-- ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ-- ಮಂಗಳವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ --
ಅಕುಂತಿವಾದ ಅಯುಧವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಮೆಯದಿರುವ ರಥಚಕ್ರವುಳ್ಳ | ತಾಕ್ಷ್ಯೋಃ-- ತಾಕ್ಷ್ಯನು (ಗುರುತ್ವಂತನು)

ನಃ— ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ— ಮಂಗಳವನ್ನು (ಉಂಟುಮಾಡಲಿ) | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸ್ವಸ್ತಿ— ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಭೂತವಾದ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪೂಷನೂ, ಅಕುಂಠಿತವಾದ ಆಯುಧವುಳ್ಳ ಗರುತ್ಮಂತನೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ ನಮಗೆ ನಾಶರಹಿತವಾದ ಮಂಗಳವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲಿ.

English Translation

May Indra, who listens to much praise guard our welfare ; may Pushan who knows all things guard our welfare ; may Tarkshya with uninjured felines, and Brihaspati the protector of gods (lord of prayer) guard our welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ—ವೃದ್ಧಂ ಪ್ರಭೂತಂ ಶ್ರವಃ ಶ್ರವಣಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ವಾ ಯಸ್ಯ | ನಾವು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಅಥವಾ ನಾವು ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ.

ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ | ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನು.

ಪೂಷಾ—ಪೂಷನಂಬ ದೇವತೆಯು ಮಾರ್ಗಪ್ರದರ್ಶಕನಾದ ಓರ್ವ ದೇವತೆಯು. ಪೂಷನು ತಮಗೆ ಸಂಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನು. ಪೂಷನ್ ಎಂಬುದು ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ—ತೃಕ್ಷನ ಪುತ್ರನು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಗರುತ್ಮಾನ್-ಗರುಡನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದವೂ ಆದಿತ್ಯನನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ತೃಕ್ಷನೆಂದರೆ ಕಶ್ಯಪನೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಅವನ ಪುತ್ರನಾದುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನೇ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವನು. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನೆಂದರೆ ದೇವಲೋಕದ ಕುದುರೆಯೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯನೇ ಈ ರೂಪದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುವನೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ತ್ರಸದಸ್ಯ ಎಂಬವನ ವಂಶಸ್ಥನಾದ ತೃಕ್ಷಿ ಎಂಬವನ ಪುತ್ರನೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಖಿಲಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (೨-೪-೧) ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ (೮. ೧೦-೨) ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಷ್ಠವು, ಪಕ್ಷಿವಿಶೇಷವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದವು ಅರ್ಥವು. ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಋ.ಸಂ. ೧೦-೧೨೪ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ.

ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ—ರಥಚಕ್ರಸ್ಯಧಾರಾ ನೇಮಿಃ | ಅರಿಷ್ಟೋಽಽಹಿಂಸತೋ ನೇಮಿಯಸ್ಯ | ಯತ್ಸಂ-
ಬಂಧಿನೋ ರಥಸ್ಯ ನೇಮಿರ್ನ .ಹಿಂಸ್ಯತೇ ಸೋಽರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ || ನೇಮಿಃ ಎಂದರೆ ರಥಚಕ್ರವು. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡ

ದಿರುವ ಎಂದರೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳ ರಥಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳವನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಯು ನೇಮಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿ ಎಂಬುವುದು ತೃಕ್ಷನ ಮಗನಾದ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯ ಹೆಸರಿರಬಹುದು. (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮)

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಸತಿಯಾದ ದೇವತೆಯು ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ—ವೃದ್ಧಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ವೃದ್ಧಶ್ರವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

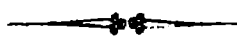
ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಅಥವಾ ವಿದಲ್ಯಲಾಭೇ ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯೋಽಸುನ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚಿ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ನೇದಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ನೇದಾಂಸಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಯಸ್ಯಸಃ ವಿಶ್ವಾನೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ. ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೇವತಾಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾಕ್ಷ್ಯೈಃ—ತೃಕ್ಷಸ್ಯ ಅಪತ್ಯಮ್ ತಾಕ್ಷ್ಯೈಃ ಗರ್ಗಾದಿಭ್ಯೋಯಿಷ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೧೦೫) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಗರ್ಗಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಪತ್ಯ (ಮಗ) ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ವಿಶೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ ರಸರಃ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ರಸರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ—ಸ ರಿಷ್ಟಾ ಅರಿಷ್ಟಾ. ನಷ್ ತಪ್ಪುರುಪಸಮಾಸ. ಆಗ ತಪ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅರಿಷ್ಟಾ ನೇಮಿಯಸ್ಯ ಸಃ ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ಪತಿಃ ತದ್ಬೃಹತೋಃ ಕರಸತ್ಯೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭) ತತ್ ಮತ್ತು ಬೃಹತ್ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕರ, ಪತಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪರವಾದಾಗ ಜೋರ, ದೇವತೆ ಎಂದು ಅರ್ಥತೋರುವಾಗ ಸುಡಾಗಮ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ತಕಾರಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಡಾಗಮ ತಲೋಪ. ಉಭೇ-ವನಸ್ತತ್ಯಾದಿಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸಸ್ವರ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾತು—ದಧಾಜ್ ಧಾರಣಸೋಪನಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋಟ್. ಏರುಃ-ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ತು ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ಲನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಜಸ್ವ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪೃಷದಶ್ವಾ ಮರುತಃ ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ ಶುಭಂಯಾವಾನೋ
ವಿದಘೇಷು ಜಗ್ಮಯಃ |

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಮನವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸೋ ವಿಶ್ವೇ ನೋ ದೇವಾ
ಅನಸಾ ಗಮನ್ನಿಹ || ೭ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಪೃಷತ್ ಅಶ್ವಾಃ | ಮರುತಃ | ಪೃಶ್ನಿಮಾತರಃ | ಶುಭಂ ಯಾವಾನಃ | ವಿದ-
ಘೇಷು | ಜಗ್ಮಯಃ |

ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ | ಮನವಃ | ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ | ವಿಶ್ವೇ | ನಃ | ದೇವಾಃ | ಅನಸಾ |
ಅ | ಗಮನ್ | ಇಹ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ | ಪೃಷದ್ಭಿಃ ಶ್ವೇತಬಿಂದುಭಿಯುಕ್ತಾ ಅಶ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ತಥೋಕ್ತಾಃ | ಪೃಶ್ನಿಮಾ-
ತರಃ | ಪೃಶ್ನಿನಾನಾವರ್ಣಾ ಗೌರ್ಮಾತಾ ಯೇಷಾಂ | ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶುಭಂ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ
ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶೋಭನಗತಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದಘೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಜಗ್ಮಯೋ ಗಂತಾರಃ
ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾಃ | ಸರ್ವೇ ಹಿ ದೇವಾ ಹವಿಸ್ಸೀಕರಣಾಯಾಗ್ನೇರ್ಜಿ-
ಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಂತೇ | ತಾಶ್ಚಾತ್ಮಾಚ್ಛಿಬ್ಧ್ಯಂ | ಮನವಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮಂತಾರಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ಸೂರ್ಯ-
ಪ್ರಕಾಶ ಇವ ಚಕ್ಷಃ ಪ್ರಕಾಶೋ ಯೇಷಾಂ ತ ಏವಂಭೂತಾ ಮರುತೋ ಮರುತ್ಸಂಜ್ಞಾಕಾ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ
ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನೋಽಸ್ಮಾನಿಹಾಸ್ಮಿನ್ಮಾಲೇಽವಸಾ ರಕ್ಷಣೇನ ಸಹಾ ಗಮನ್ | ಅಗಚ್ಛಂತು || ಶುಭಂಯಾ-
ವಾನಃ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಆತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿನ್ | ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮಿತಿ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ವಿತ್ತೀಯಾಯಾ ಅಪ್ಯಲುಕ್ | ಗಮನ್ | ಗಮೇಃ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಯಾಂ ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ |
ಇತತ್ಥ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಕ್ ||

ಸತಿಪದಾರ್ಥ

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಶ್ವ (ಜಿಂಕೆ) ವಾಹನಗಳುಳ್ಳವರೂ | ಪೃಶ್ವಿಮಾತರಃ—
ಪೃಶ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ, (ನಾನಾಬಲ್ಲದ ಗೋವೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ) | ಶುಭಂ-
ಯಾವಾನಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವರೂ | ವಿದಭೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಜಗ್ಮಯಃ—ಸಂಚರಿಸುವವರೂ |
ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನಿಯನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರೂ | ಮನವಃ—(ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ಲಕ್ಷಿಸಿ ಗಮನಿಸುವವರೂ |
ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ—ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುತರೂ ಆದ | ಮರುತಃ—ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ—
ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ (ಯಜ್ಞ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ) |
ಅವಸಾ—ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ | ಆ ಗಮನ್—ದಯಮಾಡಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಬಿಂದುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ ವಾಹನವಾಗಿವುಳ್ಳವರೂ, ಪೃಶ್ವಿಯೇ ತಾಯಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೂ,
ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರೂ, ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವವರೂ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಗಮನಿಸುವವರೂ, ಸೂರ್ಯ
ನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುತರೂ ಆದ ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಸಕಲದೇವತೆಗಳೂ ಈ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಗೆ (ಈ ಯಜ್ಞ ಕಾಲದಲ್ಲಿ)
ನಮಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಯೊಂದಿಗೆ ದಯಮಾಡಲಿ.

English Translation

May the Maruts whose horses are spotted deer, who are the sons of
Priani, gracefully moving frequenters of sacrifices, seated on the tongue of
Agni regards of all, and radiant as the Sun, may all the gods come hither
for our protection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಪೃಷತ್ಯಃ ಅಶ್ವಾ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಷತ್ಯಃ | ಶ್ರೇತಬಿಂದುಯುಕ್ತವಾದ ಜಿಂಕೆಗಳೇ
ಅಶ್ವಗಳಾಗಿವುಳ್ಳ. ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಪೃಷತ್ಯಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೃಷತ್ಯೋ ಮರುತಾಂ ಎಂದು
ನಿರುಕ್ತವಚನವಿರುವುದು.

ಪೃಶ್ವಿಮಾತರಃ—ಪೃಶ್ವಿನಾನಾವರ್ಣಾ ಗೌರ್ಮಾತಾ | ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳುಳ್ಳ ಗೋವಿನ
ಪುತ್ರರು. ಅಥವಾ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೃಶ್ವಿಃ ದ್ಯೌಃ ಸಾ ಮಾತಾ | ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪುತ್ರರು ಎಂದೂ
ಹೇಳಬಹುದು. ಪೃಶ್ವಿನಾತರಃ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅರ್ಥವಿನರಣೆಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೩ ಪೇಜು 179-180
ನೋಡಿ.

ಶುಭಂಯಾವಾನಃ—ಶುಭಂ ಶೋಭನಂ ಯಾಂತಿ ಗಚ್ಛಂತೀತಿ ಶುಭಂಯಾವಾನಃ | ಶೋಭನವಾದ
ಗಮನವುಳ್ಳ. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಶುಭಮಿತ್ಯುದೇಶಂ | ತದರ್ಥಂ ಮೇಘಾನ್ ಪ್ರತಿ ಗಂತಾರಃ | ಶುಭನೆಂದರೆ

ಉದಕವು. ಉದಕಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರೆ ವೃಷ್ಟ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮೇಘಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವನರಾದ್ದರಿಂದ ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ರುಭಂಯಾವಾನಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಃ—ಅಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾಃ | ಸರ್ವೇ ಹಿ ದೇವಾ ಹವಿಸ್ತೀಕರಣಾ-
ಯಾಗ್ನೇರ್ಜಿಹ್ವಾಯಾಂ ವರ್ತಂತೇ | ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವರು. ಆದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವರೆಂದು ಹೇಳುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಯು—ಅಗ್ನಿ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಹವಿದೇವಾ ಅಶ್ನಂತಿ ತೇನೈಷಾ-
ಮಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯಃ | ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ವಿಶ್ವೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಮೇತದ್ವಿಶೇಷಣಂ ನ ಮರುತಾಂ ||
ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೇರುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಸ್ಥಾನೀಯರೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮುಂದೆ ಇರುವ ನಿಶ್ಚೇದೇವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು, ಮರುತಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳುವರು. **ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾ—** ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವೆವು—

ಶೃಣ್ವಂತು ಸೋಮಂ ಮರುತಃ ಸುದಾನವೋಽಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾ ಯತಾವೃಧಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೪-೧೪)

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ರೋದಸೀ ಪ್ರ ಬ್ರವೀಮ್ಯುದಾದರಾಃ ಶೃಣವನ್ನಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೨-೫೪-೧೦)

ಯಃ ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾ ಯತಸಾಪ ಅಸುರ್ಯೇ ಮನುಂ ಚಕ್ರುರುಪರಂ ವಸಾಯ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೨೧-೧೧)

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನೋ ಯ ಯತಸಾಪಃ ಸತ್ಯಾಃ ಸ್ವರ್ವಂತೋ ಯಜತಾ ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೦-೨)

ಯೇ ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾ ಉತ ನಾ ಯಜತ್ರಾ ಅಸದ್ಯಾಸ್ಮಿನ್ ಬರ್ಹಿಷಿ ಮಾದಯಧ್ವಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೫೨-೧೩)

ಬಹವಃ ಸೂರಚಕ್ಷಸೋಽಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾ ಯತಾವೃಧಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬೬-೧೦)

ದಿವಕ್ಷಸೋ ಅಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವಾ ಯತಾವೃಧ ಯತಸ್ಯ ಯೋನಾ ಕ್ಷಯತಃ ಸಮೋಕಸಾ ||

(ಮಂ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೭)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮನವಃ—ಮಂತಾರಃ ಜ್ಞಾತಾರಃ | ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರು.

ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ—ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶವಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾದವರು. ಸೂರ್ಯಸ್ಯೇವ ಚಕ್ಷರ್ಧರ್ಶನಂ

ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸೂರಚಕ್ಷಸಃ ||

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪೃಷದಶ್ವಾಃ—ಪೃಷದ್ಧಿಃ ಯುಕ್ತಾಃ ಅಶ್ವಾಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಪೃಷದಶ್ವಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ-
ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪೃಶ್ನಿನಾತರಃ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ
ಪೃಶ್ನ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಭಂಯಾವಾನಃ—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆತೋಮನಿನ್‌ವನಿಬ್‌ಕೈನಿಬಕ್ತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆವಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ವನಿಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಭಂ ಯಾಂತಿ-ಗಚ್ಛಂತಿ ಇತಿ ಶುಭಂ ಯಾವಾನಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಂ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೪) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲುಕ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಗ್ಮಯಃ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯಗಮಹನಜನಃ ಕಿಕಿನೌಲಿಟ್ ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಡ್ಯದ್ಭಾವ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕುಹೋತ್ಛುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ಗಮಹನಜನ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಲೋಪ. ಜಗ್ಮಿಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಜಸಿ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಸಾ—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಸ್‌ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿನಾಂತರೂಪ.

ಗಮನ್—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪ ಅರ್ಥತೋರುವಾಗ ಲೇಟ್. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂಕಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದರ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಖೋಽಡಾಟೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್. ಆದುದರಿಂದ ಛಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರಲೋಪ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಣೀ ||

ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಭದ್ರಂ ಪಶ್ಯೇಮಾ-

ಕ್ಷಭಿಯಜತ್ರಾಃ |

ಸ್ಥಿರೈರಂಗೈಸ್ತುಷ್ಪವಾಂಸಸ್ತನೂಭಿವ್ಯಶೇಮ ದೇವಹಿತಂ ಯ-

ದಾಯುಃ || ೮ ||

• ೮೯೩೩ •

ಭದ್ರಂ | ಕರ್ಣೇಭಿಃ | ಶೃಣುಯಾಮು | ದೇವಾಃ | ಭದ್ರಂ | ಪತ್ಯೇಮು | ಅಕ್ಷ-
ಭಿಃ | ಯಜತ್ರಾಃ |

ಸ್ಥಿರೈಃ | ಅಂಗೈಃ | ತುಸ್ತು ೮ ವಾಂಸಃ | ತನೂಭಿಃ | ವಿ | ಅಶೇನು | ದೇವ ೮ ಹಿತಂ |
ಯತ್ | ಆಯುಃ || ೮ ||

ನಾಯಕಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ತಿ ಸೌಮ್ಯ ಚರುಸ್ತೃತೀಯಸವನೇ | ತೇನ ಚರುಣಾ ದೇವತಾಮಿಷ್ಟೇಷ್ವಶೇಷೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಹು
ಘೃತಮವನೀಯಂ ತಸ್ಮಿನ್ನಪರ್ಣಕರ್ತ್ರಾ ಸ್ತಕೀಯಾ ಛಾಯಾ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಾ | ಸಾ ಯದಿ ನ ದೃಶ್ಯೇತ
ತದಾನೀಂ ಭದ್ರಮಿತ್ಯೇಕಾ ಪಠಿತವ್ಯಾ | ತ್ವಂ ಸೋಮೋತಿ ಖಂಡೇ ತಥೈವ ಸೂತ್ರೈತೇ | ರಾಜ್ಞಾ
ಸೋಮೇನ ತದ್ವಯಮಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯಾಮಸಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮು ದೇವಾ ಇತಿ ಚ | ಆ.
೫-೧೯ | ಇತಿ || ಮಹಾನಾಮಿಷ್ಣಾವ್ರತೇಷ್ಯೇಷಾ ಭೂಮಿಸ್ಪರ್ಶನೇ ಜಪ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚೈತದ್ವಿದಮಿತಿ
ಖಂಡೇ | ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮು ದೇವಾಃ ಶಂ ನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮವೋಭಿಃ |
ಆ. ೮-೧೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಡಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಕರ್ಣೇಭಿರಸ್ಮದೀಯೈಃ ಶೋತ್ರೈರ್ಭದ್ರಂ
ಭಜನೀಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ವಚನಂ ಶೃಣುಯಾಮು | ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರಸಾದಾಚ್ಛೋತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ಯಾಮು |
ಅಸ್ಮಾಕಂ ಬಾಧಿಯಂ ಕದಾಚಿದಪಿ ಮಾ ಭೂತ್ | ಹೇ ಯಜತ್ರಾ ಯಾಗೇಷು ಚರುಪುರೋಚಾಶಾದಿಭಿ-
ರ್ಯುಷ್ವವ್ಯಾ ದೇವಾ ಅಕ್ಷಭಿರಕ್ಷಿಧಿರಾತ್ಮೀಯೈಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭಿರ್ಭದ್ರಂ ಶೋಭನಂ ಪಶ್ಯೇಮು | ದ್ರಷ್ಟುಂ
ಸಮರ್ಥಾಃ ಸ್ಯಾಮು | ಅಸ್ಮಾಕಂ ದೃಷ್ಟಿಪ್ರತಿಘಾತೋಽಪಿ ಮಾ ಭೂತ್ | ಸ್ಥಿರೈರ್ದೃಢೈರಂಗೈರ್ಹಸ್ತಪಾದಾ-
ದಿಭಿರವಯವೈಸ್ತನೂಭಿಃ ಶರೀರೈಶ್ಚ ಯುಕ್ತಾ ವಯಂ ತುಷ್ಟವಾಂಸೋ ಯುಷ್ಮಾನ್ ಗ್ತುವಂತೋ
ಯದಾಯುಃ ಸೋಡಶಾಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ವಿಂಶತ್ಯಧಿಕಶತಪ್ರಮಾಣಂ ನಾ ದೇವಹಿತಂ ದೇವೇನ
ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಸ್ಥಾಪಿತಂ ತದ್ವ್ಯಶೇಮು | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮು || ಕರ್ಣೇಭಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಛಿ
ಐಸಭಾವಃ | ಅಕ್ಷಭಿಃ | ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೃಶ್ಯತ ಇತ್ಯನಜ್ ಸ ಚೋದಾತ್ತಃ | ಯಜತ್ರಾಃ | ಅಮಿನಕ್ಷೀ-
ತ್ಯಾದಿನಾ ಯಜೇರತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ತುಷ್ಟವಾಂಸಃ | ಷ್ವಾ ಇತ್ಯು ಸ್ತುತೌ | ಲಿಟಃ ಕ್ತಸುಃ | ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ
ಖಯ ಇತಿ ತಕಾರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಅಶೇನು | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ | ಯದಿ ತು ಲತ್ರ ಗೌಗಣನ-
ಮನೃವ್ಯಾವೃತ್ಯರ್ಥಂ ತದಾನೀಂ ಲಿಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ದೇವಹಿತಂ | ತೈತೀಯಾ ಕರ್ನೇತಿ
ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ತರತ್ವಂ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—(ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತರಾದ) ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಕರ್ಣೇಭಿಃ— (ನಮ್ಮ) ಕಿವಿಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಂ— ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು | ಶೃಣುಯಾಮ್—ಕೇಳುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)ವರಾಗಿ ಆಗೋಣ | ಯಜತ್ರಾಃ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅಕ್ಷುಭಿಃ—(ನಮ್ಮ) ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ | ಭದ್ರಂ— ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನು | ಪಶ್ಯೇಮ್—ನೋಡುವ (ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ)ವರಾಗಿ ಆಗೋಣ. | ಸ್ಥಿರೈಃ—ದೃಢಗಳಾದ | ಅಂಗೈಃ—ಹಸ್ತಪಾದಾದ್ಯಂಗಗಳಿಂದಲೂ | ತನೂಭಿಃ—ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ (ನಾವು) | ತುಷ್ಟವಾಂಸಃ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ | ಯತ್ ಆಯುಃ—ಯಾವ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯು | ದೇವಹಿತಂ—ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು | ವ್ಯಶೇಮ್—ಹೊಂದೋಣ. (ಅನುಭವಿಸೋಣ) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರ್ಹರಾದ ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣರೂಪವಾದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಮಂಗಳಕರವಾದುದನ್ನೇ ನೋಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರಾಗುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ. ದೃಢಗಳಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳೊಂದಿಗೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ನಮ್ಮ ಆಯುಃಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ.

English Translation

O Gods, let us hear with our ears what is good ; objects of sacrifice, let us see with our eyes what is good ; engaged in your praises let us enjoy with firm limbs and sound bodies the term of life granted by the gods,

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ತೃತೀಯವನನದಲ್ಲಿ ಸೌಮ್ಯಚರುವೆಂಬ ಸೋಮುದೇವತೆಗೆ ಅಡುತಿಯನ್ನು ವಶಪ್ಪಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ದೇವತೆಯನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಹೋಮ ಶೇಷಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಶಪ್ಪುತ್ಯವಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಘೃತದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಮುಕ್ತನ್ನು ಪರಿಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಞಾ ಸೋಮೇನ ತದ್ವಯಮಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯಾಮಸಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾ ಇತಿಚಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೯) ಮಹಾನಾಮ್ನೀವ್ರತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭೂಮಿಪುರ್ವನ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಜಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಏತದ್ವಿವಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಂ ಕರ್ಣೇಭಿಃ ಶೃಣುಯಾಮ ದೇವಾಃ ಶನ ಇಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಭವತಾಮವೋಭಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೮-೧೪)

ಭದ್ರಂ—ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು, ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ; ಭದ್ರಶಬ್ದವನ್ನು ಶೃಣುಯಾಮ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸಮನ್ವಯಮಾಡುವಾಗ ಭದ್ರಂ—ಮಂಗಳಕರವಾದ ವಚನವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಾತನ್ನು ಎಂದೂ, ಪಕ್ಕೇಮ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವಾಗ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಯಜಶ್ರಾಃ—ಯಾಗೇಷು ಚ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಭಿಯಷ್ಟವ್ಯಾ ದೇವಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪುರೋಡಾಶಾದಿಹವಿವ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆಗಳು.

ವ್ಯಶೇಮ—ಆತು ವ್ಯಾಸ್ತೌ | ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾಮ | ಹೊಂದೋಣ, ಅನುಭವಿಸೋಣ, ಜೀವಿಸೋಣ.

ದೇವಹಿತಂ ಯದಾಯುಃ—ದೇವೇನ ಪ್ರಜಾಪತಿನಾ ಉಪಕಲ್ಪಿತಂ ಕೃತ್ವಂ ಮೋಡಶಾಧಿಕತತ-ಪ್ರಮಾಣಂ ನಿಂತತ್ಯಧಿಕತತಪ್ರಮಾಣಂ ವಾ ಆಯುಃ | ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೃಪ್ತವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನೂರಹದಿನಾರು ಅಥವಾ ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃಪರಿಮಾಣವು. ಮುಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಮನುಷ್ಯರ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಕರ್ಣೇಭಿಃ—ಕರ್ಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ಏತ್ಯ. ಭಿಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿವರ್ಗ.

ಶೃಣುಯಾಮ—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲಿಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶ್ರುವಃ ಶೃಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶೃ ಆದೇಶ. ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಲಿಜಿಗೆ ಯಾಸುಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಕ್ಷಭಿಃ—ಅಕ್ಷಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಛಂದಸ್ಯಪಿ ದೈತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅನಜ್ ಆದೇಶ. ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಕ್ಷನ್+ಭಿಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ನಲೋಪಃ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾಂತಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಲೋಪ.

ಯಜಶ್ರಾಃ—ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮಿನಕ್ಷಿಯಜಿವಧಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೮) ಅತ್ರನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಂಬೋಧನಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಆಮಂ-ತ್ರಿತಸ್ಯಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತುಷ್ಟುವಾಂಸಃ—ಷ್ಟುಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕ್ವಸುಕ್ತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಶರ್ಪೂರ್ವಾಃ ಖಯಃ (ಪಾ. ಸೂ.

೭-೪-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಖರ್ಯವರ್ಣವಾದ ತಕಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ತುಷ್ಟುವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಜಸಿನಲ್ಲಿ ಉಗಿದೆಚಾಂ ಸರ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ ಚಾಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶೇಮ—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆಶೀರ್ಲಿಜಿನ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಕಾರಲೋಪ. ಆಶೀರ್ಲಿಜ್ ಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್. ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇತರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಪರಿಗಣನವಿರುವುದಾದರೆ ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಿಗೆ ಶಸ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವಹಿತಮ್—ಡುಧಾಇ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ದಧಾ-ತೇರ್ಘಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ದೇವೇನ ಹಿತಮ್. ದೇವಹಿತಮ್ ತ್ಯತೀಯಾಕರ್ಮಣಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶತಮಿನ್ನು ಶರದೋ ಅಂತಿ ದೇವಾ ಯತ್ರಾ ನಶ್ಚಕ್ರಾ ಜರಸಂ
ತನೂನಾಂ ।

ಪುತ್ರಾಸೋ ಯತ್ರ ಪಿತರೋ ಭವಂತಿ ಮಾ ನೋ ಮಧ್ಯಾ-
ರಿರಿಷತಾಯುರ್ಗಂತೋಃ ॥ ೯ ॥

ಶವಪಾಠಃ ॥

ಶತಂ । ಇತ್ । ನು । ಶರದಃ । ಅಂತಿ । ದೇವಾಃ । ಯತ್ರ । ನಃ । ಚಕ್ರ । ಜರ-
ಸಂ । ತನೂನಾಂ ।

ಪುತ್ರಾಸಃ । ಯತ್ರ । ಪಿತರಃ । ಭವಂತಿ । ಮಾ । ನಃ । ಮಧ್ಯಾ । ರಿರಿಷತ । ಆ-
ಯುಃ । ಗಂತೋಃ ॥ ೯ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಅತ್ಯಂತಿಕೇ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಮಾಪ ಆಯುಷ್ಪ್ರೇನ ಭವದ್ಧಿಃ ಕಲ್ಪಿತಾಃ ಶರದಃ ಸಂವತ್ಸರಾಃ ಶತಮಿನ್ನು ಶತಂ ಖಲು | ಯಸ್ಮಾತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲೇ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಶತಂ ಸಂವತ್ಸರಾ ಆಯುರಿತಿ ಯುಷ್ಮಾಭಿಃ ಪರಿಕಲ್ಪಿತಂ ತಸ್ಮಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಯುರ್ಗಂತೋಃ ಕ್ಲೃಪ್ತಸ್ಯಾಯುಷೋ ಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಮಧ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇ ಮಾ ರೀರಿಷತ | ಮಾ ಹಿಂಸಿಷ್ವ | ಕೀದ್ಯಶಾನ್ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತನೂನಾಂ ಶರೀರಾಣಾಂ ಜರಸಂ ಜರಾಂ ಯತ್ರ ಯಸ್ಯಾಮವಸ್ಥಾಯಾಂ ಚಕ್ರ ಕೃತವಂತೋ ಯೂಯಂ | ಯತ್ರ ಚ ಪುತ್ರಾಸಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪಿತರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಅದ್ಯಗ್ವಶಾಪನ್ನಾನಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಂತಿ | ಅಂತಿಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಯತ್ರ | ಋಚಿ ತನುಫಮಕ್ಷುತಜ್ಞಕುತ್ರೇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘಃ | ಚಕ್ರ | ಲಿಟಿ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನಸ್ಯ ಕಿತ್ತಾದ್ಗುಣಾಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಜರಸಂ | ಜರಾಯಾ ಜರಸನ್ಯತರಸ್ಯಾಂ | ಪಾ. ೭-೨-೧೦೧ | ಇತಿ ಜರಸಾದೇಶಃ | ಮಧ್ಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ರೀರಿಷತ | ರಿಷ ರುಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಯಂತಾತ್ ಮಾಜಃ ಲುಜಾ ಮಧ್ಯಮಬಹುವಚನೇ ಚ್ಲೇಕ್ಷಜಃ ಷಲೋಪೋಪಧಾಹ್ರಸ್ವದ್ವಿವಚನಹಲಾದಿಶೇಷಸನ್ನದ್ಭಾವೇತ್ಯದೀರ್ಘಃ | ಛಾಂದಸಃ ಪದಕಾಲೀನೋ ಹ್ರಸ್ವಃ | ಗಂತೋಃ | ಭಾವಲಕ್ಷಣೇ ಸ್ಥೇಷ್ | ಪಾ. ೩-೪-೧೬ | ಇತಿ ಗಮೇಸ್ತೋಸುನ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ದೇವಾಃ—ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ | ಅಂತಿ—(ನಾನವರ) ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ | ಶರದಃ—ಸಂವತ್ಸರಗಳು | ಶತಂ ಇತ್ ನು—ನೂರೇ ಅಷ್ಟೇ. (ಆದ್ದರಿಂದ) | ನಃ—ನಮ್ಮ | ತನೂನಾಂ—ಶರೀರಗಳಿಗೆ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ನಮ್ಮ ಆಯುಸ್ಸಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಜರಸಂ - (ದುರ್ಬಲವಾದ) ಮುಪ್ಪನ್ನು | ಚಕ್ರ—ಉಂಟು ಮಾಡೋಣದರಿಂದ | ಯತ್ರ—ಯಾವ ನಮ್ಮ ಅದೇ ಆಯುಃಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಪುತ್ರಾಸಃ—ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು | ಪಿತರಃ—(ನಮ್ಮ) ತಂದೆಗಳಂತೆ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರಿಗೆ ತಂದೆಗಳಾಗಿ | ಭವಂತಿ—ಆಗುತ್ತಾರೆಯೇ (ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಆಯುರ್ಗಂತೋಃ—ನಮ್ಮ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಸ್ಸು ಮುಗಿಯುವುದರೊಳಗೆ | ಮಧ್ಯಾ—ನಡುವೆ | ಮಾ ರೀರಿಷತ—ತಡೆಗಟ್ಟಿ ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಾನವರಿಗೆ ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ನೂರುವರ್ಷ ಆಯುಷ್ಯೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಆ ನೂರುವರ್ಷಗಳ ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಮುಪ್ಪಿನಂತಹ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲದೇ ನಮ್ಮ ಶರೀರರಕ್ಷಣೆಯ ಭಾರವು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಆಗುವಂತೆಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಸ್ಸಿನ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ತಡೆಗಟ್ಟಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಬೇಡಿ.

English Translation

O Gods, since only a hundred years were appointed for the life of man at the close of which you cause old age to our bodies and at the close of which the sons become fathers, may you never destroy our life while it is yet running its course.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಶತಂ ಶರದಃ—ನೂರು ಸಂವತ್ಸರಗಳು. ಶರದ್ಯತುವು ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದರಿಂದ ನೂರು ಶರದ್ಯತುಗಳಿಂದರೆ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಿಂದರ್ಥವು. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂವತ್ಸರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರತ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು.

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕೇ | ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಯೋಧರ್ಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತಲೆದೋರುವ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವು, ಮುಪ್ಪು.

ಜರಸಂ ತನೂನಾಂ—ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ

ಪುತ್ರಾಸೋ ಯತ್ರ ಪಿತರೋ ಭವಂತಿ—ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ—ಯತ್ರ ಚ ಪುತ್ರಾಃ ಪಿತರೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಕ್ಷಿತಾರೋ ಭವಂತಿ | ಯಾವ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಮುಪ್ಪು ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ—let us not become so feeble and infirm as to be as it were, and to require the paternal care of our own sons ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಆಯುಷ್ಯದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಪುತ್ರರಾಗಿರುವವರು (ಪುತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದರಿಂದ) ತಂದೆಗಳಾಗುವದೋ ಅಂತಹ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಸವಾಗಿರುವುದು.

ಆಯುರ್ಗಂತೋಃ— ಕ್ಲೌಪ್ತಸ್ಯಾಯುಷೋ ಗಮನಾತ್ಪೂರ್ವಂ | ಕ್ಲೌಪ್ತವಾದ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಆಯುಃ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಂತಿ—ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇದರ ಕೊನೆಯ ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ವಕ್ರವ್ಯಮ್— ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯತ್ರ—ಯಚ್ಚಬ್ದ. ಸಪ್ತಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಪ್ತಲ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಲ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತೈದಾದೀನಾಮಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಅತ್ವ ಪರರೂಪ. ಋಚಿತುನು. ಘುಮಕ್ಷುತಜ್ ಕುತ್ರ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ರ—ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಫ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಚಕ್ರ+ಃ ಎಂದಿರುವಾಗಿ ಯಣಾದೇಶ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಚೋತಸ್ತಿಜಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರಸಮ್—ಜರಾ ಶಬ್ದ. ಇವಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ ಆನು ಪರವಾದಾಗ ಜರಾಯಾ ಜರಸನ್ಯ-
ತರಸ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜರಸ ಆದೇಶ.

ಪುತ್ರಾಸಃ—ಪುತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಸ ಪರವಾದಾಗ ಅಜ್ಜ ಸೇರಿಸುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಗಾಗಮ.

ಭವಂತಿ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಯತ್ರ ಎಂದು ಹಿಂದೆ
ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್ ಅನುದಾತ್ತ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅಂತಿ) ಅದುಪ
ದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮುಧ್ಯಾ—ಇವಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಡಾ
ಆದೇಶ.

ರೀರಿಷತೆ—ರಿಸ ರುಷ ಹಿಂಸಾಯಾನು ಧಾತು. ಸ್ತೇರಣಾತೋವುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ—ಎಂಬ
ದರಿಂದ ನೆಚ್. **ಪುಗಂತಲಘೂಪಥಸ್ಯ ಚೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಕ್ಕೆ ಗುಣ. **ಸನಾದ್ಯಂತಾ-**
ಧಾತವಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಷಿ ಎಂಬುದು ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ ಲುಜ್
ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಣಿಶ್ರಿದ್ರಿಸ್ತುಭ್ಯಃಕರ್ತರಿ ಚಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೪೮)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಚಜಾದೇಶ. **ಚಜ್**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಧಾತುವಿನ ಪ್ರಥಮೈಕಾಚಿಕ್ಕೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. **ಣೌಚಿಜ್ಯುಸಧಾಯಾ ಹ್ರಸ್ವಃ**—(ಪಾ.ಸೂ.
೭-೪-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಆಗ ಸನ್ನಲ್ಲಘುನಿಚೆಜ್ ಪರೇನಗ್ಲೋಪೇ—(ಪಾ.ಸೂ.
೭-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಜ್ ಪರವಾದ ನೆ ಪರವಾದ ಅಂಗಾವಯವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಲಘು ಪರವಾದುದರಿಂದ
ಸನ್ನದ್ಧಾನ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸನ್ಯತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘೋಽ ಲಘೋಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ ಣೀರನಿಟಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚಜ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಗೆ ಲೋಪ. ಮಾಜ್ ಯೋಗವಿರುವುದ
ರಿಂದ **ನಮಾಜ್ ಯೋಗೇ**—(ಪಾ.ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಜಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಪದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಂತೋಃ—ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಭಾವಲಕ್ಷಣೇಸ್ಥೇಣ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೬)
ಎಂಬುದರಿಂದ (ಗಮನ) ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೋಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಕ್ವಾತೋಸುನ್ ತಸುನಃ**—(ಪಾ. ಸೂ.
೧-೧-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. **ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ
ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಮದಿತಿರ್ಮಾತಾ ಸ ಪಿತಾ ಸ ಪುತ್ರಃ |
 ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಅದಿತಿಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅದಿತಿರ್ಜಾತಮದಿತಿರ್ಜನಿತ್ವಂ || ೧೦ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅದಿತಿಃ ದ್ಯೌಃ | ಅದಿತಿಃ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ | ಅದಿತಿಃ | ಮಾತಾ | ಸಃ | ಪಿತಾ | ಸಃ | ಪುತ್ರಃ |
 ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ | ಅದಿತಿಃ | ಪಂಚ | ಜನಾಃ | ಅದಿತಿಃ | ಜಾತಂ | ಅದಿತಿಃ | ಜನಿತ್ವಂ || ೧೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರೀಶ್ವಾದಿತಿರ್ದೇವತಾಕೇ ಸಶೌ ಹವಿಸೋ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
 ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ನ ತೇ ನಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ | ಅ. ೩-೯ | ಇತಿ ||

ಅದಿತಿರದೀನಾಖಂಡನೀಯಾ ವಾ ಪೃಥಿವೀ ದೇವಮಾತಾ ವಾ ಸೈವ ದ್ಯೌದ್ಯೋತನಶೀಲೋ
 ನಾಕಃ | ಸೈವಾಂತರಿಕ್ಷಮಂತರಾ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರ್ಮಧ್ಯ ಈಕ್ಷ್ಮಮಾಣಂ ವ್ಯೋಮ | ಸೈವ ಮಾತಾ
 ನಿರ್ಮಾತ್ರೀ ಜಗತೋ ಜನನೀ | ಸೈವ ಪಿತೋತ್ಪಾದಕಃ | ತತಶ್ಚ ಸ ಪುತ್ರೋ ಮಾತಾಪಿತೋರ್ಜಾತಃ
 ಪುತ್ರೋಽಪಿ ಸೈವ | ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ದೇವಾ ಅದಿತಿರೇವ | ಪಂಚ ಜನಾ ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಶ್ಚ-
 ತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾಃ | ಯದ್ವಾ | ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸಿ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ |
 ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಕೇ ಚಿತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ
 ಇತ್ಯಾಪಮನ್ಯವಃ | ನಿ. ೩-೭ | ಇತಿ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ ತ್ವೇವಮಾಮ್ನಾತಂ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ವಾ ಏತತ್ಪಂಚ-
 ಜನಾನಾಮುಕ್ತಂ ದೇವಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಾಂ ಸರ್ಪಾಣಾಂ ಚ ಪಿತ್ವಾಣಾಂ ಚ | ಐ. ಬ್ರಾ.
 ೩-೩೧ | ಇತಿ | ತತ್ರ ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಾಮೈಕ್ಯಾತ್ಪಂಚಜನತ್ವಂ | ಏವಂವಿಧಾಃ ಪಂಚ ಜನಾ ಅಸ್ಯದಿತಿರೇವ |
 ಜಾತಂ ಜನನಂ ಪ್ರಜಾನಾಮುತ್ಪತ್ತಿಃ ಸಾಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಜನಿತ್ವಂ ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣಂ ತದಪ್ಯದಿತಿರೇವ | ಏವಂ
 ಸಕಲಜಗದಾತ್ಮನಾದಿತಿಃ ಸ್ತೂಯತೇ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ಯೇನ | ಇತ್ಯದಿತಿವಿಭೂತಿಮಾಚಿಷ್ಟೇ | ನಿ. ೪-೨೩ |
 ಇತಿ || ಅದಿತಿಃ | ದೋ ಅವಖಂಡನೇ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ರಿನಿ ದ್ಯೌತಿಸ್ಯತಿಮಾಸ್ಥಾಂ | ಪಾ. ೭-೪-೪೦ |
 ಇತಿತ್ವಂ | ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇ ತು ದೀರ್ಘ ಕ್ಷಯ ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಿನಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ನ ಇನ್ಮಮಾಸೇಽ-
 ವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸ ಪಿತಾ | ನಿರ್ದಿತ್ಯಮಾನಪ್ರತಿನಿರ್ದಿತ್ಯಮಾನಯೋರೇಕತಾಮಾಪಾದ-
 ಯಂತಿ ಸರ್ವನಾಮಾನಿ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗತಾಮುಪಾದದತ ಇತ್ಯುದ್ವೇಕಲಿಂಗತಯಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವಂ |
 ಜನಿತ್ವಂ | ಜನೇರೌಣಾದಿಕಸ್ತುಸ್ತೃತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ದ್ಯೌಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—
ಅಂತರಿಕ್ಷವು | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ಮಾತಾ—(ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ) ಜನನಿಯು | ಸ ಪಿತಾ—(ಅವಳೇ ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ)
ಜನಕನು | ಸ ಪುತ್ರಃ—(ಅವಳೇ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ) ಮಗನು | ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ—ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೂ |
ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯೇ | ಪಂಚಜನಾಃ—ನಿಷಾದರನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳೂ ಅಥವಾ
ಗಂಧರ್ವರೂ, ಪಿತೃಗಳೂ, ದೇವತೆಗಳೂ, ಅಸುರರೂ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರೂ ಆದ ಐದು ಜಾತಿಯವರೂ | ಅದಿತಿಃ—
ಅದಿತಿಯು | ಜಾತಂ—ಹುಟ್ಟಿರುವುದು | ಅದಿತಿಃ—ಅದಿತಿಯು | ಜನಿತ್ವಂ—(ಮುಂದಕ್ಕೆ) ಹುಟ್ಟುವುದೂ
ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವೂ (ಅದಿತಿಯು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಖಂಡಳಾದ ಅದಿತಿಯು ಸಕಲವಿಶ್ವಕ್ಕೂ ಜನ್ಮದಾತೆಯು. ಅವಳೇ ಜಗಜ್ಜನನಿಯು, ಜಗಜ್ಜನಕನು.
ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುವೂ ಅವಳೇ, ಅದಿತಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಾನವು. ವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾದ ಮತ್ತು ನಿಷಾದರಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೂ ಅವಳೇ. ಅದಿತಿಯೇ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳು, ಅವಳೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು,
ಅವಳೇ ಅಂತರಿಕ್ಷವು, ಅವಳೇ ಸಕಲ ವಿಶ್ವವು, ಅವಳೇ ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕಳು.

English Translation

Aditi is heaven ; Aditi is firmament ; Aditi is mother, father and son ;
Aditi is all the gods ; Aditi is the five classes of men ; Aditi is what is born,
Aditi is what shall be born.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅದಿತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿಃ—ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಅದಿತಿ ದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಹೋಮನಾಡುವ ಯಾಜ್ಞಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ—ಅದಿ-
ತಿರ್ದ್ಯೌರದಿತಿರಂತರಿಕ್ಷಂ ನ ತೇ ವಿಷ್ಣೋ ಜಾಯಮಾನೋ ನ ಜಾತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರು
ವುದು (ಅ. ೨-೮).

ಅದಿತಿಂ—ಅದಿತಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತದ ೨ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರು
ವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಪಂಚ ಜನಾಃ—ಐದು ಜನಾಂಗಗಳು. ಮುಗ್ಧೀದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ಜನಾಂಗಗಳ ವಿಷಯಗಳು
ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨-೨೧ ; ೪-೨೭ ; ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತಾ
೧-೬-೧-೨ ; ಕಾಠಕಸಂಹಿತಾ-೫-೬ ; ೨೨-೬ ; ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ ೪-೨-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತ
ವಾಗಿದೆ. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲದೆ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪಂಚಮಾನುಷಾಃ

(ಮು. ಸಂ. ೮-೯-೨) ಜನಾಃ (ಮು. ಸಂ. ೩-೩೭-೯ ; ೩-೫೯-೮ ; ೬-೧೪-೪ ; ೮-೩೨-೨೨ ; ೯-೬೫-೨೩ ; ೯-೯೨-೩ ; ೧೦-೪೫-೬ ;) ಕೃಷ್ಣಯಃ (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೧೦ ; ೩-೫೩-೧೬ ; ೪-೩೮-೧೦) ೧೦-೬೦-೪ ; ೧೦-೧೧೯-೬ ;) ಕ್ಷಿತಯಃ (ಮು. ಸಂ. ೧-೭-೯ ; ೧-೧೭೬-೩ ; ೫-೩೫-೨ ; ೬-೪೬-೭ ; ೭-೭೫-೪ ; ೭-೭೯-೧) ಚರ್ಷಣ್ಯಃ (ಮು. ಸಂ. ೫-೮೬-೨ ; ೭-೧೫-೨ ; ೯-೧೦೧-೯) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು—ಪಂಚಜನರೆಂದರೆ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅನು, ದ್ರುಹ್ಯ, ಯದು, ತುರ್ವಶ, ಪುರು ಎಂಬ ಐದು ಆರ್ಯಜನಾಂಗಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಇವರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಮು. ಸಂ. ೧-೧೦೮-೮ ; ೮-೧೦-೫ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವರು. ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೧೩-೫-೪-೧೪) ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ (ಐ. ಬ್ರಾ. ೮-೨೩) ಈ ಪಂಚಜನರು ಭರತರೆಂಬುವರ ವೈರಿಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.

ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನಿಷಾದಪಂಚಮಾಃ ಎಂದೂ, ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾಃ ಎಂದೂ ವೆಂಕಟಮಾಧವರು—ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪಂಚಾನಾಂ ಕ್ಷಿತೀನಾಂ ನಿವಸತಾಂ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತಿ ಪಂಚತ್ವಂ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಪಂಚಜನಾಃ ಎಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ, ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಐದು ಜಾತಿಯ ಜನರೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿನಾಲ್ಕುವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದಿರುವ ಮತ್ತು ವ್ಯುಗಗಳ ಬೇಟೆಯಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸುವ ಜನರೆಂದರ್ಥವು. ಈ ದೇಶದ ಪೂರ್ವನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಗೊಂಡರು, ಕೋಲರು, ಭಿಲ್ಲರು ಮೊದಲಾದವರು ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಇವರು ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈಗಲೂ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾಗರಿಕರಂತೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವರು. ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಒಂದೆರಡು ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ—

ತದದ್ಯ ವಾಚಃ ಪ್ರಥಮಂ ಮಸೀಯ ಯೇನಾಸುರಾ ಅಭಿ ದೇವಾ ಅಸಾಮ |

ಉರ್ಜಾವ ಉತ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ಪಂಚಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೪)

ಪಂಚ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಂತಾಂ ಗೋಜಾತಾ ಉತ ಯೇ ಯಜ್ಞಿಯಾಸಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೩-೫)

ಸದ್ಯಶ್ಚಿದ್ಯಃ ತವಸಾ ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ಜ್ಯೋತಿಷಾಸಸ್ತತಾನ ||

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೭೮-೩)

ಈ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ಜನಾಃ ಮತ್ತು ಪಂಚಕೃಷ್ಣೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ಮರು ತಮ್ಮ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು—

ಪಂಚ ಜನಾ ಮಮ ಹೋತ್ರಂ ಜುಷಧ್ವಂ ಗಂಧರ್ವಾಃ ಪಿತರೋ ದೇವಾ ಅಸುರಾ ರಕ್ಷಾಂಸೀತ್ಯೇಕೇ | ಚತ್ವಾರೋ ವರ್ಣಾ ನಿಷಾದಃ ಪಂಚಮ ಇತ್ಯಾಸಮನ್ಯವಃ | ನಿಷಾದಃ ಕಸ್ಮಾನ್ನಿಷದನೋ ಭವತಿ ನಿಷಣ್ಣಮಸ್ಮಿನ್ ಪಾಸಕಮಿತಿ ನೈರುಕ್ತಾ ಇತಿ || (ನಿ. ೩-೮)

ಎಂದರೆ ಪಂಚಜನನೇವರೆ ಗಂಧರ್ವರು, ಪಿತೃಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರರು, ರಾಕ್ಷಸರು ಎಂದು ಐದು ವಿಧ ಜನರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕುವರ್ಣದವರೂ ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಬೇಡರಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರೂ ಸೇರಿ ಐದು ವಿಧ ಜನರೆಂದು ಉಪಮನ್ಯು ಮುಂತಾದವರ ಮತವು. ಇದನ್ನೇ ಸಾಯಣರು ಅನುಮೋದಿಸಿರುವರು. ನಿಷಾದರೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವರು ಅಥವಾ ಇವರಲ್ಲಿ ಪಾಪವು ತುಂಬಿರುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು ನಿಷಾದರೆಂದು ನೈರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಅನು, ದ್ರುಹ್ಯ, ಯದು, ತುರ್ವಶ, ಪುರು ಎಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ಐದು ಆರ್ಯ ಜನಾಂಗಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಪಂಚ ಜನಾಃ—ಐದು ಸುಂಗಡಗಳು (tribes) ಎಂದು ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಹೇಗಾದರೂ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಾದ ಯಾಸ್ಮರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದವಿದ್ದಿತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾಕವಗಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅದಿತಿಃ—ದೋ ಅನಖಂಡನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತಿಸ್ಯತಿಸ್ಮಾ ಮಿತ್ತಿಕಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ಯ. ಯಾಸ್ಮರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಸ್ವಯೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಹ್ರಸ್ವ. ನ ದಿತಿಃ ಅದಿತಿಃ. ನೌ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ ಪಿತಾ—ಇಲ್ಲಿ ಸಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದು. ದೇವನಾತಾ ಇತ್ಯಾದಿ. ಅದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಗಿದೆ. ಆಗ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾ ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಆಶಂಕೆಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಜ್ಞರು ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಪ್ರತಿನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಯೋರೇಕತಾಮಾಪಾದಯಂತಿ ಸರ್ವನಾಮಾನಿ ಪರ್ಯಾಯೇಣ ತಲ್ಲಿಂಗತಾಮುಪಾದತ್ತೇ ಇತಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗತಯಾ ಪುಲ್ಲಿಂಗತ್ವಮ್. ಸರ್ವನಾಮಶಬ್ದಗಳು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಧೇಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಆಗ ವಿನಶ್ವಾಧೀನವಾಗಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ವಿಧೇಯಲಿಂಗವೂ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯಲಿಂಗವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಜನಿತ್ವಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾಯುರ್ಭಾವನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕವಾದ ತ್ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಋಜುನೀತೀತಿ ನವರ್ಚಂ ಪಷ್ಕಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಷ್ಕಂ | ಅತ್ರಾನುಕ್ರಮ್ಯತೇ | ಋಜು-
ನೀತೀ ನವ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಪುಬಿತಿ | ಪೂರ್ವತ್ರ ವೈಶ್ವದೇವಂ ತ್ವಿತ್ಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ತುಹ್ಯಾದಿಸರಿಭಾಷ-
ಯೇದಮಸಿ ಸೂಕ್ತಂ ಬಹುದೇವತಾಕಂ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ | ಚಾತುರ್ವಿಂಶಿಕೇಂದನಿ
ಪ್ರಾತಃಸವನೇ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಯ ಋಜುನೀತೀ ನ ಇತ್ಯೇಷಾರಂಭಣೀಯಾ | ಚತುರ್ವಿಂಶ ಇತಿ ಖಂಡೇ
ಸೂತ್ರತಂ | ಋಜುನೀತೀ ನೋ ವರುಣ ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ಸರಿ | ಆ. ೨-೨ | ಇತಿ || ಅಹರ್ಗಣೇಷು
ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ವಹಃಸ್ಯೇಷಾರಂಭಣೀಯಾ ಶಂಸನೀಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆರಂಭಣೀಯಾಃ ಪರ್ಯಾ-
ಸಾನ್ಯದ್ವಿತೋಹರಹಃ ಶಸ್ಯಾನೀತಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಟೇವ | ಆ. ೨-೧ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬುವುದು ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.
ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವುವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ಋಜು
ನೀತೀ ನವ ಗಾಯತ್ರಮಂತ್ಯಾನುಷ್ಪುಬಿತಿ—ಎಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತುಗಳಿರುವ ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ
ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಎಂಟುಮುಕ್ತುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನವು, ಕೊನೆಯ ಮುಕ್ತು ಅನುಷ್ಪುಶ್ಚ ಭಂದಸ್ಸವು ಎಂದು
ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೂ ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಯಜ್ಞದ
ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತಃಸವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರಾವರುಣಮಂತ್ರಪಠನವನ್ನು ಋಜುನೀತೀ ಎಂಬ
ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಆರಂಭಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಚತುರ್ವಿಂಶೀ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಋಜುನೀತೀ
ನೋ ವರುಣ, ಇಂದ್ರಂ ವೋ ವಿಶ್ವತಸ್ಸರಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೨) ಮತ್ತು ಅಹ
ರ್ಗಣವೆಂಬ ಯಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ದಿವಸದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಈ ಮುಕ್ತಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮಂತ್ರ
ಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಣೀಯಾಃ ಪರ್ಯಾಸಾನ್ಯದ್ವಿತೋ ಅಹರಹಃ
ಶಸ್ಯಾನೀತಿ ಹೋತ್ರಕಾ ದ್ವಿತೀಯಾದಿಷ್ಟೇವ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೧)

|| ಓಂ ||

ಸೂಕ್ತ—೯೦

|| ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೦ ||

|| ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ—೧೨, ೧೪ ||

|| ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತುಂಜ್ಞಿ— ೯ ||

|| ಮುಷಿಃ—ಗೋತಮೋ ರಾಶೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ—ವಿಶ್ವೇದೇವಾಃ |

|| ಛಂದಃ—೧-೮ ಗಾಯತ್ರೀ | ೯. ಅನುಷ್ಪುಶ್ಚ |

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಯಜುನೀತೀ ನೋ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ನಯತು ವಿದ್ವಾನ್ ।

ಅರ್ಯಮಾ ದೇವೈಃ ಸಜೋಷಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಠಃ

ಯಜುಃ ನೀತೀ । ನಃ । ವರುಣಃ । ಮಿತ್ರಃ । ನಯತು । ವಿದ್ವಾನ್ ।

ಅರ್ಯಮಾ । ದೇವೈಃ । ಸಃ ಜೋಷಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ । ಮಿತ್ರಕ್ಕೆ ವರುಣಕ್ಕೆ ವಿದ್ವಾನ್ ನೇತವ್ಯಮುತ್ತಮಂ ಸ್ಥಾನಂ ಜಾನನ್ ನೋಽಸ್ಮಾನ್, ಯಜುನೀತೀ ಯಜುನೀತ್ಯಾ ಯಜುನಯನೇನ ಕೌಟಿಲ್ಯರಹಿತೇನ ಗಮನೇನ ನಯತು । ಅಭಿಮತಂ ಫಲಂ ಪ್ರಾಪಯತು । ತಥಾ ದೇವೈರನ್ಯೈರಿಂದ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಜೋಷಾಃ ಸಮಾನಪ್ರೀತಿರರ್ಯಮಾಹೋರಾತ್ರವಿಭಾಗಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚಾ ಸ್ಮಾನ್ಯಜುಗಮನೇನಾಭಿಮತಂ ಸ್ಥಾನಂ ಪ್ರಾಪಯತು ॥ ಯಜುನೀತೀ । ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ॥

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಮಿತ್ರಃ—(ಅಹರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನೂ । ವರುಣಃ—(ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಾದ) ವರುಣನೂ । ವಿದ್ವಾನ್—(ನಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಂಡು । ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು । ಯಜುನೀತೀ—ನೇರವಾದ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ । ನಯತು—(ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟ ಫಲವನ್ನು) ಸೇರಿಸಲಿ (ಹಾಗೆಯೇ) । ದೇವೈಃ—ಇತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ । ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನವಾದ ಸಂತೋಷವುಳ್ಳು । ಅರ್ಯಮಾ—ಅರ್ಯಮದೇವನೂ ಸಹ (ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ) ॥

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಅಹರಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನೂ ನಮ್ಮ ಗಮ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಲಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಅಹೋರಾತ್ರವಿಭಾಗಕರ್ತನಾದ ಅರ್ಯಮದೇವನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಅಭೀಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಿ.

English Translation

May Varuna, the wise Mitra and Aryaman accompanied with other gods lead us by straight paths.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಮಜುನೀತೀ—ಕೌಟಿಲ್ಯರಹಿತೇನ ಗಮನೇನ | ಮೋಸ, ವಂಚನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಲ್ಲದ ನ್ಯಾಯವಾದ ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂದ

ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ

ವರುಣಃ ಮಿತ್ರಃ—ಮಿತ್ರನು ಹಗಲಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ವರುಣನು ರಾತ್ರ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಮೈತ್ರಂ ನಾ ಅಹಃ | ನಾರುಣೇ ರಾತ್ರಿಃ ಎಂದು ತೈ. ಬ್ರಾ. ಶ್ರುತಿವಚನವಿರುವುದು.

ಆರ್ಯಮಾ—ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು. ಈ ದೇವತೆಯು ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡುವ ವನೆಂದು ಹೇಳುವರು.

ಸಜೋಷಾಃ—ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಃ ಅಥವಾ ದೇವೈಃ ಸಹ ಸಂಪ್ರಿಯಮಾಣಃ | ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಜುನೀತೀ—ಮಜುನೀತಿ ಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಯತು—ನೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ನೋನಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ತು ಆದೇಶ. ಶವ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕೆಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. **ತಿಜ್ಞತಿಜಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಹಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ವಿದೇಃಶತುರ್ವಸುಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯನಿಗೆ ವಸು ಆದೇಶ. ವಿದ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಸಂತಸ್ಯ ಚಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಉಗಿದಚಾಂ ಸ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. **ಹಲ್ ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. **ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಸಕಾರ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ವಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಜೋಷಾಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅಸನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಘಃ ಜೋಷಃ

(ಪ್ರೀತಿಃ) ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸಜೋಷಾಃ ಗತಿಕಾರಲೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತೇ ಹಿ ವಸ್ತೋ ವಸವಾನಾಸ್ತೇ ಅಪ್ರಮೂರಾ ಮಹೋಭಿಃ |
ವ್ರತಾ ರಕ್ಷಂತೇ ವಿಶ್ವಾಹಾ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತೇ | ಹಿ | ವಸ್ತಃ | ವಸವಾನಾಃ | ತೇ | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಮಹಃ | ಭಿಃ |
ವ್ರತಾ | ರಕ್ಷಂತೇ | ವಿಶ್ವಾಹಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ತೇ ಹಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾ ಮಿತ್ರಾದಯೋ ವಸ್ತೋ ವಸುನೋ ಧನಸ್ಯ ವಸವಾನಾ ವಾಸಕಾ ಅಚ್ಛಾದ-
ಯಿತಾರಃ | ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ಭನೇನಾಚ್ಛಾದಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತೇ ಮಿತ್ರಾದಯೋಽಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂ-
ರ್ಛಿತ್ಯಾ ಅಮೂಢಾಃ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಃ ಸಂತೋ ಮಹೋಭಿರಾತ್ಮೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿರ್ವಿಶ್ವಾಹಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಹಾನಿ |
ಅತ್ಯಂತಸಂಯೋಗೇ ದ್ವಿತೀಯಾ | ಸರ್ವೇಷ್ವಸ್ಯಹಸ್ಸು ವ್ರತಾ ವ್ರತಾನಿ ಜಗನ್ನಿರ್ವಾಹರೂಪಾಣಿ ಸ್ವಕೀ-
ಯಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ರಕ್ಷಂತೇ | ಪಾಲಯಂತಿ || ವಸ್ತಃ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾನ್ನಮಭಾವೇ
ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾವಚನಮಿತಿ ಘೋರ್ಜಾತೀತಿ ಗುಣಸ್ಯ ವಿಕಲ್ಪನಾದಭಾವೇ ಯಣಾದೇಶಃ |
ವಸವಾನಾಃ | ವಸ ಅಚ್ಛಾದನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತೆಣ್ಯರ್ಥಾಲ್ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಗಭಾವಃ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ತ್ಯಾ ಮಕಾರಸ್ಯ ವಕಾರಃ | ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹ-
ಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣೋ ಭಾವೇ ಕ್ವಿಪ್ | ರಾಲ್ಲೋಪ ಇತಿ ಛಕಾರಲೋಪಃ |
ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಮೂಃ ಪ್ರಮೂಃ | ತತೋ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋ ರಃ | ರೋ ರಿ | ಪಾ. ೮-೩-೧೪ | ಇತಿ
ರೇಫಲೋಪಃ | ನ ಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರಾಃ | ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಕ್ಷಂತೇ | ರಕ್ಷ
ಪಾಲನೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ತಚ್ ||೨

॥ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ॥

ತೇ ಹಿ—ಆ ಮಿತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಾದರೋ, | ವಶ್ಯಃ—ಧನದ (ಧನವನ್ನು) | ವಸವಾನಾಃ—(ಪ್ರಪಂಚ ಕೈಲ್ಲಾ) ಆಚ್ಛಾದನಮಾಡುವವರಾಗಿ (ಹರಡುವವರಾಗಿ)ದ್ದಾರೆ. | ತೇ—ಆ ಮಿತ್ರಾದಿಗಳು | ಅಸ್ರಮೂರಾಃ—ಅನಾದರಣೆಯಿಲ್ಲದೇ, | ಮಹೋಭಿಃ—ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ | ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಎಲ್ಲಾ ದಿನಗಳಲ್ಲೂ | ವ್ರತಾ— (ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ವಹಣರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ರಕ್ಷಂತಿ—ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಪಂಚಕೈಲ್ಲಾ ಧನವನ್ನು ಹಂಚುವವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕರ್ತವ್ಯಲೋಪವಿಲ್ಲದೇ ತಮ್ಮ ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ವಹಣರೂಪದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪಾಲಿಸಿ ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ.

English Translation

For, they are the distributors of wealth over the world ; and never heedless, discharge their duties every day.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ತೇ—ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಿತ್ರ ವರುಣ, ಅರ್ಯಮಾ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳು.

ವಶ್ಯಃ ವಸವಾನಾಃ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ವಸಧಾತುವಿಗೆ ಹರಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಧನಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡುವವರು ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಜಮಾನರಾದಿಜನರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ಅವರವರ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೊಡುವವರು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಸ್ರಮೂರಾಃ—ಮುಚ್ಚಾ ನೋಹಸಮುಚ್ಚಾಯಯೋಃ | ನೋಹವಿಲ್ಲವ, ಮೂಡರಲ್ಲವ, ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರಾವ.

ಮಹೋಭಿಃ—ಅತ್ಯೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ | ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ.

ವ್ರತಾ—ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ಎಲ್ಲಾ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ.

॥ ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ವಶ್ಯಃ . ವಸು ಶಬ್ದ ಉಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ವಸುನಃ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇತೋಽಪಿ ವಿಭಕ್ತೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಸಾದಿಷು ಛಂದಸಿ ವಾ ವಚನಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಘೋರ್ಜಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಗುಣವೂ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ ಇತೋಽಯಣಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಯಣಾದೇಶ,

ವಸವಾನಾಃ—ವಸ ಆಚ್ಛಾದನೇ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವಿತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲಡರ್ಥವಲ್ಲ ಶಾನಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಅದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಸ+ಆನ ಎಂದಿರುವಾಗ **ಆನೇಮುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗೆಕ್ಕೆ ಮುಕಾಗಮ. ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚ ನಾಂತರೂಪ.

ಅಪ್ರಮೂರಾಃ—ಮುರ್ಛಾ ಮೋಹಸಮುಚ್ಛ್ರಾಯಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ವಿಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. **ರಾಲೋಪಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ರೇಫದ ಪರದ ಭಕಾರವಕಾರಗಳಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್, ಝಲಾದಿಯಾದ, ಅನುನಾಸಿಕಾದಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಲೋಪ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕ್ವಿಪ್ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರಕೃಷ್ಣಾ ಮೂಃ ಪ್ರಮೂಃ ಪ್ರಮೂ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾದ ರ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೇಫಕ್ಕೆ ರೇಫ ಪರವಾದುದರಿಂದ **ರೋರಿ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ನ ಪ್ರಮೂರಾ ಅಪ್ರಮೂರಾಃ ಎಂಧು ನಜಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ **ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಸಿಗೆ ಶಿ ಅದೇಶ. **ಶೇಶ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಂ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ರಕ್ಷಂತೇ—ರಕ್ಷ ವಾಲನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಯನೇಸದಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಜಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾಹಾ—ವಿಶ್ವಾಸಿ ತಾನಿ ಅಹಾನಿ ಚ ವಿಶ್ವಾಹಾನಿ. **ಶೇಶ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾ ||

ತೇ ಅಸ್ತ್ರಿಭ್ಯಂ ಶರ್ಮ ಯಂಸನ್ನಮೃತಾ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ।

ಬಾಧಮಾನಾ ಅಸ ದ್ವಿಷಃ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತೇ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ | ಶರ್ಮ | ಯಂಸನ್ | ಅಮೃತಾಃ | ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ |
ಬಾಧಮಾನಾಃ | ಅಸ | ದ್ವಿಷಃ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಮೃತಾ ಅಮರಣಧರ್ಮಾಣಸ್ತೇ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಭ್ಯೋಽಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮನುಷ್ಯಾತ್ಯಭ್ಯಃ ಶರ್ಮಾಮೃತಲಕ್ಷಣಂ ಸುಖಂ ಯಂಸನ್ | ಯಚ್ಚಂತು | ಪ್ರಯಚ್ಚಂತು | ಕಿಂ
ಕುರ್ವಂತಃ | ದ್ವಿಷೋಽಸ್ಮದೀಯಾನ್ಪಾಲಕ್ಷಣಾನ್ ಶತ್ರುನಶಬಾಧಮಾನಾಃ ವಿನಾಶಂ ಪ್ರಾಪಯಂತಃ ||
ಯಂಸನ್ | ಯಮ ಉಪರಮೇ | ಲೇಟ್ವಿಡಾಗಮಃ | ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟೀತಿ ಸಿಪ್ | ಅಮೃತಾಃ | ಮೃತಂ
ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಮೃತಾಃ | ನೆಚ್ಚೋಃ ಜರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಸದಾದ್ಯು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ | ತೇ—ಆ ದೇವತೆಗಳು | ದ್ವಿಷಃ— (ನಮ್ಮ ಪಾಪಿಷ್ಯರಾದ) ಶತ್ರು
ಗಳನ್ನು | ಅಸ ಬಾಧಮಾನಾಃ—ನಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತ | ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ—ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—
ನಮಗೆ | ಶರ್ಮ—(ಮರಣರಹಿತವಾದ) ಸುಖವನ್ನು | ಯಂಸನ್—ಕೊಡಲಿ. |

|| ಛಾನಾರ್ಥ ||

ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಮರಣರಹಿತರು. ನಾನೆಲ್ಲಾ ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು. ಆದರೆ ದುಷ್ಟ
ರಾದ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಾಶಗೊಳಿಸಿ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಮರಣರಹಿತವಾದ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ.

English Translation

May they, who are immortal, bestow upon us mortals, happiness driving
away our enemies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಈ ಮುಕ್ತೆನ ಅರ್ಥವು ಸುಲಭವಾಗಿರುವುದು. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ತೊಡಕುಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಅಭಿಪ್ರಾಯವು
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಶರ್ಮ—ಸುಖ ಅಥವಾ ಗೃಹ.

ಅಮೃತಾಃ—ಮರಣರಹಿತರಾದ ಮಿತ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳು.

ಮರ್ತ್ಯೇಭ್ಯಃ ಅಸ್ತುಭ್ಯಂ—ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮಗೆ.

ಅಪ ಬಾಧಮಾನಾಃ—ನಾಶವಾಗುವವರು, ಓಡಿಸುವವರು, ಹಿಂಸಿಸುವವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಂಸನ್—ಯನು ಉಪರನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ ಪ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ.
ಸಿಬ್ಬಹುಲಂ ಲೇಟಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಪ್. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯತಕಾರ
ಲೋಪ. ನಶ್ವಾಪದಾಂತಸ್ಯಝಲಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ
ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಾಃ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃತಂ ಮರಣಂ ಯೇಷಾಂ
ನಾಸ್ತಿತಿ ಅಮೃತಾಃ ನೆಚ್ಚೋ ಜರಮರಮಿತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರ
ಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಷಃ—ದ್ವಿಷ ಅಪ್ರೀತೌ ಧಾತು. ಸತ್ಸೂದ್ವಿಷ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೩ ||

— : ೦ : —

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ

ವಿ ನಃ ಪಥಃ ಸುವಿತಾಯ ಚಿಯಂತ್ವಿಂದ್ರೋ ಮರುತಃ |

ಪೂಷಾ ಭಗೋ ವಂದ್ಯಾಸಃ || ೪ ||

ಽದೃಶಃ

ವಿ | ನಃ | ಪಥಃ | ಸುವಿತಾಯ | ಚಿಯಂತು | ಇಂದ್ರಃ | ಮರುತಃ |

ಪೂಷಾ | ಭಗಃ | ವಂದ್ಯಾಸಃ || ೪ ||

ಸಾಯಾಭಾಷ್ಯಂ

ವಂದ್ಯಾಸಃ ಸರ್ವೈರ್ವಂದನೀಯಾಃ ಸ್ತೋತವ್ಯಾ ನಮಸ್ಕರ್ತವ್ಯಾ ವೇಂದ್ರಾದಯೋ ದೇವಾ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಥೋ ಮಾರ್ಗಾನ್ವಿ ಜಿಯಂತು | ವಿಚಿನ್ವಂತು | ಅಶೋಭನೇಭ್ಯೋ ಮಾರ್ಗೇಭ್ಯಃ
ಸಕಾಶಾತ್ಪ್ರೈಥಕ್ಯವಂತು | ಕಿಮರ್ಥಂ | ಸುವಿತಾಯ ಸುಷ್ಮು ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಾಯ ||
ಪಥಃ | ಶಸ ಭಸ್ಯ ಟೀಲೋಪ ಇತಿ ಟೀಲೋಪಃ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಶಸ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುವಿ-
ತಾಯ | ಇನ್ ಗತಾವಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ತನ್ವಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖಾನಮಿತ್ಯು-
ವಜ್ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾಂ-
ತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಿಯಂತು | ಚಿಜ್ ಚಯನೇ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಇಯಜ್ |
ಸಾದಾದಿತ್ಯಾನ್ವಿ ಘಾಶಾಭಾವಃ | ವಂದ್ಯಾಸಃ | ವದಿ ಅಭಿವಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ |
ಈಡವಂದವೃಶಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತ ಇತ್ಯಾಮ್ಯದಾತ್ತತ್ವಂ | ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಂದ್ಯಾಸಃ—(ಸಕಲರಿಂದಲೂ) ವಂದಿಸಲ್ಪಡಲು ಅರ್ಪರಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನೂ | ಮರುತಃ—
ಮರುತ್ತುಗಳೂ | ಪೂಷಾ—ಪೂಷದೇವನೂ | ಭಗಃ—ಭಗದೇವನೂ ಸಹ | ಸುವಿತಾಯ—(ನಮ್ಮ ಅಭಿಷ್ಟ
ವಾದ) ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಪಥಃ ವಿಚಿಯಂತು—(ಕೆಟ್ಟ ದಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ)
ಸನ್ಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಲಿ. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರನೂ, ಮರುತ್ತುಗಳೂ, ಪೂಷನೂ, ಭಗದೇವನೂ ಸಹ ನಮ್ಮ
ಇಷ್ಟಾರ್ಥವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಸಾಧನೆಗಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೆಟ್ಟದಾರಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ನಮಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಲಿ.

English Translation

May the adorable Indra, the Maruts, Pushan, and Bhaga, so direct
our path that they may lead to the attainment of our welfare.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವಂದ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಾಚೀನಪ್ರಯೋಗವು. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವವರು.

ಸುವಿತಾಯ—ಸುಷ್ಮು ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಾಯ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಫಲಾಯ | ನಮಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವುದಕ್ಕೆ
ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ.

ವಿಚಿಯಂತು—ಚಿಜ್ ಚಯನೇ | ವಿಚಿನ್ವಂತು | ಅಶೋಭನೇಭ್ಯೋ ಮಾರ್ಗೇಭ್ಯಃ ಸಕಾಶಾ-
ತ್ಪ್ರೈಥಕ್ಯವಂತು | ಬೇರೊಡನಿ ಎಂದರೆ ಕೆಟ್ಟದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗದಿರುವಂತೆಯೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಒಳ್ಳೆಯದಾಂ-
ಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಲಿ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕ ||

ಪಥಃ—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಶಸಪರವಾದಾಗ ಭಸ್ಯಟೀಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ.
೭-೧-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಟಿಗೆ (ಇನ್) ಲೋಪಃ. ಅನುದಾತ್ತವಾದ ಶಸ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ (ಇಕಾರ)

ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವಿತಾಯ—ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಸುಷ್ಮ ಇತಃ ಸುವಿತಃ ತನ್ನಾದೀನಾಂ ಛಂದಸಿ ಬಹುಲಮುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಸುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಉವಜಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಯಂತು—ಚಿಣ್ ಚಯನೇ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಉತ್ತ. ಅಂತಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ರು) ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜಾತ್ಯಾಗುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚಿ ಶ್ರುಧಾತುಭ್ರುವಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇಯಬಾದೇಶ. ಸಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂದ್ಯಾಸಃ—ವದಿ ಅಭಿನಾದನಸ್ತುತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಋಹಲೋಃ ಣ್ಯತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುನಾಗಮ. ವಂದ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಡವಂದವ್ಯಶಂಸದುಹಾಂ ಣ್ಯತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನ ಜಸ್ ಪರನಾದಾಗ ಅಜ್ಜಸೇರಸುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಅಸುಕಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುಕ್ತವಿಸರ್ಗ. ವಂದ್ಯಾಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ||೪||

:೦:

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಅಗ್ರಾಃ ಪೂಷನ್ವಿಷ್ಟವೇವಯಾವಃ |

ಕರ್ತಾ ನಃ ಸ್ವಸ್ತಿಮತಃ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ | ನಃ | ಧಿಯಃ | ಗೋಽ ಅಗ್ರಾಃ | ಪೂಷನ್ | ವಿಷ್ಟೋ ಇತಿ | ಏವಽ ಯಾವಃ |

ಕರ್ತ | ನಃ | ಸ್ವಸ್ತಿ | ಮತಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮೇ ಸಂತಿ ಚತ್ವಾರ್ಯತಿರಿಕ್ತೋಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರ ಚತುರ್ಥೇಚ್ಛಾನ್ವಾಕಾತಿ-
ರಿಕ್ತೋಕ್ತ ಉತ ನೋ ಧಿಯ ಇತ್ಯೇಷಾನುರೂಪತೃಚಸ್ಯ ವೈಕಲ್ಪಿಕೇ ತೃತೀಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ |
ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಆಗ್ರಾ ಇತಿ ನಾನುರೂಪಸ್ಯೋತ್ತಮಾ | ಅ. ೯-೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಪೂರ್ವ ಪೋಷಕ ದೇವ ಹೇ ವಿಸ್ವೋ ವ್ಯಾಪನಶೀಲ ದೇವ ಹೇ ಏವಯಾವಃ | ಏವೈರ್ಗಂ-
ತ್ಯಭಿರಶ್ವಿಯಾರ್ತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯೇವಯಾನಾ ಮರುದ್ಗಣಃ | ಹೇ ಮರುದ್ಗಣ ತೇ ಸರ್ವೇ ಯೂಯಂ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಧಿಯೋಽಪ್ತೋರ್ಯಾಮಲಕ್ಷಣಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಗೋಆಗ್ರಾಃ ಪಶ್ಚಗ್ರಾಣಿ ಪಶುಪ್ರಮುಖಾ-
ಸ್ಯಸ್ಮತ್ಪ್ರಕಾಶಾವ್ಪ್ರಪ್ಪಿಃ ಪಶುಭಿಯುಕ್ತಾನಿ ಕರ್ತವಃ | ಕುರುತ | ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮಕರ್ಮಣಶ್ಚ
ಪಶುಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುತ್ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಶವಃ ಪ್ರಪ್ರೇವ ಭ್ರಶೀರನ್ ಸ ಏತೇನ ಯಜೇತ |
ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೧೪-೨ | ಇತಿ | ಉಶಾಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ಸ್ವಸ್ತಿಮತೋಽವಿನಾಶಿನಃ ಕುರುತ ||
ಏವಯಾವಃ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣ್ಯೇಜ್ಞಭ್ಯಾಂ ವನ್ನಿತಿ ವಸ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಸ್ಮಿನ್ನಪಪದೇ ಯಾ ಪ್ರಾಪಣ
ಇತ್ಯಸ್ಮಾದಾತೋ ಮನಿನ್ನಿತಿ ವನಿಪ್ | ಸಂಬುದ್ಧೌ ವನ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೮-೩-೧-೧ | ಇತಿ
ವಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಪೂರ್ವ— ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ | ವಿಸ್ವೋ— ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ | ಏವಯಾವಃ— ಆಶ್ವವಾಹಕ
ರಾದ ಮರುತ್ತುಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಧಿಯಃ—(ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮರೂಪವಾದ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಗೋಆಗ್ರಾಃ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ) ಪಶುಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಸೇರಿಸಿಕೊಡುವುವುಗಳನ್ನಾಗಿ | ಕರ್ತವಃ— ಮಾಡಿ | ಉತ—
ಮತ್ತು | ನಃ— ನಮ್ಮನ್ನು | ಸ್ವಸ್ತಿಮತಃ—ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ (ಮಾಡಿ)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಪೂಷದೇವನೇ, ಎಲೈ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಎಲೈ ಮರುತ್ತುಗಳೇ, ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಮ್ಮ ಅಪ್ತೋ
ರ್ಯಾಮ ರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಸಾರ್ಥಕಗಳಾಗಬೇಕು. ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ
ಕಳೆಮಹೋಗಿರುವ ಹೆಸುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ. ಮತ್ತು
ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲ ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ.

English Translation

Pushan, Vishnu, Maruts, make our rites restorative of our cattle; make
us prosperous.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅತಿರಿಕ್ತೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಚ್ಛಾವಾಕನೆಂಬ ಮತ್ತಿಜನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉತ ನೋ ಧಿಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಆ

ಖುತ್ವಜನು ಪಠಿಸುವ ಅನುದೂಷವಾದ ತೃಚದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ತನ್ನಾಗಿ ವೈಕಲ್ಪಿಕವಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಾನಶ್ಚೌತಸೂತ್ರದ ಉತ ನೋ ಧಿಯೋ ಗೋಆಗ್ರಾ ಇತಿ ನಾನುರೂಪಸ್ಯೋತ್ತಮಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ. ೯-೧೧).

ಧಿಯಃ—ಇಲ್ಲಿ ಧೀಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ನಿ. ೩-೯) ಧಿಯಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳು, ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮಗಳು.

ಗೋಆಗ್ರಾಃ— ಗಾವೋಽಗ್ರೇ ಯಾಸಾಂ ತಾ ಗೋ ಆಗ್ರಾಃ ಧಿಯಃ | ಗೋಲಾಭಫಲಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮಕರ್ಮಣಶ್ಚ ಪಶುಸ್ರಾಸ್ತಿಹೇತುತ್ವಮಾಮ್ನಾಯತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಕವಃ ಪ್ರಪ್ರೇವ ಭ್ರಗಂಶೇರನ್ | ಸ ಏತೇನ ಯಜೇತ (ತೈ. ಬ್ರಾ. ೨-೨-೧೪-೨) ಗೋಲಾಭವೇ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾಗಿ ವುಳ್ಳ ಕರ್ಮ ಎಂದರೆ ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳು ಎಂದರ್ಥವು ಈ ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮವೆಂಬ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪಶುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೈ. ಬ್ರಾ. ವಚನವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪೂಜನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ನಾವು ಪಶುಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಅಪ್ತೋರ್ಯಾಮ ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಲಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಪೂಷನ್, ವಿಷ್ಣೋ—ಪೋಷಕ, ವ್ಯಾಪನಶೀಲ | ಸರ್ವರನ್ನು ಪೋಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಈ ದೇವನನ್ನು (ದ್ರಾವಿಡಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು) ಪೂಷನೆಂದೂ, ವಿಷ್ಣುವು ಸರ್ವರನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಇರುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು.

ಏವಯಾವಃ—ಇಣ್ ಗತೌ | ಏವೈಗಂತ್ಯಭಿರಶ್ವೈರ್ಯಾತಿ ಗಚ್ಛತ್ಯೇವಯಾವಾ ಮರುದ್ಗಣಃ | ಗಮನಶೀಲವಾದ ವೃಷತ್ಯಃ ಎಂಬ ಆಶ್ವಗಳಿಂದ ರಥದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ಏವಯಾವಃ ಎಂದರೆ ಮರುದ್ಗಣವು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಸ್ತಸ್ತಿಮತಃ—ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವರನ್ನಾಗಿ, ಪುಂಗಳವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ. ಈ ಶಬ್ದವು ನಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಆಗ್ರಾಃ— ಸರ್ವತ್ರ ವಿಭಾಷಾ ಗೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏವಯಾವಃ— ಇಣ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇಣ್‌ಶೀರ್ಷ್ಠಾಭ್ಯಾಂ ವನ್ (ಉ.ಸೂ. ೧-೧೫೦)—ಎಂಬುದರಿಂದ ವನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಏವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ, ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ, ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತೋ ಮನಿನ್ ವನಿನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏವಯಾವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿ ಸುಪದವಾದಾಗ ವನ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ. ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ— ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಖರವಸಾನಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೇಸಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ

ಕರ್ತಾ—ಡುಕೃಚ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಧು ವಾತಾ ಯತಾಯತೇ ಮಧು ಕ್ಷರಂತಿ ಸಿಂಧವಃ |
ಮಾಧ್ವೀನಃ ಸನ್ದೋಷಧೀಃ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಮಧು | ವಾತಾಃ | ಯತಾಯತೇ | ಮಧು | ಕ್ಷರಂತಿ | ಸಿಂಧವಃ |
ಮಾಧ್ವೀಃ | ನಃ | ಸಂತು | ಓಷಧೀಃ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯತ್ಪಿಗಾಜ್ಯರ್ಥಮಾಹುತಂ ಮಧುಪರ್ಕಂ ಮಧು ವಾತಾ ಇತಿ ತೃಚೇನ ಯತ್ಪಿಗಾದಿಃ ಪ್ರತಿಗ್ರಹೀ-
ತ್ಯಾವೇಕ್ಷೇತ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರೈತೇ | ಮಧು ವಾತಾ ಯತಾಯತ ಇತಿ ತೃಚೇನಾವೇಕ್ಷ್ಯ | ಅ. ಗೃ
೧-೨೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಯತಾಯತೇ ಯತಂ ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ವಾತಾ ವಾಯವೋ ಮಧು-
ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ಕರ್ಮ ಫಲಂ ಕ್ಷರಂತಿ | ವರ್ಷಂತಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಥಾ ಸಿಂಧವಃ
ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾ ವಾ ಮಧು ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಂ ಸ್ಯಕೀಯಂ ರಸಂ ಕ್ಷರಂತಿ | ಏವಂ
ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯಮೋಷಧೀಃ ಫಲಸಾಕಾಂತಾ ಓಷಧಯಸ್ತಾಶ್ಚ ಮಾಧ್ವೀಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಾಃ ಸಂತು |
ಭವಂತು || ಮಧು | ಅಸ್ಮಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಮತ್ಪರ್ಥೀಯಸ್ಯ ಲುಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಸಾ.
೪-೪-೧೨೮-೨ | ಇತಿ ಲುಕ್ | ಯತಾಯತೇ | ಯತಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಅತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ
ಚ್ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯೇತಿತ್ಪದೀರ್ಥೋರ್ನಿವೇಧಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ಪ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೀರುದಾತ್ಮತ್ವಂ | ಮಾಧ್ವೀಃ | ಮಧೋರಣ್ ಚ | ವಾ.

೪-೪-೧೨೯ | ಇತಿ ಮತ್ಸರ್ಥೀಯೋಽಷ್ಟ್ರತ್ಯಯಃ | ಋತ್ಸ್ಯವಾಸ್ತ್ಸ್ಯೇಶ್ಯಾದಾವಜಾ ಯನಾದೇತೋ
ನಿಪಾತ್ಯತೇ | ವಾ ಛಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಓಷಧೀಃ | ಓಷಃ ಪಾಕ ಅಸು ಧೀಯತ
ಇತ್ಯೋಷಧಯಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇ ಚೇತಿ ಕಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಕೃದಿಕಾರಾದಕ್ರಿನ ಇತಿ ಜೇಷ್ | ಜಸಿ
ಪೂರ್ವವತ್ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿಷು ಸರಿತತ್ಪಾತ್ಪೂರ್ವಪವಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತಚ್ಚ
ಘಂಶಾಂತಮಾದ್ಯುದಾತ್ವಂ ||

|| ಪವನಾತಃ ||

ಮತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ವಾತಾಃ—ವಾಯುಗಳು | ಮಧು—
ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು | ಕ್ಷರಂತಿ—ಸುರಿಸುತ್ತವೆ | ಸಿಂಧವಃ—ಪ್ರವಾಹರೂಪವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು |
ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಮ್ಮ ರಸವನ್ನು (ಸುರಿಸುತ್ತವೆ) | ನಃ—ನಮಗೆ | ಓಷಧೀಃ—ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು
ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳು | ಮಾಧ್ವೀಃ—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ | ಸಂತು—ಆಗಲಿ |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೇವಪೂಜಾನಿರತನಾಗಿರತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ವಾಯುಗಳು ಮಧುರವಾದ ಕರ್ಮ
ಫಲಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರವಾಹ ರೂಪವುಳ್ಳ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮಧುರವಾದ ರಸವನ್ನು ಹರಿಸುತ್ತವೆ. ಯಜ್ಞ
ಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳೂ ಮೂಲಿಕೆಗಳೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

The winds bring sweet (rewards) to the Sacrificer ; the rivers bring
sweet waters ; may the herbs yeild sweetness to us.

Or

Sweetly do the winds blow for the pious Sacrificer ; sweetly do the rivers
flow, sweet may the plants be for us

|| ಖತೇಪನಿಷಯಿಗಳಾ ||

ಮತ್ತಿಗಾದಿ ಜನರಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದಿದ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನು ಮಧುವಾತಂ ಎಂದು ನೊವಲಾಗುವ
ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಮಧುಪರ್ಕವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮತ್ತಿಗಾದಿ ಜನರು ವೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ
ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಧುವಾತಾ ಮತಾಯತ ಇತಿ ತೈಚೀನಾನೇಕ್ಷ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು.
(ಅ. ಗೃ. ೧-೨೪-೧೪).

ಮತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞಮಾತೃನ ಇಚ್ಛತೇ ಯಜಮಾನಾಯ | ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತ್ಯ
ರ್ಥವಾಗಿ.

ಮಧು—ಮಧುರವಾಗಿ, ಆಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿ.

ಕ್ಷರಂತಿ—ವರ್ಷಂತಿ | ವರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಸಿಂಧವಃ—ಸ್ಯಂದನಶೀಲಾ ನದ್ಯಃ ಸಮುದ್ರಾ ವಾ | ನದಿಗಳು ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಗಳು.

ಮುಖ್ಯಾಭಿವ್ರಾಯವು—ಯಜ್ಞನಾಡುವ ಯಜಮಾನನ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಗಾಳಿಯು ಅಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿ ಬೀಸಲಿ ; ನದಿಗಳು ಸಿಹಿಯಾದ ಅಥವಾ ಮಧುರವಾದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿ ಪ್ರವಹಿಸಲಿ ; ಸಸ್ಯಾದಿ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು (ಸಸ್ಯ, ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು) ರುಚಿಕರವಾದ ಫಲಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸಲಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ರುತಿಯಾ

ಮಧು—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ಪರ್ಥಿಯಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉಗಕಾರೇಕಾರರೇಫಾಕ್ಷ ವಕ್ತವ್ಯಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೮-೨) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಲುಕ್. ದ್ವಿತೀಯಾ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಸ್ವನೋರ್ನಪುಂಸ-ಕಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್.

ಮತಾಯತೇ—ಮತಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಮತಾಯತೇ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ಯಚ್ ಪರವಾದಾಗ ನ ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೫)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಈತ್ವದೀರ್ಘಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅನ್ಯೇವಾಮಸಿ ವ್ಯತ್ಯತೇ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ತಕೋರೋತ್ತರಾಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಮತಾಯ ಎಂಬ ಕ್ಯಜಂತವು **ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮತಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮತಾಯತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸುಮಾರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷರಂತಿ—ಕ್ಷರ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಧ್ವೀಃ—ಮಧು ಅಸ್ಯಾ ಆಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಧೋರಣ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯವಾಸ್ತ್ವಯ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾವೇಶವು ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಟಿಡ್ಯಾಣಿಣ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಐದ್. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಮಾಧ್ವೀಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೌತು—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ಪ. ತ್ಸುಸೋರಲ್ಲೋಸಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಃ ಸಾಕಃ ಅಸು ಧೀಯತೇ ಇತಿ ಓಷಧಯಃ ಡುಧಾಣ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಧಿಕರಣೇಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆತೋ-

ಲೋಪ ಇಟಿಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯಯಪರವಾದಾಗ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಓಷಧಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಕೃದಿಕಾರಾದಿಕ್ತಿನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್. ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಹಿಂದಿನಂತೆ ನಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಶಬ್ದವು ಘಂಜಂತವಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಇದೂ ಅದ್ಭುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಮಧು ನಕ್ತಮುತೋಷಸೋ ಮಧುಮತ್ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ |

ಮಧು ದ್ಯೌಃ ಅಸ್ತು ನಃ ಪಿತಾ || ೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಮಧು | ನಕ್ತಂ | ಉತ | ಉಷಸಃ | ಮಧುಮತ್ | ಪಾರ್ಥಿವಂ | ರಜಃ |

ಮಧು | ದ್ಯೌಃ | ಅಸ್ತು | ನಃ | ಪಿತಾ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನಕ್ತಂ ರಾತ್ರೀರ್ನೋದ್ಯಾಕಂ ಮಧು ಮಧುಮತೀ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲಪ್ರದಾ ಭವತು | ಉತಾಪಿ ಚೋಷಸ ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾನ್ಯಹಾನಿ ಚ ಮಧುಮಂತಿ ಭವಂತು | ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಸಂಬಂಧೀ ಲೋಕೋದ್ಯಾಕಂ ಮಧುಮತ್ ಮಾಧುರ್ಯವಿಶಿಷ್ಟಫಲಯುಕ್ತೋ ಭವತು | ಪಿತಾ ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನೇನ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ದ್ಯೌರ್ಮೂಲೋದ್ಯಾಕಂ ಮಧು ಮಧುಯುಕ್ತೋ ಭವತು || ಪಾರ್ಥಿವಂ | ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ | ಪಾ. ೪-೧-೮೫-೨ | ಇತಿ ಪ್ರಾಗ್ವಿವೃತ್ತೀಯೋದ್ಯಾಕ್ರತೈಯಃ | ರಜಃ | ರಜಃಶಬ್ದೋ ಲೋಕವಾಚೀ | ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ | ನಿ. ೪-೧೯ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ನಾನಾ ಇತಿ ರಜಃ | ಅಸುನಿ ರಜಕರಜನರಜಃಸೂಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪ | ಇತಿ ರಂಜೇರ್ನಲೋಪಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಕ್ತಂ—ರಾತ್ರಿಯು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವ
ಳಾಗ (ಆಗಲಿ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ಉಷಸಃ—ಉಷಃಕಾಲಗಳಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತಗಳಾಗುವ ದಿನಗಳು (ಮಾಧುರ್ಯ
ವುಳ್ಳ ಫಲಪ್ರದಗಳಾಗಲಿ) | ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ—ಪೃಥಿವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೋಕವು | ಮಧುಮತ್—ಮಧುರ
ವಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ | ಪಿತಾ—[ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ] ಪಾಲಕನಾದ | ದ್ಯೌಃ—ದ್ಯು ಲೋಕವೂ |
ಮಧು—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ರಾತ್ರಿಯೂ, ಹಗಲೂ ನಮಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪ್ರದಗಳಾಗಲಿ. ಪಾರ್ಥಿವ
ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ನಮಗೆ ಮಧುರವಾದ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ. ವೃಷ್ಟಿಪ್ರದಾನದಿಂದ ಸಕಲರಿಗೂ ಪಾಲಕನಾದ
ದ್ಯುಲೋಕವೂ ಸಹ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರಲಿ.

English Translation

May night and morning be sweet; may the region of the earth be full
of sweetness; may the protecting heaven be sweet to us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಉಷಸಃ— ಉಷಃಕಾಲೋಪಲಕ್ಷಿತಾನೈವಾನ್ | ಉಷಃಕಾಲಸಹಿತವಾದ ಹಗಲು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃ
ಕಾಲವು. early morning

ಪಾರ್ಥಿವಂ ರಜಃ— ರಜಃ ಎಂದರೆ ಲೋಕವು ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ಯುಚ್ಯಂತೇ (ನಿ. ೪-೧೯) ಪಾರ್ಥಿವಂ
ರಜಃ ಎಂದರೆ ಭೂಲೋಕವು ಅಥವಾ ಭೂಮಿಯು.

ದ್ಯೌಃ ಪಿತಾ— ನಮಗೆ ತಂದೆಯಂತಿರುವ ದ್ಯೌಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗವು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ
ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇರುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಂದೆ
ಎಂದೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತಾಯಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುವ ರೂಢಿ ಇರುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು
ಆಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೋಷಿಸುವಂತೆ ಸ್ವರ್ಗವು ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷವು ನಮ್ಮ ಆಹಾರೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಮಳೆ
ಯನ್ನು ಸುರಿಸುವುದು. ಪೃಥಿವಿಯು ಮಳೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಅವಶ್ಯಕ
ವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು. ಅದುವರಿಂದ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳನ್ನು ತಂದೆತಾಯಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿ
ಇರುವುದು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಧುಮತ್—ಮಧು ಯೇಷಾಂ ಅಸ್ತಿ ಮಧುಮಂತಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತೃಷ್ಟಿನ್ನಿತಿ ಮತುಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ.

ಪಾರ್ಥಿವಮ್—ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ಇವಮ್. ಪಾರ್ಥಿವಮ್. ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇತಿ (ವಾ. ಸೂ ೪-೧-೮೫-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗ್‌ದೀವ್ಯತೀಯ (ಸಂಬಂಧಿ) ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾನಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಜಃ--ರಜಃ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕರೂಪಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಲೋಕಾ ರಜಾಂಸ್ತುಚ್ಯಂತೇ (ನಿರು. ೪-೧೯) ಎಂದು ಯಾಸ್ಕರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ರಜಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜನಾಃ ಇತಿ ರಜಃ | ರಜ ರಾಗೇ ಧಾತು ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಜಕರಜನರಜ್ಯಃ ಸ್ನೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ನಚನದಿಂದ (ಕಾ. ೬-೪-೨೪-೪) ಅಸುನ್ ಪರವಾದಾಗ ರಂಜ್ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸಾರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

|| ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ ||

ಮಧುಮಾನೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ಮಧುಮಾ ಅಸ್ತು ಸೂರ್ಯಃ |

ಮಾಧ್ವೀರ್ಗಾವೋ ಭವಂತು ನಃ || ೮ ||

ಸವಪಾಠಃ

ಮಧುಮಾನೋ | ನಃ | ವನಸ್ಪತಿಃ | ಮಧುಮಾನೋ | ಅಸ್ತು | ಸೂರ್ಯಃ |

ಮಾಧ್ವೀಃ | ಗಾವಃ | ಭವಂತು | ನಃ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವನಸ್ಪತಿವನಾನಾಂ ಸಾಲಯಿತಾ ಯೂಪಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಧುಮಾನೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲವಾನಸ್ತು | ತಾದ್ಯತಂ ಫಲಮಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಯಚ್ಛತ್ವಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸೂರ್ಯಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ವೇರಕಃ ಸನಿತಾ ಚಿ ಮಧುಮಾನಸ್ತು | ಗಾವೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಾಡ್ಯರ್ಥಾ ಧೇನವಕ್ಕೆ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಮಾಧ್ವೀರ್ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತೇನ ಪಯಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಭವಂತು || ವನಸ್ಪತಿಃ | ವನಾಪಾಂ ಪತಿವನಸ್ಪತಿಃ | ಪಾರಶ್ವರಾದಿತ್ವತ್ಪುಟ್ | ವನಪತಿಶಬ್ದವಾದ್ಯದಾಶ್ಚ | ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪದಿತಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಯೋರ್ಯುಗಪತ್ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಃ—ನಮಗೆ | ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಸ್ಪತಿದೇವನು | ಮಧುಮಾನ್—ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಅಸ್ತು—ಇರಲಿ (ನಮಗೆ ಅಂತಹ ಫಲಗಳನ್ನನುಗ್ರಹಿಸಲಿ) | ಸೂರ್ಯಃ—ಸೂರ್ಯನು | ಮಧುಮಾನ್—ಮಧುರನಾಗಿ (ಆಗಲಿ) | ಗಾವಃ—ಗೋವುಗಳೂ ಸಹ | ನಃ—ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ | ಮಾದ್ವೀಃ—ಮಾಧುರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ | ಭವಂತು—ಆಗಲಿ ||

|| ಭವಾರ್ಥ ||

ವನಸ್ಪತಿದೇವನು ನಮಗೆ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪ್ರದನಾಗಿ ಆಗಲಿ. ಸೂರ್ಯನು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಧುರನಾಗಿರಲಿ. ಗೋವುಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಾಧುರ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಆಗಲಿ.

English Translation

May Vanaspati (tree) become sweet for us; may Surya be sweet for us ; may the cows be sweet to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವನಸ್ಪತಿಃ— ವನಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ ಯೂಪಾಭಿಮಾನೀ ದೇವೋ ಮಾಧುರ್ಯೋಪೇತಫಲ-ವಾನಸ್ತು | ವನಗಳ ಪಾಲಕನೂ ಯೂಪಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯೂ ಆದ ವನಸ್ಪತಿಯು ನಮಗೆ ಮಧುರವಾದ ಫಲಗಳನ್ನೊದಗಿಸಲಿ. ವನಸ್ಪತಿ ಎಂದರೆ ವನಗಳ ವೃಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಪತಿಯು, ದೊಡ್ಡ ವೃಕ್ಷವು. ಇಂತಹ ವೃಕ್ಷಾದಿಗಳು ಫಲಭರಿತಗಳಾಗಿರಲಿ ಎಂದು ಋಷಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು. ಯಾಸ್ಯರು—ವನಸ್ಪತ ಇತ್ಯೇನಮಾಹೈಷ ಹಿ ವನಾನಾಂ ಪಾತಾ ವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ವಾ | ಎಂದು ವನಸ್ಪತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು (ನಿ. ೮-೩).

ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ವನಸ್ಪತಿಶಬ್ದವು ವೃಕ್ಷಶ್ರೇಷ್ಠ (ಮು. ಸಂ. ೧-೧೬೬-೫ ; ೩-೩೪-೧೦ ; ೫-೭-೪ ; ೫-೪೧-೮ ಇತ್ಯಾದಿ,) ಯೂಪ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ತಂಭ (ಮು.ಸಂ. ೩-೮-೧ ; ೩-೮-೩ ; ೩-೮-೬ ; ಇತ್ಯಾದಿ) ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಥ ಅಥವಾ ರಥದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಭಾಗ (ಮು. ಸಂ. ೨-೩೭-೩ ; ೩-೫೩-೨೦ ; ೬-೪೭-೨೬) ಸೋಮ (ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೬ ; ವಾ. ಸಂ. ೧೦-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ) ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ವನಸ್ಪತಿಃ ಪಾರಸ್ಕರಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪಾರಸ್ಕರಪ್ರೆಭೃತೀನಿ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟ್ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಶಬ್ದವೂ ಪತಿಶಬ್ದವೂ ಆದ್ಯದಾತ್ರವಾದುದರಿಂದ ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು ಯುಗಪತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯಃ—ಸರತಿ ಆಕಾಶೇ ಇತಿ ಸೂರ್ಯಃ. ಸ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ರಾಜಸೂಯ ಸೂರ್ಯ
ಮೃಷೋದ್ಯರುಚ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಬಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಶಂ ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಶಂ ವರುಣಃ ಶಂ ನೋ ಭವತ್ಸರ್ಯಮಾ |
ಶಂ ನ ಇಂದ್ರೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಶಂ ನೋ ವಿಷ್ಣುರುರುಕ್ರಮಃ ||೯||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಶಂ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ಶಂ | ವರುಣಃ | ಶಂ | ನಃ | ಭವತು | ಅರ್ಯಮಾ |
ಶಂ | ನಃ | ಇಂದ್ರಃ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ | ಶಂ | ನಃ | ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಕ್ರಮಃ ||೯||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಹರಭಿಮಾನೀ ಮಿತ್ರೋ ದೇವೋ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ ಭವತು | ಯದ್ವಾ |
ಅಸ್ಮದೀಯಾನಾಮುಪದ್ರವಾಣಾಂ ಶಮಯಿತಾ ಭವತು | ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನೀ ವರುಣಶ್ಚ ಶಂ ಸುಖಕರೋ
ಭವತು | ಅರ್ಯಮಾಹೋರಾತ್ರಯೋಃ ಖ್ಯಾಪಯಿತಾ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ
ಭವತು | ಬೃಹಸ್ಪತಿರ್ಬೃಹತಾಂ ಜೀವಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತೇಂದ್ರಶ್ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರೋ ಭವತು |
ಉರುಕ್ರಮಃ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕ್ರಾಮತಿ ಪಾದೌ ವಿಕ್ಷಿಪತೀತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ವಿಷ್ಣುರ್ಹಿ ವಾಮನಾವ-
ತಾರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ ಲೋಕಾನ್ವದತ್ರಯರೂಪೇಣಾಕ್ರಾಂತವಾನ್ | ಅತಃ ಉರುಕ್ರಮೋ ವಿಷ್ಣುಶ್ಚ
ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ ಸುಖಕರ ಉಪದ್ರವಾಣಾಂ ಶಮಯಿತಾ ವಾ ಭವತು || ಉರುಕ್ರಮಃ | ಕ್ರಮು
ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಪಚಾದ್ಯಚ್ | ಯದ್ವಾ | ಉರುನ್ ಕ್ರಾಮತೀತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ |
ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಮಿತ್ರಃ—(ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ಮಿತ್ರನು | ನಃ ನಮಗೆ | ಶಂ—(ನಮ್ಮ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು
ತಪ್ಪಿಸಿ) ಸುಖದಾಯಕನಾಗಲಿ | ವರುಣಃ—(ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ) ವರುಣನೂ | ಶಂ—ಸುಖದಾಯಕ
ನಾಗಲಿ | ಅರ್ಯಮಾ—(ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗಕರ್ತನಾದ) ಅರ್ಯನುನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಂ—ಸುಖಕರ

ನಾಗಲಿ | ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನೂ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಶಂ— ಶುಖಕರರಾಗಲಿ | ಉರುಕ್ರಮಃ— ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದ ವಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ | ವಿಷ್ಣುಃ— ವಿಷ್ಣುವೂ | ನಃ— ನಮಗೆ | ಶಂ— ಶುಖಕರನಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ಮಿತ್ರನೂ, ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ವರುಣನೂ ನಮಗೆ ಶುಖಕರರಾಗಲಿ. ಅಹೋರಾತ್ರಗಳ ವಿಭಾಗ ಕರ್ತನಾದ ಅರ್ಯಮನು ನಮಗೆ ಶುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೂ, ಇಂದ್ರನೂ ನಮಗೆ ಶುಖದಾಯಕರಾಗಲಿ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪವುಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುವೂ ಸಹ ನಮಗೆ ಶುಖಕರನಾಗಲಿ.

English Translation

May Mitra be auspicious for us ; may Varuna, may Aryaman be auspicious for us ; may Indra and Brihaspati be propitious to us ; may wide-striding Vishnu be auspicious for us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಈ ಮಕ್ಕು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತಿಶ್ನಾವಲ್ಲೇ ಎಂಬ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಶಾಂತಿಪಾಠವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಶಂ ನೋ ಮಿತ್ರಃ ಧವತು—ಅಹರಭಿಮಾನಿಯಾದ ಮಿತ್ರನು ನಮಗೆ ಶುಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡಲಿ.

ವರುಣಃ—ರಾತ್ರೈಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನು.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹಶಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ದೊಡ್ಡ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ, ಅನೇಕರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪಾಲಕನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು.

ಅರ್ಯಮಾ— ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವ ಸೂರ್ಯನು.

ವಿಷ್ಣುಃ ಉರುಕ್ರಮಃ— ಕ್ರಮು ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪೇ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಕ್ರಾಮತಿ ಪಾದೌ ವಿಕ್ಷಿಪತಿ- ತ್ಯುರುಕ್ರಮಃ | ವಿಷ್ಣುರ್ಹಿ ವಾಮನಾನತಾರೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನ್ ಲೋಕಾನ್ ಪದತ್ರಯರೂಪೇಣಾಕ್ರಾಂತ- ವಾನ್ | ಅತಃ ಉರುಕ್ರಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ | ಉರುಕ್ರಮಃ ಎಂದರೆ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾಗಿ, ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಲುಗಳನ್ನಿಡುವ; ವಿಷ್ಣುವು ವಾಮನಾನತಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂರು ವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಈ ವಿಧವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಕ್ಕುಗಳು ಕೆಲವಿವೆ—

ಇದಂ ವಿಷ್ಣುರ್ವಿಚಕ್ರಮೇ ತ್ರೇಧಾ ನಿ ದಧೇ ಪದಂ |

ಸಮೂಳ್ಲಮಸ್ಯ ಪಾಂಸುರೇ ||

ತ್ರೀಣಿ ಪದಾ ವಿಚಕ್ರಮೇ ವಿಷ್ಣುಗೋಪಾ ಅದಾಭ್ಯಃ |

ಅತೋ ಧರ್ಮಾಣಿ ಧಾರಯನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೬, ೧೭, ೧೮)

ಯಸ್ಯೋರುಷು ತ್ರಿಷು ವಿಕ್ರಮೇಷ್ವಧಿ ಕ್ಷಿಯಂತಿ ಭುವನಾನಿ ವಿಶ್ವಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೨)

ಯ ಇದಂ ದೀರ್ಘಂ ಪ್ರಯತಂ ಸಧಸ್ಥಮಣೀಕೋ ವಿಮನುೇ ತ್ರಿಭಿರಿತ್ವದೇಭಿಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೩)

ಉರುಕ್ರಮಸ್ಯ ಸ ಹಿ ಬಂಧುರಿತ್ವಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಪದೇ ಪರಮೇ ಮಧ್ಯ ಉತ್ಸಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೫೪-೫)

ತ್ರಿದೇವಃ ಪೃಥಿವೀನೇಷ ವಿಶಾಂ ವಿ ಚಕ್ರಮೇ ತತರ್ಚಸಂ ಮಹಿತ್ವಾ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೧೦೦-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪದವಿಕ್ಷೇಪವು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಮ. ಸಂ. ಭಾಗ ೨. ಪೇಜು 125 & 126 ಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಆರ್ಯಮಾ—ಆರ್ಯಪೂರ್ವವಾದ ಮಾಜ್‌ಧಾತು. ಇದು ತ್ವನ್ನುಕ್ಷನ್—(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ.

ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ—ಬೃಹತಾಂ ಪತಿಃ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ತದ್ಬೃಹತೋಃಕರಪತ್ಯೋಶ್ಲೋರದೇವತಯೋಃ ಸುಟ್ ತಲೋಪಶ್ಚ (ವಾ. ೩೭೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸುಟ್. ಬೃಹತ್ ಸಂಬಂಧಿ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹಿಂದಿ ನಂತಿಯೇ ಉಭಯಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರುಕ್ರಮಃ—ಕ್ರಮು ಪಾದ ವಿಕ್ಷೇಪೇ ಧಾತು. ಪಚಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ನಂದಿಗ್ರಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಥವಾ ಉರೂನ್ ಕ್ರಾಮತಿ ಇತಿ ಉರುಕ್ರಮಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಾನ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮವಾಚಕಪದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಅಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನೋದಾತ್ತೋಪದೇಶಸ್ಯ ಮಾಂತಸ್ಯ—(ವಾ. ಸೂ. ೨-೩-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಂತವಾದುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಕ್ರಮಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ಪರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ತೋಂಭತ್ತೊಂದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ತ್ವಂ ಸೋಮೇತಿ ತ್ರಯೋವಿಂಶತ್ಕೃಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾಪ್ತಂ ಸೋಮದೇವ-
ತಾಕಂ | ಪಂಚಮ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಸೋಡಶ್ಯಂತಾ ದ್ವಾದಶಚೋಫೇ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಸಪ್ತದಶ್ಯಷ್ಟಿಕ್ | ಶಿಷ್ವಾ
ದಶ ತ್ರಿಷ್ವಭಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರೈಧಿಕಾ ಸೌಮ್ಯಂ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ
ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿಕ್ ಚೇತಿ | ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಿಕಃ || ಏಕಾದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಪಾವು-
ರೋಡಾಶಯೋಸ್ತುಂ ಸೋಮೇತಿ ದ್ವೇ ಋಚಾವನುವಾಕ್ಯೇ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ
ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷೇತಿ ದ್ವೇ | ಅ. ೩-೨ | ಇತಿ || ಮಹಾಸಿತೈಯಜ್ಞ ಏಕೈಕಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ದ್ವೇ ದ್ವೇ
ಅನುವಾಕ್ಯೇ | ತತ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿತೃಮತಸ್ತುಂ ಸೋಮೇತ್ಯೇಷಾ ಪ್ರಥಮಾನುವಾಕ್ಯಾ | ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇ-
ರಗ್ನಿಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ | ಅ. ೨-೧೯ |
ಇತಿ || ಏಷೈವ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ವಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತದಹಃ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿರಿತ್ಯೇತ್ರ
ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ
| ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು
ಇದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಸೋಮನು ದೇವತೆಯು.
ಐದರಿಂದ ಹದಿನಾರುವರೆಗಿನ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀಭಂದಸ್ಸಿನವು, ಹದಿನೇಳನೆಯದು ಉಷ್ಟಿಕ್‌ಭಂದ
ಸ್ಯವು. ಉಳಿದ ಹತ್ತು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್‌ಭಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ—ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರೈಧಿಕಾ
ಸೌಮ್ಯಂ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿಕ್ ಚೇತಿ | ಎಂದಿರುವುದು. ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋ
ಗವು ಲೈಂಗಿಕವು. ಏಕಾದಶಿನ ಎಂಬ ಸೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪಶುವಿನ ವಪಾವುರೋಡಾಶಹೋಮಮಾಡುವಾಗ
ತ್ವಂ ಸೋಮ—ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎರಡು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ
ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷೇತಿ ದ್ವೇ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೩-೨) ಮಹಾಸಿತೈಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಎರಡೆ
ರಡು ಮಕ್ಕುಗಳು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ
ಮಕ್ಕು ಪ್ರಥಮ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಗ್ನಿಂ
ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೨-೧೯) ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪ್ರಥಮ ಮಕ್ಕೇ ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ
ಸೋಮದೇವತೆಯ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತದಹಃ
ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟಿಃ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ
ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೩)

॥ ಓಂ ॥

ಸೂಕ್ತ—೯೧

ಮಂಡಲ—೧ ॥ ಅನುವಾಕ—೧೪ ॥ ಸೂಕ್ತ—೯೧ ॥

ಅಷ್ಟಕ—೧ ॥ ಅಧ್ಯಾಯ—೬ ॥ ವರ್ಗ—೧೯, ೨೦, ೨೧, ೨೨, ೨೩, ॥

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂ ಪೈ—೨೩

॥ ಮುಖೀ—ಗೋತಮೋ ರಾಜೂಗಣಃ ॥

॥ ದೇವತಾ— ಸೋಮಃ ॥

॥ ಛಂದಃ—೧೪, ೧೮-೨೩ ತ್ರಿಪುಜ್ | ೩-೧೬ ಗಾಯತ್ರೀ | ೧೭ ಉಷ್ಣಿಕ್ ॥

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪ್ರ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ತ್ವಂ ರಜಿಷ್ಠಮನು
ನೇಷಿ ಪಂಥಾಂ ।

ತವ ಪ್ರಣೀತೀ ಪಿತರೋ ನ ಇಂದೋ ದೇವೇಷು ರತ್ನಮಭಜಂ
ತ ಧೀರಾಃ ॥ ೧ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ

ತ್ವಂ । ಸೋಮ । ಪ್ರ । ಚಿಕಿತಃ । ಮನೀಷಾ । ತ್ವಂ । ರಜಿಷ್ಠಂ । ಅನು । ನೇಷಿ ।
ಪಂಥಾಂ ।

ತವ । ಪ್ರಣೀತೀ । ಪಿತರಃ । ನಃ । ಇಂದೋ ಇತಿ । ದೇವೇಷು । ರತ್ನಂ ।
ಅಭಜಂತ । ಧೀರಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಮನೀಷಾ ಮನೀಷಯಾಸ್ತದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಪ್ರ ಚಿಕಿತಃ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ | ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿಭಿರಜ್ಞಾ ಸಿಷ್ಟೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತ್ವಂ ರಜಿಷ್ಯಮ್ಯಜುತಮಮಕುಟಿಲಂ ಪಂಥಾಂ ಪಂಥಾನಂ ಕರ್ಮಫಲಾವಾಪ್ತಿಹೇತುಭೂತಂ ಮಾರ್ಗಮನು ನೇಷಿ | ಆಸ್ಮಾನನುಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಾಪಯಸಿ | ಕಿಂಚಿ ಹೇ ಇಂದೋ ಉಂದನಶೀಲ ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತೇನ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ ಸೋಮ ತವ ಪ್ರಣೇತೀ ಪ್ರಣೇತ್ಯಾ ತ್ವತ್ಕರ್ತೃಕೇಣ ಪ್ರಕೃಷ್ಣನಯನೇನ ಧೀರಾ ಧೀಮಂತಃ ಕರ್ಮವಂತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ-ವಂತೋ ವಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪಿತರೋ ದೇವೇಷ್ವಿಂದ್ರಾದಿಷು ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಧನಮಭಜಂತ | ಅಸೇವಂತ | ಪ್ರಾಪ್ನುವನ್ | ಅತೋಽಸ್ಮಾನಪಿ ತಾದ್ಧಶಂ ಧನಂ ಪ್ರಾಪಯೇತ್ಯರ್ಥಃ || ಪ್ರ ಚಿಕಿತಃ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಆಸ್ಮಾತ್ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಛಾಂದಸಂ ದ್ವಿವಚನಂ | ಯದ್ವಾ | ಯಜ್ಞಗಂತಾನ್ನಿಷ್ಠಾ | ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಗೋ ಯಜ್ಞಕೋರಿತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ಗುಣಾಭಾವಃ | ಯದ್ವಾ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ನಿಷ್ಠಾಯಾಃ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಶಪ್ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ಸ್ಯ ಶ್ಲಃ | ಶ್ಲಾವಿತಿ ದ್ವಿವಚನಂ | ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಮನೀಷಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ರಜಿಷ್ಯಂ | ಋಜುಶಬ್ದಾದಿಷ್ಠನಿ ವಿಭಾಷಜೋಶ್ಚಂದಸಿ | ಪಾ. ೬-೪-೧೬೨ | ಇತಿ ರತ್ನಂ | ಟೀರಿತಿ ಟಿಲೋಪಃ | ನೇಷಿ | ನಯತೇರ್ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಪಂಥಾಂ | ಪಥಿಮುಘ್ಯಭುಕ್ತಾಮಾತ್ | ಪಾ. ೬-೧-೨೫ | ಇತ್ಯಸಾವಪಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾತ್ವಂ | ಪಥಿಮುಘೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಪ್ರಣೇತೀ | ತಾದಾ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ತೃತೀಯಾಯಾಃ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಮನೀಷಾ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಪ್ರಚಿ-ಕಿತಃ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದೀಯೇ (ಆವ್ದಂದ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ರಜಿಷ್ಯಮ್—ಅತ್ಯಂತ ನೇರವಾದ (ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ) | ಪಂಥಾಂ—(ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಸಾಧನವಾದ) ಮಾರ್ಗದಿಂದ | ಅನುನೇಷಿ—(ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ) ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ಇಂದೋ—(ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಮೃತದಿಂದ) ತೋರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸೋಮದೇವನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಪ್ರಣೇತೀ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ | ಧೀರಾಃ—ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾದ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಯುಕ್ತರಾದ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪಿತರಃ—ಪಿತೃಗಳು | ದೇವೇಷು—ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ | ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು | ಅಭಜಂತ—ಹೊಂದಿದರು. |

ಧಾರ್ವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ ನಾವು ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದೇವೆ. ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತೀಯೆ. ಸಕಲಜಗತ್ತನ್ನೂ ಅಮೃತದಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ

ನಾದುದರಿಂದಲೇ, ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ನಡುವೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ನಮಗೂ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Soma, you are thoroughly apprehended by our understanding; you lead us along a straight path ; O Soma, by your guidance our righteous fathers obtained wealth amongst the gods.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಸೋಮದೇವತಾಕವು. ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಮಂತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತವೂ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಆ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಬೇಕು. ಆದರೆ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ-ತ್ವಂ ಸೋಮ ತ್ರೈಧಿಕಾ ಸೌಮ್ಯಂ ಪಂಚಮ್ಯಾದಿ ಗಾಯತ್ರೋ ದ್ವಾದಶೋಷ್ಟಿತ್ ಚೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದ ದೇವತೆಯು ಪವನಾನಃ ಸೋಮಃ ಎಂದಿರುವುದು. ಸೋಮದೇವತೆಯು ಒಂದೇ ಆದರೂ ಪವನಾನಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಸಹಿತವಾದ ಸೋಮದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಪವನಾನಃ ಸೋಮಃ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಕ್ರಮವು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೂ ಸವಿತ್ಯ, ಆದಿತ್ಯ, ಸೂರ್ಯ ಪರವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ. ಇದರಂತೆ ಅಗ್ನಿ, ಅಗ್ನಿಃ ಪಾವಕಃ ದ್ರವಿಣೋದಾಃ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದರಂತೆ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸದೆ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತಾಕವಾದ ಸೂಕ್ತಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ | ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುತಿಭಿರಜ್ಞಾಸಿ-
ಷ್ವೇತ್ಯರ್ಥಃ | (ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ) ನೀನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವೆ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ
ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆದರಿಂದ ನಾವು ನಿನ್ನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಸ್ಕಂವಸ್ವಾನಿಯು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ
ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಜಾನಾಸಿ ಯಾವತ್ ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ—ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವೆ ಎಂದರ್ಥ
ವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಮನೀಷಾ—ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಾವು ಮಾಡುವ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ.

ರಜಿಷ್ಯಂ—ಯಜುತಮಮಕುಟಿಲಂ | ನೇರವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಸರಿಯಾದ, ಸತ್ಯವಾದ ಇತ್ಯಾದ್ಯರ್ಥ
ಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ಅನು ನೇಷಿ ಪಂಥಾಂ—ಯಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞಾದಿಸತ್ಯವಾರ್ತನು
ಷ್ಮಾನದಲ್ಲಿ ನಾವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿರುತ್ತೀಯೆ.

ಪ್ರಣೇತೀ—ನಿನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಿಂದ, ನೀನು ನಮಗೆ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಅಥವಾ ಉಪದೇಶದಿಂದ.

ಪಿತರಃ—ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು, ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು, ನಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು.

ಇಂದೋ—ಉಂದನಶೀಲ, ಸರ್ವಂ ಜಗದಮೃತೇನ ಕ್ಲೇದಯಿತಃ | ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಎಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ಜನರನ್ನು ಅವೃತಸ್ವರೂಪವಾದ ನಿನ್ನ ರಸಾಸ್ವಾದನೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ

ಧೀರಾಃ—ಧೀಮಂತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತೋ ವಾ | ಧೀರರು ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿವಂತರಾದ, ವಿವೇಕಿಗಳಾದ, ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ.

ದೇವೇಷು ರತ್ನಂ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರತ್ನಾದಿ ಧನ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಚಿಕಿತಃ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಚುತ್ವ. ಅಥವಾ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಜ್. ಯಜೋಚಿಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಆಗ ಸನ್ಯಜೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕೋ-ನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಗುಣೋಯಜ್ ಲುಕೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಸಂಕ್ಷೇಪ್ಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಶಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲವಿಕರಣ. ಶ್ಲೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಚಿಕಿತಃ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತ. ಗತಿರನಂತರಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪೃ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನೀಷಾ — ಇದು ಆಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಕವಚನಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಡಾದೇಶ.

ರಜಿಷ್ಯಮ್—ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಯನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ಋಜು ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟೀಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಯನ್ ಪರವಾದಾಗ ಟಿ (ಉ) ಲೋಪ. ವಿಭಾಷ-ಜೋತ್ಯಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೫-೧೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ರತ್ವ. ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೇಷಿ—ನೇಷ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಗೋನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ನಕಾರಾದೇಶ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ವ. ಅತಿಹಂತದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಂಥಾಮ್—ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪಥಿಮಥಿ ಯುಭುಕ್ಷಾ-
ಮಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಪರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಆತ್ಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಘೋಂಥಃ—ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂಥಾದೇಶ. ಪಥಿಮಘೋಃ ಸರ್ವನಾಮಸ್ಥಾನೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಆದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಣೇತೀ—ಣೇಜ್ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕ್ತಿನ್
ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಕಾರಾದಿಯಾನ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು
ಪರವಾದುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಪ್ರ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಣೇತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾವಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ
ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘವು ಏಕಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಜಂತೆ—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ ವುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ
ರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಸುಕ್ರತುಭೂಸ್ತ್ವಂ ದಕ್ಷೈಃ ಸುದ-
ಕ್ಷೋ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ |

ತ್ವಂ ವೃಷಾ ವೃಷತ್ವೇಭಿರ್ಮಹಿತ್ವಾ ದ್ಯುನ್ನೇಭಿದ್ಯುನ್ಮುಷಿ-
ಭವೋ ನೃಚಕ್ಷಾಃ || ೧ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಕ್ರತುಃ ಭಿಃ | ಸುಃ ಕ್ರತುಃ | ಭೂಃ | ತ್ವಂ | ದಕ್ಷೈಃ | ಸುಃ-
ದಕ್ಷಃ | ವಿಶ್ವಃ ವೇದಾಃ |

ತ್ವಂ | ವೃಷಾ | ವೃಷಃ ತ್ವೇಭಿಃ | ಮಹಿಃ ತ್ವಾ | ದ್ಯುನ್ಮೇಭಿಃ | ದ್ಯುನ್ಮಿಷಾ | ಅಭವಃ |
ನೃಃ ಚಕ್ಷಾಃ || ೧ ||

ಶಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮೇ ಮರುತ್ತತೀಯೇ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿರಿತ್ಯೇಷಾ ಧಾಯ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿರ್ನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಸಿನ್ಸಂತ್ಯಪ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ | ಅ. ೫-೧೪ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಕ್ರತುಭಿಸ್ತತ್ಸಂಬಂಧಿಭಿರಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಭಿರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಜ್ಞಾನೈರ್ವಾ ಸುಕ್ರತುಃ ಶೋಭನಕರ್ಮಾ ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞೋ ವಾ ಭೂಃ | ಭವಸಿ | ತಥಾ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಸರ್ವಧನಸ್ತ್ವಂ ದಕ್ಷೈರಾತ್ಮೀಯೈರ್ಬಲೈಃ ಸುದಕ್ಷಃ ಶೋಭನಬಲೋ ಭವಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ವೃಷತ್ಪೇಭಿರ್ವೃಷತ್ಪೈಃ ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಣೈರ್ಮಹಿಶ್ಚಾ ಮಹತ್ತೇನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೇನ ಚ ನೃಷಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾ ಮಹಾಂಶ್ಚ ಭವಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ನೃಚಕ್ಷಾ ನೃಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ಸಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಮಭಿಮತಫಲಸ್ಯ ದರ್ಶಯಿತಾ ಸನ್ ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿದ್ಯುಮ್ನೈಶ್ಚೈರ್ದೈವೈರ್ವಿರ್ವಿಲಕ್ಷಣೈರನ್ನೈದ್ಯುಮ್ನೈಭವಃ | ಪ್ರಭೂತಾನೋ ಭವಸಿ || ಸುಕ್ರತುಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುದಕ್ಷಃ | ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ | ದಕ್ಷ್ಯತೇನೇನೇತಿ ದಕ್ಷೋ ಬಲಂ | ಕರಣೇ ಘೃಣಾ | ಇತಿತ್ವಾದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಶಬ್ದೇನ ಬಹುವ್ರೀಹಾವಾದ್ಯುದಾತ್ತಂ ದ್ಯುಚ್ಛಂದಸೀತ್ಯುತ್ರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ | ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯಾಸೌ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃಷತ್ಪೇಭಿಃ | ವೃಷ್ಟೋ ಭಾವೋ ವೃಷತ್ವಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಭಿಸ ಐಸಭಾವಃ | ಮಹಿಶ್ಚಾ | ಮಹೇರೌಪಾದಿಕ ಇನ್ದ್ರತ್ಯಯಃ | ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಾತ್ಸಸಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರಾಕಾರಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಕ್ರತುಭಿಃ—(ನಿನ್ನ) ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ | ಸುಕ್ರತುಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಭೂಃ—ಆಗುತ್ತೀಯೆ | ವಿಶ್ವವೇದಾಃ—ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದ (ಸಕಲ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ದಕ್ಷೈಃ—(ಪ್ತ) ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ | ಸುದಕ್ಷಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಆಗುತ್ತೀಯೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವೃಷತ್ಪೇಭಿಃ—(ಉದಾರವಾಗಿ) ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸರಿಸುವುದರಿಂದ | ಮಹಿಶ್ಚಾ—ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ವೃಷಾ—(ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ನೃಚಕ್ಷಾಃ—(ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ) ಮಾನವರಿಗೆ ದರ್ಶಕನಾಗಿ | ದ್ಯುಮ್ನೇಭಿಃ—(ಅವರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾದ) ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳಿಂದ | ದ್ಯುಮ್ನೀ—ಅನ್ನಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಪುಷ್ಪನಾಗಿ) ಅಭವಃ—ಆಗದ್ದೀಯೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಉದಾರವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾದ ಅಭೀಷ್ಟಪ್ರದನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಮಾನವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪುಷ್ಪನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Soma, you are the doer of good by pious acts ; you are powerful by your energies and know all things; you are showerer of benefits by your bounties and are great by your greatness ; O guide of men, you have been well nourished by sacrificial offerings.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಷ್ವೋಮಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪತ್ತಿಯಶ್ವನುಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಧಾಯ್ಯಾನುಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿನೇತಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಕ್ರತುಭಿಃ ಪಿಸ್ತಂತ್ಯಪ ಇತಿ ಧಾಯ್ಯಾಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೫-೧೪)

ಕ್ರತುಭಿಃ—ಕ್ರತುಶಬ್ದವನ್ನು ಕರ್ಮ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಕ್ರತುಭಿಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮಭಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ನಾ ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಎಂಬರ್ಥವೇ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿಭಿರಗ್ನಿಷ್ವೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಭಿಃ ಆತ್ಮೀಯೈರ್ಜ್ಞಾನೈರ್ವಾ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಮು. ಸ. ೧೦-೮೭-೧ ರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮ ಸರ್ವೈಃ ಪುರುಷೈಃ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ದಕ್ಷೈಃ ಸುದಕ್ಷಃ—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದಕ್ಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು ಆತ್ಮಬಲದಿಂದಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪರ್ಯಾಯವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು. ವೃದ್ಧಿಭಿಃ ಸುವೃದ್ಧ ಇತ್ಯರ್ಥಃ (ಸ್ಮ. ಭಾ.)

ವಿಶ್ವನೇದಾಃ—ವೇದಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧನವೆಂದಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನವೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ—

ಸ್ತಸ್ತಿನ ಇಂದ್ರೋ ವೃದ್ಧತ್ರವಾಃ ಸ್ತಸ್ತಿ ನಃ ಪೂಷಾ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ

(ಮು. ಸಂ. ೧-೮೯-೬)

ರರಕ್ಷ ತಾನ್ ಸುಕೃತೋಃ ವಿಶ್ವನೇದಾ ದಿಸ್ಸಂತ ಇದ್ರಿಸವೋ ನಾಹ ದೇಭುಃ

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೪೭-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇತ್ತೀತಿ ವಿಶ್ವನೇದಾಃ ; ವಿಶ್ವಾನಿ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಧನಾನಿ ನಾ ಯಸ್ಯ ಅಥವಾ ವಿಶ್ವಪ್ರಜ್ಞಃ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸಕಲಧನವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವೃಷತ್ತೇಭಿಃ—ಕಾಮಾಭಿವರ್ಷಣೈಃ | ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ.

ಮಹಿತ್ವಾ—ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೋನ ಚ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ. ಇಲ್ಲಿ ಮಹಿತ್ವಾ ಎಂಬುದನ್ನು ವೃಷತ್ತೇಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಮಹತ್ತಾದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ತ್ವಂ ವರ್ಷಿತಾ ಮಹದ್ಭಿರ್ವರ್ಷಣೈಃ (ಸ್ಮ. ಭಾ.)

ನೈಚಕ್ಷಾಃ—ನ್ಯಾಣಾಂ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ನೇತ್ಯಾಣಾಂ ಯಜಮಾನಾನಾಂ ಅಭಿಮತಫಲಸ್ಯ ದರ್ಶಯಿತಾ |
ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವನೆಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ
ದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು—

ತ್ವಂ ನೈಚಕ್ಷಾ ವೃಷಭಾನು ಪೂರ್ವೀಃ ಕೃಷ್ಣಾಸ್ವಗ್ನೇ ಅರುಷೋ ವಿ ಭಾಹಿ
(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೫-೩)

ಕವಿರ್ನೈಚಕ್ಷಾ ಅಭಿ ಸೀಮಚಪ್ಸು ಋತಸ್ಯ ಯೋನಾ ವಿಧೃತೇ ಮದಂತೀ |
(ಋ. ಸಂ. ೩-೫೪-೬)

ನೈಚಕ್ಷಾ ರಕ್ಷಃ ಪರಿಪತ್ಯ ವಿಕ್ಷು ತಸ್ಯ ತ್ರೀಣಿ ಪ್ರತಿ ಶೃಣೇದ್ಯಗ್ನಾ |
(ಋ. ಸ. ೧೦-೮೭-೧೦)

ಈ ರೀತಿ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಬರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನೆರಾಣಾಂ ದ್ರಷ್ಟ್ವಾ ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ
ನೋಡುವವನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದರ್ಶಯಿತಾ—ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದರ್ಥವು.
ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೯-೨. ನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನೈಚಿಃ ರಕ್ಷಿಚಿಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಃ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಾಖ್ಯಾನವನ್ನು
ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ದ್ಯುಮ್ನೇಚಿಃ—ದ್ಯುಮ್ನಂ ದ್ಯೋತತೇರ್ಯೋಶೋ ವಾ ಧನಂ ವಾನ್ನಂ ವಾ ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ
ಯಶಸ್ಸುಗಳಿಂದ, ಧನಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಅನ್ನಗಳಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ, ಧನವಂತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವಂತನಾಗಿ
ದ್ವೀಯೆ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಯೋಗ

ಸುಕ್ರತುಃ—ಶೋಭನಃ ಕ್ರತುಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಕ್ರತುಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಕೃತ್ವಾದಯತ್ಕ
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂಃ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲುಃ. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ
ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತೆತ್ಕ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಿಚಾದೇಶ.
ಗಾತಿಸ್ಥಾ ಘುಪಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲುಃ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುದಕ್ಷಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ದಕ್ಷ್ಯತೇನೇನೇತಿ ದಕ್ಷಃ ಬಲಮ್. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಾ. ಇತ್ಯಾದಿ
ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ವಿತ್ಯಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ವವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಃ ದಕ್ಷಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ
ಸುಗಕ್ತಃ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಆದ್ಯುದಾತ್ವಂ ದ್ಯುಚ್ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ ೬-೨-೧೧೯) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ದ್ಯುಚ್ಚವಾದ ಉತ್ತರಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ಪ್ರಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವವೇದಾಃ-ವಿಶ್ವಾನಿ ವೇದಾಂಸಿ ಯಸ್ಯ ಆಸೌ ವಿಶ್ವವೇದಾಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ವಿಶ್ವಂ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮ್
(ಶಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಪಾ--ವ್ಯಸು ಸೇಚನೇ ಧಾತು. ಔಣಾದಿಕ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವ್ಯಪತ್ಯೇಭಿಃ - ವ್ಯಪ್ತೋ ಭಾವಃ ವ್ಯಪತ್ಯಮ್. ಇದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸಿ (ಶಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್-ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಐತ್ಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ.

ಮಹಿತ್ವಾ--ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಇನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಹಿ ಎಂದು
ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ವ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತೃತೀಯಾವಕವಚನ ಟಾ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ
ಸುಲುಕ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ದ್ಯುನ್ಮೇಭಿಃ--ಹಿಂದಿನಂತೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ--ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃತೀಯಾದಲ್ಲಿ ಐಸಾದೇಶ
ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ನೈಚಕ್ಷಾಃ--ಚಕ್ಷಿಹ್ ನೈಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಔಣಾದಿಕ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಕ್ಷಸ್ ಶಬ್ದವಾಗು
ತ್ತದೆ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈಕಾಂ ಚಕ್ಷಾಃ ನೈಚಕ್ಷಾಃ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್
ಕೈತ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃನುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ರಾಜ್ಞೋ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ ಬೃಹದ್ಭೀರಂ ತವ
ಸೋಮ ಧಾಮ |

ಶುಚಿಷ್ಟಮಸಿ ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರೋ ದಕ್ಷಾಯ್ಯೋ ಅರ್ಯು-
ಮೇವಾಸಿ ಸೋಮ || ೩ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ರಾಜ್ಞಃ | ನು | ತೇ | ವರುಣಸ್ಯ | ವ್ರತಾನಿ | ಬೃಹತ್ | ಗಭೀರಂ | ತವ | ಸೋ-
ನು | ಧಾಮು |

ಶುಚಿಃ | ತ್ವಂ | ಅಸಿ | ಪ್ರಿಯಃ | ನ | ಮಿತ್ರಃ | ದಕ್ಷಾಯೈಃ | ಅರ್ಯಮಾಽ-
ಇವ | ಅಸಿ | ಸೋನು || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋನು ರಾಜ್ಞೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ | ಸೋಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ
ರಾಜಾ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೪-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ವರುಣಸ್ಯಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹೃತಃ ಕ್ರೀತೋ ವಸ್ರೇಣಾ-
ವೃತಃ ಸೋಮೋ ವರುಣಃ | ವರುಣೋಽಸಿ ಧೃತವ್ರತ ಇತಿ ಮಂತ್ರಲಿಂಗಾತ್ | ಕ್ರೀತಸ್ಯ ತೇ ನು ತವ
ಸಂಬಂಧಿನಿ ಹಿ ವ್ರತಾನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | ಆತಃ ಸರ್ವೇಷು ಯಾಗೇಷು
ತ್ವನೇವ ಕರಣಭೂತೋ ಭವಸೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತಸ್ತವ ಧಾಮು ತ್ವದೀಯಂ ತೇಜೋ ಬೃಹನ್ಮಹದ್ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ
ಗಭೀರಂ ಗಾಂಭೀರ್ಯೋಪೇತಂ ಚ | ಯದ್ವಾ | ನು ಇತ್ಯೇತದುಪಮಾರ್ಥೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಯೇನ |
ಅಥಾಪ್ಯುಪಮಾರ್ಥೇ ಭವತಿ ವೃಕ್ಷಸ್ಯ ನು ತೇ ಪುರುಹೂತ ವಯಾಃ | ನಿ. ೧-೪ | ಇತಿ | ರಾಜ್ಞೋ
ರಾಜಮಾನಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ನು ವರುಣಸ್ಯೇವ ಹೇ ಸೋನು ತೇ ತವ ವ್ರತಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಲೋಕಹಿತ-
ಕಾರೀಣಿ | ಶಿಷ್ಯಂ ಸಮಾನಂ | ಹೇ ಸೋನು ತ್ವಂ ಶುಚಿಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶೋಧಕೋಽಸಿ | ತತ್ರ
ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರಃ | ಯಥಾ ಸರ್ವೇಷಾಮನುಕೂಲೋಽಹರಭಿಮಾನೀ ಮಿತ್ರೋ ದೇವಃ
ಶೋಧಯಿತಾ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ | ತಥಾ ತ್ವಮರ್ಯಮೇವಾಸ್ಮಾಭಿದ್ವೃಶ್ಯಮಾನಃ ಸೂರ್ಯ ಇವ ದಕ್ಷಾ-
ಯೋಽಸಿ | ಸರ್ವೇಷಾಂ ವರ್ಧಕೋ ಭವಸಿ | ಯಥಾಹನಿ ಸೂರ್ಯಃ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಸರ್ವಂ ವರ್ಧಯತಿ
ಏವಂ ನಿಶ್ಯಮೃತಮಯೈಃ ಸೋಮಕಿರಣೈರಾಸ್ಮಾಯಮಾನಂ ಸತ್ಪ್ನಾ ವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕಂ ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ-
ರ್ಧತೇ || ಶುಚಿಷ್ಟ್ವಂ | ಯುಷ್ಮತ್ತತ್ತತಕ್ಷುಃಷ್ವಂತಃಸಾದಮಿತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ವಂ | ದಕ್ಷಾಯೈಃ |
ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧಾ | ಶ್ರುದಕ್ಷಿಸ್ಪೃಹಿಗ್ರಹಿಭ್ಯ ಆಯೈಃ | ಉ. ೩-೯೨ | ಇತ್ಯಾಯ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಶ್ರುತಿಪವಾರ್ಥ

ಸೋನು— ಎಲೈ ಸೋನುವೇವನೇ | ತೇ ನು ವ್ರತಾನಿ— ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ
ಸಹ | ರಾಜ್ಞಃ— ಪ್ರಭುವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ವರುಣಸ್ಯ— ವರುಣನ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ
(ಲೋಕಹಿತಕಾರಿಯಾದವು)

ಅಥವಾ

[ವ್ರತಾನಿ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ | ರಾಜ್ಞಃ—ಒಡೆಯನಾದ | ವರುಣಸ್ಯ—ಯಜ್ಞಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುದಿಂದ ಆವೃತನಾದ | ತೇ ನು—ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದುದೇ ಆಗಿವೆ. (ನೀನೇ ಸಕಲಕ್ಕೂ ಕಾರಣಭೂತನು)]

ತವ—ನಿನ್ನ | ಧಾಮ—ತೇಜಸ್ಸು | ಬೃಹತ್—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ | ಗಭೀರಂ—ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದೆ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಪ್ರಿಯೋ ನ ಮಿತ್ರಃ—ಅನುಕೂಲ ಕಾರಿಯಾದ ಮಿತ್ರನಂತೆ | ಶುಚಿಃ ಅಸಿ— ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಆರ್ಯಮಾ ಇವ— ಆರ್ಯಮನಂತೆ | ದಕ್ಷಾಯಣಃ ಅಸಿ— ಎಲ್ಲರ ವರ್ಧಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣನ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ಲೋಕ ಹಿತಕಾರಿಯಾದವು. ನಿನ್ನ ತೇಜಸ್ಸು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಯೂ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ ಇದೆ. ಎಲೈ ಸೋಮ ದೇವನೇ, ನೀನು ಸಕಲರಿಗೂ ಅನುಕೂಲಕಾರಿಯಾದ ಮಿತ್ರನಂತೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆರ್ಯಮನಂತೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಗೈ ತರುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Your acts are like those of king Varuna ; Soma, your glory is great and profound ; you are the purifier of all like the beloved Mitra ; you are the angmenter of all like Aryaman.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾಜ್ಞೋ ನು ತೇ ವರುಣಸ್ಯ ವ್ರತಾನಿ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು

ಸೋಮೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಂ ರಾಜಾ |

(ಶ್ಲೋ. ಸಂ. ೧-೮-೧೦-೨)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ದೊರೆಯೆಂದೂ ಯಾಗಾರ್ಥಮಾಹೃತಃ ಕ್ರೀತೋ ವರುಣಃ | ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ರೀತವಾದುದೂ ವಸ್ತುದಿಂದ ಶೋಧಿತವಾದುದೂ ಆದ ಸೋಮವು ವರುಣನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸೋಮನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ವ್ರತಾನಿ ನು—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ರಾಜನೂ ವರುಣನೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಅವ್ಯಯವಾದ ನು ವನ್ನು ನು ಇತ್ಯೇತದುಪಮಾರ್ಥೇ ಅಂದರೆ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ರಾಜ್ಞಃ-ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಭುವಾದ ವರುಣಸ್ಯ-ವರುಣನ ವ್ರತಾನಿ ನು— ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಂತೆ ತೇ-ನಿನ್ನ ಕರ್ಮಗಳೂ ಸಹ ಲೋಕೋಪಕಾರಕಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಂತಿ ರಕ್ಷೋ ಬಾಧತೇ ಪರೈರಾತೀರ್ವರಿವಃ ಕೃಣ್ಣಿನ್ ವೃಜನಸ್ಯ ರಾಜಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೨-೧೦)

ಪವಿತ್ರೇಭಿಃ ಪವಮಾನೋ ನೈಚಿಕ್ಷ್ಣಾ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾ ರಾಜಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುತ್ತದೆ

ಧಾಮ—ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಸಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದ ನಾನಾ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಭೀರಂ—ಗಹನಾತೀತವಾದುದು. ಸೋಮದೇವನ ವಾಸಸ್ಥಾನವೂ, ಮಹಿಮೆಯೂ ಸಹ ಯಾರಿಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗಂಭೀರವಾದುದೂ ಗಹನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆಗಿದೆ. ಬೃಹದ್ಗಭೀರಂ ತವ ಸೋಮ-ಧಾಮ ಎಂಬ ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಋ. ಸಂ. ೯-೮೮-೮ ನೇ ಋಕ್ವಿಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ಶುಚಿಃ—ಶೋಚಿತೇರ್ಜ್ಜಲತಿ ಕರ್ಮಣಃ (ನಿ. ೬-೧) ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶುಚಿ ಎಂಬ ನಾಮಪದವಾಗಿದೆ. ಶುಚಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಪವಿತ್ರ, ಶುದ್ಧ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶುಚಿ ಎಂಬ ಪದವೂ ಸಹ ಈಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ನಿಷಿಕ್ತಮಸ್ತಾ-ತ್ಪಾಪಕಂ (ನಿ. ೬-೧) ಪಾಪವು ಇವನಿಂದ ದೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಿಕಾರರ ವಚನವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಚುಚಿ ಎಂದರೆ ಶುದ್ಧಿಯೆಂದರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅಹರಭಿಮಾನಿದೇವನಾದ ಮಿತ್ರನು ಯಾವಂತಿ ಕೊಳೆಯನ್ನೂ ಪಾಪವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದ ರಂತೆ ಸೋಮನೂ ಸಹ ಸಕಲರ ಶೋಭಕನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ, ಪಾಪನಿವಾರಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಅವಸ್ಯತಂ ಮುಂಚಿತಂ ಯನ್ನೋ ಅಸ್ತಿ ತನೂಷು ಬದ್ಧಂ ಕೃತಮೇನೋ ಅಸ್ಮತ್

(ಋ. ಸಂ. ೬-೭೪-೩)

ದಕ್ಷಾಯೈಃ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ | ವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಶಬ್ದವನ್ನು ಪರ್ಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ದಕ್ಷಾಯೈಃ ಅಂದರೆ ಇಂತಹ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನು. ಹಗಲುಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಯಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಆದಿತ್ಯನು ಯಾವಂತಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಸೋಮನೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಅಮೃತಮಯವಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮಾತ್ಮಕವಾದ ಸಕಲ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸೋಮ ರಾಜಸ್ತ್ರಣ ಆಯೂಂಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಆಯೂಂಷಿ ಪ್ರ ವರ್ಧಯಿ| ಸೂರ್ಯನು ಜಗದ್ವಾಸಕಗಳಾದ ಅಹಸ್ತುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವಂತೆ ನೀನೂ ನಮ್ಮ ಆಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ವ್ಯಕ್ತವಚನಕ್ರಿಯಾ

ರಾಜ್ಞಃ—ರಾಜ್ಯ ದೀಪ್ತೌಛಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಆ ಮಂತ್ರಿ ತ ಸ್ಯ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುಚಿಷ್ಟಮ್—ಶುಚಿಃ+ತ್ವಮ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ ಸ್ವಂತಃ ಪಾದಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮತ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವತ್ಪು.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಛಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಛಾತುಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಕ್ಷಾಯಣಿ—ದಕ್ಷ ವೃದ್ಧೌ ಛಾತು. ಇವಕ್ಕೆ ಶ್ರುದಕ್ಷಿ ಸ್ತುಹಿಗ್ರಹಿಭ್ಯ ಆಯ್ಞಃ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯ್ಞ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಯಾ ಪರ್ವತೇ-

ಷ್ವೋಷಧೀಷ್ವಪ್ಸು |

ತೇಭಿರ್ನೋ ವಿಶ್ವೈಃ ಸುಮನಾ ಅಹೇಳನ್ರಾಜನ್ರೋಮ ಪ್ರತಿ

ಹವ್ಯಾ ಗೃಭಾಯ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಯಾ | ತೇ | ಧಾಮಾನಿ | ದಿವಿ | ಯಾ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಯಾ | ಪರ್ವತೇಷು |

ಓಷಧೀಷು | ಅಪ್ ಸು |

ತೇಭಿಃ | ನಃ | ನಿಶ್ಚೈಃ | ಸುಮನಾಃ | ಅಹೇಳನ್ | ರಾಜನ್ | ಸೋಮು |

ಪ್ರತಿ | ಹವ್ಯಾ | ಗೃಭಾಯ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಆಗ್ರಯಣೇಷ್ಟ್ವಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಹವಿಷೋ ಯಾತೇ ಧಾಮಾನೀತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಆಗ್ರಯಣಂ ಪ್ರೀಹಿಶ್ಯಾಮಾಕಯೆನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಸೋಮು ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಅ. ೨-೯ | ಇತಿ || ಏವೈವೈಕಾದಶಿಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಪಾಯಾಂ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮುಷಾಳ್ವಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಸ್ರಿಂ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ || ಪ್ರಾಯಣೇಯೇಷ್ಟ್ವಾವಪ್ಯೇಷ್ಯವ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮು ಪ್ರ ಚಿಕಿಶೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಅ. ೪-೩ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮು ತೇ ತವ ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇ ಯಾ ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಭೂಮೌ ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪರ್ವತೇಷು ಪರ್ವತತ್ಸು ಶಿಲೋಚ್ಚಯೇಷು ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತಥಾ ಪ್ರೀಹ್ಯಾದ್ಯೋಷಧೀಷ್ವಪ್ಸು ಚ ಯಾನಿ ವರ್ತಂತೇ | ತೇಭಿರ್ವಿಶ್ವೈಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚೇ-
ಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಸುಮನಾಃ ಶೋಭನಮನಾ ಅಹೇಳನ್ ಕ್ರುಧ್ಯನ್ ಹೇ ರಾಜನ್ | ಸೋಮು ರಾಜಮಾನ ಸೋಮು ಏವಂಭೂತತ್ವಂ ಹವ್ಯಾಸ್ತಾಭಿಃ ಪ್ರಶ್ತಾನಿ ಹವೀಂಸಿ ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯ ಪ್ರತಿಗೃಹಾಣ || ಯಾ | ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮಿತಿ ಶೇರ್ಲೋಪಃ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ | ಉದಾತ್ತಯಣ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಓಷಧೀಷು | ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಂ | ಪಾ. ೬-೩-೧೩೨ | ಇತಿ ದೀರ್ಘಃ | ಅಪ್ಸು | ಊಡಿದಮಿತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಮನಾಃ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಗೃಭಾಯ | ಗ್ರಹ ಉಸಾದಾನೇ | ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಸೀತಿ ಹೌ ಶ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಶಾಯಜಾದೇಶಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ರಾರ್ಜ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸೋಮು—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾ ಧಾಮಾನಿ—
ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು | ದಿವಿ— ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿನೆಯೇ | ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ— ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ | ಯಾ—ಯಾವ

ತೇಜಸ್ಸುಗಳವೆಯೋ | ಪರ್ವತೇಷು—ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲೂ (ಹಾಗೆಯೇ) | ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಅಪ್ಸು— ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಯಾ—ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳವೆಯೋ | ತೇಭಿಃ ವಿಶ್ವೈಃ—ಆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು (ಮತ್ತು) | ಸುಮನಾಃ—ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ | ಅಹೇಳನ್—ಕ್ರೋಧರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು | ನಃ ಹವ್ಯಾ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿ ಗೃಭಾಯ—ಸ್ವೀಕರಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆಯೂ, ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನೀರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿವೆಯೋ ಆ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಕ್ರೋಧ ರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತಗಳಾದ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು.

English Translation

O illustrious Soma, endowed with all the glories that are displayed by you in heaven, on earth, in the mountains, in the plants, in the waters, be well-disposed towards us and devoid of anger, accept our oblations.

|| ವಿಶ್ವೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಆಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆಗ್ರಯಣಂ ವ್ರೀಹಿಶ್ಯಾಮಾಕಯೇವಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋ ಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಆ. ೨-೯) ಮತ್ತು ಏಕಾವಶಿನ್ ಎಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುವಿನ ವಪಾಹೋಮದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಮವಾಕ್ಶಂ ಯುತ್ಸು ಸ್ಯತನಾಸು ಸಪ್ರಿಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೨-೨) ಪ್ರಾಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿನರ್ವಪನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ಸಂ ಸೋಮ ಸ್ಯ ಚಿಕಿತೋ ಮನೀಷಾ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಸ್ಯಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೩)

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ—ಯಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ವರ್ತಂತೇ ತೈಸ್ಸರ್ವೈಸ್ತೇಜೋಭಿಯುಕ್ತಃ ಇಲ್ಲಿ ಧಾಮು ಕ್ವುಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು ಅಥವಾ ಖ್ವಾನ ಎಂಬ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ನಿನ್ನ ಸಕಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡ

ನೆಯೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಥವಾ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಆ ಸ್ಥಾನಗಳಾವುವೆಂದರೆ ;—

ದಿವಿ—ಸೋಮನ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಸ್ಥಾನವೊಂದು. ಸೋಮನ ಪ್ರಥಮ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನವು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ವಾಗಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಶೈನವು ಅದನ್ನು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತಂದ ಕಥೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮಂ ಭರದ್ವಾ ದ್ವಹಾಣೋ ದೇವಾವಾನ್ದಿವೋ ಅಮುಷ್ಯಾದುತ್ತರಾದಾದಾಯ
(ಋ. ಸಂ. ೪-೨೬-೬)

ದಿವಂ ಸುಪರ್ಣೋ ಗತ್ವಾಯ ಸೋಮಂ ವಜ್ರಿಣ ಅಭರತ್ |
(ಋ. ಸಂ. ೮-೧೦೦-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳು ಸೋಮನ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವಾಗಿತ್ತೆಂದೂ ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಶೈನವು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತಂದಿತೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.

ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ—ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ತದಂಗವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ಸೋಮರಸವು ಪೃಥಿವಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಸ್ಥಾನವು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು

ದಿವ್ಯಗನ್ಯಃ ಸದನಂ ಚಕ್ರ ಉಚ್ಚಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮನೋ ಅಧ್ಯಂತರಿಕ್ಷೇ |
(ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೪)

ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಸೋಮನಿಂದ ಆಗುವ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ಪರ್ವತೇಷು—ಉತ್ತಮವಾದ ಓಷಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಯವಾದ ಪರ್ವತವು ಸೋಮಲತೆಗೂ ಆಶ್ರಯ ವಾಗಿದ್ದು ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಪರ್ವತಗಳಿಂದಲೇ ಈ ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಋಗ್ವೇದದ

ಅನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿತ್ವಾ ಜಭಾರಾಮಘ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿ ತ್ಯೇನೋ ಅದ್ರೇಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೩-೬)

ಅಸಾವ್ಯಂತುರ್ಮದಾಯಾಪ್ನು ದಕ್ಷೋ ಗಿರಿಷ್ಠಾಃ |
(೯-೬೨-೪)

ಎಂಬ ಪುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ, ೩-೪೮-೨ ; ೫-೪೩-೪ ; ೯-೮೫-೧೦ | ೯-೯೮-೯ ಮುಂತಾದ ಪುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನ ಸ್ಥಾನವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸೋಮಲತೆಯೇ ಸೋಮರಸಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಲವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಥಾನವು—

ಆ ಯೋ ಗೋಭಿಃ ಸೃಜ್ಯತ ಓಷಧೀಷ್ವಾ ದೇನಾನಾಂ ಸುಮ್ಮ ಇಷಯನ್ನುಪಾವಸುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೮೪-೩)

ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ತ್ವಷ್ಟೃರ್ಥವಾಗಿ ಸೋಮರಸವು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿರುವುದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಅಪ್ಪು—ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳು ಸೋಮರಸದ ಮಾಧುರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವು ಉದಕಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದರ ಮಾಧುರ್ಯವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ

ಯಾಭಿಃ ಸೋಮೋ ಮೋದತೇ ಹರ್ಷತೇ ಚ ಕಲ್ಯಾಣೇಭಿಯುರ್ವತಿಭಿರ್ನ ಮರ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೨೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಮತ್ತು ಉದಕಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ದಾಂಪತ್ಯ ಸುಖಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉದಕಗಳೂ ಸೋಮರಸದ ಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ, ದ್ಯುಲೋಕ, ಪೃಥಿವೀ, ಪರ್ವತ, ಓಷಧಿ, ಉದಕ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಾನಗಳೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಲ್ಲದೇ, ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಆಗಲೂ ಸಹ ಸೋಮನ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಮ. ಸಂ. ೨-೪೦-೧-೫ ; ೯-೯೨-೨೪ ; ೯-೫೪-೩ ; ೯-೮೯-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೋಮನು ಸಕಲ ಮಾನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ, ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಭಾಶಾಲಿಯಾಗಿಯೂ, ಸಕಲ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕನಾಗಿಯೂ, ವರುಣನಂತೆ ನೀತಿ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದರ್ಶಕನಾಗಿಯೂ, ಲೋಕನಿಯಮ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಹೇಳನ್—ರೇಳತೇ, ಹೇಳತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರೋಧಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳನ್ ಅಂದರೆ ಕೋಪಗೊಂಡು ಎಂದೂ ಅಹೇಳನ್ ಅಂದರೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳದೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಹೇಳನ್ ಸುಮನಾ ಭವ | ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೧ ; ೧-೧೩೮-೩ ; ೬-೪೧-೧ ; ೧೦-೨೨-೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ, ಸೋಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪಾಪಕರ್ತರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡುವುದು ಕಠಿಣವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಂತಹವರಿಗೆ ಆ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವು ಸಿಕ್ಕುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸಹ, ಯಜ್ಞಕರ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಅಧಿಕವಾದ ಪಾಪಭೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳದೆ ಇರುವಂತೆಯೂ, ತಮ್ಮನ್ನು ಅನಾದರಿಸದೇ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಬೀರಿ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂತಲೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಯಾ—ಯಚ್ಚಬ್ಧ. ನಪುಂಸಕ ಪ್ರಥಮಾಬಮವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಅದೇಶ. ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೆ ಅತ್ತ. ಪರಯಾಸ. ನುಮಾಗಮ. ದೀರ್ಘ. ಶೇಶ್ಯಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ದಿವಿ—ದಿನ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೃಥಿನ್ಯಾಮ್—ಸೃಥಿವೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಜೀರಾಮ್ ನದ್ಯಾಮ್ನೀಚ್ಯಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಆನ್ ಆದೇಶ. ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ ಪೂರ್ವಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ಥಾನಿಕ ಯಣಾದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಷಧೀಷು—ಓಷಧಿ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಪ್. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಪತ್ವ. ಓಷಧೀಶ್ಚ ವಿಭಕ್ತಾವಪ್ರಥಮಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾಭಿನ್ನ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಓಷಧಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ.

ಅಸೌಸು—ಸಪ್ತಮೀ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೇಭಿಃ—ತದ್ ಶಬ್ದ. ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸುಮನಾಃ—ಶೋಭನಂ ಮನಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಸುಮನಾಃ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ಯಂಧಸಿ ಬಹುಲಮ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಗೃಭಾಯೆ—ಗೃಹ ಉಪದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚಾವಿಕರಣ. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಪರವಾದಾಗ ಶಾನಚಾದೇಶ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಛಂದಸಿ ಶಾಯಜಪಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಾಯಚಾದೇಶ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಗೃಹಾಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಹ್ಯಗೃಹೋರ್ಭಶ್ಯಂಧಸಿ (ವಾ. ೪೨೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

:o:

ಸಂಹಿತಾಶಾಖಾಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಸ್ತ್ವಂ ರಾಜೋತ ವೃತ್ರಹಾ ।

ತ್ವಂ ಭದ್ರೋ ಅಸಿ ಕ್ರತುಃ ॥ ೫ ॥

ಃ ಸದಪಾಠಃ |

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಅಸಿ | ಸತ್ ಪತಿಃ | ತ್ವಂ | ರಾಜಾ | ಉತ | ವೃತ್ರ ಸಾ |

ತ್ವಂ | ಭದ್ರಃ | ಅಸಿ | ಕೃತುಃ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ವಾ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮೇತೈವಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಅಗ್ನಿವೃತ್ತಾಣಿ ಜಂಘನದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರಿತ್ಯುತ್ಪರಸ್ಯ | ಅ. ೧-೫ | ಇತಿ | ಏವಂ ಯತ್ರ ಯತ್ರ ವಾರ್ತೃಘ್ನಾವಾಜ್ಯಭಾಗೌ ತತ್ರ ಸರ್ವತ್ರಾಸ್ಯಾ ವಿನ್ಯಯೋಗಃ || ಪ್ರಾತಃಕಾಲೀನಾಯಾಮುಪಸದಿ ಪ್ರಥಾನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯೈವಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಅಪರಾಹ್ನಿಕ್ಯಾಮುಪಸದಿ ಸೈವ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ ಇತಿ ವಿಸರ್ಯೋಸೋ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾನಾಂ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ಚ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಸತ್ಪತಿರಸಿ | ಸತಾಂ ಕರ್ಮಸು ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾನಾಮಧಿಪತಿರ್ಭವಸಿ | ತಸ್ಮಾತ್ಸೋಮರಾಜಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ | ತೈ. ಬ್ರಾ. ೧-೨-೪-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಯದ್ವಾ | ಸಂತಃ ಸ್ನಾನಾದಯಃ ಪತಯಃ ಪಾಲಕಾ ಯಸ್ಯ ಸೋಮಸ್ಯ ತಾದ್ಯಶೋ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ಸ್ನಾನ ಭ್ರಾಜೇತ್ಯಾಹೃತೇ ವಾ ಅಮುಷ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸೋಮಮರಕ್ಷನ್ | ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೧೦-೫ | ಇತಿ | ಉತಾಪಿ ಚ ರಾಜಾ ರಾಜಮಾನಸ್ತ್ವಂ ವೃತ್ರಹಾ ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರುವಾ ಹಂತಾಸಿ | ಭದ್ರಃ ಶೋಭನಃ ಕೃತುರ್ಯೋಽಯಮಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗಸ್ತ್ವಮೇವ ತದ್ರೂಪೋ ಭವಸಿ | ತ್ವತ್ಪಾಥ್ಯತ್ಪಾದ್ಯಾಗಾನಾಂ || ಸತ್ಪತಿಃ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ತತ್ಪುರುಷಪಕ್ಷೇ ತು ಪತ್ಯಾವೈಶ್ವರ್ಯ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಪತಿಃ ಅಸಿ—ಕರ್ಮಕರ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. (ಐಕ್ಷ್ವಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ) | ಉತ—ಮತ್ತು | ರಾಜಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಾಸುರನ ಸಂಹಾರಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಅಥವಾ

[ತ್ವಂ—ನೀನು | ಸತ್ಪತಿಃ—ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನಾಗಿಯೂ | ರಾಜಾ—ಪ್ರಭುವಾಗಿಯೂ | ಅಸಿ—ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. |]

ಭದ್ರಃ—ಮಂಗಳಕರವಾದ | ಕೃತುಃ—ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗವೂ | ತ್ವಂ (ಏವ) ಅಸಿ—ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಜ್ಜನರ ಒಡೆಯನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಮಾನ ನಾದ ನೀನು ವೃತ್ರಾಸುರನ ಹಂತಕನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದೀಯೆ. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗವೂ ನೀನೇ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

Soma, you are the protector, the sovereign of the pious or even the slayer of vritra ; you are holy sacrifice.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಆಜ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿವೃತ್ತಾಣಿ ಜಂಘನದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ವತಿರಿತ್ಯುತ್ಪ್ರಸ್ಯ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೧-೫) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ವೃತ್ರನಥ ಸಂಬಂಧವಾದ ಇಂದ್ರನ ಪರವಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವರೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದು. ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಸತ್ ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಈ ವಿಷಯವು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ವತಿರ್ಗಯಸ್ವಾನೋ ಆಮಿವಹಾ ಇತಿ ವಿಶರ್ಯಾಸೋ ಯಾಜ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೪-೮).

ಸತ್ವತಿಃ—ಸತಾಂ ಪತಿಃ | ಅಥವಾ ಸತಾಂ ಪಾಲಯಿತಾ | ಎಂಬ ತತ್ಪುರುಷವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡ ಬಹುದು. ಅಥವಾ ಸಂತಃ ಪತಯಃ ಯಸ್ಯ | ಎಂಬ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು.

ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಮೃಷಿರ್ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಮಹಿಷೋ ಮೃಗಾಣಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೬-೬)

ಪವಿತ್ರೇಭಿಃ ಪವಮಾನೋ ನೃಚಿಕ್ಷಾ ರಾಜಾ ದೇವಾನಾಮುತ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೯೭-೨೪)

ತಸ್ಮಾತ್ಸೋಮರಾಜಾನೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಃ |

(ತೈ. ಸ. ೬-೧-೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೋಮನು ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಾದ ಸಜ್ಜನರಿಗೂ ಒಡೆಯನೆಂದೂ ಸಜ್ಜನರ ಪಾಲಕನೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಅಥವಾ ಪಾಲಯಿತಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಥವಾ

ಸ್ಥಾನ ಭ್ರಾಜೇತ್ಯಾಹೈತೇ ನಾ ಅಮುಷ್ಮಿಲೋಕೇ ಸೋಮಮರಕ್ಷನ್ |

(ತೈ. ಸ. ೬-೧-೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾನಾದಿಗಳೇ ಪತಿಯಾಗಿಯೂ, ರಕ್ಷಕವಾಗಿಯೂ ಯಾವುವಕ್ಕೆ ಇರುವುವೋ ಅಂತಹ ಸೋಮದೇವತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ರಾಜಾ—ರಾಜಮಾನಃ | ಸತ್ವತಿಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಾ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನು ಎಂದಾಗಬಹುದು.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ ಶತ್ರೋರ್ವಾ ಹಂತಾ | ಅನೇಕ ಸಂವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನೂ ಇಂದ್ರನ ಸಹಾಯಾರ್ಥವಾಗಿ ವೃತ್ರನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಸ ಪವಸ್ತು ಯ ಆವಿಥೇಂದ್ರಂ ವೃತ್ರಾಯ ಹಂತನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೧--೨೨)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಮು. ಸಂ. ೯-೨೪-೬; ೯-೨೫-೨; ೯-೨೮-೨; ೯-೨೯-೯ ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ವೃತ್ರಹನೆಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವೃತ್ರನೆಂದರೆ ಮೇಘವು.

ಭದ್ರಃ—ಮಂಗಳಕಾರಿಯಾದವನು ಅಥವಾ ಪೂಜ್ಯನು.

ಕ್ರತುಃ—ಕರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿ-ಸ್ತೋಮಾದಿ ಯಾಗರೂಪಸ್ತುಮೇವ | ತ್ವತ್ಸಾಧ್ಯತ್ವಾದ್ಯಾಗಾನಾಂ | ನೀನೇ ಸಕಲಯಾಗರೂಪಣಾಗದ್ಧೀಯೆ. ಎಂಬರ್ಥವಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಸೋಮದೇವನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ,

ಆತ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೨-೧೦)

ಆತ್ಮಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ರಂಹ್ಯಾ ಸುಷ್ಪಾಣಃ ಪವತೇ ಸುತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬-೮)

ಎಂಬಿವೇ ಮೊದಲಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರತುಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗರೂಪನು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸತ್ವತಿಃ—ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸತಾಂ ಪತಿಃ ಎಂದು ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸನಾಡಿದರೆ ಪತ್ಯಾ ವೈತ್ವಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃತ್ರಹಾ—ವೃತ್ರಂ ಹತವಾನ್ ವೃತ್ರಹಾ. ವೃತ್ರಶಬ್ದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭ್ರೂಣವೃತ್ರೇಷು ಕ್ವಿಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್. ವೃತ್ರಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಕವಚನರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುಕ್ತರ ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭದ್ರಃ—ಭದಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸುಖೇ ಚ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಪಾಧಿಕ ರಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಜೀವಾತುಂ ನ ಮರಾಮಹೇ |
ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರೋ ವನಸ್ಪತಿಃ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ತ್ವಂ | ಚ | ಸೋಮ | ನಃ | ವಶಃ | ಜೀವಾತುಂ | ನ | ಮರಾಮಹೇ |
ಪ್ರಿಯಃ ಸ್ತೋತ್ರಃ | ವನಸ್ಪತಿಃ || ೬ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಸಾಗ್ನಿಚಿತ್ಯೇ ಕೃತಾವಗ್ನೀಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪಶುಪುರೋಡಾಶಮನ್ವಷ್ಟ್ವಾ ದೇವಸುನಾಂ ಹವೀಂಃ ನಿರುಪ್ಯಂತೇ | ತತ್ರ ಸೋಮಸ್ಯ ವನಸ್ಪತೇರ್ಹವಿಷಸ್ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಅಥಾಗ್ನೀ-ಷೋಮಿಯೇಣೇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ | ಅ. ೪.೧೧ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಾಂ ಜೀವಾತುಂ ಜೀವನಾಷಧಂ ತ್ವಂ ಚ ತ್ವಂ ಚೇದ್ವಶಃ ಕಾಮಯೇಥಾಃ ತದಾನೀಂ ವಯಂ ನ ಮರಾಮಹೇ | ನ ಮ್ರಿಯಾಮಹೇ | ಕೀದ್ಯಶಸ್ತ್ವಂ | ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ | ಪ್ರಿಯಾಣಿ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯಸಃ ತಥೋಕ್ತಃ | ಬಹುಭಿಃ ಸ್ತೋತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ವನಸ್ಪತಿರ್ವನಾನಾ-ಮೋಷಧಿವನಸ್ಪತಿರೂಪಾಣಾಂ ಪತಿಃ ಪಾಲಯಿತಾಸಿ | ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ | ತೈ. ಸಂ. ೬.೧.೯-೧ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ವಶಃ | ವಶ ಕಾಂತೌ | ಲೇಟಿ ಸಿಪ್ಯಡಾಗಮಃ | ಆಗಮಾನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ತಿಷ್ಠತೇ | ತ್ವಂ ಚೇತಿ ಚಶಬ್ದಕೃಣಿತಿ ನಿಪಾತಾಂತರಂ ಚೇದರ್ಥಂ | ತದ್ಯೋಗಾನ್ನಿಸಾತ್ಯೈರ್ಯದ್ಯದಿಹಂ-ತೇತಿ ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಜೀವಾತುಂ | ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ | ಜೀವೇರಾತುಃ | ಉ. ೧.೮೦ | ಮರಾಮಹೇ | ವೃಜ್ ಸ್ರಾಣಿತ್ಯಾಗೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರೇ— ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನೂ |
ವನಸ್ಪತಿಃ— ಓಷಧಿಗಳ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳ ಒಡೆಯನೂ ಆದ | ತ್ವಂ— ನೀನು | ನಃ— ನಮಗೆ | ಜೀವಾತುಂ—
ಪ್ರಾಣಧಾರಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು | (ತ್ವಂ) ಚ— ವಶಃ— ನೀನು (ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ) ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ | ನ ಮರಾ-
ಮಹೇ— ನಾವು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಸ್ತೋತ್ರಪ್ರಿಯನೂ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯವಿಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪತಿಯೂ ಆದ ನೀನು ನಮಗೆ
ಪ್ರಾಣಧಾರಕವಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನಾವು ಸಾಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

English Translation

O Soma, fond of praise, the lord, of plants, you are life to us ; if you
wish we will not die.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿ ಚಯನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾಯ (ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆ
ಗಳಿಗೆ) ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುವುರೋಡಾಶ ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ದೇವಸುವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಹವಿಸ್ಸಿನ
ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತೆ ಮತ್ತು ವನಸ್ಪತಿದೇವತೆಯನ್ನದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೋಮ
ಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥಾಗ್ನಿಷೋಮಾಯೇಣ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ಸೋ ವಶೋ
ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಾನಾಂ ಪದವೀಃ ಕವೀನಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೪-೧೧) .

ವನಸ್ಪತಿಃ—ವನಾನಾಂ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿರೂಪಾಣಾಂ ಪಾಲಯಿತಾಸಿ | ಸೋಮನು ಓಷಧಿ ಮತ್ತು
ಸಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕನು. ಅವನೇ ಜೀವಾತುವು ಮತ್ತು ಮರಣವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನು
ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿತ್ಯಸ್ತೋತ್ರೋ ವನಸ್ಪತಿರ್ಧೀನಾಮಂತಃ ಸಬರ್ದುಘಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೨-೨)

ಸೋಮೋ ವಾ ಓಷಧೀನಾಂ ರಾಜಾ |

(ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ರಾಜನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ಜೀವಾತುಂ— ಜೀವನೌಷಧಂ | ಜೀವಾತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸತ್ತ್ವವನ್ನೊಳಗೊಂಡ
ಅಹಾರವೆಂದೂ ಅಥವಾ ಚಿರಕಾಲದ ಜೀವನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯು—

ಅಸುನೀಶೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀವಾತವೇ ಸು ಪ್ರೆ ತಿರಾ ನ ಅಯುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಪುಕ್ಯನ್ನು ಉವಹರಿಸಿ ಜೀವಾತವೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಚಿರಂ ಜೀವನಾಯ | (ನಿ. ೧೦-೪೦) ದೀರ್ಘಕಾಲ ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಜೀವನೌಷಧಂ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ | ವಶಃ ಕಾಮಯೇಥಾಃ | ನೀನು ಇಚ್ಛಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ಎಂದು ಕರ್ತೃರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ; **ಕಾಮ್ಯಃ, ಪ್ರಾರ್ಥಯಿತಮ್ಯಃ ಯಾಚ್ಯಃ |** ನೀನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ನ ಮರಾಮಹೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ | ಸೋಮನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ್ದೇ ಆದರೆ ನಾವು ಸಾಯುವುದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಮೋ ಪು ಣಃ ಸೋಮ ಮೃತ್ಯುನೇ ಪರಾದಾಃ ಪಶ್ಯೇಮ ನು ಸೂರ್ಯಮುಚ್ಚರಂ ತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೪)

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರ ಣ ಅಯೋಂಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೨)

ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು ಎಂದು ಸೋಮನಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ಸೋಮನ ಅನುಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಜೀವನವು ಸಿದ್ಧವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಶಃ—ವಶ ಕಾಂತೌ. ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇತಕ್ಕ ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಪ್ರೇಪದೇಷು—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ. **ಆಗಮಾ ಅನುದಾತ್ತಾಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಚ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಚಲಬ್ಧವು ಚಣ್ ಎಂಬ ನಿಸಾತಾರ್ಥಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತದ್ಯೋಗವು ವಶಃ ಎಂಬ ತಿಜಂತಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ **ನಿಸಾತ್ಯೇರ್ಯದ್ಯದಿಹಂತ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಾತುಮ್—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಜೀವೇ ರಾತುಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತು ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರಾಮಹೇ—ಮೃಜ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಟಿತ ಆತ್ಮನೇ—**ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಏತ್ಯ. **ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—**ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಪ್

ವಿಕರಣ. ಅತೋ ದೀರ್ಘೋ ಯಞಃ-ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗಳ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ-ಪ್ರಿಯಾಣ ಸ್ತೋತ್ರಾಣ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಪ್ರಿಯಸ್ತೋತ್ರಃ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್-ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಸ್ಪತಿಃ-ಉಭೇ ವನಸ್ಪತ್ಯಾದಿಷು (ವಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ವಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ವನಾನಾಂ ಪತಿಃ ವನಸ್ಪತಿಃ ಪಾರಸ್ವರ ಗಣದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಸುಡಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ತ್ವಂ ಯೂನ ಯತಾಯತೇ |
ದಕ್ಷಂ ದಧಾಸಿ ಜೀವಸೇ || ೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಸೋಮ | ಮಹೇ | ಭಗಂ | ತ್ವಂ | ಯೂನೇ | ಯತಾಯತೇ |
ದಕ್ಷಂ | ದಧಾಸಿ | ಜೀವಸೇ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಮಿತ್ಯೇಷಾನುನಾಕ್ಯಾ | ಅಥ ಕಾಮ್ಯಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತನಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ | ಅ.-೨-೧೦. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ಮಹೇ ಮಹತೇ ವೃದ್ಧಾಯ ಋತಾಯತೇ ಮತಂ ಯಜ್ಞಮಾತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಪುರುಷಾಯ ಜೀವಸೇ ಜೀವಿತುಂ ದಕ್ಷಮುಪೇಭೋಗಸಮರ್ಥಂ ಭಗಂ ಧನಂ ದಧಾಸಿ | ವಿದಧಾಸಿ |

ಕರೋಷಿ | ತಥಾ ತ್ವಂ ಯೂನೇ ತರುಣಾಯ ಚ ಋತಾಯತೇ ಜೀವಿತುಂ ಧನಂ ಕರೋಷಿ || ಮಹೇ |
ಮಹತೇ | ಅಚ್ಛಿಬ್ಧಲೋಪಶ್ಚಾಂದಸಃ | ಬೃಹನ್ಮಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ |
ಯೂನೇ | ಶ್ವಯುವಮಘೋನಾಮತದ್ಧಿತ ಇತಿ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಋತಾಯತೇ | ಋತಮಾತ್ಮನ
ಇಚ್ಛತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ | ನ ಚ್ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯೇತೀತ್ವದೀರ್ಘಯೋರ್ನಿಷೇಧಃ | ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ
ದೃಶ್ಯತ ಇತಿ ಸಾಂಹಿತಿಕೋ ದೀರ್ಘಃ | ಕೃಜಂತಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ ಇತಿ
ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜೀವಸೇ | ಜೀವ ಸ್ವಾಧಾರಣೇ | ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಿತ್ಯಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಶಬ್ದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ— ನೀನು | ಋತಾಯತೇ— ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ |
ಮಹೇ—ವೃದ್ಧನಿಗೂ | ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸಲು | ದಕ್ಷಂ—ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ | ಭಗಂ—ಧನವನ್ನು |
ದಧಾಸಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ಹಾಗೆಯೇ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯೂನೇ—(ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ)
ತರುಣನಿಗೂ ಸಹ (ಜೀವಿಸಲು ಧನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ)

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಪಡುವ ವೃದ್ಧನಿಗೂ ಅದೇ
ರೀತಿ ಆ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವ ತರುಣನಿಗೂ ಸಹ ಅವರವರು ಜೀವಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಮತ್ತು ಅವರು
ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Soma, you bestow upon him who worships you whether old or young,
wealth that he may enjoy and live.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಆಯುಷ್ಯಾಮೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಜ್ಞಭಾಗಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ
ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥ
ಕಾಮ್ಯಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಆ ನೋ ಅಗ್ನೇ ಸುಚೇತುನಾ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಮಹೇ ಭಗಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ
ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೨-೧೦).

ಋತಾಯತೇ—ಯಜ್ಞಂ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತೇ ಪುರುಷಾಯ | ಯಜ್ಞವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಅದರ
ಫಲವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಧನವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥವು.
ಇಲ್ಲಿ ಋತಾಯತೇ ಮಹೇ, ಋತಾಯತೇ ತರುಣಾಯ ಚ ದಕ್ಷಂ ಉಪಭೋಗಸಮರ್ಥಂ ಧನಂ ವಿದಧಾಸಿ |
ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನು ವೃದ್ಧನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತರುಣನಾಗಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು
ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ; ಮಹೇ ಭಗಂ, ಋತಾಯತೇ ಯೂನೇ ಬಲಂ

ವೃದ್ಧಿಂ ವಾ ದಧಾಸಿ | ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಧನವನ್ನು, ಯಜ್ಞಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ತರುಣನಿಗೆ ಬಲ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸ್ಯಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ವೃದ್ಧಾಯ ಧನಂ ದಧಾಸಿ | ಯೂನೇ ಚ ಬಲಂಚ ಯಚ್ಛಸಿ | ಎಂದು ಮಾಧವರೂ ಸಹ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳಂತೆಯೇ ವಿವರಿಸಿ ದಕ್ಷ ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡದೇ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. for long life.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮಹೇ—ಮಹತ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹತೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾ ದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಗೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಲೋಪ. ಬೃಹನ್ನಹತೋರುಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೂನೇ—ಯುವನ್ ಶಬ್ದ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಶ್ವಯುವಮುಘೋನಾಮತದ್ವಿಶೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವನ್ನುಹೊಂದುವ ವಕಾರವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಕಾರಕ್ಕೆ ಉಕಾರರೂಪ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಯೂನೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮತಾಯತೇ — ಮತಮಾತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಮತಾಯತೇ. ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತ ಎಂಬ ಸುಬಂತಧಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ನ ಛಂದಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬರುವ ಈತ್ವವೂ ದೀರ್ಘವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನೈಷಾಮಹಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತಾಯ ಎಂಬ ಕೃಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಮತಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರ-ನುಮೋನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಧಾಸಿ—ಡುಧಾಇ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್‌ನುಧ್ಯಮುಪುರುನಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜೀವಸೇ—ಜೀವ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೇ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥ ತೋರುವಾಗ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಏದಂತವಾದುದರಿಂದ ಕೈನ್ಮೇಜಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತೋ ರಕ್ಷಾ ರಾಜನ್ನಘಾಯತಃ |
ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ನಃ | ಸೋಮ | ವಿಶ್ವತಃ | ರಕ್ಷ | ರಾಜನ್ | ಅಘಾಯತಃ |
ನ | ರಿಷ್ಯೇತ್ | ತ್ವಾವತಃ | ಸಖಾ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸ್ವಸ್ತಯನ್ಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ
ಚ | ಸ್ವಸ್ತಯನ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತವಂತಾವಗ್ನೇ ರಕ್ಷಾಣೋ ಅಂದಸಸ್ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತಃ | ಅ ೨-೧೦ |
ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ರಾಜನ್ ರಾಜನಶೀಲ ತ್ವಮಘಾಯತಃ | ಅಘಂ ಪಾಪಂ ತದ್ಧೇತುಕಂ ದುಃಖ
ಮಸ್ಮಾಕಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛತೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ ಪುರುಷಾನ್ನೋಽಸ್ಮಾನ್ನಕ್ಷ | ಪಾಲಯ | ತ್ವಾವತ-
ಸ್ತ್ವತ್ಸಪ್ತಶಸ್ಯ ಸಖಾ ಸಖ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ ಪುರುಷೋ ನ ರಿಷ್ಯೇತ್ | ನಹಿ ವಿನಶ್ಯೇತ್ | ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ
ತ್ವತ್ಸಖಾ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ || ಅಘಾಯತಃ | ಅಘಂ ಪಾಪಂ ಪರೇಷಾಮಿಚ್ಛತೀತ್ಯಘಾಯನ್ | ಛಂದಸಿ
ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಪೀತಿ ಕ್ಯಚ್ | ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ | ರಿಷ್ಯೇತ್ | ರುಷ ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ |
ತ್ವಾವತಃ | ವತುಪ್ತಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದ್ಭ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದೃಶ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ವತುಪ್ |
ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತೇತಿ ಮಪರ್ಯಂತಸ್ಯ ತ್ವಾದೇಶಃ | ಅ ಸರ್ವನಾಮ್ನ ಇತ್ಯಾತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ರಾಜನ್—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಘಾ-
ಯತಃ—ನನುಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ | ವಿಶ್ವತಃ—ಸಕಲವಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದಲೂ | ನಃ—
ನಮ್ಮನ್ನು | ರಕ್ಷ—ಕಾಪಾಡು | ತ್ವಾವತಃ—ನಿನಗೆ ಸದೃಶನಾದ ದೇವತೆಯ | ಸಖಾ—ಸ್ನೇಹಿತನಾದ
ಪುರುಷನೂ | ನ ರಿಷ್ಯೇತ್—ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ನಾಶಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿನ್ನ
ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನನುಗೆ ನಾಶವೇ ಇಲ್ಲ.)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಗೆ ಕೆಡಕನ್ನು ಬಯಸಿ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ ಸಕಲ ಶತ್ರುವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ನಿನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಯಾವ ದೇವತೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ನಾಶವಾಗಲಾರನು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನಮಗೆ ನಾಶ ವೆಂಬುದಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

English Translation

O King Soma, defend us from every one seeking to harm us; the friend of one like you can never perish.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸ್ವಸ್ತೃಯನಗಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಜ್ಞಭಾಗಹೋಮದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸ್ವಸ್ತೃಯನ್ಯಾಂ ರಕ್ಷಿತವಂತಾವಗ್ನೇ ರಕ್ಷಾಗೋ ಅಂಹಸಸ್ತ್ವಂ ನಃ ಸೋಮ ವಿಶ್ವತಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೨-೧೦)

ಅಘಾಯತಃ—ಅಘಂ ಪಾಪಂ ತದ್ವೇತುಕಂ ದುಃಖಂ ಅಸ್ಮಾಕಂ ಕರ್ತುಮಿಚ್ಛತಃ | ಪಾಪ ಹೇತುಕವಾದ ದುಃಖವನ್ನು ನಮಗೆ ಉಂಟುವಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ.

ವಿಶ್ವತಃ—ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ (ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು)

ತ್ವಾವತಃ ಸಖಾ—ತ್ವಾವತಃ | ನಿನಗೆ ಸಮಾನನಾದವನ ಸಖಾ— ಸ್ನೇಹಿತನೂ (ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಂ ತ್ವತ್ಸಖಾ ನ ವಿನಶ್ಯತೀತಿ | ಯಾವಾಗ ನಿನಗೆ ಸದ್ವಶನಾದ ದೇವತೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನೂ ಕೂಡ ಹಿಂಸಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಗ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರೇ ಆದ ನಮಗೆ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು.

ನ ರಿಷ್ಯೇತ್—ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಹಿಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರ್ಥವು. ಅನುದರಿಂದಲೇ.

ವೃಣೇಮಹೇ ಸಖ್ಯಾಯ ವೃಣೇಮಹೇ ಯುಜ್ಯಾಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೮)

ಎಂಬುದಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನ ಸಖ್ಯಕ್ಕೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳಿರುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ರಕ್ಷ—ರಕ್ಷ ಪಾಲನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ನುಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಸೇರ್ಪಟ್ಟಿಟ್ಟಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಕ್ಕೆ ಹಿ ಅದೇಶ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಆತೋ ಹೇಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗಿ ಲುಕ್. ದ್ವೈಚೋಽ- ತಸ್ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಯವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ.

ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶವ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಘಾಯತಃ—ಅಘಂ ಪಾಪಂ ಪರೇಷಾಂ ಇಚ್ಛತಿ ಇತಿ ಅಘಾಯನ್ ಛಂದಸಿ ಪರೇಚ್ಛಾಯಾಮಪಿ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಪರೇಚ್ಛಾ ತೋರುವಾಗಲೂ ಅಘ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್ಛಪ್ರತ್ಯಯ. ಕೃಚಿಚಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈತ್ತ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ನ ಚ್ಛಂದಸ್ಯಪುತ್ರಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ. ಅಶ್ವಾಘಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಛಪರವಾದಾಗ ಅಘ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮ. ಅಘಾಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವ ಅಜಾದಿವಿಭಕ್ತಿಗೆ (ಅನ್) ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರಿಷ್ಯೇತ್—ರುಷ ರಿಷ್ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಇತಳ್ಳ—ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶ್ಯನ್ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಯೇಯಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ವಾವತಃ—ತ್ವತ್ ಸನ್ಯಶಃ ತ್ವಾವಾನ್. ವತುಪ್ ಪ್ರಕರಣೇ ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದ್ವ್ಯಾಂ ಛಂದಸಿ ಸಾದ್ಯಶ್ಯೇ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾದ್ಯಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುಷ್ಮದ್+ ಮತುಪ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ತರಪದಯೋಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮದಿನ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವ ಆದೇಶ. ಅಸರ್ವನಾವ್ನಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೧) ದ್ಯಗ್ವೃಶ ವತು ಇವು ಪರವಾದಾಗ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವತುಪ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. ತ್ವಾವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವಸ್ತುಃ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ವತುಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸೋಮು ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಊತಯಃ ಸಂತಿ ದಾಶುಷೇ |
ತಾಭಿನೋಽವಿತಾ ಭವ || ೯ ||

ಸದಪಾಠಃ

ಸೋಮು | ಯಾಃ | ತೇ | ಮಯಃಃ ಭುವಃ | ಊತಯಃ | ಸಂತಿ | ದಾಶುಷೇ |
ತಾಭಿಃ | ನಃ | ಅವಿತಾ | ಭವ || ೯ ||

ಸಾಯಣ ಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಮಪ್ರವಹಣೇ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತ ಇತಿ ತೃಚೋಽನುವಕ್ತವ್ಯಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ | ಅ. ೪-೪ ಇತಿ || ಅಗ್ರಯಣೇ ಸೌವ್ಯಸ್ಯ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತ ಇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಸೃಥಿವ್ಯಾಂ | ೨-೯ | ಇತಿ || ಅಶ್ವಮೇಧೇಽಪಿ ಪೌಷ್ಣ್ಯಾಮಿಷ್ಟ್ವಾ ದ್ವಿತೀಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯೈಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಪ್ರಥಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ಸದ್ವಂತೌ | ಅ. ೧೦-೬. | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತವ ಸಂಬಂಧಿನೋ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜ ಮಾನಾಯ ಮಯೋಭುವೋ ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯೋ ಯಾ ಊತಯೋ ರಕ್ಷಾಃ ಸಂತಿ ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾಭೀ ರಕ್ಷಾಭಿನೋಽಸ್ಮಾಕಮವಿತಾ ರಕ್ಷಿತಾ ಭವ || ಮಯೋಭುವಃ | ಅಸ್ಯೋತಿವಿಶೇಷಣತ್ರೇನ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗತ್ರೇ ಭುವಶ್ಚ | ಪಾ. ೪-೧-೪೭ | ಇತಿ ಜೀರ್ಷ್ ಪ್ರಾಶ್ನೋತಿ | ತದ್ವೋತೋ ಗುಣವಚನಾದಿತ್ಯಸ್ಮಾದುತ ಇತಿ ತಪರಕರಣಸ್ಯಾನುವರ್ತನಾನ್ನ ಭವತಿ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನಗೆ ಸೇರಿದ | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಯೋಭುವಃ—ಸುಖಹೇತುಕಗಳಾದ | ಯಾಃ ಊತಯಃ—ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳು | ಸಂತಿ—ಇವೆಯೋ | ತಾಭಿಃ—ಆ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳೊಂದಿಗೆ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅವಿತಾ—ರಕ್ಷಕನಾಗಿ | ಭವ—ಆಗು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನೇ ನಂಬಿದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಸುಖ ಹೇತುಗಳಾದ ಯಾವ ಯಾವ ರಕ್ಷಣಾ ಸಾಧನಗಳಿವೆಯೋ ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರು.

English Translation

Soma, be our protector with these assistances which are sources of happiness to the offerer of oblations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮಪ್ರವಹಣದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಎಂದು ವೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ತಿಸ್ರಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. ಮತ್ತು ಅಗ್ರಯಣೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮ

ಯಾಸ್ತೇ ಎಂಬ ಋಕ್ಕು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವೋ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ದಿವಿ ಯಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೯) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪೂಷವೇವತಾಕವಾದ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಆಜ್ಯಭಾಗಹೋಮದ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಮಂತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸಪ್ತಥಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಯಾಸ್ತೇ ಮಯೋಭುವ ಇತಿ ಸದ್ವಂತೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ ೧೦-೬)

ದಾತುಸೇ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ.

ಊತಯಃ—ಊತಿರವನಾತ್ | (ನಿ. ೫-೩) ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಊತಿ ಶಬ್ದದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸಿ ಆ ತ್ವಾ ರಥಂ ಯಥೋತಯೇ (ಮು. ಸಂ. ೮-೬೮-೧) ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಊತಯಃ ಎಂದರೆ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಎಂತಹ ರಕ್ಷಣೆಗಳೆಂದರೆ ;—

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತ್ಯೃಃ | ಸುಖಹೇತುಕಗಳಾದ ರಕ್ಷಣೆಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. ಸೋಮನಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮು.ಸಂ.೯-೧೧೩-೨ ರಿಂದ ೧೧೪ ವರೆಗಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸುಖವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಯೇ ನಡೆದರೂ ಕೂಡ ಸೋಮದೇವತಾಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠತರಗತಿಗೆ ಸೇರಿದುದಾಗಿದೆ.

ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿರಜಸ್ರಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ ಸ್ವರ್ಹಿತಂ |

ತಸ್ಮಿನ್ನಾಂ ಧೇಹಿ ಪವಮಾನಾಮೃತೇ ಲೋಕೇ ಅಕ್ಷಿತ ಇಂದ್ರಾಯಿಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೨)

ಯತ್ರ ಕಾಮಾ ನಿಕಾಮಾಕ್ಲ ಯತ್ರ ಬ್ರಧ್ನಸ್ಯ ವಿಷ್ವಪಂ |

ಸ್ಯಥಾ ಚ ಯತ್ರ ತೃಪ್ತಿಕ್ಲ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯಿಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೦)

ಯತ್ರಾನಂದಾಕ್ಲ ನೋದಾಕ್ಲ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ |

ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಸ್ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧೀಂದ್ರಾಯಿಂದೋ ಪರಿ ಸ್ರವ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೩-೧೧)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಾರಿದುದಾಗಿದೆ ನಿಕಾಮವಾದಂತಹ ಅನಂದ, ನೋದ, ಪ್ರಮೋದಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖಗಳಾಗಿವೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೋಮ—ಸಂಬುದ್ಧಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಮಂತ್ರಿತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಯೋಭುವಃ—ಮಯಸಃ ಭಾನಯಿತ್ಯಃ ಮಯೋಭುವಃ. ಮಯಸಃ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಭೂ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ತೆಪ್. ಯನ್ಯಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಊತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಭುವತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೪೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಷ್ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರೇ ಅಲ್ಲಿ ವೋತೋಗುಣವಚನಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತಃ ಎಂದು ತಪರವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪವವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಿರುವುದರಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಅಚಿಕ್ಷುಧಾತುಭ್ರವಾಂ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಪರವಾದಾಗ ಉವಚಾದೇಶ.

ಸಂತಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಆಯ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾತುಷೇ—ಡುದಾಷ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಸು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. **ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿನಸಿಘಸೀನಾಂ ಚೆ —ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ದಾತುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಿತಾ—ಅನ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅರ್ಥಧಾತುಕಸ್ಯೇಷ್ವಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮು. ಅವಿತ್ಯಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿ ಸುಪರವಾದಾಗ ಅನಜಾದೇಶ. **ಅಪ್-ತ್ಯನ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ. ಸುಲೋಪ. ನಲೋಪ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮ್ನಿದಂ ನಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಪಾಗಹಿ ।

ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋ ವೃಧೇ ಭವ ॥ ೧೦ ॥

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ । ಯಜ್ಞಂ । ಇದಂ । ನಚಃ । ಜುಜುಷಾಣಃ । ಉಪ 5 ಆಗಹಿ ।

ಸೋಮ । ತ್ವಂ । ನಃ । ವೃಧೇ । ಭವ ॥ ೧೦ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಿಮಮಸ್ಯಾಭಿಃ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚಿ ಇದಾನೀರ್ಘ ಕ್ರಿಯಮಾಣಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವಚನಂ ಜುಜುಷಾಣಃ ಸೇವಮಾನಃ ಸನ್ ಉಸಾಗಹಿ | ಉಸಾಗಚ್ಛ | ಸ್ರಾಚೀನ ವಂಶಲಕ್ಷಣಂ ಗೃಹಂ ಸ್ರಾಪ್ನುಹಿ | ಸ್ರಾಪ್ಯಚಿ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಥೇ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ವರ್ಧನಾಯ ಭವ || ಜುಜುಷಾಣಃ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಛಂವಸಿ ಲಿಟ್ | ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಚಿತ ಇತ್ಯಂತೋ ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಸಾಗಹಿ | ಗಮೇಲೋಽಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಅನುದಾತ್ತೋಪ- ದೇಶೇತ್ಯಾದಿನಾ ಮಕಾರಲೋಪಃ | ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾ ಭಾದಿತ್ಯಸ್ಯಾಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ವೇರ್ಲೂಗಭಾವಃ | ಗತಿರ್ಗತ್ | ಸಾ. ೮-೧-೨೦ | ಇತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ಗತೇರ್ನಿಘಾತಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ—(ನಾವು ನೆರವೇರಿಸ ತಕ್ಕ) ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ | ಇದಂ ವಚಿ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನೂ | ಜುಜುಷಾಣಃ— (ಸ್ವೀಕರಿಸಿ) ಸೇವಿಸುತ್ತಾ | ಉಸಾಗಹಿ — (ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ) ದಯಮಾಡು. | ನಃ—ನಮ್ಮ | ವೃಥೇ—(ಯಜ್ಞದ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ | ಭವ—(ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ಆಗು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಾವು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡು. ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರು.

English Translation

O Soma, accepting this our sacrifice, and this our praise, approach us and be to us as the augments of our rite.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜುಜುಷಾಣಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಸೇವಿಸುವವನಾಗಿ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ.

ವೃಥೇ—ವೃಥಾ ವೃದ್ಧೌ | ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಾಗಿ.

ಮತ್ಸಿ ಸೋಮ ವರುಣಂ ಮತ್ಸಿ ಮಿತ್ರಂ ಮತ್ಸೀಂದ್ರಮಿಂದೋ ಪವಮಾನ ವಿಷ್ಣುಂ |

ಮತ್ಸಿ ಶರ್ಧೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ಸಿ ದೇವಾ ಮತ್ಸಿ ಮಹಾಮಿಂದ್ರಮಿಂದೋ ಮದಾಯ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಯಜ್ಞವ ಚರಮಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಯೂ ಸೋಮಪಾನದಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವಾಗ ಸೋಮವೇ ಯಜ್ಞದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣವು. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿರುವುದು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಮ. ಸಂ. ೯-೨-೧೦ ೯-೬-೮ ; ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತಗಲಲ್ಲಿ ವರ್ತನವಾಗಿರುವಂತೆ ಸೋಮವೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾಗಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಯಜ್ಞದ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಅವನೇ ಕಾರಣನು

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜುಜುಷಾಣಃ—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಙ್‌ಲಜ್. ಲಿಟಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ವಾ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟಿಗೆ ಕಾನಜ್. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ, ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಅಟ್‌ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಚಿಟಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಪಾಗಹಿ—ಉಪ+ಆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು. (ಗತಿಶ್ಚ) ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯ. ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬದುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನದಿಂದ ಜುತ್ವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೋಪದೇಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕವಾದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾಭಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಲೋಪವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ, ಅತೋ ಹೇಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಆ ಎಂಬುದು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿರ್ಗತೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದ ಗತಿಗೆ (ಉಪ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಥೇ—ವೃಥು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ಪಾಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದಾಗ ವೃಥ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಃ ತ್ವತೀಯಾದಿಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

|| ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರ ||

ಸೋಮೋ ಗೀರ್ಭಿಸ್ಪ್ವಾ ವಯಂ ವರ್ಧಯಾಮೋ ವಚೋವಿದಃ |

ಸುಮೃಳೀಕೋ ನ ಆ ವಿಶ್ || ೧೧ ||

* ಪದಪಾಠಃ *

ಸೋಮ | ಗೀಃಽ ಭಿಃ | ತ್ವಾ | ವಯಂ | ವರ್ಧಯಾಮಃ | ವಚಿಃಽ ವಿದಃ |
 ಸುಽ ಮೃಳೀಕಃ | ನಃ | ಆ | ವಿಶ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ದರ್ಶಯಾಗೇ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿರಿತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ |
 ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ನೇನ ಮನ್ಮನಾ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟ್ವಾ ವಯಂ | ಅ. ೧-೫ | ಇತಿ | ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯತ್ರ
 ವೃಧನ್ತಂತಾನಾಜ್ಯಭಾಗೌ ತತ್ರೈಷಾ ದ್ವಿತೀಯಾಜ್ಯಭಾಗಾನುವಾಕ್ಯಾ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ವಚೋವಿದಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ವಚಿಸಾಂ ವೇದಿತಾರೋ ವಯಂ-
 ಮನುಷ್ಯತಾರೋ ಗೀರ್ಭಿಃ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣೈರ್ವಚೋಭಿರ್ವರ್ಧಯಾಮಃ | ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರ್ಮಃ | ತಾದ್ಯ-
 ಶಸ್ತ್ವಂ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಸುಮೃಳೀಕಃ ಶೋಭನಂ ಸುಖಂ ಕುರ್ವನ್ ಸನ್ ಆ ವಿಶ | ಆಗಚ್ಯ ||
 ಸುಮೃಳೀಕಃ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಮೃಡೇಃ ಕೀಕನ್ತಕನೌ | ಉ. ೪-೨೪ | ಇತಿ ಭಾವೇ ಕೀಕನ್ತಕೈಃ |
 ಶೋಭನಂ ಮೃಡೀಕಂ ಯಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನೌಘೌಸುಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಾ— ನಿನ್ನನ್ನು | ವಚೋವಿದಃ— ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳ
 ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ | ವಯಂ—ನಾವು | ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ | ವರ್ಧಯಾಮಃ—ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ
 ಮಾಡುತ್ತೇವೆ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಸುಮೃಳೀಕಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗಿ | ಆ ವಿಶ—ದಯಮಾಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಕ್ರಮವು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ. ನಾವು
 ಪವಿತ್ರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ನೀನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ
 ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡು.

English Translation

Acquainted with hymns we elevate you with praises ; do you who are
 benignant approach.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದರ್ಶಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಆಜ್ಯಭಾಗಹೋಮದಲ್ಲಿ ಸೋಮ ಗೀರ್ಭಿಃ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವು
 ಪುರೋಸುವಾಕ್ಯ ಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನಿಃ ಪ್ರತ್ನೇನ ಮನ್ಮನಾ ಸೋಮ

ಗೀರ್ಭಿಷ್ಟಾ ವಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (೨ ೧-೫) ಇತರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದರೆ ವೃಧಸ್ತತೀ ಆಜ್ಯಭಾಗಹೋಮಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿವೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಮಂತ್ರವು ಎರಡನೇ ಆಜ್ಯಭಾಗದ ಪುರೋನು ನಾಶ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಚೋವಿದಃ—ವಚಸಾಂ ಸ್ತುತೀನಾಂ ಜ್ಞಾತಾರಃ | ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥ. ವಚಸ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಋ. ಸಂ. ೯-೯೧-೩ ; ೯-೬೪-೨೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೂ ಮತ್ತು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಉದಹರಿಸಿರುವ ಋ. ಸಂ. ೪-೩೮-೧೦ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲೂ (ನಿ. ೧೦-೩೧) ಸಹ ವಚಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ವಚೋವಿದಃ ಅಂದರೆ ಸ್ತುತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಸರಿಯಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವರೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಸ್ತುತಯೋ ಗಿರಃ | ಗೃಣಾತೇಃ (ನಿ. ೧-೧೧) ಶಬ್ದಮಾಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಗೃಣಾತುನಿನಿಂದ ಗಿರ್ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದೂ, ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರಃ (ಋ. ಸಂ. ೮-೧೩-೧೮) ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಿರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಗಳೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೬ ; ೮-೧೨-೧೯ ಮುಂತಾದ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲೂ ಸಹ ಗೀರ್ಭಿಃ ಅಂದರೆ ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಸ್ತುತಿಪ್ರಿಯರಾದ್ದರಿಂದಲೂ, ಸ್ತುತಿಗಳಿಂದ ಪಡೆಯ ತಕ್ಕ ಸಂತೋಷದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗತಕ್ಕವರಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ವರ್ಧಯಾಮುಃ—ಪ್ರವೃದ್ಧಂ ಕುರ್ಮುಃ | ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಋ. ಸಂ. ೧೩-೧೮-೮ ನೆಯ ತಮಿದ್ವರ್ಧಂತು ನೋ ಗಿರಃ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಂತೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸುಮ್ಯಳೀಕಃ—ಮ್ಯಳ ಸುಖನೇ | ಶೋಭನಂ ಸುಖಂ ಕುರ್ವನ್ ಸನ್ | ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನಾಗಿ ದಯನಾಡು. ಋ. ಸಂ. ೯-೧೧೩ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ರಿಂದ ೧೧ನೇ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ಸುಖಸ್ವರೂಪವನ್ನು ೧-೯೧-೯ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೀರ್ಭಿಃ—ಗಿರ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವೋರೂಪಧಾಯಾದೀರ್ಭಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾಭೂತವಾದ ಇಕಿಗೆ ದೀರ್ಘ.

ವರ್ಧಯಾಮುಃ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಪ್ರೇರಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಪುಗಂತ ಲಘೋಪಧಸ್ಯ ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೋಪಧಗುಣ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವರ್ಧಿ ಎಂಬ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಟ್. ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ಎಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಅತೋದೀರ್ಘೋ ಯೆಷಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಂತಾಂಗೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಚೋವಿದಃ—ವಚಾಂಸಿ ವಿದಂತಿ ಇತಿ ವಚೋವಿದಃ ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರಥಮಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಮ್ಯಳೀಕಃ—ಮೃಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮೃಡೀಃ ಕೀಕನ್ ಕಕನೌ (ಉ. ಸೂ. ೪-೪೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೀಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಮೃಡೀಕಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೋಭನಂ ಮೃಡೀಕಂ ಯಸ್ಯಸಃ ಸುಮ್ಯಳೀಕಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನೆಇಂ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ ವಸುವಿತ್ಪುಷ್ಟಿವರ್ಧನಃ |

ಸುಮಿತ್ರಃ ಸೋಮ ನೋ ಭವ || ೧೨ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಗಯಃ ಸ್ಥಾನಃ | ಅಮಿವಃ ಹಾ | ವಸುಃ ವಿತ್ | ಪುಷ್ಟಿಃ ವರ್ಧನಃ |

ಸುಃ ಮಿತ್ರಃ | ಸೋಮ | ನಃ | ಭವ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸಂತಿ ಪವಮಾನೇಷ್ವಯಸ್ತಿಸ್ತಃ | ತತ್ರ ತೃತೀಯಸ್ಯಾಮಿಷ್ಠಾವುತ್ತರಸ್ಯಾಜ್ಯಭಾಗಸ್ಯ ಗಯಸ್ಥಾನ ಇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚ | ಪುಷ್ಟಿಮಂತಾವಗ್ನಿನಾ ರಯಮತ್ನವದ್ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ | ಅ. ೨-೧ | ಇತಿ || ಏಸ್ಯೇವ ಪ್ರಾತಃಕಾಲೀನೋಪಸದಿ ಸೌಮ್ಯಯಾಗಸ್ಯ ಯಾಜ್ಯಾ ಸಾಯಂ ಕಾಲೀನಾಯಾಂ ತ್ವನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರೀತಂ ಚಾರ್ಥೋಪಸದಿತಿ ಖಂಡೇ | ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ಪತಿರ್ಗಯ ಸ್ಥಾನೋ ಅಮಿವಹಾ | ಅ. ೪-೮ | ಇತಿ ||

ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಗಯ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಧನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾ ಅಮೀವಹಾ ಽಮೀವಾನಾಂ
ರೋಗಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವಸುವಿತ್ ಸ್ತೋತ್ಯಾಣಾಂ ಧನಸ್ಯ ಲಂಭಯಿತಾ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ
ಪುಷ್ಪೇಃ ಸಂಪದೋ ವರ್ಧಯಿತಾ ಸುಮಿತ್ರಃ | ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಸಖಾಯೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ |
ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮೇವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟೋ ಭವ || ಗಯಸ್ಥಾನಃ | ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ |
ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಾತ್ ಲ್ಯುಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಯಲೋಪಃ | ಇದಮಾದಿಷು ಚತುರ್ಷು ಪದೇಷು
ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸುಮಿತ್ರಃ | ನ ಇನ್ಸಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ನಃ—ನಮಗೆ | ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಧನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ
ಮಾಡುವವನಾಗಿಯೂ | ಅಮೀವಹಾ—ರೋಗನಾಶಕನಾಗಿಯೂ | ವಸುವಿತ್ - ಧನವನ್ನು (ಅರಿತು) ಹೊಂದಿಸು
ವನಾಗಿಯೂ | ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ—ಆಹಾರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ | ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ
ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿಯೂ | ಭವ—ಆಗು ||

|| ಛಾಂದಾಃ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ, ರೋಗನಾಶಕನಾಗಿಯೂ, ಧನದಾತ
ನಾಗಿಯೂ, ಪುಷ್ಪಿಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗು.

English Translation

O Soma, be unto us, the bestower of wealth, the remover of disease,
the cognizant of riches, the augments of nourishment and an excellent
friend.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ಪವಮಾನೇಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೂರು ಇಷ್ಟಿಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ
ಅಕ್ಷರಭಾಗ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಗಯಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪುಷ್ಪಿಮಂತಾವಗ್ನಿನಾ ರಯಿಮತ್ಸವದ್ಗಯಸ್ಥಾನೋ ಅಮೀವಹಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು
ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಆ. ೨-೧) ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಉಪಸತ್ ಎಂಬ ಇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಮ
ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದೆಂದು
ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋಪಸತ್ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ತ್ವಂ ಸೋಮಾಸಿ ಸತ್ತತಿಗಯಸ್ಥಾನೋ
ಅಮೀವಹಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೮).

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಗಯ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಧನಸ್ಯ ವರ್ಧಯಿತಾ | ಧನವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂ
ದರ್ಥವು. ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯ, ಗೃಹ ಮತ್ತು ಧನ ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುವುದು. ತುಕ್, ತೋಕಂ,

ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪತ್ಯ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಗಯಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಗಯಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯವೆಂದೂ; ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೩-೯) ಧನವೆಂದೂ; ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಹರ್ಮ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧೩-೩) ಗೃಹವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಗಮ್ಯತೇ ನಿವಾಸಾಯ ಇತಿ ಗಯಂ ಗೃಹಂ, ಗೀಯತೇ ಸ್ತ್ರಿಯತೇ ಇತಿ ವಾ ಗಯಂ ಧನಂ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೫-೧೦-೩ನೆಯ ಮುಕ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿರುವರು. ಅಲ್ಲದೇ, ಮು. ಸಂ. ೬-೨೪-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹಂ ಗೃಹಗತಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ವಾ | ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ, ಸ್ವಾಮಿಯವರೈವೈವಃ | ಅಪತ್ಯಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಯ ವಾ ವರ್ಧಯಿತಾ ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಎಂದಿರುತ್ತದೆ. ಸೋಮನಿಗೆ ಗಯಸಾಧನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಉಂಟು ಉದಾಹರಣೆಗೆ —

ಸಮೀ ವತ್ಸಂ ನ ಮಾತೃಭಿಃ ಸೃಜತಾ ಗಯಸಾಧನಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೦೪-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಮೂರು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವರು

ಅಮೀವಹಾ—ಅಮು-ರೋಗೇ | ರೋಗವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಮು ಶಬ್ದದಿಂದ ಅಮೀವ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ಅಮೀವಹನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ರೋಗವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಸೋಮನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಂದ್ರಾಯ ಸೋಮ ಸುಷುತಃ ಪರಿ ಸ್ರವಾಸಾಮೀವಾ ಭವತು ರಕ್ಷಸಾ ಸಹ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೮೫-೧)

ಸೋಮಾರುದ್ರಾ ವಿ ವೃಹತಂ ವಿಷೂಚೀಮಮೀನಾ ಯಾ ನೋ ಗಯಮಾವಿನೇಶ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೪-೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಬೇಕೆಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಮೀವಹಾ ಎಂದರೆ ಹಿಂಸಕರಾದ ಶತ್ರುನಾಶಕನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

ವಸುವಿತ್—ಧನಸ್ಯ ಪ್ರಾಪಯಿತಾ | ಧನವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವವನೆಂದರ್ಥವು. ವಸು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. (ನಿ. ೫-೧೯) ಅದುದರಿಂದ ಅನ್ನದಾತನೆಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಸೋಮನಿಗೆ ವಸುವಿತ್ | ಹಿರಣ್ಯವಿತ್ | ಗೋವಿತ್ | ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಗೋವಿತ್ವವಸ್ಯ ವಸುವಿದ್ಧಿ ರಣ್ಯವಿದ್ರೇತೋಧಾ ಇಂದೋ ಭುವನೇಷ್ವರ್ಪಿತಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೮೬-೩೯)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಇವೆ. ಮು. ಸಂ. ೨-೪೦-೬ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಯಿಸತಿಃ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ—ಪುಷ್ಪೇಃ ಸಂಪದೋ ವರ್ಧಯಿತಾ | ಸಕಲ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಧನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೊದಗಿಸುವುದರಿಂದ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಪುಷ್ಪಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವು

ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಿತ್ರರುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಶೋಭನಾನಾಂ ಮಿತ್ರಾಣಾಂ ಕರ್ತಾ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನೊದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇದು ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. (ಧಾತ್ವರ್ಥವು ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಒಳಕೊಂಡಿದೆ.) ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿನಶ್ಚಾಮಾಡಿದಾಗ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು-ಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗಯಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಃ ಗಯಸ್ಥಾನಃ ಗತಿಕಾರಕೋಪ-ಪದಾತ್ ಕೃತ್—(ಪಾ ಸೂ ೬-೨-೧೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಆದಿಯಾದ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದಂತ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮೀವಹಾ—ಅಮೀವಾನಾಂ ಹಂತಾ ಆಮೀವಹಾ. ಹನ ಹಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಪಿ ದ್ಯತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಮೀವಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಸುವಿತ್—ವಿಸ್ಲೌ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಅಂತರ್ಭಾವಿತಣ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ—ಪುಷ್ಪೇಃ ವರ್ಧಯಿತಾ ಪುಷ್ಪಿವರ್ಧನಃ ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿತ ಣ್ಯರ್ಥಕದ ಮೇಲೆ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ.

ಸುಮಿತ್ರಃ—ಶೋಭನಾನಿ ಮಿತ್ರಾಣಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಮಿತ್ರಃ ನೆಜ್ ಸುಭ್ಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ ರಾರಂಧಿ ನೋ ಹೃದಿ ಗಾವೋ ನ ಯವಸೇಷ್ವಾ |

ಮರ್ಯ ಇವ ಸ್ವ ಓಕ್ಯೇ || ೧೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸೋಮ | ರರಂಧಿ | ನಃ | ಹೃದಿ | ಗಾವಃ | ನ | ಯವಸೇಷು | ಆ |

ಮರ್ಯಃ 5 ಇವ | ಸ್ವೇ | ಓಕ್ಯೇ || ೧೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಹೃದಿ ಹೃದಯೇ ರರಂಧಿ | ರಮಸ್ತು ! ತತ್ರ ನಿರರ್ಶನಗ್ನಯ ಮುಚ್ಯತೇ | ಗಾವೋ ನ | ಯಥಾ ಗಾವೋ ಯವಸೇಷು ಶೋಭನತ್ಯನೇಷ್ವಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ರಮಂತೇ | ಮರ್ಯ ಇವ | ಯಥಾ ನಾ ಮರ್ಯೇ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಮನುಷ್ಯಃ ಸ್ವ ಓಕ್ಯೇ ಸ್ವಕೀಯ ಓಕಸಿ ಗೃಹೇ ಪುತ್ರಾದಿಭಿಃ ಸಹ ರಮತೇ ತದ್ವದಸ್ಮಾಭಿರ್ದತ್ತೇನ ಹವಿಸಾ ತೃಪ್ತಃ ಸನ್ ಆಸ್ಮಾಸ್ತೇವಾವತಿಷ್ಠಸ್ವ | ನಾನ್ಯತ್ರ ಗಚ್ಛತಿ ನಿರರ್ಶನದ್ವಯಸ್ಯ ತಾತ್ರರ್ಯಾರ್ಥಃ || ರರಂಧಿ | ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯ ಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಹೇರಾರ್ಥಧಾತು- ಕತ್ತೇನ ಜುಶ್ವಾಭಾವಾದಜುಶ್ವೇತಿ ಹೇರ್ಥಿಃ | ಅತ ಏನಾಜುಶ್ವಾದನುನಾಸಿಕಲೋಪಾಭಾವಃ | ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಛೇತಿ ಹೇರಪಿಶ್ವಾತ್ಸಸ್ಯೈವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಛಾಂದಸಮಭ್ಯಾಸದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವದಿತಿ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾವಿದ್ಯಮಾನವಶ್ಚಾತ್ಪದಾದಪರತ್ತೇನ ನಿಘಾತಾ- ಭಾವಃ | ಮರ್ಯ ಇವ | ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಯಕ್ಯೇತ್ಯಾದೌ ಮರ್ಯಶಬ್ದೋ ಯತ್ರತ್ಯಯಾಂತೋ ನಿಸಾ- ತ್ಯತೇ | ಯತೋಽನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಓಕ್ಯೇ | ಉಚ ಸಮನಾಯೇ | ಉಚ್ಯತೇ ಸಮ ನೇಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತ ಇತ್ಯೋಕ್ಯಂ ಗೃಹಂ | ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್ | ಚಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ತಿತ್ಸ್ವರಿತಃ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಯವಸೇಷು—ಹಸರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ ಗಾವೋ ನ—ಹಸುಗಳು ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ | ಸ್ವೇ ಓಕ್ಯೇ—ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಮರ್ಯ ಇವ—ಮಾನ ವನು (ಪುತ್ರಾದಿಗಳೊಡನೆ) ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಹೃದಿ— ಹೃದಯದಲ್ಲಿ | ರರಂಧಿ (ರಾರಂಧಿ)—ರಮಿಸು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪುಷ್ಪವಾದ ಹಸರು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲನ್ನು ಸೇರಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗದೇ ಹಸುಗಳು ಅಲ್ಲೇ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ, ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಇತರ ಗಮನವಿಲ್ಲದೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ರಮಿಸುವಂತೆಯೂ ನೀನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಗಮನವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಸಂತೋಷ ದಿಂದ ರಮಿಸುತ್ತಿರು.

English Translation

Soma, dwell happy in our hearts, like cattle in fresh pastures, like men in their own abodes.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಕ್ಯೇ— ಓಕ ಇತಿ ನಿವಾಸನಾಮೋಚ್ಯತೇ | (ನಿ. ೩-೩) ನಿವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಓಕ ವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಸ್ವೇ ಓಕ್ಯೇ | ಅಂದರೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನ ವಿರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಮ. ಸಂ ೭-೪-೮) **ಅಥ ಸ ಓಕಃ ಪುನರೇವ ತದೇತಿ ಯತ ಅಗತೋ ಭವತಿ |** (ನಿ. ೩-೩) ಸ್ವೀಕೃತಪುತ್ರನಿಗೆ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿಯೇ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದು ಅಲ್ಲಿಗೇ ವಾಸಿಸು ಹೋಗುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ವಗೃಹವು ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವು. ಅದೇ ಅಭಿಮಾನವನ್ನೂ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟು ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಯು ಈ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮರ್ಯಃ—ಮರ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ | (ನಿ. ೩-೧೫) ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಮರ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರು.

ರರಂಧಿ (ರಾರಂಧಿ)—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ | ಕ್ರೀಡಿಸಿ ಆನಂದವನ್ನನುಭವಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಗೋವು ಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುವುದೋ, ಮಾನವನಿಗೆ ಸ್ವಗೃಹದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆನಂದವು ಲಭಿಸುವುದೋ ಅದೇ ಆನಂದವನ್ನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಂದುವೆ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರರಂಧಿ—ರಮು ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ. ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಗ್ಮಧ್ಯನುಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಬ್ದಿ ರ್ಲು ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ರರಮ್+ಹಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ (ಪಾ ಸೂ. ೩-೪-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಜಿತ್ವ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಅಜಿತೆತ್ವ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜಿತ್ವನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೂ ಅನು-ದಾತ್ತೋಪದೇಶ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲೋಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ನಶ್ಚಾಪದಾಂತಸ್ಯ ರ್ಲುಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಅಪದಾಂತದಲ್ಲಿ ಅನುಸ್ವಾರಾದೇಶ. ರರಂಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಸೋಮ ಎಂಬ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಗೆ ಅಪಿತ್ವವಿಧಾನಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ರರಂಧಿ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ಯವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಛಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ವೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹೃದಿ—ಹೃದಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಪದ್ಮನ್ನೋಮಾಸ್ಹೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೃದಾದೇಶ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮರ್ಯ ಇವ—ಛಂದಸಿ ನಿಷ್ಪರ್ಯದೇವ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮರ್ಯ ಶಬ್ದವು ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಯತೋಲ್ಯನಾವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೩)—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಆವ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಓಕ್ಯೇ—ಉಚ ಸಮನಾಯೇ ಧಾತು. ಉಚ್ಯತೇ ಸಮನೇಯತೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಓಕ್ಯಂ ಗೃಹಮ್ (ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ಮನೆ) ಋಹಲೋರ್ಣ್ಯತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣ್ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯ.. ಪುಗಂತ-ಲಘೂಪಧಸ್ಯ ಚ — ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ. ಚೆಜೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಣೆತ್ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕುತ್ಯ. ಓಕ್ಯ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯ ತಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ತಿತ್ಸ್ವರಿತಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಃ ಸೋಮ ಸಖ್ಯೇ ತವ ರಾರಣದ್ದೇವ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚತೇ ಕವಿಃ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಯಃ | ಸೋಮ | ಸಖ್ಯೇ | ತವ | ರಾರಣತ್ | ದೇವ | ಮರ್ತ್ಯಃ |

ತಂ | ದಕ್ಷಃ | ಸಚತೇ | ಕವಿಃ || ೧೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವ ಜ್ಯೋತಮಾನ ಸೋಮ ತವ ಸಖ್ಯೇ ತ್ವದೀಯೇ ಸಖಿತ್ಯೇ ನಿಮಿತ್ತಭೂತೇ ಸತಿ ಯೋ ಮರ್ತ್ಯೋ ಮರಣಧರ್ಮಾ ಯಾಜಮಾನೋ ರಾರಣತ್ ರಣತಿ ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ

ಸ್ತೌತಿ ತಂ ಯಜಮಾನಂ ಕವಿಃ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶೀ ದಕ್ಷಃ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥಸ್ತ್ವಂ ಸಚತೇ | ಸೇವಸೇ |
ಅನುಗೃಹ್ಣಾಸೀತ್ಯರ್ಥಃ || ರರಣಿತ್ | ರಣಶಬ್ದಾರ್ಥಃ | ಲೇಟ್ಕಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಕಶಃ ಕ್ಷುಃ | ಇತಶ್ಚ ಲೋಪ ಇತೀಕಾರಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯರ್ಥೇತ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾದಚ್ಯನಿಟಿ
ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕೇ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಯಾಭ್ಯಸ್ತಾದ್ಯುದಾತ್ರತ್ವಸ್ಯಾಭಾವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಚತೇ |
ಷಚ ಸಮನಾಯೇ | ಪುರುಷವ್ಯತ್ಯಯಃ ||

|| ಪ್ರತಿಸದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೆ—ಸ್ನೇಹ
ಸಂಬಂಧವಿರಲಾಗಿ | ಯಃ ಮರ್ತ್ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ರಾರಣಿತ್—ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ
ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ | ತಂ—ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಕವಿಃ—ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನೋ | ದಕ್ಷಃ—(ಸರ್ವ
ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ) ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು | ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆ. (ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ) |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಿನಗೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸೇವೆಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿನ್ನ
ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೋ
ಆ ಯಜಮಾನನನ್ನು ದಿವ್ಯಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ, ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ
ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

The experienced sage commends the mortal who, divine Soma, praises
you through affection.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ರಾರಣಿತ್—ರಣಿತಿ ಏತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪೇಣ ತ್ವಾಂ ಸ್ತೌತಿ | ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸು
ತ್ತಾನೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ರಣಿ-ಶಬ್ದೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಶಬ್ದವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿ ಈ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ
ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಅರ್ಥವೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಅವರು ರಾರಣಿತ್—ಆತ್ಯಂತಂ
ರಮತೇ | ಅತಿಯಾಗಿ ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ
ಸಹ, ನಿನ್ನ ಸಖಿತ್ವದ ಫಲವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ನಾವು ಅನುಭವಿಸುತ್ತೇವೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಸಹಜವಾಗಿರು
ತ್ತದೆ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಸಂತೋಷವಡು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು
ಇರುತ್ತದೆ.

ನಾಹನಿಂದ್ರಾಣಿ ರಾರಣಿ ಸಖ್ಯುರ್ವ್ಯವಾಕಸೇರ್ ಋತೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೮೬-೧೨)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ನೆರರಾಣ ನೆ ರಮೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಕವಿಃ—ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿ, ಮೇಧಾವಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದನ್ನೂ ಈ ಪದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಹೇಳಿದೆ.

ಮರ್ತ್ಯಃ—ಮರ್ಯಃ ಎಂಬ ಪದದಂತೆಯೇ ಮರಣ ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮಾನವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಚತೇ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ತಂ ದಕ್ಷಃ ಸಚತೇ ಕವಿಃ—ಮುಕ್ತಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಥವಾದ ಈ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರ ಅನ್ವಯವೇ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಸ್ಕಂದಪ್ರಾಮಿಗಳ ಅನ್ವಯವು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. **ಕವಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಯೂ ಅಥವಾ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯೂ, **ದಕ್ಷಃ**—ಸರ್ವಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥನೂ ಆದ ನೀನು **ತಂ**—ಯಜಮಾನನನ್ನು **ಸಚತೇ**—ಸೇವಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಅಂದರೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, **ಕವಿಃ**—ಮೇಧಾವಿಯಾದ ಯಜಮಾನನು **ತಂ ದಕ್ಷಃ**—ಆ ಬಲವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನಾಗಲಿ **ಸಚತೇ**—ಸೇವಿಸುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಪ್ರಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಶಕ್ರಿಯಾ ||

ಸಖ್ಯೇ—ಸಖ್ಯಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. **ಸಖ್ಯರ್ಯಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ರರಣಶ್—ರಣ ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಶ್ಚ ಲೋಪಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. **ಶ್ಲೋ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. **ಲೇಟೋದಾಟೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ. **ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಟ್ಫಿನ್ನ ಅಜಾದಿಯಾದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಕ್ಕೆ ವಿಧೀಯಮಾನವಾದ ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಬರುವ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರವು ಬಾರದಿರುವಾಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ.

ಸಚತೇ—ಸ ಚ ಸನುವಾಯೇ ಧಾತು. **ಧಾತ್ವಾದೇಃ ಷಃ ಸಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಗೆ ಸತ್ಯ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. **ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. **ಕರ್ತರಿ ಶಪ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಅತಿ ಇಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾತಃ

ಉರುಷ್ಯಾಣೋ ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ ಸೋಮ ನಿ ಪಾಹ್ಯಂಹಸಃ |
 ಸಖಾ ಸುಶೇವ ಏಧಿ ನಃ || ೧೫ ||

ಪದಶಾತಃ

ಉರುಷ್ಯ | ನಃ | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ | ಸೋಮ | ನಿ | ಪಾಹಿ | ಅಂಹಸಃ |
 ಸಖಾ | ಸುಶೇವಃ | ಏಧಿ | ನಃ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಂ ನೋಸ್ಮಾನಭಿಶಸ್ತೇರಭಿಶಂಸನಾದಭಿಶಾಪರೂಪಾನ್ನಿಂದನಾದುರುಷ್ಯ | ರಕ್ಷ |
 ಉರುಷ್ಯತಿ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮೇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೫-೨೩. ತಥಾಂಹಸೋಽಸ್ಮತ್ಪ್ರತಾಪಾಚ್ಚ ನಿ ಪಾಹಿ |
 ನಿತರಾಂ ಪಾಲಯ | ಏವಮಸ್ಮದೀಯಂ ಪಾಪಂ ಪರಿಹೃತ್ಯ ಸುಶೇವೋಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೇನ ಶೋಭ-
 ನೇನ ಸುಖೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ನಖ್ಯಧಿ | ಹಿತಕಾರೀ ಭವ || ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ | ಶನ್ನು ಸ್ತುತಾ | ಆಸ್ಮಾದ್ಭಾವೇ
 ಕ್ರಿನ್ | ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ಪರತ್ವಂ | ಏಧಿ | ಅಸ ಭುವಿ | ಲೋಟಿ ಸೇರ್ಹಿಃ | ತಸ್ಯ
 ಜಾತ್ವಾತ್ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಘ್ನಸೋರೇದ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚೇತಿ ಸಕಾರ-
 ಸ್ಯೋತ್ವಂ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ಧವದತ್ರಾ ಭಾದಿತೈಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ಹುರುಲ್ಛೋ ಹೇರ್ಧಿರಿತಿ ಹೇರ್ಧಿರಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕ
 ದಿಂದ | ಉರುಷ್ಯ—ಕಾಪಾಡು | ಅಂಹಸಃ—(ನಾವು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ) ಪಾಪದಿಂದ |
 ನಿ ಪಾಹಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು | ಸುಶೇವಃ—ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸುಖದೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ನಃ—
 ನಮಗೆ | ಸಖಾ ಏಧಿ—ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ನಮಗೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಕಾಪಾಡು. ನಾವು ಮಾಡಿದ
 ಅಥವಾ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸು. ನಮ್ಮಿಂದ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಸುಖಸಾಧನ
 ಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ ಸುಖಕಾರಿಯಾಗು.

English Translation

Soma, protect us from calumny, preserve us from Sin ; pleased with our service, be our friend.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಅಭಿತಸ್ತೇಃ—ಅಭಿತಸ್ತಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶಾಪ, ಆಪತ್ತು, ನಿಂದೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿಶಾಪರೂಪಾನ್ನಿಂದನಾತ್ | ಅಂದರೆ ಆಪವಾದ ರೂಪವಾದ ಕಳಂಕದಿಂದ ಅಥವಾ ನಿಂದೆಯಿಂದ. ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಉರುಷ್ಯ—ಉರುಷ್ಯತೀ ರಕ್ಷಾಕರ್ಮ | (ನಿ. ೫-೨೩) ಉರುಷ್ಯ ಅಂದರೆ ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಋ. ಸಂ. ೫-೨೪-೩ ; ೧-೫೮-೯ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ.

ಅಂಹಸೇಃ—ಅಂಹಶಿಶ್ಣಾಂಹಂಶ್ಚಾಂಹುಶ್ಚ ಹಂತೇಃ | (ನಿ. ೪-೨೫) ಹಿಂಸಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಹನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹಸ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಹಿಂಸೆ ಎಂಬರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪಾಪವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪಾಪದಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ಸುಶೀವಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಉರುಷ್ಯಾ—ಉರುಷ್ಯ ಎಂಬುದು ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ ಅನ್ಯೇಷಾಮಸಿ ದ್ವೈತ್ಯತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಭಿತಸ್ತೇಃ ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್—(ಪಾ.ಸೂ.೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಉ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಶಸ್ತಿ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಅಭಿಗೆ ತಾದೌ ಚ ನಿತಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿತ್ತಾದ ತಕಾರಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು ಪರವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿತ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಪಾಹಿ—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಧಿ—ಆಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡಿಸಿಚ್ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಹಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಹಿತ್ಯ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಜಾತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಶ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಘ್ನಿಸೋರೇವ್ವಾವಭ್ಯಾಸಲೋಪಶ್ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಧಾತು ವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಹಿಪರವಾದಾಗ ಎತ್ಯ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧವದತ್ರಾಭಾತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವದ್ಧಾವ ಬರುವುದು

ರಿಂದ ಸಕಾರವಿದ್ವಂತೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ಹುರುಲ್‌ಭ್ಯೋಹೇರ್ಥಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಝಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿತ್ಯ. ಏಧಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿಙಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ವಿಶ್ವತಃ ಸೋಮ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ |
ಭವಾ ವಾಜಸ್ಯ ಸಂಗಥೇ || ೧೬ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಪ್ಯಾಯಸ್ವ | ಸಂ | ಏತು | ತೇ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸೋಮ | ವೃಷ್ಟ್ಯಂ |
ಭವ | ವಾಜಸ್ಯ | ಸಂ | ಗಥೇ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣ. ಷ್ಯಂ

ಗ್ರಾವಸ್ತೋತ್ರ ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತ ಇತಿ ತೃಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತ ಇತಿ ತಿಸ್ತೋ ಮೃಜಂತಿ ತ್ವಾ ದತ ಕ್ಷಿಪಃ | ಅ. ೫-೧೨ | ಇತಿ || ಪತ್ನೀಸಂಯಾ-ಜೇಷು ಸೌಮ್ಯಸ್ಯಾ ಪ್ಯಾಯಸ್ತೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾಃ | ಅ. ೧-೧೦ | ಇತಿ || ಚಮಸಾಪ್ಯಾಯನೇತ್ಯೇಷಾ ವಿನಿಯುಕ್ತಾ | ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾ-ನಾದ್ಯೋಪಾದ್ಯಾನ್ | ಅ. ೫-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಾ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ | ವರ್ಧಯಸ್ವ | ತೇ ತವ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ ವೃಷತ್ವಂ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವತಃ ಸಮೇತು | ಸಂಗಚ್ಛತಾಂ | ತ್ವಯಾ ಸಂಯುಕ್ತಂ ಭವತು | ಏನಂ-ಭೂತಸ್ತ್ವಂ ವಾಜಸ್ಯಾನ್ನಸ್ಯ ಸಂಗಥೇ ಸಂಗಮನೇ ಭವ | ಅಸ್ಮಾಕಮನ್ನಪ್ರದೋ ಭವೇತ್ಯರ್ಥಃ || ವೃಷ್ಟ್ಯಂ | ವೃಷ ಸೇಚನೇ | ಕನಿನ್ಯುವೃಷೀತ್ಯಾದಿನಾ ಕನಿನ್ | ವೃಷ್ಣಿ ಭವಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಂ | ಭವೇ ಛಂದಃ-

ಸೀತಿ ಯತ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮನೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಸ್ತು
ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ನ ಪ್ರವರ್ತತೇ | ಯತೋನಾವ ಇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭವ | ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಂಗಥೇ | ಸಾತ್ಯತುದಿವಚೀತ್ಯಾದಿನಾ ವಿಧೀಯಮಾನಸ್ಯಕ್ತೃತ್ಯಯೋ
ಬಹುಲವಚನಾದ್ಗನೇರಪಿ ಭವತಿ | ಥಾಥಾದಿನೋತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪವರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, | ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ವ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.
ತೇ—ನಿನ್ನ | ವೃಷ್ಟ್ಯಂ—ವೀರ್ಯವು | ವಿಶ್ವತಃ—ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಂದಲೂ | ಸಮೇತು—ಬಂದು (ನಿನ್ನನ್ನು)
ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ವಾಜಸ್ಯ—(ನಮಗೆ ಹಂಚಬೇಕಾದ) ಅನ್ನದ | ಸಂಗಥೇ—ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿ | ಭವ—
ನಿರತನಾಗು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ನಿನ್ನ ವೀರ್ಯವು ನಾನಾದಿಕ್ಕು
ಗಳಿಂದಲೂ ಬಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಮಗೆ ಹಂಚಬೇಕಾದ ಅನ್ನದ ಶೇಖರಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗು.

English Translation

Increase Soma ; may vigour come to you from every side ; be diligent
in the supply of food to us.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳೆದು ಗ್ರಾವಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ
ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುವು ಎಂದು ಆಶ್ಚಲಾಯನ
ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿರುವುದು (ಅ. ೧-೧೦) ಚಮಸಪಾತ್ರವನ್ನು ಸೋಮರಸದಿಂದ ತುಂಬುವಾಗಲೂ ಈಋಕ್ಕಿನ ವಿಧಿಯೇಗ
ವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ಚಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಆ ಸ್ಯಾಯಸ್ವ ಸಮೇತು ತೇ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು
ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ವೃಷ್ಟ್ಯಂ—ಉಕ್ಕಿಬರತಕ್ಕ ಬಲ ಅಥವಾ ವೀರ್ಯವೆಂದರ್ಥವು.

ವಾಜಸ್ಯ—ವಾಜ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.
ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಪದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಾಜಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥವು.

ಸಂಗಥೇ—ಈ ಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತದಲ್ಲಿ (ಓ.ಫ) ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಗಮನವೆಂದರೆ
ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಮೇರೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಒಂದು ಮತ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗಥೇ ಅಂದರೆ ಶೇಖರಣೆ
ಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಮಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಪ್ಯಾಯಸ್ವ—ಓಪ್ಯಾಯೀ. ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಆತ್ಮನೇಪದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಥಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ. ಸವಾಧ್ಯಾಂ ನಾಮೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯಕ್ಕೆ ವ ಆದೇಶ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಏತು — ಇತ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಙಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟ್ಯಮ್—ವೃಷ ಸೇಚನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕನಿನ್ಯು ವೃಷಿ-(ಉ. ಸೂ. ೧-೧೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವೃಷನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃಷ್ಟಿ ಭವಂ ವೃಷ್ಟ್ಯಮ್. ಭವೇ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋಽನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃಷನ್ ಶಬ್ದದ ಅನಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಯೇಚಾ-ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ - (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವೃತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವೃತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯತೋಽನಾವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರವು ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವ—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಎರಡು ಅಚ್ ಇರುವುದರಿಂದ ದ್ವೈಜೋಽತಸ್ತಿಜಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಂಗಠೇ—ಗಮ್‌ಲ್ಯ ಗತೌ. ಧಾತು. ಸಾತ್ಯೈತುದಿವಚಿ—(ಉ. ಸೂ. ೨-೧೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಥಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಉಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಲವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಗಮ್‌ಧಾತುವಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ಮೋಪದೇಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅನುನಾಸಿಕ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಥಾಥಘೃಞ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮ್ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೬ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆ ಪ್ಯಾಯಸ್ವ ಮದಿಂತಮ ಸೋಮ ವಿಶ್ವೇಭಿರಂಶುಭಿಃ |

ಭವಾ ನಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಸಖಾ ವೃಧೇ || ೧೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಆ | ಸ್ಯಾಯಸ್ತ | ಮದಿನ್ ತಮ | ಸೋಮ | ವಿಶ್ವೇಭಿಃ | ಅಂತು ಭಿಃ |
ಭವ | ನಃ | ಸುಶ್ರವಃ ತಮಃ | ಸಖಾ | ವೃಥೇ || ೧೭ ||

ಸಾಯಾಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಮಂದಿತಮಾತಿಶಯೇನ ಮದವನ್ ಸೋಮ ವಿಶ್ವೇಭಿಃ ಸರ್ವೈರಂತುಭಿರ್ಲತಾವಯನ್ಯೇರಾ
ಸ್ಯಾಯಸ್ತ | ಆ ಸಮಂತಾದ್ಯದ್ಧೋ ಭವ | ಸ ತ್ವಂ ಸುಶ್ರವಸ್ತವೋಽತಿಶಯೇನ ಶೋಭನಾನ್ಮ-
ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವೃಥೇ ವರ್ಧನಾಯ ಸಖಾ ಭವ | ಮಿತ್ರೀಭವ || ಮದಿತಮ ಮದೋ
ಹರ್ಷಃ | ತದ್ಭಾನ್ ಮದೀ | ಅತಿಶಯೇನ ಮದೀ ಮದಿತಮಃ | ನಾದ್ಯಸ್ಯ | ಪಾ. ೮-೨-೧೭ ಇತಿ
ತಮಪೋ ನುಟ್ | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ ಶ್ರವ ಇತ್ಯನ್ನನಾಮ | ಶ್ರೂಯತ ಇತಿ ಶ್ರವಃ | ನಿ ೧೦-೩ | ಇತಿ
ಯಾಸ್ಯಃ | ಶೋಭನಂ ಶ್ರವೋ ಯಸ್ಯ ಸ ತಥೋಕ್ತಃ | ಅತಿಶಯೇನ ಸುಶ್ರವಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ |
ತಮಸಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಮೇವ
ಶಿಷ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಮದಿತಮ— ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸೋಮ— ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ |
ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ಸಕಲವಾದ | ಅಂತುಭಿಃ—ಲತೆಗಳ ಸುರುಳಿಗಳೊಡನೆ | ಆಸ್ಯಾಯಸ್ತ—ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಹೊಂದು | ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ವೃಥೇ—ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ (ಕಾರಣನಾದ) | ಸಖಾ ಭವ—ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಆಗು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಶಯವಾದ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವೆ. ಸುಂದರವಾಗಿ
ರುವ ಸಮಸ್ತಲತಾಸುರುಳಿಗಳೊಡನೆ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನದೊಡನೆ
ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣನಾದ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತನಾಗಿ ಆಗು.

English Translation

Exulting Soma, increase with all twining plants ; be a friend to us ;
well supplied with food we may prosper.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮದಿಂತಮು—ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾದ ಮದವುಳ್ಳವನು ಅಂದರೆ ಹರ್ಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅತ್ಯಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮದವನ್ನು ಟುವಾಡುವವನೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಪುಸ್ಕಂಹಿತೆಯ ೯-೯೧-೫ನೆಯ

ಮತ್ಸಿ ಕರ್ಥೋ ಮಾರುತಂ ಮತ್ಸಿ ದೇರ್ವಾ ಮತ್ಸಿ ಮಹಾಮಿಂದ್ರ ಮಿಂದೋ ಮದಾಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೯೧-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮದವನ್ನು ಟುವಾಡುವವನು ಸೋಮನಾದ್ದರಿಂದ ಮದಕಾರಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾಗುವುದು.

ಅಂಶುಭಿಃ—ಅಂಶುವೆಂದರೆ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೋಮಲತೆಯ ಅವಯವಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿಯೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿಯೂ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ನಾನಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅವಯವಗಳಿಗೇ ಅಂಶುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರವಃ ಶಬ್ದವು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥವು. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು **ಸುಧನತಮಃ ಸುಕೀರ್ತಿತಮೋ ನಾ** ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಮದಿಂತಮು—ಮದೋ ಹರ್ಷಃ. ಮದಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತೀತಿ ಮದೀ. **ಅತ ಇನಿತನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅತಿಶಯೇನ ಮದೀ ಮದಿಂತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಕನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್. **ನಾಡ್ಯಸ್ಯ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೭) ನಕಾರಾಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತರಪ್ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ನುಟಾಗಮ ಎಂಬುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನುಟ್. ನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಮದಿಂತಮು ಎಂಬುದು ಸಂಬುಧಿಯ ರೂಪವಾದುದರಿಂದ **ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚಿಃ** (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವೇಭಿಃ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಿಃ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೧೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಬಹುವಚನೇ ಝಲೈತ್**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏತ್ಯ. ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯವಿಸರ್ಗ.

ಭವ—ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ—ಶ್ರವಃ ಇತಿ ಅನ್ನನಾಮ ಶ್ರುಯತೆ ಇತಿ ಶ್ರವಃ (ನಿರು. ೧೦-೩) ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ ಅಭಿಜ್ಞರು ಶ್ರವ ಎಂಬುದು ಅನ್ನದ ಹೆಸರಿಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶೋಭನಂ ಶ್ರವಃ ಯಸ್ಯಃ ಸುಶ್ರವಾಃ. ಅತಿ ಶಯೇನ ಸುಶ್ರವಾಃ ಸುಶ್ರವಸ್ತಮಃ. **ಅತಿಶಾಯನೇ ತಮಬಿಷ್ಕನೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ತಮಪ್ ಸಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ತೌ ಸುಪ್ಪಿತೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾಶ್ತ. ಆಗ ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋ-
ಮೋಷಸೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ರವಸ್ ಅಸಂತವಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬಂದಿರುವುದು
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

—:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾಃ ಸಂ ವೃಷ್ಟಾನ್ಯ-
ಭಿನೂತಿಷಾಹಃ |

ಅಸ್ಯಾಯಮಾನೋ ಅಮೃತಾಯ ಸೋಮ ದಿವಿ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯು-
ತ್ತಮಾನಿ ಧಿಷ್ವ || ೧೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಸಂ | ತೇ | ಪಯಾಂಸಿ | ಸಂ | ಊಂ ಇತಿ | ಯಂತು | ವಾಜಾಃ | ಸಂ |
ವೃಷ್ಟಾನ್ಯಿ | ಅಭಿನೂತಿಷಾಹಃ |

ಅಸ್ಯಾಯಮಾನಃ | ಅಮೃತಾಯ | ಸೋಮ | ದಿವಿ | ಶ್ರವಾಂಸಿ | ಉತ್ |
ತ್ತಮಾನಿ | ಧಿಷ್ವ || ೧೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪತ್ನೀಸಂಯೋಜೇಷು ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸೀತಿ ಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಸಂ ತೇ
ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇಹ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಗ್ರಿಯಂ | ಅ. ೧-೧೦ | ಇತಿ || ಚನುಸಾಪ್ಯಾಯ-

ನೇರಸ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಸಂ ತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ವಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ಯೋಪಾ-
ದ್ಯಾನ್ | ಅ. ೫-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹೋಽಭಿಮಾತೀನಾಂ ಶತ್ರುಣಾಂ ಹಂತುಸ್ತೇ ತವ ಏವಂಭೂತಂ
ಶ್ವಾಂ ಪಯಾಂಸಿ ಶ್ರಯಣಾರ್ಥಾನಿ ಕ್ಷೀರಾಣಿ ಸಂ ಯಂತು | ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ತಥಾ ವಾಜಾ ಉ ಹವಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಚ ಶ್ವಾಂ ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ವೃಷ್ಟ್ವಾನಿ ವೀರ್ಯಾಣಿ ಚ ಸಂಗಚ್ಛಂತಾಂ | ಹೇ ಸೋಮ |
ತ್ವಮಮೃತಾಯಾಸ್ತಾಕಮಮೃತತ್ವಾಯಾಮರತ್ವಾಯಾಪ್ಯಾಯಮಾನ ಆ ಸಮಂತಾದ್ಯರ್ಥಮಾನಃ ಸನ್ನಿವಿ-
ನಭಸಿ ಸ್ವರ್ಗ ಉತ್ತಮಾನ್ಯುತ್ತಮಾನ್ಯುತ್ವಷ್ಟ್ವಾನಿ ಶ್ರವಾಂಸ್ಯನ್ನಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿಭೋಕ್ತವ್ಯಾನಿ ಹವಿರ್ಲ-
ಕ್ಷಣಾನಿ ವಾ ಧಿಷ್ವ | ಧಾರಯ || ತೇ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನೆತ್ಯಾ
ಚ್ಚತುರ್ಥರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ | ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಛಂದಸಿ ಸಹ ಇತಿ
ಣ್ಣಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸುಷಾಮಾದಿತ್ವಾತ್ ಷತ್ವಂ | ಅಮೃತಾಯ | ನಚೋಃ ಷರಮರಮಿತ್ರಮೃತಾ
ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉತ್ತಮಾನಿ | ಉಚ್ಚಿಬ್ವಾತ್ಸಸಾಧನಕ್ರಿಯಾವಚನಾದಾತಿಶಾಯ-
ನಿಕಸ್ತಮಪ್ | ಉತ್ತಮಶತ್ವತ್ತಮೌ ಸರ್ವತ್ರ | ಪಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಇತ್ಯುಂಛಾದಿಷು ಪಾಠಾದಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಧಿಷ್ವ | ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ ಧಿಷ್ವ ಧಿಷೀಯ ಚ | ಪಾ. ೬-೪-೪೫ | ಇತಿ
ಧಿಭಾವೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

ಪ್ರ. ೨ ಪದಾರ್ಥ

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ | ತೇ—ನಿನ್ನ (ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು) |
ಪಯಾಂಸಿ—(ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ) ಕ್ಷೀರಗಳು | ಸಂ ಯಂತು—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿದುಬಂದು ಸೇರಲಿ | ವಾಜಾಃ
ಉ ಸಂ—ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನಗಳೂ ಸಹ ಬಂದು ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ವೃಷ್ಟ್ವಾನಿ ಸಂ—ವೀರ್ಯಗಳೂ
ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಅಮೃತಾಯ—(ನಮ್ಮ) ಮರಣವಿಲ್ಲ
ದಿರುವಿಕೆಗಾಗಿ | ಆಪ್ಯಾಯಮಾನಃ—ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ | ದಿವಿ—ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ | ಉತ್ತಮಾನಿ
—ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ | ಶ್ರವಾಂಸಿ—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಧಿಷ್ವ—ಹೊಂದಿರು ||

ಭಂವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಕ್ಷೀರಪ್ರವಾಹಗಳು ಶತ್ರುನಾಶಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು
ಸುತ್ತಲೂ ಹರಿದು ಬಂದುಸೇರಲಿ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನಗಳೂ ಮತ್ತು ವೀರ್ಯಗಳೂ ಸಹ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಂದು
ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಾವು ಮರಣರಹಿತರಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಸುತ್ತಲೂ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ
ನಮಗಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಅನ್ನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿರು.

English Translation

May the milky uices flow around you ; may sacrificial offerings and
vigour be concentrated in the destroyer of foes ; and, being fully nourished,
Soma, provide excellent foods in heaven for our immortality.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪತ್ನೀಸಂಯಾಜವೆಂಬ ಹೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಸಂತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಂತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ ಇತಿ ತ್ವಷ್ಟಾರಮಗ್ರಿಯಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೧-೧೦) ಚಮಸಾಪ್ಯಾಯನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಸಂತೇ ಪಯಾಂಸಿ ಸಮು ಯಂತು ನಾಜಾ ಇತಿ ಚಮಸಾನಾದ್ಯೋಪಾದ್ಯಾನ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. (ಅ. ೫-೬).

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ— ಅಭಿತಃ ಹಿಂಸಂತೀತ್ಯಭಿಮಾತಯಃ | ತೇಷಾಂ ಅಭಿಭವಿತಾ | ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಂಸಿಸತಕ್ಕ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕವನೆಂದರ್ಥವು.

ಸಾಸ್ಮಾ ನಾ ಅಭಿಮಾತಿಃ |
(ತೈ. ಸಂ. ೨-೧-೩-೫)

ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪಾಪಿಷ್ಠನಿಗೂ ಅಭಿಮಾತಿಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಶತ್ರುವೂ ಸಹ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವನೂ ಪಾಪಿಷ್ಠನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ಪಯಾಂಸಿ— ಸಂರಕ್ಷಕಗಳಾದ ಕ್ಷೀರಗಳು ಅಥವಾ ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಉದಕಗಳು.

ಅಮೃತಾಯ— ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಗಾಗಿ. ಅಥವಾ ಅಮೃತಶಬ್ದೋ ದೇವತಾವಚನಃ | ದೇವತಾರ್ಥಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | (ಸ್ಯ. ಭಾ.) ದೇವತೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ತೇ— ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷಷ್ಠೀ ಬಂದಿದೆ ತೇ ಮಯಾನೇಕವಚನಸ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಷ್ಠೀ ಏಕವಚನಾಂತ ಯುಷ್ಮದಿಗೆ ತೇ ಎಂಬ ಆದೇಶ.

ಯಂತು— ಇಣ್ ಗತೌ. ಧಾತು ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯುಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಉತ್ಯ. ಇಣೋ ಯಣ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವೃಷ್ಟ್ಯಾನಿ— ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನಾರನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಭಿಮಾತಿಷಾಹಃ— ಸಹ ಅಭಿ ಭವೇ. ಧಾತು. ಛಂದಸಿ ಸಹಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಣೈ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೈಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಣತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅತಲುಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಪಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಸಾಹ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭಿಮಾತೀನಾಂ ಸಾಟ್. ಅಭಿಮಾತಿಷಾಟ್. ಸುಷಾನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

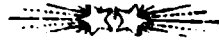
ಅಪ್ಯಾಯಮಾನೇ—ಓ ಪ್ಯಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಅಮಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶಪ್‌ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಾಯ—ಮೃಹ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗೇ ಧಾತು. ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ನ ಮೃತಂ ಅಮೃತಮ್. ನೆಚ್ಚೋ. ಷರಮರಮಿತ್ರ ಮೃತಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉತ್ತಮಾನಿ—ಉತ್ ಎಂಬುದು ಸಸಾಧನಕ್ರಿಯಾವಾಚಕ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಮಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಮಪಿಗೆ ಅನುದಾತ್ತವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉತ್ತಮ ಶತ್ವತ್ವಮ್ ಸರ್ವತ್ರ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಎಂಬ ಉಚ್ಚಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಧಿಷ್ಯ—ಡುಧಾಚ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ; ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸುಧಿತ ವಸುಧಿತ ನೇಮಧಿತ ಧಿಷ್ಯಧಿಷೀಯ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಿಭಾವವು ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷ್ಠಾ ಯಜಂತಿ ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ಪರಿ-

ಭೂರಸ್ತು ಯಜ್ಞಂ |

ಗಯಸ್ಪಾನಃ ಪ್ರತರಣಃ ಸುವೀರೋಽವೀರಹಾ ಪ್ರ ಚರಾ ಸೋ-

ಮ ದುರ್ಯಾನ್ || ೧೯ ||

|| ಪವನಾಃ ||

ಯಾ | ತೇ | ಧಾಮಾನಿ | ಹವಿಷಾ | ಯಜಂತಿ | ತಾ | ತೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಪರಿ-
ಭೂಃ | ಅಸ್ತು | ಯಜ್ಞಂ |

ಗಯಃ ಸ್ಪಾನಃ | ಪ್ರತರಣಃ | ಸುವೀರಃ | ಅವೀರಹಾ | ಪ್ರಚರ | ಸೋ-
ನು | ದುರ್ಯಾನ್ || ೧೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸೋಮಪ್ರವಹಣೇ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನೀತ್ಯೇಷಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಯಾತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತೀಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೇವೇತಿ ನಿಹಿತೇ ಪರಿದಧ್ಯಾತ್ | ಅ. ೪-೪ | ಇತಿ || ಏಕಾ- ದಶಿನಸ್ಯ ಸೌಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ಹವಿಷ ಏಷ್ಯವ ಯಾಜ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಅಷಾಳ್ವಂ ಯುತ್ತು ಸ್ಯತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ | ಅ. ೩-೭ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತೇ ತ್ವದೀಯಾನಿ ಯಾ ಯಾನಿ ಧಾಮಾನಿ ದ್ಯುಪ್ರಭೃತಿಷ್ವವಸ್ಥಿತಾನಿ ತೇಜಾಂಸಿ ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ಯಜಂತಿ ಯಜಮಾನಾಃ ಪೂಜಯಂತಿ ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ ತ್ವದೀಯಾನಿ ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಧಾಮಾನಿ ಯಜ್ಞಮಸ್ಮದೀಯಮಧ್ವರಂ ಪರಿಭೂರಸ್ತು | ಪರಿತೋ ಭಾವಯಿತ್ಯಣಿ ಪರಿತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಾನಿ ಸಂತು | ಯದ್ವಾ | ತ್ವದೀಯಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾಮ್ನಾಮಸ್ಮದೀಯೋ ಯಜಮಾನಃ ಪರಿಭೂರ್ಯಜ್ಞಂ ಪ್ರತಿಪರಿಗ್ರಹೀತಾ ಯಾಗೇನ ಸ್ವೀಕರ್ತಾಸ್ತು | ಭವತು | ಪರಿ- ಪೂರ್ವೋ ಭವತಿಃ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥಃ | ತಾದ್ಯಶೈರ್ಧಾಮಭಿರುಪೇತಸ್ತ್ವಂ ದುರ್ಯಾನ್ ಪ್ರಾಚೀನವಂಶಾದಿ- ಲಕ್ಷಣಾನಸ್ಮದೀಯಾನ್ ಗೃಹಾನ್ ! ಗೃಹಾ ನೈ ದುರ್ಯಾನ್ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಪ್ರಚರ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಗಚ್ಛ | ಕೀದೃಶಸ್ತ್ವಂ | ಗಯಸ್ಪಾನೋ ಗಯಸ್ಯ ಗೃಹಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ನಾ ವರ್ಧಯಿತಾ ಪ್ರತರಣಃ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದುರಿತಾತ್ತಾರಯಿತಾ ಸುವೀರಃ ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ ಪುರುಷೈರುಪೇತಃ ಅವೀರಹಾ | ವೀರ್ಯಾಜ್ಞಾಯಂತ ಇತಿ ವೀರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ | ತೇಷಾಮಹಂತಾ || ಪರಿಭೂಃ | ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಕ್ವಿಷ್ಣೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೩-೧-೨೫ | ಇತಿ ಲಿಂಗವಚನವ್ಯತ್ಯಯೋ | ಅಸ್ತು | ವ್ಯತ್ಯಯೇನೈಕ- ವಚನಂ | ಗಯಸ್ಪಾನಃ | ಗಯ ಇತಿ ಗೃಹಸ್ಯ ಧನಸ್ಯ ಚ ನಾಮಧೇಯಂ | ತೇಷಾಂ ಸ್ಪಾಯಿತಾ | ವರ್ಧಯಿತಾ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕರ್ತರಿ ಲ್ಯುಟಿ ಛಾಂದಸೋ ಯಲೋಪಃ | ಅವೀರಹಾ | ವೀರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವೀರಹಾ | ನ ವೀರಹಾ ಅವೀರಹಾ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾ ಧಾಮಾನಿ—(ನ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹರಡಿರತಕ್ಕ) ಯಾವಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಹವಿಷಾ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ | ಯಜಂತಿ—(ಯಜ

ನೂನರು) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ | ತಾ ತೇ ವಿಶ್ವಾ— ಆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ | ಯಜ್ಞಂ— ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು | ಪರಿಭೂಃ ಅಸ್ತು—ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ | ಗಯೆಸ್ಥಾನಃ—ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ | ಪ್ರತರಣಃ—ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವವನೂ | ಸುವೀರಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ | ಅವೀರಹಾ—ವೀರರಾದ (ನಮ್ಮ) ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು (ಅಂತಹ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ) | ದುರ್ಯಾ— ನಮ್ಮ (ಪ್ರಾಚೀನವಾದ) ಗೃಹಗಳನ್ನು | ಪ್ರ ಚರ- ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ದ್ಯುಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಹರಡಿರತಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಯಾವ ಯಾವ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೂ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ನಮ್ಮ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನೂ, ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾಪದಿಂದಲೂ, ಕಷ್ಟದಿಂದಲೂ ದಾಟಿಸುವವನೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ವೀರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನೂ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ವೀರರಾದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸದಿರುವವನೂ ಆದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಆ ಸಕಲವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಈ ಗೃಹಗಳನ್ನು ಬಂದುಸೇರು.

English Translation

Whichever of your glories, men worship with oblations, may our sacrifice be invested with them all; Soma, come to our houses, you are the bestower of wealth, the transporter of difficulties; you are attended by valiant heroes, the non-destroyer of progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸೋಮಪ್ರವಹಣವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತೀಮಾಂ ಧಿಯಂ ಶಿಕ್ಷಮಾಣಸ್ಯ ದೇವೇತಿ ನಿಹಿತೇ ಪರಿಡಧ್ಯಾತ್ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ.೪-೪) ಏಕಾದಶಿನವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುಹೋಮದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನು ಯಾಜ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಕ್ಷಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಸಪ್ರಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೨-೨).

ಧಾಮಾನಿ—ಧಾಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನ, ನಾಮ, ಜನ್ಮ, ತೇಜಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೧೧-೪ನೆಯ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದೆ.

ಪರಿಭೂಃ ಅಸ್ತು—ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ಎಂದರೆ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರಭಾವಗಳೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಪರಿಭೂಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದರ್ಥವು.

ಇದಲ್ಲದೆ, ಪರಿಪೂರ್ಣವೋ ಭವತೀ ಸರ್ವತ್ರ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ | ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಕಲಪ್ರಭಾವಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಯಾನಿ ತವ ಯಜ್ಞವ್ಯಾನ್ವಿ ಧಾಮಾನಿ ತೈಃ ಸರ್ವೈಃ ಇಮಂ ಯಜ್ಞಂ ಪರಿಗ್ರಹಾರ್ಥೇ-ತ್ಯರ್ಥಃ | (ಸ್ವ. ಭಾ.) ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಯಣರು ಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೊಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧಾಮ್ನಾಂ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವೀಕರ್ತಾ ಅಸ್ತು | ಎಂದರೆ ಆ ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಈ ಯಜಮಾನನು ಯಾಗದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಈ ಶಬ್ದದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೧ ಪೇಜು 633-634ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಗಯಸ್ಥಾನಃ— ಗೃಹದ ಅಥವಾ ಧನದ ವೃದ್ಧಿಕಾರಕನು ; ಈ ಪದದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೨ನೆಯ ಋಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಪ್ರತರಣಃ--ಪ್ರಕರ್ಷಣ ದುರಿತಾತ್ ತಾರಯಿತಾ | ಪಾಪದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದಾಟಿಸುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ತರತಿರತ್ರ ವೃದ್ಧೈರ್ಥಃ | ವರ್ಧಯಿತಾ ಚ ಸರ್ವಾರ್ಥಾನಾಂ | ಸಕಲ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ತೈ ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೋಮ ರಾರ್ಜ ಪ್ರ ಣ ಆಯೋಷಿ ತಾರೀರಹಾನೀವ ಸೂರ್ಯೋ ವಾಸರಾಣಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೪೮-೬)

ಕ್ರತ್ನೇ ದಕ್ಷಾಯ ನೋ ಹಿ ನು ಪ್ರಣು ಆಯೋಷಿ ತಾರಿಷಃ |

(ವಾ. ಸಂ. ೩೪-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪ್ರವರ್ಧಯೆ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವೇ ಇರುತ್ತದೆ (ನಿ ೧೧-೩೦)

ಮರ್ಯಾನ್—ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಗೃಹಗಳು ಎಂದರ್ಥವು. (ನಿ. ೩-೧೩)

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಂತಿ — ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಸು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಯಾ ಎಂದು ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರದಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ—ತಚ್ಚೈವ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶೇಷ್ಯಂದೆಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿಗೆ ಲೋಪ. ಇದರಂತೆ ವಿಶ್ವಾ ಎಂಬುದು.

ಪರಿಭಾಷೆ—ಭೂ ಪ್ರಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗವಚನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಒಂದಿದೆ. ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಸಾಧಾರಣ ಏಕವಚನ ಬಂದಿದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸ್ತು—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಏಕವಚನ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಙತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗಯಸ್ಥಾನಃ—ಗಯ ಎಂಬುವು ಮನೆ ಅಥವಾ ಧನದ ಹೆಸರು. ಗಯಸಾಂ ಸ್ಥಾಯಿತಾ ವರ್ಧಯಿತಾ. ಓ ಸ್ಥಾಯೀ ವೃದ್ಧೌ ಧಾತು. ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲ್ಯುಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುವೋರನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಾದೇಶ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಃ—ನೌ ಸುಭ್ಯಾಂ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉತ್ತರಸದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ವೀರ-ವೀರ್ಯೋಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವೀರಹಾ—ವೀರಾಣಾಂ ಹಂತಾ ವೀರಹಾ. ವೀರಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವೀರಹಾ. ಅವೀರಹಾ ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ (ನೌ) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಙತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೯ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅರ್ವಂತಮಾಶುಂ ಸೋಮೋ

ವೀರಂ ಕರ್ಮಣ್ಯಂ ದದಾತಿ |

ಸಾದನ್ಯಂ ವಿದನ್ಯಂ ಸಭೇಯಂ ಪಿತೃಶ್ಶ್ರವಣಂ ಯೋ ದದಾಶದ.

ಸ್ಮೈ || ೨೦ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸೋಮಃ | ಧೇನುಂ | ಸೋಮಃ | ಅವಂತಂ | ಆಶುಂ | ಸೋಮಃ | ವೀರಂ |

ಕರ್ಮಣ್ಯಂ | ದದಾತಿ |

ಸದನ್ಯಂ | ವಿದಥ್ಯಂ | ಸಭೇಯಂ | ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ | ಯಃ | ದದಾಶತ್ |

ಅಸ್ಮೈ || ೨೦ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞೇ ಸೋಮಸ್ಯ ಪಿತೃಮತೋ ಯಾಗೇ ಸೋಮೋ ಧೇನುಮಿತ್ಯೇವಾ ದ್ವಿತೀಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತತ್ರ ಹ್ಯೇಕೈಕಸ್ಯ ಹವಿಮೋ ದ್ವೇ ದ್ವೇ ಅನುವಾಕ್ಯೇ ಸಮುಚ್ಚಯೇನ ವಿಹಿತೇ | ತಥೈವ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇರಿತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅವಂತಮಾಶುಂ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪಿತೃಭಿಃ ಸಂವಿದಾನಃ | ಅ. ೨-೧೯ | ಇತಿ ||

ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ದದಾಶತ್ ಸೋಮಾಯ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ದದ್ಯಾತ್ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಸೋಮೋ ಧೇನುಂ ಸವತ್ಸಾಂ ದೋಗ್ರೀಂ ಗಾಂ ದದಾತಿ | ತಥಾಶುಂ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಮವಂತಮಶ್ವಂ ದದಾತಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ | ತಥಾ ವೀರಂ ಪುತ್ರಮಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ದದಾತಿ | ಕೇದ್ಯಶಂ ಪುತ್ರಂ | ಕರ್ಮಣ್ಯಂ ಲೌಕಿಕಕರ್ಮಸು ಕುಶಲಂ ಸದನ್ಯಂ | ಸದನಂ ಗೃಹಂ | ತದರ್ಹಂ | ಗೃಹಕಾರ್ಯಕುಶಲಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿದಥ್ಯಂ | ವಿದಂತ್ಯೇಷು ದೇವಾನಿತಿ ವಿದಥಾ ಯಜ್ಞಾಃ | ತದರ್ಹಂ | ವರ್ತಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಾನುಷ್ಠಾನಸರಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಭೇಯಂ ಸಭಾಯಾಂ ಸಾಧುಂ | ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಜ್ಞಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಪಿತೃಶ್ರವಣಂ ಪಿತಾ ಶ್ರೂಯತೇ ಪ್ರಪ್ಯಾಯತೇ ಯೇನ ಪುತ್ರೇಣ ತಾದ್ಯಶಂ || ಕರ್ಮಣ್ಯಂ | ಕರ್ಮಸು ಸಾಧುಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಃ | ತತ್ರ ಸಾಧುಃ | ಪಾ. ೪-೪-೯೮ | ಇತಿ ಯತ್ | ಯೇ ಚಾಭಾವಕರ್ಮಣೋರಿತಿ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಃ | ತಿತ್ಸರಿತಮಿತಿ ಸ್ವರಿತತ್ವಂ | ಏವಮುತ್ತರತ್ರಾಪಿ ಯತ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಭೇಯಂ | ಧಶ್ಯಂದಸಿ | ಪಾ. ೪-೪-೧೦೬ | ಇತಿ ತತ್ರ ಸಾಧುರಿತ್ಯರ್ಥೇ ಧಪ್ರತ್ಯಯಃ | ದದಾಶತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಸಃ ತ್ವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ದದಾಶತ್—(ಹವಿಸ್ಸನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ಅಸ್ಮೈ (ತಸ್ಮೈ)—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು | ಧೇನುಂ—(ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ) ಕರೆಯುವ ಹಸುವನ್ನು | ದದಾತಿ—ಕೊಡುತ್ತಾನೆ | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು | ಆಶುಂ—ವೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ | ಅವಂತಂ—ಕುನುರೆಯನ್ನು (ಕೊಡುತ್ತಾನೆ) | ಸೋಮಃ—ಸೋಮದೇವನು |

ಕರ್ಮಣ್ಯಂ—(ಲೌಕಿಕವಾದ) ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನೂ | **ಸದಸ್ಯಂ**—ಗೃಹಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ | **ವಿದಿತ್ಯಂ**—(ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಪರನೂ | **ಸಭೇಯಂ**—(ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಸಭೆಗೆ ಭೂಷಣನೂ | **ಪಿತೃಕ್ರವಣಂ**— ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನೂ ಆದ | **ವೀರಂ**— ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸೋಮದೇವನು ಕರುವಿನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ಕರೆಯುವ ಹಸುವನ್ನೂ, ವೇಗವಾಗಿ ಓಡತಕ್ಕ ಕುದುರೆಯನ್ನೂ, ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕವಾದ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನೂ, ಗೃಹ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೂ, ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಪರನೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಭೆಗೆ ಭೂಷಣನೂ ಮತ್ತು ತಂದೆಯಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ತಂದೆಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ತರುವವನೂ ಆದ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಸಹ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ.

English Translation

To him who presents offerings, Soma gives a milch-cow, a swift horse, and a son who is able in affairs, skilful in domestic concerns, diligent in worships, eminent in Society and who is an honour to his father.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಹಾಪಿತೃಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮಃ ಪಿತೃಮಾನ್ ಎಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ದ್ವೀಶಿಸಿ ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಸೋಮೋ ಭೇನುಂ ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ವನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಹೋಮಕ್ಕೂ ಎರಡೆರಡು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ತಥೈವ ವಕ್ಷಿಣಾಗ್ನೇಃ ಎಂಬ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಸೋಮೋ ಭೇನುಂ ಸೋಮೋ ಅವಂತಮಾತುಂ ತ್ವಂ ಸೋಮ ಪಿತೃಭಿಃ ಸಂವಿದಾನಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಆ. ೨-೧೯).

ಅವಂತಂ—ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಃ, ಹಯಃ, ಆರ್ವಾ ಎಂದು ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.

ವಿದಿತ್ಯಂ—ವಿದಂತೈಷು ದೇರ್ವಾ ಇತಿ ವಿದಿತ್ಯಾಃ | ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ವಿದಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಯಜ್ಞವು. ಇಂತಹ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ವಿದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೆಸರು. **ವಿದಿತ್ಯಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯಾ** (ಮು. ಸಂ. ೨-೨೭-೭) ಎಂಬ ಋಕ್ವಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿದಿತ್ಯಾನಿ ವೇದನಾನಿ | (ನಿ. ೭-೮) ಎಂದರೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನಿಗೆ ವಿದಿತ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಭೇಯಂ—ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯನು ಎಂದರೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರನಿಪುಣನೆಂದರ್ಥವು.

ವಿದಿಧ್ಯಂ ಸಭೇಯಂ— ಈ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಸಹ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿಶೇಷಣ ಮತ್ತು ವಿಶೇಷ್ಯ ವನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳಿರುವ ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದವನು ಎಂದು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು.

ಪಿತೃತ್ರವಣಿಂ—ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ಎಂದರೆ ತಂದೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ತರುವವನು ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ, ಪಿತೃಗಳು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನಾದ್ದರಿಂದ ವಿನೀತನು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅರ್ವಂತಮ್—ಯು ಗತೌ ಧಾತು. ವನಿವೌ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಿಸ್ತ್ರಸಾವನೇಜಾಃ—**ಎಂಬುದರಿಂದ ತೃ ಅಂತಾದೇಶ. ಉಗಿತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ಅರ್ವಂತಮ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಮಣ್ಯಮ್—ಕರ್ಮಸು ಸಾಧುಃ ಕರ್ಮಣ್ಯಃ ತತ್ರ ಸಾಧುಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೯೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಮನ್+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಯೇಚಾಭಾವ ಕರ್ಮಣೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿತ್ ಸ್ವರಿತಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವರಿತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಸದನ್ಯಂ ವಿದಿಧ್ಯಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವರಿತಸ್ವರ.

ದದಾತಿ—ಡುದಾಜ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಭೇಯಮ್—ಸಭಾಯಾಂ ಸಾಧುಃ ಸಭೇಯಃ ಥತ್ಯಂದಿಸಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿನಲ್ಲಿ ಥ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಆಯನೇಯೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಥ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಏಯಾದೇಶ. ಯಸ್ಯೇತಿ ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಭಾ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಏಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದದಾಶತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತೆತ್ಕಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲು ಆದೇಶ. ಶ್ಲಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಆದಿಹಲ್ ಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವೈತ್ಯಾನ್ನಿತ್ಯಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಯ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅ॒ಷ್ಠಾ॑ಳ್ತಂ ಯು॒ತ್ಸು ಪೃ॑ತನಾ॒ಸು ಪ॒ಪ್ಪಿಂ ಸ್ವ॒ರ್ಷಾ॑ಮ॒ಸ್ನಾಂ

ವೃ॒ಜನ॑ಸ್ಯ ಗೋ॒ಪಾಂ |

ಭ॒ರೇ॒ಷು॒ಜಾಂ ಸು॒ಕ್ಷಿ॒ತಿಂ ಸು॒ಶ್ರ॑ವ॒ಸಂ ಜಯಂ॑ತಂ ತ್ವಾ॒ಮನು॑ ಮ-

ದೇ॒ಮ ಸೋ॒ಮು || ೨೧ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅ॒ಷ್ಠಾ॑ಳ್ತಂ | ಯು॒ತ್ ಸು | ಪೃ॑ತನಾ॒ಸು | ಪ॒ಪ್ಪಿಂ | ಸ್ವ॒ರ್ಷಾ॑ ಸಾಂ | ಅ॒ಸ್ನಾಂ |

ವೃ॒ಜನ॑ಸ್ಯ | ಗೋ॒ಪಾಂ |

ಭ॒ರೇ॒ಷು॒ ಜಾಂ | ಸು॒ಕ್ಷಿ॒ತಿಂ | ಸು॒ಶ್ರ॑ವ॒ಸಂ | ಜಯಂ॑ತಂ | ತ್ವಾಂ | ಅನು॑ |

ಮದೇ॒ಮು | ಸೋ॒ಮು || ೨೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಏಕಾದಶಿನಸ್ಯ ಸಾಮ್ಯಸ್ಯ ಪಶೋಃ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯಾಷ್ಠಾಂ ಯುತ್ಸಿತ್ವೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಪ್ರದಾನಾನಾಮಿತಿ ಬಂಡೇ ಸೂತ್ರತಂ | ಅಷ್ಠಾಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ಪಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ ಹವಿಷಾ ಯಜಂತಿ | ಅ. ೩-೨ | ಇತಿ ||

ಯುತ್ಸು ಯುದ್ವೇಷ್ಯಷ್ಠಾಂ | ಶತ್ರುಭಿರನಭಿಭವನೀಯಂ ತಥಾ ಪೃತನಾಸು ಸೇನಾಸು ಪಪ್ಪಿಂ ಜಯಸ್ಯ ಪೂರಯಿತಾರಂ ಸ್ವರ್ಷಾಂ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ ಅಸ್ನಾಮಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಮುದಕಾನಾಂ ದಾತಾರಂ | ಯದ್ವಾ | ಅಸ್ನಾಮಸ್ನಾತ್ಯಕಂ ಭಕ್ತಕರಹಿತಂ | ಸರ್ವೇಷಾಮನುಗ್ರಾಹಕಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ | ವೃಜ್ಯತೇನೇನೇತಿ ವೃಜನಂ ಬಲಂ | ತಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ ಗೋಪಯಿತಾರಂ ರಕ್ಷಿತಾರಂ ಭರೇಷುಜಾಂ | ಭ್ರಿಯಂತ ಏಷು ಹವೀಂಷೀತಿ ಭರಾ ಯಾಗಾಃ | ತೇಷು ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಂ ಸುಕ್ಷಿತಿಂ ಶೋಭನನಿವಾಸಸ್ಥಾನಂ ಸುಶ್ರವಸಂ ಶೋಭನಯಶಸ್ಕಂ ಜಯಂತಂ ಕತ್ರೂನಭಿಭ-

ವಂತಂ ಹೇ ಸೋಮ ಈದ್ಯಗ್ಚೂತಂ ತ್ವಾಮನುಲಕ್ಷ್ಯ ಮದೇಮ ಹರ್ಷಯಕ್ತಾ ಭವೇಮ || ಅಷಾಲ್ಟಂ |
 ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಸಾಧ್ಯೈ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಪಾ. ೬-೩-೧೦೩ | ಇತಿ ನಿಸಾತನಾತ್
 ಸಹಿವಹೋರೋದವರ್ಣಸ್ಯ | ಪಾ. ೬-೩-೧೦೨ | ಇತ್ಯೋತ್ಪಾಭಾವಃ | ಸಹೇಃ ಸಾಡಃ ಸ ಇತಿ ಷತ್ತಂ |
 ಪಪ್ರಿಂ | ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಆದ್ಯಗಮಹನಜನ ಇತಿ ಕಿನ್ವತ್ಯಯಃ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ | ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ
 ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ | ಷಣು ದಾನೇ | ಜನಸನಖನೇತಿ ವಿಟ್ | ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾತ್ವಂ |
 ಅಸ್ನಾಂ | ಅಪ್ಯಬ್ಧೋಪಪದಾತ್ಸನೋತೇಃ ಪೂರ್ವವದ್ವಿಟ್ | ಯದ್ವಾ | ಪ್ನಾ ಭಕ್ತಣೇ | ಪ್ನಾತಿ
 ಭಕ್ತಯತೀತಿ ಪ್ನಾಃ | ಕ್ವಿನ್ವೇತಿ ಕ್ವಿಪ್ | ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ನಾ ಅಸ್ಯೇತಿ ಬಹುವ್ರೀಹೌ ನ ಇನ್ಸಾಭ್ಯಾಮಿತ್ಯುತ್ಪರ-
 ಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭರೇಷುಜಾಂ | ಜನೀ ಸ್ಯಾದುರ್ಭಾವೇ | ಪೂರ್ವವದ್ವಿಟ್ ಅತ್ತಂ ಚ |
 ಮದೇಮ | ಮುದೀ ಹರ್ಷೇ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ಯುತ್ವ—ಯುವುಗಳಲ್ಲಿ | ಅಷಾಲ್ಟಂ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ) ಸೋಲಿ
 ಸಲ್ಪಡದಿರುವವನೂ | ಪೃತನಾಸು—ಸೇನೆಗಳಲ್ಲಿ | ಪಪ್ರಿಂ—(ಜಯವನ್ನು) ತುಂಬುವವನೂ | ಸ್ವರ್ಷಾಂ—
 ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಸೇರಿಸುವವನೂ | ಅಸ್ನಾಂ— ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು ಕೊಡುವವನೂ (ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ
 ರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವವನೂ) | ವ್ಯಜನಸ್ಯ—ಬಲಕ್ಕೆ | ಗೋಸಾಂ—ರಕ್ಷಕನೂ | ಭರೇಷುಜಾಂ—ಯಜ್ಞ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ | ಸುಕ್ವೀತಿಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಗೃಹಗಳುಳ್ಳವನೂ | ಸುಶ್ರವಸಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
 ಹೆಸರುಳ್ಳವನೂ | ಜಯಂತಂ—(ಶತ್ರುಗಳನ್ನು) ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ | ತ್ವಾಂ ಅನು—ನಿನ್ನನ್ನು (ಧ್ಯಾನಿ
 ಸುತ್ತಾ) | ಮದೇಮ—ನಾವು ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇವೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಯುವುಗಳಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದಿರುವವನೂ, ನಿನ್ನ ಸೇನೆಗಳಿಗೆ ಜಯ
 ವನ್ನು ಗಳಿಸುವವನೂ, ನಮ್ಮನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವವನೂ, ವೃಷ್ಟಿರೂಪವಾದ ಜಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೂ
 ನಮ್ಮ ಬಲದ ರಕ್ಷಕನೂ, ಯಜ್ಞಗಳ ನಡುವೆ ಉತ್ಪನ್ನನಾಗುವವನೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿವಾಸಗೃಹಗಳುಳ್ಳವನೂ,
 ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳವನೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವವನೂ ಆದ ನಿನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ನಾವು
 ಹರ್ಷಪಡುತ್ತೇವೆ.

English Translation

O Soma, we rejoice contemplating you invincible in battle, triumphant
 amongst hosts, the granter of heaven, the giver of rain, the preserver of
 strength, born amidst sacrifices, occupying a brilliant dwelling, renowned and
 victorious.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಏಕಾದಶಿಸವೆಂಬ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸೋಮದೇವತಾಕವಾದ ಪಶುಪುರೋಡಾಕಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ
 ಅಷಾಲ್ಟಂ ಯುತ್ವ ಎಂಬ ಈ ಪುಕ್ತನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಶ್ವಲಾಯನ

ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರದಾನಾನಾಂ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಷಾಹ್ಯಂ ಯುತ್ಸು ಪೃತನಾಸು ಪಪ್ರಿಂ ಯಾ ತೇ ಧಾಮಾನಿ
ನವಿವಾ ಯಜಂತಿ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೩-೭).

ಅಷಾಹ್ಯಂ—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ | ಷಾಹ್ಯಂ ಅಂದರೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡುವವನು ಎಂದೂ ಅಷಾಹ್ಯಂ ಎಂದರೆ
ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದವನು ಎಂದರೆ ಅಪ್ರತಿಪತ್ತನಾದವನೂ ಎಂದರ್ಥವು.

ಪೃತನಾಸು—ರಣಃ, ವಿವಾಕ್ ವಿಖಾದಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಗ್ರಾಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೩-೯) ಪಠಿತವಾಗಿರು
ವುದರಿಂದ ಪೃತನಾಃ ಅಂದರೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದರ್ಥವು. **ಪೃತನಾಸು**—ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ; ಈ ಶಬ್ದವು ಯಾವಾಗಲೂ
ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ಪಪ್ರಿಂ—ಪ್ಪೌ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಎಂಬ ಪೂರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ಪೌ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪಪ್ರಿಃ
ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗಿ ಪೂರಕನು ಅಂದರೆ ತುಂಬಿಕೊಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜಯಸ್ಯ
ಪೂರಯಿತಾರಂ | ಅಂದರೆ ಜಯವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಡುವವನು ಎಂದೂ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ
ವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಗು, ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಯಷ್ಟ್ವಾಣಾಂ ಸ್ತೋತ್ರೇಣಾಂ ಚ ಪಾಲಯಿತಾರಂ | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ
ಭಕ್ತರನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ಎಂದೂ ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಗರ್ಥದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಷಹ ಪಾಲಯಿತಾರಂ ಎಂದೇ
ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. (ಮ. ಸಂ. ೧-೫೨-೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪಪ್ರಿ-
ರಂಥಸಃ ಅನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ಸ್ಯ ದಾತಾ ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಪರ್ಷಾಂ—ಸ್ಪರ್ಗಸ್ಯ ಸನಿತಾರಂ ದಾತಾರಂ | ಸ್ಪರ್ಗವು ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ, ಸ್ಪರ್ಗದಾತೃವನ್ನು.

ಅಪ್ನಾಂ—ಅಪಾಂ ವೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಾನಾಂ ಉದಕಾನಾಂ ದಾತಾರಂ | ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ
ವನ್ನು ಎಂದೂ ಅಥವಾ ಪ್ನಾ ಭಕ್ಷಣೇ ಪ್ನಾತಿ ಭಕ್ಷಯಂತೀತಿ ಪ್ನಾಃ ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ನಾ ಅಸ್ಯೇತಿ ಭಕ್ಷಕರ ಹಿತನಾಮ
ವರಿಂದ ಸರ್ವರ ಅನುಗ್ರಾಹಕನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅಪ್ನಾಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು
ಬರುವ ಮ. ಸಂ. ೯-೬೫-೨೦ ; ೯-೭೧-೮ ; ೯-೮೪-೧ ಮುಂತಾದ ಮಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ನಾಃ ಅಂದರೆ ಅಪಾಂ-
ದಾತಾ ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅವೇ ಅರ್ಥವು ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವೃಜನಸ್ಯ ಗೋಪಾಂ—ವೃಜನವೆಂದರೆ ಬಲವು (ನಿ. ೩-೯) ಬಲದ ರಕ್ಷಕನನ್ನು.

ಭರೇಷುಜಾಂ—ಭರ ಶಬ್ದವು ಸಂಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೯) ಭರೇಷು ಅಂದರೆ
ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ. ಜನಿರತ್ರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಜ್ಜಯತೇರರ್ಥೇ | ಸಂಗ್ರಾಮೇಷು ಜೇತಾರಂ | ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಜಯ
ಸುವವನನ್ನು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ, ಭ್ರಿಯಂತೇ ಏಷು ಹವೀಂಸೀತಿ ಭರಾಃ ಯಾಗಾಃ | ತೇಷು
ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಂ | ಅಂದರೆ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭರಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಭರಾಃ ಎಂದರೆ ಯಾಗಗಳು ಎಂದೂ
ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಭರೇಷುಜಾಂ ಎಂದೂ ವಿನಯಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸುರ್ಭವಿಸುವವನನ್ನು
ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸಾಯಣರೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಷಾಹ್ಯಮ್—ಷಹ ಅಭಿಭವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಸರವಾದಾಗ ಸಾಧ್ಯೈ ಸಾಧ್ಯಾ ಸಾಧೇತಿ ನಿಗಮೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೯-೩-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಪಾತಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಹಿವಹೋರೋದ-ವರ್ಣಸ್ಯ (ಪಾ.ಸೂ. ೬-೩-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಓತ್ವ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಹೇಃಸಾಧೇಃಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ವ. ನಜಾತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸ. ತತ್ಪುರುಷೇ ತುಲ್ಯಾರ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನ್ಯಯಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಯುತ್ಸು—ಸಪ್ತಮೀಬಹುವಚನರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚಸ್ತ್ರತೀಯಾದಿಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪಪ್ರಿಮ್—ಪ್ಪಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಆದ್ಯಗಮಹನ ಜನಃ ಕಿಕಿನಾಲಿಟ್ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿಡ್ಯದ್ವಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಕಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾನ್ಯಾದಿನಿ-ತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸ್ವರ್ಷಾಮ್—ಸ್ವಃ ಸ್ವರ್ಗಂ ಸನೋತೀತಿ ಸ್ವರ್ಷಾಃ. ಷಣು ದಾನೇ ಧಾತು. ಜನಸನಖನ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೬೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಟ್. ಇದು ಪರವಾದಾಗ ವಿಡ್ಯನೋರನುನಾಸಿಕಸ್ಯಾತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನಿನ ಅನುನಾಸಿಕನಕಾರಕ್ಕೆ ಆತ್ವ. ದ್ವಿತೀಯಾವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಸದಾತ್. ಕೃತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪ್ಸಾಮ್—ಅಪ್ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಷಣು ಧಾತುವಿಗೆ ವಿಟ್. ಹಿಂದಿ ನಂತೆ ಆತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯಾ. ಅಥವಾ ಪ್ಸಾ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಪ್ಸಾತಿ ಭಕ್ಷಯತಿ ಇತಿ ಪ್ಸಾಃ. ಕ್ವಿಪ್ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ಪ್ಸಾ ಅಸ್ಯ ಇತಿ ಅಪ್ಸಾಃ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ. ನಜಾತ್. ಸುಭ್ಯಾಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೭೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭರೇಷುಜಾಮ್—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಿಟ್. ಆತ್ವ. ಭರೇಷು ಜಾಯತೇ ಪ್ರಾದುರ್ಭವತಿ ಇತಿ ಭರೇಷುಜಾಃ ತತ್ಪುರುಷೇ ಕೃತಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಲುಕ್. ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಕ್ಷಿತಿಮ್—ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಚ್ ಕ್ವಾ ಚಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ(ಪಾ.ಸೂ.—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ.

ಜಯಂತಮ್—ಜಿ ಜಯೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆಯಾದೇಶ. ಜಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಕವಚನದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಾಮದರಿಂದ ಸುಮಾಗಮ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಮದೇನು—ಸುದೀ ಹರ್ಷೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವಿಧಿಲಿಪ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಸಪ್ರತ್ಯಯ.
 ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೈನ್ನಿಗೆ ಕಪ್.
 ಯಾಸುಟಿಗೆ ಅತೋಯೇಯಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಯಾವೇಶ. ಲೋಪೋವೋವಲಿ — ಎಂಬುದರಿಂದ
 ಯಲೋಪ. ಅತಿಜಂತವ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮ—ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಜಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

∴

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ತ್ವಮಿ॑ನಾ ಓ॒ಷ॑ಧೀಃ ಸೋ॒ಮ॒ ವಿಶ್ವಾ॑ಸ್ತ॒ಮಪೋ॑ ಅ॒ಜನಯ॑-
 ಸ್ತಂ ಗಾಃ |

ತ್ವಮಾ ತ॑ತಂಧೋ॒ರ್ವಗ್ಂ॑ತರಿ॒ಕ್ಷಂ ತ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿ॑ಷಾ ವಿ ತಮೋ॑
 ವನ॑ರ್ಥ || ೨೨ ||

ಽದಪಾಠಃ

ತ್ವಂ | ಇ॒ಮಾಃ | ಓ॒ಷ॑ಧೀಃ | ಸೋ॒ಮ॒ | ವಿಶ್ವಾಃ | ತ್ವಂ | ಅ॒ಪಃ | ಅ॒ಜನ॑ಯಃ |
 ತ್ವಂ | ಗಾಃ |

ತ್ವಂ | ಆ | ತ॒ತಂಧ॑ | ಉ॒ರು | ಅ॒ಂತರಿ॑ಕ್ಷಂ | ತ್ವಂ | ಜ್ಯೋತಿ॑ಷಾ | ವಿ | ತಮೋಃ |
 ವನ॑ರ್ಥ || ೨೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಿಮಾ ಭೂಮ್ಯಾಂ ವರ್ತಮಾನಾ ವಿಶ್ವಾಃ ಸರ್ವಾ ಓಷಧೀರಜನಯಃ | ಉತ್ಪಾದಿತನಾನಸಿ | ತಥಾ ತ್ವಮಸಸ್ತಾನೋಷಧೀನಾಂ ಕಾರಣಭೂತಾನಿ ವ್ಯಷ್ಟ್ಯದಕಾನ್ಯಜನಯಃ |

ತಥಾ ತ್ವಂ ಗಾಃ ಸರ್ವಾನ್ವತುನುಪಾದಯಃ | ಉರು ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮಂತರಿಕ್ಷಂ ತ್ವಮಾ ತತಂಥ | ವಿಸ್ತಾರಿತ-
ವಾನಸಿ | ತಸ್ಮಿನ್ನಂತರಿಕ್ಷೇ ಯತ್ತಮೋಽಸ್ಮದ್ಧೃಷ್ಟಿನಿರೋಧಕಮಂಧಕಾರಂ ತದಸಿ ತ್ವಂ ಜ್ಯೋತಿ-
ಷಾತ್ಪ್ರಿಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿ ವವರ್ಥ | ವಿವೃತಂ ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಂ ವಿನಷ್ಟಂ ಕೃತವಾನಸಿ || ತತಂಥ | ತನು
ವಿಸ್ತಾರೇ | ವವರ್ಥ | ವೃಷ್ ವರಣೇ | ಉಭಯತ್ರ ಲಿಟಸ್ಥಲಿ ಬಭೂಥಾ ತತಂಥ ಜಗ್ಮು ವವ-
ರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ | ಸಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪ | ಇತಿ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಇಮಾಃ ವಿಶ್ವಾಃ ಓಷಧೀಃ—(ಭೂಮಿಯ
ಮೇಲಿರತಕ್ಕ) ಈ ಸಕಲವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನೂ | ಅಜನಯಃ—ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಪಃ—(ಇವುಗಳ
ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ) ನೀರುಗಳನ್ನು (ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ) | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಗಾಃ—ಪಶುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ |
ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ಅಂತರಿಕ್ಷಂ—ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಆತತಂಥ—(ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ)
ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ | ತಮಃ— ಅಂಧಕಾರವನ್ನು | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಜ್ಯೋತಿಷಾ— (ನಿನ್ನ)
ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ | ವಿ ವವರ್ಥ—ಮೂರಕ್ಕೆ ಹರಡಿ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ನೀನು ಈ ಭೂಮಿಯಮೇಲಿರುವ ಸಕಲವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ
ಇವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವೆ. ಪಶುಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾದ
ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷದ
ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಿದ್ದೀಯೆ.

English Translation

O Soma, you have created these herbs, the water and the cows ; you
have spread out the spacious firmament ; you have dispelled the darkness
with your light.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಓಷಧೀಃ—ಓಷಧಯಃ ಓಷಧ್ಯಯಂತೀತಿ ವಾ | ಓಷತ್ಯೇನಾಧಯಂತೀತಿ ವಾ ದೋಷಂ ಧಯಂ-
ತೀತಿ ವಾ | (ನಿ. ೯-೨೭), ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು
ನೋಡಲನೆಯದಾಗಿ ದಹಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಷ್ (ಓಷ್) ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಕುಡಿ ಎಂದಾಗುವ
ಧೇ (ಓಷ್) ಸಾನೇ ಎಂಬುದು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಓಷಧಿಃ ಅಂದರೆ ದೇಹದ ಒಳಗಡೆ ದಾಹಾತ್ಮಕವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು
ಹೀರುವುದು ಅಥವಾ ರೋಗದ ದಾಹವಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕುಡಿಯುತ್ತಾರೆ (ಓಷತ್ಯೇನಾ ಧಯಂತಿ) ಎಂದಾಗು
ತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದೋಷಂ ಧಯಂತೀತಿ ವಾ | ವಾತಾದಿದೋಷಗಳನ್ನು ಹಿಂದುತ್ತವೆ ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ
ಓಷಧಯಃ ಎಂದು ಹೇಸರು.

ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಗಂನೆಯ ಮಂಡಲವ ೯೭ನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಓಷಧಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ವರೂಪ, ಪ್ರಯೋಜನ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೋಮನಿಗೂ ಓಷಧಿಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧವು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಯಾ ಓಷಧಿಃ ಸೋಮರಾಜ್ಞೀಃ ಎಂದು ೧೮ ಮತ್ತು ೧೯ನೆಯ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸೋಮನು ಓಷಧಿಗಳೆಲ್ಲಾ ರಾಜಾ ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೋಮನೇ ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕಕಡೆ ಓಷಧಿ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವಾಗಲೂ ಸಹ ಅದರ ಕಾರಣನಾದ ಸೋಮನೆಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೋಮಂ ಮನ್ಯತೇ ಪಪಿರ್ವಾ ಯತ್ಸಂಪಿಂಪಂತ್ಯೋಷಧಿಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಓಷಧಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನಿಗಿರುವ ಪರಸ್ಪರವಾದ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಸಮಸ್ತವಾದ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಸೋಮನೇ ಕಾರಣನು. ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆಯೇ ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ತುಂಬಿದನೆಂದೂ ಸಹ ಮ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೪ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ತ್ವಂ ಅಪಃ ಅಜನಯಃ—ಸೋಮನನ್ನು ವೃತ್ರಹಂತನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ನೀರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಲೂ ಮೇಘಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಮಳೆಯನ್ನು ಹುಯ್ಯದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಲೂ ಇರುವ ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿ ವೃಷ್ಟ್ಯದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನು ಎಂದು ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ಓಷಧಿಗಳ ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಉದಕಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದನೆಂದರ್ಥವು.

ಪವಸ್ತು ವೃತ್ರಹಂತಮೋಕ್ಷೇಭಿರನುಮಾದ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೪-೬)

ಸಂ ದೇವ್ಯಃ ಶೋಭತೇ ವೃಷಾ ಕವಿಯೋನಾವಧಿ ಶ್ರಿತಃ |

ವೃತ್ರಹಾ ದೇವವೀತಮಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೯-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಕನನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವೃತ್ರಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮೇಘವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು (ನಿ. ೨-೧೬).

ಉರು ಅಂತರಿಕ್ಷಂ ಆತತಂಥ—ನೀನು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದರ್ಥವು. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ

ಅಯಂ ಪೀಯಾಷಂ ತಿಸ್ಯಷು ಪ್ರವತ್ಸು ಸೋಮೋ ದಾಧಾರೋರ್ವ ೧ ಅಂತರಿಕ್ಷಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೭-೪)

ಅಯಂ ದ್ಯಾನಾಸ್ಯೆಥಿವೀ ವಿ ಸ್ಯಭಾಯದಯಂ ರಥನುಯುನಕ್ಲಪ್ತರಶ್ಮಿಂ |

ಅಯಂ ಗೋಷು ಶಚ್ಯಾ ಪಕ್ವಮಂತಃ ಸೋಮೋ ದಾಧಾರ ದಕಯಂತ್ರಮುತ್ಸಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೬-೪೪-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ಅಂತರಿಕ್ಷಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಆ ಅಂಶವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ತಮಃ(ವಿ) ವವರ್ಥ- ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದೆಯೆಂದರ್ಥವು. ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದನು ಎಂದು ಸೋಮನನ್ನು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ.—

ಸವಮಾನ ಯತಂ ಬೃಹಚ್ಯುಕ್ತಂ ಜ್ಯೋತಿರಜೀಜನತ್ |

ಕೃಷ್ಣಾ ತಮಾಂಸಿ ಜಂಘನತ್ ||

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೭-೨೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಪಃ—ಅಪ್ಪರಬೃ ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—** ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜನಯಃ— ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರತೋರುವುದರಿಂದ **ಹೇತು-ಮತಿ ಚ** (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. **ಜನೀಜ್ಞಾಪ್—** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಮಿತ್ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ **ಮಿಶಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ—**(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಬಂದ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. **ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ.** ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತತನ್ತ್— ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. **ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ** ಸಿಪಿಗೆ ಣಲಾದೇಶ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಇಡಭಾವ. **ಲಿಣ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ** ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಅಭ್ಯಾಸದ ಆದಿಹಲ್ಶೀಷ.** ಧಾತುನಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರ ಪರಸವರ್ಣ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನಿಸಾತದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವರ್ಥ— ವೃಜ್ ವರಣೇ ಧಾತು. **ಲಿಟಿನಲ್ಲಿ** ಣಲಾದೇಶ ಬಂದಾಗ **ಬಭೂಥಾ ತತನ್ತ್** ಜಗ್ಗಂಭ ವವರ್ಥೇತಿ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೬೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಸಾತವಾಗಿದೆ. || ೨೨ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ದೇವೇನ ನೋ ಮನಸಾ ದೇವ ಸೋಮ ರಾಯೋ ಭಾಗಂ ಸಹ-

ಸಾವನ್ನಭಿ ಯುಧ್ಯ |

ಮಾ ತ್ವಾ ತನದೀಶಿಷೇ ವೀರ್ಯಸ್ತೋಭಯೇಭ್ಯಃ ಪ್ರ ಚಿಕಿ.

ತ್ವಾ ಗವಿಷ್ವಾ || ೨೩ ||

ಸದಪಾಠಃ

ದೇವೇನ | ನಃ | ಮನಸಾ | ದೇವ | ಸೋಮ | ರಾಯಃ | ಭಾಗಂ | ಸಹಸಾ ೨
ವನ್ | ಅಭಿ | ಯುಧ್ಯ |

ಮಾ | ತ್ವಾ | ಆ | ತನತ್ | ಈಶಿಷೇ | ವೀರ್ಯಸ್ಯ | ಉಭಯೇಭ್ಯಃ | ಪ್ರ |

ಚಿಕಿತ್ಸ | ಗೋಽ ಇಷ್ವಾ || ೨೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನ ಸಹಸಾವನ್ ಬಲವನ್ ಸೋಮ ದೇವೇನ ಮನಸಾ ದ್ಯೋತ
ವಾನಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ರಾಯೋ ಭಾಗಂ ಧನಸ್ಯಾಂಶಂ ನೋಽಸ್ಮಾನಭಿಲಕ್ಷ್ಯ ಯುಧ್ಯ |
ಪ್ರೇರಯ | ಯದ್ವಾ | ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ರಾಯೋ ಧನಸ್ಯ ಭಾಗಂ ಭಕ್ತಾರಮಸಹರ್ತಾರಂ ಶತ್ರುಮಭಿ
ಯುಧ್ಯ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರಹರ | ತ್ವಾ ತಾದ್ಯಶಂ ತ್ವಾಂ ಕಶ್ಚಿದಪಿ ಶತ್ರುರ್ಮಾ ಆ ತನತ್ |
ಕ್ಲೇಶೇನಾತತಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀತ್ | ಮಾ ಹಿಂಸೀದಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಭಯೇಭ್ಯ ಉಭಯೇಷಾಂ ಯುಧ್ಯ
ಮಾನಾನಾಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಬಲಸ್ಯ ತ್ವಮೀಶಿಷೇ | ಈಶ್ವರೋ ಭವಸಿ | ಸ ತ್ವಂ ಗವಿಷ್ವಾ
ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸ | ಅಸ್ಮದೀಯಮುಪದ್ರವಂ ಪರಿಹರ || ರಾಯಃ | ಊದಿದಮಿತಿ ವಿಭಕ್ತೇರು-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭಾಗಂ | ಭಜತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಘೞ್ | ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚ-
ನಾತ್ಯರ್ಥಃ | ವಾ | ಕರ್ಷಾತ್ಪತ ಇತ್ಯಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸಹಸಾವನ್ | ಸಹಃಶಬ್ದಾನ್ಮತುಪಿ ಚ್ಚಾಂದಸ
ಆಕಾರೋಪಜನಃ | ಯುಧ್ಯ | ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಷದಂ | ತನತ್ | ತನು
ವಿಸ್ತಾರೇ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ನಮಾಜ್ಯೋಗ ಇತ್ಯದಭಾವಃ | ಈಶಿಷೇ | ಈಶಃ ಸೇ | ಪಾ. ೨-೨-೨೨ |
ಇಶೀಡಾಗಮಃ | ಚಿಕಿತ್ಸ | ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಕಿದ್ಭ್ಯಃ ಸನ್ | ಪಾ. ೩-೧-೫ | ಗವಿಷ್ವಾ |
ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಮಿಷ್ಟಯ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷ್ವಿತಿ ಬಹುವ್ರೀಹ್ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ | ಸಹಸಾವನ್—ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ | ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ!
ದೇವೇನ ಮನಸಾ—ಪ್ರಭಾಯುತವಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) | ರಾಯಃ—ಧನವ |

ಭಾಗಂ—ಅಂಶವನ್ನು | ನಃ —ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ | ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು | [ರಾಯಃ—ಧನದ | ಭಾಗಂ—ಅಂಶವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ | ನಃ (ಅಭಿ)- ನಮ್ಮ (ಶತ್ರುವನ್ನು) | ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಲ್ಲು] ತ್ವಾ— (ಅಂತಹ) ನಿನ್ನನ್ನು | ಮಾ ಆ ತನತ್— (ನಿನ್ನ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ) ಹಂಸಿಸದಿರಲಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸದಿರಲಿ | ಉಭಯೇಭ್ಯಃ—(ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ) ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೂ | ವೀರ್ಯಸ್ಯ— ಬಲ (ವನ್ನು ಕೊಡುವುದ)ಕ್ಕೆ | ಈಶಿಷೇ (ನೀನೇ) ಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ | ಗವಿಷ್ಟ್ವಿ— ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಿಕಿತ್ಸ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಕಾಮ ರಕ್ಷಿಸು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನನೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಆದ ಎಲೈ ಸೋಮದೇವನೇ, ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಿನ್ನ ಧನದ ಕೊಂಚ ಅಂಶವನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೂ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು. ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು ನೀನೇ ಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಭುವಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ನಮಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ನಿಂತು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Divine and powerful Soma, gracefully give us our portion of wealth ; may none annoy you ; you are superior to two foes combined. Defend us in battle.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಹಸಾವನ್—ಓಜಃ ಪಾಜಃ ಶರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇವುತ್ತು ಬಲನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪರಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಸಹಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಲವೆಂದರ್ಥವು ಸಹಸಾವಾನ್ ಎಂದರೆ ಬಲಶಾಲಿಯೆಂದರ್ಥವು. ಸಹಸಾವನ್ ಎಂಬುವುದು ಸಂಜೋಧನಪ್ರಥಮೈಕವಚನವು.

ದೇವೇನ ಮನಸಾ-ದ್ಯೋತಮಾನಯಾ ತ್ವದೀಯಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ | ಅಂದರೆ ಪ್ರಭಾಯುತವಾದ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ (ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ತಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ದೀವ್ಯತಃ ದಾನಾರ್ಥಃ ದಾನಾಭಿಮುಖೇನ ಮನಸಾ | ಅಂದರೆ ದಾನಾಭಿಮುಖವಾದ ಮನಸ್ಸಿನೊಡಗೂಡಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನದ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಏಕಕ್ಕೊಂದರೆ ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವೋ ದಾನಾದ್ಯಾ, ದೀಪನಾದ್ಯಾ, ದ್ಯೋತನಾದ್ಯಾ, ದ್ಯುಸ್ಥಾನೋ ಭವತೀತಿ ವಾ | ಎಂದರೆ (ನಿ. ೨-೧೫) ದಾನವಾಗಲೀ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವೆಂದಾಗಲೀ, ಬೆಳಗಿಸುವುದು ಎಂದಾಗಲೀ ದೇವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ—ಅಭಿ ಯುಧ್ಯ ಎಂದರೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಸಂಹರಿಸು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಥವಾ ಅಭಿಯುಧ್ಯಃ ಗತಿಕರ್ತಾ, ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಿಗಮಯೆ | ಅಂದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರಮಾಡು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಎರಡರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ರಾಯಃ ಭಾಗಂ ನಃ ಅಭಿಯುಧ್ಯ | ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಧನದ ಅಂಶವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕೊಂದು ಆ ಧನವನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬರವಾಡು ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಾ ಆ ತನತ್—ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಆತನಿಃ—ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತಾರಮಾಡುವವನು ಎಂದರ್ಥವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಆತನತ್ ಪ್ರತಿಬಂಧವೆಂದಾಗುವುದರಿಂದ ನೀನು ನಮಗೆ ಧನದ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಾರೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸದಿರಲಿ ಅಥವಾ ಶತ್ರುಗಳಾರೂ ತಡೆಯದಿರಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಈಶಿಷೇ—ಇಲ್ಲಿ ಉಭಯೇಭ್ಯಃ ವೀರ್ಯಸ್ಯ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವಾದರೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ವೀರ್ಯಕ್ಕೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದವರಿಗೆ ಜಯವನ್ನು ಒದಗಿಸಬಹುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಲ ಶೂರರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಶೂರನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವನನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯಾರಿಂದಲೂ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೯-೬೬-೧೬ ಮತ್ತು ೧೭ ನೇ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವಂತೆ—

ಮಹಾ ಅಸಿ ಸೋಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಉಗ್ರಾಣಾಮಿಂದ ಓಜಿಷ್ಯಃ | ಯುಧ್ವಾ ಸ್ವಾಶ್ಚಜ್ಜಿಗೇಥ ||
(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೬)

ಯ ಉಗ್ರೇಭ್ಯಶ್ಚಿದೋಜೀಯಾಞ್ಚಾರೇಭ್ಯಶ್ಚಿ ಜ್ಞೂರತರಃ | ಭೂರಿದಾಭ್ಯಶ್ಚಿ ನ್ನಂಹೀರ್ಯಾ ||
(ಮ. ಸಂ. ೯-೬೬-೧೭)

ಎಂದು ಸೋಮನ ವೀರ್ಯವೂ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೂ ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು. ಇದೇ ರೀತಿ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸೋಮನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ ದೇವಾಸುರರ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪರಾಜಯವೂ ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಸೋಮನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಸಕಲ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದರೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ತೇ ಸೋಮಂ ರಾಜಾನಮಕುರ್ವನ್ | ತೇ ಸೋಮೇನ ರಾಜ್ಞಾ ಸರ್ವಾದಿಶೋಜಯನ್ ||
(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೪)

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಉಭಯೇಭ್ಯಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮೀಯೇಭ್ಯೋಽಸ್ಮದೀಯೇಭ್ಯಶ್ಚ ಉಭಯೇಭ್ಯೋಪಿ ಶತ್ರುಭ್ಯೋ ಧನಾನ್ಯಾಹ್ಯತ್ಯ | ಅಂದರೆ ನಿನ್ನ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ಪಂಗಡಗಳ ಶತ್ರುಗಳಿಂದಲೂ ಧನವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ತಂದು ಕೊಡು ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಅಲ್ಲದೇ, ಅಥವಾ ಉಭಯಶಬ್ದಃ ಪ್ರಯೋಜನವಚನಃ ಯಾನಿ ಚಾಸ್ತಾಕಮಿಹ ಲೋಕೇ ಪ್ರಯೋಜನಾನಿ ಯಾನಿ ಚ ಪರತ್ರ ತೇಭ್ಯಃ ಉಭಯೇಭ್ಯಃ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಲಭಿಸಬೇಕೋ ಆ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಿಗೂ ನೀನೇ ಒಡೆಯನು ಮತ್ತು ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಲು ಸಮರ್ಥನು ಎಂದೂ ಸಹ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಮಾಡಿರುವರು.

ಗವಿಷ್ಟೌ—ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಂ ಇಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಯೇಷು | ಎಂದರೆ ಬಾಣಗಳ ಸಂಚಾರಗಳು ಇರತಕ್ಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಗವಿಷ್ಟಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಾಮವೆಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಗಾವಃ ಇಷ್ಟಂತೇ

ಯತ್ರ ಸ್ರಾಪ್ತಂ ಸಾ ಗವಿಷ್ಟಿರಿಷ್ಟಿಃ | ತತ್ರ ಯಜ್ಞೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸಿ ನೆರವೇರಿಸುವ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸ್ತಂಧಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು

(ಪ್ರ) ಚಿಕಿತ್ಸಾ—ಗವಿಷ್ಟ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಪ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಸ್ಮದೀಯಮುಪದ್ರವಂ ಪರಿಹರ | ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ, ಯಜ್ಞವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ | ಜ್ಞಾನೇನ ಚಾತ್ರ ತತ್ಪೂರ್ವಕಂ ದಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ | ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ದೇಹೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸ್ವಾಕವಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ರಾಯಃ—ರೈ ಶಬ್ದ. ಪಶ್ಚಿಮಕವಚನದಲ್ಲಿ ರಾಯಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ- (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಗಮ್—ಭಜ ಸೇವಾಯಾಮ್. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ್. ಅತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧೆಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಚೆಚೋಃ ಕು ಘಿ ಣ್ಯತೋಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಅಥವಾ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೧೩) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ತರಿಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕರ್ಷಾತ್ವತಃ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಹಸಾವನ್—ಸಹಃ ಬಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಹಸಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭಾಂದಸವಾಗಿ ಆಕಾರ ಅಂತಾಗಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾಡುಪಧಾಯಾಕ್ತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಸಂಭ್ರದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯುಧ್ಯ—ಯುಧ ಸಂಪ್ರಹಾರೇ. ಧಾತು. ದಿನಾದಿ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಣ್ಯಾಧ್ಯಮಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ದಿನಾದಿಭ್ಯಃ ಕ್ಯನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತನತ್—ತನು ವಿಸ್ತಾರೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್. ಇತಕ್ತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಶಪ್. ನ ಮಾಜ್ ಯೋಗೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಾಜ್ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈಶಿವೇ—ಈಶ ಐತ್ಸರ್ಯೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಥಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಥಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಈಶಃ ಸೇ-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೭೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ

ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮು. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪತ್ಯ. ಅತಿಙತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿಙಃ—ಎಂದು ನಿಷೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಿಕಿತ್ಸ—ಕಿತ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತಿಜ್ಞಿಕಿತ್ಸ್ಯಾಸನ್ - (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸನ್. ಕಿತ್ಸ ಎಂಬುದು ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತದೆ. ಲೋಟ ಮಧ್ಯಮವುರುವವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಸನ್ಯಜೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸನ್ನಂತದ ಪ್ರಥಮ ಏಕಾಚಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಚುತ್ವ. ಅತೋಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಅತಿಙತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವಿಷ್ಟೌ—ಗವಾಂ ಬಾಣಾನಾಮಿಷ್ಟಯಃ ಏಷಣಾನಿ ಗಮನಾನಿ ಏಷು ಇತಿ ಗವಿಷ್ಟಿಃ. ಒಹುವ್ರೀಹಿ ಸವಾಸ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮೀ ಏಕವಚನರೂಪ. || ೨೨ ||

ತೊಂಭತ್ತೆರಡನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಇತ್ಯಷ್ಟಾದಶರ್ಚನುಷ್ಪಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಅದಿತಕ್ಕತಸ್ತೋ ಜಗತ್ಯಃ | ತ್ರಯೋದಶ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪದ್ಯಚ ಉಷ್ಣಿಹಃ ಶಿಷ್ಟಾ ಅಷ್ಟಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ಉಷಾ ದೇವತಾ | ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತರಿತ್ಯಂತ್ಯಸ್ತೃ ಚೋಽಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕಃ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ದ್ವ್ಯೂನೋಷಸ್ಯಂ ಚತುರ್ಜಗತ್ಯಾದಿ ಪಠುಷ್ಣಿಗಂತಂ ತ್ರೈಚೋಽಂತ್ಯ ಅಶ್ವಿನ ಇತಿ || ಸೂಕ್ತವಿನಿಯೋಗೋ ಲೈಂಗಕಃ || ಪ್ರಾತರನುನಾಕ ಉಷಸ್ಯೇ ಕ್ರತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಯಾಶ್ವಿನೀಶಸ್ತ್ರೇ ಚೈತಾ ಉತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ತೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಾಃ | ಸೂಕ್ರತಂ ಚ | ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ತೋ ಜಾಗತಂ | ಅ. ೪.೧೪ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಮೊದಲಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಹದಿಮೂರರಿಂದ ಆರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಎಂಟು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಷಸ್ಸು ದೇವತೆಯು. ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತೀಃ ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತಾಕವು. ಪ್ರಾತರನುನಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ

ಜಗತೀಭಂದಸ್ಥಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಎಂಬನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ತುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಇತಿ ಚತಸ್ತೋ ಜಾಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರ ದಿಂದ ವಿನ್ಯತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪.೧೪).

ಸೂಕ್ತ—೯೨

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೨ ||

ಅಷ್ಟಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೨೪, ೨೫, ೨೬, ೨೭, ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಂ ಪೈ— ೧೮

|| ಮುಕ್ತಂ—ಗೋತಮೋ ರಾಮೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೧೫, ಉಷಾಃ | ೧೬-೧೮. ಆಶ್ವಿನೌ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೪. ಜಗತೀ | ೫-೧೨ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೧೩-೧೮ ಉಷ್ಣಿಕ್ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಏತಾ ಉತ್ಯಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ
ರಜಸೋ ಭಾನುಮಂಜತೇ |

ನಿಷ್ಕೃಣ್ವಾನಾ ಆಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಟವಃ ಪ್ರತಿ ಗಾವೋಽ-
ರುಷೀರ್ಯಂತಿ ಮಾತರಃ || ೧

ಪದಪಾಠಃ

ಏತಾಃ | ಉಂ ಇತಿ | ತ್ಯಾಃ | ಉಷಸಃ | ಕೇತುಂ | ಅಕ್ರತ | ಪೂರ್ವೇ |

ಅರ್ಧೇ | ರಜಸಃ | ಭಾನುಂ | ಅಂಜತೇ |

ನಿಃಃ ಕೃಷ್ಣಾನಾಃ | ಆಯುಧಾನಿಃ ಇವ | ಧೃಷ್ಣವಃ | ಪ್ರತಿ | ಗಾವಃ | ಅರುಷೀಃ |

ಯಂತಿ | ಮಾತರಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ತ್ಯಾಸ್ತಾ ಏತಾ ಉಷಸಃ ಪ್ರಭಾತಕಾಲಾಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವತಾಃ ಕೇತುಮಂಧಕಾರಾವೃತಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕಂ ಪ್ರಕಾಶಮಕ್ರತ | ಅಕ್ರತಃ | ಕೃತವತ್ಯಃ | ಯಸ್ಮಾದೇವಂ ತಸ್ಮಾದುಷಸೋ ರಜಸೋಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇ ಪ್ರಾಚೀನದಿಗ್ಭಾಗೇ ಭಾನುಂ ಪ್ರಕಾಶಮಜಂತೇ | ವ್ಯಕ್ತೀಕುರ್ವಂತಿ | ಧೃಷ್ಣವೋ ಧರ್ಷಣಶೀಲಾ ಯೋದ್ಧಾರ ಆಯುಧಾನೀವ ಯಥಾಸಿಪ್ರಭೃತೀನಾಂಯುಧಾನಿ ಸಂಸ್ಕುರ್ವಂತಿ ಏವಂ ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಾಃ ಸ್ವಭಾಸಾ ಜಗತ್ಸಂಸ್ಕರ್ವಾಣಾ ಗಾವೋ ಗಮನಸ್ವಭಾವಾ ಅರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾ ಮಾತರಃ ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ ನಿರ್ಮಾತ್ರೋ ಜಗಜ್ಜನನೋ ವೋಷಸಃ ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ | ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಗಚ್ಛಂತಿ | ಏವಂವಿಧಾ ಉಷಸೋಽಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಪಂತ್ರಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ | ಏತಾಸ್ತಾ ಉಷಸಃ ಕೇತುಮಕ್ರತ ಪ್ರಜ್ಞಾನಮೇ | ಕಸ್ಯಾ ಏವ ಪೂಜನಾರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪೂರ್ವಾರ್ಧೇಽಂತರಿಕ್ಷಲೋಕಸ್ಯ ಸಮಂಜತೇ ಭಾನುನಾ ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಾ ಆಯುಧಾನೀವ ಧೃಷ್ಣವಃ | ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತೈತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | ಏಮಾದೇವಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರತಂ ಜಾರಿಣೇವೇತ್ಯಪಿ ನಿಗಮೋ ಭವತಿ | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ ಗಾವೋ ಗಮನಾದರುಷೀರಾರೋಚನಾನ್ಮಾತರೋ ಭಾಸೋ ನಿರ್ಮಾತ್ರಃ | ನಿ. ೧೨-೨ | ಇತಿ || ಅಕ್ರತ | ಕರೋತೇರ್ಲುಙು ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಚ್ಚೇರ್ಲುಙು | ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಾಃ | ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಕ್ಷ | ಆಸ್ತಾತ್ಪ್ರಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನಶ್ | ಧಿನ್ನಿಕ್ಯಣ್ಣೋ ರಚ್ಚೇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಇದುದುಪಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಷತ್ತ್ವಂ ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ ||

ತ್ಯಾ ಏತಾ ಉಷಸಃ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ (ಮತ್ತು ಪ್ರಾತಃಕಾಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಾದ) ಆ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳು | ಕೇತುಂ— (ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಆವರಿಸಿದ ಲೋಕಕ್ಕೆ) ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವನ್ನು | ಅಕ್ರತ—ಉಂಟುಮಾಡಿದರು | ರಜಸಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷ ಮಂಡಲದ | ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಧೇ—ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ | ಭಾನುಂ—ಪ್ರಭೆಯನ್ನು | ಅಂಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ | ಧೃಷ್ಣವಃ—(ಹೋರಾಡತಕ್ಕ) ಯೋಧರು | ಆಯುಧಾನಿ ಇವ—(ತಮ್ಮ) ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮನೆಯ ರ್ನುಳಪಿಸುವಂತೆ | ನಿಷ್ಪ್ರಾಣಾಃ—(ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು) ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ | ಗಾವಃ— ಗಮನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ | ಅರುಷೀಃ— ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾ ರಾಗವುಳ್ಳವರೂ | ಮಾತರಃ— ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಅಥವಾ ಜಗಜ್ಜನನಿಗಳೂ ಅದ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳು | ಪ್ರತಿ ಯಂತಿ— ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಕಗ್ಗತ್ತಿಲಿನಿಂದ ಆವರಿಸಿದ್ದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಹರಡಿದರು. ಅವರು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಸೆದು ಝಳಪಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ಗಮನಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರೂ, ಪ್ರಾತಃ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳವರೂ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಉತ್ಪಾದಕರೂ ಆದ ಅವರು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ತಮ್ಮ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The celebrated dawn has spread the banner ; In the eastern half of the firmament, light is made manifest, making all things bright, like warriors brandishing their bright weapons. Thus the mother, radiant and advancing, travels daily;

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ಯಾಃ ಉಷಸಃ—ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭಾತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಆ ಉಷಸ್ಸುಗಳೇ, ಅಥವಾ ಏಕಸ್ಯಾ ಏವ ಪೂಜನಾರ್ಥೇ ಬಹುವಚನಂ ಸ್ಯಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೨) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಹೇಳುವಂತೆ ಪೂಜಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಹುವಚನವಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ ಉಷಸ್ಸೇ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಿರ್ಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಉಷಸ್ಸುಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಬಹುವಚನಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಉಷೋದೇವತೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆಗಳ ವಿಷಯದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಋ. ಸಂ. ಭಾಗ ೫ ಪೇಜು 32-33 ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಕೇತುಂ—ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ ಚೇತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ(ನಿ-೨-೧೫) ಕೇತುಂ ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕೇತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಧ್ವಜವೆಂದರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಹರಡಿದರು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾನುಂ ಅಂಜತೇ—ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ಭಾನುಂ ಅಂಜತೇ | ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಹರಡಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ; ರಜಸಃ ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ಸ್ಥಿತಾ ಭಾನುನಾ ಅಂಜತೇ | ಎಂದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಪೂರ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಮುಂದಿನ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಾನಾಃ ಧೃಷ್ಟವ ಇವ | ಎಂಬ ಉಪಮಾನವನ್ನೂ ಸಹ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಅಂಜತೇ ಎನ್ನುವುದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ವಸೆಯುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಹೇಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ

ಆ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥುಗಳು ಸಹ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಗಳಿಂದ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಯೋಜ್ವಾರಃ ಯಥಾ ಆಯುಧಾನಿ ಸಂಸ್ಕುವಂತಿ ಏವಂ ನಿಷ್ಪನ್ನಾನಾಃ ಉಷಸಃ | ಅಂದರೆ ಯೋಧರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥುಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ನಿಷ್ಪನ್ನಾನಾಃ—ನಿರಿತ್ಯೇಷ ಸಮಿತ್ಯೇತಸ್ಯ ಸ್ಥಾನೇ | (ನಿ. ೧೨-೨) ಎಂದರೆ ನಿರ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಸಂ ಎಂಬದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆಯೆಂದೂ ಸಂಸ್ಕುವಾಣಾಃ ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೆರಗುವಂತೆ ನಯವಾಗಿ ಮಾಡತಾ ಎಂದರ್ಥವೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಾವಃ—ಗಾವೋ ಗಮನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೨) ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವಾದ್ದರಿಂದ ಗಾವಃ ಎಂದೂ ;

ಅರುಷೀಃ—ಅರುಷೀರಾರೋಚನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೨) ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅರುಷೀಃ ಎಂದೂ ;

ಮಾತರಃ—ಭಾಸೋ ನಿರ್ಮಾತ್ರೈಃ (ನಿ. ೧೨-೨) ಪ್ರಭೆಗಳ ನಿರ್ಮಾತ್ಮಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಮಾತರಃ ಎಂದೂ ಸಹ ಕಿರಣಗಳಿಗೆ ಎಶೇಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭಾವಗಳನ್ನೇ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ—

ಪೂರ್ವೇ ಅರ್ಥೇ ರಜಸೋ ಅಪ್ತೈಸ್ಯ ಗವಾಂ ಜನಿತ್ರೈಕೃತ ಪ್ರ ಕೇತುಂ |

ವ್ಯು ಪ್ರಥತೇ ವಿತರಂ ವರೀಯ ಓಭಾ ಪೃಣಂತೀ ಪಿತ್ರೋರುಪಸ್ಥಾ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಕ್ರತ—ದುಕ್ಯೌ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಂತ್ರೇ ಘಸಹ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜಾನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್. ಅನಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯನೇಪೇದಿಷ್ಪನತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆತಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಮುಕಾರಕ್ಕೆ ಯನಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಆತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಜತೇ—ಅಂಜಾ ನ್ಯಕ್ತಿಮ್ನುಕ್ಸ್ಣಕಾಂತಿಗತಿನು. ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಬಹುವಚನರೂಪ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಿಷ್ಪನ್ನಾನಾಃ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಕರಣಯೋಶ್ಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ತಚ್ಚೀಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಜಾನಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಿನ್ನಿಕ್ಯೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಇದಿತೋ ನುಮ್‌ಧಾತೋಃ— ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಕೃಣ್ವಾನ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ನೀ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಇಡುಡುಪೆಧಸ್ಯ ಚಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಣ್ವಾನ ಶಬ್ದವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರಿನೋಡನೆ ಗತಿಸಮಾಸವಾದಾಗ ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಂತಿ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಙಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಆದಿ-ಪ್ರೆಭೃತಿಭ್ಯಃ ಶಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಇಣೋಯೇನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೮೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉದಪಪ್ತನ್ನರುಣಾ ಭಾನವೋ ವೃಥಾ ಸ್ವಾಯುಜೋ ಅರು-
ಷೀರ್ಗಾ ಅಯುಕ್ಷತ |

ಅಕ್ರನ್ನುಷಾಸೋ ವಯುನಾನಿ ಪೂರ್ವಥಾ ರುಶಂತಂ ಭಾನು-
ಮರುಷೀರಶಿಶ್ರಯುಃ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉತ್ | ಅಪಪ್ತನ್ | ಅರುಣಾಃ | ಭಾನವಃ | ವೃಥಾ | ಸ್ವ | ಆಯುಜಃ | ಅರು-
ಷೀಃ | ಗಾಃ | ಅಯುಕ್ಷತ |

ಅಕ್ರನ್ | ಉಷಃ | ವಯುನಾನಿ | ಪೂರ್ವಥಾ | ರುಶಂತಂ | ಭಾನುಂ |
ಅರುಷೀಃ | ಅಶಿಶ್ರಯುಃ || ೨ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅರುಣಾ ಆರೋಚಮಾನಾ ಭಾನವ ಔಷ್ಣೋ ದೀಪ್ತಯೋ ವೃಥಾನಾಯಾಸೇನ ಸ್ವಯಮೇ-
ವೋದಪತ್ತನ್ | ಉದಗಮನ್ | ತದನಂತರಮುಷಸಕ್ಶ್ವ ಸ್ವಾಯುಜಃ ಸುಖೇನ ರಥ ಆಯೋಕ್ತಂ
ಶಕ್ಯಾ ಅರುಷೀಃ ಶುಭ್ರವರ್ಣಾ ಗಾಃ ಪೂರ್ವಮುಕ್ತಿತಾನ್ ರಶ್ಮೀನ್ ಈದೃಶೀಃ ಸ್ವನಾಹನಭೂತಾಕ್ಶತು
ಪ್ಪದೀರ್ಗಾ ಏವ ವಾಯುಕ್ಷತ | ಸ್ವರಥೇಽಯೋಜಯನ್ | ಉಕ್ತಂಚ | ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾ-
ಮಿತಿ | ಏವಂ ಗೋಭಿಯುಕ್ತಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯೋಷಸಃ ಪೂರ್ವಥಾ ಪೂರ್ವೇಷ್ಟತೀತೇಷ್ಟಹಃಸ್ವಿವ
ವಯುನಾನಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜ್ಞಾನಾನ್ಯಕ್ರನ್ | ಅಕಾಷುಃ | ಉಷಃಕಾಲೇ ಜಾತೇ ಹಿ ಸರ್ವೇ
ಪ್ರಾಣಿನೋ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತಾ ಭವಂತಿ | ತದನಂತರಮರುಷೀರಾರೋಚಮಾನಾಸ್ತಾ ಉಷಸೋ
ರುಶಂತಂ | ರುಶದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ ರೋಚತೇರ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | ನಿ. ೨-೨೦ | ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ |
ಶುಭ್ರವರ್ಣಂ ಭಾನುಂ | ಸೂರ್ಯಮಶಿಶ್ರಯುಃ | ಅಸೇವಂತ | ತೇನ ಸಹೈಕೇಭವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ ||
ಅಪತ್ತನ್ | ಪತ್ನ್ಯ ಗತಾ | ಉಜಾ ಲೃದಿತ್ಯಾತ್ ಚ್ಲೇರಜಾದೇಶಃ | ಪತಃ ಪುಮ್ | ೭-೪-೧೯ | ಇತಿ
ಧಾತೋಃ ಪುಮಾಗಮಃ | ಅಕ್ರನ್ | ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತ್ಯಾದೀನಾ ಚ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಪೂರ್ವಥಾ | ಪ್ರತ್ನ
ಪೂರ್ವವಿಶ್ವೇಮಾತ್ಮಾಲ್ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೫-೩-೧೧೧ | ಇತಿವಾರ್ಥೇ ಥಾಲ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಅಶಿಶ್ರಯುಃ |
ಶ್ರಿಞ್ ಸೇವಾಯಾಂ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿದಿಭ್ಯಶ್ಚೇತಿ ರ್ಪೀರ್ಜುಸ್ |
ಜುಸಿ ಚ | ಪಾ. ೭-೩-೮೩ | ಇತಿ ಗುಣಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ಅರುಣಾಃ—ಹೊಂಬಣ್ಣದ | ಭಾನವಃ—(ಉಷೋದೇವತೆಗಳ) ಪ್ರಭೆಗಳು | ವೃಥಾ—ಆಯತ್ನಪೂರ್ವಕ
ವಾಗಿ ಉದಪತ್ತನ್—ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದವು. (ಅನಂತರ) | ಉಷಸಃ—ಉಷೋದೇವತೆಗಳು |
ಸ್ವಾಯುಜಃ—ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದವೂ | ಅರುಷೀಃ—ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ ಆದ | ಗಾಃ—
(ಹಿಂದೆ ಅವಿಭವಿಸಿದ) ತಮ್ಮ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ (ತಮ್ಮ ರಥದ) ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಆಯುಕ್ತತೆ—(ತಮ್ಮ
ರಥಕ್ಕೆ) ಯೋಜಿಸಿದರು. (ಮತ್ತು) | ಪೂರ್ವಥಾ—ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭಾತಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ನಡೆಸಿದಂತೆ | ವಯುನಾನಿ
ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು | ಅಕ್ರನ್—ಉಂಟುಮಾಡಿದರು. (ಅನೇಲೆ) | ಅರುಷೀಃ—ಹೊಂಬಣ್ಣದ
ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ರುಶಂತಂ—ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ | ಭಾನುಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ಅಶಿಶ್ರಯುಃ—ಸೇವಿ
ಸಿದರು. (ಅವನೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾದರು)

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋ ದೇವತೆಗಳ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಪ್ರಭೆಗಳು ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೇನೇ ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರ
ಚಿಮ್ಮಿದವು. ಅನಂತರ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು ಸುಖವಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕವೂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ ತಮ್ಮ ರಶ್ಮಿ
ಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗೋವುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ರಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿದರು. ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ದಿನಗಳ ಪ್ರಾತಃಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ
ನಡೆಸಿದಂತೆ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು. ಅನೇಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯೊಡಗೂಡಿ
ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಒಂದಾದರು.

English Translation

The purple rays fly up quickly ; easy to be yoked, the cows are harnessed ; as of yore, the dieties of the dawn have restored consciousness ; and bright-rayed have attended upon the glorious Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣಃ— ಅರುಣ ಆರೋಚನಃ | (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದರೆ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣವೆಂದರ್ಥವು.

ವೃಥಾ—ವೃಥಾ ಇತಿ ಅನಾಯಾಸವಚನಃ | ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಋ. ಸಂ. ೧-೫೮-೪ ; ೧-೬೩-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಯತ್ನ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಪ್ರಸರಿಸಿದವು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ವಾಯುಜಃ— ಸುಖೇನ ರಥೇ ಆಯೋಕ್ತಂ ಶಕ್ಯಾಃ ಎಂದರೆ ರಥದಲ್ಲಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧ್ಯವಾದವು ಎಂದರ್ಥ.

ಅರುಷೀಃ ಗಾಃ— ಅರುಷೀರಾರೋಚಿನಾತ್ | (ನಿ. ೧೨-೨) ಎಂದೂ **ಅರುಣೋ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ** (ನಿ. ೨-೨೮) ಅರುಣ ಆರೋಚನಃ (ನಿ. ೫-೨೧) ಎಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಉಷಸ್ಸುಗಳ ವಾಹನವು ಆರೋಚಕಗಳಾದ ರಶ್ಮಿಗಳು. ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಯುನಾನಿ—ಕೇತಃ, ಕೇತುಃ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಜ್ಞಾ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಬೋಧವನ್ನು ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ರುತಂತಂ— ರುತದಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ | ರೋಚಿತೇರ್ಜ್ಜ್ವಲತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೨೦) ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರುಚ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ರುಚಿತ್ ಎಂದರೆ ಶುಭ್ರವರ್ಣವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶುಭ್ರವರ್ಣವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಭಾನುಂ ಅಶಿಶ್ರಯುಃ— ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರು. ಅವನೊಂದಿಗೆ ಒಂದಾಗಿ ತಲ್ಲಿನರಾದರು ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯನಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾ ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದನಂತರ ಅವನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಸಪ್ತನ್— ಪಶಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಲುಙ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ಪೋಂತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಾತುವು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ

ಪ್ರವಾದಿದ್ಯುತಾ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಲಿಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಪತಃ
ಪ್ರಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ವುಮಾಗಮ. ಮಿದಬೋಂ-
ಶ್ಯಾತ್ಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಾಚಿನ ಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಅಂತ್ಯ
ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ವಾಯೇಜಃ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಸು+ಅ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ವುದುತ್ತರ
ಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ರೂಪ.

ಅಕ್ರನ್— ಡುಕ್ಯಜ್ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜನಲ್ಲಿ ಝಿಗೆ ಅಂತಾದೇಶ. ಅಂತ್ಯ ಇಕಾರಲೋಪ.
ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ವರಣ— (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಲುಕ್ ಧಾತುವಿನ ಋಕಾರಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ.
ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ವಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ. ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ
ಆದ್ಯುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವಥಾ— ಪೂರ್ವೇಷು ಇವ ಪೂರ್ವಥಾ. ಪ್ರತ್ಯ ಪೂರ್ವನಿಶ್ಚೇಮಾತ್ಕಾಲ್ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ.
೫-೩-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಾಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿಶ್ರಯುಃ— ಶ್ರಿಜ್ ಸೇನಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲು
ನಿಕರಣ. ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಝಿಗೆ. ಸಿಜಭ್ಯಸ್ತವಿಡಿಭ್ಯಕ್—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜುಸಾದೇಶ. ಜುಸಿ ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ
೭-೩-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜುಸ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಇಗಂತಾಂಗಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರ
ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅರ್ಚಂತಿ ನಾರೀರಪಸೋ ನ ವಿಷ್ಟಿಭಿಃ ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇ-
ನಾ ಪರಾವತಃ |

ಇಷಂ ವಹಂತೀಃ ಸುಕೃತೇ ಸುದಾನವೇ ವಿಶೇದಹ ಯಜಮಾ.
ನಾಯ ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಚ್ಚಂತಿ | ನಾರೀಃ | ಅಪಸಃ | ನ | ವಿಷ್ವಿಭಿಃ | ಸಮಾನೇನ | ಯೋಜನೇನ |
ಆಸರಾವತಃ |

ಇಷಂ | ವಹಂತೀಃ | ಸುಕೃತೇ | ಸುದಾನವೇ | ವಿಶ್ವಾ | ಇತ್ | ಅಹ |
ಯಜಮಾನಾಯ | ಸುನ್ವತೇ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ನಾರೀರ್ನೇತ್ರೈ ಉಷಸೋ ವಿಷ್ವಿಭಿರ್ನೇತಕೈಃ ಸ್ವಕೀಯೈಸ್ತೇಜೋಭಿಃ ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇ-
ನೈಕೇನೈವ ಯೋಜನೇನೋದ್ಯೋಗೇನ ಪರಾವತ ಆ ದೂರದೇಶಾದಾ ಪಶ್ಚಿಮದಿಗ್ಭಾಗಾದಚ್ಚಂತಿ |
ನಭಃಪ್ರದೇಶಂ ಪೂಜಯಂತಿ | ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಜಗದ್ಯುಗಪದೇವ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ |
ಅಪಸೋ ನ | ಯುದ್ಧಕರ್ಮಣೋಪೇಶಾಃ ಪುರುಷಾ ಯಥಾ ಸ್ವಕೀಯೈರಾಯುರ್ಧ್ವಾರ್ಥಾಃ ಟೀಮುಖೇನ
ಸರ್ವಂ ದೇಶಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತೈಃ | ಸುಕೃತೇ ಶೋಭನಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ
ಕರ್ತ್ರೇ ಸುನ್ವತೇ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೇ ಸುದಾನವೇ ಕಲ್ಪಾಣೀರ್ದಕ್ಷಿಣಾ ಯತ್ಪ್ರಿಗ್ಭೋ ದದತೇ
ಯಜಮಾನಾಯ ವಿಶ್ವೇದಹ ಸರ್ವಮೇನೇಷಮನ್ವಂ ವಹಂತೀರಾವಹಂತೈಃ | ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೈ
ಇತ್ಯರ್ಥಃ || ನಾರೀಃ | ನ್ನಾ ನಯೇ | ಋದೋರಪ್ | ನೈನರಯೋರ್ವದ್ವಿಕ್ವ | ಪಾ. ೪-೧-೨೩ |
ಇತಿ ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಷು ಪಾಠಾತ್ ಜೇನ್ | ಜಸಿ ವಾ ಭಂದಸೀತಿ ಪೂರ್ವಸರ್ವಣದೀರ್ಘತ್ವಂ |
ಅಪಸಃ | ಅಪಶ್ಯದ್ವಾದರ್ಶಾದಿಭ್ಯೋಽಜಿತ್ಯಚ್ | ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತಿ ಜಸಃ ಸುಃ | ವೃತ್ಯಯೇನ
ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸೋದಾತ್ಪತ್ವಂ | ವಿಷ್ವಿಭಿಃ | ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ | ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ವಯಃ
ಕಿರಣಾಃ | ಕ್ವಿಚ್ಕ್ವಾ ಚ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಮಿತಿ ಕ್ವಿಚ್ | ವಿಶ್ವಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲಗಿತ್ಯನೋ ಡಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ನಾರೀಃ— ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದ ಉಷೋದೇವತೆಗಳು | ಸುಕೃತೇ— ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಮಾಡುವವನು | ಸುನ್ವತೇ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನು | ಸುದಾನವೇ—(ಮುಕ್ತಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ) ಉದಾರ

ವಾಗಿ ದಾನಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ | ಯಜಮಾನಾಯ— ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ | ವಿಶ್ವೇದಹ— ಸಕಲವೂ ಆದ | ಇಷಂ—ಅನ್ನವನ್ನು | ವಹಂತೀ—ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಬಂದು (ಕೊಡುತ್ತಾ) | ವಿಷ್ವಿಭಿಃ—(ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ) ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ | ಸಮಾನೇನ ಯೋಜನೇನ—ಏಕಕಾಲದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ | ಅಪಸೋೞಿನ—ಯುದ್ಧ ನಿರತರಾದ ಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಗಳೊಡನೆ ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯ ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ | ಅಪರಾವತೇ— (ಅಂತರಿಕ್ಷದ) ಅತ್ಯಂತ ದೂರದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ | ಅರ್ಚಂತಿ—ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಪೋದೇವತೆಗಳು ಸಕಲರಿಗೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು. ಅವರು ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನೂ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನೂ, ಋತ್ವಿಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಆದ ಯಜ್ಞಕರ್ತನಿಗೆ ಸಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಂದುಕೊಡುತ್ತಾ ಯೋಧರು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಅವರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

English Translation

The female leaders of the morning illuminate with their inherent radiance, the remotest parts of the heaven, with a simultaneous effort, like warriors with their shining arms in the van of the battle, bringing every kind of food to the performer of good works, to the bountiful, and to the worshipper who presents libations.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನಾರೀಃ—ನೇತ್ರೈಃ | ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾದ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಅವರವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕೊಡುವ ರಿಂದರ್ಥವು.

ಇಷಂ—ಅಂಧಃ, ವಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಷಂ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವಿಷ್ವಿಭಿಃ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತೀತಿ ವಿಷ್ವಯಃ ಕಿರಣಾಃ | ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹರಡುವುದರಿಂದ ಕಿರಣವೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿರುತ್ತದೆ. ಅಪಸೋ ನ ವಿಷ್ವಿಭಿಃ ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಾಡುವ ಅನ್ವಯವಂತೆ ಉಪಲೇಖನಾದಿಗೃಹಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಪಸೋ ನೆ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಕೌಶಲ್ಯವೆಂದು ಅರ್ಥ (ನಿ. ೨-೨೮) ಗೃಹಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರಂತೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸಾಯಣರು ಆಯುಧಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ಯೋಧರಂತೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಪಸೋ ನೆ ಎನ್ನುವ ಉಪಮಾನಕ್ಕೆ ಗೃಹಾಲಂಕಾರಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲರಾದ ನಾರಿಯರು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಮಾಡುವ ವಿವರಣೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ನಾರಿಯರು ಗೃಹವನ್ನು ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅಂದವಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆಯೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಪಸ್ಥುಗಳೂ ಸಹ ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಸಕಲ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ.

ಪರಾವತೇ—ಆಕೇ, ಪರಾಕೇ ಇತ್ಯಾದಿ ದೂರ ನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೨೦) ಆ ಪರಾವತೇ ಅಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ದೂರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ

|| ವ್ಯಾಕರಣಸಂಹಿತಾ ||

ಅರ್ಚಂತಿ—ಆರ್ಚ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿ ಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ಅಂಶಿ) ಬರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾರೀಃ—ನ್ಯಾ ನಯೇ ಧಾತು. ಋದೋರಪ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೫೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ನರ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನೈ ನರಯೋವ್ಯದ್ವಿಕ್ತ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೭೩.೧) ಎಂದು ಶಾರ್ಙ್ಗರವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಐನ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ ನಾರೀ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ವಾ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಪಸಃ—ಅಪಸ್ ಶಬ್ದ. ಅಪಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಶ ಅದಿಭ್ಯೋಽಚ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೧೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಪಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಜಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಸಿಗೆ ಸು ಅದೇಶ. ಸುವಿಗೆ ರುಕ್ತವಿಸರ್ಗ. ಅಪಸಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ವಿಧಿಃ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ ಧಾತು. ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರವಿವ್ಯಯಃ ಕಿರಣಾಃ ಕ್ವಿಚ್ ಕ್ವಿ ಚೆ ಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೭೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಜ್ಞೆ ತೋರುವುದರಿಂದ ಕ್ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಭ್ರಷ್ಟ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರಾದೇಶ. ಸ್ಪುತ್ವದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯತಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಾದೇಶ. ಚಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ತ್ಯತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ವಹಂತೀಃ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್ ಜಸಿನಲ್ಲಿ ವಾ ಛಂದಸೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸವರ್ಣದೀರ್ಘ.

ವಿಶ್ವಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನ. ಅವಿಗೆ ಡಾದೇಶ. || ೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಧಿ ಪೇಶಾಂಸಿ ವಪತೇ ನೃತೂರಿವಾಪೋರ್ಣುತೇ ವಕ್ಷ ಉಸ್ರೇ-
ವ ಬರ್ಜಹಂ ।

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ ಕೃಣ್ವತೀ ಗಾವೋ ನ-
ವ್ರಜಂ ವ್ಯಗ್ರಿಷಾ ಆವರ್ತಮಃ ॥ ೪ ॥

| ಪದಪಾಠಃ |

ಅಧಿ | ಪೇಶಾಂಸಿ | ವಪತೇ | ನೃತೂಃ 5 ಇವ | ಅಪ | ಉರ್ಣುತೇ | ವಕ್ಷಃ |
ಉಸ್ರಾ 5 ಇವ | ಬರ್ಜಹಂ |

ಜ್ಯೋತಿಃ | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ | ಭುವನಾಯ | ಕೃಣ್ವತೀ | ಗಾವಃ | ನ | ವ್ರಜಂ | ವಿ |
ಉಷಾಃ | ಆವರಿತ್ಯಾವಃ | ತಮಃ ॥ ೪ ॥

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಉಷಾಃ ಪೇಶಾಂಸಿ ಜಗತ್ಸ್ವಾಶ್ಲಿಷ್ಪಾನಿ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣಾನಿ ತಮಾಂಸ್ಯಧ್ಯಾಧಿಕೃಣನ ವಪತೇ ಛಿನತ್ತಿ |
ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ನೃತೂರಿವ | ನ್ಯಾಂಸ್ತೂರ್ವತಿ ಕೇಶೇನ ರಿಕ್ತೀಕರೋತಿತಿ ನೃತೂರ್ನಾಪಿತಃ | ಸ
ಯಥಾ ಕೇಶಾನ್ನಿಶೇಷೇಣ ಚ್ಛಿನತ್ತಿ ಏವಮುಷಾ ಅಪ್ಯಂಧಕಾರಂ ಸಮೂಲಂ ಹಿನಸ್ತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಯದ್ವಾ | ನೃತೂರಿವ ನೃತ್ಯಂತೀ ಯೋಷಿದಿವ | ಪೇಶಾಂಸಿ | ರೂಪನಾನ್ಯೇತತ್ | ಸರ್ವೈರ್ವರ್ತನೀ
ಯಾನಿ ರೂಪಾಣ್ಯುಷಾ ಅಧಿ ವಪತೇ | ಸ್ವಾತ್ಮನ್ಯಧಿಕಂ ಧಾರಯತಿ | ಏವಂ ಪ್ರಥಮತೋಽಂಧಕಾರಂ
ಸ್ವಕಿರಣೈರ್ನಿರಸ್ಯ ವಕ್ಷಃ ಸ್ವಕೀಯಮುರಾಪ್ರದೇಶಮಪೋರ್ಣುತೇ | ತಮಸಾನಾಚ್ಛಾದಿತಂ ಕರೋತಿ |
ಸ್ವಯಮಾವಿರ್ಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಬರ್ಜಹಂ ಪಯಸ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಂ ದೋಹನಸಮಯ ಉಸ್ರಾ ಗೌರ್ಯ-
ಥಾವಿಷ್ಕರೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತೀ | ಗಾವೋ ನ ವ್ರಜಂ ಯಥಾ ಗಾವಃ ಸ್ವಕೀಯಂ ಗೋಷ್ಯಂ
ಸ್ವಯಮೇವ ಶೀಘ್ರಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತಿ ಏವಂ ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಾಚೀಂ ದಿಶಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ
ಸರ್ವಸ್ಮೈ ಲೋಕಾಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪಣ್ವತೀ | ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತೀ | ಏವಮುಕ್ತೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣೋ-

ಷಾಸ್ತ್ರನೋಽಂಧಕಾರಂ ನ್ಯಾವಃ | ವಿವೃತಮಪಶ್ಚಿಷ್ಟಮಕರೋತ್ || ನೃತೋರಿವ | ತುವೀರಿಂಸಾರ್ಥಃ |
 ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ರಾಲ್ಲೋಪ ಇತಿ ವಲೋಪಃ | ವೋರುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಯದ್ವಾ |
 ನೃತೀ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ | ನೃತಿಶ್ಯಧ್ಯೋಃ ಕೂಃ | ಉ. ೧-೯೩ | ಇತಿ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಬರ್ಜಹಂ |
 ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ | ವೃಣೇತೇ ಸಂಭಜತೇ ಗಾಮಿತಿ ಬಃ ಪಯಃ | ವಿಜ್ | ತಜ್ಜಹಾತಿತಿ ಬರ್ಜಹಃ |
 ಓಹಾಜ್ ಶ್ಯಾಗೇ | ಖತ್ವಕರಣೇ ವಾತಶುನೀತಿಲಗರ್ಧೇಷ್ಯಜಧೇಟ್ ತುದಜಹಾತಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಂ |
 ಸಾ. ೩-೨-೨೮-೧ | ಇತ್ಯಗರ್ಧಶಬ್ದೋಪಪದಾದಪಿ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಬಹುಲವಚನಾತ್
 ಖಶ್ | ತಸ್ಯ ಸಾರ್ವಧಾತುಕತ್ವೇನ ಕರ್ತರಿ ಶಸಿ ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾತ್ ಶ್ಲಃ | ದ್ವಿವರ್ಚನಾದಿ | ಬವ
 ಯೋರಭೇದ ಇತಿ ಬತ್ವಂ | ದಿವೋದಾಸಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ವತ್ವಂ | ಆವಃ | ವೃಜ್
 ವರಣೇ | ಲುಜು ಮಂತ್ರೇ ಘಸೇತಿ ಜ್ಲೇರ್ಲುಕ್ | ಗುಣೇ ಹಲ್ಚಾಭ್ಯ ಇತಿ ಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯಪಿ
 ದ್ವೈತ್ಯತೇ | ಸಾ ೬-೪-೨೩ | ಇತ್ಯಾಡಾಗಮಃ || ೪

ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ

ಉಷಾಃ— ಉಷೋ ದೇವತೆಯು | ನೃತೋಃ ಇವ—ನಾಪಿತನು ಕೂದಲನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ | ಪೇಶಾಂಸಿ— (ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ | ವಪತೇ—ಭಿದ್ರ (ನಾಶ) ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ [ನೃತೋಃ ಇವ— ನರ್ತನಮಾಡತಕ್ಕ (ಸುಂದರ) ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ | ಪೇಶಾಂಸಿ—(ಆಕರ್ಷಕಗಳಾದ) ತನ್ನ ರೂಪುಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು | ಅಧಿ ವಪತೇ—(ತನ್ನಲ್ಲಿ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ] ಉಷಾ—ಹಸುವು | ಬರ್ಜಹಂ—(ಕರೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ | ವಕ್ಷಃ—ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು | ಅಪೋರ್ಣುತೇ—(ಕತ್ತಲಿನಿಂದ) ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ | ಗಾವಃ—ಹಸುಗಳು | ವ್ರಜಂ ನ—ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ (ಉಷಸ್ಸೂಸಹ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿ) | ವಿಶ್ವಸ್ಮೈ ಭುವನಾಯ—ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ | ಜ್ಯೋತಿಃ— ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು | ಕೃಣ್ಣಾತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ | ತಮಃ— ಅಂಧಕಾರವನ್ನು | ವಿ ಆವಃ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಳು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ನಾಪಿತನು ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕತ್ತಲನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಾಳೆ. ನರ್ತನಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಉಷೋದೇವಿಯು ತನ್ನ ಆಕರ್ಷಕಗಳಾದ ರೂಪುಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸುವು ಕರೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಹಸುಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಸೇರುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸೂ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕನ್ನು ಸೇರಿ ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡಿದಳು.

English Translation

Ushas cuts off the accumulated glooms as a barber cuts off the hair ; she bares her bosom as a cow yields her udder to the milker ; and as cattle

hasten to their pastures, she speeds to the east, and, shedding light upon all the world dissipates the darkness.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ನೃತೋ ಇವ—ಈ ಉಪಮಾನದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡುವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ನೃತೋ ಅಂದರೆ, ನೈಋತ್ಯ ತೋರ್ವತಿ ಕೇಶೇನ ರಿಕ್ತೀಕರೋತೀತಿ ನೃತೋನಾಪಿತಃ | ನರರ ಕೂವಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ಕ್ಷೌರಕನಿಗೆ ನೃತೋ, ನಾಪಿತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಪತೇ—ಛಿನತ್ತಿ | ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವ ರೀತಿ ನಾಪಿತನು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ವೇಶಾಂಸಿ—ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸುವ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣದ ಕತ್ತಲನ್ನು ಅಧಿ—ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಪತೇ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡುವುದೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ; ನೃತೋ ಇವ—ನೃತ್ಯಂತೀ ಯೋಷಿದಿವ | ಅಂದರೆ ನರ್ತನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವರೀತಿ ವೇಶಾಂಸಿ—ಮನೋಹರಗಳಾದ ತನ್ನ ರೂಪು ಲಾವಣ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಮನೋಹರವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅಧಿ ವಪತೇ— ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ ಸುತ್ತಲೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥವು.

ಉಸ್ರಾ—ಅಘ್ನಾ, ಉಸ್ರಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ಉಸ್ರಾ ಎಂದರೆ ಗೋವು ಎಂದರ್ಥವು. ಉಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ | ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಗೋವಿಗೆ ಉಸ್ರಿಯಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಬರ್ಜಹಂ—ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಭರಣಸಮರ್ಥತ್ವಾತ್ ಬಸ್ ಇತಿ ಕ್ಷೀರಮುಚ್ಯತೇ | ತಜ್ಜಹತೀತಿ ಬರ್ಜಹಂ ಊಠಃ | ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಷಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ಕ್ಷೀರಕ್ಕೆ ಬಸ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸ್ಥಳವಾದ ಕೆಚ್ಚಲಿಗೆ ಬರ್ಜಹಂ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಬಹಳ ಔಚಿತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಗೋವು ಲೋಕವ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನಾಧಾರವಾದ ಕ್ಷೀರವನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಕೆಚ್ಚಲನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ವಕ್ಷಸ್ಸನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೋರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಹರಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಬೆಳಕನ್ನೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥವು.

ವ್ರಜಂ—ವೃಣೋತೇವ್ರಜಃ | (ನಿ. ೬-೨) ಆವರಣದಿಂದ ಮುಚ್ಚುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ವ್ರಜವೆಂದು ಹೆಸರು. ವ್ರಜಂ ನೆ ಅಂದರೆ ಗೋವು ತನ್ನ ರಕ್ಷಣಾಸ್ಥಾನವಾದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದಲೂ ಇತರರ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದೆಯೂ ಯಾವ ರೀತಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ರೀತಿ ಉಷಸ್ಸೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ಥಾನವಾದ

ಪ್ರಾಗ್ವಿದ್ಯಾನ್ಮು ಆತ್ಮಸಂತೋಷದಿಂದ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಸಕಲ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಋಕ್ಕೂ ತಿಳಿಸುವುದು.

ಉದಸಪ್ತನ್ನರುಣಾ ಧಾನವೋ ವೃಥಾ ಸ್ವಾಯುಜೋ ಆರುಷೀರ್ಗಾ ಆಯುಕ್ಷತ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೨-೨)

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ವಪತೇ—ಡುವಪ್ ಬೀಜಸಂತಾನೇ ಧಾತು. ಇದು ಭೇದನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೃತೂರಿವ—ತುರ್ವೀ ಹಿಂಸಾರ್ಥಃ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್. ರಾಲ್ಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸು ಪರವಾದಾಗ ವೋರೂಪ-**ಧಾಯಾಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ರೇಫಾಂತದ ಉಪಧಿಗೆ ದೀರ್ಘ. ತೂಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ನೃತೀ ಗಾತ್ರವಿನಾಮೇ. ಧಾತು. ನೃತಿ ಶೃದ್ಧೋಃ ಕೂಃ (ಉ. ಸೂ. ೧-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಊರ್ಣುತೇ—ಊರ್ಣು ಇತ್ಯಾದನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬರ್ಜಹಮ್—ವೃಜ್ ಸಂಭಕ್ತಾ ಧಾತು. ವೃಣೇತೇ ಸಂಭಜತೇ ಗಾಮಿತಿ ಬಃ ಪಯಃ. ವಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ರ ಪರವಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ ರೇಫಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗ. ಖಶ್ ಪ್ರಕರಣೇ ವತೆ ತುನೀ ತಿಲಗರ್ಥೇಷ್ವಜಧೇಟ್ತುವ ಜಹಾತಿಭ್ಯ ಉಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೮-೧) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಗರ್ಥ ಶಬ್ದ ಉಪಪದವಾಗದೇ ಇನ್ನೂ ಕೃತ್ಯಲ್ಯುಟೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣ ದಿಂದ ಖಶ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ತಿಜ್ಶಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಗ ಕರ್ತರಿ ಶಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವ್ ಬಂದಾಗ ಜುಹೋ-ತ್ಯಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಕುಹೋತ್ಯುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚುತ್ವ. ವಬಯೋರಭೇದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಬತ್ವ. ದಿವೋದಾಸಾದಿ ಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆವಃ—ವೃಜ್ ನರಣೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮಂತ್ರೇಘಸಹ್ಪರಣ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಚ್ಚಿಗೆ ಲುಕ್. ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಹಲಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಅಪೃಕ್ತ ತಿಪ್ ಬಂದುದ ರಿಂದ ಹಲ್ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಆತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರು ವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪ್ರತ್ಯರ್ಚೀ ರುಶದಸ್ಯಾ ಅದರ್ಶಿ ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ ಬಾಧತೇ ಕೃಷ್ಣ-
ಮಭ್ಯಂ |

ಸ್ವರುಂ ನ ಪೇಶೋ ವಿದಧೇಷ್ವಂಜಇಚ್ಚಾತ್ರಂ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ
ಭಾನುಮಶ್ರೇತ್ || ೫ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಪ್ರತಿ | ಅರ್ಚಿಃ | ರುಶತ್ | ಅಸ್ಯಾಃ | ಅದರ್ಶಿ | ವಿ | ತಿಷ್ಠತೇ | ಬಾಧತೇ |
ಕೃಷ್ಣಂ | ಅಭ್ಯಂ |

ಸ್ವರುಂ | ನ | ಪೇಶಃ | ವಿದಧೇಷು | ಅಂಜನ್ | ಚಿತ್ರಂ | ದಿವಃ | ದುಹಿತಾ |
ಭಾನುಂ | ಅಶ್ರೇತ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಃ

ಸ್ವಾತರನುವಾಕಸ್ಯೋಷಸ್ಯೇ ಕ್ರತೌ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಪ್ಪಾವನುವಕ್ತವ್ಯಾಃ | ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚಿ |
ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಪ್ಪಾ ವ್ಯುಷಾ ಆ ವೋ ದಿವಿಜಾ ಇತಿ ಷಳಿತಿ ತ್ರೈಷ್ವಭಂ | ಅ.
೪-೧೪ | ಇತಿ ||

ಅಸ್ಯಾ ಉಪಸೋ ರುಶದ್ವೀಸ್ಯಮಾನಮರ್ಚಿಸ್ತೇಜಃ ಪ್ರತ್ಯದರ್ಶಿ | ಸರ್ವೈಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ
ಪ್ರಥಮತೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ | ಸರ್ವಾಸು ದಿಕ್ಷು ವಿವಿಧಮವತಿಷ್ಠತೇ | ನ್ಯಾಶ್ಲೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ |
ಸರ್ವಾ ದಿಶೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ಚಾಭ್ಯಂ | ಮಹನ್ನಾಮೃತತ್ | ಅತಿಶಯೇನ ವಿಪುಲಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ-
ಮಂಧಕಾರಂ ಬಾಧತೇ | ಅಪಸಾರಯತಿ | ವಿದಧೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ಸ್ವರುಂ ನ ಸ್ವರುನಾಮ್ನಾ ತಕಲೇನ
ಯುಕ್ತಂ ಯೂಪಂ ಯಥಾಜ್ಯೇನಾಧ್ಯರ್ಯವೋ ಅಂಜನ್ ಅಂಜಂತಿ ತದ್ವನ್ನಭಸಿ ಸ್ವಕೀಯಂ ಪೇಶೋ
ರೂಪಮುಷಾ ಅನಕ್ತಿ | ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಠಂ ಕರೋತಿ | ತದನಂತರಂ ಚಿತ್ರಂ ಚಾಯನೀಯಂ ಭಾನುಂ

ಸೂರ್ಯಂ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕಾದುತ್ಪನ್ನೋಷಾ ಅಶ್ರೀತ್ | ಅಸೇವತ || ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ |
ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯ ಇತ್ಯಾತ್ಮನೇಸದಂ | ಅಶ್ರೀತ್ | ಶ್ರೀಣ್ ಸೇನಾಯಾಂ | ಲಜು ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ
ಶಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಸ್ಯಾಃ— ಉಷೋದೇವಿಯು | ರುಶತ್— ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ | ಅರ್ಚಿಃ— ಪ್ರಭೆಯು | ಪ್ರತಿ
ಅದರ್ಶಿ—ನೊದಲು(ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ) ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ | ವಿ ತಿಷ್ಠತೇ—(ಅನಂತರ) ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡು
ತ್ತದೆ | ಅಭ್ಯಂ— ಎತ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ | ಕೃಷ್ಣಂ— ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು | ಬಾಧತೇ—ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ |
ವಿದಭೇಷು—ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ | ಸ್ವರುಂ ನ ಅಂಜನ್—ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಸಲಾಕಿಯಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರುವಂತೆ |
ಪೇಶಃ—ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು (ಉಷೆಯು ಅಂಜನಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ) | ಚಿತ್ರಂ— ತೇಜೋಮಯ
ನಾದ | ಭಾನುಂ—ಸೂರ್ಯನನ್ನು | ದಿವೋ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೆಯು | ಅಶ್ರೀತ್—
ಸೇವಿಸುವಳು.

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವಿಯು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಪ್ರಭೆಯು ನೊದಲು ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.
ಅನಂತರ ಎಲ್ಲಾದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಹರಡಿ ವಿಶಾಲವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞ
ಗಳಲ್ಲಿ ಸಲಾಕಿಯಿಂದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭವನ್ನು ಹೇಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆಯೋ ಅದೇರೀತಿ
ಉಷೋದೇವಿಯೂ ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಮತ್ತು ತೇಜೋಮಯನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದ್ಯುಲೋ
ಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೆಯು ಸೇವಿಸುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

Her brilliant light is first seen towards the east ; it spreads and dis-
perses the thick darkness ; she anoints her body as the priests anoint the
sacrificial post in sacrifices ; the daughter of the sky awaits the glorious Sun.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿ ಎಂನು
ನೊದಲಾಗುವ ಎಂಟು ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಸಹ ಈ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋ
ಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರತ್ಯರ್ಚಿರಿತ್ಯಷ್ಟ್ವಾ ವ್ಯೂಷಾ ಆ ವೋ ದಿವಿಜಾ ಇತಿ ಪಳಿತಿ
ತ್ರೈಷ್ಟುಭಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು. (ಅ. ೪-೧೪).

ಸ್ವರುಂ ನಂ— ಸ್ವರುವೆಂದರೆ ಸಲಾಕಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಪ್ಪನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿ. ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ
ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಿದು ಹೇಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುವರೋ ಹಾಗೆ ಉಷೋದೇವತೆಯು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪನ್ನು
ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಇದಲ್ಲದೆ ಸ್ವರುವೆಂದರೆ ಯೂಪವೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಮು.ಸಂ.೨-೩೫.೨ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಯೂಪಾನಾಂ ಎಂದೂ ಮು.ಸಂ.೪-೬-೩ರಲ್ಲಿ ಸ್ವರುರ್ನ ಯೂಪತಕಲವಾಚೀ ಸ್ವರುರತ್ರ ಯೂಪಂ ಲಕ್ಷಯತಿ ಎಂದೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥವಿವರಣೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವರುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯೂಪವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವ ಕೆಲವು ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇವೆ.—

ಉದು ಸ್ವರುರ್ನವಜಾ ನಾಕ್ರಃ ಪಶ್ಚೋ ಅನಕ್ತಿ ಸುಧಿತಃ ಸುಮೇಕಃ ||

(ಮು ಸಂ. ೪-೬-೩)

ಶಂ ನಃ ಸ್ವರೂಪಾಂ ಮಿತಯೋ ಭವಂತು ಶಂ ನಃ ಪ್ರಸ್ತೃ ಗಃ ಶಮ್ಯಸ್ತು ವೇದಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೩೫-೨)

ಬ್ರಹ್ಮನ್ನಿ ದಿವ್ಯ ಏಷಾಂ ಭೂರಿ ಶಸ್ತಂ ಪೃಥುಃ ಸ್ವರುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪೫-೨)

ತೇ ದೇವಾಸಃ ಸ್ವರವಸ್ತೃಸ್ಥಿವಾಂಸಃ ಪ್ರಜಾವದಸ್ಮೇ ದಿಧಿಷಂತು ರತ್ನಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೬)

ಹಂಸಾ ಇವ ಶ್ರೇಣಿತೋ ಯತಾನಾಃ ಶುಕ್ರಾ ವಸಾನಾಃ ಸ್ವರವೋ ನ ಆಗುಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೯)

ತ್ವಂಗಾಣೇವೇಚ್ಛೃಂಗಿಣಾಂ ಸಂ ದದ್ಯಶ್ರೇ ಚಿಷಾಲವಂತಃ ಸ್ವರವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೮-೧೦)

ಅಸ್ಥರು ಚಿತ್ರಾ ಉಷಸಃ ಪುರಸ್ತಾನ್ನಿತಾ ಇವ ಸ್ವರವೋಽಧ್ವರೇಷು |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೫೧-೨)

ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸ್ವರುಶಬ್ದವು ಯೂಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದು. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾಸ್ವರು ಯಾವ ವಿವರಣೆಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ರುತತ್— ಶುಭ್ರವರ್ಣದಿಂದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದರ್ಥ. ಇದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ೧-೧೧-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಅರ್ಚಿಃ—ಅರ್ಚಿಃ, ಶೋಚಿಃ, ತಪಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಲನನಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ.೨-೨೮) ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದರ್ಥ.

ವಿ ತಿಷ್ಯತೇ—ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತದೆಂದರ್ಥ.

ವಿದಥೇಷು—ಯಜ್ಞಃ, ವೇದಃ, ಅಧ್ವರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜ್ಞನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ (ನಿ. ೩-೧೧). ವಿದಥಾನಿ-ವೇದನಾನಿ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನಗಳೆಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತುಂಹಿತೆಯು—

ಹೋತಾ ದೇವೋ ಅನುತ್ಯೇಃ ಪುರಸ್ತಾದೇತಿ ಮಾಯಯಾ |
ವಿದಥಾನಿ ಪ್ರಚೋದಯೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೩-೨೭-೭)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ದಿವೋ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ ಉಷಸ್ಸೆಂದರ್ಥ. ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ಅಥವಾ ದುಹಿತದಿವಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವೂ ಮತ್ತು ಸಂಬೋಧನೆಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ತ್ವಂ ತ್ಯೇಭಿರಾಗಹಿ ವಾಜೇಭಿರ್ದುಹಿತದಿವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೦-೨೨)

ಸಹ ವಾಮೇನ ನ ಉಷೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾ ದುಹಿತದಿವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೪೮-೧)

ಹೀಗೆಯೇ, ೬-೩೦-೮ ; ೭-೪೭-೧೪ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು.

ಅಭ್ಯಂ—ಮಹತ್, ಬೃಹತ್, ಉಕ್ಷಿತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹನ್ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೩). ಆತ್ಯಂತ ಬೃಹತ್ತಾದ ಮತ್ತು ಗಾಢವಾದ ಅಂಧಕಾರವನ್ನೂ ಉಷಸ್ಸು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

ಧಾಸುಂ ಅಶ್ರೀತ್—ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಳು ಎಂದು ಒಂದರ್ಥವೂ ; ದೀಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣವೂ ಉಜ್ವಲಿತಳಾಗಿ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ದೀಪ್ತಾ ರೂಪಾಂತರೀಭವತೀತ್ಯರ್ಥಃ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅವರ್ತಿ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿನ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿನ್. ಚಿಣೋ ಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಚಿನ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಶಿಷ್ಯತೇ—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ. ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಸಂಬಂಧಬಂದಾಗ ಸಮವ ಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕ ವಚನದಲ್ಲಿ ಟಿತ ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಪಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಿಷ್ಠ ಆದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಾಧತೇ—ಬಾಧ್ಯ ವಿಲೋಡನೇ ಧಾತು. ಲಡಂತರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊದಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ರೀತ್—ಶ್ರೀತ್ ಸೇವಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥ ಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅಶ್ರೀತ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಐಂತದ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ

ಅತಾರಿಷ್ಮ ತಮಸ್ಪಾರಮಸ್ಯೋಷಾ ಉಚ್ಚಂತೀ ವಯುನಾ
ಕೃಣೋತಿ |

ಶ್ರಿಯೇ ಛಂದೋ ನ ಸ್ಮಯತೇ ವಿಭಾತೀ ಸುಪ್ರತೀಕಾ
ಸೌಮನಸಾಯಾಜೀಗಃ || ೬ ||

ಽದವಾತಿ

ಅತಾರಿಷ್ಮ | ತಮಸಃ | ಪಾರಂ | ಅಸ್ಯ | ಉಷಾಃ | ಉಚ್ಚಂತೀ | ವಯುನಾ |
ಕೃಣೋತಿ |

ಶ್ರಿಯೇ | ಛಂದಃ | ನ | ಸ್ಮಯತೇ | ವಿಭಾತೀ | ಸುಪ್ರತೀಕಾ | ಸೌಮನ-
ಸಾಯ | ಅಜೀಗರಿತಿ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಸ್ಯ ನೈತಸ್ಯ ತಮಸೋಽಂಧಕಾರಸ್ಯ ಪಾರಂ ಸಮಾಪ್ರಿಪ್ರದೇಶಮತಾರಿಷ್ಮ | ಉತ್ತೀರ್ಣಾ
ಅಭೂಮು | ಅನಂತರಮುಚ್ಚಂತೀ ನೈತಂ ತನೋ ವರ್ಜಯಂತ್ಯುಷಾ ವಯುನಾ ವಯುನಾನಿ

ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಜ್ಞಾನಾನಿ ಕೃಣೋತಿ | ನಿರ್ಮಿಮಿತೇ | ಶ್ರಿಯೇ ಸಂಪದರ್ಥಂ ಛಂದೋ ನ ಸ್ಮಯತೇ | ಯಥೋಪಚ್ಯಂದಯಿತಾ ವಶೀಕರಣೇ ಸಮರ್ಥಃ ಪುರುಷ ಆಧ್ಯಸಮಿಪಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತತ್ತೀ-
ತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ಮಯತೇ ಹಸತಿ ಏವಂ ವಿಭಾತೀ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರ್ವತ್ಯುಷಾಃ ಸ್ವಕೀಯಯಾ ನಿರ್ಮಲ-
ದೀಪ್ತ್ಯಾ ಹಸಂತೀವ ದೃಶ್ಯತೇ | ಏವಂ ಸುಪ್ರತೀಕಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾಶರೂಪತ್ವೇನ ಶೋಭನಾಂಗೀ ಸತೀ
ಸೌಮನಸಾಯ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸೌಮನಸ್ಯಾಯಾಜೀಗಃ | ಅಂಧಕಾರಂ ಭಕ್ಷಿತವತೀ || ಅತಾರಿಷ್ಮ | ತ್ಸಾ
ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ | ಲುಜಃ ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ತಮಸಃ | ಸಷ್ಯಾಃ ಪತಿಪುತ್ರೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ
ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಸತ್ವಂ | ಸ್ಮಯತೇ | ಸ್ವಿಜ್ ಈಷದ್ವಸನೇ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಅಜೀಗಃ | ಗ್ನಾ ನಿಗ-
ರಣೇ | ಲಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ವಂ | ತುಜಾ-
ದಿತ್ವಾದ್ವೀರ್ಘಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಸ್ಯ ತಮಸಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಈ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ | ಪಾರಂ—ಕೊನೆಯನ್ನು | ಅತಾರಿಷ್ಮ—ದಾಟ
ದ್ದೇವೆ. | ಉಚ್ಯಂತೀ—(ಕತ್ತಲಿನಿಂದ) ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಹೋರಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ | ಉಷಾಃ—ಉಷೋ
ದೇವಿಯು | ವಯುನಾ—(ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಚೈತನ್ಯಗಳನ್ನು | ಕೃಣೋತಿ—ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. |
ಶ್ರಿಯೇ—ಧನಕ್ಕಾಗಿ | ಛಂದಃ—ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದವನು | ಸ್ಮಯತೇ ನ—(ಧನಿಕನಲ್ಲಿಗೆ
ಹೋಗಿ) ಪುಸಲಾಯಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಸುನಗುವಂತೆ | ವಿಭಾತೀ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪದ ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರು
ತ್ತಲೂ | ಸುಪ್ರತೀಕಾ—ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಲೂ ಅಥವಾ ಮನೋಹರವಾದ ಮುಖ
ವುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ | ಸೌಮನಸಾಯ—(ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ | ಅಜೀಗಃ—(ಅಂಧಕಾರವನ್ನು)
ನುಂಗಿದಳು. |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ನಾವು ಉಷೋದೇವಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ಅಂತವನ್ನು ದಾಟಿದ್ದೇವೆ. ಉಷೋ
ದೇವಿಯು ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಹೋರಕ್ಕೆ ಅವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತಾ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಚೈತನ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.
ಮತ್ತು ಧನಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮುಖಸ್ತುತಿಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಪುರುಷನು ಧನಿಕನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪುಸಲಾಯಿಸಿ
ನಗುವಂತೆ ಇವಳೂ ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪದ ನಗೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಲೂ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮನೋಹರವಾಗಿ ಶೋಭಿ
ಸುತ್ತಲೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು.

English Translation

We have crossed over the boundary of darkness. Ushas restores the
consciousness of living beings ; bright-shining, she smiles, like a flatterer, to
obtain favour, and lovely in all her radiance, she has swallowed, the darkness
for our delight.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಚ್ಚಂತೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಚದುರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾ ಎಂಬುದಾಗಿ ಒಂದರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿ ಯೆಂಬ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಷಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಉಚ್ಚಂತಿ ಎನ್ನುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೧೮). ಆದರೆ ಉಚ್ಚಂತಿ ಶಬ್ದವು ಉಚ್ಚೀ ವಿವಾಸೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿವೃತ್ತವಾಗಬಹುದು ಅಥವಾ ವಶ-ಕಾಂತ್ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನಿವೃತ್ತವಾಗ ಬಹುದು. ಈ ಅಂಶವನ್ನೇ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ೧೨-೭ನೇ ಖಂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಉಚ್ಚಂತೀ ಉಷಾ ಅಂದರೆ ಕತ್ತಲನ್ನು ಚದುರಿಸಿ ಉಷಸ್ಸು ಹೊರಕ್ಕೆ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಅಥವಾ ಉಷಸ್ಸು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಭಂದಃ—ರೇಭಃ, ಜರಿತಾ, ಕಾರುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೋತ್ರ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೩-೧೯) ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನು, ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖಸ್ತುತಿಮಾಡುವವನೆಂದರ್ಥ. ಧನವಂತನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಅವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾ ಯಾವರೀತಿ ಈ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನು ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದರಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತಾಳೆಂದು ಒಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಲ್ಲವೇ ಸ್ತುತಿಸುವವರು ಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಕಾಂತಿಕರ್ಮನು ಪಾಠಾತ್ ಭಂಧಶಬ್ದಃ ಅತ್ರ ಕಾಮಿವಚನಃ | ಭೇತ್ಸತ್ ಎಂಬುದು ಕಾಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಭಂದಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಕಾಮಿ ಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕಾಮಿನಿಯೆಂದರೆ ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಯಥಾ ಕಾಮಿನೀ ಈಷದ್ವ- ಸಂತೀ ಸ್ವದಂತಕಿರಣಾ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಏವಮುಷಾಃ ಸ್ವಕಿರಣಾನಾವಿಷ್ಯರೋತಿ ಕಾಮಿನಿಯು ನಸುನಗುತ್ತಾ ತನ್ನ ವಂತಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಉಷಸ್ಸು ಸಹ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಸುಪ್ರತೀಕಾ—ಪ್ರತೀಕಶಬ್ದೋ ಮುಖವಚನಃ ವರ್ತನಪರ್ಯಾಯೋ ನಾ | ಸುಮುಖಾ ಸುದರ್ಶನಾ ನಾ | ಪ್ರತೀಕನೆಂದರೆ ಮುಖವೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವಳೆಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪದರ್ಶನವುಳ್ಳವಳೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವು. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು.—

ಯಾವನ್ಮಾತ್ರಮುಷಸೋ ನ ಪ್ರತೀಕಂ ಸುಪಣ್ಯೋ ೩ ವಸತೇ ಮಾತರಿಶಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೮-೧೯)

ಎಂಬ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರತೀಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಈ ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು—

ಯದಾ ತೇ ಮರ್ತೋ ಅನು ಭೋಗಮಾನಲಾದಿಂ ಸಿಷ್ಯ ಓಷಧೀರಜೀಗಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೬೩-೭)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಜಿಗರ್ತಿರ್ಗಿರತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಗೃಣಾತಿಕರ್ಮಾ ವಾ ಗೃಹ್ಣಾತಿಕರ್ಮಾ ವಾ | ಎಂಬ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ ಭಕ್ಷಿಸು, ಅಥವಾ ಸ್ತುತಿಸು ಅಥವಾ ಹಿಡಿದುಕೊ (ನಿ. ೬-೮) ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೇಲಿನ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಜೀಗಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಂಧಕಾರಂ ಭಕ್ಷಿತವತೀ | ಎಂದರೆ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ನುಂಗಿದಳು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ ತ್ರೀನಪಿಲೋರ್ಕಾ ಪ್ರತಿಗಚ್ಛತಿ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದು ಸ್ವಂದಸ್ಲಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅತಾರಿಷ್ಮ—ತ್ಯಾ ಪ್ಲವನತರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ಯಂ ಜಿತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಜಿ ಲುಜಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜ್ಲಿಗೆ ಜ್ಲೀಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಂಗೆಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಾರಿಷ್ಮ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದ ಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಮಸಃ—ತಮಸಸ್+ಪಾರಂ ಎಂದಿರುವಾಗ ಪಷ್ಯಾಃಪತಿಪುತ್ರ- (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೫೨) ಎಂಬುದ ರಿಂದ (ಸಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವವಿಸರ್ಗ ಬಂದಾಗ) ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣೋತಿ—ಕೃವಿ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ಧಿನ್ವಿ- ಕೃಣ್ವೋರಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೧-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಉ ವಿಕರಣ. ಅಕಾರ ಅಂತಾದೇಶ. ಇದಿತ್ತಾದುದ ರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ನುಮಾಗಮ. ಕೃನ-ಉ-ತಿ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅತೋಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಕಾರಲೋಪ. ಮಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ಉಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. ತಿಪ್ತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಯೇ—ಚತುರ್ಥಿಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚಸ್ತೃತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಮಯತೇ—ಸ್ಮಿಜ್ ಈಷದ್ಧಸನೇ. ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಟ್ಪ್ರಥಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೆ ಟಿತ- ಆತ್ಮನೇಪದಾನಾಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ವ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಐಕಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ತಿಪ್ತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಜೀಗಃ—ಗ್ನಾ ನಿಗರಣೇ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಇಕಾರಲೋಪ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಕುಹೋತ್ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಗಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ವ.

ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಧ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಶಯಿತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

:0:

|| ಸಂಹಿತಾಗಾಥಾ ||

ಭಾಸ್ವತಿಃ ನೇತ್ರೀ ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ದಿವಃ ಸ್ತವೇ ದುಹಿತಾ
 ಗೋತಮೇಭಿಃ |
 ಪ್ರಜಾವತೋ ನೃವತೋ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನುಷೋ ಗೋಅಗ್ರಾ
 ಉಷ ಮಾಸಿ ವಾಜಾನ್ || ೬ ||

ಪದಕಾಠಃ

ಭಾಸ್ವತಿಃ | ನೇತ್ರೀ | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ | ದಿವಃ | ಸ್ತವೇ | ದುಹಿತಾ | ಗೋತಮೇಭಿಃ |
 ಪ್ರಜಾಽವತಃ | ನೃವತಃ | ಅಶ್ವಽಬುಧ್ಯಾನ್ | ಉಷಃ | ಗೋಽಅಗ್ರಾನ್ |
 ಉಷ | ಮಾಸಿ | ವಾಜಾನ್ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಭಾಸ್ವತಿಃ ತೇಜಸ್ವಿನೀ | ಸೂನ್ಯತೇತಿ ವಾಜಾನ್ಮು | ಸೂನ್ಯತಾನಾಂ ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ ಪ್ರಣೇತ್ರೀ ಕಾರಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಿ ಹಿ ಜಾತಾಯಾಂ ಮನುಷ್ಯಪ್ರಮುಖಾಃ ಪ್ರಾಣಿನಃ ಸ್ವಸ್ತವ್ಯಾಪಾರಾಯೇತಸ್ತತಃ ಶಬ್ದಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಏವಂಭೂತಾ ದಿವೋ ದುಹಿತಾ ದ್ಯುಲೋಕಸಕಾಶಾದುತ್ಪನ್ನೋಷಾ ಗೋತಮೇಭಿರ್ಯುಷಿಭಿರಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತವೇ | ಸ್ತೂಯತೇ | ಹೇ ಉಷ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಸ್ತುತಾ ತ್ವಂ ವಾಜಾನನ್ನಾನ್ಯುಷ ಮಾಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛ | ಕೀದೃಶಾನ್ವಾಜಾನ್ | ಪ್ರಜಾವತಃ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಸೌತ್ರಾದಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಾನ್

ನೈವತೋ ದಾಸಲಕ್ಷಣೈರ್ನೈಭಿರುಪೇತಾನ್ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ಅಶ್ವಾ ಬುಧ್ಯಾ ವಿದ್ಯಮಾನಶ್ವೇನ
 ಜೋದ್ವನ್ಯಾ ಯೇಷು ವಾಜೇಷು ತಾನ್ | ಯದ್ವಾ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪತ್ಯಾ ಯಕಾರಃ |
 ಅಶ್ವಮೂಲಾನ್ | ಅಶ್ವೈರ್ ರಾಜಾನೋ ಧನಾನ್ಯನ್ನಾನಿ ಚಿ ಲಭಂತೇ | ಅತೋಽನ್ನಾನಾಂ ತನ್ನೂ-
 ಲತ್ವಂ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್ | ಗಾವೋಽಗ್ರೇ ಪ್ರಮುಖೇ ಯೇಷಾಂ ತಾದ್ಯಶಾನ್ || ಭಾಸ್ವತೀ | ಭಾ ದೀಪ್ತಾ |
 ಅಸುನ್ | ತತೋ ಮತುಪ್ | ಮಾದುಪಧಾಯಾ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜಾಪ್ |
 ನೇತ್ರೀ | ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜಾಪ್ | ಉದಾತ್ತಯಣೋ ಹಲ್ವಾವಾದಿತಿ ಜಾಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ |
 ಸ್ತವೇ | ಸ್ಪೃಷ್ ಸ್ತೃತ್ | ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣಾದ್ಯಕೋಽಪಿ ಲುಕ್ |
 ಲೋಪಸ್ತ ಅತ್ಮನೇಪದೇಷ್ಟಿತಿ ತಲೋಪಃ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತ್ಯೇಕಾರಸ್ಯಾರ್ಥಧಾತುಕತ್ವೇನ ಜಾತ್ಯಾ-
 ಭಾನಾದ್ಗುಣಾನಾದೇಶ್ | ನೈವತಃ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಮತೋರ್ವತ್ವಂ | ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಭ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ
 ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮಾಸಿ ಮಾ ಮಾನೇ | ಆದಾದಿಕಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಭಾಸ್ವತೀ—ತೇಜಸ್ವಿನಿಯೂ | ಸೂನೃತಾನಾಂ—ಪ್ರಿಯವಾದುವೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದವೂ ಆದ ವಾಗ್ವ್ಯವ
 ಹಾರಗಳಿಗೆ | ನೇತ್ರೀ—ಕಾರಣಭೂತಳೂ ಆದ | ದಿವಃ ದುಹಿತಾ—ದ್ಯುಲೋಕದ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಉಷೋ
 ದೇವಿಯು | ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನಮ್ಮಿಂದ | ಸ್ತವೇ—ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ |
 ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಪ್ರಜಾವತಃ—ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ನೈವತಃ—ಭೃತ್ಯಾದಿ
 ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್—ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವೂ | ಗೋಅಗ್ರಾನ್—ಹಸುಗಳಿಂದ
 ತುಂಬಿದವೂ ಆದ | ವಾಜಾನ್—ಅನ್ನಗಳನ್ನು | ಉಪ ಮಾಸಿ—ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡು ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ತೇಜಸ್ವಿನಿಯೂ, ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಗಳಾದ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಳೂ, ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕ
 ದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯನ್ನು ಗೋತಮವಂಶೋತ್ಪನ್ನರಾದ ನಾವು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಎಲೈ
 ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಸಂತಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಭೃತ್ಯಾದಿ ಜನರಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದವೂ
 ಮತ್ತು ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದವೂ ಆದ ಅನ್ನಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡು.

English Translation

The brilliant daughter of the sky, the exciter of pleasant voices, is
 praised by the descendants of Gotama. Ushas, grant us food associated with
 progeny and dependants and distinguished by horses and cattle.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಸೂನೃತಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ—ಸೂನೃತಾ, ಸೂನೃತಾವತೀ, ಸೂನೃತಾವರೀ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಸ್ಥಿತ
 ವಿಶೇಷಣಗಳು-ಅಥವಾ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳು (೧. ೨-೧೯). ಸೂನೃತೇತಿ ವಾಜ್ ನಾಮ | ನೇತ್ರೀ ಉತ್ಪಾದ-

ಯಿತ್ರೀ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹಿ ಪಶುಪಕ್ಷಿಮೃಗಾಪಯಃ ಸರ್ವೇ ತಬ್ಬಂ ಕುರ್ವಂತಿ | ಅತಃ ಸೈವ ತಾಸಾಂ ವಾಚಾಂ ಪ್ರವರ್ತಯಿತೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಎಂದರೆ ಸೂನೃತವೆಂಬ ಪದವು ಸಮಸ್ತವಾಗ್ಯವಹಾರಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯದ ಅನಂತರವೇ ಸಮಸ್ತ ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ವಾಗ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಉಷಸ್ಸೇ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉತ್ಪಾದಕಳು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕುತ್ಸರೂ ವಸಿಸ್ಕರೂ ತಮ್ಮ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ--

ಭಾಸ್ವತೀ ನೇತ್ರೀ ಸೂನೃತಾನಾಮಚೇತಿ ಚಿತ್ರಾ ವಿ ದುರೋ ನ ಆವಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೪)

ಏಷಾ ನೇತ್ರೀ ರಾಧಸಃ ಸೂನೃತಾನಾಮುಷಾ ಉಚ್ಛಂತೀ ರಿಭ್ಯತೇ ವಸಿಸ್ಕೃಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೬-೨)

ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೂನೃತಾನಾಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಸ್ತುತೀನಾಂ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ನೇತ್ರೀ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಯಣರು ಋಷಿಭಿರಸ್ಯಾಭಿಃ | ಎಂದರೆ ಋಷಿಗಳಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಎಂದೂ, ಸ್ಯಂದಸ್ತಾಮಿಗಳು ಏಕಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಬಹುವಚನಂ | ಗೋತಮೇನ ಮಯಾ | ಅಂದರೆ ಏಕವಚನಕ್ಕೆ ಬಹುವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಗೋತಮನಾದ ನನ್ನಿಂದ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್— ಈ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಡಬಹುದು. ಅಶ್ವೈರ್ಯೇ ಬೋಧ್ಯಂತೇ ತೇ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾಃ ತಾನ್ | ಅಶ್ವಗಳ ವಿದ್ಯಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ಎಂಬ ವಿನರಣೆಯಿಂದ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಸಾಯಣರು ಹೇಳುವಂತೆ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎನ್ನುವ ಪದವು ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಬವಲಾಗಿ ಯೆಕಾರವು ಬಂದು ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂಬುದಾಗಿದೆಯಾಗಿ ಇವಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಅಶ್ವಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ, ರಾಜರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಧನಗಳನ್ನೂ, ಅನ್ನಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಾನ್ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ೧-೧೨೧-೧೪ನೆಯ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪದಕ್ಕೂ ಈ ವಿಧವಾದ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭಾಸ್ವತೀ—ಭಾ ದೀಪ್ತಿ ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುನಿಬಂಧನವಾದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಭಾಃ ಅಸ್ಯಾಃ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಭಾಸ್ವತೀ. ತದಸ್ಯಾಸ್ತ್ಯ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ಮಾದುಪಧಾಯಾಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಉಗಿತಶ್ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಜೀವ್.

ನೇತ್ರೀ—ನೇಜ್ ಪ್ರಾಸಣೇ. ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೃಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನೇತ್ರೃಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಮದಂತವಾದುದರಿಂದ ಋನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜೀವ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಯಣಾದೇಶ.

ಮುಕಾರವು ಚಿತೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಯಣಾದೇಶ ಬಂದು ಅದರ ಪರದಲ್ಲಿ ಐಪ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಯಣೋ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ತನೇ—ಪ್ಯುಷ್ ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿ ಲಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುಷವಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ.
ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹುಲಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಯಕಿಗೆ ಲುಕ್. ಲೋಪಸ್ತ
ಆತ್ಮನೇಪದೇಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಏಕಾರ ಉಳಿಯು
ತ್ತದೆ. ಛಂದಸ್ಯುಚಯೇಥಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾರಕ್ಕೆ ಆರ್ಥಧಾತುಕಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮ-
ಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾತ್ಯ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ.
ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗೋತಮೇಭಿಃ—ಗೋತಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೃತೀಯಾಬಹುವಚನ ಭಿಸ್ ಪರವಾದಾಗ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ
—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಿಸಿಗೆ ಐಸಾದೇಶ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುವಚನೇ ಝಲ್ಯೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಏತ್ಯ.

ನೈವತೇ—ನಾ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ನೈಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮತುಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ
ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಮತುಪಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಯ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧಾಂ ಮತುಪ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾಸಿ—ಮಾ ಮಾನೇ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷವಕವಚನರೂಪ. ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್.
ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾಥೆ:

ಉಷ್ಸ್ತಮುಶ್ಯಾಂ ಯಶಸಂ ಸುವೀರಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ ರಯಿ.

ಮತ್ತ್ವಬುಧ್ಯಂ ।

ಸುದಂಸ್ಸಾ ಶ್ರವಸಾ ಯಾ ವಿಭಾಸಿ ವಾಜಸ್ತ್ರಸೂತಾ ಸುಭಗೇ

ಬ್ರಹಂತಂ || ೮ ||

ಓದನಾಳಿ

ಉಷಃ | ತಂ | ಅಶ್ಯಾಂ | ಯಶಸಂ | ಸುವೀರಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ರಯಿ |
ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ |

ಸುವಂಸಸಾ | ಶ್ರವಸಾ | ಯಾ | ವಿಭಾಸಿ | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ | ಸುಭಗೇ |
ಬೃಹಂತಂ || ೮ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇ ತಂ ರಯಿಂ ಧನಮಶ್ಯಾಂ | ಸ್ರಾಪ್ನುಯಾಂ | ಕೀದೃಶಂ | ಯಶಸಂ
ಯಶಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯಾಯುಕ್ತಂ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಶಸ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಸುವೀರಂ ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರಾದಿಭಿ-
ರ್ಯುಕ್ತಂ ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ವರ್ಗಃ ಸಂಘಃ ಪ್ರವರ್ಗಃ | ದಾಸಾನಾಂ ಕರ್ಮಕರಾಣಾಂ
ಪ್ರವರ್ಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ತಂ | ಅನೇಕೈರ್ಭೃತ್ಯೈರುಪೇತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ | ಅಶ್ವಾ ಬುಧ್ಯಾ
ಜೋದ್ಧವ್ಯಾ ಯೇನ ಧನೇನ ತಾದೃಶಂ | ಹೇ ಸುಭಗೇ ಶೋಭನಧನ ಉಷಃ ಸುವಂಸಸಾ ಶೋಭನೇನ
ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತೇನ ಶ್ರವಸಾ ಶ್ರವಣೇಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತಾ ತ್ವಂ ವಾಜಪ್ರಸೂತಾಸ್ಮಭ್ಯಂ
ವತ್ತಾನ್ನಾ ಸತೀ ಬೃಹಂತಂ ಸ್ರಾಢಂ ಯಾ ಯಂ ರಯಿಂ ವಿಭಾಸಿ ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶಯಸಿ | ತಮಶ್ಯಾ-
ಮಿತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಸಂಬಂಧಃ || ಅಶ್ಯಾಂ | ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತಾ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಪರಸ್ಪೃಶದಂ | ಬಹುಲಂ
ಭಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ಯಶಸಂ | ಅರ್ಶಾದಿತ್ಯಾನ್ಮತ್ಪರ್ಥೀಯೋಽಚ್ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ | ದಾಸಯುತ್ಯುಪಪ್ತಪಯತಿ ಶಕ್ರೋನಿತಿ ದಾಸೋ
ಭೃತ್ಯಃ | ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ | ಆಸ್ಮಾಣ್ಣ್ಯಂತಾತ್ಪಚಾಗ್ಚ್ | ಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ತದೇವ
ಬಹುವ್ರೀಹಿಸ್ವರೇಣ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸುವಂಸಸಾ | ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತಿ ಒಹುವ್ರೀಹೀ
ವುತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಯಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತೈನೋ ಡಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಯಶಸಂ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದು | ಸುವೀರಂ—
ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿರುವುದು | ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ—ಉತ್ತಮರಾದ ಭೃತ್ಯರ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು |
ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ—ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ಆದ | ತಂ ರಯಿಂ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು | ಅಶ್ಯಾಂ—
ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ | ಸುಭಗೇ—ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಸುವಂಸಸಾ—
ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಶ್ರವಸಾ—ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ (ತೃಪ್ತಳಾದ ನೀನು) | ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ—ನಮಗೆ

ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ | ಬೃಹಂತಂ—ಪ್ರಾಥಮೀಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ | ಯಾ—ಯಾವ ಧನವನ್ನು | ವಿಭಾಸಿ—
ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತೀಯೋ (ಆ ಧನವನ್ನು ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ).

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಮೌಲ್ಯವಾದ ಧನವುಳ್ಳ ಎಲೈ ಉಷೋ ದೇವಿಯೇ, ನಮ್ಮ ಪವಿತ್ರಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ನೀನು ತೃಪ್ತಳಾಗಿ ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಪ್ರಾಥಮೀಯನ್ನು ಪಡೆದ ನಿನ್ನ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತೀಯೆ. ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದೂ, ನಮಗೆ ಕೀರ್ತಿ ತರುವುದೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಪುತ್ರರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದುದೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದೂ ಆದ ಪುಸಿದ್ಧವಾದ ಆ ಧನವನ್ನು ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May I obtain, Ushas, that ample wealth which confers fame, posterity, troops of servants and is accompanied with horses ; you abound in riches and are the giver of food ; you display them when gratified by hymns and holy Sacrifices.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಯತಸಂ—ಯತಸಾ ಕೀರ್ತ್ಯಾ ಯುಕ್ತಂ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರತಸ್ಯಂ | ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದರೆ ಸಕಲರಿಂದಲೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರೂ, ಅಂಥ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಯತಸ್ತಂತಂ | ಅನ್ನೇನ ಸಹಿತಂ | ಅನ್ನದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವುದು ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸುವೀರಂ— ಶೋಭನೈರ್ವೀರೈಃ ಪುತ್ರೈಃ ಸಹಿತಂ | ಶ್ರೇಷ್ಠರೂ ವೀರರೂ ಆದ ಪುತ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದುದು.

ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಂ—ದಾಸೋ ದಸ್ಯತೇರುಪದಾಸಯತಿ ಕರ್ಮಾಣಿ | (ನಿ. ೨-೧೭) ಮುಗಿಸು, ತೀರಿಸು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ದೆಸೆ ಧಾತುವಿನಿಂದ ದಾಸನೆಂದಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೀರಿಸುವವನೆಂದರ್ಥ ; ಸೇವಕನು, ಪರಿಚಾರಕನು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರವರ್ಗವೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃಷ್ಟೋ ವರ್ಗಃ ಸಂಘಃ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗುಂಪು, ಎಂದರೆ ಯಜಮಾನನ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತರಾದವರ ಗುಂಪು. ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಕುಶಲರಾದ ದಾಸರ ಸಮೂಹವುಳ್ಳದ್ದು. ದಾಸ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಕ್ಷಸ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟೆಂಬುದನ್ನು ದಾಸಪತ್ನೀಃ (ಋ. ಸಂ. ೩-೧೨೬) ಎಂಬ ಪದವು ಇರುವ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಅಶ್ವಬುಧ್ಯಂ—ಈ ಪದದ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೇ ಋಕ್ಕಿನ ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಶ್ವಗಳಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಬಹುದಾದುದು ಎಂದರೆ ಬಹುಸಂಖ್ಯಾಕನಾದ ಅಶ್ವಗಳುಳ್ಳದ್ದು.

ಸುಭಗೇ—ಮಘಂ, ರೇಕ್ಷಃ, ರಿಕ್ತಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಧನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೩-೯) ಸುಭಗವೆಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವೆಂದರ್ಥ. ಸುಭಗೇ ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೇ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆ

ಸುದಂಸಸಾ—ಅಪಃ, ಅಸ್ತು ದಂಸಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ದಂಸಃ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮವೆಂದರ್ಥ. ಸುದಂಸಸಾ ಎಂದರೆ ಶೋಭನೇನ ಕರ್ಮಣಾ | ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನ ಸಹ ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಳು ಅಥವಾ ಕರ್ಮಸಹಾಯಕಳು ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸ್ಯ ೧ ಜನಂತೀ ಸುಭಗಾ ಸುದಂಸಾ ಆಂತಾದ್ಧಿವಃ ಪಪ್ರಥ ಆ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೬೧-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುದಂಸಾಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶೋಭನಾಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಕರ್ಮಾ | ಉತ್ತಮವಾದ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರ ಕರ್ಮಕರ್ತಳು ಎಂದರ್ಥ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಯುಕ್ತಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರವಸಾ—ಶ್ರವಃಶಬ್ದಃ ಕೀರ್ತಿಪರ್ಯಾಯಃ | ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶ್ರವಸ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅನ್ವಯವು ಅತಿಶಯವತ್ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಕೀರ್ತ್ಯರ್ಥಂ | ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಕೀರ್ತಿಯೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಾ ಶ್ರವಸಾ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವಲ್ಲದೇ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅನ್ವಯಮಾಡಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ದಸಿ ದಂಶದರ್ಶನಯೋರಿತ್ಯಸ್ಯ ದಂಶಶಬ್ದೋ ದರ್ಶನವಚನಃ | ಶ್ರವಃಶಬ್ದೋಽಪಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಚನಃ | ಸುದರ್ಶನೇನ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ವಾ | ಎಂದರೆ ದರ್ಶನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಂಶ ಶಬ್ದವೂ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಃಶಬ್ದವೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮನೋಹರವಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಣರು, ಶೋಭನೇನ ಕರ್ಮಣಾ ಯುಕ್ತೇನ ಶ್ರವಣೇಯೇನ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಪ್ರೀತಾ ತ್ವಂ | ಅಂದರೆ ಪವಿತ್ರವಾದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ತೃಪ್ತಳಾದ ನೀನು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವಾಜಪ್ರಸೂತಾ—ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಯಣರು ಈ ಪದಕ್ಕೆ ದತ್ತಾನ್ನಾಸತೀ | ಎಂದರೆ ನಮಗೆ ಅನ್ನದಾತಳಾಗಿ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಿಂದೆ ಮು. ಸಂ. ೧-೨೨-೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಇದೇ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ (ಸ್ಕಂದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವಂತೆ) ಪ್ರಸೂತಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿತಂ ಎಂದೂ, ಪ್ರೇರಿತಂ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಮನ್ನಂ ಯೈಃ ಎಂದು ಸಮಸ್ತಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಿದರೆ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತಳಾಗಿ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುವಂತೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ಯಾಮ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ. ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಜ್ ಉತ್ತಮವುರುಷದಲ್ಲಿ ಮಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತಸ್ ಥಸ್ ಥಮಿಪಾಮ್—ಎಂಬುವರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅವಾದೇಶ. ಇದು ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹು.

ಅಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪ್ರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶ್ಲೋಕ) ಉಕ್. ಲಿಂಗಿಗೆ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಶಸಮ್—ಯಶಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಯಶಸಃ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಶಾದಿಭ್ಯೋಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದರೂ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರಮ್—ಶೋಭನಾಃ ವೀರಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುವೀರಃ ವೀರವೀರ್ಯೌ ಚಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ದಾಸಪ್ರವರ್ಗಮ್—ದಾಸಯತಿ ಉಪಕ್ಷಪಯತಿ ಶತ್ರುನಿತಿ ದಾಸೋ ಭೃತ್ಯಃ. ದಸು ಉಪಕ್ಷಯೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ದಾಸಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಛಂದಸದ ಮೇಲೆ ನಂದಿಗೃಹಪಚಾದಿಭ್ಯಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಣೀರನಿಟಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ದಾಸ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃಷ್ಣೋ ವರ್ಗಃ ಪ್ರವರ್ಗಃ ದಾಸಾನಾಂ ಪ್ರವರ್ಗೋ ಯಸ್ಮಿನ್ ಸಃ ತಮ್ ದಾಸ ಎಂಬುದು ಚಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುದಂಸಸಾ—ಶೋಭನಂ ದಂಸಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಸುದಂಸಃ ತೇನ. ಸುದಂಸಸಾ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಸಂತ ವಾದುದರಿಂದ ಸೋಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾದ್ಯು-ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯೋ—ಯಚ್ಚ ಬ್ಧಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾನಿಕವಚನ ಅಮ್ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತ್ಯದಾಧ್ಯತ್ಯ. ಪರರೂಪ.

ವಿಭಾಸಿ—ಧಾ ದೀಪ್ತೌ. ಧಾತು. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷವಿಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾತ್ತವಿತಿಷ್ಠನಿಜಂತ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಎ) ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶ್ವಾನಿ ದೇವೀ ಭುವನಾಭಿಚಕ್ಷ್ಯಾ ಪ್ರತೀಚೀ ಚಕ್ಷುರ್ವಿಯಾ

ವಿ ಭಾತಿ |

ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ ಚರಸೇ ಬೋಧಯಂತೀ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ವಾಚಮನಿದನ್ತು

ನಾಯೋಃ || ೯ ||

। ಪದಪಾಠಃ ।

ವಿಶ್ವಾನಿ | ದೇವೀ | ಭುವನಾ | ಅಭಿ ಚಕ್ಷ್ಯ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಚಕ್ಷುಃ | ಉರ್ವಿ-
ಯಾ | ವಿ | ಭಾತಿ |

ವಿಶ್ವಂ | ಜೀವಂ | ಚರಸೇ | ಬೋಧಯಂತೀ | ವಿಶ್ವಸ್ಯ | ನಾಚಂ | ಅವಿದತ್ |
ಮನಾಯೋಃ || ೯ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದೇವೀ ದ್ಯೋತಮಾನೋಷಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಭುವನಾ ಭುವನಾನಿ ಭೂತಜಾತಾನ್ಯಭಿ-
ಚಕ್ಷ್ಯಭಿಪ್ರಕಾಶ್ಯ ಪ್ರಕಾಶವಂತಿ ಕೃತ್ವಾನಂತರಂ ಪ್ರತೀಚೀ ಪ್ರತ್ಯುಜ್ಜುಖೀ ಸತೀ ಚಕ್ಷುಃ ಪ್ರಕಾಶಕೇನ
ತೇಜಸೋರ್ವಿಯೋರ್ವೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ ಸತೀ ವಿ ಭಾತಿ | ಪ್ರಕಾಶತೇ | ಅಪಿ ಚ ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ ಸರ್ವಂ
ಪ್ರಾಣಿಜಾತಂ ಚರಸೇ ಚರಣಾಯ ಸ್ವಸ್ವವ್ಯಾಪಾರೇಷು ಪ್ರವರ್ತನಾಯ ಬೋಧಯಂತೀ ನಿದ್ರಾತಃ
ಸಕಾಶಾದುದ್ಬೋಧಯಂತ್ಯುಷಾ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಸ್ಯ ಮನಾಯೋರ್ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ನಾಗ್ನೈವಹಾರ-
ಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ ಯಾ ನಾಗಸ್ತಿ ತಾಂ ನಾಚಮವಿದತ್ | ಅಲಭತ | ಅತ ಏವೋಷಸಃ
ಸೂನೃತಾವತೀತಿ ಸಂಜ್ಞೋಪಪನ್ನಾ ಭವತಿ || ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ | ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ನಾಚಿ | ಅಯಂ
ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥೋಽಪಿ | ಸಮಾಸೇನ ಇಂದ್ರಾವೇ | ಪಾ. ೨.೧-೨೨ | ಇತಿ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಲ್ಕಬಾ-
ದೇಶಃ | ಪ್ರತೀಚೀ | ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಾದಂಚತೇರ್ಯುತ್ಪಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ |
ಅಂಚತೇಶ್ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮಿತಿ ಜೂಪ್ | ಅಚ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪೇ ಚಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತ-
ನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜೂಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉರ್ವಿಯಾ | ಉರ್ವೀಶಬ್ದಾದುತ್ತರಸ್ಯ ಸೋರಿಯಾಡಿಯಾ-
ಜೀಕಾರಾಣಾಂ ಚೋಪಸಂಖ್ಯಾನಂ | ಪಾ. ೨.೧-೨೯-೧ | ಇತಿ ಡಿಯಾಜಾದೇಶಃ | ಆದೇಶಸಾಮರ್ಥ್ಯ-
ತ್ವಸ್ಯ ಲೋಪೋ ನ ಭವತಿ | ಮನಾಯೋಃ | ಮನ ಆತ್ಮನ ಇಚ್ಛತಿ ಮನಸ್ಯತಿ | ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕ್ಯಚ್ |
ಕ್ಯಚ್ಚಂದಸೀತ್ಯುಃ | ವರ್ಣಸ್ವಪತ್ಯಾ ಸಕಾರ ಆಕಾರಃ | ಯದ್ವಾ | ಕರ್ತುಃ ಕ್ಯಚ್ ಸಲೋಪ-
ಶ್ಚೇತಿ ಕ್ಯಚ್ ಸಕಾರಲೋಪಶ್ಚ | ಅಕೃತ್ವಾರ್ವಧಾತುಕಯೋರಿತಿ ದೀರ್ಘಃ || ೯

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ದೇವೀ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು | ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾ—ಸಮಸ್ತವಾದ ಭೂತಗಳನ್ನೂ |
ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ—ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ | ಪ್ರತೀಚೀ—ಸತ್ತಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ | ಚಕ್ಷುಃ—(ತನ್ನ) ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ |
ಉರ್ವಿಯಾ—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು | ವಿಭಾತಿ—ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ | ವಿಶ್ವಂ ಜೀವಂ—ಸಕಲವಾದ ಪ್ರಾಣಿ
ಜಾತವನ್ನೂ | ಚರಸೇ—(ಅನುಗಳ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಬೋಧಯಂತೀ (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ)

ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ! ವಿಶ್ವಸ್ಯ—ಸಕಲವಾದ (ಮತ್ತು) | ಮನಾಯೋಃ—ಚೇತನಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ವಾಚಿಂ—
(ಧ್ವನಿರೂಪವಾದ) ವಾಕ್ಯನ್ನು | ಅವಿದತ್ —(ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ)ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳಾದ ಉಷೋದೇವೀಯು ಲೋಕದ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಅನಂತರ ಪಶ್ಚಿ
ಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ತನ್ನ ಶೇಜಸ್ಸಿನೊಡನೆ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗುತ್ತಾಳೆ. ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ವ್ಯವಹಾರ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾ ಸಕಲಚೇತನಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಧ್ವನಿರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The divine Ushas having lighted up the whole world, spreads expand-
ingl with her radiance towards the west, arousing all living creatures to their
labours ; she hears the speech of all endowed with thought.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ—ದರ್ಶಯಿತ್ತಾ | ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ. ಚೆಕ್ಸ್ ಧಾತುವನ್ನು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ
ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನೋಡು ಅಥವಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಅಭಿ ಎನ್ನುವ
ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗಲೂ ಸಹ ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ.
ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅಪೋ ಹಿ ಸ್ಯಾ ಮಯೋಭುವಸ್ತಾ ನ ಊರ್ಜೇ ದಧಾತನ |

ಮಹೇ ರಣಾಯ ಚಕ್ಷಸೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೯-೧)

ಮಿತ್ರಃ ಕೃಷ್ಣೀರನಿಮಿಷಾಭಿ ಚಪ್ಪೇ ಮಿತ್ರಾಯ ಹವ್ಯಂ ಘೃತವಜ್ಜು ಹೋತ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೯-೧)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸರ್ಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಚಕ್ಷಸೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಉಪಸರ್ಗದೊಂದಿರುವ ಅಭಿಚಪ್ಪೇ ಎಂಬ
ಪದಕ್ಕೂ ನೋಡುವುದು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಚಕ್ಷಸೇ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನಾಯ (ನ. ೯-೨೨) ಎಂದರೆ
ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ, ಅಭಿಚಪ್ಪೇ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪತ್ಯತಿ | (ನ. ೧೦-೨೨) ಸರ್ವತಃ ಪತ್ಯತಿ |
ಸುತ್ತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊ, ಪ್ರಕಾಶಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ.
ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಯೇನ ಚಪ್ಪೇ ವರುಣೋ ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಯೇನ ನಾಸತ್ಯಾ ಭಗಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೧೯-೧೬)

ಮಹತ್ತೇ ವಿಸ್ತೋ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಕೃತಂ ಪಶ್ಯೇಮ ತುರ್ವಶಂ ಯದುಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪-೨)

ಈ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪೇ, ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯಂ ಎಂಬ ಎರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಿಗೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ, ಪ್ರಕಾಶ್ಯಂ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೂ ಸಹ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರುಶಜ್ಞಾತ್ಯತೀಯೈಕವಚನೇ ಉರ್ವಿಯಾ ಇತಿ ರೂಪಂ | ಉರುತ್ಪೇನ | ಉರು ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತ್ಯತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಏಕವಚನದ ಪ್ರಯೋಗವಾದಮೇರೆ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಎಂದರ್ಥವು. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡು ಎನ್ನುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಈಂತಿ ಉರ್ವಿಯಾ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ವ್ಯಚಸ್ತೀರುರ್ವಿಯಾ ವಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ಶುಂಭಮಾನಾಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಷಸ್ಸು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳಗಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

ಬೋಧಯಂತೀ— ಸುಸ್ತಾನುತ್ಥಾಪಯಂತೀ | ಮಲಗಿರುವವರನ್ನು ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಿ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾ, ಸಕಲರನ್ನು ಅವರವರ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರ್ಥ. ಮೃತಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಮಲಗಿರತಕ್ಕ ಸಕಲ ಜೀವರಾಶಿಗಳನ್ನೂ ರಾತ್ರಿಯಾದನಂತರ ಉಷಸ್ಸು ಎಬ್ಬಿಸಿ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಸವಾದ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಅದ್ಮಸನ್ನ ಸಸತೋ ಬೋಧಯಂತೀ ಶಶ್ವತ್ತಮಾಗಾತ್ಪುನರೇಯುಷೀಣಾಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೪)

ವ್ಯಚ್ಛಂತೀ ಜೀವಮುದೀರಯಂತ್ಯುಷಾ ಮೃತಂ ಕಂ ಚನ ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೨-೮)

ವ್ಯೃಂ ಷಾ ಅವಃ ಪಥ್ಯಾ ಽ ಜನಾನಾಂ ಪಂಚ ಕ್ಷಿತಿರ್ಮಾನುಷೀರ್ಬೋಧಯಂತೀ |

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೯-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪೋದೇವಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಉಪಕಾರದ ವಿವರಣೆಯು ಮುಕ್ತಂಹಿತಿಯ ಕಾವ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಮನಾಯೋಃ—ಮನ್ಯತೇರರ್ಚಿತಿಕರ್ಮಣೋ ಮನಾ ಸ್ತುತಿರುಚ್ಯತೇ | ತತ್ಕಾಮಸ್ಯ ಮನಾ-
ಯೋಃ ಎಂದರೆ ಅರ್ಚಿತಃ; ಗಾಯತಿ, ರೇಭತಿ ಇತ್ಯಾದಿ 44 ಪೂಜಾಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
ಮನಾ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಯೆಂದೂ ಅದನ್ನು ಪಠಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಿಗೆ ಮನಾಯುನೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದುದ
ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಕಾಮೇನ ಯಜಿಷಾ ಯಜಮಾನೇನ ವಾ | ಸ್ತುತಿಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಮುಷಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಜಮಾನನಾಗಲಿ ಅಂತಹ ಸ್ತೋತ್ರವಿನ, ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರೂ
ಸಹ ಈ ಪದವು ಬರುವ ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಇದೇ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ಪ್ರಿಯಃ ಸುಕೃತ್ಪ್ರಿಯ ಇಂದ್ರೇ ಮನಾಯುಃ ಪ್ರಿಯಃ ಸುಪ್ರಾವೀಃ ಪ್ರಿಯೋ ಅಸ್ಯ ಸೋಮೀ |
(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೫-೫)

ಪ್ರತಿ ಮನಾಯೋರುಚಿಥಾನಿ ಹರೈನ್ ತಸ್ಮಿನ್ನಧದ್ಯುಷಣಂ ಶುಷ್ಮಮಿಂದ್ರಃ |
(ಮ. ಸಂ. ೪-೨೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮನಾಯುಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿಕಾಮನೆಂದು ಮನಾಯೋಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತಿ-
ಕಾಮಸ್ಯ ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮನಾಯೋಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ
ಮನಸಾ ಯುಕ್ತಸ್ಯ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಸಮರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಸ್ಯ | ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದೂ,
ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಭಿಚಕ್ಷ್ಯ—ಚಕ್ಷಿಜ್ ವ್ಯಕ್ತಾಯಾಂ ವಾಚಿ. ಧಾತು ಧಾತೂನಾಮನೇಕಾರ್ಥತ್ವಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಇದು ಪ್ರಕಾಶನಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಪೂರ್ವಕಾಲಿಕ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾದುದರಿಂದ ಕ್ವಾಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ.
ಇಲ್ಲಿ ಅಭಿ ಎಂಬುದರೊಡನೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸೇನಚ್ ಪೂರ್ವೇ ಕ್ವೋ ಲ್ಯಪ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೭)
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಾ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಾದೇಶ. ಅದು ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ
ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತೀಚೀ—ಪ್ರತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಅಂಚು (ಗತಿಪೂಜನಾರ್ಥಕ) ಧಾತುವಿಗೆ ಋತ್ವಿಕ್‌ದಧ್ಯಕ್—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯ, ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲಉಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾ
ನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀತ್ವ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿದಾಗ ಅಂಚಿತ್ತೇಶ್ಲೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ
ಜೀಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಜಾದಿಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಚಿ ಭಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ
ಅಚೀ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮)
ಉಪಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ
ಇಕಾರಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪ್ರತೀಚೀ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ (ಪಾ. ಸೂ
೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ
ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಉರ್ವಿ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಇಯಾದಿಯಾದೀ-
ಕಾರಾಣಾಂ ಬೋಪಸಂಖ್ಯಾನಮ್-(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೨೯-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಡಿಯಾಚಾದೇಶ. ಡಿತ್ತಾದುದ
ರಿಂದ ಈಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚರಸೇ—ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ತುಮನರ್ಥದಲ್ಲಿ ತುಮರ್ಥೇ ಸೇಸೇನಸೇ—(ಪಾ. ಸೂ.
೩-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸೇ ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಅವಿದತ್—ವಿದಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತಕ್ಕೆ
ಸೂತ್ರದಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಧಾತು ಲೃದಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಪುಷಾದಿದ್ಯುತಾದಿ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೫) ಎಂಬುದ
ರಿಂದ ಚ್ಲಗೆ ಅಜಾದೇಶ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನಾಯೋಃ—ಮನಃ ಆತ್ಮನಃ ಇಚ್ಛತಿ ಮನಸ್ಯತಿ. ಇಚ್ಛಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸುಪ ಆತ್ಮನಃ ಕೃಚ್
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮನಃ ಎಂಬ ಸುಬಂತದ ಮೇಲೆ ಕೃಚ್. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಚ್ಚೈಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ.
೩-೨-೧೭೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಜಂತದ ಮೇಲೆ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಉ ಪರವಾದಾಗ ವರ್ಣವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ
ಅಕಾರಾದೇಶ. ಅಥವಾ ಕರ್ತುಃ ಕೃಚ್ ಸಲೋಪಶ್ಚ-(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃಚ್ಪ್ರತ್ಯಯ
ತತ್ಪನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮನ+ಯ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಕೃತ್ ಸಾರ್ವಥಾತುಕಯೋ ದೀರ್ಘಃ
(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಆಮೇಲೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಉಪ್ರತ್ಯಯ
ಮನಾಯು ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವೀಕವಚನಾಂತರೂಪ. ||೯||

ಸಂಹಿತಾಶಾಹಿ

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೀ ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮುಭಿ

ಶುಂಭಮಾನಾ |

ಶ್ವಘ್ನೀವ ಕೃತ್ಸುವಿಜ ಆಮಿನಾನಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ದೇವೀ ಜರ-

ಯಂತ್ಯಾಯುಃ || ೧೦ ||

ಶಬ್ದಾಠಃ

ಪುನಃ ಪುನಃ | ಜಾಯಮಾನಾ | ಪುರಾಣೇ | ಸಮಾನಂ | ವರ್ಣಂ | ಅಭಿ |

ಶುಂಭಮಾನಾ |

ಶ್ವಘ್ನೀಽ ಇವ | ಕೃತ್ನುಃ | ವಿಜಃ | ಆಽ ಮಿನಾನಾ | ಮರ್ತಸ್ಯ | ದೇವೀ | ಜರ-

ಯಂತೀ | ಆಯುಃ || ೧೦ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತೀ ಪುರಾಣೇ ಚಿರಂತನೀ | ನಿತ್ಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಮೇಕಮೇವ ರೂಪಮಭಿ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಶುಂಭಮಾನಾ ಶೋಭಮಾನಾ | ವಿಭಿನ್ನೇಷ್ಟಪಿ ದಿವಸೇಷ್ಟಸ್ಯಾ ಐಕದೂಪ್ಯೇಣಾವಸ್ಥಾನಾನ್ನಿತ್ಯತ್ಪ್ರಮಿ-
ತ್ಯರ್ಥಃ | ಏವಂಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಾ ದೇವೀ ದೇವನಶೀಲೋಷಾ ಮರ್ತಸ್ಯ ಮರಣಧರ್ಮಣಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಸ್ವಾಣಿಜಾತಸ್ಯಾಯುರ್ಜೀವನಂ ಜರಯಂತ್ಯುನಯಂತೀ ವರ್ತತೇ | ಬಹ್ವೀಷೂಷಸ್ಯತೀತಾಸು ಹಿ ಸರ್ವೇಷಾಮಾಯುರ್ಹೀಯತೇ | ಉಷಾಕ್ಷ ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ಅತಃ ಸೈವಾಯುರ್ಜರ-
ಯತಿ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಕೃತ್ನುಃ ಕರ್ತನಶೀಲಾ ಶ್ವಘ್ನೀವ ವ್ಯಾಧಸ್ತೀವ | ಸಾ ಯಥಾ ವಿಜಕ್ಷ್ಯಲತಃ ಪಕ್ಷಿಣ ಅಮಿನಾನಾ ಪಕ್ಷಾದಿಚ್ಛೇದನೇನ ಹಿಂಸಂತೀ ತೇಷಾಮಾಯುರ್ಜರಯತಿ ತದ್ವತ್ || ಪುರಾಣೇ | ಪುರೇತ್ಯಸ್ಮಾದವ್ಯಯಾತ್ ಸಾಯಂಚಿರಂಪ್ರಾಹ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿನಾ | ಸಾ- ೪-೩-೨೩ | ಭನಾರ್ಥೇ ಟ್ಯು-
ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಪುರಾಣಪ್ರೋಕ್ತೇಷು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಲ್ಪೇಷು | ಸಾ. ೪-೩-೧೦೫ | ಇತಿ ನಿಪಾತನಾತ್ಪ್ರದ-
ಭಾವಃ | ಯೋರನಾದೇಶಃ | ಟಿತ್ವಾಜ್ಜೀಽ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶುಂಭಮಾನಾ | ಶುನ್ಭ ದೀಪ್ತಾ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಾನಚೋಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಶ್ವಘ್ನೀ | ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ | ಬಹುಲಂ ಭಂದಸಿ | ಸಾ. ೩-೨-೮೮ | ಇತಿ ವಚನಾದ್ಧ್ರಹ್ಮಾದಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇಽಪ್ಯುಪಸದೇ ಹಂತೇಃ ಕ್ವಿಪ್ | ಯನ್ನೇಭ್ಯೋ ಜ್ವೀತಿ ಜೀಪ್ | ಅಲ್ಲೋಪೋಽನ ಇತ್ಯಕಾರಲೋಪಃ | ಹೋ ಹಂತೇರಿತಿ ಘತ್ವಂ | ಉದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಜೀಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಕೃತ್ನುಃ | ಕೃತೀ ಭೇದನೇ | ಟಿಣಾದಿಕಃ ಕ್ವುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ವಿಜಃ | ಓವಿಜೀ ಭಯ-
ಚಲನಯೋಃ | ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತೀತಿ, ವಿಜಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಅಮಿನಾನಾ | ಮಿಾಞ್ ಹಿಂಸಾಯೇಂ ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಸ್ವಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವ ಇತಿ ಹ್ರಸ್ವತ್ವಂ | ಶಾನಚಿಶ್ಚಿತ್ತ್ವಾದಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಪುನಃಪುನಃ--(ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ) ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ | ಜಾಯಮಾನಾ--ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾ | ಪುರಾಣೇ-
ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲ (ಅನಾದಿಯಾದುದು)ದರಿಂದ | ಸಮಾನಂ ವರ್ಣಂ ಅಭಿ--(ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಒಂದೇ ರೂಪ

ವನ್ನು ಹೊಂದಿ | ತುಂಭಮಾನಾ—ತೋಭಸತಕ್ಕ | ದೇವೀ—ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು | ಮರ್ತಸ್ಯ—ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಆಯುಃ—ಆಯಸ್ಸನ್ನೂ | ಕೃತ್ನುಃ—ಜಾಣನಾದ | ಕೃಷ್ಣೀವ—ಜೂಜುಗಾರನಂತೆ |

ಅಥವಾ

ಆಮಿನಾನಾ—(ರೆಕ್ಕೆ ಮೊವಲಾದುವನ್ನು) ಬಿಡಿಸುವುದರಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ | ವಿಜಃ—(ಸಂಚರಿಸುವ) ಪಕ್ಷಿಗಳ | ಕೃತ್ನುಃ—(ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು) ಕತ್ತರಿಸುವವಳೂ ಆದ | ಕೃಷ್ಣೀವ—ಬೇಡನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ | ಜರಯಂತೀ—ಮುಪ್ಪುಕೊಟ್ಟು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಕಾಂತಿಯುತಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು ಅನಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅವಿಭವಿಸುತ್ತಾ ಕೊಂಚವೂ ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಮತ್ತು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೀಳುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವಳೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಾಯಿಸುವವಳೂ ಆದ ಬೇಡನ ಹೆಂಡತಿಯಂತೆ ಈ ಉಷೋದೇವಿಯೂ ಸಹ ಮರಣಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಆಯಸ್ಸು ಕ್ಷಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The divine and ancient Ushas, born again and again and bright with unchanging hues, wastes away the life of a mortal, like the wife of a hunter cutting up and dividing the birds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರ್ಷದೊಡನೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಾಕುಲವೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಜೈತನ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಳಕನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬತಕ್ಕ ಉಷಸ್ಸಿನ ಸೊಬಗು ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಅನಂದಾನುಭವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ತಾರುಣ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವ ಉಷಸ್ಸಿನ ಎದುರಿಗೇ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಸಹ ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೃತರಾಗುವ ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಉದ್ವೇಗವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದೊಡನೆ ಸತ್ಯದ ಅನುಭವವೂ ಜೊತೆಗೂಡಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರೊ|| ಮಾಕ್ಸಮುಲ್ಲರು ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಉಷೋದೇವತೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಹರಿಸಿದರೆ ಅಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಲಾಠದೆಂದು ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

“The Dawn, which to us is merely a beautiful sight, was to the early gazer and thinker, the problem of all problems. It was the unknown land from whence rose every day those bright emblems of a divine power which left in

the mind of man the first impression and intimation of another world, of power above, of order and wisdom. What we simply call the sun-rise, brought before their eyes every day, the riddle of the riddles, the riddle of existence. The days of their life sprang from that dark abyss which every morning seemed instinct with light and life. Their youth, their manhood, their old age, all were to the Vedic bards the gift of that heavenly mother who appeared bright, young, unchanged, immortal every morning, while everything else seemed to grow old, to change, and drop, and at last to set, never to return. It was there, in that bright chamber, that, as their poets said, mornings and days were spun, or under a different image, where mornings and days were nourished, where life or time was drawn out ”.

(Lectures on the Science of Language
Vol. II (P. 481-482)

ಹೀಗೆ ಅಶಾಶ್ವತವಾದ ಜಗಜ್ಜೀವನದ ಮುಂದೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ,

ಪುನಃಪುನರ್ಜಾಯಮಾನಾ ಪುರಾಣೇ — ಎಂದು ಉಪಸ್ಥಿತ ಸ್ವರೂಪದ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾಯಮಾನಾ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜನ್ಮನಾತ್ರೋದಯೋಽಭಿಪ್ರೇತಃ | ಪ್ರತಿದಿವಸಂ ಸೂರ್ಯೋದಯಾತ್ಪೂರ್ವಂ ಸ್ರಾಮುರ್ಭವಂತೀ | ಎಂದರೆ ಜನ್ಮವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೊಸದಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೆಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಹೊಸದಾದ ಉದಯವೆಂದೂ, ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಅವಿಭಾವವಾಗುವುದೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಪುರಾಣೇ ಚಿರಂತನೀ ನಿತ್ಯಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲ ಏವೋತ್ಪನ್ನತ್ವಾದುಷಾ ಪುರಾಣೇತ್ಯುಚ್ಯತೇ | ಅನಾದಿಯಾಗಿಯೂ ಶಾಶ್ವತಳಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುರಾಣೇ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿದೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಯು ಉಪಸ್ಥಿತ ಸ್ತೋತ್ರಪರವಾದ ಪುಕ್ತಗಲಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಪದೇ ಪದೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ,

ತಶ್ಚತ್ಪುರೋಷಾ ವ್ಯುವಾಸ ದೇವ್ಯಥೋ ಅದ್ಯೇದಂ ವ್ಯಾವೋ ಮಘೋನೀ |

ಅಥೋ ವ್ಯುಚ್ಛಾದುತ್ತರಾ ಅನು ದ್ಯೂನಜರಾಮೃತಾ ಚರತಿ ಸ್ವಧಾಭಿಃ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೩)

ಪುರಾಣೇ ದೇವೀ ಯುವತಿಃ ಪುರಂಧಿರನು ವ್ರತಂ ಚರಸಿ ವಿಶ್ವವಾರೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೩-೬೧-೧)

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಂ ವಿಭಾತೀನಾಂ ಪ್ರಥಮೋಷಾ ವ್ಯಶ್ಚೈತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಕ್ತಗಲಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಉಪಸ್ಥಿತ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಉದಯಿಸಿ ತನ್ನ ನಿಯಮಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಲೋಕವನ್ನೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ತುಂಭಮಾನಾ—ತುಂಭ ದೀಪ್ತೌ | ಪ್ರಕಾಶಿಸು, ಶೋಭಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ತುಂಭ ಧಾತುವಿನಿಂದ ತುಂಭಮಾನಾ ಎಂದಾಗಿದೆ. ತುಂಭಮಾನಾಃ—ತುಶೋಭಿಷಮಾಣಾಃ (ನಿ. ೮-೧೧) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಶೋಭಿಸತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ರೀತಿ ಮನಸ್ಸನ್ನೆಳೆಯುವಂತೆ ಶೋಭಿಸು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಬರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗ ವಿವೇ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯಚಸ್ತತೀರುವಿಫಯಾ ನಿ ಶ್ರಯಂತಾಂ ಪತಿಭ್ಯೋ ನ ಜನಯಃ ತುಂಭಮಾನಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೫)

ಆಪ ಇವ ಪ್ರವತಾ ತುಂಭಮಾನಾ ಉರುಷ್ಯದಗ್ನಿಃ ಪಿತೃಣಿರುಪಸ್ಯೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೫-೮)

ಅನಿರ್ವಕ್ಷಃ ಕೃಣುಷೇ ತುಂಭಮಾನೋಷೋ ದೇವಿ ರೋಚಮನಾ ಮಹೋಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೬೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಮುಂಪಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ವ್ಯಾಕುಲಹೇತುವಾದ ಅಂಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ವಿಜಃ—ವಿರಿತಿ ಶಕುನಿನಾಮ ವೇತೇರ್ಗತಿಕರ್ಮಣಃ | (ನಿ. ೨-೬) ಚಲಿಸು, ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿಃ ಎಂದಾಗಿ ಅದರಿಂದ ವಿಜಃ ಎಂಬ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ವಿಃ ಇತಿ ಪಕ್ಷಿನಾಮ | ತತೋ ಜಾತ ಇತಿ ವಿಜಃ | ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿಃ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ದುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ವಿಜಃ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ನಿರುಕ್ತಕಾರರಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಯಣರು ಮಾತ್ರ ಓವಿಜೀ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತೀತಿ ವಿಜಃ ಪಕ್ಷಿಣಃ | ಚಲಿಸುವುದಾದ್ದರಿಂದ ವಿಜಃ ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಎಂದು ವಿಜ್ ಧಾತುನಿಷ್ಪನ್ನವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪಕ್ಷಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಃ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವು ಇದೋದೇ ಕಡಿ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಋ. ಸಂ. ೨ನೇ ಮಂಡಲದ ೧೨ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ೫ ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ವಿಜಃ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಉದ್ದೇಶಕಃ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಃ ಅಥವಾ ವಯಃ ಎಂಬ ಪದಗಳೇ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಆಮಿನಾನಾ—ಮೀಣ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ಬಲಾದ್ಧಿಂಸಂತೀ | ಹಿಂಸಾರ್ಥಕವಾದ ಮೀ ಧಾತುವಿನಿಂದ ದುಟ್ಟಿದ ಈ ಟಬ್ಧಕ್ಕೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಹಿಂಸಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ಯುಃ—ಕೃತೀ ಛೇದನೇ | ಕತ್ತರಿಸು ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವವಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಶ್ವಘ್ನೀ—ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಮೋಸಮಾಡತಕ್ಕ ಜೂಜಗಾರನೆಂದೂ, ವ್ಯಾಧನೆಂದೂ, ವ್ಯಾಧನ ಪಕ್ಷಿಯೆಂದೂ ಮೂರುವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ ಶ್ವಘ್ನೀ

ಕಿತವೋ ಭವತಿ, ಸ್ಯಂ ಹಂತಿ ಸ್ಯಂ ಪುನರಾತ್ರಿತಂ ಭವತಿ | ಶ್ವಘ್ನಿಯೆಂದರೆ ಜೂಜುಗಾರನು. ತಾನು ತನ್ನನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪರಾಧೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ,

ಕೃತಂ ನ ಶ್ವಘ್ನೀ ವಿ ಚಿನೋತಿ ದೇವನೇ ಸಂವರ್ಗಂ ಯನ್ಮಘವಾ ಸೂರ್ಯಂ ಜಯತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೪೨-೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೫-೨೨) ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೂಜುಗಾರನೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶ್ವಘ್ನಿಹಂತೀತಿ ಶ್ವಘ್ನಿ ಲುಫ್ಬಕ ಇಹೋಚ್ಯತೇ | ನಾಯಿಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ಬೇಟೆಗಾರನು ಎಂದೂ, ಸಾಯಣರು ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ | ತಸ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ ಶ್ವಘ್ನೀ | ನಾಯಿಯ ಮೂಲಕ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ವ್ಯಾಧನ ಸ್ತ್ರೀ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಐದು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ವಘ್ನೀ ಎಂಬ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೨-೧೨-೪ ; ಮತ್ತು ೪-೨೦-೩ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಧನೆಂದೂ ೧೦-೪೨-೯ ; ೧೦-೪೩-೫ ; ೮-೪೫-೩೮ ಈ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವಾಗ ಕಿತವನೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಸಹ ಸೌಂದರ್ಯದಾಯಕಳೂ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜೈತನ್ಯದಾಯಕಳೂ ಆದ ಉಪಸ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಲ್ಲಾ ತಿಳಿಯದೆಯೇ ಮುಪ್ಪನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳೂ ಆಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಒಂದು ವ್ಯಾಕುಲತೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಜಾಯಮಾನಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಶ್ಯನ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಶ್ಯನ್ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣೇ—ಪುರಾ ಭವಾ ಪುರಾಣೇ. ಪುರಾ ಎಂಬುದು ಆಕಾರಾಂತನಾದ ಅನ್ಯಯ. ಸಾಯಂ ಚಿರಂ ಪ್ರಾಹ್ಲೇಪ್ರಗೇವ್ಯಯೇಭ್ಯಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೩-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಟ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯ. ಯುವೋರನಾಕೌ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅನಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಟಿಡ್ಯಾಣಿಣ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ರೇಫದ ಪರದಲ್ಲಿ ನಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಟ್ಕುಸ್ವಾಜ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶುನ್ಪಮಾನಾ—ಶುನ್ಪ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅನೇಮುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜಂತಾಂಗಳಿಗೆ ಮುಕಾಗಮ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ಅನ) ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ವಘ್ನೀ—ಶುನಾ ಮೃಗಾನ್ ಹತವಾನ್ ಶ್ವಹಾ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೮೮). ಎಂಬುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೇ ಉಪಪದವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮಮಾಡಿದರೂ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು. ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಹನ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್. ಶ್ವಹನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಯನ್ನೇ-ಭ್ಯೋ ಜೀಪ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲೋಪೋಲ್ಪನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಹೋ ಹಂತೇರ್ಜಾಣನ್ನೇಷು (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೫೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಘಕಾರಾದೇಶ. ಜೀಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಉದಾತ್ತವಾದ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರವು ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃತ್ನಃ—ಕೃತಿ ಛೇದನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಟಿಸಾದಿಕವಾದ ಕ್ವಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಲಘೂ ಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಜಃ—ಓವಿಜೇ ಭಯಚಲನಯೋಃ ಧಾತು. ವಿಜಂತಿ ಚಲಂತಿ ಇತಿ ವಿಜಃ. ಪಕ್ಷಿಣಃ ಕ್ವಿಪ್ ಚ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಮಿನಾನಾ—ಮೀರ್ಷಾ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಇದುಪ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ಪಾದೀನಾಂ ಹ್ರಸ್ವಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಶಾನಚ್ ಪರವಾದಾಗ ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾವಿಕರಣ. ಆಪ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಅಮಿನಾನಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾನಚ್ ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

—:೦:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ವ್ರ್ಯೂರ್ಣ್ವೃತ್ತೀ ದಿವ್ರೋ ಅಂತಾ ಅಬ್ರೋಧ್ಯಪ ಸ್ವಸಾರಂ ಸನುತ.

ಯುರ್ಯೋತಿ ।

ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ ಯೋಷಾ ಜಾರಸ್ಯ ಚಕ್ಷಸಾ

ವಿ ಭಾತಿ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಽ ಉರ್ಣ್ವತೀ | ದಿವಃ | ಅಂತಾನ್ | ಅಬೋಧಿ | ಅಪ | ಸ್ವಸಾರಂ | ಸನುತಃ |
ಯುಯೋತಿ |

ಪ್ರಮಿನತೀ | ಮನುಷ್ಯಾ | ಯುಗಾನಿ | ಯೋಷಾ | ಜಾರಸ್ಯ | ಚಕ್ಷಸಾ | ವಿ |
ಭಾತಿ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ದಿವೋ ನಭಸೋಽಂತಾನ್ ಪ್ರಾಂತಾನ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ ವಿವೃತಾಂಸ್ತಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವ-
ತೈಷಾ ಅಬೋಧಿ | ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿರಜ್ಞಾಯಿ | ಜ್ಞಾತ್ವಾಭೂತ್ | ತದನಂತರಂ ಸ್ವಸಾರಮುಷಸಃ
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೀಂ ನಿಶಾಂ ಸನುತಃ | ಅಂತರ್ಹಿತನಾಮೈತತ್ | ಅಂತ-
ರ್ಹಿತಪ್ರದೇಶೇಽಪ ಯುಯೋತಿ | ಅಪಗಮಯ್ಯ ಪೃಥಕ್ಕರೋತಿ | ಮನುಷ್ಯಾ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
ಸಂಬಂಧೀನಿ ಯುಗಾನಿ ಕೃತತ್ರೇತಾದೀನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಸ್ವಗಮನಾಗಮನಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಹಿಂಸಂತೀ
ಜಾರಸ್ಯ ರಾತ್ರೇರ್ಜರಯಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಜಾಯೋಷಾಶ್ಚಕ್ಷಸಾತ್ಮೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ವಿ
ಭಾತಿ | ವಿಶೇಷೇಣ ಪ್ರಕಾಶತೇ || ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ | ಉರ್ಣ್ವಾ ಆಚ್ಛಾದನೇ | ವಿಪೂರ್ವಾದಸ್ಮಾ-
ಲ್ಲಟಃ ಶತ್ವ | ಉಗಿತಶ್ಚೇತಿ ಜಾಲ್ಪ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ನದ್ಯಾ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸನುತಃ | ಏತದಂತೋ-
ದಾತ್ತಂ ಸ್ವರಾದಿಷು ನಿಸಾತಿತಂ | ಆತೋಽವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಮವ್ಯಯಾದಾಪ್ನುಪ ಇತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ
ಲುಕ್ | ಯುಯೋತಿ | ಯು ಮಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ |
ಮನುಷ್ಯಾ | ಸುಷಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸ್ವಷ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಯುಗಾನಿ | ಯುಜೇಃ ಕರಣೇ ಕರ್ಮಣಿ ನಾ
ಘಾಃ | ಚಕ್ಷೋಃ ಕು ಘಿಣ್ಯತೋರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಉಂಠಾದಿಷು ಕಾಲವಿಶೇಷೇ ರಥಾದ್ಯುಪಕರಣೇ ಚ
ಯುಗಶಬ್ದಪಾಠಾತ್ ಲಘೂಪಧಗುಣಾಭಾವಃ | ಕಾ. ೬-೧-೧೬೦ | ಉಂಠಾದೀನಾಂ ಚೇತ್ಯಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಾರಸ್ಯ | ದಾರಜಾರೌ ಕರ್ತರಿ ಣಿಲುಕ್ | ಸಾ ೩-೩-೨೦-೪ | ಘಾಂತೋ ನಿಸಾತ್ಯತೇ ||

|| ಪ್ರತಿಪಾದಾರ್ಥ ||

ದಿವಃ—ಅಂತರಿಕ್ಷದ | ಅಂತಾನ್—ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ | ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ—(ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ)
ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವ (ಉಷೋದೇವಿಯು) | ಅಬೋಧಿ—(ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಳು
(ಅನಂತರ) | ಸ್ವಸಾರಂ—ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು | ಸನುತಃ—ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ
ಅಪ ಯುಯೋತಿ—ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ | ಮನುಷ್ಯಾ—ಮಾನವರ | ಯುಗಾನಿ—ಕೃತತ್ರೇತಾದಿ
ಯುಗಗಳನ್ನು | ಪ್ರಮಿನತೀ—ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ | ಜಾರಸ್ಯ—(ರಾತ್ರಿಯನ್ನು) ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ
ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ | ಯೋಷಾ—ಪತ್ನಿಯಾಗಿ | ಚಕ್ಷಸಾ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ |
ವಿ ಭಾತಿ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಉಷೋದೇವಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಅವಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರು. ಅವಳು ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಸೃಷ್ಟ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ. ಮಾನವರ ಕಾಲಮಾನಗಳಾದ ಕೃತ ತ್ರೇತಾದಿಯುಗಳನ್ನು ಸವೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ ||

English Translation

She has been seen illuminating the boundaries of the sky, and driving into disappearance the spontaneously night; wearing away the ages of the human race, she shines with light like the bride of the Sun.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ—ಊರ್ಣ್ವಾ ಇತ್ಯಾದಿನೇ | ಮರೆಸು, ಹೊದಿಸು ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಊರ್ಣ್ವಾ ಧಾತುವು ಊರ್ಣ್ವತೀ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗದೊಡನೆ ಸೇರಿ ವಿಗತವಾದ ಆಚ್ಛಾದನೆ ಎಂದರೆ ಕತ್ತಲಾರೂಪವಾದ ಮರೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ವಿವೃತಾಂಸ್ತಮಸಾ ವಿಯುಕ್ತಾನ್ ಕುರ್ವಂತ್ಯುಷಾಃ | ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಿರುವ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಉಷಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥ.

ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವ್ಯೂರ್ಣ್ವತೀ ದಾತುಷೇ ನಾರ್ಯಾಣಿ ಪುನಜ್ಯೋತಿಯುರ್ವತೀ ಪೂರ್ವಥಾಕಃ |

ಮ. ಸ. ೫-೮-೬.

ಎಂಬ ಈ ಋಕ್ಯನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಚ್ಛಂತೀ | ಕೊಡುವವಳಾಗಿ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲೂ ಸಹ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಮ. ಸಂ. ೯-೯೪-೨. ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತೇಜಸಾ ಆಚ್ಛಾದಯನ್ ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದ ಎಂದಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಊರ್ಣ್ವನ ಎಂದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿ ಆವರಿಸುವುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಸ್ಯಸಾರಂ—ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಸತಿ ಸ್ವಯಮೇವ ಸರಂತೀಂ ನಿಶಾಂ | ಉಷಸ್ಸಿನ ಉದಯವಾದೊಡನೆಯೇ ತಾನಾಗಿಯೇ ಕಳೆದುಹೋಗತಕ್ಕ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಎಂಮು ವಿವರಿಸಿದೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಯಸಾರಂ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ರಾತ್ರಿಯೂ ಉಷಸ್ಸೂ ಸಹೋದರಿಯರೆಂದು ರಾತ್ರಿಯು

ತನ್ನ ಕಾಲವಾದೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಉಷಸ್ಸಿಗೆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಳೆಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಸಮಾನೋ ಅಥ್ವಾ ಸ್ವಸ್ತ್ರೋರನಂತಸ್ತಮನ್ಯಾನ್ಯಾ ಚರತೋ ದೇವಶಿಷ್ಟೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೩)

ಸ್ವಸ್ವಾ ಸಸ್ರೇ ಜ್ಞಾಯಸ್ಯೈ ಯೋನಿಮಾರ್ಯಗಪೈತ್ಯಸ್ಯಾಃ ಪ್ರತಿಚಿಕ್ಷ್ಯೇವ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೮)

ಅರುಷಸ್ಯ ದುಹಿತರಾ ವಿರೂಪೇ ಸ್ತ್ರೈಭಿರನ್ಯಾ ಪಿಪಿತೇ ಸೂರೋ ಅನ್ಯಾ |

ಮಿಥಸ್ತುರಾ ವಿಚಿರಂತೀ ಸಾವಕೇ ಮನ್ಮ ತ್ರುತಂ ನಕ್ಷತ ಯಚ್ಯಮಾನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೯-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಉಷಸ್ಸಿನ ಸಹೋದರಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸತತವಾದ ಮತ್ತು ನಿಯಮಿತವಾದ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಲೋಕಯಾತ್ರಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿರುವರೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸ್ವಸಾರಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಹೋದರಿಯನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಸನುತಃ—ನಿಣ್ಯಂ, ಸ್ತುಸಃ, ಸನುತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಅಂತರ್ಹಿತ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೯) ಗೂಢವಾದುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಈಪದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ನಿರುಕ್ತಿಕಾರಂ:

ಸ ಸುತ್ರಾಮಾ ಸ್ವವಾ ಇಂದ್ರೋ ಅಸ್ಮೇ ಅರಾರ್ಥಿದ್ವೇಷಃ ಸನುತಯುರ್ಯೋತು |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೪೭-೧೩)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ, ಮು. ಸಂ. ೨-೨೯-೨ ; ೫-೪೫-೨೫ ; ೮-೯೭-೩ ; ೧೦-೭೭-೬ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ರಹಸ್ಯ, ಮರೆಯಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಉಷಸ್ಸು ತನ್ನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ನಿಶಿಯನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಿರುವ ಮರೆಯಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

ಯುಗಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ—ಯುಗ ಶಬ್ದಃ ಕಾಲವಚನಃ | ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಜೀವಿತಾದಿಕಾಲಾನ್ | ಯುಗ ಶಬ್ದವು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವೆಂದರ್ಥ. (ಇದರ ವಿನರಣೆಯನ್ನು ಬಾಲಗಂಗಾಧರ ತಿಲಕರವರ The Arctic Home in the Vedas ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದ ೧೭೬ ನೆಯ ಪುಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು) ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾ)

ಚಿಕ್ಷಸಾ ವಿಭಾತಿ—ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯೊಡನೆಯೂ ಸೊಬಗಿನೊಡನೆಯೂ ಸಹ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾನುಭವವೂ ಸೌಂದರ್ಯದರ್ಶನವೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದೆ. ಉಷಸ್ಸು ಮಾನವರ ಜೀವಿತದ ಕಾಲವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸನೆಯುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯವರ್ತನದ ಭಾವವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಷಸ್ಸಿನ ವರ್ಣನೆಯು ಒಂದೆಂದೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಈಯುಷ್ಯೇ ಯೇ ಪೂರ್ವತರಾಮಪತ್ಯನ್ಯುಚ್ಯಂತೀಮುಪಸಂ ಮರ್ತ್ಯಾಸಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೧)

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಅಲ್ಪಕಾಲ ಜೀವನದ ಚಿತ್ರವು— ಶಾಶ್ವತವಾದ ಈ ಉಪಸ್ಥಿತ ಸೊಬಗನ್ನು ಹಿಂದೆ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟವರೆಲ್ಲರೂ ಗತರಾದರು. ಮುಂದಿನವರ ಪಾಡೂ ಹೀಗೆಯೇ, ಆದರೆ ಉಪಸ್ಥಿತ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯಳೂ, ನಿತ್ಯ ತರುಣಳೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ.

ಜಾರಸ್ಯ—ರಾತ್ರೇರ್ಜರಯಿತುಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯನಾದ ಸೂರ್ಯನ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥವೇ ಹೆಚ್ಚು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಯೋಷಾ—ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಎಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪತಿಪತ್ನೀಸಂಬಂಧವು ಇರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿದೆ. ಉಪಸ್ಥಿತಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಈ ದಾಂಪತ್ಯಸಂಬಂಧವು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಸೂರೋ ದೇವೀಮುಪಸಂ ರೋಚಮಾನಾಂ ಮರೋ ನ ಯೋಷಾಮಭ್ಯೇತಿ ಪಶ್ಚಾತ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೧೫-೨)

ವಾಜಿನೀವತೀ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಯೋಷಾ ಚಿತ್ರಾಮಘಾ ರಾಯ ಈಶೇ ವಸೂನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೨೫-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿತಗೂ ಇರುವ ಪತಿಪತ್ನಿಯರ ಸಂಬಂಧವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೂ ಸಹ—ಸೂರ್ಯಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಪತ್ನೀ | ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೨೦ನೇ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೨-).

ಚಕ್ಷಸಾ—ಅತ್ತೀಯೇನ ಪ್ರಕಾಶಾಖ್ಯೇನ | ದರ್ಶನೇನ ತನ್ನ ಕಾಂತಿರೂಪವಾದ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸೂರ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಲೀನಳಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾಳೆಂದರ್ಥ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವ್ಯೂರ್ಣತೀ—ಊರ್ಣುಂ ಆಚ್ಛಾದನೇ. ಧಾತು. ವಿ ಉಪಸರ್ಗ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯೂರ್ಣುತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಉಗತ್ತಾದುದರಿಂದ ಉಗಿತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪ್. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ನದೀಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಈಕಾರ ಬಂದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜ್ಯಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜೀಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತರಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೀ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಯ. ಅತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ಅಬೋಧಿ—ಬುಧ ಅವಗಮನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಿನ್‌ಧಾವಕರ್ಮಣೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧೆಗೆ ತನ್ನಿ ಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ. **ಬಿಣೋಲುಕ್** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅಂಗಳಿಗೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸನುತಃ—ಸ್ವರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಪಠಿತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವರಾದಿನಿಪಾತಮವ್ಯಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಅವ್ಯಯಾದಾಪ್‌ಸುಪಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೪-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ರಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಲುಕ್.

ಯುಯೋತಿ—ಯು ವಿಶ್ರಣಾಮಿಶ್ರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. **ಶ್ಲಾ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. **ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಿವ್‌ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಉಕಾರಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅತಿ ಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮನುಷ್ಯಾ—ಮನುಷ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾದೇಶ.

ಯುಗಾನಿ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಣ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಚೆಜೋಃ ಕುಘಿಣ್ಯತೋಃ**—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೫೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಿತ್ತಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಲಘೂಪಧಗುಣವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಉಂಭಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಕಾಲವಿಶೇಷಾರ್ಥದ ಯುಗಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೦) ಲಘೂಪಧಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಉಂಭಾದೀನಾಂ ಚೆ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಾರಸ್ಯ—ದಾರ ಜಾರೌ ಕರ್ತರಿ ಚೆಲುಕ್‌ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೨೦-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಘಂಜಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತವಾಗಿದೆ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪಶೂನ್ನ ಚಿತ್ರಾ ಸುಭಗಾ ಪ್ರಥಾನಾ ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದ ಉ-
ವಿಯಾ ವ್ಯಶೈತ್ಯತ್ |

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಚೇತಿ ರಶ್ಮಿಭಿದ್ಯುಃ.

ಶಾನಾ || ೧೨ ||

• ಸದಶಾಸಿ •

ಪತೂನ್ | ನ | ಚಿತ್ರಾ | ಸುಽ ಭಗಾ | ಪ್ರಥಾನಾ | ಸಿಂಧುಃ | ನ | ಕ್ಷೋದಃ |

ಉರ್ವಿಯಾ | ನಿ | ಅಶ್ವೈತ್ |

ಅಮಿನತೀ | ದೈವ್ಯಾನಿ | ವ್ರತಾನಿ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ | ಚೇತಿ | ರಶ್ಮಿಃ | ಭಿಃ | ದೃಶಾನಾ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಸುಭಗಾ ಶೋಭನಧನಾ ಚಿತ್ರಾ ಚಾಯನೀಯಾ ಪೂಜನೀಯೋಷಾಃ ಪತೂನ್ ಯಥಾ ಪತೂನ್ ಗೋಪಾಲಕೋರಣ್ಯೇ ವಿಸ್ತಾರಯತಿ ತಥಾ ಪ್ರಥಾನಾ ತೇಜಾಂಸಿ ವಿಸ್ತಾರಯಂತ್ಯುರ್ವಿಯೋರ್ವೀ ಮಹತೀ ಏವಂಭೂತಾ ಸಾ ವ್ಯಶ್ವೈತ್ | ಸರ್ವಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ನೋತ್ | ತತ್ರ ದೃಷ್ಟಾಂತಃ | ಸಿಂಧುರ್ನ ಕ್ಷೋದಃ | ಯಥಾ ಸ್ಯಂದನಶೀಲಮುದಕಂ ನಿಮ್ಮದೇಶೇಚಿರಾದೇವ ವ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ತದ್ವತ್ | ಸೈವೋಷಾಃ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಕಿರಣೈಃ ಸಹ ದೃಶಾನಾ ದೃಶ್ಯಮಾನಾ ಸತೀ ಚೇತಿ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾಸೀತ್ | ಕಿಂ ಕುರ್ವತೀ | ದೈವ್ಯಾನಿ ದೇವಸಂಬಂಧೀನಿ ವ್ರತಾನಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಮಿನತೀ ಅಹಿಂಸತೀ | ಅನುಷ್ಠಾನೇ ಯಜಮಾನಾನ್ವವರ್ತಯಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಉಷಸಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾನಂತರಂ ಹೃಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯನುಷ್ಠೀಯಂತೇ ನ ರಾತ್ರೌ | ನ ಸಾಯಮಸ್ತಿ ದೇವತಾ ಅಜುಷ್ವಂ | ಯಗ್ನೇ. ೫-೨೨-೨ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ಪ್ರಥಾನಾ | ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ | ಅಸ್ಮಾದಂತರ್ಭಾವಿತ- ಣ್ಯರ್ಥಾತ್ತಾಚ್ಛೀಲಿಕಶ್ಚಾನತ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ | ಸಿಂಧುಃ | ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರ- ವಣೇ | ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಶ್ಚ | ಉ. ೧-೧೨ | ಇತ್ಯುಪ್ರತ್ಯಯಃ | ನಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾದ್ಯುದಾ- ತ್ತತ್ಸಂ | ಅಶ್ವೈತ್ | ಟುಟಕ್ಚಿ ಗತಿವ್ಯದ್ಯೋಃ | ಲುಜ್ಯಜ್ ಚಜೋರ್ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ | ಪಾ. ೩-೧-೪೯-೫೮ | ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್ | ಆಗಮಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾನಿತ್ಯತ್ವಾದಿಡಭಾವಃ | ಸಿಚಿ ವೃದ್ಧಿಃ | ಪಾ. ೨-೨-೧ | ಅನಿಡಾದಿ- ತ್ವಾತ್ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣೇತಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರತಿಷೇಧಾಭಾವಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೨-೩-೯೨ | ಇತೀಡಾಗಮಾ ಭಾವಃ | ಸ್ವೋಃ | ಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಿತಿ ಸಲೋಪಃ | ಚೇತಿ | ಚಿತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಕರ್ಮಣಿ ಲುಜಾ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ಯೋಗೇಪೀತ್ಯಡಭಾವಃ | ದೃಶಾನಾ | ದೃಶೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ಲಟಃ ಶಾನಚ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುಭಗಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೂ | ಚಿತ್ರಾ— ಪೂಜ್ಯಳೂ ಆದ ಉಷೋದೇವಿಯು | ಪಶೂನ್ ನ—(ಗೋಪಾಲಕನು ಮೇಯುವುದಕ್ಕೆ) ಹಸುಗಳನ್ನು ಚದುರಿಸುವಂತೆಯೂ | ಸಿಂಧುಃ ನ ಕ್ಷೋದಃ— ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯು ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆಯೂ | ಪ್ರಥಾನಾ— ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಂಡು | ಉರ್ವಿಯಾ— ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ | ವ್ಯಶ್ವೇತ್— ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಳು | ದೈವ್ಯಾನಿ— ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ | ವ್ರತಾನಿ— ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಅಮಿನತೀ— ಹಂಸಿಸದೇ | ಸೂರ್ಯಸ್ಯ—ಸೂರ್ಯನ | ರಶ್ಮಿಭಿಃ—ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ದೈಶಾನಾ—ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು | ಚೇತಿ—ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಳು |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವಳೂ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯಳೂ ಆದ ಉಷೋ ದೇವಿಯು ಗೋಪಾಲಕನು ಹುಲ್ಲನು ಮೇಯಿಸುವಾಗ ಹಸುಗಳನ್ನು ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ನಾನಾದಿಕ್ಕಿಗೂ ಚದುರಿಸುವಂತೆಯೂ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಯು ತನ್ನ ನೀರನ್ನು ಹರಡುವಂತೆಯೂ ತನ್ನ ತೇಜಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹರಡಿಕೊಂಡು ವಿಸ್ತೃತಳಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದಳು. ಮತ್ತು ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಹಂಸಿಸದೇ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳೊಡನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೋಚರವಾದಳು.

English Translation

The affluent and adorable Ushas has sent her rays as a cowherd drives the cattle to pasture, and spreads expansive like flowing water ; She is seen associated with the rays of the Sun, unimpeding sacred ceremonies.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಚಿತ್ರಾ—ಪೂಜನೀಯಾ | ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಉಷೋದೇವಿಯು. ಚಿತ್ರ—ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಾಧರಣವಾಗಿ ಜಾಯನೀಯ | ರಮ್ಯವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ಅಥವಾ ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಎಂದರ್ಥವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪೂಜ್ಯಳು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇದರ ಮುಂದಿನ ಮುಕ್ತನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚಿತ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಂ-ಮಂಹನೀಯಂ (Respectable) ಪೂಜ್ಯವಾದ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಸಿಂಧುಃ ನ ಕ್ಷೋದಃ—ಅವನಯಃ, ಯಹ್ವಯಃ, ಖಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೩೭ ನದೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨೪) ಸಿಂಧುವೆಂದರೆ ನದಿಯೆಂದೂ ; ಅರ್ಣಃ, ಕ್ಷೋದಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ೧೦೧ ಉದಕನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷೋದವೆಂದರೆ ಉದಕವೆಂದೂ ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಉಪಮಾನವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ನದಿಯು ತನ್ನ ನೀರನ್ನು ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುವಂತೆ ಉಪಸ್ಥಾನವು ತನ್ನ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಾಳೆ.

ವ್ಯಕ್ತ್ಯೈಶ್—ಶ್ವವತಿರ್ಗತ್ಯರ್ಥಃ | ವಿವಿಧಂ ಗಚ್ಛತಿ ತ್ರೀನಪಿ ಲೋಕಾನ್ ಪ್ರತಿ | ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾಳೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ ಪ್ರಥಾನಾ—ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಥಾನಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಗಗನದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವ ಉಪಸ್ಥಿತಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ವಹಂತಿ ಸೀಮರುಣಾಸೋ ರುಶಂತೋ ಗಾವಃ ಸುಭಗಾಮುರ್ವಿಯಾ ಪ್ರಥಾನಾಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೬-೬೪-೩)

ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಅಮಿನತೀ—ದೇವಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗಾದಿ ವ್ರತಗಳನ್ನು ಹಂಸಿಸದೇ ಎಂದರ್ಥ. ಹಿಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನೂ ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨ನೆಯ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಮಿನತೀ ದೈವ್ಯಾನಿ ವ್ರತಾನಿ ಪ್ರಮಿನತೀ ಮನುಷ್ಯಾ ಯುಗಾನಿ |

ಈಯುಷೀಣಾಮುಪಮಾ ಶಶ್ವತೀನಾಮಾಯತೀನಾಂ ಪ್ರಥನೋಷಾ ವ್ಯದ್ಯೌಶ್ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೨)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಭಾವವನ್ನು ರಚನಾಶೈಲಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಬ್ಲೂಂ ಫೀಲ್ಡ್ ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶಕನು ಇವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದಾದರೆ,

“ Stanza I. 124-2. is the high-water mark of Vedic composition. The relation of the two pairs of words may be expressed in the proportion- ಅಮಿನತೀಃ ಆಯತೀನಾಂ=ಪ್ರಮಿನತೀಃ ಈಯುಷೀಣಾಂ That is to say : The dawns preserve the laws of the Gods. ಅಮಿನತೀ by their regular appearance ಆಯತೀನಾಂ the ages of men waste away ಪ್ರಮಿನತೀ as the dawns fade day by day ಈಯುಷೀಣಾಂ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು- ಈ ರೀತಿ ೧-೯೨-೧೧ ಮತ್ತು ೧-೯೨-೧೨. ಈ ಎರಡು ಮುಕ್ತಿಯ ಒಟ್ಟಿನ ಭಾವವನ್ನು ಈ ಒಂದೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿರೋಧನ್ಯಾಸದ ರಚನಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಹಳವಾಗಿ ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತಾರೆ.

(Rig-Veda Repetitions I. P. 108)

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಪ್ರಥಾನಾ—ಪ್ರಥ ಪ್ರಖ್ಯಾನೇ ಧಾತು. ಲೆಜರ್ಥವು ಧಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾದುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವಿತಾರ್ಥದ ಮೇಲೆ ತಾಚ್ಛೇಲಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚಾನಶ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಲುಕ್. ಚಿತ್ತಾಸುದರಿಂದ ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧುಃ—ಸ್ಯಂದೂ ಪ್ರಸ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದೇಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಧಕ್ಕ- (ಉ. ಸೂ. ೧-೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ದಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ನಿತ್ ಎಂದು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ನಿದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉರ್ವಿಯಾ—ಇದೇ ಸೂಕ್ತದೇ ನೇ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಅಶ್ವತ್—ಟುಟಿತ್ಯ ಗತಿವ್ಯದ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಸ್. ಇತಕ್ಕೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ ವಿಭಾಸಾಶ್ಚೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಜ್. ಚಜ್ ಎಕಲ್ಪನೆಂದುದರಿಂದ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೫೮, ೪೯) ಚ್ಲೇಃ ಸಿಚ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಲಿಗೆ ಸಿಚಾದೇಶ. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಮನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಆರ್ಧಧಾತುಕಸ್ಯೇಡ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇಡಾದಿಯಾದ ಸಿಚ್ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ಯಂತಕ್ಷಣ-(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೨-೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೃದ್ಧಿನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಚಿವೃದ್ಧಿಃ ಪರಸ್ಪೃಪದೇಷು (ಪಾ ಸೂ. ೨-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪೃಕ್ತವಾದ ತಿಪಿಗೆ ಈಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ಸಕಾರಾದಿಯಾದ ಸಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಕೋಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋರಂತೇಚಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮಿನಶೀ—ಮೀರ್ಷ್ ಹಿಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. 'ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ. ಶ್ವಾವಿಕರಣ ಪ್ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಶತ್ಯವಿಗೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ವಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಉಗಿತಕ್ಕ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಙೀಪ್. ನಜ್ ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸವಾದಾಗ ಅನ್ವಯಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ. ಚ್ಲಿಗೆ ಚಿಣ್ ಆದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಚಿಣೋ ಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಣನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯಮಾಜ್ ಯೋಗೇಽಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ತಿಹಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೃಶಾನಾ—ದೃಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಾನಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. ಸ್ತ್ರೀತ್ವದಲ್ಲಿ ಅದಂತವಾದುದರಿಂದ ಟಾವ್. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರಾಸ್ಮಭ್ಯಂ ವಾಜಿನೀವತಿ ।

ಯೇನ ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ ಧಾಮಹೇ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಉಷಃ । ತತ್ । ಚಿತ್ರಂ । ಆ । ಭರ । ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ । ವಾಜಿನೀವತಿ ।

ಯೇನ । ತೋಕಂ । ಚ । ತನಯಂ । ಚ । ಧಾಮಹೇ || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯೋಷಸ್ಯೇ ಕೃತಾವಾಷ್ಟಿಹೇ ಛಂದಸ್ಯುಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಿತಿ ತೃಚೋ ವಿನಿಯುಕ್ತಃ ।
ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ । ಅಥೋಷಸ್ಯ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂತ್ರೀತಂ । ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರೇತಿ । ತಿಸ್ರ ಬಿಷ್ಟಿಹಂ ।
ಆ. ೪-೧೪ । ಇತಿ ||

ಹೇ ವಾಜಿನೀವತಿ । ವಾಜೋ ದರ್ವಿಲ್ಪಕ್ಷಣಮನ್ನಂ । ತದ್ಯುಕ್ತಾ ಕ್ರಿಯಾ ವಾಜಿನೀ । ತಯಾ
ಕ್ರಿಯಯಾ ಯುಕ್ತ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇಽಸ್ಮಭ್ಯಂ ಚಿತ್ರಂ ಜಾಯನೀಯಂ ತದ್ಧನಮಾ ಭರ । ಆಹರಾ
ಪ್ರಯಚ್ಛು । ಯೇನ ಧನೇನ ತೋಕಂ ಪುತ್ರಂ ತನಯಂ ತತ್ಪುತ್ರಂ ಚ ಧಾಮಹೇ ದಧ್ವಹೇ ಧಾರ-
ಯಾಮಃ । ಅತ್ರ ನಿರುಕ್ತಂ । ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಜಾಯನೀಯಂ ಧನಮಾಹರಾಸ್ಮಭ್ಯಮನ್ನವತಿ ಯೇನ
ಪುತ್ರಾಂಕ್ವ ಪೌತ್ರಾಂಕ್ವ ದಧೀಮಹಿ । ನಿ. ೧೨-೬ । ಇತಿ || ಧಾಮಹೇ । ದಧಾತೇರ್ಲಟಿ ಬಹುಲಂ
ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ । ವ್ಯತ್ಯಯೇನಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ । ಯದ್ವಾ । ಲೋಟ್ಯಾದುತ್ತಮಸ್ಯ ಪಿಚ್ಛೇ-
ಶ್ಯಾಡಾಗಮಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿದ್ವದ್ಭಾವತ್ವಂ । ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಪಿಶ್ವಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ
ಶಿಷ್ಯತೇ । ಅಸ್ಮಿನ್ನಕ್ಷ ಏತ ಐ । ಸಾ. ೩-೪-೯೩ । ಇತ್ಯೈತ್ಯಾಭಾವೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ।
ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವಾಜಿನೀವತಿ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳ ಕ್ರಿಯಾಯುಕ್ತಳಾದ । ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ । ಯೇನ—
ಯಾವುದರಿಂದ । ತೋಕಂ ಚ—ಮಗನನ್ನೂ । ತನಯಂ ಚ—ಅವನ ಮಗನನ್ನೂ (ಪೌತ್ರನನ್ನೂ ಕೂಡ ।
ಧಾಮಹೇ—(ನಾವು) ಭರಣಮಾಡಬಲ್ಲೆವೋ ಅಂತಹ । ಚಿತ್ರಂ—ನಾನಾವಿಧವಾದ (ಅಭಿಮತವಾದ) । ತತ್—
ಧನವನ್ನು । ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ—ನಮಗೆ । ಆ ಭರ—ತಂದುಕೊಡು ।

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಸಲಹುವೆನೋ ಅಂತಹ ಅಭಿಮತವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

Ushas, possessor of food, bring us that various wealth by which we may sustain sons and grandsons.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಭಂದಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಂ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಈ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರಪಠನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮಕ್ಕುಗಳ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಥೋಷಸ್ಯ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಉಷಸ್ತಚ್ಚಿತ್ರಮಾ ಭರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದು. (ಆ. ೪-೧೪)

ತೋಕಂ ಚ ತನಯಂ ಚ | ತುಕ್, ತೋಕಂ, ತನಯಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೈದು ಅಪತ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೨) ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪುತ್ರನೆಂದೇ ಅರ್ಥವು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ ಆದರೂ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳೆಂದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳುವ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ತೋಕಂ ತುದ್ಯತೇಃ | ತನಯಂ ತನೋತೇಃ | ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಇವುಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು. ಇದನ್ನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ತೋಕಂ ಇತಿ ಪುತ್ರಃ ಸ ಹಿ ನಿತ್ಯಂ ಪಿತ್ರಾ ವಿನಯತಾ ತುದ್ಯತೇ ಇದಂ ಕುರ್ವಿದಂ ಮಾ ಕಾರ್ಷೀರಿತಿ | ತನಯಂ—ತನೋತೇಃ ಪೌತ್ರಂ | ತದ್ವೃತ್ತಿರಾಂ ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾಶ್ ತತಂ ಭವತಿ | ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ತಂದೆಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಇದನ್ನು ಮಾಡು, ಇದನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ ಎಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಯಮದ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮಗನಿಗೆ ತೋಕಂ ಎಂದೂ, ಸಂತತಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬೆಳೆಸಲು ಸಾಧನವಾಮದರಿಂದ ಪೌತ್ರನಿಗೆ ತನಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. (ನಿ. ೧೦-೭).

ಧಾಮಹೇ—ದಧೀಮಹಿ | (ನಿ. ೧೨-೬) ಭರಣ ಮಾಡಲು ಎಂದರೆ ಸಂರಕ್ಷಿಸುವೆವು. ಯಾವ ಧನದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂತಹ,

ಚಿತ್ರಂ—ಮಂಹನೀಯಂ | (ನಿ. ೧೨-೬) ಪೂಜ್ಯವಾದ ಧನವನ್ನು ನಮಗೆ ತಂದುಕೊಡು ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಅರ್ಥ.

ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮುಂದೆ ವಾಮದೇವ ಮುಷಿವಿರಚಿತವಾದ ಮಕ್ಕನಲ್ಲಿ ಉಷಸ್ಸನ್ನು ದೈಶಿಸಿದೆ.

ಉಷೋ ಮಘೋನ್ಯಾ ವಹ ಸೂನೃತೇ ವಾರ್ಯಾ ಕುರು |
ಅಸ್ಮಧ್ಧಂ ವಾಜಿನೀವತಿ |

(ಮ. ಸಂ. ೪-೫೫-೯)

|| ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಾಯಾ ||

ಭರ—ಹೃಷ್ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡಿಸಿಚ್ಚೆ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶವ್‌ವಿಕರಣ. ಅತೋ ಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ-
ತ್ವಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಾಜಿನೀವತಿ—ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಾಮಹೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹು
ವಚನದಲ್ಲಿ ಮಹಿಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಟಿತಆತ್ಮನೇಪದಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಎತ್ತ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಲುಕ್. ಅಥವಾ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಅಡುತ್ತಮಸ್ಯಪಿಚ್ಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪಿಸ್ವದ್ಭವ. ಆಗ ಅನುದಾಶ್ತಾ ಸುಪ್ಪಿತಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು
ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲೋಟಿನ ರೂಪವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಏತಐ
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಐತ್ಯವು ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಯದ್ವೃತ್ತಾ-
ನ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯೇನ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಉಷೋ ಅದ್ಯೇಹ ಗೋಮುತ್ಯಶ್ವಾವತಿ ವಿಭಾವರಿ |

ರೇವದಸ್ಮೇ ವ್ಯುಚ್ಛ ಸೂನೃತಾವತಿ || ೧೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಉಷಃ | ಅದ್ಯ | ಇಹ | ಗೋ ಮುತಿ | ಅಶ್ವ ವತಿ | ವಿಭಾ ವರಿ |

ರೇವತ್ | ಅಸ್ಮೇ ಇತಿ | ವಿ | ಉಚ್ಛ | ಸೂನೃತಾ ವತಿ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಗೋಮತೃಸ್ತೃಭ್ಯಂ ದಾತವ್ಯೈರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತೇ ತಥಾಶ್ವಾವತೃಶ್ಚೈರ್ಯುಕ್ತೇ ವಿಭಾವರಿ
 ವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರೋಪೇತೇ ಸೂನೃತಾವತಿ | ಪ್ರಿಯಸತ್ಯಾತ್ಮಿಕಾ ನಾಕ್ ಸೂನೃತಾ | ಶಾದ್ಯಶ್ವಾ ನಾಚಾ
 ಯುಕ್ತೇ ಏವಂಭೂತೇ ಹೇ ಉಷ ಉಷೋದೇವತೇಽದ್ಯೇದಾನೀಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ನೇ-
 ರೇಽಸ್ಮೇ ಆಸ್ಮಾಕಂ ರೇವತ್ ಧನಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ವ್ಯುಚ್ಯ | ನೃಶಂ ತನೋ ನಿವಾ-
 ರಯ || ಅಶ್ವಾವತಿ | ಮಂತ್ರೇ ಸೋಮಾಶ್ಚೇಂದ್ರಿಯೇತಿ ಮತೌ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸಾದಾದಿತ್ಯಾದಾಮಂತ್ರೀತ-
 ಸ್ಯಾಷ್ಟಮಿಕನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ರೇವತ್ | ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಂ | ಪಾ. ೬-೧-೩೭-೬ | ಇತಿ ಸಂಪ್ರ-
 ಸಾರಣಂ | ಛಂದ ಸೀರ ಇತಿ ಮತುಪೋ ವತ್ವಂ | ರೇಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಕಾ.
 ೬-೧-೧೭೬-೧ | ಇತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ | ಉಚ್ಯ | ಉಚ್ಯೇ ವಿವಾಸೇ | ವಿವಾಸೋ ವರ್ಜನಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಗೋಮತಿ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ | ಅಶ್ವಾವತಿ — ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೂ |
 ವಿಭಾವರಿ— ಪ್ರಭಾಶಾಲಿನಿಯೂ | ಸೂನೃತಾವತಿ— ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ
 ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳೂ ಆದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ | ಅದ್ಯ—ಈ (ಪ್ರಭಾತ)ಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಇಹ— ಈ
 (ಯಜ್ಞ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಆಸ್ಮೇ—ನಮಗೆ | ರೇವತ್—ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳು ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡು |
 ವ್ಯುಚ್ಯ— (ಕತ್ತಲನ್ನು) ನಿವಾರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಗೋವುಗಳಿಂದಲೂ, ಕುದುರೆಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಯೂ, ಪ್ರಭಾಶಾಲಿನಿಯೂ, ಪ್ರಿಯವಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾ
 ತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳೂ ಆದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಈ ಪ್ರಭಾತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಈ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ
 ನಮಗೆ ನಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ಧನಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಅವಿಭವಿಸಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ನಾಶಮಾಡು.

English Translation

Luminous Ushas, possessor of cows and horses, true of speech, dawn
 here to day upon this (ceremoney) that is to bring us wealth.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ವಿಭಾವರಿ, ಸೂನೃತಾವತಿ—ವಿಭಾವರೀ, ಸೂನರೀ, ಭಾಸ್ವತೀ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನಾರು ಉಷೋನಾಮ
 ಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. (ನಿ. ೨-೧೮) ವಿಭಾವರಿಯೆಂದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳೆಂದೂ,
 ಸೂನೃತಾವತಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದೂ ಸತ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ವಾಕ್ಯುಳ್ಳವಳೆಂದೂ ಅರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ
 ಅವೆರಡನ್ನು ಸಂಚೋಧನೆಯೆಲ್ಲುಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಸೂನೃತಾವತೀ, ಸೂನೃತಾನಾಂ ನೇತ್ರೀ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳ
 ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೭ನೇ ಋಕ್ಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ. ವಿಭಾವರಿಯೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ
 ವಿವಿಧಾ ಭಾ ವಿಭಾಃ | ವಿಭಾಯುಕ್ತಾ ವಿಭಾವರೀ | ವಿಧವಿಧವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಪುಂಜವು ವಿಭಾಃ, ಅಂತಹ

ಕಾಂತಿಸಮೂಪದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ವಿಭಾವರಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಚುಕ್ಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಿಭಾವರಿಯೆಂಬ ಪದವು ಬರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಉಪಸ್ಥಿಗೇ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಗೋಮತಿ, ಅಶ್ವಾವತಿ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ರೇವತ್—ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ (ನಿ. ೩-೯) ರಯಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ರೇವತ್ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಧನಯುಕ್ತವಾದ, ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಎಂದರ್ಥ.

ವೃಚ್ಛಿ—ವಿವಿಧಂ ಉಚ್ಛಿ | ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತಲನ್ನು ನಾಶಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಶ್ವಾವತಿ—ಅಶ್ವಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ತದಸ್ಯಾ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಮಾದುಪೆಧಾಯಾಚ್ಛ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಮಂತ್ರೇಸೋಮಾಶ್ವೇಂದ್ರಿಯೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಅಶ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಾದಾದ್—ಎಂದು ನಿಷೇಧಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆಮಂತ್ರಿಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೇವತ್—ರಯಿಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಮತುಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರಯೇರ್ಮತೌ ಬಹುಲಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೩೭-೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಛ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ರ+ಇ+ಮತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಗುಣ. ಛಂದಸೀರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿನ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವತ್ಸ. ರೇವತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ರೇಶಬ್ಬಾಚ್ಛ ಮತುಷ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ವಕ್ತವ್ಯಂ (ಕಾ. ೬-೧-೧೭೬-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಷಿಗೆ ಪಿತ್ತಾದರೂ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉಚ್ಛಿ—ಉಛೀ ವಿವಾಸೇ ಧಾತು. ವಿವಾಸವೆಂದರೆ ವರ್ಜನ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ವಿಕರಣ. ಅತೋಹೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್. ಛೀಚಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ಎಂಬ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ತುಕಾಗಮ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೪ ||

—:0:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ ವಾಜಿನೀವತ್ಯಶ್ಚ ಅದ್ಯಾರುಣಾ ಉಷಃ |

ಅಥಾ ನೋ ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನ್ಯಾ ವಹ || ೧೫ ||

! ಪದಾಕಃ !

ಯುಕ್ತ್ವ | ಹಿ | ವಾಜಿನೀ | ವತಿ | ಅಶ್ವಾನ್ | ಅದ್ಯ | ಅರುಣಾನ್ | ಉಷಃ |
ಅಥ | ನಃ | ವಿಶ್ವಾ | ಸೌಭಗಾನಿ | ಆ | ವಹ || ೧೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ವಾಜಿನೀವತಿ ಹವಿರ್ವಿಕ್ಷಣಾನ್ನವತ್ಯುಷ ಉಷೋದೇವತೇ ಅರುಣಾನರುಣವರ್ಣಾನಶ್ವಾನಶ್ವ-
ಸ್ಥಾನೀಯಾನ್ ಗೋವಿಶೇಷಾನದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ಥಾಳೇ ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ | ಯೋಜಯೈವ | ಹಿಂವಧಾರಣೇ |
ಅಥಾನಂತರಂ ರಥಮಾರುಹ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಸೌಭಾಗ್ಯಾನಿ ನೋಽಸ್ತುಭ್ಯಮಾ ವಹ | ಆನಯ ||
ಅಶ್ವಾನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ತಂ | ಆತೋಽಟಿ
ನಿತ್ಯಮಿತಿ ಸಾನುನಾಸಿಕ ಆಕಾರಃ | ಸೌಭಗಾನಿ | ಸುಭಗಾನ್ತಂತ್ರ ಇತ್ಯುದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು ಪಾಲಾದ್ಯಾವ-
ಕರ್ಮಣೋರರ್ಥಯೋಃ ಪ್ರಾಣಭೃಜ್ಜಾತಿವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽಞಾತ್ಯಞ್ಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಹೃದ್ಯ-
ಗಸಿಂಧ್ಯಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದವೃದ್ಧೌ ಪ್ರಾಪ್ತಾಯಾಂ ಸರ್ವವಿಧೀನಾಂ ಛಂದಸಿ
ವಿಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದತ್ರೋತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿರ್ನ ಭವತೀತ್ಯುಕ್ತಂ | ಕಾ. ೬-೩-೧೯ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ವಾಜಿನೀವತಿ—(ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ) ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಉಷಃ—ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, |
ಅರುಣಾನ್—ಹೊಂಬಣ್ಣದ | ಅಶ್ವಾನ್—ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಹಕಗಳಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು | ಅದ್ಯ—
ಈ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ | ಯುಕ್ತ್ವಾ ಹಿ—ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ (ರಥಕ್ಕೆ) ಕಟ್ಟು | ಅಥ—ಅನಂತರ | ವಿಶ್ವಾ
ಸೌಭಗಾನಿ—ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಆ ವಹ—ತಂದೊದಗಿಸು. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಹವಿಸ್ಸಿನರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಉಷೋದೇವಿಯೇ, ಅಶ್ವಗಳ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಾಹಕಗಳಾದ
ನಿನ್ನ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಈ ಯಜ್ಞದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು. ಅನಂ
ತರ ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸು.

English Translation

Possessor of food, Ushas, yoke today your reddish horses and bring
to us all good things.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಅರುಣಾನ್ ಅಶ್ವಾನ್—ಅರುಣಾ ಗಾವ ಉಷಸಾಂ | ಎಂದು ದೇವತೆಗಳ ವಾಹನಗಳ ನಾಮಧೇಯ
ಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೨-೨೮) ಉಷಸ್ಸಿನ ವಾಹನಗಳು ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಗೋವುಗಳು. ಇವೇ ಅಶ್ವಸ್ಥಾನ

ಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಉಪಸ್ಥಿತನ ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಗೋವುಗಳು ಎಂದೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿಗಳು ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿವೆ. ಕೆಲವು ಮುಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪೃಷ್ಯತೆ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಹಂತೈರುಣಸ್ವನ ಉಪ ಶ್ವಾ ಸೋಮಿನೋ ಗೃಹಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೪೯-೧)

ಆ ಶ್ವಾ ವಹಂತು ಸುಯಮಾಸೋ ಅಶ್ವಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಾಂ ಪೃಥುಸಾಜಸೋ ಯೇ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೬೧-೨)

ಪ್ರತಿ ದ್ಯುತಾನಾಮರುಷಾಸೋ ಅಶ್ವಾಶ್ಚಿತ್ರಾ ಅದೈತ್ರನ್ನುಷಸಂ ವಹಂತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೨-೭೫-೬)

ಅನೇಯಮಶ್ವೈದ್ಯವತಿಃ ಪುರಸ್ತಾದ್ಯುಂಕ್ತೇ ಗವಾಮರುಣಾನಾಮನೀಕಂ |

(ಮ. ಸಂ. ೧-೧೨೪-೧೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಿತನ ವಾಹನಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ.

ವಿಶ್ವಾ ಸೌಭಗಾನಿ—ಭಗ ಇತಿ ಧನನಾಮ | ಶೋಭನಾನಿ ಧನಾನಿ ಸುಭಗಾನಿ | ಸುಭಗಾನ್ಯೇವ ಸೌಭಗಾನಿ | ಧನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಭಗ ಶಬ್ದವು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನಗಳೆಂದರ್ಥ. ನಮಗೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸಕಲ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವನ್ನೂ ತಂದೊದಗಿಸು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ೧-೩೦-೨೨ ; ೧-೪೮-೧ ; ೯-೧೧-೫ ; ೪-೫೧-೨. ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸ್ಥಾನದ್ವೇಷಿಸಿ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿ ಧನಗಳನ್ನೂ ಬೇಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುಕ್ತ್ವ—ಯುಜಿರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಥಾಸಃ ಸೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೇ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಸನಾಭ್ಯಾಂವಾಮೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕಾಂಶಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ಚೋಃ ಕುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವ. ಖರಿ ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಚತ್ವ. ಆದೇಶಪ್ರತ್ಯಯಯೋಃ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ವ. ಯುಕ್ತ್ವ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಾನ್—ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ. ಹೀಗೆಯೇ ಅರುಣಾನ್ ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ ಅಟ್ ಪರವಾದುದರಿಂದ ರುತ್ವಾನುನಾಸಿಕತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೌಭಗಾನಿ—ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರೇ — ಎಂದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವ, ಕರ್ಮಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ಪ್ರಾಣಭೃತ್ ಜಾತಿ ವಯೋವಚನೋದ್ಗಾತ್ರಾದಿಭ್ಯೋಽಞ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಞ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹೃದ್ ಭಗ ಸಿಂಧಂತೇ ಪೂರ್ವಪದಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೨-೩-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಗೋ

ತ್ತರಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಭಯಪದವೃದ್ಧಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸರ್ವೇ ವಿಧಯಃ ಛಂದಸಿ ವಿಕಲ್ಪ್ಯಂತೇ
-(ಕಾ. ೨-೩-೧೯) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಉತ್ತರಪದವೃದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವಹ—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೫ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಅತ್ತ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾ ಗೋಮುದ್ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವತ್ |
ಅರ್ವಾಗ್ರಥಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಚತಂ || ೧೬ ||

ಪದಸಾಕ್ಷಿಃ

ಅತ್ತ್ವಿನಾ | ವರ್ತಿಃ | ಅಸ್ಮತ್ | ಆ | ಗೋಮುತ್ | ದಸ್ರಾ | ಹಿರಣ್ಯವತ್ |
ಅರ್ವಾಕ್ | ರಥಂ | ಸಮನಸಾ | ನಿ | ಯಚ್ಚತಂ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಶ್ವಿನೇ ಕೃತಾನೌಷ್ಣಿಹೇ ಛಂದಸ್ಯಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಿತ್ಯಯಂ ತೃಚಿಃ | ಅಶ್ವಿನ-
ಶಸ್ವೇ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸೂತ್ರೀತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾಶ್ವಿನಾನೇಹ ಗಚ್ಛತಮಿತಿ ತೃಚೌ | ಅ. ೪-೧೫ |
ಇತಿ ||

ಉಷಃಸಾಹಚರ್ಯೋದ್ಭುಧಿಸ್ಥಾವಶ್ವಿನಾವಿದಮಾದಿಕೇನ ತೃಚೀನ ಸ್ತೂಯೇತೇ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನಾ-
ಶ್ವವಂತೌ ನ್ಯಾಪನಶೀಲೌ ವಾ ದೇನೌ ದಸ್ರಾ ತತ್ಪ್ರಾಣಾಮುಪಕ್ಷಸಯಿತಾರೌ ಅಸ್ಮದಸ್ಮಾಕಂ ವರ್ತಿ-
ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಮಾ ಸಮಂತಾದ್ಲೋಮದ್ಭಯುಭಿರ್ಗೋಭಿಯುಕ್ತಂ | ಹಿರಣ್ಯವದ್ವಿತ್-
ರಮಣೇಯಥನಯುಕ್ತಂ ಚ ಯಥಾ ಭವತಿ ತಥಾ ಸಮನಸಾ ಸಮಾನಮನಸ್ಯೌ ಸಂತೌ ಯುವಾಂ
ಯುಷ್ಮದೀಯಂ ರಥಮರ್ವಾಗರ್ವಾಚೀನಮಸ್ಮದೀಯಗೃಹಮಭಿಮುಖಂ ನಿ ಯಚ್ಛತಂ | ಅವರ್ತ-

ಯತಂ || ಅಶ್ವಿನಾ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವರ್ತಿಃ | ವರ್ತತೇತ್ಯಸ್ತಿನಿತಿ ವರ್ತಿಗೃಹಂ |
 ಔಣಾದಿಕ ಇಸಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಆಸ್ಮತ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಪಷ್ಯಾ ಲುಕ್ | ಸಮನಸಾ | ಸಮಾನಂ
 ಮನೋ ಯಯೋಸ್ತೌ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪವಾರ್ಥ

ದಸ್ಯಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ | ಅಶ್ವಿನಾ—ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ | ಆಸ್ಮತ್—ನಮ್ಮ | ವರ್ತಿಃ—
 ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಗೃಹವು | ಆ—ಸುತ್ತಲೂ | ಗೋಮತಃ—ಗೋವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ ಇರುವಂತೆಯೂ |
 ಹಿರಣ್ಯವತ್—ಹಿತವಾದುದೂ, ರಮಣೀಯವಾದುದೂ ಆದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆಯೂ (ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ) |
 ಸಮನಸಾ—ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ | ರಥಂ—ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು | ಅರ್ವಾಕ್—(ನಮ್ಮ ಗೃಹದ)
 ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ | ನಿ ಯಚ್ಚೇತಂ—ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆಯಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಶತ್ರುನಾಶಕರಾದ ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಗೃಹವು ಸುತ್ತಲೂ ಗೋವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರ
 ವಂತೆಯೂ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನದಿಂದ ತುಂಬಿರುವಂತೆ ಆಗುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಬುದ್ಧಿ
 ಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ನಮ್ಮ ಗೃಹದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಹೊಡೆಯಿರಿ.

English Translation

Aswins, destroyers of foes, turn your chariot towards our abode, so that
 with your favour it may become full of cattle and gold.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಾತರನುವಾಕಮಂತ್ರಪಠನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು
 ಪಠಿಸುವಾಗ ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿಃ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಅಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ
 ಪಠನದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಶ್ವಿನಾ ವರ್ತಿರಸ್ಮದಾಶ್ವಿನಾ-
 ವೇಹ ಗಚ್ಛತಮಿತಿ ತೈಜೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೪-೧೫).

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅವರ ಸ್ವರೂಪ, ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ
 ತಿಳಿಸಿದೆ, ಭಾಗ 4 ಪೇಜು 75 ನೋಡಿ.

ದಸ್ಯಾ—ದಸು-ಉಪಕ್ಷಯೇ—ಶತ್ರುಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ | ಯದ್ವಾ | ದೇವವೈದ್ಯತ್ವೇನ
 ರೋಗಾಣಾಂ ಉಪಕ್ಷಪಯಿತಾರೌ | ಶತ್ರುನಾಶಕರು ಅಥವಾ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ್ದರಿಂದ ರೋಗನಾಶಕರು ಎಂದರ್ಥ
 ದಸ್ಯಾ ಅನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದರ್ಶನೀಯೌ | ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು ಎಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಶತ್ರು
 ನಾಶಕರೆಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸರಣ್ಯವುತ್ರರಾದ ಅಶ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದಸ್ಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ
 ನಾಸತ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರಿಗ್ತರೂ ಸಹ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದಸ್ಯಾ ಎಂದು ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ವರ್ತಿಃ— ವರ್ತನಹೇತುಭೂತಂ ಗೃಹಂ | ವಾಸಮಾಡಲು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಮನೆಯೆಂದು ಸಾಯಣರು ವರ್ತನ್ಯಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧೇನ ಪಥಾ | ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಎಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧರಣವಾಗಿ ವರ್ತಿ ಶಬ್ದವು ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಾಯಣರು ಗೃಹವೆಂದೂ, ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ೧-೩೪-೪ ; ೧-೧೧೬-೧೮ ; ೧-೧೧೭-೨ ; ೧-೧೧೮-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ರೀತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳು ಇರುವ ಸೂಕ್ತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾದವೇ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿಷಯ.

ಅರ್ವಾಗೃಹಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಚೈತಂ - ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಗೃಹದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ರಥವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ರಥವು ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸೊಬಗಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವಾಗ ಅವರ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ರಥದ ಸಂಬಂಧದೊಂದಿಗೆ ಅವರ ವರ್ಣನೆಯೂ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ— ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠರಿಂದಲೂ ಎಂಟನೆಯದರಲ್ಲಿ ಶ್ವಾವಾಶ್ವ ಆತ್ರೇಯರಿಂದಲೂ ಸಹ ಈ ಋಕ್ಕಿನ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು—

ಅರ್ವಾಗೃಹಂ ಸಮನಸಾ ನಿ ಯಚ್ಚೈತಂ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯೂರ ಮಧು |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೭೪-೨)

ಅರ್ವಾಗೃಹಂ ನಿ ಯಚ್ಚೈತಂ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೫-೨೨)

ಹೀಗೆ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅವರ ರಥವ ಮಹಿಮೆಯೂ ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಶ್ವಿನಾ—ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರವಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ವರ್ತಿಃ—ವರ್ತತೇಽಸ್ಮಿನ್ ಇತಿ ವರ್ತಿಃ ಗೃಹಮ್. ವೃತು ವರ್ತನೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕ ಇಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವರ್ತಿಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತ.

ಅಸ್ಮತ್—ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಸ್ಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಪಾಂಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಕ್.

ದಸ್ರಾ—ಇಲ್ಲಿಯೂ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಮನಸಾ—ಸಮಾನಂ ಮನಃ ಯಯೋಸ್ತೌ ಸಮನಸೌ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ- (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್--ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯಚ್ಚತಮ್—ದಾನ್ ದಾನೇ. ಧಾತು. ಲೋಽಣ್ಯಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಧಸಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯದ್ವಾವ
ವಿರುವುದರಿಂದ ತಸ್ಯಥಸ್ಯಥ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚ
ಎಂಬ ಆದೇಶ. ತಿಪಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯಾನ್ರಿತ್ಫಾ ಶ್ಲೋಕಮಾ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಾಯ ಚಕ್ರಘುಃ |
ಆ ನ ಊರ್ಜಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ || ೧೭ ||

ಏದಪಾಠಃ

ಯೌ | ಇತ್ಫಾ | ಶ್ಲೋಕಂ | ಆ | ದಿವಃ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಜನಾಯ | ಚಕ್ರಘುಃ |
ಆ | ನಃ | ಊರ್ಜಂ | ವಹತಂ | ಅಶ್ವಿನಾ | ಯುವಂ || ೧೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯೌ ಯುವಾಂ ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಶ್ಲೋಕಮುಪಶ್ಲೋಕನೀಯಂ
ಪ್ರಶಂಸನೀಯಂ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೇಜ ಇತ್ಥೇತ್ಥಮಸ್ವಾಭಿರನುಭೂಯಮಾನೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಚಕ್ರಘುಃ
ಕೃತವಂತೌ | ಕೇಷಾಂಚಿನ್ಮತೇನ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಶ್ವಿನಾವುಚ್ಯೇತೇ | ತದುಕ್ತಂ ಯಾಸ್ಥೇನ |
ತತ್ಪಾವಶ್ವಿನೌ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಿಶ್ಯೇಕೇಽಹೋರಾತ್ರಾವಿಶ್ಯೇಕೇ ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸಾವಿಶ್ಯೇಕೇ | ನಿ.
೧೨-೧ | ಇತಿ | ತಥಾ ಚ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಂ ತಯೋರುಪಪನ್ನಂ | ತೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮಭ್ಯ-
ಮೂರ್ಜಂ ಬಲಪ್ರದಮನ್ನಮಾ ವಹತಂ | ಆನಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಚತಂ || ಶ್ಲೋಕಂ | ಶ್ಲೋಕೈ
ಸಂಘಾತೇ | ಆಯಂ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥೋಽಪಿ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಷ್ಠಾಃ | ಇತ್ಯಾತ್ಮಾದಾದ್ಯುದಾತ್ಮತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಶ್ವಿನಾ— ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೇ | ಯೌ— ಯಾವ ನೀವು | ಆ ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ |
ಶ್ಲೋಕಂ—ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ | ಜ್ಯೋತಿಃ—ತೇಜಸ್ಸನ್ನು | ಜನಾಯ—ಮಾನವರಾದ ನಮಗೆ | ಇತ್ಫಾ—

(ನಾವು) ಈರೀತಿ (ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ) | ಚೆಕ್ರಘುಃ—ಮಾಡಿದಿರೋ | ಯುವಂ—ಅದೇ ನೀವು | ನಃ—ನಮಗೆ | ಊರ್ಜಂ—ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಆ ವಹತಂ—ತಂದುಕೊಡಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಿ ಮಾನವರಾದ ನಾವು ಈ ರೀತಿ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರಿ. ಅದೇ ಉದಾರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ನೀವು ನಮಗೆ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಿ.

English Translation

Aswini, you have sent adorable light from heaven to man ; bring us strength.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಶ್ಲೋಕಂ—ಶ್ಲೋಕಃ, ಧಾರಾ, ಇಳಾ ಇತ್ಯಾದಿ ೫೨ ವಾಜ್ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೩) ಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯ ಎಂದರ್ಥ. ಶ್ಲೋಕಂ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ಅಥವಾ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಯಸ್ಯ ಯೋಗೇ ದುಹಿತಾ ಜಾಯತೇ ದಿವ ಉಭೇ ಅಹನೀ ಸುದಿನೇ ವಿವಸ್ವತಃ |

(ಮು. ಸಂ ೧೦-೩೯-೧೨)

ಎಂದು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೇ ಉಪಸ್ಥಿತನ ಅವಿಭಾವಕ್ಕೂ, ಸೂರ್ಯನ ಉದಯಕ್ಕೂ ಮೂಲಕಾರಣರಾದುದರಿಂದ ಅವರೇ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನಂಟುಮಾಡಿದರೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಆ ನ ಊರ್ಜಂ ವಹತಂ—ಅಂಥಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೮ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ ೩-೯) ಊರ್ಜಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಅನ್ನವೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬಲಪ್ರದಂ ಅನ್ನಂ | ಶಕ್ತಿದಾಯಕವಾದ ಅನ್ನವೆಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಃ ನಮಗೆ ಆ ವಹತಂ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡಿ—ಮುಂದೆಯೂ ೧-೧೫೨-೪ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ.

ಆ ನ ಊರ್ಜಂ ವಹತಮಶ್ವಿನಾ ಯುವಂ ಮಧುಮತ್ಯಾ ನಃ ಕಶಯಾ ಮಿಮಿಕ್ಷತಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೫೨-೪)

ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾ

ದಿವಃ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೆಕ್ರಘುಃ—ಚುಕ್ರಘ್ ಕರಣೇ. ಧಾತು. ಲಿಣ್ಯಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಮೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಸಿಗೆ ಅಧುಸ್ ಆದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರವತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಯಣಾದೇಶ.

ಯೌ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೋಕಮ್—ಶ್ಲೋಕ್ಸ್ತು ಸಂಘಾತೇ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೋಕ್ಯತೇ ಇತಿ ಶ್ಲೋಕಃ. ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘಿಷ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹತಮ್—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಿನಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಔ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚೈವ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಕ್ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೨-೮೮) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆತ್ಮಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. **ಜೀ ಪ್ರಥಮಯೋರಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಮಾದೇಶ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಯುವಾವೌ ದ್ವಿವಚನೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುವಾದೇಶ. **ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ**—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ (ಅಡ್) ಲೋಪ. || ೧೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಏಹ ದೇವಾ ಮಯೋಭುವಾ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ।
ಉಷ್ಬುಧೋ ವಹಂತು ಸೋಮಪೀತಯೇ ॥ ೧೮ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಆ । ಇಹ । ದೇವಾ । ಮಯಃ ೨ ಭುವಾ । ದಸ್ರಾ । ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಇತಿ ಹಿರ-
ಣ್ಯಃ ೨ ವರ್ತನೀ ।

ಉಷಃ ೨ ಬುಧಃ । ವಹಂತು । ಸೋಮಃ ೨ ಪೀತಯೇ ॥ ೧೮ ॥

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಉಪರ್ಬುಧ ಉಪಸಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ಅಶ್ವಾ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ಯಾಗೇ ಸೋಮಪೀತಯೇ ಸೋಮಪಾನಾಯ ದಸ್ಯಾ ಶತ್ರುಣಾಮುಪಕ್ಷಪಯಿತಾರಾವತ್ಸಿನಾವಾ ವಹಂತು| ಆನಯಂತು| ಕೀದ್ಯಶೌ| ದೇವಾ ದೇವನಶೀಲೌ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತೌ ವಾ ಮಯೋಭುವಾ ಮಯಸ ಅರೋಗ್ಯಪ್ರದಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿತಾರೌ | ಅಶ್ವಿನೌ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ | ವರ್ತತೇ- ನೇನೇತಿ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯಾ ವರ್ತನಿಶಬ್ದೇನ ರಥ ಉಚ್ಯತೇ | ಸುವರ್ಣಮಯೋ ವರ್ತನಿಯೋಸ್ತೌ|| ದೇವೇತ್ಯಾದಿಷು ತ್ರಿಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ಸೋಮಪೀತಯೇ | ಪಾ ಪಾನೇ | ಭಾವೇ ಕ್ವಿನಿ ಘುವಾಸ್ತೇತೀತ್ವಂ | ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಃ ಸೋಮಪೀತಃ | ದಾಸೀಭಾರಾದಿತ್ವಾತ್ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಉಪರ್ಬುಧಃ—ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು | ಇಹ—ಈ (ನಮ್ಮ) ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ | ಸೋಮಪೀತಯೇ—ಸೋಮರಸ ಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ | ದೇವಾ—ಉದಾರವಾದ ದಾನಶೀಲರೂ | ಮಯೋ- ಭುವಾ—ಸುಖಪ್ರದಾತರೂ | ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ—ಚಿನ್ನದ ರಥಾರೂಢರೂ | ದಸ್ಯಾ—ಶತ್ರುನಾಶಕರೂ ಆದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹಂತು—ಕರೆತರಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ಉದಾರವಾದ ದಾನಶೀಲರೂ, ಸುಖಪ್ರದರೂ ಚಿನ್ನದ ರಥಾರೂಢರೂ ಮತ್ತು ಶತ್ರು- ನಾಶಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತಹ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು ನಮ್ಮ ಈ ಯಾಗಭೂಮಿಗೆ ಸೋಮರಸಪಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕರೆತರಲಿ.

English Translation

May the horses awakened at dawn bring hither, to drink the Soma-juice, the divine Aswins, who are the givers of happiness, the destroyers of foes, seated in a golden chariot.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಉಪರ್ಬುಧಃ—ಉಪಸಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಾ ಅಶ್ವಾಃ | ಉಪಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ ಅಶ್ವಗಳು. ಈ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಃ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಯಜಮಾನರಿಗೂ, ಹವಿಸ್ಸಿನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಏಕತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳು ಎಂಬರ್ಥವಿದೆ. ಈ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯೂ ಮ. ಸಂ. ೪-೪೫-೪ ನೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಕುದುರೆಗಳಿಂದರ್ಥ.

ದೇವಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನರು ಅಥವಾ ದಾನಾದಿಗುಣಶೀಲರು.

ಮಯೋಭುನಾ— ಶಿಂಶಾತಾ, ತತೇರಾ, ಇತ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಯಸ್ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥ (ನಿ. ೩-೧೧) ಮಯೋಭುವಃ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಸುಖದಾತೃಗಳು. ಆದರೂ ಸಹ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಿದೆ.

ಅಶ್ವಿನೌ ವೈ ದೇವಾನಾಂ ಭಿಷಜೌ |

(ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೧೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು ದೇವವೈದ್ಯರೆಂದೂ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಸಹ ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಮಯಸಃ ಆರೋಗ್ಯಪ್ರದಸ್ಯ ಸುಖಸ್ಯ ಭಾವಯಿಶಾರಾ | ಆರೋಗ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಎಂದರ್ಥ.

ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ—ವರ್ತನಿಯೆಂದರೆ ರಥವೆಂದೂ ರಥದ ಚಕ್ರದ ನೇಮಿಯೆಂದೂ (ಹೊರವಲಯ) ಅಥವಾ ರಥದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನಿಯೆಂದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವೆಂದೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣಮಯವಾದ ರಥವುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ೬-೬೧-೨ ನೇ ಋಕ್ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಸುಷುಮ್ನಾ ಸಿಂಧುವಾಹಸಾ ಮಾಧ್ವೀ ಮಮ ಶ್ರುತಂ ಹವಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೫-೨೫-೨)

ವಾವ್ಯಧಾನಾ ಶುಭಸ್ಪತೀ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೫-೧೧)

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಪಿಬತಂ ಸೋಮ್ಯಂ ಮಧು |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೮-೧)

ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಶುಭಸ್ಪತೀ ಪಾತಂ ಸೋಮಮೃತಾವ್ಯಧಾ |

(ಋ. ಸಂ. ೮-೮೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದಸ್ರಾ ಹಿರಣ್ಯವರ್ತನೀ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಶೇಷಣಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದೇವಾ—ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಸಾಂ. ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸೋಮಪೀತಯೇ — ಸೋಮಸ್ಯ ಪೀತಿಃ ಸೋಮಪೀತಿಃ ಪಾ ಪಾನೇ. ಧಾತು. ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ರಿನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ರಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾಮದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಘುಮಾಸ್ಥಾ ಗಾಪಾಜಹಾತಿಸಾಂ ಹಲಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಈತ್ಯ. ಪೀತಿಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸೀಭಾರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತನಾದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಹಂತು—ವಹ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ರೋಂತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಏರುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ಯ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಅತೋಗುಣೇ —ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜ ತಿಜಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೮) ಎಂಬುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೮ ||

ತೊಂಭತ್ತಮೂರನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾವಿತಿ ದ್ವಾವಶರ್ಚೆಂ ನವಮಂ ಸೂಕ್ತಂ ಗೋತಮಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಆದಿತಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋಽ-
ನುಷ್ಟುಭಃ | ನವಮ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೈಃ | ಅಷ್ಟಮಿಾ ಜಗತೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಬ್ವಾ | ತಿಷ್ಟಾಃ ಪಂಚೆ
ತ್ರಿಷ್ಟುಭಃ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದೇವತಾ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದ್ವಾವಶಾಙ್ಗೀ-
ಷೋಮಿಯಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋಽನುಷ್ಟುಭ ಉಪಾಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೋಽಷ್ಟಮಿಾ ಜಗತೀ ವೇತಿ ||
ಅಗ್ನೀಷೋಮಿಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಷಾನಾದಿತಸ್ತಿಸ್ತ್ರ ಋಚಿಃ ಕ್ರಮೇಣಾನುವಾಕ್ಯಾಃ |
ಸೂತ್ರತಂ ಚ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾವಿಮಂ ಸುನೇ ಯುವನೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀತಿ ತೈಚೌ |
ಆ. ೩-೮ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು— ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತವು ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಮಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋತಮನು ಮುಷಿಯು. ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಒಂಭತ್ತರಿಂದ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಗಾಯತ್ರೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಎಂಟನೆಯ ಮಕ್ಕು ಜಗತೀ ಅಥವಾ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಐದು ಮಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮನು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದ್ವಾವಶಾಙ್ಗೀಷೋಮೀ- ಯಮಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋಽನುಷ್ಟುಭ ಉಪಾಂತ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತ್ರೋ ಗಾಯತ್ರೋಽಷ್ಟಮಿಾ ಜಗತೀ ವೇತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರು ವುದು. ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವಾಗ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮಕ್ಕುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾವಿಮಂ ಸು ನೇ ಯುವನೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾ- ನೀತಿ ತೈಚೌ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಆ. ೩-೮).

ಸೂಕ್ತ—೯೩

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೪ || ಸೂಕ್ತ—೯೩ ||

ಅಪ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೨೮, ೨೯, ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ಷಂ ಪೈ— ೧೨

|| ಮುಷೀ—ಗೋತಮೋ ರಾಹೂಗಣಃ ||

|| ದೇವತಾ— ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ||

|| ಭಂದಃ—೧-೩ ಅನುಷ್ಟುಪ್ | ೪-೭, ೧೨, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ | ೮. ಜಗತೀ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಾ |
೯-೧೧. ಗಾಯತ್ರೀ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾವಿಮಂ ಸು ಮೇ ಶೃಣುತಂ ವೃಷಣಾ ಹವಂ |
ಪ್ರತಿ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಹರ್ಯತಂ ಭವತಂ ದಾಶುಷೇ ಮಯಃ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ | ಇಮಂ | ಸು | ಮೇ | ಶೃಣುತಂ | ವೃಷಣಾ | ಹವಂ |
ಪ್ರತಿ | ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಹರ್ಯತಂ | ಭವತಂ | ದಾಶುಷೇ | ಮಯಃ || ೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ವೃಷಣಾ ವೃಷಣೌ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಇಮಮಿದಾನೀಂ
ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಂ ನೇ ಮದೀಯಂ ಹವಮಾಹ್ವಾನಂ ಸು ಶೃಣುತಂ | ಸಮ್ಯಗವಗಚ್ಚತಂ | ಸೂಕ್ತಾನಿ
ಶೋಭನಾನಿ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಾನ್ಯಸ್ತಾಭಿಃ ಕೃತಾನಿ ವಚಾಂಸಿ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಯತಂ | ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕಾಮ-
ಯೇಥಾಂ | ತದನಂತರಂ ದಾಶುಷೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನಿ ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಮಯೋ
ಮಯಸಃ ಸುಖಸ್ಯ ದಾಶಾರೌ ಭವತಂ || ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಸೋಮಶ್ಚ | ದ್ವಂದ್ವಃ ಈದಗ್ನೇಃ
ಸೋಮವರುಣಯೋಃ | ಪಾ. ೬-೩-೨೭ | ಇತಿತ್ಯಂ | ಅಗ್ನೇಃ ಸ್ತುತ್ಯೋನುಸೋಮಾಃ | ಪಾ.-

೮-೩-೮೨ | ಇತಿ ಷತ್ತ್ವಂ | ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರೇ ಪ್ರಾಪ್ತೆ ಅಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ
ಚೇತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ವೃಷಣಾ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ | ವಾ ಷಪೂರ್ವಸ್ಯೇತಿ ವಿಕಲ್ಪನಾದು-
ಪಧಾಯಾ ದೀರ್ಘಾಭಾವಃ | ಹವಂ | ಭಾವೇನುಸಪರ್ಗಸ್ಯೇತಿ ಹ್ವಯತೇರಪ್ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ಚ |
ಸೂಕ್ತಾನಿ | ಸುಪೂರ್ವಾದ್ವಕ್ತೇಃ ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತ ಇತ್ಯುತ್ತರಪದಾಂತೋ-
ದಾತ್ತತ್ವಂ | ಹರ್ಯತಂ | ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ | ಭೌವಾದಿಕಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸತಕ್ಕ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ
ಮೇ—ನನ್ನ | ಇಮಂ ಹವಂ—ಈ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು | ಸು ಶೃಣತಂ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿರಿ | ಸೂಕ್ತಾನಿ—
(ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ) ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ಪ್ರತಿಹರ್ಮತಂ—ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರಿ (ಅನಂತರ) |
ದಾತುಷೇ—(ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು) ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಯೇಃ—ಸುಖದಾತರಾಗಿ |
ಭವತಂ—ಆಗಿರಿ ||

ಭಾಷಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವು ಭಕ್ತರಿಗೆಲ್ಲಾ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸುವವರು. ಅದೇ
ಆಭಿಮಾನದಿಂದ ಈ ನನ್ನ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳಿರಿ. ನಮ್ಮಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ. ಅನಂತರ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಸುಖದಾತರಾಗಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, showerers of desires, favourably hear this my invoca-
tion, graciously accept my hymns, and bestow happiness on the donor of the
oblation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವೃಷಣಾ—ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಸಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ
ಅಗ್ನೀಷೋಮಗಳನ್ನು ವೃಷಣಾ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವಿದೆ. ದಧದ್ರತ್ಯಾನಿ ದಾತುಷೇ ; ಪರ್ಷಿ
ರಾಧೋ ಮಘೋನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಒಂದೇ ಆನುಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ.
ಋ. ಸಂ. ೪-೧೫-೩ ; ೮-೧೦೩-೨ ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ೯-೩-೬ ; ೯-೧-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ನಿಗೂ ಸೋಮನಿಗೂ ಲಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕ್ರಮವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವಾದ ಧನಗಳ ದಾತರಿಂದರ್ಥವು.

ಹರ್ಮತಂ—ವತ್ತಿ ಉಶ್ಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಹರ್ಮತಿ ಎಂಬುದು ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ
(ನಿ. ೩-೯) ಹರ್ಮತಿಃ ಪ್ರೇಷ್ಠಾಕರ್ಮ ಎಂಬ ನಿರ್ವಚನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ (ನಿ. ೬-೧೬) ಹರ್ಮತಂ ಎಂದರೆ

ಇಚ್ಛಿಸಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಇಮಂ ಹವಂ ಕೃಣುತಂ ಸೂಕ್ತಾನಿ ಪ್ರತಿ ಹರ್ಮತಂ ಎಂದು ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಒಂದೇ ಅನು ಪೂರ್ವಿಯುಳ್ಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಸಾಗಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೦-೨)

ಇಮಂ ಯಜ್ಞಮಿದಂ ವಚೋ ಜುಜುಷಾಣ ಉಸಾಗಹಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೦)

ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆಯೇ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೧೦ನೇಯ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸೋಮನನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿದೆ. ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ. ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಮಯೇ—ಶರ್ಮ, ಸ್ಯೂಮಕಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಮಯೇ ಎಂದರೆ ಸುಖವೆಂದರ್ಥವು. ಇಲ್ಲಿ ಸುಖದಾತ್ಮವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಲಭಿಸತಕ್ಕ ಸುಖದ ಸ್ವರೂಪವೇ ನೆಂಬುದನ್ನು ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೯ನೇಯ ಋಕ್ನಿನ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ—ಅಗ್ನಿಶ್ಚ ಸೋಮಶ್ಚ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ. ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸ. ಈದಗ್ನೀಃ ಸೋಮ-ವರುಣಯೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋಮ ಶಬ್ದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅಗ್ನೀಃ ಸ್ತುತ್ ಸೋಮ ಸೋಮಾಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೮೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೋಮಶಬ್ದದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷತ್ಯ. ಸಂಬೋಧನಾದ್ವಿನಚನಾಂತರೂಪ. ದೇವತಾವೃಂದ್ಯೇ ಚ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಆಮಂತ್ರಿತೆಸ್ಯ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದ್ಯುದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕೃಣುತಮ್—ಶ್ರು ಶ್ರವಣೇ ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯನುಪುರುಷದ್ವಿನಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ರುವಃ ಶ್ರುಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಶ್ರು ಅದೇಶ. ಶಸಿಗೆ ಶ್ನು ವಿಕರಣ ಅಪಿತ್ ಸಾರ್ವಧಾತುಕವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ವೃಷಣಾ—ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಸರ್ವನಾಮಸ್ಮಾನೇ ಚ್ಯಾಸಂಬದ್ಧಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯದ್ಯಪಿ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಾಷಪೂರ್ವಸ್ಯ ನಿಗಮೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವೆಂದುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹವಮ್—ಹ್ವೇಇ ಸ್ವರ್ಧಾಯಾಂ ಶಬ್ದೇಚ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾವೇನುಪಸರ್ಗಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ; ತತ್ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಹೃ+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸೂಕ್ತಾನಿ—ವಚ ಪರಿಭಾಷಣೇ ಧಾತು. ಸುಪೂರ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ವಚಿಸ್ವಪಿಯೆಜಾದೀ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. ಸೂಕ್ತ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂಪಮಾನಾತ್ ಕ್ತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಯತಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಕಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಲೋಣ್ಯ ಧ್ಯಮವುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭವತಮ್—ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮವುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವ ಧಾತುಕವು (ತಮ್) ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೧ ||

— : 0 : —

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ವಾಮಿದಂ ವಚಃ ಸಪರ್ಯತಿ |
ತಸ್ಮೈ ಧತ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಗವಾಂ ಪೋಷಂ ಸ್ವಶ್ಶ್ಯಂ || ೨ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಯಃ | ಅದ್ಯ | ವಾಂ | ಇದಂ | ವಚಃ | ಸಪರ್ಯತಿ |
ತಸ್ಮೈ | ಧತ್ತಂ | ಸುಽವೀರ್ಯಂ | ಗವಾಂ | ಪೋಷಂ | ಸುಽಶ್ಶ್ಯಂ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯದಾ ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಮಗ್ನಿಷೋಮಾವುಸಾಂಕುಯಾಜಸ್ಯ ದೇವತಾ ತದಾನೀಮಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯೇತಿ ತಸ್ಯಾನುವಾಕ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚೋಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ನಾಮಾನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರ | ಅ. ೧-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೋ ಯೋ ಯಜಮಾನೋದ್ಯಾಸ್ತಿನ್ಯಮುಣಿ ನಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ಯುಷ್ಪ-
ದರ್ಥಮಿದಂ ಸ್ತುತಿಲಕ್ಷಣಂ ವ್ಯಚೋ ವಾಕ್ಯಂ ಸಪರ್ಯತಿ ಪೂಜಿತಂ ಕರೋತಿ ತಸ್ಮೈ ಯಜಮಾ-
ನಾಯ ಗವಾಂ ಪಶೂನಾಂ ಪ್ರೋಷಮಭಿವೃದ್ಧಿಂ ಧತ್ತ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಂ | ಕೀದ್ಯತಂ ಪ್ರೋಷಂ |
ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯೋನೋಪೇತಂ ಸ್ವಶ್ಚ್ಯಂ ಶೋಭನೈರಶ್ಚೈರ್ಯುಕ್ತಂ ||
ಗವಾಂ | ಸಾವೇಕಾಚ ಇತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವಿಭಕ್ತೃದಾತ್ತತ್ವಸ್ಯ ನ ಗೋಶ್ಚನ್ನಾವರ್ಣೇತಿ ಪ್ರತಿಷೇಧಃ ||

ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ! ಯೇ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅದ್ಯ—
ಈ ಯಾಗಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ (ನಿಮಗೆ) ಇದಂ ವಚನಃ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರರೂಪವಾದ
ವಾಕ್ಯವನ್ನು | ಸಪರ್ಯತಿ—ಉಪಚಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪೂಜಾರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಮೈ—
ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ | ಸ್ವಶ್ಚ್ಯಂ—ಉತ್ತಮವಾದ
ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ ಆದ | ಗವಾಂ—ಪಶುಗಳ | ಪ್ರೋಷಂ—ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಕೊಡಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಈ ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವೂ
ಆದ ಪಶುಗಳ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Agni and Soma, grant to him who addresses this prayer to you both,
store of cattle with sound strength and good horses.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳನ್ನು ದ್ದೇಶಿಸಿ ಉಪಾಂಶು ಯಾಜದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು
ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತವನ್ನು ಪುರೋನುನಾಕ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ
ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ
ವಾಮಾನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತೆರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೧-೬).

ಸಪರ್ಯತಿ—ಇರಜ್ಯತಿ, ವಿಧಮೇ, ಸಪರ್ಯತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಿಚರಣ ಕರ್ಮನಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದ
೦೦ದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಉಪಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪೂಜೆಯೆಂದರ್ಥವು. ರೋಪಸೀ ಸಪರ್ಯತಃ (ಋ.ಸಂ. ೧೦-೫೦-೧)
ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ. ೧೦-೧೦) ಪರಿಚರತಃ ಅಂದರೆ ಪೂಜಯತಃ ಎಂದು
ನಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಉಪಚಾರಪೂರ್ವಕವಾದ ಪೂಜೆಯು, ಅರ್ಪಣೆಯೆಂದು ಅರ್ಥವು.

ಸುವೀರ್ಯಂ ಸ್ವತ್ಯಂ ಗವಾಂ ಪೋಷಂ—ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರೆಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ದಧಪ್ರತ್ನಾನಿ ದಾಶುಷೇ (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫-೩) ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಸೋಮನಿಗೂ (ಋ. ಸಂ. ೯-೩-೬) ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಅದು ಎಂತಹ ರತ್ನಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ.

ಗೋಜಿನ್ನಃ ಸೋಮೋ ರಥಜಿದ್ಧಿರಣ್ಯಜಿತ್ಸ್ವರ್ಜಿದಬ್ಜಿತ್ವತೇ ಸಹಸ್ರಜಿತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೯-೨೮-೪)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳು, ರಥ, ಚಿನ್ನ, ಮುಂತಾದ ಧನಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನೆಂದು ಸೋಮನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು.

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಕ್ವಯಸಿ ತ್ವಮೇಕ ಇದ್ವಾ ವಾ ಚ ಯಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಪುಷ್ಯತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೯೧-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯನು ಮತ್ತು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೆರಡೂ ಸಹ ಈ ದಾತೃವಿನ ಧನದಿಂದಲೇ ಪುಷ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಧನಕ್ಕೂ ಒಡೆಯರಾದ ಅಗ್ನೀಸೋಮ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮವಾದುದೂ ಪಶ್ಚತ್ತಾದಿರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಧನಗಳ ದಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಇದರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ಔಕಾರ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾ ದೇಶ. ರೂಪಸಿದ್ಧಿಯು ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ವಚಃ—ವಚ ಪರಿಧಾಷಣೀ. ಧಾತು. ಸರ್ವಧಾತುಭ್ಯ ಅಸುನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಸ್ರರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯತಿ—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲು಼ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಖರಿ ಚೆ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಗವಾಮ್—ಗೋ ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾನೇಕಾಚೆಷ್ಟ್ವತೀಯಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ವಿಭಕ್ತ್ಯುಕ್ತಾದಾತ್ಯಕ್ಕೆ ನ ಗೋಶ್ವನ್ ಸಾವವರ್ಣ-(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೨ ||

—ಪ್ರಾಪ್ತ—

ಸಹಿತಾಶಾಹಿ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯ ಆಹುತಿಂ ಯೋ ವಾಂ ದಾಶಾಧ್ವವಿಷ್ಕೃ-
ತಿಂ |

ಸ ಪ್ರಜಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಶ್ವವತ್ || ೩ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಯಃ | ಆಹುತಿಂ | ಯಃ | ವಾಂ | ದಾಶಾತ್ | ಹವಿಃ | ಕೃ-
ತಿಂ |

ಸಃ | ಪ್ರಜಯಾ | ಸುವೀರ್ಯಂ | ವಿಶ್ವಂ | ಆಯುಃ | ವಿ | ಅಶ್ವವತ್ || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಯಜಮಾನ ಆಹುತಿಮಾಜ್ಯಹುತಿಂ ವಾಂ ಯುನಾಭ್ಯಾಂ ದಾಶಾತ್ ದದ್ಯಾತ್ | ಅಥವಾ ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ ಹವಿಷಾ ಚಿರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ ಕೃತಾಮಾಹುತಿಂ ಯೋ ಯಜಮಾನೋ ದದ್ಯಾತ್ | ಸ ಯಜಮಾನಃ ಪ್ರಜಯಾ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿನಾ ಯುಕ್ತಂ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನೀರ್ಯಯುಕ್ತಂ ವಿಶ್ವಂ ಸರ್ವಮಾಯುರ್ಜೀವನಂ ವ್ಯಶ್ವವತ್ | ವ್ಯಾಪ್ನೋತು || ಆಹುತಿಂ | ಜುಹೋತೇಃ ಕ್ವಿನಿ ತಾದೌ ಚೇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರತ್ವಂ | ದಾಶಾತ್ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ಹವಿಷ್ಕೃತಿಂ | ಹವಿಷಃ ಕೃತಿಃ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಮಾಹುತಾ | ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಪ್ರಸಾರತ್ವಂ | ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇನುತ್ಪರಪದಸ್ಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಪತ್ವಂ | ಅಶ್ವವತ್ | ಅಶ್ವೋತೇರ್ವ್ಯಶ್ವಯೇನ ಪರಸ್ಮೈಪದಂ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಆಹುತಿಂ—ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನೂ (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಹವಿಷ್ಯತಿಂ—ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ಆಹುತಿಯನ್ನು | ದದ್ಯಾತ್—ಅರ್ಪಿಸುವನೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಪ್ರಜಯಾ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಸುವೀರ್ಯಂ—ಉತ್ತಮವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು | ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ—(ಅವನ) ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನು (ಅಥವಾ ಸಕಲವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು) | ವ್ಯಶ್ವವತ್—ಹೊಂದಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ನಿಮಗೆ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವನೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ತಮವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಪೂರ್ಣಾಯುಷ್ಯನ್ನೂ ಹೊಂದಲಿ.

English Translation

Agni and Soma, may he who offers you the oblation of clarified butter, enjoy sound strength with progeny, through all his life.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಹವಿಷ್ಯತಿಂ—ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳ ರೂಪವಾದ ಆಹುತಿಯನ್ನು.

ವಿಶ್ವಂ ಆಯುಃ— ಅಂಥಃ ವಾಜಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಂದಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಪ್ರಣ ಆಯೂಂಷಿ ತಾರಿಷತ್ (ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೮೬-೧) ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆಯುಷ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎಂದಾಗಲೀ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ನಾವು ಹೊಂದೋಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಜಯಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುಃ—ಸೋಮನೂ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿ ಯೂ ಸಹ ಆಯುರ್ವರ್ಧಕರೆಂದೂ ಸತ್ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವರೆಂದೂ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಔದಾರ್ಯವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ವಯಾವಂತಂ ಪುಷ್ಯತಿ ಕ್ಷಯಮಗ್ನೇ ತತಾಯುಷಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೨೫)

ಅತೂರ್ತಂ ಶ್ರಾವಯತ್ಪ್ರತಿಂ ಪುತ್ರಂ ದದಾತಿ ದಾತುಷೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೨೫-೫)

ತ್ವಂ ಚ ಸೋಮ ನೋ ವಶೋ ಜೀವಾತುಂ ನ ಮರಾಮಹೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೯೧-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸೋಮನೂ ಸಹ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿ ರೂಪವಾದ ಕವಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂತಾನ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ, ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯನ್ನೂ, ಮರಣರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಹವಿದಾರ್ಥವಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಭರವಸೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಹವಿದಾರ್ಥನಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಒದಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಬೇಡುತ್ತಾರೆ.

(ವಿ) ಅಶ್ವವತ್—ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಹೊಂದಲಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಕ್ತುತಃ ಎಂಬ ಅನುಪೂರ್ವಿಯು ಮುಗ್ಧೀದದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಕೆಲವುಕಡೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪುತ್ರೀಣಾ ತಾ ಕುಮಾರೀಣಾ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಕ್ತುತಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೮-೩೧-೮)

ಇಹೈವ ಸ್ತಂ ಮಾ ವಿ ಯೌಷ್ಠಂ ವಿಶ್ವಮಾಯುರ್ವ್ಯಕ್ತುತಂ |

ಕ್ರೀಳಂತೌ ಪುತ್ರೈರ್ನಪ್ತ್ಯುಭಿರ್ನೋದಮಾನೌ ಸ್ವೇ ಗೃಹೇ ||

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೮೫-೪೨)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಹವಿದಾರ್ಥನಿಗೆ ಸಕಲ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಲಾಭವೂ ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಆನಂದವೂ ದೀರ್ಘವಾದ ಆಯುಷ್ಯೂ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅನೇಕಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ |

ಆಹುತಿಮ್—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಆಹ್ ಉಪಸರ್ಗ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ತಿನ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ತಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹುತಿ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾದೌಚೆ ನಿತಿ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨೫೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಆಹ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಶಾತ್—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತಕ್ಕ-ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಮೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ

ಹವಿಷ್ಯತಿಮ್—ಹವಿಷಃ ಕೃತಿಃ ಕರಣಂ ಯಸ್ಯಾಂ ಆಹುತೌ ಹವಿಷ್ಯತಿಃ. ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾಸೇಽನುತ್ತರಪದಸ್ಯಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೪೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹವಿಃ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ ಪೂರ್ವಪದಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಮ್—ಶೋಭನಂ ವೀರ್ಯಂ ಯಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ವೀರವೀರ್ಯೌಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ವೈದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವ ವತ್—ಅಶೂ ವ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ—ಎಂಬುದ ರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ತ್ಸುಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಣ. ಅವಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೩ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಚೇತಿ ತದ್ವೀರ್ಯಂ ವಾಂ ಯದಮುಷ್ಟೀತಮು-
ವಸಂ ಪಣಿಂ ಗಾಃ |

ಅನಾತಿರತಂ ಬೃಸಯಸ್ಯ ಶೇಷೋಽವಿಂದತಂ ಜ್ಯೋತಿರೇಕಂ
ಬಹುಭ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಚೇತಿ | ತತ್ | ವೀರ್ಯಂ | ವಾಂ | ಯತ್ | ಅನು-
ಷ್ಟೀತಂ | ಅವಸಂ | ಪಣಿಂ | ಗಾಃ |

ಅನ | ಅತಿರತಂ | ಬೃಸಯಸ್ಯ | ಶೇಷಃ | ಅವಿಂದತಂ | ಜ್ಯೋತಿಃ | ಏಕಂ |
ಬಹುಃ ಭ್ಯಃ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ನಾಂ ಯುವಯೋಸ್ತದ್ವಚ್ಛಮಾಣಂ ವೀರ್ಯಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಂ ಚೇತಿ |
ಅಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತಮಧೂತ್ | ಯದ್ಯೇನ ವೀರ್ಯೇಣ ಗಾ ಅವಸಂ ಗೋರೂಪಮನ್ಯಂ ಪಣಿಂ ಪಣೀಃ |

ವಿಭಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಯಃ | ಏತನ್ನಾಮೋಽಸುರಾದಮುಷ್ಲಿತಂ ಅಪಾಹಾಷ್ವಂ | ತಥಾ ಬೃಸಯಸ್ಯ |
 ವೃಸಿವೇಷ್ವನಾರ್ಥಃ | ವೃಸಯತಿ ಸರ್ವಂ ನೇಷ್ವಯತೀತಿ ಬೃಸಯೋಽಸುರಸ್ತ್ವಪ್ಪಾ | ತಸ್ಯಾಸುರಸ್ಯ
 ಶೇಷೋಽಪತ್ಯಂ | ಶೇಷ ಇತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ | ಶಿಷ್ಯತೇ ಪ್ರಯತ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೩-೨ | ತ್ವಷ್ಟು-
 ಸಕಾಶಾದುತ್ತನ್ನಂ ವೃತ್ರಮನಾತಿರತಂ | ಅವಧಿಷ್ಯಂ | ಅವತಿರತಿರ್ವಧಕರ್ಮಾ | ಪ್ರಾಣಾಪಾನರೂಪ-
 ಯೋರ್ಯುರ್ವಯೋರ್ವೃತ್ರೇನವಸ್ಥಾನಾತ್ಸ ಮರಣಂ ಪ್ರಾಪ್ತಃ | ತಥಾ ಚಾಮ್ನಾಯತೇ | ತಸ್ಮಾ-
 ಜ್ಜಂಜಭ್ಯಮಾನಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ ನಿರಕ್ರಾಮಶಾಂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ವಾ ಏನಂ ತದಜಹಿತಾಂ | ತೈ. ಸಂ
 ೨.೫.೨.೪ | ಇತಿ | ತತೋ ವೃತ್ರವಧಾನಂತರಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ದ್ಯೋತವಗನಂ ಸೂರ್ಯಮೇಕಂ ನಭಸಿ ಗಚ್ಚಂತಂ
 ಬಹುಭ್ಯೋ ಜನೇಭ್ಯೋ ಬಹುನಾಮರ್ಥಾಯಾವಿಂದತಂ | ಅಲಪ್ಸಾಥಾಂ | ಏತತತ್ಸರ್ವಂ ಯೇನ
 ವೀರ್ಯೇಣ ಕ್ರಿಯತೇ ತದಸ್ಮಾಭಿಜ್ಞಾತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ || ಚಿತಿ | ಚತೀ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಲುಜಃ ಚಿಣ್
 ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ | ಸಾ. ೩- -೬೬ | ಇತಿ ಚ್ಲೇಶ್ಚಿಣಾದೇಶಃ | ಚಿಣೋ ಲುಗಿತಿ ತತಬ್ಬಸ್ಯ ಲುಕ್ |
 ಅಮುಷ್ಲಿತಂ | ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ | ಕ್ರಿಯಾದಿಕಃ | ಅವಸಂ | ಅವತೇರೌಣಾದಿಕೋಽಸಚ್ |
 ಶೇಷಃ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ದ್ವಿತೀಯಾಯಾಃ ಸುಃ | ಏಕಂ | ಇಣ್ ಗತೌ | ಇಣ್ಣೇಕಾಪಾಶಲ್ಯತಿ-
 ಮರ್ಚಿಭ್ಯಃ ಕನ್ | ಉ. ೩.೪೩ | ಇತಿ ಕನ್ವತ್ಯಯಃ | ನಿಶ್ವಾದಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ ||

ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ! ವಾಂ—ನಿಮ್ಮ | ಯತ್—ಯಾವ ವೀರ್ಯ
 ದಿಂದ | ಗಾಃ ಅವಸಂ—ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು | ಪಣಿಂ—ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ | ಅಮುಷ್ಲಿತಂ—
 ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡುಬಂದಿರೋ ; (ಮತ್ತು) | ಬೃಸಯಸ್ಯ—ಬೃಸಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ (ತ್ವಷ್ಟುವಿನ) | ಶೇಷಃ— ಮಗ
 ನಾದವೃತ್ರನನ್ನು | ಅವಾತಿರತಂ—ಕೊಂದಿರೋ ; (ಅಲ್ಲದೇ) | ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನೊ
 ಬ್ಬನನ್ನು | ಬಹುಭ್ಯಃ— ಬಹುಜನಗಳ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ | ಅವಿಂದತಂ— ಹೊಂದಿರೋ | ತತ್ ವೀರ್ಯಂ—
 ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು | ಚೇತಿ—(ನಮ್ಮಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ನಿಮ್ಮ ವೀರ್ಯದಿಂದ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಪಣಿ
 ಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರೋ, ಮತ್ತು ಬೃಸಯನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗನಾದ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು
 ಕೊಂದಿರೋ, ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸಕಲ ಮಾನವರ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸು
 ವಂತೆ ಮಾಡಿದಿರೋ, ಆ ನಿಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದೇವೆ.

English Translation

Agni and Soma. that prowess of yours by which you have carried of
 the cows that were the food of Pani, is well known to us ; you have slain the
 offspring of Brisaya, and you have acquired the one luminary. (the Sun) for
 the benefit of the many.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅವಸಂ— ಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ಅವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅವಸಂ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (೧-೧೭) ತೋರಿಸಿ ಮ. ಸಂ. ೧೦-೧೬೯-೧ನೇ ಮುಕ್ತನ ಕೊನೆಯ ವಾದವಾದ ಅವಸಾಯ ಸದ್ವತೇ ರುದ್ರ ಮೃಳೆ | ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪದ್ಧದವಸಂ ಗಾವಃ ಎಂದರೆ ಗೋವುಗಳ ಸಂಚಾರಕಾಲದ ಅನ್ನವು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಗೋರೂಪವಾದ ಅನ್ನವೆಂದರ್ಥ.

ಪಣಿಂ— ಪಣಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸ ಗುಂಪಿನ ದುಷ್ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಅವರಿಂದ ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಪರರಾದ ವೈದಿಕರಿಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕೆಡಕಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರನೇ ಈ ರಾಕ್ಷಸರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಅಪಹೃತವಾದ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನೂ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು

ನೈಕ್ಯತೂನ್ ಗ್ರಥಿನೋ ಮೃಧ್ನನಾಚಃ ಪಣೀರಶ್ರದ್ಧಾಂ ಅವ್ಯಧಾಂ ಅಯಜ್ಞಾನ್ |

ಪಪ್ರ ತಾನ್ ದಸ್ಯೋರಗ್ನಿರ್ವಿವಾಯ ಪೂರ್ವಶ್ಚ ಕಾರಾಸರಾ ಅಯಜ್ಞಾನ್ ||

(ಮ. ಸಂ. ೭-೬-೨)

ತ್ವಂ ದಸ್ಯೋಂ ರೋಕಸೋ ಅಗ್ನ ಆಜ ಉರು ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನಯನ್ನಾರ್ಯಾಯ |

(ಮ. ಸಂ. ೭-೫-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಸಹ ಪಣಿಯೆಂಬ ಅಸುರರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಆರ್ಯರನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ.

ಬೃಸಯಸ್ಯ— ಬೃಸಿಃ ವೇಷ್ಪನಾರ್ಥಃ ಬೃಸಯತಿ ಸರ್ವಂ ವೇಷ್ಪಯತಿತಿತಿ ಬೃಸಯಃ ಅಸುರಃ ತೃಷ್ವಾ | ಸರ್ವವನ್ನು ಆವರಿಸು, ಸುತ್ತುವರಿದು ಮುಚ್ಚು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಬೃಸಿ ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬೃಸಯ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಆವರಿಸಿ ಮುಚ್ಚುವ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರೆಂದೂ ಇದು ತೃಷ್ವಾ ಎಂಬ ಅಸುರನ ನಾಮಧೇಯವೆಂದೂ ಸಾಯಣರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಬೃಸಯಸ್ಯ ಶೇಷಃ— ತುತ್ ತೋಕಂ, ತನಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಪತ್ಯ (ಸಂತಾನ) ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨) ಶೇಷಃ ಎಂದರೆ ಮಗನೆಂದರ್ಥವು. ಶೇಷ ಇತ್ಯಪತ್ಯನಾಮ ಶಿಸ್ಯತೇ ಪ್ರಯತಃ | (ನಿ. ೨-೨) ವೃತ್ರನು ಬೃಸಯನ ಮಗನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಅನಾತಿರತಂ— ದಭಿೋತಿ, ತ್ವಥತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಧಕರ್ಮದ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನಿ. ೨-೧೦) ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಧನಾಡಿವರು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಈ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಹ ಪ್ರಾಣಾಪಾನ ರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಸತ್ತ್ವಗಳ ಆಭಾವವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ವೃತ್ರನನ್ನು ಕೊಂದರು ಎಂದು ತ್ರೈತ್ತೀರಿಯ ಸಂಹಿತೆಯು.

ತಸ್ಮಾಜ್ಜಂಜಭ್ಯಮಾನಾದಗ್ನೀಸೋಮೌ ನಿರಕ್ರಾಮಶಾಂ ಪ್ರಾಣಾಪಾನೌ ವಾ ಏನಂ
ತದಜಹಿತಾಂ |

(ತೈ. ಸಂ. ೨-೫-೨೪)

ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳು ವೃತ್ರಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೀರಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಪ್ರ ನೂ ಮಹಿತ್ವಂ ವೃಷಭಸ್ಯ ವೋಚಂ ಯಂ ಪೂರವೋ ವೃತ್ರಹಣಂ ಸಚಂತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೯-೬)

ತಮು ತ್ವಾ ವೃತ್ರಹಂತಮಂ ಯೋ ದಸ್ಯೋರವಧೂನುಷೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೨೮-೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವೃತ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ,

ಪವಸ್ತ ವೃತ್ರಹಂತಮೋಕ್ಥೇಭಿರನುಮಾದ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೨೪-೬)

ಸಂ ದೇವೈಃ ಶೋಭತೇ ವೃಷಾ ಕವಿಯೋನಾವಧಿ ಪ್ರಿಯಃ |

ವೃತ್ರಹಾ ದೇವವೀತಮಃ |

(ಮು. ಸಂ.-೯-೨೫-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ವೃತ್ರಹನೆಂದೂ ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ವೃತ್ರಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತಂದರು ಎಂದೂ ಸಹ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ—

ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ ಬಹುಭ್ಯಃ ಅವಿಂದತಂ—ಲೋಕದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸಹ ಸೂರ್ಯರೂಪ ವಾದುದೂ ನಕ್ಷತ್ರರೂಪವಾದುದೂ ಆದ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದಿರಿ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ಎರಡು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲೇ ಅಲ್ಲದೇ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯ ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯೂ ಮತ್ತು ಸೋಮನೂ ಸಹ ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ತಂದೊದಗಿಸಿದರು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಅಗ್ನೇ ನಕ್ಷತ್ರಮಜರಮಾ ಸೂರ್ಯಂ ರೋಹಯೋ ದಿವಿ |

ದಧಜ್ಜ್ಯೋತಿರ್ಜನೇಭ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೧೫೬-೪)

ವಿ ಯೋ ರಜಾಂಸ್ಯನಿಮೀತ ಸುಕ್ರತುವೈಶ್ವಾನರೋ ವಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕವಿಃ

(ಮು. ಸಂ ೬-೨-೨)

ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನೆಂದೂ, ಅಲ್ಲದೇ—

ಪವಮಾನೋ ಅಜೀಜನದ್ಧಿವಕ್ಶಿತ್ರ ನ ತನ್ಯತುಂ | ಜ್ಯೋತಿರ್ವೈಶ್ವಾನರಂ ಬೃಹತ್ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೬೧-೧೬)

ಅಯಮಕೃಣೋದುಷಸಃ ಸುಪತ್ತೀರಯಂ ಸೂರ್ಯೇ ಅದಧಾಜ್ಜ್ಯೋತಿರಂತಃ |

(ಮು. ಸ. ೬-೪೪-೨೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮನು ತಮೋನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಒದಗಿಸಿದನೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿಪೋಮರ ಆ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಏಕಂ ಬಹುಭ್ಯಃ ಅನಿದಂತಂ ಎಂದು ಉಪಕಾರಸ್ತುರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತತ್ ವೀರ್ಯಂ ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಜ್ಞಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಚೇತಿ ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಅಗ್ನಿಪೋಮರ ಲೋಕೋಪಕಾರವೂ ಪರಾಕ್ರಮಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಆ ಜೋತಿನಿರ್ಮಾಣಕಾರ್ಯವು ಸಕಲರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಕೃತಜ್ಞತಾ ಸೂಚಕವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಚೇತಿ—ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಪ್ರತ್ಯಯ ಚಿತ್ ಭಾವಕರ್ಮಣೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿಿಗೆ ಚಿಣಾದೇಶ. ಚಿಣೋಲುಕ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಣಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ತರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮನಿಧ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅವಿದ್ಯಮಾನನದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಆತಿ ಐತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತಿಜ್ಜತಿಜಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಧಾತುಸ್ತುರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸ್ಯ ಮಾಜು ಯೋಗೇಽಪಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಮುಷ್ಣೀತಮ್ -- ಮುಷ ಸ್ತೇಯೇ. ಧಾತು. ಕ್ರ್ಯಾದಿ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಥಸಿಗೆ ತಮಾದೇಶ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾವಿಕರಣ. ಈಹಲ್ಯಘೋಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಈಕಾರಾದೇಶ. ಷಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರಷಾಭ್ಯಾಂ ನೋಣಃ ಸಮಾನಪದೇ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಣತ್ವ. ಆಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯದ್ವೈತ್ತಾ-ಸ್ನಿತ್ಯಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಯತ್ ಎಂಬುದರ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವಸಮ್—ಅವ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಅಸಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತಿರತಮ್—ಅವ ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾದ ತಿರಧಾತುವು ಹನನ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಿಯಾಗಿದೆ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶೇಷಃ—ಇವರ ಪರದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿತೀಯಾನಿಭಕ್ತಿ ಏಕವಚನದ ಅಮಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸು ಆದೇಶ.

ಅನಿಂದತಮ್—ನಿಂ ದ್ ಲ್ಯ ಲಾಭೇ ಧಾತು. ಶೇ ಮುಚಾದೀನಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೫೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುನಾಗಮ. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ತುರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಕರ್ಮ—ಇನ್ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಇನ್ ಧೀಕಾಪಾಶಲ್ಯತಿಮರ್ಜಭ್ಯಃ ಕನ್ (ಉ. ಸೂ. ೩-೩೨೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಇನ್ಯಾತ್ಯಾದಿರ್ನಿತ್ಯಮ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ಪ್ರಸರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

— : ೦ : —

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಯು॒ವ॒ಮೇ॒ತಾನಿ॑ ದಿ॒ವಿ ರೋ॒ಚ॒ನಾನ್ಯ॒ಗ್ನಿಶ್ಚ॑ ಸೋ॒ಮ ಸ॒ಕ್ರ॒ತೂ
ಅಧ॒ತ್ತಂ |

ಯು॒ವಂ ಸಿಂಧೋ॑ರ॒ಭಿಶ್ಶ್ವೇ॒ರವ॒ದ್ಯಾತ್ ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮಾವ॒ಮುಂಚ॑ತಂ
ಗೃ॒ಭೀತಾನ್ || ೫ ||

। ಪದಪಾಠಃ |

ಯು॒ವಂ | ಏ॒ತಾನಿ॑ | ದಿ॒ವಿ | ರೋ॒ಚ॒ನಾನಿ॑ | ಅ॒ಗ್ನಿಃ | ಚ | ಸೋ॒ಮ | ಸ॒ಕ್ರ॒-
ತೂ ಇತಿ॑ ಸ॒ಕ್ರ॒ತೂ | ಅಧ॒ತ್ತಂ |

ಯು॒ವಂ | ಸಿಂಧೋ॑ನ್ | ಅ॒ಭಿಶ್ಶ್ವೇ॑ಃ | ಅ॒ವ॒ದ್ಯಾತ್ | ಅ॒ಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮಾವಾ॑ |
ಅ॒ಮುಂಚ॑ತಂ | ಗೃ॒ಭೀತಾನ್ || ೫ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನಿಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪಶೋರ್ವಪಾಪುರೋಡಾಶಹವಿಷಾಂ ಯು॒ವಮೇತಾನಿ॑ತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತಿಸ್ತು
ಯಚಃ ಕ್ರಮೇಣ ಯಾಜ್ಯಾಃ | ಸೂತ್ರಂ ತು ಪೂರ್ವಮೇವೋದಾಹೃತಂ | ಅ. ೩-೮ || ಪೌರ್ಣ-
ಮಾಸಯಾಗೇಗ್ನಿಷೋಮೀಯಸ್ಯ ಪುರೋಡಾಶಸ್ಯ ಯು॒ವಮೇತಾನಿ॑ತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಉಕ್ತಾ
ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಯು॒ವಮೇತಾನಿ॑ ದಿ॒ವಿ ರೋ॒ಚ॒ನಾನಿ॑ಂದ್ರಾಗ್ನಿ॒ ಆವಸಾ ಗತಂ |
ಅ. ೧-೬ | ಇತಿ ||

ಹೇ ಸೋಮ ತ್ವಮಗ್ನಿಶ್ಚ ಸಕ್ರತೂ ಸಮಾನಕರ್ಮಾಣೌ ಸಂತೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ರೋಚನಾನಿ
 ರೋಚಮಾನಾನಿ ದೀಪ್ಯಮಾನಾನೈತಾನ್ಯಸ್ಮಾಭಿನಿಶಿ ದ್ಯುತ್ಯಮಾನಾನಿ ತಾರಾಗ್ರಹಾದೀನಿ ಜ್ಯೋತಿಃಸಿ
 ದಿವಿ ದ್ಯುಲೋಕೇಽಧತ್ತಂ | ಅಧಾರಯತಂ | ಉತ್ತರಾರ್ಧಸ್ಯೇಯಮಾಖ್ಯಾಯಿಕಾ | ಇಂದ್ರೋ
 ವೃತ್ತಂ ಹತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಯಾ ಭೀತಃ ಸನ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವೃಕ್ಷೇಷು ಸ್ತ್ರೀಷ್ವಪ್ಸು ಚ ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂ
 ನೈಮಾರ್ಕ್ಷೀತ್ ತಾಸಾಮಪಾಂ ಶುದ್ಧಿರಗ್ನೀಷೋಮಾಭ್ಯಾಂ ಜಾತೇತಿ | ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾಂಶೇನ ಪಾಪೇನ
 ಗೃಭೀತಾನ್ ಗೃಹೀತಾನಾಕ್ರಾಂತಾನ್ ಸಿಂಧೂನ್ ನದೀವಿಶೇಷಾನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಯುವಾ-
 ಮಭಿಶಸ್ತೇರಭಿಶಸ್ಯಮಾನಾದಭಿತಃ ಪ್ರಕಟಿತಾದವದ್ಯಾತ್ತಸ್ಮಾತ್ಪಾಸಾದಮುಂಚಿತಂ | ಮುಕ್ತವಂತೌ |
 ಯದ್ವಾ | ವೃತ್ರ ಇಂದ್ರೇಣ ಹತಃ ಸನ್ ನದೀಷು ಸಪಾತ | ತತೋ ಮೃತೇನ ವೃತ್ರಶರೀರೇಣ
 ನದ್ಯಃ ಸರ್ವಾ ದುಷ್ವಾ ಬಭೂವುಃ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮಹನ್
 ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯನ್ಪ್ರಿಯತ ತಾಸಾಂ ಯನ್ಮೇಧ್ಯಂ ಯಜ್ಞಿಯಂ ಸದೇವಮಾಸೀತ್ತದಪೋದಕ್ರಾಮತ್ |
 ತೈ. ಬ್ರಾ. ೩-೨-೫-೧ | ಇತಿ | ತೇನ ದೋಷೇಣ ಗೃಹೀತಾ ನದೀಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಧೋಷಾದಗ್ನೀಷೋಮೌ
 ಮುಕ್ತವಂತೌ || ರೋಚನಾನಿ | ರುಚಿ ದೀಪ್ತಾ | ಅನುದಾತ್ತೇತಶ್ಚ ಹಲಾದೇರಿತಿ ಯುಚ್ |
 ಸಿಂಧೂನ್ | ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದ ಇತಿ ನಕಾರಸ್ಯ ರುತ್ವಂ | ಅತ್ರಾನುನಾಸಿಕ ಇತ್ಯನುನಾಸಿಕಃ |
 ಗೃಭೀತಾನ್ | ಹೃಗ್ರಹೋರ್ಭ ಇತಿ ಭತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸೋಮ—ಎಲೈ ಸೋಮದೇವತೆಯೇ | ಅಗ್ನಿಶ್ಚ—ಮತ್ತು ಎಲೈ ಅಗ್ನಿದೇವನೇ | ಸಕ್ರತೂ—ಒಂದೇ
 ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯಳ್ಳವರಾದ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ | ರೋಚನಾನಿ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ | ಏತಾನಿ—
 ಈ (ಈ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ) ನಕ್ಷತ್ರ ಮಂಡಲಗಳನ್ನು | ದಿವಿ—ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ | ಅಧತ್ತಂ—
 ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದೀರಿ | ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ ನೀವು | [ವೃತ್ರವಧದಿಂದ
 ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದ] | ಗೃಭೀತಾನ್—ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ | ಸಿಂಧೂನ್—ನದೀವಿಶೇಷಗಳನ್ನು |
 ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ (ಅಥವಾ ಅಪವಾದ ರೂಪವಾದ) | [ಅವದ್ಯಾತ್—ಪಾಪದಿಂದ
 ಗೃಭೀತಾನ್—(ವ್ಯತವಾದ ವೃತ್ರನ ಶರೀರವು ಬಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಲುಷಿತವಾಗಿ) ಕಲ್ಮಷದಿಂದ ಆವರಿಸ
 ಲ್ಪಟ್ಟ] | ಸಿಂಧೂನ್—ನದೀ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು | ಅಭಿಶಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ | ಅವದ್ಯಾತ್—ಕಲ್ಮಷ
 ದಿಂದ |] ಅಮುಂಚಿತಂ—ಬಿಡಿಸಿ (ಶುದ್ಧಮಾಡಿ) ದಿರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾನವಾದ ಕ್ರಿಯೆ ಯುಳ್ಳವರು. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ
 ಗೋಚರವಾಗುವ ಈ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿ
 ದ್ದೀರಿ. ಮತ್ತು ವೃತ್ರವಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಹತ್ಯಾದೋಷದಿಂದಲೂ ಕಲ್ಮಷದಿಂದಲೂ ಆವರಿತವಾದ ನದೀ
 ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಆ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Agni and Soma, you two acting together have sustained these constellations in the sky; you have liberated the rivers that had been defied from the notorious imputation.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯಾದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪಶುಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಪಾವುರೋಡಾಶ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಜೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂದು ವೊದಲಾಗುವ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರಗಳಾಗಿರು ವವು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಅ. ೩-೮) ಮತ್ತು ಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಷೋಮಿಯ ದೇವತಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪುರೋಡಾಶದ ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಯುವಮೇತಾನಿ ಎಂಬ ಋಕ್ಕನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನೀಂದ್ರಾಗ್ನೀ ಅವಸಾ ಗತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೧-೬).

ಸಕ್ರತೋ—ಸಮಾನಕರ್ಮಾಣೌ | ಯಾಗಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುವುದೂ, ವೇಲಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವಂತೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಹಂಚುವುದರ ಮೂಲಕ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದೂ, ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವುದೂ, ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸುವ ತಮಸ್ಸನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಡುವುದೂ. ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಲೋಕೋಪಕಾರವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವರೆಂದರ್ಥವು.

ರೋಚನಾಗಿ ಏತಾನಿ ದಿವಿ ಅಧತ್ತಂ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಗಳನ್ನು ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಇವರ ಉಪಕಾರಕ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ನಿಷತ್ತಮಸ್ಯ ಚರತೋ ಧ್ರುವಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ದಿವೋ ರೋಚನಾಪಪ್ರಿವಾಂಸಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೪೬-೧)

ಅಧಿ ದ್ಯಾಮಸ್ಥಾದ್ಭೃಷಭೋ ವಿಚಕ್ಷಣೋಽರೂರುಚೆದ್ವಿ ದಿವೋ ರೋಚನಾ ಕವಿಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೮೫-೯)

ಹೀಗೆಯೇ, (ಮು. ಸಂ. ೬-೨-೨ ; ೬-೮-೨ ; ೬-೪೪-೨ ; ೯-೯೨-೪೧ ಇತ್ಯಾದಿ) ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಷೋಮರಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ದ್ಯುಲೋಕದ ತೇಜೋಮಂಡಲಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಹ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಅವುಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಗೃಭೀತಾನ್—ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಅವರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಆವೃತವಾಗಿ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಿಂಧೂನ್—ಅವನಯಃ, ಯಕ್ಷಯಃ ಸೀರಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ನದೀನಾಮುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೨೪) ಸಿಂಧೂನ್ ಅಂದರೆ ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳೆಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಭಿತಸ್ತೇಃ—ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರತಕ್ಕ.

ಅವದ್ಯಾತ್—ವೃತ್ರಹನನರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ. ವೃತ್ರಹನನರೂಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ ನದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವೃತವಾಗಿ ಕಲ್ಮಷಪೂರಿತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿದಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರವಾಹರೂಪವಾದ ನದಿಗಳನ್ನು ಎಂದು ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ವೃತ್ರಹನನವಾದಾಗ ವೃತ್ರನ ಮೃತಶರೀರವು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿತೆಂದೂ, ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳೂ ದೋಷದಿಂದ ಪೂರಿತವಾದವೆಂದೂ—

ಇಂದ್ರೋ ವೃತ್ರಮಹಃ ಸೋಽಪೋಽಧ್ಯಮ್ರಿಯತ ತಾಸಾಂ ಯನ್ನೇಧ್ಯಂ ಯಜ್ಜಿಯಂ ಸದೇವ-
ಮಾಸೀತ್ತದಪೋದಕ್ರಾಮತ್ |

ಎಂಬ ತ್ರೈತ್ತೀಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ೩-೨-೫೧ನೆಯ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾ, ವಿವರಿಸಿ ಆಗ ಆ ದೋಷದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ನದಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಷೋಮರು ದೋಷ ನಿವಾರಣಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದರು ಎಂದು ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನ್ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಯಂದನಾತ್ ಸಿಂಧವೋ ರಶ್ಮಯಿ ಇಹೋ-ಚ್ಯಂತೇ | ಎಂದರೆ ಪ್ರಸರಿಸುವ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿ ನ ಸಿಂಧವೋ ರಜಸೋ ಅಂತಮಾನತುಃ (ಋ. ಸಂ. ೧-೫೨-೧೪) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ರಶ್ಮಿಗಳೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಷೋಮರು ವೃತ್ರಾಸುರನಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಈ ರಶ್ಮಿಗಳನ್ನು ವೃತ್ರಹನನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಕಟವಾದ ಮತ್ತು ವೃತ್ರರೂಪವಾದ ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದರು ಎಂದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯುವಮ್—ಯುಷ್ಮಚ್ಚಟ್ಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಅನಾದೇಶ. **ಪ್ರಥಮಾಯಾಕ್ವ ದ್ವಿವಚನೇ ಭಾಷಾಯಾಮ್**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿವಿ—ಊಡಿದಂ ಪದಾದಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ರೋಚನಾನಿ—ರುಚ ದೀಪ್ತೌ ಧಾತು. ಇದು ಅನುದಾತ್ತೇತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತೇತಕ್ಕ ಹಲಾದೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ಯುವೋರನಾಕೌ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೋಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. **ಚಿತಃ**—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಧತ್ತಮ್—ಡುಧಾತ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ

ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲೋಕರಣ. ಶ್ಲೋ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಶ್ಲೋಕರಣಯೋರಾತಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಒರುತ್ತದೆ.

ಸಿಂಧೂನ್—ಇದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೩-೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. ಆತ್ರಾನುನಾಸಿಕಃ ಪೂರ್ವಸ್ಯ ತು ನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ರುವಿನ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕ.

ಗೃಭೀಶಾನ್—ಗೃಹ ಉಪಾದಾನೇ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ಅರ್ಥಧಾತುಕ- ಸ್ಯೇದ್ಯಲಾದೇಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಡಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹೋಲಿಟಿಃ ದೀರ್ಘ-(ಪಾ. ೭-೨-೩೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ದೀರ್ಘ. ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಹ್ಯಗ್ರಹೋರ್ಭಶ್ಚಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂಶೋದಾತ್ತ. ದ್ವಿತೀಯಾಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೫ ||

ಸಹಿತಾಪಾಠಃ

ಆನ್ಯಂ ದಿವೋ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಜಭಾರಾಮುಧ್ನಾದನ್ಯಂ ಪರಿಶ್ವೇನೋ

ಅದ್ರೇಃ ।

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಾವೃಧಾನೋರುಂ ಯಜ್ಞಾಯ

ಚಕ್ರಥುರು ಲೋಕಂ || ೬ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಆ । ಅನ್ಯಂ । ದಿವಃ । ಮಾತರಿಶ್ವಾ । ಜಭಾರ । ಅನುಧ್ನಾತ್ । ಅನ್ಯಂ । ಪರಿ

ಶ್ವೇನಃ । ಅದ್ರೇಃ ।

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ | ವವ್ಯಧಾನಾ | ಉರುಂ | ಯಜ್ಞಾಯ | ಚ-
 ಕ್ರಥುಃ | ಊಂ ಇತಿ | ಲೋಕಂ || ೬ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಿಯಸ್ಯೋಪಾಂತುಯಾಜಸ್ಯಾನ್ಯಂ ದಿವ ಇತ್ಯೇಷಾ ಯಾಜ್ಯಾ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಯೋ ಅದ್ಯ ವಾಮಿತ್ಯತ್ರ ಸೂತ್ರಮುದಾಹೃತಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ಯುವಯೋರ್ಮಧ್ಯೇನೈಕಮಗ್ನಿಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾಯುರ್ದಿವೋ ದ್ಯುಲೋಕಾದಾ ಜಭಾರ ಭೃಗವೇ ಯಜಮಾನಾಯಾಜಹಾರ | ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಶಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭರದ್ಭೃಗವೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ | ಋಗ್ವೇ- ೧-೬೦-೧ | ಇತಿ | ಶ್ಯೇನಃ ತಂಸನೀಯಗತಿಮಾನ್ವಕ್ಷೀ ಪಕ್ಷ್ಯಾಕಾರಾ ಗಾಯತ್ರೈನ್ಯಂ ಸೋಮಮದ್ರೇಃ ಪರಿ ಮೇರೋರುಪರ್ಯವಸ್ಥಿತಾತ್ಸಗ್ಧಾದಮಥ್ನಾತ್ | ಬಲಾದಾಹೃತವತೀ | ಏವಂ ಮಹಾನುಭಾವೌ ಯುವಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಮಂತ್ರರೂಪೇಣ ಸ್ತೋತ್ರೇಣ ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನಾನ್ನೇನ ವಾ ವವ್ಯಧಾನಾ ವರ್ಧಮಾನೌ ಯುವಾಂ ಯಜ್ಞಾಯಾನ್ಯೇಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಯಾಗಾಯೋರುಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ ಲೋಕಂ ಸ್ಥಾನಂ ಚಕ್ರಥುಃ | ಕೃತವಂತಾ | ಉ ಇತ್ಯೇತತ್ಪಾದಪೂರಣಂ | ಅಜ್ಯಭಾಗದೇವತಯೋರಗ್ನೀಷೋಮಯೋರುತ್ತರಾರ್ಥದಕ್ಷಿಣಾರ್ಥಯೋರ್ಹೂಯತೇ | ತನ್ಮಧ್ಯೇನೈವದೇವತ್ಯಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಹವೀಂಷಿ ಹೂಯಂತೇ | ತನ್ಮಧ್ಯಮಂ ಸ್ಥಾನಮಗ್ನೀಷೋಮಕೃತಂ | ತಥಾ ಚ ತೈತ್ತಿರೀಯಕಂ | ರಾಜಾನೌ ವಾ ಏಶೌ ದೇವಾನಾಂ ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಂತರಾ ದೇವತಾ ಇಜ್ಯೇತೇ ದೇವತಾನಾಂ ವಿಧೃತ್ಯಾ ಇತಿ || ವವ್ಯಧಾನಾ | ವೃಧೇರ್ಲಿಟಃ ಕಾನಚ್ | ಛಾಂದಸಮಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಸುಸಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾಕಾರಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ಅನ್ಯಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು | ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ವಾಯುವು | ದಿವಃ—ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ | ಅಜಭಾರ—(ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿ) ತಂದುಕೊಟ್ಟನು | ಶ್ಯೇನಃ—ಶ್ಯೇನರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು | ಅನ್ಯಂ—ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಸೋಮದೇವನನ್ನು | ಅದ್ರೇಃ ಪರಿ—ಮೇರುಪರ್ವತದ ಶಿಖರದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ | ಅಮಥ್ನಾತ್ — ಅಪಹರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಂದಳು. (ಇಂತಹ ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ನೀವು) | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ—ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಅಥವಾ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ | ವವ್ಯಧಾನಾ — ವರ್ಧಿತರಾಗಿ | ಯಜ್ಞಾಯ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ | ಉರು—ವಿಸ್ತಾರವಾದ | ಲೋಕಂ—(ಯಜ್ಞ) ಪ್ರದೇಶವನ್ನು | ಚಕ್ರಥುಃ—ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿ ವಾಯುವು ದ್ಯುಲೋಕದಿಂದ ತಂದುಕೊಟ್ಟನು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನಾದ ಸೋಮದೇವನನ್ನು ಕೈನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇರುಪರ್ವತದ ಶಿಖರವಾದ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಇಂತಹ ಮಹಾಸುಭಾವ ರಾದ ನೀವು ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ವರ್ಧಿತರಾಗಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಯಜ್ಞಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, the wind brought one of you from heaven, a hawk carried off the other by force from the summit of the mountain ; growing vast by praise you have made the world wide for sacrifice.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಮಾತರಿಶ್ವಾ—ಮಾತರಿಶ್ವಾ ವಾಯುರ್ಮಾತರೈತರಿಕ್ಷೇ ಶ್ವಸಿತಿ ಮಾತರೈಶ್ವನಿಶೀತಿ ವಾ| ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಸಂಚರಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಮಾತರಿಶ್ವನೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೯೬-೪ ನೇ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ ೧-೧೪೧-೩ನೆಯದರಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಎಂದರೆ ವಾಯುವೆಂದೇ ಅರ್ಥವು.

ಅನ್ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದಿವ ಆ ಜಭಾರ-ಯಜ್ಞಾತ್ಯನಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಆವಿರ್ಭಾವವೂ ಲೌಕಿಕವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಯಜ್ಞಗಳಿಗೆ ಕೇತುವೂ, ವಿದಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೂ, ಯಾಗಾದಿಗಳ ಸಿತ್ಯವೂ, ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನೂ (ಮು. ಸಂ. ೩-೩-೩ ; ೩-೧೧-೨ ; ೪-೨-೩ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ) ಆದ ಅಗ್ನಿಯ ಆವಿರ್ಭಾವವು ವಿದ್ಯುದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ವಾಯುವಿಗಾಯಿತೆಂದು ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯು

ಶ್ವಮಗ್ನೇ ಪ್ರಥಮೋ ಮಾತರಿಶ್ವನ ಅವಿರ್ಭವ ಸುಕ್ರತೂಯಾ ವಿವಸ್ವತೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೩೧-೩)

ಸ ಜಾಯಮಾನಃ ಪರಮೋ ವ್ಯೋಮನ್ಯಾವಿರಗ್ನಿರಭವನ್ಮಾತರಿಶ್ವನೇ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೪೩-೨)

ಮುಂತಾದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳಿದೆ. ಈ ವಾಯುವು ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾದ ಭೃಗುವಿಗಾಗಿಯೂ ಮನುವಿಗಾಗಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗೂಢವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕರೆತಂದು ಇವರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದ್ವಿಜನ್ಮಾನಂ ರಯಿಮಿವ ಪ್ರಕಸ್ತಂ ರಾತಿಂ ಭರದ್ಭೃಗವೇ ಮಾತರಿಶ್ವಾ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೬೦-೧)

ಯಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಮನವೇ ಪರಾವತೋ ದೇವಂ ಭಾಃ ಪರಾವತಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೨೮-೨)

ಐನಂ ನಯನ್ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತೋ ದೇವೇಭ್ಯೋ ಮಥಿತಂ ಪರಿ |
(ಋ. ಸಂ. ೩-೯-೫)

ಆ ದೂತೋ ಅಗ್ನಿ ಭರದ್ವಿವಸ್ವತೋ ನೈಶ್ವಾನರಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ಪರಾವತಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೬-೮-೪)

ಈಳೇನೈಂ ಪ್ರಥಮಂ ಮಾತರಿಶ್ವಾ ದೇವಾಸ್ತತಕ್ಷುರ್ಮನವೇ ಯಜತ್ರಂ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೪೬-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತರಿಶ್ವನು ಯಜ್ಞ ಕರ್ತರಾದ ಭೃಗು ಮತ್ತು ಮನು ಇವರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ದೂರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಕರೆತಂದು ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಥೆಯು ಮುಂದೆ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಶೈಲನಃ ಅನೈಂ ಅದ್ರೇಃ ಪರಿ ಅಮಠಾತ್—ಶೈಲನರೂಪದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪರ್ವತ ಶಿಖರದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಳು. ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತರಿಶ್ವನು ತಂದಂತೆಯೇ ಶೈಲನಪಕ್ಷಿಯೂ ಕೂಡ ಸೋಮನನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ತಂದ ಕಥಾವರ್ಣನೆಯು ನಾನಾ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.

ಮಂದ್ರಸ್ಯ ರೂಪಂ ವಿವಿಧುರ್ಮನೀಷಿಣಃ ಶೈಲನೋ ಯದಂಧೋ ಅಭರತ್ಪರಾವತಃ |
(ಋ. ಸಂ. ೯-೬೮-೬)

ಯಂ ಸುಪರ್ಣಃ ಪರಾವತಃ ಶೈಲನಸ್ಯ ಪುತ್ರ ಅಭರತ್ |
(ಋ. ಸಂ. ೧೦ ೧೪೪-೪)

ಈ ಕಥೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಗವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಂಡಲದ ೨೬ ಮತ್ತು ೨೭ನೇ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣಾರೂಪದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶೈಲನ, ಸುಪರ್ಣ, ಗಾಯತ್ರೀ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಥಾ-ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಹೊರತು ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಕಾರ (ಐ.ಬ್ರಾ. ೩-೨೫ರಿಂದ ೨೬), ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಸೋಮನನ್ನು ರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಮುಷಿಗಳು ಆಶಿಸಿ ಆ ಸೋಮರಾಜನನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ಆಗ ಅವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಈ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಸುಪರ್ಣ (ಪಕ್ಷಿ) ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭವು ಸೌಪರ್ಣೋಪಾಸನೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರ ಪಕ್ಷಿರೂಪದ

ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಾಗ ಜಗತಿಯು ಅರ್ಧದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೋತುಹೋದುದರಿಂದ ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ಛಂದಸ್ಸು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿತು. ಇದೂ ಸಹ ಅರ್ಧದಾರಿಗಿಂತ ಮೀರಿಹೋದರೂ ಪೂರ್ಣವಾದ ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಲಾಗದೆ ಹಿಂತಿರುಗ ಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾಂ ಸೋಮರಕ್ಷಕರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿಂವಲೂ ಕಾಲುಗಳಂ ವಲೂ ಸೋಮನನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಆಗ ಸೋಮರಕ್ಷಕರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ಕೃಶಾನುವು ಒಂದು ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಈ ಪಕ್ಷಿಯು ಪಾಲಿನ ಒಂದು ಚೂಪಾದ ಉಗುರು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಯಿತು. ಆದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು. ಅದು ತನ್ನ ಬಲಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಪ್ರಾತಸ್ಸವನವಾಗಿಯೂ, ಎಡಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನವಾಗಿಯೂ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಭಾಗವು ತೃತೀಯಸವನವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾವು.

ಇದೇ ರೀತಿ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ (೧-೮-೨-೧೦) ತದ್ವೈ ಕನಿಷ್ಠಂ ಛಂದಃ ಸದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಪ್ರಥಮಾ ಛಂದಸಾಂ ಯುಜ್ಯತೇ ತದು ತದ್ವೀರೈಣೈವ ಯಜ್ಯೇನೋ ಭೂತ್ಯಾ ದಿವಃ ಸೋಮಮಾ- ಭರತ್ | ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಸಹ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಪ್ರಥಮ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಶೈನರೂಪವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಸೋಮನನ್ನು ತಂದಿತು. ಆಹುತಿಕಾಲದಲ್ಲೂ ಸಹ ಶೈನರೂಪದ ಗಾಯತ್ರಿಯ ಸ್ತುತಿಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೪-೧-೧೨; ೩-೯-೪-೧೦). ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಅಗ್ನಿವ್ಯೇ ಗಾಯತ್ರೀ ತದ್ಗಾಯತ್ರೈ ಮಿಮೀತೇ ಸ ಯದ್ಗಾಯತ್ರೀ ಶೈನೋ ಭೂತ್ಯಾ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಗಾಯತ್ರೀಗೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುತ್ತೆ.

ಇದೇ ಆಖ್ಯಾನವು ಕೊಂಚ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ತೈ. ಸಂ. ೬-೧-೬-೧) ಒಂದು ಸಲ ಕದ್ರುವಿಗೂ ಸುಪರ್ಣೆಗೂ ವಾಜ್ಯವಾದಾಗ ಕದ್ರುವು ಜಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸುಪರ್ಣೆಯು ಅವಳ ಆಧೀನಳಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಆಗ ಕದ್ರುವು ಸುಪರ್ಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಆಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಮನನ್ನು ತಸ್ಯರ ರೂಪದಿಂದ ತಂದು ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಆಗ ಅವಳ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಬಹುದೆಂದಳು. ಆಗ ಸುಪರ್ಣೆಯು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಬೇಡಲಾಗಿ ಜಗತೀ, ತ್ರಿಷ್ಪುಷ್ ಈ ಎರಡು ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ವಿಫಲವಾಗಿ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಆಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತೆಂದು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಸಂಹಿತೆಯು ಕಥೆಯಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವವೃಧಾನಾ—ಅಂಥಃ, ವಾಜಃ, ಪಯಃ (ನಿ. ೩-೯) ಇತ್ಯಾದಿ ಅನ್ನನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಅನ್ನದಿಂದ 'ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರನೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೧೨-೩೪) ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಇವುಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ವೃಧ್ ಧಾತುವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಎಂದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಯಜ್ಞಾಯ ಉರು ಲೋಕಂ ಚಕ್ರಥುಃ—ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಯಜ್ಞ ಭೂಮಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರಿ ಎಂದರ್ಥ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಜಭಾರ—ಹೃ ಇ ಹರಣೇ ಧಾತು. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿಗೆ ಪರಸ್ಕೈಪದಾನಾಂ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಲಾದೇಶ. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಉರದತ್ವ. ಚುತ್ವ. ಆತೆ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಿಗೆ ವೃದ್ಧಿ. ಹೃ ಗ್ರಹೋರ್ಭಕ್ಕಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಹೆಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕಾರಾದೇಶ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಮುಘ್ನಾತ್—ಮಂಥ ವಿಲೋಡನೇ. ಧಾತು. ಲಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಇತೆತ್ತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರಲೋಪ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನಾ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಒತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ನಕಾರಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ವವೃಧಾನಾ—ವೃಧು ವೃದ್ಧೌ. ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಿಟ್ ಬಂದಾಗ ಲಿಟಃ ಕಾನಜ್ನಾ—(ಪಾ. ಸೂ ೩.೨.೧೦೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾನಜ್. ಧಾತುವಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತನಾಗಿ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಉರದತ್ವ. ಪುನಃ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ಕಾನಜ್ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನ ಔ ಪರನಾದಾಗ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾಶ್ಲೋಕಃ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಹವಿಷಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ವೀತಂ ಹರ್ಯತಂ ವೃಷ.

ಣಾ ಜುಷೇಧಾಂ |

ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಸ್ವವಸಾ ಹಿ ಭೂತಮಥಾ ಧತ್ತಂ ಯಜಮಾ.

ನಾಯು ಶಂ ಯೋಃ || ೭ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ | ಹವಿಷಃ | ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ | ನೀತಂ | ಹರ್ಯತಂ | ವೃಷಣಾ |

ಜುಷೇಥಾಂ |

ಸುಶರ್ಮಾಣಾ | ಸುವಸಾ | ಹಿ | ಭೂತಂ | ಅಥ | ಧತ್ತಂ | ಯಜಮಾನಾಯ | ಶಂ | ಯೋಃ || ೭ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಹೋಮಾರ್ಥಮಾಹವನೀಯಸಮೀಪಂ ಪ್ರಾಪ್ತಂ ಹವಿಷ ಇದಂ ಹವಿರ್ವೀತಂ ಭಕ್ತಯತಂ | ತದನಂತರಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ | ಅಸ್ಮಾನ್ಯಾಮಯೇಥಾಂ | ಹೇ ವೃಷಣಾ ಕಾಮಾನಾಂ ವರ್ಷಿತಾರೌ ಜುಷೇಥಾಂ | ಅಸ್ಮದೀಯಂ ಪರಿಚರಣಂ ಸೇನೇಥಾಂ | ತದನಂತರಂ ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಶೋಭನಸುಖೌ ಸ್ವವಸಾ ಹಿ ಶೋಭನರಕ್ಷಣೌ ಚ ಭೂತಂ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭವತಂ | ಅಥಾನಂತರಂ ಹವಿರ್ಧತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಶಂ ಶಮನೀಯಾನಾಂ ರೋಗಾಣಾಂ ಶಮನಂ ಯೋಃ ಪೃಥಕ್ಕರ್ತವ್ಯಾನಾಂ ಭಯಾನಾಂ ಯಾವನಂ ಪೃಥಕ್ಕರಣಂ ಚ ಧತ್ತಂ | ವಿಧತ್ತಂ | ಕುರುತಂ | ಉಕ್ತಂ ಚ ಯಾಸ್ತೇನ | ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಂ | ನಿ. ೪-೨೧ | ಇತಿ || ಹವಿಷಃ | ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಿತಿ ಕರ್ಮಣಃ ಸಂಪ್ರದಾನತ್ವಾಚ್ಚ ತುರ್ಧ್ಯರ್ಥೇ ಷಷ್ಠೀ | ನೀತಂ | ನೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತೈಶನಖಾದನೇಷು | ಥಸಸ್ತಂ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚಪೋ ಲುಕ್ | ನೀತಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ ಚೇತಿ ಚಾರ್ಥಪ್ರತಿತೇಶ್ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷೇತಿ ಪ್ರಥಮಾಯಾಸ್ತಿಜ್ಞವಿಭಕ್ತೀರ್ನಿಘಾತಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಹರ್ಯತಂ | ಪಾದಾದಿತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಜುಷೇಥಾಂ | ವೃಷಣೇತ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಸ್ಯಾಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮಿತ್ಯನಿದ್ಯಮಾನವತ್ತೇ ಸತಿ ತಿಜಃ ಪರತ್ವಾನ್ನಿಘಾತಾಭಾವಃ | ಸುಶರ್ಮಾಣಾ ಸ್ವವಸಾ | ಉಭಯತ್ರ ಬಹುಪ್ರೀಹೌ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ ಇತ್ಯುತ್ಪರಪದಗ್ನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಭೂತಂ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶಪೋ ಲುಕ್ || ೭ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ | ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ—(ಅಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು) ಸೇರಿದ | ಹವಿಷಃ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ನೀತಂ—ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ | ಹರ್ಯತಂ—(ನಮ್ಮಮೇಲೆ) ಕೃಪೆಮಾಡಿ. ಅಥವಾ ಈ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ | ವೃಷಣಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಾದಿ | ಜುಷೇಥಾಂ—(ನಮ್ಮ ಸೇವೆಯನ್ನು) ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ | ಸುಶರ್ಮಾಣಾ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತರೂ | ಸ್ವವಸಾ ಹಿ—ಉತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರೂ | ಭೂತಂ—(ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆಗಿರಿ | ಅಥ—ಅನಂತರ | ಯಜಮಾನಾಯ

ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೆ | ಶಂ—(ರೋಗರಹಿತವಾದ) ಸುಖವನ್ನೂ | ಯೋಃ -- ಭಯರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಸುಖವನ್ನು |
ಧತ್ತಂ—ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ. ನಮ್ಮಮೇಲೆ ಕೃಪೆಮಾಡಿ ನಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವವರಾಗಿ ನಮ್ಮ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖದಾತರೂ, ಉತ್ತಮವಾದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವವರಾಗಿ ಮತ್ತು ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಯಜ್ಞ ಕರ್ತನಿಗೆ ರೋಗರಹಿತವೂ ಮತ್ತು ಭಯರಹಿತವೂ ಆದ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರಿ ||

English Translation

Agni and Soma, partake of the proffered oblations ; be gracious to us ; showerers of desires, be pleased ; prosperous and diligent protectors, be propitious and grant to the sacrificer health exemption from ill.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ—ಆಹವನೀಯಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಅಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎಂದರ್ಥವು.

ವೀತಂ—ವೀತಂ-ಅಶ್ವೀತಂ | (ನ. ೪-೧)೯ ಭಕ್ಷಿಸಿರಿ.

ಶಂಯೋಃ—ಸುಖಂ ಯುಃ (ನ. ೪-೨೧) ಶಮನಂ ಚ ರೋಗಾಣಾಂ ಯಾವನಂ ಚ ಭಯಾನಾಂ | ಅಂದರೆ ರೋಗಗಳ ಶಮನರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಭಯದ ನಿವಾರಣಾರೂಪವಾದ ಸುಖವೂ ಎಂದರ್ಥವು. ನಮ್ಮ ರೋಗಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಭಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ತಚ್ಚಂಯೋರಾವೃಣೇಮಹೇ (ತೈ.ಸಂ. ೨-೬-೧೦-೨) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಯುವೆಂದರೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಪುತ್ರನೆಂದರ್ಥವು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸುಖದಾತರೆಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಹವಿಸ್ಸಃ - ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಗ್ರಹಣಂ ಕರ್ತವ್ಯಮ್—ಎಂಬ ವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರದಾನ ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಙ್ಕ್ತಿ ಬಂದಿದೆ.

ವೀತಮ್—ವೀ ಗತಿಪ್ರಜನಕಾಂತ್ಯಶನಖಾದನೇಸು. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಯಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತೆಸ್ಥಸ್ಥ—ಎಂಬುದರಿಂದ ತಮಾದೇಶ. ಅದಿಪ್ರಭೃತಿಭ್ಯಃ ತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಪಿಗೆ ಲುಕ್. ವೀತಂ ಚ ಹರ್ಯತಂ ಚ ಎಂದು ಅನ್ವಯಮಾಡುವಾಗ ಚಾರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಚಾದಿಲೋಪೇ ವಿಭಾಷಾ (ಮಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೇದಲಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರ್ಯತಮ್—ಹರ್ಯ ಗತಿಶಾಂತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಕಾಂತಿಯೆಂದರೆ ಇಚ್ಛಾ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೃಷಣಾ—ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನ ಓ ಪರವಾದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಸಾಂ. ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾದೀರ್ಘ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಜುಷೇಥಾಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವ ವೃಷಣಾ ಎಂಬ ಪದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಹಿಂದೆ ತಿಷಂಕವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಃ—ಎಂದು ನಿಷೇಧನಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುತರ್ಮಣಾ, ಸ್ವವಸಾ—ಈ ಎರಡುಶಬ್ದಗಳೂ ಬಹುವ್ರಿಹಿಸಮಾಸದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಮನ್ನಂತ, ಅಸಂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸೋರ್ಮನಸೀ ಅಲೋಮೋಷಸೀ — (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೧೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಅದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತಮ್—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ ಎಂಬುದರ ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಚೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೭ ||

—:0:—

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಯೋ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಹವಿಷಾ ಸಪರ್ಯಾದ್ವೇವದ್ರೀಚಾ ಮು-
ನಸಾ ಯೋ ಘೃತೇನ ।

ತಸ್ಯ ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ ಪಾತಮಂಹಸೋ ವಿಶೇ ಜನಾಯ ಮಹಿ
ಶರ್ಮ ಯಚ್ಛತಂ || ೮ ||

ಸಧಪಃ ||

ಯಃ | ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಹವಿಷಾ | ಸಪರ್ಯಾತ್ | ದೇವದ್ರೀಚಾ | ಮನಸಾ |
ಯಃ | ಘೃತೇನ |

ತಸ್ಯ | ವ್ರತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ಪಾತಂ | ಅಂಹಸಃ | ವಿಶೇ | ಜನಾಯ | ಮಹಿ |
ಶರ್ಮ | ಯಚ್ಛತಂ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽಗ್ನೀಷೋಮಾ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ದೇವದ್ರೀಚಾ ದೇವಾನಂಚಿತಾ ದೇವತಾ-
ಪರಾಯಣೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತೇನ ಮನಸಾಂತಃಕರಣೇನ ಯುಕ್ತಃ ಸನ್ ಹವಿಷಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿನಾ-
ಸಪರ್ಯಾತ್ ಸಪರ್ಯತಿ ಪರಿಚರತಿ | ಯಶ್ಚ ಯಜಮಾನೋ ಘೃತೇನಾಜ್ಯೇನಾಗ್ನೀಷೋಮೌ
ಪರಿಚರತಿ | ತಸ್ಯ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ವ್ರತಂ ಕರ್ಮ ರಕ್ಷತಂ | ಅಂಹಸಃ ಸಾಪಾತ್ರಂ
ಚ ಯಜಮಾನಂ ಪಾತಂ | ರಕ್ಷತಂ | ವಿಶೇ ಯಾಗೇಷು ಪ್ರವಿಶತೇ ತಸ್ಮೈ ಜನಾಯ
ಯಜಮಾನಾಯ ಮಹಿ ಮಹತ್ಪ್ರಭೂತಂ ಶರ್ಮ ಸುಖಂ ಯಚ್ಛತಂ | ದತ್ತಂ || ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ |
ದೇವತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚೇತ್ಯುಭಯಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಸಪರ್ಯಾತ್ | ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಕಂಡ್ರಾದಿಃ |
ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ | ದೇವದ್ರೀಚಾ | ಸೇವಾನಂಚಿತೀತಿ ಸೇವದ್ರ್ಯಜ್ | ಅಂಚತೇರ್ಯುತ್ಪ್ರಿಗಿತ್ಯಾದಿನಾ
ಕ್ವಿನ್ | ಅನಿದಿತಾಮಿತಿ ನಲೋಪಃ | ವಿಷಗ್ವೇವಯೋಶ್ಚ ಟೀರದ್ರ್ಯಂಚಿತಾವಸ್ತ್ರತೈಯೇ | ಸಾ.-
೬-೩-೯೨ | ಇತಿ ದೇವಶಬ್ದಸ್ಯ ಟೀರದ್ರ್ಯಾದೇಕಃ | ತೃತೀಯೈಕವಚನೇಽಚಿ ಇತ್ಯಾಕಾರಲೋಪೇ
ಜಾವಿತಿ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ತರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇಽದ್ರಿಸಧ್ಯೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಪಾತನಂ
ಕೃತ್ಸ್ವರನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ | ಸಾ. ೬-೩-೯೩-೧ | ಇತಿ ವಚನಾದದ್ರ್ಯಾದೇಶೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ವಿಶೇ |
ಸಾವೇಕಾಚಿ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು |
ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವತಾಪರವಾದ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ | ಮನಸಾ—ಅಂತಃಕರಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿ | ಹವಿಷಾ—

ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ | ಸಪರ್ಯಾತ್—ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಮತ್ತು) | ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಘೃತೇನ—ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ (ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ) | ತಸ್ಯ—ಅಂತಹ (ಎಲ್ಲಾ) ಯಜಮಾನರ | ವ್ರತಂ—ಕರ್ಮವನ್ನು | ರಕ್ಷತಂ—ರಕ್ಷಿಸಿರಿ. | ಅಂಹಸಃ—ಪಾಪದಿಂದ | ಪಾತಂ—(ಅವನನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸಿ. | ವಿಶೇ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ | ಜನಾಯ—ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಮಹಿ—ಪ್ರಭೂತವಾದ | ತರ್ಮ—ಸುಖವನ್ನು | ಯಚ್ಚತಂ—ಕೊಡಿರಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಮೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲಾ ಯಜಮಾನರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿ. ಯಜ್ಞಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, protect his sacrifice and defend him from ill, who with a mind devoted to the gods, worships you with clarified butter and oblations ; grant to the man engaged in devotion extreme happiness.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವಾನಾಂ ಅಂಚಿತಾ ದೇವತಾಪರಾಯಣೇನ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತೇನ | ಅನನ್ಯಮನಸವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಅವರ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತತ್ಪರವಾಗಿ ಅವರನ್ನೇ ಸೇರುವ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ರತಂ ರಕ್ಷತಂ—ಯಾಗಾದಿ-ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಸುರರ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿ ಯಾಗವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

ಪಾತಂ ಅಂಹಸಃ—ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನ್ಯೂನತೆಗಳು ಯಾಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ವಾಪಕಾರ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ವಿಾರಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಇಂತಹ ನ್ಯೂನತೆಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಪಾಪದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು. ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ವಾಪಭೀತಿಯು ಬಹಳವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸೋಮನನ್ನೂ ಈ ರೀತಿ ಪದೇ ಪದೇ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಅನೇಕವಿವೇ—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ಪುರುಷಶ್ಚಾ ಯವಿಷ್ಠಾಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚ ಕೃಮಾ ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ |

ಕೃಧೀ ಸ್ವಗಿಸ್ತ್ವಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ವೈನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಘೋ ವಿಸ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೪-೧೨-೪)

ಯತ್ತೇ ವಯಂ ಪ್ರಮಿನಾಮ ವ್ರತಾನಿ ಸ ನೋ ಮೃಳ ಸುಷಬಾ ದೇವ ವಸ್ಯಃ |

(ಮ. ಸಂ- ೮-೪೮-೯)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರತಲೋಪದಿಂದಲಾಗಲೀ ಇತರ ವಿಧದಿಂದಾಗಲೀ ಸಂಭವಿಸುವ ಪಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಷೋಮರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು.

ವಿಶೇ ಜನಾಯ—ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ವಿಶೇ ಯಾಗೇಷು ಸ್ವವಿಶತೇ | ಜನಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ | ಎಂದರೆ ಯಾಗಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ (ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡಿರಿ) ಎಂದು ಸಾಯಣರು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು, ವಿಶೇ | ಮನುಷ್ಯನಾಮೈತತ್ | ಪುತ್ರಾದಿಮನುಷ್ಯಜಾತಸ್ವಭೂತಾಯ ಯಜಮಾನಾಯ | ಎಂದರೆ ವಿಶ ಶಬ್ದವು ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ, ಧನಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.೩-೭) ವಿಶೇ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜನಾಯ | ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ — ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತೀಯಾದ್ವಿವಚನಕ್ಕೆ ಆಕಾರಾದೇಶ. ದೇವಾತಾದ್ವಂದ್ವೇ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಭಯಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಪರ್ಯಾತ್—ಸಪರ ಪೂಜಾಯಾಂ. ಧಾತು. ಕಂಡ್ವಾದಿ. ಲೇಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿಪಿನ ಇಕಾರಕ್ಕೆ ಇತೆಶ್ಚ ಲೋಪಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ. ಲೇಟೋ ಡಾಟ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಾಗಮ. ಕಂಡ್ವಾದಿಭ್ಯೋ ಯಕ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯಕ್. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಗಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಲೇಟ್ ಲಕಾರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಕ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದೇವದ್ರೀಚಾ—ದೇವಾನ್ ಅಂಚತಿ ಇತಿ ದೇವದ್ರ್ಯಚ್. ಅಂಚು ಗತಿಪೂಜನಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವರೂಪ ಸುಬಂತವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಯತ್ತಿಕ್ ದೆಧ್ಯಕ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನಿಧಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ವಕ್ ದೇವಯೋಕ್ಶ್ಚ ಟೀರದ್ರ್ಯಂಚತಾವಪ್ರತ್ಯಯೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ರ್ಯಾದೇಶ. (ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ) ತೃತೀಯಾಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಟಾಪ್ರತ್ಯಯ. ದೇವದ್ರ್ಯಚ್+ಅ ಎಂದಿರುವಾಗ ಅಚೇಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಟೀಃ ಲೋಪ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೮) ಉಪಾಕಾರ ನಕಾರವುಳ್ಳ ಅಂಚುಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಪೂರ್ವಪದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಎಂಬುದರಿಂದ ದೇವದ್ರ್ಯ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ದೇವದ್ರೀಚಾ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್ ಕೃತ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಅದ್ರಿಸದ್ಯೋರಂತೋದಾತ್ತನಿಸಾತನಂ ಕೃತ್ ಸ್ವರ ನಿವೃತ್ಯರ್ಥಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೯೫-೧) ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ಅದ್ರ್ಯಾದೇಶವು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾತಮ್—ಪಾ ರಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಅದಾದಿ. ತಿಜಂತದ ಪರ ದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶೇ—ವಿಶ ಪ್ರವೇಶನೇ. ಧಾತು. ಕ್ವಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚತುರ್ಥೀವಿಕವಚನಾಂತರೂಪ. ಸಾವೇಕಾಚೆ- ಸ್ತ್ರೈತೀಯಾದಿಃ-(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಚ್ಚಿತಮ್—ದಾಣ್ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನರೂಪ. ಸಾಘ್ರಾಧ್ಯಾ- (ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೬೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯಚ್ಚ ಎಂಬ ಅದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿಶಯ್ಯೆ ರದಲ್ಲಿರುವುದ ರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

ಸಂಹಿತಾಸಾಹಿ

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಸಹೂತೀ ವನತಂ ಗಿರಃ |

ಸಂ ದೇವತ್ರಾ ಬಭೂವಥುಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ | ಸವೇದಸಾ | ಸಹೂತೀ ಇತಿ ಸಹೂತೀ | ವನತಂ | ಗಿರಃ |

ಸಂ | ದೇವತ್ರಾ | ಬಭೂವಥುಃ || ೯ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಪೌರ್ಣಮಾಸಯಾಗೇಽಗ್ನಿಷೋಮಿಯಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯಾಗ್ನಿಷೋಮೇತ್ಯೇಷಾನುವಾಕ್ಯಾ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಮುಕ್ತಾ ದೇವತಾ ಇತಿ ಖಂಡೇ | ಅಗ್ನಿಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ದೋಚನಾನಿ | ಅ|| ೧-೬ | ಇತಿ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೋ ಯುವಾಂ ಸವೇದಸಾ ಸಮಾನೇನೈಕೇನ ವೇದಸಾ ಹನಿರ್ಲಕ್ಷಣೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತೌ ಸಹೂತೀ ಸಮಾನಹ್ಯಾನೌ ಚಿ ಸಂತ್ಯೌ ಗಿರೋಽಸ್ತದೀಯಾಃ ಸ್ತುತೀರ್ವನತಂ | ಸಂಭ-

ಜೇಠಾಂ | ದೇವತ್ರಾ ದೇವೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಯೌ ಯುವಾಂ ಸಂ ಬಭೂವಥುಃ ಸಂಭೂತೌ ಸಂಭಾವಿತೌ
ಪ್ರತಸ್ತೌ ಸ್ಥಃ | ರಾಜಾನ್ೌ ವಾ ಏತೌ ದೇವತಾನಾಂ ಯದಗ್ನೀಷೋಮಾವಿತಿ ಶ್ರುತೇಃ || ಸವೇದಸಾ |
ಸಮಾನಂ ನೇದೋ ಯಯೋಃ | ಸಮಾನಸ್ಯ ಚೈಂದಸೀತಿ ಸಭಾವಃ | ವನತಂ | ವನ ಪಣ ಸಂಭಕ್ತೌ |
ದೇವತ್ರಾ | ದೇವಮನುಷ್ಯಪುರುಷಪುರುಮರ್ತ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥೇ ತ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ಸವೇದಸಾ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ (ಹವಿ
ಸ್ತಿನರೂಪದ) ಧನವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಸ ಹೂತೀ—ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ | ಗಿರಃ—ನಮ್ಮ
ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು | ವನತಂ—ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ | ದೇವತ್ರಾ—ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ | ಸಂ ಬಭೂವಥುಃ—
(ನೀವು) ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದೇವಿಧವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಒಂದೇ
ವಿಧವಾದ ಆಹ್ವಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತೋತ್ರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ. ನೀವಿಬ್ಬರೂ ದೇವತೆ
ಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿದ್ದೀರಿ.

English Translation

Agni and Soma, endowed with the like wealth, and invoked by a
common invocation, share our praises, for you have ever been the chief of the
Gods,

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಪೌರ್ಣವಾಸ್ಯೇಷ್ಟಿಯ ಅಗ್ನೀಷೋಮ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ
ಎಂಬ ಈ ಪುಕ್ಕನ್ನು ಪುರೋನುವಾಕ್ಯಾ ಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಉಕ್ತಾ
ದೇವತಾ ಎಂಬ ಖಂಡದ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಸವೇದಸಾ ಯುವಮೇತಾನಿ ದಿವಿ ರೋಚನಾನಿ ಒಂಬ ಸೂತ್ರ
ದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೧-೬).

ಗಿರಃ—ಸ್ತುತಯೋ ಗಿರಃ ಗೃಣಾತೇಃ | (ನಿ. ೧-೧೧) ಎಂಬ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರು
ವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಿರಃ ಎಂದರೆ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ವನತಂ—ವತ್ಸಿ, ಉತ್ಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾಂತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೨-೯) ಇಚ್ಛಿಸಿರಿ,
ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗಳನ್ನು ಅಭಿಮಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ದೇವತ್ರಾ ಸಂಬಭೂವಥುಃ ಸರ್ವೇಷು ದೇವೇಷು ಯುವಾಂ ಸಂಭಾವಿತೌ ಪ್ರತಸ್ತೌ ಸ್ಥಃ | ಸಕಲ
ದೇವತೆಗಳೆ ನಡುವೆಯೂ ನೀವೇ ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಾಯಣರು ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ,

ಆದರೆ ಸೃಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಈ ಪುರೋಡಾಶರೂಪದ ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಧಾಗಗಳಾಗಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು.

। ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ॥

ಸವೇದಸಾ—ಸಮಾನಂ ವೇದಃ ಯಯೋಃ ತೌ. ಸವೇದಸೌ. ಸಮಾನಸ್ಯ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೮೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ದ್ವಿವಚನದ ಔಕಾರವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ಸಹೂತಿಃ—ಸಮಾನಾ ಹೂತಿಃ ಯಯೋಃ ತೌ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಭಾವ. ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ.

ವನತಮ್—ವನ ವಣ. ಸಂಭಕ್ತೌ ಧಾತು. ಲೋಞ್ಞಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪ. ಅತಿ ಐಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೇವತ್ರಾ--ದೇವ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೇವಮನುಷ್ಯ ಪುರುಷ ಪುರುಮರ್ತ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೫೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ರಾ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ॥ ೯ ॥

। ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ।

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ಮಾವ॒ನೇನ॑ ವಾಂ ಯೋ ವಾಂ ಘೃತೇ॑ನ ದಾಶತಿ ।

ತಸ್ಮೈ॑ ದೀದಯತಂ ಬೃಹತ್ ॥ ೧೦ ॥

। ಪದಪಾಠಃ ।

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ಮೌ । ಅನೇ॑ನ । ವಾಂ । ಯಃ । ವಾಂ । ಘೃತೇ॑ನ । ದಾಶತಿ ।

ತಸ್ಮೈ॑ । ದೀದಯತಂ । ಬೃಹತ್ ॥ ೧೦ ॥

ಕಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ವಾಂ ಯುವಯೋಃ ಸಂಬಂಧೀ ಯೋ ಯಜಮಾನೋಽನೇನ ಘೃತೇ-
ನೋತ್ಪವನಾದಿಭಿಃ ಸಂಸ್ಕೃತೇನಾಜ್ಯೇನ ಯುಕ್ತಂ ಹವಿರ್ವಾಂ ಯುವಾಭ್ಯಾಂ ದಾಶತಿ ಪ್ರಯಚ್ಛತಿ ತಸ್ಮೈ
ಯಜಮಾನಾಯ ಬೃಹತ್ಪ್ರಥೂತಂ ಧನಂ ದೀದಯತಂ | ಪ್ರಕಾಶಯತಂ | ಪ್ರಯಚ್ಛತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ ||
ದಾಶತಿ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಶಪ್ತಿಪೋಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವೇ ಧಾತುಸ್ವರಃ | ಯದ್ವೃತ್ತಯೋಗಾ-
ನಿಘಾತಃ | ದೀದಯತಂ | ದೀದಯತಿರ್ದೀಪ್ತಿರ್ವಾ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ — ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ವಾಂ—ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ |
ಯಃ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನು | ಅನೇನ ಘೃತೇನ—ಈ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು | ವಾಂ—
ನಿಮಗೆ | ದಾಶತಿ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ | ತಸ್ಮೈ—ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಬೃಹತ್—ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನ
ವನ್ನು | ದೀದಯತಂ—ಕೊಡಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನೀಷೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಯಾವ ಯಜಮಾನನು ಈ ಆಜ್ಯಾಹುತಿಯಿಂದ
ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆಯೋ, ಆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಡಿ.

English Translation

Agni and Soma, give ample recompense to him who presents to you
both, this clarified butter.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಘೃತೇನ—ಉತ್ಪವನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಆಜ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹವಿಸ್ಸು ಎಂದರ್ಥವು.

ದೀದಯತಂ—ಭ್ರಾಜತೇ, ಭ್ರಾಶತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಜ್ವಲನ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ.
೨-೨೮) ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೂತವಾದ ಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಎಂದರೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾಧವರು
ವರ್ಧಯತಂ | ಎಂದರೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ದಾಶತಿ—ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷವಿವಚನರೂಪ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದಲೂ,
ತಿಪ್ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಅದರಂತೆ ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರಾಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಃ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಇರುವುದ
ರಿಂದ-ಯದ್ವೃತ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧ ೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ.

ದೀದಯತಮ್—ದೀದಯ ಎಂಬ ಧಾತುವು ದೀಪ್ತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಽನ್ಯಾಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನ
ರೂಪ. ಅತಿಜಂತನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೦ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮಾವಿ॒ಮಾನಿ॑ ನೋ॒ ಯುವಂ॑ ಹ॒ವ್ಯಾ ಜು॑ಜೋಷತಂ |
ಆ ಯಾ॒ತಮು॑ಪ॒ ನಃ ಸಚಾ॑ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಗ್ನಿ॑ಷೋ॒ಮೌ | ಇ॒ಮಾನಿ॑ | ನಃ | ಯುವಂ॑ | ಹ॒ವ್ಯಾ | ಜು॑ಜೋ॒ಷತಂ॑ |
ಆ | ಯಾ॒ತಂ | ಉ॑ಪ॒ ನಃ | ಸಚಾ॑ || ೧೧ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ ಯುವಂ ಯುವಾಂ ನೋಽಸ್ಮದೀಯಾನೀಮಾನಿ ಹವ್ಯಾ ಹವೀಂಸಿ ಜುಜೋಷತಂ | ಸೇವೇಥಾಂ | ತದರ್ಥಂ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಸಚಾ ಸಹ ಯುವಾಮುಸಾ ಯಾತಂ | ಉಸಾಗಚ್ಛತಂ || ಜುಜೋಷತಂ | ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ | ಲೋಟಿ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಛಾಂದಸಂ ದ್ವಿವಚನಂ | ಯದ್ವಾ | ವಿಕರಣಸ್ಯ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ಶ್ಲಃ | ತತೋ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಪ್ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮಿತಿ ವಚನಾನ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಪೀತೀತಿ ಲಘೂಪಧಗುಣಪ್ರತಿಷೇಧಾಭಾವಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನಿಷೋಮೌ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮ ದೇವತೆಗಳೇ | ಯುವಂ—ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಇಮಾನಿ ಹವ್ಯಾ—ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ಜುಜೋಷತಂ—ಸೇವಿಸಿ (ಅವಕ್ಕಾಗಿ) | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ | ಸಚಾ—ಇಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ | ಉಪ ಆ ಯಾತಂ—ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ||

|| ಛಾಂದಸ್ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವಿಬ್ಬರೂ ನಮ್ಮ ಈ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಯಜ್ಞ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ.

English Translation

Agni and Soma, be pleased with these our oblations and come to us together.

ಹವ್ಯಾ—ಹವೀಂಷಿ | ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ; ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತ ಪದವು.

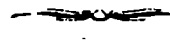
ಸಚಾ—ಸಹ | ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿ (ಬನ್ನಿ) ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹವ್ಯಾ—ನಪುಂಸಕ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇತ್ಯಂವಸಿ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಜುಜೋಷತಮ್—ಜುಷೀ ಪ್ರೀತಿಸೇವನಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್‌ವಿಕರಣ. ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದಿಹಲ್‌ಶೇಷ. ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ. ಅಥವಾ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ಆದೇಶ ಆಮೇಲೆ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಶಪ್. ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಸ್ತಸಂಜ್ಞೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಚಿ ಪಿತಿ ಸಾರ್ವಧಾತುಕ್ಕೆ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಘೂಪಧಗುಣ ನಿಷೇಧ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್— ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ನಿಷೇಧ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಯಾತಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಸಣೀ. ಧಾತು. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೧ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೀ॑ಷೋ॒ನಾ ಪಿ॒ಪೃತ॑ಮ॒ರ್ವತೋ॑ ನ॒ ಆ ಪ್ಷ್ಯಾ॑ಯಂತಾ॒ಮು.

ಸ್ರಿಯಾ॑ ಹ॒ವ್ಯಸೂ॑ದಃ |

ಅ॒ಸ್ಮೇ ಬ॑ಲಾನಿ ಮ॒ಘವ॑ತ್ಸು ಧ॒ತ್ತಂ ಕೃ॒ಣುತಂ॑ ನೋ ಅ॒ಧ್ವರಂ॑

ಶ್ರು॑ಷ್ಟಿಮಂತಂ || ೧೨ ||

ಪದವಾಕ್ಯಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ | ಸಿಪ್ಯತಂ | ಅರ್ವತಃ | ನಃ | ಆ | ಪ್ಯಾಯಂತಾಂ | ಉಸ್ರಿ-
ಯಾಃ | ಹವ್ಯಂ ಸೂದಃ |

ಅಸ್ಮೀ ಇತಿ | ಬಲಾನಿ | ಮಘವತ್ ಸು | ಧತ್ತಂ | ಕೃಣುತಂ | ನಃ | ಅ-
ಧ್ವರಂ | ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ || ೧೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೀಷೋಮೌ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮರ್ವತೋಽಶ್ವಾನಿಪ್ಯತಂ | ಪಾಲಯತಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ
ಕ್ಷೀರಾದಿಹವಿಷ ಉತ್ಪಾದಯಿತ್ಯು ಉಸ್ರಿಯಾ ಅಸ್ಮದೀಯಾ ಗಾವಶ್ಚಾ ಪ್ಯಾಯಂತಾಂ | ಆಪ್ಯಾ-
ಯಿಶಾಃ ಪ್ರವೃದ್ಯಾಃ ಸಂತು | ಮಘವತ್ಸು ಹವಿರ್ಲಕ್ಷಣಧನಯುಕ್ತೇಷ್ವಸ್ಮೀ ಅಸ್ಮಾಸು ಬಲಾನಿ
ಧತ್ತಂ | ಸ್ಥಾಪಯತಂ | ತಥಾ ನೋಽಸ್ಮಾಕಮಧ್ವರಂ ಯಾಗಂ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ ಧನಯುಕ್ತಂ ಕೃಣುತಂ |
ಕುರುತಂ || ಸಿಪ್ಯತಂ | ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ | ಪ್ಸಾ ಇತ್ಯೇಕೇ | ಜುಹೋತ್ಯಾದಿತ್ವಾಚ್ಛಪಃ ಶ್ಲುಃ |
ಅರ್ತಿಪಿತೃರ್ತೋಶ್ಚೇತ್ಯಭ್ಯಾಸಸ್ಯೇತ್ತ್ವಂ | ಹವ್ಯಸೂದಃ | ಹವ್ಯಂ ಸೂದಂತೇ ಕ್ಷರಂತೀತಿ ಹವ್ಯಸೂದಃ |
ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ | ಕ್ಷಿಪ್ತೇತಿ ಕ್ಷಿಪ್ | ಅಸ್ಮೀ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾಃ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಶ್ರುಷ್ಟಿ-
ಮಂತಂ | ಶ್ರುಷ್ಟೀತಿ ಧನನಾಮ | ಶು ಆಶ್ವಶ್ಯತೇ ವ್ಯಾಪ್ಯತ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ | ಪೃಷೋದರಾದಿಃ |
ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಯಾಂ ಮತುಬಿತಿ ಮತುಪ ಉದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ

ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಅರ್ವತಃ—ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು | ಸಿಪ್ಯತಂ—ಕಾಪಾಡಿ | ಹವ್ಯಸೂದಃ—ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ | ಉಸ್ರಿ-
ಯಾಃ—ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು | ಆಪ್ಯಾಯಂತಾಂ—ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ | ಮಘವತ್ಸು—ಹವಿಸ್ಸಿನ
ರೂಪದ ಧನವುಳ್ಳ | ಅಸ್ಮೀ—ನಮ್ಮಲ್ಲಿ | ಬಲಾನಿ—ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು | ಧತ್ತಂ—ಇಟ್ಟು ತುಂಬಿಸಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ |
ಅಧ್ವರಂ—ಯಾಗವನ್ನು | ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಂ—ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ | ಕೃಣುತಂ—ಮಾಡಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥಃ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳೇ, ನಮ್ಮ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ. ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಕ್ಷೀರಾದಿ
ಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ನಮ್ಮ ಗೋವುಗಳು ಪುಷ್ಪವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಲಿ. ನಾವು ಹವಿಸ್ಸಿನ ರೂಪದ ಧನವುಳ್ಳವ

ರಾಗದೇವೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರಿ. ನಮ್ಮ ಯಾಗವನ್ನು ಧನಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರಿ

English Translation

Agni and Soma, cherish our horses, and may our cows, affording milk that yields butter for oblations be well nourished; give to us who are affluent, strength to perform religious rites and make our sacrifice productive of wealth.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರ್ವತಃ—ಅಶ್ಯಃ, ಹಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಶ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿ (ನಿ. ೨-೨೭) ರುವುದರಿಂದ ಅರ್ವಾ ಅಂದರೆ ಅಶ್ವವೆಂದರ್ಥವು. ಅರ್ತಿ ಗಚ್ಛತೀತ್ಯರ್ವಾ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಅರ್ವೇರಣಿರ್ವಾ (ನಿ.೧೧-೩೧) ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಬಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಯಾದುದರಿಂದ ಅರ್ವಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅರ್ವತಃ ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು.

ಸಿಪ್ಯತಂ — ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋ | ಇಲ್ಲಿ ಪಾಲನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ಸಾ ಧಾತುವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದೆ ನಮ್ಮ ಅಶ್ವಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಉಸ್ರಿಯಾಃ—ಅಘ್ನಾಃ, ಉಸ್ರಾ, ಉಸ್ರಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಗೋನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ.೩-೮) ಉಸ್ರಿಯೇತಿ ಗೋನಾಮ | ಉಸ್ರಾವಿಣೋಽಸ್ರಾಂ ಭೋಗಾಃ | ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಕ್ಷೀರವು ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಉಸ್ರಿಯಾಃ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ವಿಶೇಷ ಪಾಠಂ ಪಯಸ ಉಸ್ರಿಯಾಃ | (ಋ. ಸಂ. ೧-೧೫೩-೪) ಎಂಬ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೪-೧೯).

ಶ್ರುಷ್ವಿಮಂತಂ—ಧನಯುಕ್ತಂ | ಧನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂದು ಸಾಯಣರು, ಅಪರಿಮಿತಮಸಿ ಸುಖನಾಮ ಏತದ್ಧ್ರಷ್ಟ್ಯಂ | ಫಲಭೂತೇನ ಸುಖೇನ ಸುಖವಂತಂ | ಎಂದರೆ ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿಲ್ಲ ದ್ಧಿರೂ ಸಹ ಶ್ರುಷ್ವಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಖವೆಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದೂ, ಫಲಭೂತವಾದ ಸುಖದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳೂ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಇನ್ನೂ ಮುಂದುವರಿಸಿ ಅಥವಾ ಶ್ರುಷ್ವೀತಿ ಕ್ಷಿಪ್ರನಾಮ | ಕ್ಷಿಪ್ರವಂತಂ | ಎಂದರೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ನಮ್ಮ ಅಧ್ವರವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾದ ಫಲಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಿಪ್ಯತಮ್— ಪ್ಸಾ ಪಾಲನಪೂರಣಯೋಃ ಧಾತು. ಕೆಲವರು ಪ್ಯ ಎಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಂತವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ ಲೋಢ್ಯಮ ಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅರ್ತಿಪಿತೃರ್ಯೇತ್ಯ— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೨೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಸಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಐದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇತಿಗೆ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾ ಎಂದು ಆಮಂತ್ರಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಂ ಪೂರ್ವಮವಿದ್ಯಮಾನವತ್

ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯಮಾನವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ವತಃ— ಅರ್ವನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನ ಪರವಾದಾಗ **ಅರ್ವಣಸ್ತ್ರಸಾವನಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ತ್ವ ಎಂಬುದು ಅಂತಾದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಹವ್ಯಸೂದಃ— ಹವ್ಯಂ ಸೂದಂತೇ ಕ್ಷರಂತೀತಿ ಹವ್ಯಸೂದಃ ಸೂದ ಕ್ಷರಣೇ ಧಾತು. ಕ್ವಿಪ್ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿನ್. ಗತಿಕಾರಕೋಪವದಾತ್ ಕೃತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕಾರಕಪೂರ್ವಪದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅಸ್ಮೇ— ಅಸ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ **ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್**— ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಶೀ ಆದೇಶ. ಶೀಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಪರ್ಯಂತದ ಪರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಂತಮ್— ಶ್ರುಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ಧನದ ಹೆಸರು. ಶು=ಆಶು ಅಶ್ಯತೇ ವ್ಯಾಪ್ಯತೇ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ (ಬೇಗ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು) ಪೃಷೋದರಾದೀನಿ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೃಷೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾದುದರಿಂದ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ರುಷ್ಟಿಃ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿ ಇತಿ ಶ್ರುಷ್ಟಿಮಾನ್ ತದಸ್ಯಾಸ್ತಿ— ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಹ್ರಸ್ವನುಡ್ಧ್ಯಾಂ ಮತುಪ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತುಪಿಗೆ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಣುತಮ್— ಕೃಣ್ ಹಂಸಾಯಾಂ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ ಲೋಙ್ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ತಮಾದೇಶ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ನುಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನುವಿಕರಣ. ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕರಣಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಡುಕೃಣ್ ಕರಣೇ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶ್ನು ವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಭಿಮತರೂಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ೯೩ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಮುಗಿದುದು.

ತೊಂಭತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸೂಕ್ತವು

ಪಂಚದಶೇನುವಾಕೇ ದ್ವಾದಶ ಸೂಕ್ತಾನಿ | ತತ್ರೇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತಿ ಷೋಡಶಚ್ಚಂ ಪ್ರಥಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಅಂಗಿರಸಸ್ಯ ಕುತ್ಸಸ್ಯಾರ್ಷಂ | ಪಂಚದಶೀಷೋಡಶ್ಯೌ ತ್ರಿಷ್ಟುಭೌಶಿಷ್ಟ್ಯಾ ಜಗತ್ಯಃ | ಅಗ್ನಿದೇವತಾ | ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಭವತು ಸುನ್ಮತೋ ರಥ ಇತಿ ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ ದೇವದೇವತ್ಯಾಃ | ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣ ಇತ್ಯರ್ಥಚೋಽ ಲಿಂಗೋಕ್ತಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಿಷಡ್ದೇವತ್ಯಃ | ಅಥವಾ ತಸ್ಯಾಪ್ಯಗ್ನಿರೇವ ದೇವತಾ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾದಯಸ್ತು ನಿಸಾತಭಾಕ್ತೇನಾಪ್ರಧಾನಾಃ | ಏತತ್ಸರ್ವಮನು-ಕ್ರಾಂತಂ | ಇಮಂ ಷೋಳಶ ಕುತ್ಸ ಅಗ್ನೇಯಂ ತದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ ದೈವಾಸ್ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋರ್ವರ್ಥಚೋಽ ಲಿಂಗೋಕ್ತದೇವತೋ ಯದ್ದೇವತ್ಯಂ ವಾ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ || ಪ್ರಾತರನುವಾಕಸ್ಯಾಗ್ನೇಯೇ ಕ್ರತೌ ಜಾಗತೇ ಛಂದಸ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ | ಅಶ್ವಿನಶಸ್ತ್ರೇ ಚ | ತಥಾ ಚ ಸೂಕ್ರಿತಂ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಹರ್ತೇ ಸಂ ಜಾಗ್ಯವದ್ಧಿಃ | ಅ. ೪-೧೩ | ಇತಿ || ಅಭಿಪ್ಲವವಿಕೇ ಷಷ್ಠೇಹನ್ಯಾಗ್ನಿವಾರುತೇಪ್ಯೇತತ್ಸೂಕ್ತಂ ಜಾತವೇದಸ್ಯನಿವಿದ್ಧಾನಂ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಪ್ರಯಜ್ಯವ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ | ಅ. ೨-೨ | ಇತಿ || ತೃತೀಯಸವನ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯೇ-ಷಾಗ್ನೇಧಃ ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾ | ಸೂಕ್ರಿತಂ ಚ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಹರ್ತೇ ಜಾತವೇದಸ ಇತಿ ಶಾತೀಯಸವನಿಕ್ಯಃ | ಅ. ೫-೫ | ಇತಿ ||

ಅನುವಾದವು—ಈ ಸೂಕ್ತದಿಂದ ಪ್ರಥಮಮಂಡಲದ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅನುವಾಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು (೯೪-೧೦೫) ಸೂಕ್ತಗಳಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಋಕ್ಕುಗಳಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಅಂಗಿರಸ ಪುತ್ರನಾದ ಕುತ್ಸನೆಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹದಿನೈದು ಮತ್ತು ಹದಿನಾರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಉಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳು ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನವು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಮಂ ಷೋಳಶ ಕುತ್ಸ ಅಗ್ನೇಯಂ ತದ್ವಿತ್ರಿಷ್ಟುಬಂತಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪಾದಾ ದೈವಾಸ್ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋರ್ವರ್ಥಚೋಽ ಲಿಂಗೋಕ್ತ ದೇವತೋ ಯದ್ದೇವತ್ಯಂ ವಾ ಸೂಕ್ತಮಿತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಎಂಟನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು. ಕೊನೆಯ ಪಾದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆಯು. ಹದಿನಾರನೆಯ ಋಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರ, ವರುಣ ಅದಿತಿ, ಸಿಂಧು ಪೃಥಿವಿ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದು ಆರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಯರು. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯೇ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ವರುಣಾದಿಗಳು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯರಲ್ಲ. ಪ್ರಾತರನುವಾಕ ಮಂತ್ರಪಠನದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನೇಯಕ್ರತು ಸಂಬಂಧವಾದ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಅಶ್ವಿನ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿಯೂ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿನಿಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಹರ್ತೇ ಸಂಜಾಗ್ಯವದ್ಧಿಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. (ಅ. ೪-೧೩) ಮತ್ತು ಅಭಿಪ್ಲವವೆಂಬ ಯಾಗದ ಅರಸಿಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಮಾರುತ ಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಿಗಾಗಿ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಾತವೇದಸಸಂಬಂಧವಾದ ನಿವಿತ್ಸೂಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರದ ಪ್ರಯಜ್ಯವ ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮಿತ್ಯಾಗ್ನಿಮಾರುತಂ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿವೃತವಾಗಿರುವುದು (ಅ. ೨-೨) ತೃತೀಯಸವನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನೇಧ್ರನೇಂಬ ಋತ್ವಿಜನು ಇಮಂ

ಸ್ತೋಮಂ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಪುಕ್ಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ಥಿತಯಾಜ್ಯಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ವಲಾಯನ ಶೌತಸೂತ್ರದ—ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸೇ ಇತಿ ತಾರ್ತೀಯಕವನಿಕೈಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರವು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು (ಅ. ೫-೫).

ಸೂಕ್ತ—೯೪

ಮಂಡಲ—೧ || ಅನುವಾಕ—೧೫ || ಸೂಕ್ತ—೯೪ ||

ಅವ್ಯಕ—೧ || ಅಧ್ಯಾಯ—೬ || ವರ್ಗ— ೩೦, ೩೧, ೩೨ ||

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಪುಕ್ಯಂಖ್ಯೆ— ೧೬

|| ಮುಖ್ಯ—ಕೃತ್ಯ ಅಂಗೀಕರಣ ||

|| ದೇವತಾ— ೧-೨, ಆ ರಲ್ಲಿ ೪ ನೆಯ ಪಾದ, ೯-೧೫, ೧೬ ೧ ಮತ್ತು ೨ ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಅಗ್ನಿಃ | ಆ ರಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ನೆಯ ಪಾದಗಳು, ದೇವಾಃ | ೧೬ ರಲ್ಲಿ ೩ ಮತ್ತು ೪ ಪಾದಗಳು, ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋದಿತಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ವ್ಯಾಠಗ್ನಿರ್ವಾ ||

|| ಭಂದಾ—೧, ೧೪ ಜಗತೇ | ೧೫-೧೬ ತ್ರಿಪ್ತುಃ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಮರ್ಹತೇ ಜಾತವೇದಸೇ ರಥಮಿವ ಸಂ ಮಹೇಮಾ
ಮನೀಷಯಾ |

ಭದ್ರಾ ಹಿ ನಃ ಪ್ರಮತಿರಸ್ಯ ಸಂಸದ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ
ವಯಂ ತವ || ೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಇಮಂ | ಸ್ತೋಮಂ | ಅರ್ಹತೇ | ಜಾತವೇದಸೇ | ರಥಂ ಇವ | ಸಂ |

ಮಹೇಮು | ಮನೀಷಯಾ |

ಭದ್ರಾ | ಹಿ | ನಃ | ಪ್ರಮತಿಃ | ಅಸ್ಯ | ಸಂಸದಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |

ಮಾ | ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ || ೧ ||

ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ

ಅರ್ಹತೇ ಪೂಜ್ಯಾಯ ಜಾತವೇದಸೇ ಜಾತಾನಾಮುತ್ಪನ್ನಾನಾಂ ವೇದಿತ್ರೇ ಜಾತಪ್ರಜ್ಞಾಯ ಜಾತಧನಾಯ ವಾಗ್ಮಯೇ ಮನೀಷಯಾ ನಿಶಿತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯೇಮಮೇತತ್ಸೂಕ್ತರೂಪಂ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಂ ರಥಮಿವ ಯಥಾ ತಕ್ಷಾ ರಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ಸಂ ಮಹೇಮು | ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ಮಃ | ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇಃ ಸಂಸದಿ ಸಂಭಜನೇ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಪ್ರಮತಿಃ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಾ ಬುದ್ಧಿಭದ್ರಾ ಹಿ ಕಲ್ಯಾಣೇ ಸಮರ್ಥಾ ಬಲು | ಅತಸ್ತಯಾ ಬುದ್ಧ್ಯಾ ಸ್ತುಮ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತವ ಸಖ್ಯೇಽಸ್ಮಾಕಂ ತ್ವಯಾ ಸಹ ಸಖಿತ್ವೇ ಸತಿ ವಯಂ ಮಾ ರಿಷಾಮು | ಹಿಂಸಿತಾ ನ ಭವಾಮು | ಅಸ್ಮಾನ್ಪ್ರಕ್ಷೇ-
ತ್ಯರ್ಥಃ || ಅರ್ಹತೇ | ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ಅರ್ಹಃ ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ | ಸಾ- ೩೨-೧೩೩ | ಇತಿ ಲಟಃ ಶಕ್ರಾದೇಶಃ | ಶಪಃ ಪಿತ್ತಾದನುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶತುಶ್ಚಾದುಪದೇಶಾಲ್ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕಸ್ವರೇಣ ಧಾತುಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಮಹೇಮು | ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ | ರಿಷಾಮು | ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಂ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಶಃ | ತವ | ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರ್ಜಸೀತ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅರ್ಹತೇ—ಪೂಜ್ಯನೂ | ಜಾತವೇದಸೇ—ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನೂ ಅಥವಾ ಧನ ಅಥವಾ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ | ಮನೀಷಯಾ—ನಮ್ಮ (ಚರುಕಾದ) ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ | ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ— ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ರಥಮಿವ (ರಥಕಾರನು) ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವಂತೆ | ಸಂ ಮಹೇಮು—ಬಹಳ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೀವೆ | ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯು | ಸಂಸದಿ—ಸಾಂಘಿಕವಾದ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ | ನಃ—ನಮ್ಮ | ಪ್ರಮತಿಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು | ಭದ್ರಾ ಹಿ—ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಪುಷ್ಯನೂ, ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಗೆ ರಥಕಾರನು ನಾಜೋಕಾಗಿ ರಥವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವಂತೆ ನಾವೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಈ ಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಅಗ್ನಿದೇವನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವಿರುವ ಕಾರಣ ನಾವು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು

English Translation

To him who is worthy of praise, and all-knowing, we construct, with our minds, this hymn, as (a workman makes) a car; happy is our understanding when engaged in his adoration ; O Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಜಾತವೇದಸೇ— ಜಾತಾನಿ ವೇದ ; ಜಾತಾನಿ ವೈನಂ ವಿಮುಃ ; ಜಾತೇ ಜಾತೇ ವಿದ್ಯತ ಇತಿ ವಾ ; ಜಾತವಿತ್ತೋ ವಾ ಜಾತಧನಃ ; ಜಾತವಿದ್ಯೋ ವಾ ಜಾತ್ರಜ್ಞಾನಃ | ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವೂ ಇವನನ್ನು ತಿಳಿಯುವವು ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಕಲ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಅಥವಾ ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ (ನಿ. ೭-೧೯) ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಜಾತವೇದಿಸಿನ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಹಾಗ್ನಿ ಭೂತಸ್ತ್ವೃಷಿಭಿರ್ಲೋಕೇ ಸ್ತುತಿಭಿರೀಳಿತಃ |

ಜಾತವೇದಾಸ್ತುತೋ ಮಧ್ಯೇ ಸ್ತುತೋ ವೈಶ್ವಾನರೋ ದಿವಿ |

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೬೭)

ಮುಷಿಗಳು ಪೃಥ್ವಿಯಮೇಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದೂ, ಮಧ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾತವೇದನೆಂದೂ ದ್ಯುಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವನನ್ನು ವೈಶ್ವಾನರನೆಂದೂ ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಇದೇ ಭಾವವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ.

ವೈಶ್ವಾನರಂ ಶ್ರಿತೋ ಹೃಗ್ನಿರಗ್ನಿಂ ವೈಶ್ವಾನರಃ ಶ್ರಿತಃ |

ಅನಯೋರ್ಜಾತವೇದಾಸ್ತು ತಥೈತೇ ಜಾತವೇದಸೀ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೧-೯೭)

ಅಗ್ನಿಯು ವೈಶ್ವಾನರನಲ್ಲಿಯೂ ವೈಶ್ವಾನರನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿ ಜಾತವೇದಸ್ತು ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಇವೆರಡೂ ಜಾತವೇದಿಸಿನ ಎರಡು ಅಂಶಗಳೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಹೀಗೆ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಜಾತವೇದಿಸಿನ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ.

ಭೂತಾನಿ ವೇದ ಯಜ್ಞತೋ ಜಾತವೇದಾಥ ಕಥೈತೇ |

ಯಚ್ಚೈಷ ಜಾತವಿದ್ಯೋಽಭೂತ್ ವಿತ್ತಂ ಜಾತೋಽಧಿವೇತ್ತಿ ವಾ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೦)

ವಿದ್ಯತೇ ಸರ್ವಭೂತೈರ್ಹಿ ಯದ್ವಾ ಜಾತಃ ಪುನಃ ಪುನಃ |

ತೇನೈಷ ಮಧ್ಯಭಾಗೇಂದ್ರೋ ಜಾತವೇದಾ ಇತಿ ಸ್ತುತಃ ||

(ಬೃ. ದೇ. ೨-೨೧)

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವಾಗಲೇ ಸಕಲವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನವು ಅವನಲ್ಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೇ ಸಕಲಧನವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೊಂದುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವವನಾದುದರಿಂದಲೂ ಮಧ್ಯಲೋಕವಾಸಿಯಾದ ಇಂದ್ರನೆಂತೆ ಜಾತವೇದಸ್ಸೆಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ತುತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಬೃಹದ್ದೇವತೆಯೇ ನಿರ್ವಚನವಿದೆ. ಜಾತವೇದಸೇ ಎಂದರೆ ಇಂತಹ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಗೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಇಮಂ ಸ್ತೋಮಂ ರಥಮಿವ ಸಂ ಮಹೇಮು—ಯಥಾ ತಕ್ಷ್ನಾ ರಥಂ ಸಂಸ್ಕರೋತಿ ತಥಾ ಸಮ್ಯಕ್ ಪೂಜಿತಂ ಕುರ್ಮಃ | ರಥಕಾರನು ರಥವನ್ನು ನಾಜೂಕಾಗಿಯೂ ಸಂಚಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನಂಟುಮಾಡುವಂತೆಯೂ ಇರುವಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವೂ ಸಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿರುವುದೂ ಶ್ರದ್ಧಾಯುಕ್ತವಾದ ಭಾವದಿಂದ ನಿಮಗೆ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಆದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ನಿಮಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸುವೆವು ಎಂದರ್ಥ. ಎಲ್ಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದ ರಚನೆಯನ್ನು ಅನೇಕಸಲ ರಥದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ ಈ ಸ್ತೋತ್ರದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕೌಶಲ್ಯವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಧಾನವೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಕೆಲವಿವೆ—

ಅಸ್ಮಾ ಇದು ಸ್ತೋಮಂ ಸಂ ಹಿನೋಮಿ ರಥಂ ನ ತಷ್ಟೇವ ತತ್ತಿನಾಯ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೧-೪)

ವಸ್ತ್ರೇವ ಭದ್ರಾ ಸುಕೃತಾ ವಸೂಯೋ ರಥಂ ನ ಧೀರಃ ಸ್ವಸಾ ಅತಕ್ಷಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೨೯-೧೫)

ಏವೇದಿಂದ್ರಾಯ ವೃಷಭಾಯ ವೃಷ್ಣೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಕರ್ಮ ಭೃಗವೋ ನ ರಥಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೬-೨೦)

ಏತಂ ವಾಂ ಸ್ತೋಮಮಶ್ವಿನಾವಕರ್ಮಾತಕ್ಷ್ನಾಮ ಭೃಗವೋ ನ ರಥಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೩೯-೧೪)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರೂಪವಾದ ಸ್ತೋತ್ರದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ರಥದ ನಿರ್ಮಾಣ ಕೌಶಲ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಸ್ತೋಮಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿದೆ.

ತವ ಸಖ್ಯೇ ವಯಂ ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ಅವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಸಹಾಯವು ಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಯಾವ ಶತ್ರುವೂ ಹಿಂಸಿಸಲಾರನು ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗಲಾರದು.

ನ ತಸ್ಯ ಮಾಯಯಾ ಚನ ರಿಪುರೀಶೀತ ಮರ್ತ್ಯಃ |

ಯೋ ಅಗ್ನಿಯೇ ದದಾಶ ಹವ್ಯದಾತಿಭಿಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೮-೨೩-೧೫)

ಮಾ ತೇ ಸಖಾಯಃ ಸದಮಿದ್ರಿಷಾಮ ಯಚ್ಛಾ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ತಂ ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೨-೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಸಖ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಒದಗಲಾರದೆಂಬ ಭರವಸೆಯು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಈ ಅನುಪೂರ್ವಿಯು ಪಲ್ಲವಿಯಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಶ್ಲೋಕಿಯಾ

ಅರ್ಹತೇ— ಅರ್ಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹಃ ಪ್ರೇಶಂಸಾಯಾಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಲಟಿಗೆ ಶತ್ಯ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ಎಕರಣ ಅರ್ಹತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅದುವದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾನಧಾತುಕವು (ಶತ್ಯ) ಶಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಮಹೇಮು— ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ವಿಧಿಲಿಜ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಲೋಪ. ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಶಪ್ ಎಕರಣ. ಅತೋಯೇಯಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸಿಗೆ ಇಯಾದೇಶ. ಯಲೋಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸಖ್ಯೇ— ಸುಖ್ಯಃ ಭಾವಃ ಸಖ್ಯಮ್. ಸಖ್ಯಯೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ರಿಷಾಮು— ರಿಷ ಹಿಂಸಾಯಾಮ್ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲೋಡುತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಸಲೋಪ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶವಿಕರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡುತ್ತಮಸ್ಯಪಿಚ್ಛೆ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಡಾಗಮ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿದ್ಯತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಒರುತ್ತದೆ.

ತವ— ಯುಷ್ಮತ್ ಶಬ್ದ. ವಷ್ಠೀ ಏಕವಚನ ಪರನಾದಾಗ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತವಮಮೌಜಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ತವ ಆದೇಶ. ಜಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅಶಾದೇಶ ಮಸರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯುಷ್ಮದಸ್ಯದೋರ್ಜಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕಃ

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ಸ ಸಾಧತ್ಯನರ್ವಾ ಕ್ಷೇತಿ ದಧತೇ
 ಸುವೀರ್ಯಂ |

ಸ ತೂತಾವ ನೈನಮಶ್ನೋತ್ಯಂಹತಿರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ವಾ ರಿಷಾಮಾ
 ವಯಂ ತವ || ೨ ||

• ಸದವಾಃ |

ಯಸ್ಮೈ | ತ್ವಂ | ಅಽ ಯಜಸೇ | ಸಃ | ಸಾಧತಿ | ಅನರ್ವಾ | ಕ್ಷೇತಿ | ದಧತೇ |
 ಸುವೀರ್ಯಂ |

ಸಃ | ತೂತಾವ | ನ | ಏನಂ | ಅಶ್ನೋತಿ | ಅಂಹತಿಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |
 ವಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೨ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಯಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯ ಹೇ ಆಗ್ನೇ ತ್ವಮಾಯಜಸೇ ದೇವಾನಾಭಿಮುಖ್ಯೇನ ಯಜಸಿ ಸ
 ಯಜಮಾನಃ ಸಾಧತಿ | ಸ್ವಾಭಿಲಷಿತಂ ಸಾಧಯತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂಚ ಸ ಯಜಮಾನೋಽ
 ನರ್ವಾ ಶತ್ರುಭಿರಪ್ರತ್ಯುತಃ ಸನ್ ಕ್ಷೇತಿ | ನಿವಸತಿ | ತಥಾ ಸುವೀರ್ಯಂ ಶೋಭನವೀರ್ಯೋ-
 ಪೇತಂ ಧನಂ ದಧತೇ | ಧಾರಯತಿ | ಪ್ರಾಪ್ನೋತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಧೃತ್ವಾ ಚ ಸ ಯಜಮಾನಸ್ತೂತಾವ |
 ವರ್ಧತೇ | ಏನಂ ಯಜಮಾನಮಂಹತಿರಾತಿರಿದ್ರ್ಯಂ ನಾಶ್ನೋತಿ | ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಅನ್ಯತ್ಪ್ನ-
 ವರ್ವತ್ || ಸಾಧತಿ || ಷಿಧು ಸಂರಾದ್ಧೌ | ಷಿಠಿ ಸಿದ್ಧತೇರಪಾರಲೌಕಿಕೇ | ಸಾ. ೬.೧-೪೯ |
 ಇತ್ಯಾತ್ವಂ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಭೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಧಧಾತುಕತ್ವಾನ್ವೇರನಿಟೀತಿ ಷಿ ಲೋಪಃ | ಕ್ಷೇತಿ | ಕ್ಷಿ
 ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ | ದಧತೇ | ದಧ ಧಾರಣೇ | ಭೌವಾದಿಕಃ |
 ತೂತಾವ | ತು ಇತಿ ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥಃ ಸೌತ್ರೋ ಧಾತುಃ | ಅಸ್ಮಾಚ್ಛಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ತುಜಾದಿತ್ಯಾ
 ದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಅಶ್ನೋತಿ | ವ್ಯತ್ಯಯೇನ ಸರಸ್ಮೈಪದಂ | ಅಂಹತಿಃ | ಹಂತೇರಂಹ ಚ
 ಉ. ೪-೬೨ | ಇತ್ಯತಿಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಚಿದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ | ಆಯಜಸೇ—
(ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ) ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತೀಯೋ | ಸಃ—ಆ ಯಜಮಾನನು | ಸಾಧತಿ—(ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ
ಗಳನ್ನು) ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. | ಅನರ್ವಾ—(ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ) ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಭಯದಿಂದ ರಹಿತನಾಗಿ ;
ಶತ್ರುಗಳ ಆಧೀನನಾಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಕ್ಷೇತಿ—(ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ) ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. | ಸುವೀರ್ಯಂ—
ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು | ದಧತೇ—ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ | (ಅನಂತರ) | ಸಃ—
ಆ ಯಜಮಾನನು | ತೂತಾವ—ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. | ಏನಂ ಈ ಯಜಮಾನನನ್ನು |
ಅಂಹತಿ—ದಾರಿದ್ರ್ಯವು | ನ ಅಶ್ನೋತಿ—ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ. | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತವ ಸಖ್ಯೇ—
ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವ ಕಾರಣ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ (ಅನುಗ್ರಹಿಸು) |

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತೀಯೋ
ಆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಶತ್ರುಗಳ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ಭಯವಿಲ್ಲದೇ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ
ಯಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಧನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವ
ಕಾರಣ ನಾವು ಹಿಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸು.

English Translation

He for whom you sacrifice, accomplishes (his objects), abides free from aggression, and enjoys (wealth, the source of) strength ; he prospers and poverty never approaches him ; let us not suffer injury, through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ತ್ವಂ ಯಸ್ಮೈ ಆಯಜಸೇ ಸಃ ಸಾಧತಿ— ನೀನು ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಾಗಮಾಡುತ್ತೀಯೋ ಆ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಮಾನವರಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ ಗೃಹಪತಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಮುತ್ತಿಕೃತನಾಗಿಯೂ, ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವು ಮನೆಯ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮು. ಸಂ. ೧-೧-೧ ; ೧-೧೨-೧ ; ೧-೧೩-೧ ; ೧-೧೪೪-೨ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಅಗ್ನಿಪರವಾದ ಮಕ್ಕಳು ಪರಿತವಾಗುವ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಇವನೇ ಯಜ್ಞಾತ್ಮನಾದುದರಿಂದಲೂ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಕಲವಿಧವಾದ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹವೂ ಇವನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅನರ್ವಾ— ಅನರ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೋಽನ್ಯಸ್ಮಿನ್ (ನಿ. ೬-೨೩) ಇತರರ ಆಶ್ರಯವೂ ಅಧೀನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೪೦-೬ ; ೪-೧೭-೨೦ ; ೫-೪೯-೪ ; ೭-೨೦-೩ ; ೧೦-೬೧-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಋಕ್ಯುಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತರಾಗಿ, ಅವರ ಅಧೀನರಾಗದೇ ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸುವವರು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನು ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಿತನಾಗದೆಯೂ, ಅವರ ಅಧೀನನಾಗದೆಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆಂದರ್ಥವು.

ಕ್ಷೇತಿ— ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಸುಖದಿಂದಿರುತ್ತಾನೆಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ತೂತಾವ— ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ತು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ತೂತಾವ ಎಂದಾಗಿದೆ. ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಅಂಹತಿಃ— ಅಂಹತಿಶ್ಚಾಂಹಶ್ಚಾಂಹಶ್ಚ ಹಂತೇಃ (ನಿ. ೪-೨೬) ಹನ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅಂಹತಿ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯು ಆಗಿದೆ. ಹಂಸೆಮಾಡು, ದುಃಖಪಡಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯರೂಪವಾದ ದುಃಖವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವು. ಅಗ್ನಿಯ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಂಹತಿಃ ನಾಶೋತಿ ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ಅಂಟುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ.

ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಯಜಸೇ— ಯಜ ದೇವಪೂಜಾಸಂಗತಿಕರಣದಾನೇಷು ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸಾಧತಿ— ಸಿದು ಸಂರಾಧೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹೇತುಮತಿ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ಬರುತ್ತದೆ. ಣಿಚ್ ಪರನಾದಾಗ ಸಿದ್ಧ್ಯತೇರಪಾರಲೋಕಿಕೇ— (ಸಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಆರ್ಥಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೇ ಣೇರನಿಟಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಪ ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೇತಿ - ಕ್ಷಿ ನಿವಾಸಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ತಿವ್. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪಿಗೇ) ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೇ ಗುಣ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿ ರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಧಧತೇ— ದಧ ಧಾರಣೇ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ ಅನುದಾತ್ತೀತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದೀ. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು (ತೇ) ಶಾಸ್ವತುದಾತ್ತೀತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನುದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಧಾತು ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಸುವೀರ್ಯಮ್— ಬಹುವ್ರೀಹಿಯಲ್ಲಿ ಸುವಿನ ಸ್ವರವು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ವೀರವೀರ್ಯೋಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ಮಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ತೂತಾವ— ತು ಎಂಬುದು ಸೂತ್ರಪಠಿತವಾದ ಧಾತು. ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಥಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಣಿತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದುದರಿಂದ ಆತ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾವೃದ್ಧಿ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಭ್ಯಾಸಸ್ಯ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ನೋತಿ— ಅಶೂ ನ್ಯಾಪ್ತೌ ಧಾತು. ಸ್ವಾದಿ ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಂ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪರಸ್ಮೈಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಲಿಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂಹತಿಃ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಹಂತೇರಂಹಚಿ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನನ್ನಿನಿಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಂಹ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ವಹಿವಸ್ಯ—(ಉ ಸೂ. ೪-೫೦೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಚಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಚಿತಃ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಶಕೇಮ ತ್ವಾ ಸಮಿಧಂ ಸಾಧಯಾ ಧಿಯಸ್ತೇ ದೇವಾ ಹವಿ-

ರದನ್ತ್ಯಾಹುತಂ |

ತ್ವಮಾದಿತ್ಯೈ ಆ ವಹ ತಾನ್ಮುಗ್ನಿಶ್ವಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾ-

ಮಾ ವಯಂ ತವ || ೩ ||

ಸದವಾಕಃ

ಶಕೇಮು | ತ್ವಾ | ಸಂಽ ಇಧಂ | ಸಾಧಯು | ಧಿಯಃ | ತ್ವೇ ಇತಿ | ದೇವಾಃ |

ಹವಿಃ | ಅದಂತಿ | ಆಽ ಹುತಂ |

ತ್ವಂ | ಆದಿತ್ಯಾನ್ | ಆ ವಹ | ತಾನ್ | ಹಿ | ಉಶ್ಮಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ | || ೩ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಾತ್ವಾಂ ಸಮಿಧಂ ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಂ ಕರ್ತುಂ ಶಕೇಮು | ಶಕ್ತಾ ಭೂಯಾಸ್ಮ | ತ್ವಂ ಚ ಧಿಯೋಽಸ್ಮದೀಯಾನಿ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದೀನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸಾಧಯು | ನಿಷ್ಪಾದಯು | ತ್ವಯಾ ಹಿ ಸರ್ವೇ ಯಾಗಾ ನಿಷ್ಪಾದ್ಯಂತೇ | ಯಸ್ಮಾತ್ತ್ವೇ ತ್ವಯ್ಯಗ್ನಾನಾಹುತಂ ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಕಂ ಹವಿದೇವಾ ಅದಂತಿ ಭಕ್ಷಯಂತಿ | ತಸ್ಮಾತ್ತ್ವಂ ಸಾಧಯೇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಪಿ ಚ ತ್ವಮಾದಿತ್ಯಾನದಿತೇಃ ಪುತ್ರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ದೇವಾನಾ ವಹ | ಅಸ್ಮದ್ಯಜ್ಞಾರ್ಥಮಾನಯು | ತಾನ್ದೀದಾನೀನೇವ ವಯಮುಶ್ಮಸಿ | ಕಾಮಯಾಮಹೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶಕೇಮು | ಶಕ್ಲ್ಯು ಶಕ್ತಾ | ಲಿಜ್ಯಾಶಿಷ್ಯಜ್ | ಅದುಪದೇಶಾಲ್ಪಸಾರ್ವಧಾತುಕಾನುದಾತ್ತತ್ವೇಽಽ ಏವ ಸ್ವರಃ ಶಿಷ್ಯತೇ | ಸಮಿಧಂ | ಇಂಇಂದ್ರೀ ದೀಪ್ತಾ | ಅಸ್ಮಾತ್ಸಂಪದಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಕರ್ಮಣಿ ಕ್ವಿಪ್ | ತ್ವೇ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಕವಚನಸ್ಯ ಶೇ ಆದೇಶಃ | ಉಶ್ಮಸಿ | ವಶ ಕಾಂತಾ | ಇಂಸತೋ ಮಸಿಃ | ಅದಾದಿತ್ವಾಚ್ಚೈಪೋ ಲುಕ್ | ಗೃಹಿಜ್ಯೇತ್ಯಾದಿನಾ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, | ತ್ವಾ—ನಿನ್ನನ್ನು | ಸಮಿಧಂ—ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು | ಶಕೇಮು—ನಾವು ಶಕ್ತರಾಗುವಂತಾಗಲಿ. | ಧಿಯಃ—ನಮ್ಮ (ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಸಾಧಯು—ಸಂಪಾದಿಸು. [ನೇರವೇರಿಸು] (ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ) | ತ್ವೇ—ನಿನ್ನಲ್ಲಿ | ಆಹುತಂ—(ಅರ್ಪಿಸಿದ) ಆಹುತಿನಾಡಿದ | ಹವಿಃ—(ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ) ಹವಿಷ್ಣುಗಳನ್ನು | ದೇವಾಃ—ದೇವತೆಗಳು | ಅದಂತಿ—ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಆದಿತ್ಯಾನ್—ಅದಿತಿ ಪುತ್ರರಾದ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನು | ಆ ವಹ—(ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ) ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ | ಹಿ—ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ | ತಾನ್—ಅವರನ್ನು | ಉಶ್ಮಸಿ—ನಾವು ಬಯಸುತ್ತೇವೆ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನೊಡನೆ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರಲಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿ ಷಾಮ—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಡು. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡಿದ ಚರುವುರೋಡಾಶಾದಿಗಳನ್ನೇ ದೇವತೆಗಳು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಯಾಗಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು. ನಾವು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಬಯಸುವ ಸಕಲವಾದ ಅದಿತಿವುತ್ರರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗದಿರಲಿ.

English Translation

May we be able to kindle you ; make the rite perfect, for through you the gods partake of the offered oblations ; bring hither the Aditayas, for we love them ; let us not suffer injury, through your friendship.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಧಿಯೇ—ಅಪಃ, ಅಪ್ಸಃ, ದಂಸಃ— ಇತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧) ಧಿಯೇ ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ನೆರವೇರುವಂತೆ ಸಹಾಯಮಾಡು ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ.

ಉಶ್ವಸಿ—ವಶ್ವಿ, ಉಶ್ವಸಿ, ವೇತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಹದಿನೆಂಟು ಕಾಂತಿಕರ್ಮನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಇಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಆದಿತ್ಯಾನ್—ಆದಿತ್ಯಃ ಕಸ್ಮಾದಾದತ್ತೇ ರಸಾನಾದತ್ತೇ ಭಾಸಂ ಜ್ಯೋತಿಷಾಮಾದೀಪ್ತೋ ಭಾಸಾ ಇತಿ ವಾದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಇತಿ ವಾ | (ನಿ. ೨-೧೩) ರಸಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಹಿಂಡುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲಗಳ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ತನ್ನಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮರೆಸುತ್ತಾನೆ) ಎಂದಾಗಲಿ, ತನ್ನಕಾಂತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಅದಿತಿವುತ್ರನೆಂದಾಗಲಿ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದವಾಗುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು ಆದರೆ ಈ ಮಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾನ್ ಎಂದು ಬಹುವಚನವಿರುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯ ಶಬ್ದವು ಸೂರ್ಯನಿಗೇ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರೇ ಇವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಏವಮನ್ಯಾಸಾಮಪಿ ದೇವತಾನಾಮಾದಿತ್ಯಪ್ರವಾದಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತಿ ತದ್ಯಥೈತನ್ನಿತ್ಯಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯಾರ್ಯಮ್ಲೋ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಭಗಸ್ಯಾಂಶಸ್ಯೇತಿ | (ನಿ. ೨-೧೩) ಆದಿತ್ಯಪರವಾದ ಸ್ತುತಿಗಳು ಮಿತ್ರನಿಗೂ, ವರುಣನಿಗೂ, ಅರ್ಯಮನಿಗೂ, ದಕ್ಷನಿಗೂ, ಭಗನಿಗೂ ಅಂಶನಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಸಿ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿತ್ಯಪರವಾಸ—

ಇಮಾ ಗಿರ ಆದಿತ್ಯೇಭ್ಯೋ ಘೃತಸ್ನೋಃ ಸನಾದ್ರಾಜಭ್ಯೋ ಜುಹ್ವಾ ಜುಹೋಮಿ |

ಶ್ವಣೋತು ಮಿತ್ರೋ ಅರ್ಯಮಾ ಭಗೋ ನಸ್ತುವಿಜಾತೋ ವರುಣೋ ದಕ್ಷೋ ಅಂಶಃ ||

(ಮು. ಸಂ. ೨-೨೭-೧)

ಎಂಬ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರ, ಅರ್ಯಮ, ಭಗ, ವರುಣ, ದಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಂಶ ಎಂಬುದಾಗಿ ಆದಿತ್ಯರು ಇವುಮಂದಿಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ ಆದರೆ,

ದೇವಾ ಆದಿತ್ಯಾ ಯೇ ಸಪ್ತ ತೇಭಿಃ ಸೋಮಾಭಿ ರಕ್ಷ ನ ಇಂದ್ರಾಯೇಂದೋ ಪರಿಸ್ತವ |

(ಮು. ಸಂ. ೯-೧೧೪-೩)

ಅಸೌ ಪುತ್ರಾಸೋ ಅದಿತೇರ್ಯೇ ಜಾತಾಸ್ತನ್ವಗಸ್ವರಿ |

(ಮು. ಸಂ. ೧೦-೨೨-೮)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದಿತಪುತ್ರರು ಎಂಬುದುಮಂದಿಯೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈಗ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾದಶಾದಿತೈರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಿತೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಮುಂದೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪಕ್ರಿಯಾ

ಶಕೇಮು— ಶಕ್ಲ್ಯಲ್ಯ ಶಕ್ತೌ ಧಾತು. ಅಶೀರ್ಲಿಞ್. ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. **ಲಿಜ್ಜಾಶಿಷ್ಯಜ್**— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೮೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಅಜ್. ಅದುಪದೇಶದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಾಸ್ಯನುದಾತ್ತೇತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು ಅನುದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಜ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಮಿಧಂ— ಜಾಇಂಧೀ ದೀವೌ ಧಾತು. ಸಂಪದಾದಿಭ್ಯಃಕ್ರಿಸ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪದಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್. **ಅನಿದಿತಾಂ** ಸೂತ್ರದಿಂದ ಉಪಧಾ ನ ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಧಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತಿಯಾ ಎಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಅದಂತಿ— ಆದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಲಟ್. ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದಿತ್ಯಾನ್— ದೀರ್ಘದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ವ. **ಆತೋಽಟಿ ನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವ.

ತ್ವೇ— ಯುಷ್ಮದ್ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತವೀವಕವಚನದಲ್ಲಿ ಮಪರ್ಯಂತಕ್ಕೆ ತ್ವಾದೇಶ. ಶೇಷೇ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಿಗೆ ಲೋಪ. **ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್**— ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶೇ ಆದೇಶ.

ಉತ್ಮಸಿ— ವಶ ಕಾಂತೌ ಧಾತು. ಅದಾದಿ ಲಟ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಆದಿಪ್ರೆಭ್ಯತಿಭ್ಯಃತಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಸಿಗೆ ಲುಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜಾದ್ವದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಿಜ್ಯಾವಯು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಪೂರ್ವರೂಪ. **ಇದಂತೋರ್ಮಸಿ**— (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೫೮)

ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸಿಗೆ ಇಕಾಗಮ. ಹಿಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ
ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಮಧ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೩ ||

—:೦:—

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಭರಾಮೇ॒ಧ್ರಂ ಕೃ॑ಣ॒ವಾಮಾ॑ ಹ॒ವೀಂ॑ಷಿ ತೇ ಚಿ॒ತಯಂ॑ತಃ ಪ॒ರ್ವ॑-
ಣಾಪ॒ರ್ವಣಾ॑ ವ॒ಯಂ |

ಜೀ॒ನಾತ॑ವೇ ಪ್ರ॒ತರಂ॑ ಸಾ॒ಧಯಾ॑ ಧಿ॒ಯೋ॑ಗ್ನೇ ಸ॒ಖ್ಯೇ॑ ಮಾ
ರಿ॒ಷಾಮಾ॑ ವ॒ಯಂ ತವ॑ || ೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಭರಾಮೇ॒ಧ್ರಂ | ಕೃ॑ಣ॒ವಾಮಾ॑ | ಹ॒ವೀಂ॑ಷಿ | ತೇ | ಚಿ॒ತಯಂ॑ತಃ | ಪ॒ರ್ವ॑-
ಣಾಪ॒ರ್ವಣಾ॑ | ವ॒ಯಂ |

ಜೀ॒ನಾತ॑ವೇ | ಪ್ರ॒ತರಂ॑ | ಸಾ॒ಧಯಾ॑ | ಧಿ॒ಯಃ | ಅ॒ಗ್ನೇ | ಸ॒ಖ್ಯೇ॑ | ಮಾ | ರಿ-
ಷಾ॒ಮಾ | ವ॒ಯಂ | ತವ॑ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವದ್ಯಾಗಾರ್ಥಮಿಧ್ಯಮಿಂಧನಸಾಧನಮೇಕವಿಂಶತಿದಾವಾತ್ಮಕಂ ಸಮಿತ್ಸಮೂಹಂ
ಭರಾಮ | ಸಂಸಾದಯಾಮ | ತದನಂತರಂ ತೇ ತುಭ್ಯಂ ಹವೀಂಷಿ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದೀನ್ಯನ್ನಾನಿ
ವಯಂ ಕೃಣವಾಮ | ಕರವಾಮ | ಕಿಂ ಕುರ್ವಂತಃ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಮಾವೃತ್ತಾಭ್ಯಾಂ
ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಚಿಂತಯಂತಸ್ತಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಂತಃ | ಸ ತ್ವಂ ಜೀನಾತನೇಸ್ತಾಕಂ

ಜೀವನೌಷಧಾಯ ಚಿರಕಾಲಾವಸ್ಥಾನಾಯ ಧಿಯಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಿ ಪ್ರತರಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಪತರಂ ಸಾಧಯ | ನಿಷ್ಪಾದಯ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಚಿತಯಂತಃ | ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ | ಸಂಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕಸ್ಯ ವಿಧೇರನಿತ್ಯತ್ಪಾಲ್ಲಭೂಪಥಗುಣಾಭಾವಃ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ | ನಿತ್ಯವೀಶ್ವಯೋರಿತಿ ವೀಶ್ವಾಯಾಂ ದ್ವಿಭಾವಃ | ತಸ್ಯ ಪರಮಾನ್ಮ್ರೇದಿತಮಿತಿ ಪರಸ್ಯಾನ್ಮ್ರೇದಿತಸಂಜ್ಞಾಯಾಮನುದಾತ್ತಂ ಚೇತ್ಯನುದಾ- ತ್ತತ್ತ್ವಂ | ಪ್ರತರಂ ತರಬಂತಾತ್ಪ್ರತಬ್ಧಾತ್ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಕರ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾದಮು ಚ ಚೈಂದಸಿ | ಪಾ. ೫-೪-೧೨ | ಇತ್ಯಮುಪ್ರತ್ಯಯಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) | ಇಧ್ಯಂ— (ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ) ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು | ಭರಾಮ—ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಪರ್ವಣಾ ಪರ್ವಣಾ—ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ (ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು) | ಚಿಂತಯಂತಃ—ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ | ಹವೀಂಷಿ—ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು | ವಯಂ—ನಾವು | ಕೃಣವಾಮ—ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ | ಜೀವಾತೇವೇ—(ನಾವು) ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ | ಧಿಯಃ—(ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು | ಪ್ರತರಂ—ಅತ್ಯತ್ಯಷ್ಟತರವಾಗಿ | ಸಾಧಯ—ಸಂಪಾದಿಸು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ ಸಖ್ಯೇ—ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಿನಗೆ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತಾ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ನಾವು ಚಿರಕಾಲ ಬದುಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಮ್ಮ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಉತ್ಯಷ್ಟತರವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸು. ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯೂ ಆಗದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

We bring fuel, we offer oblations, reminding you of the successive seasons (of worship) ; thoroughly complete the rite in order to prolong our lives ; Agni, let us not suffer injury through four freindship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಇಧ್ಯಂ— ಇಧ್ಯಃ ಸಮಿಂಧನಾತ್ | (ನಿ. ೮-೪) ಉರಿಸು. ಹೊತ್ತಿಸು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಇಂಧ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಇಧ್ಯಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಮಿತ್ತು ಎಂದರ್ಥ.

ಪರ್ವಣಾಪರ್ವಣಾ— ಪರ್ವ ಪುನಃ ಪೃಣಾತೇಃ ಪ್ರೀಣಾತೇರ್ವಾ—ಅರ್ಧಮಾಸಪರ್ವ ದೇವಾ- ನಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರೀಣಂತೀತಿ | (ನಿ. ೧-೨೦) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪೃಥಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿ

ಗೊಳಿಸು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರೀಷ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲೀ ಪರ್ವ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಂದ ಹರ್ಷಗೊಳಿಸತಕ್ಕ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪಕ್ಷಕಾಲ. ಆಮಾ ವಾಸ್ಯಾ ಪೌರ್ಣಮೀ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ದರ್ಶ ಪೂರ್ಣಮಾಸಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಎಂಬುವುದು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥ.

ಟಿಂಕಯಂತಃ— ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಯಂತಃ ಜ್ಞಾ ಪಿಸುತ್ವಾ; ಆಯಾ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ನಿಮಗೆ ಪಕ್ಷಕಾಲಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾ ಪಿಸುತ್ವಾ ಎಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಥವಾ ಸ್ವಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮ ತ್ವನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ವಾ ಜ್ಞಾ ತವಂತಃ | ಆಯಾಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿದವರಾಗಿ ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಭರಾಮು— ಡುಭ್ಯಾ ಭರಣೇ ಧಾತು. ಲಡುತ್ತಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಪಾದಾದಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಪ್, ಲಸಾರ್ವಧಾತುಕವು, ಅನುದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಚಿತಯಂತಃ— ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಚುರಾದಿ. ಸತ್ಯಾಪಪಾಶ— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್. ಸಂಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕೋನಿಧಿರನಿತ್ಯಃ ಎಂಬ ಸರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಧಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತೇವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಜಂತಕ್ಕೆ ಧಾತುಸಂಜ್ಞಾ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ ಆಯಾದೇಶ. ಚಿತಯತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಣಿಚ್ ಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರ್ವಣಾಪರ್ವಣಾ— ನಿತ್ಯವೀಪ್ಸಯೋಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ವೀಪ್ಸಾ ತೋರುವಾಗ ದ್ವಿತ್ವ. ತಸ್ಯಪರಮಾಮ್ರೇಡಿತಿಮ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ವ ಬಂದಾಗ ಪರರೂಪಕ್ಕೆ ಆಮ್ರೇಡಿತಿ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನುದಾತ್ತಂ ಚಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆ ಆಮ್ರೇಡಿತಿಕ್ಕೆ ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತರಮ್— ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಕರ್ಷ ತೋರುವಾಗ ಪ್ರಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ತರಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತರ ಎಂಬ ತರ ಬಂತದ ಮೇಲೆ ಅಮುಚಿ ಚೈಂದಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೪-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ಅಮು ಪ್ರತ್ಯಯ.

ಸಾಧಯ— ಓಧು ಸಂರಾದೌ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣಾ ತೋರುವಾಗ ಣಿಚ್ ಬಂದಾಗ ಸಿದ್ಧತೇರ-ಪಾರಲೌಕಿಕೇ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಆತ್ಯ. ಲೋಣ್ಯಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತವ ಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೪ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ವಿಶಾಂ ಗೋಪಾ ಅಸ್ಯ ಚರಂತಿ ಜಂತವೋ ದ್ವಿಸಚ್ಚ ಯದುತ
ಚತುಷ್ಪದಕ್ತುಭಿಃ |

ಚಿತ್ರಃ ಪ್ರಕೇತ ಉಷಸೋ ಮಹಾ ಅಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-
ಷಾಮಾ ನಯಂ ತವ || ೫ ||

ಪದಪಾಠಃ

ವಿಶಾಂ | ಗೋಪಾಃ | ಅಸ್ಯ | ಚರಂತಿ | ಜಂತವಃ ದ್ವಿಸ ಪತ್ | ಚ | ಯತ್ |
ಉತ | ಚತುಃ ಪತ್ | ಅಕ್ತು ಭಿಃ |

ಚಿತ್ರತಃ | ಪ್ರ ಕೇತಃ | ಉಷಸಃ | ಮಹಾನ್ | ಅಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾಮು | ನಯಂ | ತವ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅಸ್ಯಾಗ್ನೇರ್ಜಂತವೋ ಜಾತಾ ರತ್ನಯೋ ವಿಶಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಗೋಪಾ ಗೋಪಾ-
ಯಿತಾರೋ ರಕ್ಷಕಾಃ ಸಂತಕ್ಶರಂತಿ | ಉದ್ಗಚ್ಛಂತಿ | ತದನಂತರಂ ಯಚ್ಛ ದ್ವಿಸಪತ್ ದ್ವಿಸಾತ್ ಮನುಷ್ಯಾ-
ದಿಕಮಸ್ತಿ ಉತಾಪಿ ಚ ಚತುಷ್ಪತ್ ಚತುಷ್ಪಾತ್ ಗನಾದಿಕಂ ಯದಸ್ತಿ ತದುಭಯಮಕ್ತುಭಿರಂಜಕೈರಸ್ಯ
ರಶ್ಮಿಭಿರಕ್ತಮಾಶ್ಲಿಷ್ಯಮಭೂತ್ | ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಚಿತ್ರೋ ವಿಚಿತ್ರದೀಪ್ತಿಯುಕ್ತಃ ಪ್ರಕೇತೋ ರಾತ್ರಾವಧ-
ಕಾರಾವೃತಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಯಿತಾ ಪ್ರದರ್ಶಯಿತೋಷಸ ಉಷೋದೇವತಾಯಾ ಅಪಿ
ಮಹಾನ್ ಗುಣೈರಭಿಕೋಽಸಿ | ಭವಸಿ | ಉಷಾಸ್ತು ರಾತ್ರೇಕ್ಷರಮಭಾಗೇ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ | ಅಗ್ನಿಸ್ತು
ಸರ್ವಸ್ಯಾಂ ರಾತ್ರೈ ಪ್ರಕಾಶಯತೀತಿ ತಸ್ಯ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯಂ || ಗೋಪಾಃ | ಗುಪೂ ರಕ್ಷಣೇ | ಗುಪೂ-
ಧೂಪವಿಚ್ಛೇದ್ಯಾಯಪ್ರತ್ಯಯಃ | ಸಾ. ೩-೧-೨೮ | ಅಸ್ಯಾತ್ಕ್ವಿಪ್ | ಅತೋ ಲೋಪಃ | ನೇರಪ್ಯಕ್ತ-
ಲೋಪಾದ್ವಲಿ ಲೋಪೋ ಬಲೀಯಾನಿತಿ ಪೂರ್ವಂ ವಲಿ ಲೋಪಃ | ನ ಚಾತೋ ಲೋಪಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಿ-

ವತ್ತಂ | ನ ಪದಾಂತೇಶ್ಯಾದಿನಾ ಯಲೋಪಂ ಪ್ರತಿ ತನ್ನಿವೇಧಾತ್ | ದ್ವಿಪತ್ | ದ್ವೌ ಪಾದಾವಸ್ಥೇತಿ
ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ | ಪಾ. ೩-೪-೧೪೦ | ಇತಿ ಪಾದಕಬ್ಜಸ್ಯಾಂತ್ಯಲೋಪ್ಯ ಸಮಾ-
ಸಾಂತಃ | ಅಯಸ್ತಯಾದಿತ್ವೇನ ಧತ್ವೇ ಪಾಪಃ ಪತ್ | ಪಾ. ೬-೪-೦೩೦ | ಇತಿ ಪದ್ಭಾವಃ | ಏಕದೇಶ-
ವಿಕೃತಸ್ಯಾನನ್ಯವತ್ಪಾತ್ | ಪರಿ. ೩೭ | ದ್ವಿತ್ರಿಧ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ಮೂರ್ಧಸು | ಪಾ. ೬-೨-೦೯೭ | ಇತ್ಯು-
ತ್ತರಪದಾಂತೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಚತುಷ್ಪತ್ | ಪೂರ್ವವತ್ಪಮಾಸಾಂತಃ ಪದ್ಭಾವಕ್ಕೆ | ಇಮದುಪಧಸ್ಯ
ಪಾಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೇತಿ ವಿಸರ್ಜನೀಯಸ್ಯ ಪತ್ತಂ | ನ್ರಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ | ಫಿ. ೨-೩ | ಇತಿ ಚತುರ್ಕಬ್ಜ
ಆದ್ಯುದಾತ್ತಃ | ಸ ಏವ ಬಹುವ್ರಿಹಿಸ್ತರೇಣ ಶಿಷ್ಯತೇ || ೩

• ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ •

ಅಸ್ಯ—ಈ ಅಗ್ನಿಯ | ಜಂತವಃ—ರಶ್ಮಿಗಳು | ವಿಶಾಃ—(ಸಕಲ) ಪ್ರಾಣಿಗಳ | ಗೋಪಾಃ—
ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿ | ಚರಂತಿ—ಹರಡುತ್ತವೆ. | ಯತ್—ಯಾವ ಯಾವ | ದ್ವಿಪತ್—ಮನುಷ್ಯಾದಿ ದ್ವಿಪಾದಿಗಳೂ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ಚತುಷ್ಪತ್ ಚ—ಗವಾದಿಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ | ಅಕ್ತುಧಿಃ—(ಈ ಅಗ್ನಿಯ) ಕಿರಣ
ಗಳಿಂದ (ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.) | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ (ನೀನು) | ಚಿತ್ರೇ—ನಾನಾ ವಿಧವಾದ
ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ | ಪ್ರೇಕೇತಃ—(ಅಂಧಕಾರಾವೃತವಾದ ಸಕಲವನ್ನೂ) ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ | ಉಷಸಃ—
ಉಷೋದೇವತೆಗಿಂತಲೂ | ಮಹಾನ್ ಅಸಿ—ಉತ್ಕೃಷ್ಟನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವ
ವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ |

ಧಾರ್ವಾಕಃ

ಈ ಅಗ್ನಿಯ ರಶ್ಮಿಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಕಗಳಾಗಿ ಮತ್ತಲೂ ಹರಡುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯಾದಿದ್ವಿಪಾದಿ
ಗಳೂ ಮತ್ತು ಗವಾದಿ ಚತುಷ್ಪಾದಿಗಳೂ ಸಹ ಈ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಜೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಲೈ
ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಅಂಧಕಾರದಿಂದ ಅವೃತವಾದ ಸಕಲಲೋಕವನ್ನೂ
ಬೆಳಗಿಸುತ್ತಾ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರತಕ್ಕ ಉಷೋದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಮಹಿಮೆ
ಯುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಮಗೆ ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೂ
ಪೀಡಿತರಾಗದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

His genial (flames), the preservers of mankind, spread around and
both bipeds and quadrupeds are enlivened by his rays ; Shining with various
lustre, and illuminating (the world by night) you are superior to the dawn ;
Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ವಿಶಾಂ—ಮನುಷ್ಯಾಃ, ನರಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಮನುಷ್ಯನಾಮಗಳಲ್ಲಿ (ನ. ೩-೭) ಪಠಿತವಾಗಿದ್ದರೂ
ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ | ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು.

ಜಂತವಃ—ಜಾತಾಃ ರಕ್ತಯಃ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಅಗ್ನಿಯ ಕಿರಣಗಳು. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದರೂ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥಕೊಡುವಂತೆ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಜಂತು, ಜಂತವಃ, ಜಂತುಭಿಃ ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳು, ಯಜಮಾನರು, ಶತ್ರುಗಳು, ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. (ಮ. ಸಂ. ೧-೪೫-೬ ; ೧-೨೪-೨ ; ೫-೨-೨ ; ೬-೬೬-೧೨ ; ೧೦-೧೪೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

ಅಕ್ತುಭಿಃ—ಶ್ಯಾವೀ, ಕ್ಷಪಾ, ಶರ್ವರೀ, ಅಕ್ತುಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ರಾತ್ರೀನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. (ನಿ. ೧-೧೮) ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರಣ, ಆಯುಧ, ಕತ್ತಲು ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಅಂಜ್ ಧಾತುವಿಗೆ, ಅವರಿಸು, ಮುಚ್ಚು, ಬಳಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಛಾಯೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದೂ ಸುತ್ತಲೂ ಅವರಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣವೆಂತಲೂ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚುವ ರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ, ದೇಹವನ್ನು ಅವರಿಸುವ ಆಯುಧವೆಂದೂ ಅರ್ಥಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ಮ. ಸಂ. ೧-೨೬-೧೬ನೇ ಮುಕ್ತಿನ ಬರುವ ಅಕ್ತು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಯುಧವೆಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ೨-೧೦-೨ನೇ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲೆಂದರ್ಥ. ಆದರೆ ರಾತ್ರಿಪರ್ಯಾಯವೇ ಹೆಚ್ಚುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ.

ಈ ಮುಕ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ, ಕಿರಣಗಳೆಂದು ಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ವಯವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳ ವಿವರಣೆಯಂತೆ : ಅಕ್ತುಭಿಃ—ರಾತ್ರಿನಾಮೈ-ತತ್ | ಇಹ ತು ಸಾಹಚರ್ಯಾನ್ನ ಕ್ತಂಚರೇಷು ರಕ್ಷಃಪಿಶಾಚಾದಿಷು ವರ್ತತೇ | ರಾತ್ರಿಚರೈಃ ಸಹ ಇತ್ಯರ್ಥಃ | ಅಕ್ತು ಶಬ್ದವು ರಾತ್ರಿನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿಯೆಂದರ್ಥವಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ರಕ್ಷಃಪಿಶಾಚಾದಿಗಳೊಡನೆ ಮಾನವಾದಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ, ಉಷಸಃ (ಅಪಿ) ಮರ್ಹಾ ಅಸಿ ಉಷೋ ದೇವತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಉಷಸ್ಸು ರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾ ಜಗತ್ತಿನ ಭೂತಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ನೀನು ರಾತ್ರಿಕಾಲವಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೀಯೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ನೀನು ಉಷಸ್ಸಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕನು. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯಂತೆ:—ಸಕಲವಾದ ದ್ವಿಪತ್ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳೂ; ಚತುಷ್ಪತ್-ಗವಾದಿಗಳೂ ಸಹ, ಅಕ್ತುಭಿಃ ಅವರಿಸತಕ್ಕ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಗೋಪಾಃ— ಗುಪ್ತಾ ರಕ್ತಣೇ ಧಾತು. ಗುಪ್ತಾಧೂಪವಿಚ್ಛಿಪಣಿಭ್ಯ ಆಯಃ—(ಶಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸನಾದ್ಯಂತಾ ಧಾತವಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆಯಪ್ರತ್ಯಯವು ಸನಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಗೋಪಾಯ ಎಂಬ ಆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾದುದಕ್ಕೆ ಧಾತು ಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಮೇಲೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಅತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಕ್ಷಿಪಿನಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ಯಕ್ತವಾದ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ವೇರಪ್ಯಕ್ತಲೋಪಾದ್ಯಲಿ ಲೋಪೋ-
ಬಲೀಯಾನ್ ಎಂಬ ವಚನದಿಂದ ವಲ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಲೋಪೋ ವ್ಯೋವಲಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.
ಇಲ್ಲಿ ಯಕಾರ ಲೋಪಮಾಡುವಾಗ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾವೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಆಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ
ನಪದಾಂತವರೀಯಲೋಪ— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೧-೫೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಲೋಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಾವೆ
ಪ್ರತಿವೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ವೇರಪ್ಯಕ್ತಸ್ಯ— (ಪಾ. ಸೂ. ೯-೧-೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ಷಿಪಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ. ಗೋಪಾ ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚರಂತಿ— ಚರ ಗತಿಭಕ್ಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಲಟ್ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಬಹುವಚನರೂಪ. ಅತಿಜಂತದ
ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಪತ್— ದ್ವೌ ಪಾದೌ ಅಸ್ಯ. ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾಸುಪೂರ್ವಸ್ಯ— (ಪಾ. ಸೂ.
೫-೪-೧೪೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಲೋಪವು ಸಮಾಸಾಂತವಾಗಿ
ಬರುತ್ತದೆ. ಆಯಸ್ಯಯಾದೀನಿ ಚೈಂದಸಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೨೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಬರು
ವುದರಿಂದ ಪಾದಃ ಪತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೩೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪದ್ಭಾವ ಬರುತ್ತದೆ. ಪಾಪ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ
ಕೇವಲ ಹ್ರಸ್ವ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಏಕದೇಶವಿಕ್ಯತಮನನೈವತ್ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಿಂದ ಪಾದ್ ಇದ್ದಂತೆ.
ಆಗುವುದರಿಂದ ದ್ವಿತ್ರಿಭ್ಯಾಂ ಪಾದ್ವನ್ ಮೂರ್ಧಸು— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೯೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದಾಂತೋ
ದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚತುಷ್ಯತ್— ಹಿಂದಿನಂತೆ ಸಮಾಸವಾದಾಗ ಸಮಾಸಾಂತಲೋಪವೂ ಪದ್ಭಾವವೂ ಬರುತ್ತವೇ
ಚತುಃಪತ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಇದುದುಪಥಸ್ಯ ಚಾಪ್ರೈತ್ಯಯಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ನತ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ.

ನೃಃ ಸಂಖ್ಯಾಯಾಃ— (ಓ. ಸೂ. ೨೮) ನಾಂತ, ರೇಫಾಂತ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳು ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಚತುರ್ಶಬ್ದವು ರೇಫಾಂತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರೈತ್ಯತ್ಯಾ
ಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ವರವೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. || ೫ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತ್ವಮಧ್ವಯುರುತ ಹೋತಾಸಿ ಪೂರ್ವ್ಯಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪೋತಾ

ಜನುಷಾ ಪುರೋಹಿತಃ |

ವಿಶ್ವಾ ವಿದ್ವಾ ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ಧೀರ ಪುಷ್ಯಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ.

ಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೬ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ತ್ವಂ | ಅಧ್ವಯುಃ | ಉತ | ಹೋತಾ | ಅಸಿ | ಪೂರ್ವ್ಯಃ | ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ |

ಪೋತಾ | ಜನುಷಾ | ಪುರೋಹಿತಃ |

ವಿಶ್ವಾ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ | ಧೀರ | ಪುಷ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಮಧ್ವಯುರಧ್ವರಸ್ಯ ಯಾಗಸ್ಯ ನೇತಾ ದೇವಾನ್ವತಿ ಪ್ರೇರಯಿತಾ ಯದ್ವಾ ಯಾಗ ಆಧ್ವರ್ಯವಸ್ಯ ಕರ್ತಾ ಭವಸಿ | ಅಧ್ವರ್ಯೋ ಮನುಷ್ಯೇ ಜಾತರೂಪೇಣ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾ- ತೃತ್ತೇನ ವಾವಸ್ಥಾಯ ಯಾಗನಿಷ್ಪಾದಕೋಽಸಿ | ಉತಾಪಿ ಚ ಪೂರ್ವೋ ಮುಖ್ಯೋ ಹೋತಾ ದೇವಾನಾಮಾಹ್ವಾತಾ ಪೂರ್ವವದ್ಧೋತರ್ಯವಸ್ಥಾಯ ಹೌತ್ರಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ ಕರ್ತಾ ವಾಸಿ | ಭವಸಿ | ಮಾನುಷೋ ಹೋತಾಮುಖ್ಯಃ | ತದಪೇಕ್ಷಯಾಸ್ಯ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ | ತಥಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ ಪ್ರಕರ್ಷೇಣ ಶಾಸ್ತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಶಿಕ್ಷಕೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಹೋತರ್ಯಜ ಪೋತರ್ಯಜೇತ್ಯಾದೀನಾ ಪ್ರೈಷೇಣ ಶಾಸ್ತ್ರೀತಿ ನೈತ್ರಾವರುಣಃ ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ | ಪೂರ್ವವತ್ತಸ್ಮಿನ್ನವಸ್ಥಾಯ ಯಾಗನಿಷ್ಪಾದಕೋಽಸಿ | ಪೋತಾ ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾವಯಿತಾ ಶೋಧಯಿತಾಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಪೋತೃನಾಮಕಸ್ಯರ್ತ್ವಿಜಃ ಪೂರ್ವವದಧಿಷ್ಠಾಯ ಯಾಗ- ನಿಷ್ಪಾದಕೋಽಸಿ | ತಥಾ ಜನುಷಾ ಜನ್ಮನಾ ಸ್ವಾಭಾವ್ಯೇನ ಪುರೋಹಿತಃ ಪುರಸ್ತಾದಾಗಾಮಿನಿ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ

ಹಿತೋಽನುಕೂಲಾಚರಣೋಽಸಿ | ಯದ್ವಾ | ಸರ್ವೇಷು ಕರ್ಮಸು ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶ್ಯಾಹವನೀಯೇ
 ಸ್ಥಾಪಿತೋಽಸಿ | ಅಥವಾ ಪುರೋಹಿತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದೇವಪುರೋಹಿತಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತತಃ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವಾತ್ |
 ತಥಾ ಚ ಮಂತ್ರಾಂತರಂ | ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಿದೇವಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮಿತಿ | ಅತಸ್ತಸ್ಮಿ-
 ನ್ಸ್ರಹ್ಮಣಿ ಪೂರ್ವವದವಸ್ಥಾಯ ತದ್ರೂಪಃ ಸನ್ನಿಶ್ಯಾ ಸರ್ವಾಣ್ಯಾರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ಯತ್ಪಿಜಃ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಾಧ್ಯಯ-
 ನಾದೀನಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನಂಸ್ತ್ವಂ ಹೇ ಧೀರ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಗ್ನೇ ಪುಷ್ಯಸಿ | ನ್ಯೂನಾಧಿಕಭಾವರಾಹಿತ್ಯೇನ
 ಸಂಪೂರ್ಣಾನಿ ಕರೋಷಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಜನುಷಾ | ಜನೇರುಸಿಃ | ಪುರೋಹಿತಃ | ದಧಾತೇಃ
 ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ ಪೂರ್ವಾಧರೇತ್ಯಾದಿನಾಸಿಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಃ ಪುರಸ್ಶಬ್ದೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ | ತದ್ವಿಶ್ವಾ-
 ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿರಿತ್ಯವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾಯಾಂ ಪುರೋಽವ್ಯಯಮಿತಿ ಗತಿತ್ವಾದ್ಗತಿರನಂತರ ಇತಿ ಪೂರ್ವಪದ
 ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ | ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿತ್ವಾತ್ ಸ್ಯೆಷ್ | ಇತ್ಯಾದಾದ್ಯುಧಾತ್ತತ್ವಂ ||

ಪ್ರತಿಪವರ್ಥ

(ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ) ತ್ವಂ— ನೀನು | ಅಧ್ವರ್ಯುಃ—(ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ
 ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಕರ್ತನಾಗಿಯೂ | ಉತ— ಮತ್ತು | ಪೂರ್ವ್ಯಃ— ಮುಖ್ಯನಾದ | ಹೋತಾ—
 ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ (ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ) | ಅಸಿ— ಆಗಿದ್ದೀಯೆ |
 ಶಾಸ್ತಾ— (ಯಜ್ಞಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ಮೈತ್ರಾವರುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ
 ರುವವನೂ ಮತ್ತು | ಪೋತಾ— (ಯಜ್ಞದ) ಶುದ್ಧಿಕರ್ತನೂ ಅಥವಾ (ಯಾಗ ನಿಷ್ಪಾದಕನಾದ) ಪೋತೃ
 ವಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ | ಜನುಷಾ— ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ | ಪುರೋಹಿತಃ— ಮುಂದೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಾಭಗಳಿಗೆ
 ಅನುಕೂಲವಾದ ಆಚರಣೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಅಥವಾ ದೇವಪುರೋಹಿತನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ (ಅದ್ವರಿಂದ)
 ವಿಶ್ವಾ— ಸಕಲವಾದ | ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ— ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನೂ | ವಿದ್ವಾನ್— ತಿಳಿದವನಾಗಿದ್ದು |
 ಧೀರ—ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ | ಅಗ್ನೇ— ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಪುಷ್ಯಸಿ— (ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕಗಳಿಲ್ಲದೇ) ಯಜ್ಞ
 ವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ | ತವ— ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ— ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು |
 ಮಾ ರಿಷಾಮು— ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಧ್ವರ್ಯುವಾಗಿಯೂ, ಮುಖ್ಯನಾದ ಹೋತೃವಾಗಿಯೂ, ಮೈತ್ರಾ
 ವರುಣ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಪೋತೃಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವವನಾಗಿಯೂ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಪುರೋಹಿತ
 ನಾಗಿಯೂ ಆಗಿದ್ದೀಯೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾದ ನೀನು ಸಕಲ ಮುತ್ತಿಕ್ಕುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು
 ಸ್ವಲ್ಪವೂ ರೋಪದೋಷಗಳಿಲ್ಲದೇ ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತ ನಾವು
 ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಂತಾಗಲಿ.

English Translation

You are the sacrificing or the invoking priest, you are the principal
 (presenter of the offering) the director (of the ceremonies), their performer

or by birth the family priest ; thus conversant with all the priestly functions, you make the rite perfect ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಅಧ್ವರ್ಯು, ಹೋತೃ, ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರ, ಪುರೋಹಿತ— ಇತ್ಯಾದಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಗ್ನಿದೇವನೇ ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನಾದುದರಿಂದಲೂ, ಹೋತೃವಾದುದರಿಂದಲೂ ಸಕಲವಾದ ನಿರ್ವಹಣಾಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡುವಂತೆ ಆಹ್ವಾನ ಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಹಂಚುವುದರಿಂದಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಿಗೂ ಅವರವರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ತಕ್ಕಂತೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಫಲಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಸಹ ವಿಶ್ವಾ ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ ವಿಧ್ವಾನ್ ಧೀರ ಅಗ್ನೇ ಪುಷ್ಯಸಿ—ಎಂಬುದಾಗಿ ಸಕಲವಾದ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ದ್ವು ಕೊಂಚವೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನೇರವೇರಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಕೇತುಂ ಯಜ್ಞಾನಾಂ ವಿದಥಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ವಿಸ್ತ್ರಾಸೋ ಅಗ್ನಿಂ ನುಹಯಂತೆ ಚಿತ್ತಿಭಿಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೩-೩)

ಸ ಕೇತುರಧ್ವರಾಣಾಮಗ್ನಿದೇವನೇಭಿರಾ ಗಮತ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೩-೧೦-೪)

ಅ ವೋ ರಾಜಾನಮಧ್ವರಸ್ಯ ರುದ್ರಂ ಹೋತಾರಂ ಸತ್ಯಯಜಂ ರೋದಸ್ಯೋಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩-೧)

ಹೋತಾರಂ ಚಿತ್ರರಥಮಧ್ವರಸ್ಯ ಯಜ್ಞಸ್ಯಯಜ್ಞಸ್ಯ ಕೇತುಂ ರುಶಂತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧-೫)

ಸದ್ಯೋ ಜಾತೋ ವ್ಯಮಿಮೀತ ಯಜ್ಞಮಗ್ನಿದೇವಾನಾಮುಭವತ್ಪುರೋಗಾಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೧)

ಹೀಗೆ ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಸಂವರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೇ ಅಧ್ವರಗಳ ರಾಜನೆಂದೂ, ಸಕಲ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೇರವೇರಿಸುವವನೆಂದೂ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಯಜ್ಞವು ನೇರವೇರುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕನಾಗುವನೆಂದೂ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದೆ.

ಜನುಷಾ—ಜನ್ಮನಾ ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೇ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೧೦-೧೧ನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಉತ್ಪನ್ನನಾದೊಡನೆಯೇ ಯಜ್ಞನಿರ್ವಹಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾದನೆಂದು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿದೆ.

ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರಾ— ಪ್ರಕರ್ಷಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾ ಶಿಕ್ಷಕಃ ಅಸಿ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಅಹ್ಯುತ್ಸಮವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವವನೆಂದು ಎಂದರ್ಥ. ಅಥವಾ ಪ್ರಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೋತೃವಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾದ ಮೈತ್ರಾ ವರುಣ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಋತ್ವಿಕ್ಯು.

ಪೋತಾ—ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಸಾವಯತಾ. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಕುದ್ದಿ ಮಾಡುವವನು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನದ ಋತ್ವಿಕ್ಯಿಗೆ ಸಹಾಯಕನು.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಹೋತಾ—ಹು ದಾನಾದನಯೋಃ ಧಾತು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿ ತ್ಯನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುನಿಗೆ ಗುಣ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಶಾಸ್ತಾ—ಶಾಸು ಅನುಶಿಷ್ಟೌ. ಧಾತು. ತ್ಯಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜನುಷಾ—ಜನೀ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಔಣಾದಿಕವಾದ ಉಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಉಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುರೋಹಿತಃ—ಪುರಸ್ತಾತ್ (ಆಗಾಮಿನಿ ಸ್ವರ್ಗಾದೌ) ಹಿತಃ (ಅನುಕೂಲಾಚರಣಃ) ಪುರೋಹಿತಃ ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ತಪ್ರತ್ಯಯ ಪರವಾದಾಗ ದಧಾತೇರ್ಹಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೪-೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಪೂರ್ವಾರಾಧನಾರಾಣಾಮಸಿಪುರಥವಶ್ಚೈಷಾಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೫-೨-೨೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಾತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಸಿಪ್ರತ್ಯಯ ಸನ್ನಿಯೋಗದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಪುರ್ ಎಂಬ ಆದೇಶ ಆಗಿ ಪುರಸ್ ಎಂಬುದು ಅಂತೋದಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ತದ್ಧಿತಶ್ಚಾ ಸರ್ವವಿಭಕ್ತಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೩೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪುರಸ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞಾ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರೋವ್ಯಯಮ್ (ಪಾ. ಸೂ. ೧-೪-೬೭) ಅವ್ಯಯಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪುರಃ ಎಂಬುದು ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗತಿ ಸಂಜ್ಞಾ ಬಂದಾಗ ಗತಿಸಂತೆರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರೋಹಿತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಓಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಶ್ವಾ—ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಪಿಗೆ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾ—ಋತ್ವಿಜಃ ಇಮಾನಿ (ಕರ್ಮಾಣಿ) ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಾನಿ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣವಚನಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿಭ್ಯಃ ಸ್ಯಜ್ಞಾ—(ಪಾ. ಸೂ. ೫-೧-೧೨೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ಯಜ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ತಾದುದರಿಂದ ತದ್ಧಿತೇಷ್ಯಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಉರಣ್ರಿಪರಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ರಪರವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯುದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಶಿ ಆದೇಶ ಬಂದಾಗ ಶೇಶ್ಚಂದಸಿ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಿಗೆ ಲೋಪ.

ವಿದ್ವಾನ್—ವಿದ ಜ್ಞಾನೇ ಧಾತು. ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಬಂದಾಗ ವಿದೇಶ್ಯತುರ್ವಸುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೩೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಸು ಆದೇಶ. ವಿದ್ವಸ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಸು ಪರವಾದಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಪಧಾ ಧೀರ್ಘ. ಉಗಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ. ಹಲ್ ಜ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುಲೋಪ. ಸಂಯೋಗಾಂತಲೋಪದಿಂದ ಅಂತ್ಯ ಸಕಾರ ಲೋಪ.

ಪುಷ್ಯಸಿ—ಪುಷ ಪುಷ್ಪಾ ಧಾತು. ದಿವಾದಿ ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೬ ||

ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ಯಃ

ಯೋ ವಿಶ್ವತಃ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಸದೃಜ್ಞಸಿ ದೂರೇ ಚಿತ್ಸಂತಳಿದಿನಾತಿ
ರೋಚಸೇ |

ರಾತ್ರಾಶ್ಚಿದಂಧೋ ಅತಿ ದೇವ ಪಶ್ಯಸ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ.

ಷಾಮಾವಯಂ ತವ || ೬ ||

ಸದವಾಕ್ಯಃ

ಯಃ | ವಿಶ್ವತಃ | ಸುಪ್ರತೀಕಃ | ಸದೃಜ್ಞ | ಅಸಿ | ದೂರೇ | ಚಿತ್ | ಸನ್ |
ತಳಿತ್ ಇವ | ಅತಿ | ರೋಚಸೇ |

ರಾತ್ರಾಃ | ಚಿತ್ | ಅಂಧಃ | ಅತಿ | ದೇವ | ಪಶ್ಯಸಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಯಸ್ತುಂ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಶೋಭನಾಂಗಃ ಸನ್ ವಿಶ್ವತಃ ಸರ್ವಸ್ಮಾದಪಿ ಸದೃಜ್ಞಸಿ
ಅನ್ಯೂನಃ ಸದೃಶೋ ಭವಸಿ ಸ ತ್ವಂ ದೂರೇ ಚಿತ್ಸನ್ ದೂರೇಽಪಿ ವರ್ತಮಾನಃ ಸನ್ ತಳಿದಿವ |
ಅಂತಿಕನಾಮೃತತ್ | ಅಂತಿಕೇ ವರ್ತಮಾನ ಇವಾತಿ ರೋಚಸೇ | ಅತಿಶಯೇನ ದೀಪ್ಯಸೇ | ತದುಕ್ತಂ

ಯಾಸ್ತೇನ | ದೂರೇಽಪಿ ಸನ್ನಂತಿಕ ಇವ ಸನ್ನತ್ಯಸೇ | ನಿ. ೩-೧೧ | ಇತಿ | ರಾತ್ರಾಕ್ಶಿತ್ ರಾತ್ರೇರಪಿ
 ರಾತ್ರೇಃ ಸಂಬಂಧಿನಮಂಧೋ ಬಹುಲಮಂಧಕಾರಮಪಿ ಹೇ ದೇವ ದ್ಯೋತಮಾನಾಗ್ನೇಽತಿ ಪಶ್ಯಸಿ |
 ಅತಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶಸೇ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವತ್ || ಸುಪ್ರತೀಕಃ | ಶೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕೋಽಂಗಂ ಯಸ್ಯ |
 ಕ್ರತ್ವಾದಯಶ್ಚೇತ್ಯುತ್ಪರಪದಾದ್ಯುದಾತ್ಪತ್ವಂ | ಸದೃಜ್ | ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಚೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಂ | ಪಾ.
 ೩-೨-೩೦-೧ | ಇತಿ ಸಮಾನೋಪಪದಾದ್ಯುಶೇಃ ಕ್ವಿನ್ | ದೃಕ್‌ದೃಶವತುಷು | ಪಾ. ೩-೩ ೮೯ | ಇತಿ
 ಸಮಾನಸ್ಯ ಸಭಾವಃ | ದೃಕ್ಸ್ವವಃಸ್ವತವಸಾಂ ಛಂದಸಿ | ಪಾ. ೩-೧-೮೩ | ಇತಿ ಸುಮ್ | ಸಂಯೋ-
 ಗಾಂತಲೋಪಃ | ಕ್ವಿನ್ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುರಿತಿ ಕುತ್ವಂ | ಕೃದುತ್ಪರಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ರಾತ್ರಾಕ್ಶಿಃ |
 ರಾತ್ರೇಶ್ಚಾಜಸಾ | ಪಾ. ಸೂ ೪-೧-೩೧ | ಇತಿ ಜಾ಼ಪ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಯಃ—ಯಾವ ನೀನು | ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ |
 ವಿಶ್ವತಃ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ | ಸದೃಜ್ ಅಸಿ—(ಕೊಂಚವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೇ) ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿದ್ದೀಯೆ |
 (ಅಂತಹ ನೀನು) | ದೂರೇ ಚಿತ್ ಸನ್—ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸಹ | ತಳಿದಿವ—ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ | ಅತಿ
 ರೋಚಸೇ—ಅತಿಶಯನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ | ದೇವ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ, (ನೀನು) | ರಾತ್ರಾಕ್-
 ಶಿತ್ ಅಂಧಃ—ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ | ಅತಿ ಪಶ್ಯಸಿ—ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ |
 ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಂಸಿತರಾಗದಿರುವಂತೆ
 ಆಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ರಮ್ಯವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ
 ಯಾವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಅತಿದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಬೆಳಗು
 ತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಕಾಲದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯನ್ನೂ ಸಹ ಭೇದಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹ
 ವಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

You are of graceful form and alike on every side, and although remote,
 shine as if near ; O divine Agni, you can see beyond the darkness of night ;
 Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ಶೋಭನಮುಖಃ | ರಮ್ಯವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನಾಗಿ ; ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ
 ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಉಪಸ್ತು, ಇವರ ಪರವಾಗಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೂಪವುಳ್ಳ

ವರಾಗದ್ದರಿಂದ, ಸುಪ್ರತೀಕಃ, ಸುಸಂದ್ಯಶಃ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಇವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ

ತಳಿತ್—ತಳಿತ್, ಆಸಾತ್, ಅಂಬರಂ— ಇತ್ಯಾದಿ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂತಿಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವು ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಂಧಃ—ತಮೋಽಪ್ಯಂಧ ಉಚ್ಯತೇ ನಾಸ್ತ್ಯಿ ಧ್ಯಾನಂ ಭವತಿ| ನ ದರ್ಶನಮಂಧಂತಮ ಇತ್ಯಭಿ-ಭಾಷಂತೇ | (ನಿ. ೫-೧) ಅವಧಾನದಿಂದ ಅಥವಾ ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡಲಾಗದಿರುವುದು. ಅಂಧ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲು ಎಂದರ್ಥ. ಕುರುಡಾಗಿಸುವ ಕತ್ತಲೆಯೆಂದು ಜನಗಳು ಆಡುವ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಿಶ್ವತಃ—ವಿಶ್ವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪಂಚವ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪಂಚಮ್ಯಾಸ್ತಿಸಿಲ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ತಸಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಪ್ರತೀಕಃ—ಶೋಭನಂ ಪ್ರತೀಕಃ ಅಂಗಂ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುಪ್ರತೀಕಃ ಸುಸ್ವರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಕೃತ್ವಾದಯಶ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉತ್ತರಪದ ಆದ್ಯದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸದ್ಯಜ್—ದ್ಯಶಿರ್ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೆಂಬ ಪದವು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸಮಾನಾನ್ಯಯೋಶ್ಚೇತಿ ವಕ್ತವ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ಯಶ ಧಾತುವು ಪರದಲ್ಲಿರುವಾಗ ದ್ಯಗ್‌ದ್ಯಶ ವತುಷು—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೮೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಭಾವ. ಸದ್ಯಶ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಪರವಾದಾಗ ದ್ಯಕ್‌ಸ್ವವಃಸ್ವತವಸಾಂ ಛಂದಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೭-೧-೮೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಸದ್ಯನ್‌ಶಸ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ಸಂಯೋಗಾಂತಸ್ಯಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಮೊದಲು ಹಲ್‌ಜ್ಯಾಭ್ಯೋ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸುವಿಗೆ ಲೋಪ ಹೇಳಬೇಕು. ಕ್ವಿನ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯ ಕುಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೬೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಜಕಾರಾದೇಶ. ಸದ್ಯಜ್ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಗತಿಕಾರಕೋಪಪದಾತ್‌ಕೃತ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಕೃದುತ್ತರಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಿಪ್ ಪಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ರಾತ್ರಾಃ—ರಾತ್ರಿ ಶಬ್ದ ಇಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರೇಶ್ಚಾಜಸೌ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೧-೦೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಪ್. ಪಷ್ವೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. || ೭ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಭವತು ಸುನ್ವತೋ ರಥೋಽಸ್ಮಾಕಂ ಶಂ-

ಸೋ ಅಭ್ಯಸ್ತು ದೂಢ್ಯಃ |

ತದಾ ಜಾನೀತೋತ ಪುಷ್ಯತಾ ವಚೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿ-

ಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೮ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಪೂರ್ವಃ | ದೇವಾಃ | ಭವತು | ಸುನ್ವತಃ | ರಥಃ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಶಂಸಃ | ಅ-

ಭಿ | ಅಸ್ತು | ದುಃಽಢ್ಯಃ |

ತತ್ | ಆ | ಜಾನೀತ | ಉತ | ಪುಷ್ಯತ | ವಚಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |

ಮಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ || ೮ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ದೇವಾ ಅಗ್ನಿವಯವಭೂತಾಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ ಸುನ್ವತಃ ಸೋಮಾಭಿಷವಂ ಕುರ್ವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ರಥಃ ಪೂರ್ವ ಅನ್ಯೇಷಾಮಯಜಮಾನಾನಾಂ ರಥೇಭ್ಯೋ ಮುಖ್ಯೋ ಭವತು | ಆಸಿ ಚಾಸ್ಮಾಕಂ ಶಂಸಃ ಶಂಸನೀಯಮಭಿಶಾಪರೂಪಂ ಪಾಪಂ ದೂಢ್ಯೋ ದುರ್ಧಿಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧೀನಸ್ಮದನಿಷ್ಠಾ ಚರಣಪರಾಙ್ಚಾತ್ರೂನಭ್ಯಸ್ತು | ಅಭಿಭವತು | ತಾನ್ಪಾಧತಾಂ | ತದಿದಂ ಮದ್ವಾಕ್ಯಂ ಹೇ ದೇವಾ ಆ ಜಾನೀತ | ಅಭಿಮುಖ್ಯೇನಾವಗಚ್ಯತ | ಉತಾಪಿ ಚ ತದ್ವಚೋಽಸ್ಮದೀಯಂ ವಚನಂ ತದರ್ಥಾಚರಣೇನ ಪುಷ್ಯತ | ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ಹೇ ಸರ್ವದೇವಾತ್ಮಕಾಗ್ನೇ ಸಖ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವವತ್ || ಸುನ್ವತಃ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಶಂಸಃ | ಶಂಸ್ಯತೇ ಕೀರ್ತ್ಯತ ಇತಿ ಶಂಸೋಽಭಿಶಾಪಃ | ಕರ್ಮಣಿ ಘೃಷ್ | ಇತ್ಯಾದ್ಯಾದ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ | ದೂಢ್ಯಃ | ದುಷ್ಪಂ ಧ್ಯಾಯಂತೀತಿ ದುರ್ಧಿಯಃ | ಢ್ಯು ಚಿಂತಾಯಾಮಿತ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ವಿಷ್ಟೇತಿ. ಕ್ವಿಪ್ | ವೃಶಿಗ್ರಹಣಾನುವೃತ್ತೇಸ್ತಸ್ಯ ಚ

ವಿಧ್ಯಂತರೋಪಸಂಗ್ರಹಾರ್ಥತ್ವಂಪ್ರಸಾರಣಂ | ಪೃಷೋದರಾದಿಷು ಧೈರ್ಯ ಚೇತಿ ಸಾಶಾದ್ಧರೋ
ರೇಫಸ್ಯೋತ್ವಂ ಉತ್ತರಪದಾದೇಃ ಷ್ಪತ್ವಂ ಚ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವಾಃ—(ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳಾದ) ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳೇ | ಸುನ್ವತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ
ಯಜಮಾನನ | ರಥಃ—ರಥವು | ಪೂರ್ವಃ—(ಇತರ ಎಲ್ಲರ ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ) ಮುಂದಾಗಿ | ಭವತು—ಇರಲಿ |
ಅಸ್ಮಾಕಂ—ನಮ್ಮ | ತಂಸಃ—ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು | ದೂಢ್ಯಃ—ಪಾಪ ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು |
ಅಭ್ಯಸ್ತು—ಹಿಂಸಿಸಲಿ | ತತ್—(ನನ್ನ) ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಆ ಜಾನೀತ—ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ |
ಉತ—ಮತ್ತು | ವಚಃ—ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು | ಪುಷ್ಯತ—ನೆರವೇರಿಸಿರಿ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ |
ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರಲಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾಃಃ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ದೇವತೆಗಳೇ, ನೀವೆಲ್ಲಾ ಅಗ್ನಿಯ ಅವಯವಗಳೇ ಆಗಿದ್ದೀರಿ. ನಿಮ್ಮ ದಯೆಯಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು
ಹಿಂಡುವ ಯಜಮಾನನ ರಥವು ಇತರ ಎಲ್ಲರ ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮುಂದಾಗಿರಲಿ ನಮ್ಮ ನಿಂದಾರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವು
ಪಾಪಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲಿ. ನನ್ನ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿರಿ
ಮತ್ತು ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿರಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹದಿಂದ ನಾವು ಯಾವ
ವಿಧವಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Gods, let the chariot of the offerer of the libation be foremost ; let our
denunciations overwhelm the wicked ; understand and fulfil my words ; Agnil
let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದೂಢ್ಯಃ—ಮುಢಿಯಃ ಸಾಪಬುದ್ಧಯಃ (ನಿ. ೫-೨) ದುಷ್ಟವಾದವೂ ಪಾಪಾತ್ಮಕವಾದವೂ ಆದ
ಬುದ್ಧಿಗಳುಳ್ಳ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎಂದರ್ಥ.

ತಂಸಃ—ಅಭಿಶಾಪರೂಪಂ ಸಾಪಂ | ನಿಂದಾತ್ಮಕವಾದ ನಮ್ಮ ಪಾಪವು ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ
ಹಿಂಸಿಸಲಿ.

ಪುಷ್ಯತ—ಪ್ರವರ್ಧಯತ | ತುಂಬಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸುನ್ವತಃ—ಸುಞ್ ಅಭಿವರ್ತೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಡರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸ್ವಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಚಃ
ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಚು ವಿಕರಣ. ಧಾತುವಿನ ಅದಿಗೆ ಸಕಾರಾದೇಶ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರ

ಗುಣ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಐವ್ರದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಇತಿಗೆ ಗುಣ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸುನ್ವತ್ ಕಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥಿ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಅದು ಆಜಾದಿಯಾದುದರಿಂದ ತತುರನುಮೋ ನದ್ಯಜಾದೀ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಂಸಃ— ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಶಂಸ್ಯತೇ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಇತಿ ಶಂಸಃ ಅಭಿಶಾಪಃ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಘನ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತ್ಯಾನ್ವಾದಿನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇತ್ಯಾದುದರಿಂದ ಅದ್ಯದಾತ್ತ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಃಷ್ಯಃ—ದುಷ್ಟಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಇತಿ ದುರ್ಧಿಯಃ ಧೈ ಚಿಂತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ವಿಪ್‌ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಿಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅನ್ಯೇಭ್ಯೋಽಪಿ ದೈತ್ಯಂತೇ—(ವಾ. ಸೂ. ೩-೨-೭೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದೈತಿಗ್ರಹಣವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು (ದೈತಿ) ಕಾರ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಕ್ವಿಪ್ ಪರವಾದಾಗ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಯಪೋದರಾದೀನಿ ಯೆಘೋಪದಿಷ್ಟಮ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ಯಪೋದರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಧೈಚಿ ಎಂದು ಪಾಠಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದುರಿನ ರೇಫಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮಾ ಉತ್ತರವಾದಾದಿಯಾದ ಧಾತುವಿನ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ಪುತ್ಯವೂ ಬರುತ್ತವೆ.

ಜಾನೀತಃ—ಜ್ಞಾ ಅವಬೋಧನೇ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜದ್ಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ತಲದೇಶ. ಜ್ಞಾಜನೋರ್ಜಾ—(ವಾ. ಸೂ. ೭-೩-೭೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಕ್ರಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ವಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ವಾ ವಿಕರಣ. ಹಲಾದಿ ಜಿತ್ವಾದಪ್ರತ್ಯಯ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈಹಲ್ಯಘೋಃ—(ವಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ವಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈತ್ಯ. ಅತಿಜಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಪುಷ್ಯತಃ—ಪುಷ ಪುಷ್ಯಾ ಧಾತು. ದಿನಾದಿ ಲೋಣ್ಯಧಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನ ರೂಪ. ತಿಜಂತ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯೇವಾಮಪಿ ದೈತ್ಯತೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ. || ೮ ||

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ವಧೈರ್ದುಃಶಂಸಾ ಅಪ ದೂಢ್ಯೋ ಜಹಿ ದೂರೇ ವಾ ಯೇ
ಅಂತಿ ವಾ ಕೇ ಚಿದತ್ರಿಣಃ ।

ಅಥಾ ಯಜ್ಞಾಯ ಗೃಣತೇ ಸುಗಂ ಕೃಧ್ಯಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ
 ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ||೯||

ಪದಪಾಠಃ

ವಧ್ಯಃ | ದುಃ | ಶಂಸಾನ್ | ಅಪ | ದುಃ | ಧ್ಯಃ | ಜಹಿ | ದೂರೇ | ವಾ |

ಯೇ | ಅಂತಿ | ವಾ | ಕೇ | ಚಿತ್ | ಅತ್ರಿಣಃ |

ಅಥ | ಯಜ್ಞಾಯ | ಗೃಣತೇ | ಸು | ಗಂ | ಕೃಧಿ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ ||೯||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತ್ವಂ ವಧೈರ್ಹನನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈರ್ದುಃಶಂಸಾನ್ದುಃಖೇನ ಕೀರ್ತನೀಯಾನ್ಮೂಢ್ಯೋ
 ದುರ್ಧಿಯಃ ಪಾಪಬುದ್ಧೀನಪ ಜಹಿ | ವಧಂ ಪ್ರಾಪಯ | ಯೇ ಕೇಚಿತ್ ಯೇ ಕೇ ಚನ ದೂರೇ ನಿಪ್ರ-
 ಕೃಷ್ಣದೇಶೇ ವಾಂತಿಕೇ ಸಮೀಪದೇಶೇ ವಾ ವರ್ತಮಾನಾ ಅತ್ರಿಣೋಽತ್ತಾರೋ ರಾಕ್ಷಸಾದಯೋ
 ವಿದ್ಯಂತೇ ತಾನ್ದುರ್ಧಿಯೋಽಪ ಜಹೀತ್ಯರ್ಥಃ || ಅಥಾನಂತರಂ ಯಜ್ಞಾಯ ಯಜ್ಞಪತಯೇ
 ಗೃಣತೇ ತ್ವಾಂ ಸ್ತುವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ಸುಗಂ ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ ಕೃಧಿ | ಕುರು | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವ-
 ವತ್ || ವಧ್ಯಃ | ಹನಶ್ಚ ವಧ ಇತಿ ಹಂತೇಃ ಕರಣೇಽಪ್ ವಧಾದೇಶಕ್ಚ | ಸ ಚಾದಂತೋಽಂತೋದಾತ್ತಃ |
 ತಸ್ಯಾತೋ ಲೋಪೇ ಸತ್ಯುದಾತ್ತನಿವೃತ್ತಿಸ್ವರೇಣ ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ದುಃಶಂಸಾನ್ |
 ಈಷದ್ಧುಃಸುಷ್ಪಿತಿ ಕರ್ಮಣಿ ಖಲ್ | ಲಿತಿಶಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾತ್ಪೂರ್ವಸ್ಯೋದಾತ್ತತ್ವಂ | ಜಹಿ | ಲೋಟಿ ಹಿಃ |
 ಹಂತೇರ್ಷ ಇತಿ ಜಾದೇಶಃ | ತಸ್ಯಾಸಿದ್ವವದತ್ರಾಭಾದಿತ್ಯಸಿದ್ಧತ್ವಾದ್ಧೇರ್ಲುಗಭಾವಃ | ಅಂತಿ | ಅಂತಿ-
 ಕಸ್ಯ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮಿತಿ ಕಲೋಪಃ | ಅತ್ರಿಣಃ | ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿ ಚೇತಿ ತ್ರಿನಿಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಇಕಾರೋ ನಕಾರಪರಿತ್ರಾಣಾರ್ಥಃ | ಗೃಣತೇ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಸುಗಂ |
 ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೇ | ಪಾ. ೩-೨-೪೮-೩ | ಇತಿ ಗಮೇರ್ಷಃ | ಕೃಧಿ | ಶ್ರುತ್ಯಣುಪ್ಪ್ರಕೃತ್ಯಭ್ಯಕ್ತಂದ-
 ಸೀತಿ ಹೇರ್ಧಿಃ | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ವಿಕರಣಸ್ಯ ಲುಕ್ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ವಧೈಃ—ಸಾವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಯುಧಗಳಿಂದ | ದುಃಶಂಸಾನ್—
ದುಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವವರೂ | ದೂರ್ಭೈಃ— ಪಾಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಅದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು | ಅಪೆ ಜಹಿ—
ಸಾಯಿಸಿಬಿಡು | ಯೇ ಕೇಚಿತ್—ಯಾವ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ | ದೂರೇ—ದೂರದಲ್ಲಿ | ವಾ—ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ |
ವಾ—ಇದ್ದರೂ | ಅತ್ರಿಣಃ—ಅಂತಹ ರಾಕ್ಷಸಾದಿದುಷ್ಟ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಸಾಯಿಸು) | ಅಥ—ಆಮೇಲೆ |
ಯಜ್ಞಾಯ—ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ | ಗೃಣತೇ—(ನಿನ್ನನ್ನು) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಅದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
ಸುಗಂ—ಶೋಭನವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು | ಕೃಧಿ—ಉಂಟುಮಾಡು | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ತವ—ನಿನ್ನ |
ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹವಿರುವುದರಿಂದ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರೋಣ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ದುಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವವರೂ, ಪಾಪ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರೂ ಅದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು
ವಧಕಾರಿಗಳಾದ ನಿನ್ನ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಸಾಯಿಸಿಬಿಡು. ದೂರದಲ್ಲಿರಲಿ ಅಥವಾ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಲಿ. ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಾದ
ನಮ್ಮ ದುಷ್ಟಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸಾಯಿಸು. ಯಜ್ಞಕರ್ತನೂ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವವನೂ ಅದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ
ಶೋಭನಕಾರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ನಾವು
ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

Overcome with your fatal (weapons) the wicked and the impious, all
who are enemies whether distant or near, and then provide an easy (path)
for the sacrificer who praises you ; Agni, let us not suffer injury through your
friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು:

ವಧೈಃ—ಹನನಸಾಧನೈರಾಯುಧೈಃ | ಕೊಲ್ಲಲು ಸಾಧನಗಳಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಧಾರಣ
ವಾಗಿ ಮುಕ್ತಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ವಧೈಃ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಧಸಾಧನೈರುಪಾಯೈಃ, ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ
ಸಿದ್ಧಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ -

ಕುತ್ಸಾಯ ಯತ್ರ ಪುರುಹೂತ ವಸ್ತೃಷ್ಠಾಷ್ಣಮನಂತೈಃ ಪರಿಯಾಸಿ ವಧೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೧-೯)

ಸ್ಯಯಂ ಸೋ ಅಸ್ಮದಾ ನಿದೋ ವಧೈರಜೀತ ದುರ್ಮತಿಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೧-೧೨೯-೬)

ಹೀಗೆಯೇ, ೧-೧೩೩-೬ ; ೨-೨೮-೨ ; ೬-೨೦-೪ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಲ್ಲಾ ವಧೈಃ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ವಧಸಾ
ಧನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ಅತ್ರಿಣಃ—ಅತ್ತಾರಃ, ಭಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ನರಭಕ್ಷಕರಾದ ಅಥವಾ ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕರಾದ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು.

ಸುಗಂ—ಶೋಭನಂ ಮಾರ್ಗಂ | ಸಂಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ, ನೈತಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಯಾನಾನ್ ಸುಗಾನ್ ಪಥಃ ಕುರುಷ್ವ ಸುಮನಾಃ ಸ್ವಯಂ |

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ. ೭-೬-೫)

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಮಾರ್ಗಗಳೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ

ತಂ ನಃ ಕರತೈರ್ವರ್ತೇ ಸುಗಂ ಮೇಷಾಯ ಮೇಷೈಃ |

ನೈಭ್ಯೋ ನಾರಿಭ್ಯೋ ಗವೇ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೩-೬)

ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ೮-೯೩-೧೦ ; ೧೦-೮೬-೫. ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ,

ಬೃಹಸ್ಪತೇ ಅಪ ತಂ ವರ್ತಯಾ ಪಥಃ ಸುಗಂ ನೋ ಅಸ್ಯೈ ದೇವವೀತಯೇ ಕೃಧಿ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೨೩-೭)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಗಂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನೈತಿಕವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಮ ಗಂತವ್ಯಂ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾಯ ಸುಮತಿಂ ದೇಹಿ | ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೇ, ೧-೧೦೨-೪ ; ೭-೧೦೪-೭ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸುಗಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸುಖವೆಂದೂ ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಈ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ **ಅಪತಿ-ತಮಪಿ ಸುಖನಾಮೈತತ್ ; ಇಹ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ;** ಎಂದು

ಅಸ್ಮಭ್ಯಮಿಂದ್ರ ವರಿವಃ ಸುಗಂ ಕೃಧಿ ಪ್ರ ತತ್ರೋಣಾಂ ಮಘವನ್ ವೃಷ್ಟ್ವಾ ರುಜ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೧೦೨-೪)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಸುಗಂ ಶಬ್ದವು ಸುಖನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಹ ಸುಖವೆಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ವಧೈಃ—ದನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದನಶ್ಚ ವಧಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೭೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವಿಗೆ ವಧಾದೇಶ. ವಧ ಎಂಬುದು ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿಯೂ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅತೋ ಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅದರ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ.

ಅಪ್ಪಾಡುಮದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಅನುದಾತ್ತ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉದಾತ್ತ ಆಕಾರ ಲೋಪವಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾ-
ತ್ತಸ್ಯ ಚ ಯತ್ರೋದಾತ್ತಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೬೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ದುಃಶಂಸಾನ್— ಶಂಸು ಸ್ತುತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೃಚ್ಛಾರ್ಥತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ದುಷ್ ಉಪಪದ
ವಾಗಿರುವಾಗ ಈಷದ್ವೈಃ ಸುಷು— (ಪಾ. ಸೂ. ೩-೩-೧೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಖಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ.
ದುಃಶಂಸ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಲಿತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಲಿತ್ತಾದುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ದುಃಶಂಸಾನ್ ಎಂಬ ರೂಪವಾಗು
ತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಟ್ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ದೀರ್ಘಾದಟಿ ಸಮಾನಪಾದೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರಕ್ಕೆ ರುತ್ಪವೂ
ಆತೋಟಿ ನಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಅನುನಾಸಿಕತ್ವವೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜಹಿ— ಹನ ಹಿಂಸಾಗತ್ಯೋಃ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ವಃಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ.
ಹಿ ಪರವಾದಾಗ ಹಂತೇರ್ಜಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೩೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಜಾದೇಶ. ಅಸಿಬ್ಬವದತ್ರಾ-
ಭಾತ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಾದೇಶ ಬಂದುದು ಅಸಿಬ್ಬವಾದುದರಿಂದ ಆತೋ ಹೇಃ ಎಂಬು
ದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲುಕ್ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅಂತಿ— ಅಂತಿಕ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾದಿಲೋಪೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತ್ಯಕಕಾರಕ್ಕೆ
ಲೋಪ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅತ್ರಿಣಃ—ಆದ ಭಕ್ಷಣೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಅದೇಸ್ತ್ರಿನಿಚೆ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೫೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ
ತ್ರಿನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪ್ರತ್ಯಯದಲ್ಲಿ ನಕಾರೋತ್ತರ ಇಕಾರವು ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗದಂತೆ ಇರಲಿ ಎಂದು ಪಠಿತವಾಗಿದೆ.
ಇಕಾರವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಲಂತೈಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅತ್ರಿನ್
ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಥಮಾ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿಣಃ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ
ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೃಣತೇ—ಗ್ನಾ ಧಾತುವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಲಷರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಕ್ರ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ
ಶ್ನಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ ವಿಕರಣ ಸಾರ್ವಧಾತುಕಮಪಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶತ್ಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಜುದ್ವದ್ಭಾವ
ವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಪರವಾದಾಗ ಶ್ನಾಭ್ಯಸ್ತಯೋರಾತಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ನಾ
ವಿಕರಣವಾದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಗೃಣತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀಏಕವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್‌ರಹಿತ
ವಾದ ಶತ್ಯವಿನ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಚತುರ್ಥೀಏಕಕ್ಕೆ ಶತುರನುಮೋ ನದ್ಯೆಜಾದೀ ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತಸ್ವರ
ಬರುತ್ತದೆ.

ಸುಗಮ್— ಗಮಲ್ಯ ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸು ಉಪಪದವಾಗಿರುವಾಗ ಸುದುರೋರಧಿಕರಣೆ—
(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಡಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಟಿಗೆ

ಲೋಪ. ಸುಗ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಕೃಧಿ— ಡುಕ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕರಣೇ ಧಾತು. ಲೋಪ್ ಮಧ್ಯಮವುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪಿಗೆ ಹಿ ಆದೇಶ. ಕ್ರುತ್ಯಣಿಪ್ಪಾಕೃತ್ಯವ್ಯಭ್ಯುತ್ಪಂದಿಸಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೦೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಧಿ ಆದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ ಲುಕ್. ಅತಿಹಂತವ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೯ ||

ಸಂಹಿತಾಗಾರ್ಥಃ

ಯದಯುಕ್ತ್ಯಾ ಅರುಷಾ ರೋಹಿತಾ ರಥೇ ನಾತಜೂತಾ ವೃಷಭ-
ಸ್ತೇವ ತೇ ರವಃ ||

ಆದಿನ್ವಸಿ ವನಿನೋ ಧೂಮಕೇತುನಾಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ ರಿಷಾಮಾ
ವಯಂ ತವ || ೧೦ ||

|| ಉದಾಹರಣಃ ||

ಯತ್ | ಅಯುಕ್ತ್ಯಾಃ | ಅರುಷಾ | ರೋಹಿತಾ | ರಥೇ | ನಾತಃ ಜೂತಾ |
ವೃಷಭಸ್ಯಃ ಇವ | ತೇ | ರವಃ |

ಆತ್ | ಇನ್ವಸಿ | ವನಿನಃ | ಧೂಮಃ ಕೇತುನಾ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |
ರಿಷಾಮಾ | ವಯಂ | ತವ | || ೧೦ ||

ಹೇ ಆಗ್ನೇ ಅರುಷಾರೋಚಮಾನೌ ರೋಹಿತಾ ರೋಹಿತವರ್ಷೌ | ರೋಹಿತ ಇತ್ಯಗ್ನೇರತ್ಯ-
ಸ್ಯಾಖ್ಯಾ | ರೋಹಿತೋಽಗ್ನೇರಿತಿ ದರ್ಶನಾತ್ | ರೋಹಿತೇನ ತ್ವಾಗ್ನಿದೇವತಾಂ ಗಮಯತು |
ತೈ. ಸಂ. ೧-೬-೪-೩ | ಇತಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣಾಚ್ಚ | ಏತೇ ವೈ ದೇವಾಶ್ವಾಃ | ತೈ. ಸಂ- ೧-೬-೪-೩ |
ಇತಿ ಹಿ ತತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಂ | ವಾತಜೂತಾ ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಜೂತಂ ಜವೋ ವೇಗ ಇವ ವೇಗೋ
ಯಯೋಸ್ತ | ಈದೃಶಾವಶ್ಚಾ ರಥೇ ಯದ್ಯದಾಯುಕ್ತಾಃ ಆಯೋಜಯಃ ತದಾನೀಂ ವನಾನಿ ದಹ-
ತಸ್ತೇ ತವ ರವಃ ಶಬ್ದೋ ವೃಷಭಸ್ಯೇವ ದೃಪ್ತಸ್ಯ ಮಹೋಕ್ಷಸ್ಯ ಶಬ್ದ ಇವ ಗಂಭೀರೋ ಭವತಿ |
ಆದನಂತರಂ ವನಿನೋ ವನಸಂಬದ್ಧಾನ್ತೃಕ್ಷಾನ್ದೊಮಕೇತುನಾ ಧೂಮಃ ಕೇತುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಕೋ ಯಸ್ಯ
ಶಾದ್ಯಶೇನ ರಶ್ಮಿನೇನ್ತಸಿ | ವ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಅಯುಕ್ತಾಃ | ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ |
ಲುಜು ಝಲೋ ಝಲೀತಿ ಸಕಾರಲೋಪಃ | ಅರುಷೇತ್ಯಾದಿದ್ವಿವಚನೇಷು ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತ್ಯಾ-
ಕಾರಃ | ರವಃ | ರು ಶಬ್ದೇ | ಯಾದೋರಭಿತಿ ಭಾವೇಽಪ್ | ಇನ್ತಸಿ | ಇವಿ ವ್ಯಾಪ್ತೌ | ಭೌವಾದಿಕಃ |
ಇದಿತ್ಪ್ರಾನ್ತುಮ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಆಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅರುಷಾ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ | ರೋಹಿತಾ—ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ |
ವಾತಜೂತಾ—ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ (ನಿನ್ನ) ಕುದುರೆಗಳು | ರಥೇ—ರಥದಲ್ಲಿ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ
ಅಯುಕ್ತಾಃ—ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವುದೋ (ಆಗ) | ತೇ—(ಕಾಡನ್ನು ದಹಿಸುವ) ನಿನ್ನ | ರವಃ—ಶಬ್ದವು | ವೃಷಭ-
ಸ್ಯೇವ—ಗೂಳಿಯಗುಟರಿನಂತೆ (ಗಂಭೀರವಾಗಿರುತ್ತದೆ) | ಆತ್—ಅನಂತರ | ವನಿನಃ—ವನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ
ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ | ಧೂಮಕೇತುನಾ—ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ | ಇನ್ತಸಿ—
ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—
ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದವೂ, ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೂ ವಾಯುವೇಗವುಳ್ಳವೂ ಆದ ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ
ಗಳನ್ನು ನೀನು ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಾಡನ್ನು ದಹಿಸುವ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದವು ಗೂಳಿಯ ಗುಟರಿನಂತೆ ಗಂಭೀರವಾಗಿ
ರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ನೀನು ವನದಲ್ಲಿರುವ ಸಕಲ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಧ್ವಜದಂತಿರುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ
ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಯಾವಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ
ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

When you have yoked the bright red horses, swift as the wind to your
car, your roar is like that of a bull, and you envelope the forest trees with a
banner of smoke ; Agni, let us not suffer injury, through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ಅರುಷಾ—ಅರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಹ ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪುನಃ ರೋಹಿತಾ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ರೋಹಿತಾ—ರೋಹಿತೇಗ್ರಗ್ನೀಃ (ನಿ. ೨-೨೮) ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೊಂಬಣ್ಣವುಳ್ಳವೆಂದರ್ಥ.

ವಾತಜೂತಾ—ವಾತಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ಜೂತಂ ಜವಃ ವೇಗ ಇವ ವೇಗಃ ಯಯೋಃ ತೌ | ವಾಯುವಿನ ವೇಗದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳೆಂದರ್ಥ, ಇಲ್ಲಿ ವಾತಜೂತವೆಂಬ ಪದವು ಅಗ್ನಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೇ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು.

ವಿ ವಾತಜೂತೋ ಅತಸೇಷು ತಿಸ್ಸತೇ ವೃಥಾ ಜುಹೂಭಿಃ ಸೃಣ್ಯಾ ತುವಿಷ್ವಣಿಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೫೮-೪)

ಯದ್ವಾತಜೂತೋ ವನಾ ವ್ಯಸಾಧಗ್ನಿರ್ಹ ದಾತಿ ರೋಮಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ |
(ಮು. ಸಂ. ೧-೬೫-೪)

ಇತ್ಯಾದಿಷ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ವಾತೇನ ಪ್ರೇರಿತಃ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರ್ಥಗುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ - ವನಸಂಬಧಾನ್ ವೃಕ್ಷಾನ್ |

ಇನ್ವಸಿ—ಇನ್ವತಿ, ನಕ್ಷತಿ, ಇತ್ಯಾದಿಹತ್ತು ವ್ಯಾಪ್ತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೦) ಇನ್ವಸಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಧೂಮಕೇತುನಾ—ಧೂಮಕೇತುವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕೇತುಃ ಪತಾಕಾಃ ; ಕೇತುಃ ಪತಾಕಾಸ್ಥಾನೀಯೋ ಯಸ್ಯ ಸಃ | ಕೇತುವೆಂದರೆ ಧ್ವಜ. ಧೂಮವೇ ಧ್ವಜವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ, ಕೇತುಃ ಜ್ಞಾನಂ ವಾ | ಧೂಮೇನ ಯಃ ಜ್ಞಾಯತೇ ಸ ಇತಿ ವಾ ಕೇತುವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ. ಧೂಮದಿಂದ ಯಾವನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವನೋ ಆ ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಯುಕ್ತಾಃ—ಯುಜರ್ ಯೋಗೇ ಧಾತು. ಲುಜ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಚ್ಚೀಃ ಸಿಚ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಚ್ಚಿಗೆ ಸಿಚ್ ಆದೇಶ. ರ್ಛಲೋ ರ್ಛಲಿ—(ವಾ ಸೂ. ೮-೨-೨೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಚೋಃ ಕುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಜಕಾರಕ್ಕೆ ಕುತ್ವದಿಂದ ಗಕಾರಾದೇಶ. ಖರಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ

ಗಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಾದೇಶ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾದಪದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರುಷಾ—ಅರುಷಾ, ರೋಹಿತಾ ವಾತಭೂತಾ, ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ದ್ವಿವಚನ ಪರವಾದಾಗ (ಔ) ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಆಕಾರಾದೇಶ.

ರವಃ— ರು ಶಬ್ದೇ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮದೋರಪ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಪ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕೆಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಗುಣ. ಆನಾದೇಶ. ಅಪ್ ಪಿತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅನುದಾತ್ತ. ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಇನ್ಯಸಿ— ಇವಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಇದಿತೋ ನುಮ್ ಧಾತೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ನುಮಾಗಮ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವುದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವನಿನಃ—ವನ ಮೇಷಾಮಸ್ತಿ ಇತಿ ವನಿನಃ ಅತ ಇನಿ ತನ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಮತ್ಪರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇನಿ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವನಿನ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯಾ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಇಕಾರ ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

— : 0 : —

ಸಂಹಿತಾಶಾಸ್ತ್ರಃ

ಅಧ ಸ್ವನಾದ್ರುತ ಬಿಭ್ಯುಃ ಪತ್ರತ್ರಿಣೋ ದ್ರವ್ವಾ ಯತ್ತೇ ಯವ-

ಸಾದೋ ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ |

ಸುಗಂ ತತ್ತೇ ತಾವಕೇಭ್ಯೋ ರಥೇಭ್ಯೋಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ

ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೧ ||

ಪದಪಾಠಃ

ಅಥ | ಸ್ವನಾತ್ | ಉತ | ಬಿಭ್ಯುಃ | ಪತತ್ರಿಣಃ | ದ್ರಪ್ನಾಃ | ಯತ್ | ತೇ |
ಯವಸ್ಯ ಅದಃ | ವಿ | ಅಸ್ಥಿರನ್ |

ಸುಗಂ | ತತ್ | ತೇ | ತಾವಕೇಭ್ಯಃ | ರಥೇಭ್ಯಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸ್ಯುಃ |

ನಾ | ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತನ || ೧೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಅಥ ದಗ್ನುಂ ವನಪ್ರವೇಶಾನಂತರಂ ಸ್ವನಾತ್ಪದೀಯಾತ್ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಂಭೀರ-
ಶಬ್ದಾತ್ | ಉತಶಬ್ದೋಽಪ್ಯರ್ಥಃ | ಪತತ್ರಿಣಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ಬಿಭ್ಯುಃ | ಬಿಭ್ಯತಿ | ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನು-
ವಂತಿ | ಉತ್ಪತನೇನ ದೇಶಾಂತರಂ ಗಂತುಂ ಸಮರ್ಥಾಃ ಪಕ್ಷಿಣೋಽಪಿ ಯದಾ ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ
ಕಿಮು ವಕ್ತವ್ಯಮನೈಷಾಂ ತತ್ರತ್ಯಾನಾಂ ವೃಕಾದೀನಾಂ ಛೇತಿರ್ಜಾಯತ ಇತಿ | ಅತಸ್ತ್ವಯಿ ವನಂ
ಪ್ರವಿಕತಿ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಣಿನೋ ಭಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ತಾದೃಶಸ್ಯ ತೇ ತವ ದ್ರಪ್ನಾ ಜ್ವಾಲೈ-
ಕದೇಶಾ ಯವಸಾದೋ ಯವಸಾನಾಮರಣ್ಯೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ತೃಣಾನಾಮತ್ತಾರಃ ಸಂತೋ
ಯದ್ಯದಾ ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ ನಿವಿಧಮವತಿಷ್ಯಂತೇ ತತ್ತದಾ ತೇ ತವ ಸರ್ವಮರಣ್ಯಂ ಸುಗಂ ಸುಖೇನ ಗಂತುಂ
ಶಕ್ಯಂ | ಅತಸ್ತಾವಕೇಭ್ಯಸ್ತ್ವದೀಯೇಭ್ಯೋ ರಥೇಭ್ಯಕ್ಲ ತದರಣ್ಯಂ ಸುಗಂ ಭವತಿ | ಪೂರ್ವಂ
ಪ್ರವೃತ್ತೈರ್ಜ್ವಾಲಾಗ್ರೈಸ್ತ್ವಣಾದಿಷು ದಗ್ನೇಷು ಸತ್ಸು ತ್ವದೀಯಾ ರಥಾಃ ಪ್ರತಿಬಂಧಮಂತರೇಣ ಪಶ್ಚಾದ್ಗ-
ಚ್ಛಂತೀತಿ ಭಾವಃ | ಅನ್ಯತ್ಸವಾನಂ || ಬಿಭ್ಯುಃ | ಇಾಭೀ ಭಯೇ | ಛಾಂದಸೋ ಲಿಟ್ | ಏರನೇ-
ಕಾಚ ಇತಿ ಯಣ್ | ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್ | ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯ ಇತಿ ತಿಷ್ಠತೇರಾತ್ಮನೇಪದಂ | ಲುಜಃ ವ್ಯತ್ಯಯೇನ
ಝಸ್ಯ ರನ್ | ಸ್ಥಾಘೋರಿಚ್ಛೇತೀತ್ಯಂ | ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್ | ಸಾ. ೮-೨-೨೭ | ಇತಿ ಸಲೋಪಃ |
ತಾವಕೇಭ್ಯಃ | ತವಕಮಮಕಾವೇಕವಚನೇ | ಸಾ. ಸೂ. ೪-೩-೩ | ಇತಿ ಯುಷ್ಮದಸ್ತವಕಾದೇಶಃ ||

ಪ್ರಸಪಾರ್ಥ

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಅಥ—ನೀನು ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನಂತರ | ಸ್ವನಾತ್—(ನಿನ್ನ) ಶಬ್ದದಿಂದ |
ಪತತ್ರಿಣಃ ಉತ—ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ | ಬಿಭ್ಯುಃ—ಭಯಪಡುತ್ತವೆ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ದ್ರಪ್ನಾಃ—ಜ್ವಾಲೆಯ
ಅಂಶಗಳು | ಯವಸಾದಃ - ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುತ್ತಾ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕು
ಗಳಲ್ಲೂ ಹರಡುತ್ತವೆಯೋ | ತತ್—ಆಗ | ತೇ—ನಿನಗೆ | ಸುಗಂ—(ಸಕಲ ಅರಣ್ಯವೂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿ
ಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ | ತಾವಕೇಭ್ಯಃ—ನಿನ್ನ | ರಥೇಭ್ಯಃ—ರಥಗಳಿಗೂ (ಸುಲಭವಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ

ವಾಗುತ್ತದೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಖ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮ—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ನೀನು ವನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ನಿನ್ನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಕೂಡ ಭಯಪಡುತ್ತವೆ. ನಿನ್ನ ಜ್ವಾಲೆಯ ಅಂಶಗಳು ಹುಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ದಹಿಸುತ್ತಾ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿದಾಗ ನಿನಗೂ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ರಥಕ್ಕೂ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರವೇಶವು ಬಹಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

At your roaring even the birds are terrified ; when your flames, consuming the grass, have spread in all directions, (the wood) is easy of access to you and to your chariots ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು

ದ್ರಷ್ಟಾಃ—ದ್ರಷ್ಟೆ ಶಬ್ದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ದ್ರವಣ ಶೀಲವಾದುದು ಎಂದರೆ ಹರಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಅಥವಾ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟುಗಳಂತಿರುವ ಸೋಮರಸದ ಬಿಂದುಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಕಿರಣವೆಂದೂ, ಪತಾಕೆಯೆಂದೂ, ಚಂದ್ರನೆಂದೂ, ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ದ್ರಷ್ಟಾಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಜ್ವಾಲೆ ಕದೇಶಾಃ ಜ್ವಾಲೆಯ ಭಾಗಗಳು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ದ್ರಷ್ಟಶಬ್ದಃ ಕಠಿನವಚನಃ ಕಠಿನಾಃ ಬಹುಳರೂಪಾಃ | ದ್ರಷ್ಟಶಬ್ದವು ಕಠಿನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆಂದೂ, ಇಲ್ಲಿ ಕಠಿನವಾಗಿಯೂ ಬಹುಳವಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಅಗ್ನಿಯಜ್ವಾಲೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ತಿಷ್ಠತೇರಿದಂ ರೂಪಂ | ವಿತಿಷ್ಠಂತೇ | ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ನುವಂತೀತ್ಯರ್ಥಃ | ಸಕಲ ವನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಇರು. ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಿಸು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಯು ಸಕಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಹರಡುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಸುಗಂ—ಈ ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇದೇ ಸೂಕ್ತದ ೯ನೇ ಋಕ್ಕನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ತಿಳಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಶಕ್ರಿಯಾ

ಅಥ—ಅಥ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧಕಾರಣ್ಯೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಧಕಾರಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಬಿಭ್ಯಃ—ಇಾಭೀ ಭಯೇ ಧಾತು. ವರ್ತಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಛಂದಸಿ ಲುಜ್‌ಲಜ್‌ಲಿಟಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಲಿಟ್. ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಜಸ್ತ್ವ. ಪ್ರಥಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಉಸಾದೇಶ. ಅಸಂಯೋ.

ಗಾಲ್ಪಿಟ್‌ಕಿತ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಇದು ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏರನೇಕಾಚೋಽ-ಸಂಯೋಗಪೂರ್ವಸ್ಯ ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಣ್. ಅತಿಹಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಸ್ಥಿರನ್—ಷ್ಠಾ ಗತಿನಿವೃತ್ತೌ ಧಾತು. ಇದು ಪರಸ್ಪ್ರಿಯಾದರೂ ಸಮವಪ್ರವಿಭ್ಯಃ ಸ್ಥಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆತ್ಮನೇಪದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಲುಜ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಝ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ರನ್ ಆದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾಘ್ನೋರಿಚ್ಚಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೧-೨-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲುಜನಲ್ಲಿ ಧಾತುವಿಗೆ ಇತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹ್ರಸ್ವದ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಿಚ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಹ್ರಸ್ವಾದಂಗಾತ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೨-೨೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಿಚಿಗೆ ಲೋಪ. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಅಡಾಗಮ. ಯತ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಯದ್ವ್ಯತ್ಯಾನ್ವಿತ್ಯಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಡಾಗಮ ಉದಾತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾನಕೇಭ್ಯಃ—ತನ ಇನಾಃ ತಾನಕಾಃ ಸಂಬಂಧಾರ್ಥವಿನಕ್ಷಾ ನಾಡಿದಾಗ ಯುಷ್ಮದಸ್ಮದೋರನೈತ-ರಸ್ಯಾಂ ಖಂಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಣ್ ಫರವಾದಾಗ ತನಕಮನುಕಾನೇಕವಚನೇ—(ಪಾ. ಸೂ. ೪-೨-೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯುಷ್ಮಚ್ಚಬ್ದಕ್ಕೆ ತನಕ ಎಂಬ ಆದೇಶ. ತದ್ವಿತೇಷ್ವಚಾಮಾದೇಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದಿವೃದ್ಧಿ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. || ೧೧ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಅಯಂ ನಿತ್ರಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ಧಾಯಸೇ[ಃ] ವಯಾತಾಂ ಮರು-

ತಾಂ ಹೇಲೋ ಅದ್ಭುತಃ |

ಮೃಳಾ ಸು ನೋ ಭೂತ್ಮೇಷಾಂ ಮನಃ ಪುನರಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ

ಮಾ ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೨ ||

! ಪದಪಾಠಃ !

ಅಯಂ | ಮಿತ್ರಸ್ಯ | ವರುಣಸ್ಯ | ಧಾಯಸೇ | ಅವ ಯಾತಾಂ | ಮರುತಾಂ |

ಹೇಳಃ | ಅದ್ಭುತಃ |

ಮೃಳ | ಸು | ನಃ | ಭೂತು | ಏಷಾಂ | ಮನಃ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೆ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮು | ವಯಂ | ತವ ||೧೨||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಅಯಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾ ಮಿತ್ರಸ್ಯಾಹರಭಿಮಾನಿನೋ ದೇವಸ್ಯ ವರುಣಸ್ಯ ರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿನಶ್ಚ ಸಂಬಂಧಿನೇ ಧಾಯಸೇ ಧಾರಣಾಯಾವಸ್ಥಾಪನಾಯ ಭವತು | ಮಿತ್ರಾವರುಣಾವಿಮಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಧಾರಯಿತಾಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಅವಯಾತಾಮವಸ್ತಾದ್ಭಿಷಾಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಸ್ಯಾಧಸ್ತಾದಂತರಿಕ್ಷೇ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಮರುತಾನೇತತ್ಸಂಜ್ಞಾನಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಹೇಳಃ ಕ್ರೋಧೋಽದ್ಭುತೋ ಮಹಾನ್ಭವತಿ | ಅದ್ಭುತ ಇತ್ಯೇತನ್ಮಹನ್ನಾಮ | ತಸ್ಮಾತ್ಕ್ರೋಧಾದಿಮಮಗ್ನೇಃ ಸ್ತೋತಾರಂ ಮಿತ್ರಾವರುಣೌ ರಕ್ಷತಾಮಿತಿ ಶೇಷಃ | ಅಪಿ ಚ ನೋಽಸ್ಮಾನ್ ಹೇ ಅಗ್ನೇ ಸು ಮೃಳ | ಸುಷ್ಮ ಮೃಡಯ | ಸುಖಯ | ಏಷಾಂ ಮರುತಾಂ ಮನಶ್ಚ ಪುನರ್ಭೂತು | ಪುನರಪಿ ಪ್ರಸನ್ನಂ ಭವತು | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಧಾಯಸೇ ವಹಿಹಾಧಾಞ್ಚ್ಯಕ್ಲಂದಸೀತಿ ಭಾವೇಽಸುನ್ | ನದಿತ್ಯನುವೃತ್ತೇರಾತೋ ಯುಕ್ ಚಿಣ್ವಿತೋರಿತಿ ಯುಕ್ | ಅವಯಾತಾಂ | ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ | ಅಸ್ಮಾದವಪೂರ್ವಾಲ್ಲಟಃ ಶತ್ಯ | ಶತುರನುಮ ಇತಿ ವಿಭಕ್ತೇರುದಾತ್ತತ್ವಂ | ಮೃಳ | ಮೃಡ ಸುಖನೇ | ಛಂದಸ್ಯುಭಯಥೇತಿ ಶಪ ಆರ್ಥಧಾತುಕತ್ವಾನ್ಲೇರನಿಟೇತಿ ನಲೋಪಃ | ದ್ರ್ಯಚೋಽತಸ್ತಿಜ ಇತಿ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ದೀರ್ಘತ್ವಂ | ಭೂತು | ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಪೋ ಲುಕ್ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಅಯಂ—(ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ) ಈ ಯಜಮಾನನು | ಮಿತ್ರಸ್ಯ—(ಅಹರಭಿಮಾನಿನದೇವನಾದ) ಮಿತ್ರನ (ಮತ್ತು) ವರುಣಸ್ಯ—(ರಾತ್ರಾಭಿಮಾನಿನದೇವನಾದ) ವರುಣನ | ಧಾಯಸೇ—ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ (ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ) | ಅವಯಾತಾಂ—ಆಗಲಿ | (ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ) ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತಾಂ—ಮರುದ್ದೇವತೆಗಳ | ಹೇಳಃ—ಕ್ರೋಧವು | ಅದ್ಭುತಃ—ಮಹತ್ತಾಗಿರುತ್ತದೆ | (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತುತಿ ಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮಿತ್ರಾವರುಣರು ಈ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ) | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ನಃ—ನಮ್ಮನ್ನು | ಸುಮೃಳ—ಚಿನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು | ಏಷಾಂ—ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ | ಮನಃ—ಮನಸ್ಸು | ಪುನಃ—

ತಿರುಗಿಯೂ | ಭೂತು—(ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ) ಆಗಲಿ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಹ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—
ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—(ಯಾವ) ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಈ ಯಜಮಾನನು ಮಿತ್ರವರುಣರ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಅವರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲಿ. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಮರುತ್ತುಗಳ ಕ್ರೋಧವು ಭಯಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಿತ್ರವರುಣರು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಈ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲಿ. ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು. ಈ ಮರುತ್ತುಗಳ ಮನಸ್ಸು ಪುನಃ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಆಗಲಿ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಾವು ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

May this (your adorer) enjoy the support of Mitra and of Varuna ; wonderful is the fury of the Maruts ; (dwellers in the region) below (the heavens) encourage us ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳು

ಧಾಯಸೇ—ಈ ಪದವು ಧರಿಸು, ಧಾರಣೆಮಾಡು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಾ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕುಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಧೇಟಿ ಸಾನೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು. ಧಾಯಸೇ ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನರನ್ನು ರಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಧಾರಣೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸೋಮರಸದ ಪಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂದಾಗಲಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಈ ಎರಡರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. ಋ. ಸಂ. ೧-೩೧-೧೩ ; ೧-೨೨-೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪೋಷಕಾಯ | ಜಗತಃ ಧಾರಣಾಯ | ಜಗತ್ತನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ; ೧-೧೩೦-೨ ; ೨-೧೭-೨ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮಪಾನಾಯ | ಸೋಮರಸವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಾಯಣರು ಧಾರಣಾಯ, ಅವಸ್ಥಾಪನಾಯ ಭವತು ಎಂದೂ ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಸೋಮಪಾನಾಯ ಎಂದೂ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ಯಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಈ ಮುಕ್ತಿನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ—

ಮಿತ್ರೋ ಮರುಣೋ ಮರುತಶ್ಚ ಕುತ್ಸಸ್ಯ ಯಜ್ಞಮಾಜಗ್ಮುಃ | ಸೋಽಗ್ನಿಸ್ತುತ್ಯಾ ಹಿಪ್ರಮನಾಃ
ತಾನ್ನತುಷ್ಪಾವ | ತಸ್ಮೈ ಕ್ರುದ್ಧಾ ಯಜ್ಞಾದ್ವೇನಾ ಜಗ್ಮುಃ | ತತ್ಪ್ರಸಕ್ತಯೇ ಕುತ್ಸೋ-
ಽಗ್ನಿಮುವಾಚ |

ಒಂದುಸಲ ಮಿತ್ರನೂ, ಮರುಣನೂ ಮರುತ್ತುಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುತ್ಸನ ಯಜ್ಞಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಕುತ್ಸನು ಅಗ್ನಿಸ್ತುತಿ ಯಲ್ಲೇ ಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದು ಅವರನ್ನು ಗಮನಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದರು. ಆಗ ಅವನು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಈ ಋಕ್ಕಿನಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವು ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದ ದೇವತೆಗಳ ಕ್ರೋಧವು ಅತಿ ಪ್ರಬಲವಾದುದೆಂದೂ, ಅಗ್ನಿಯು ಸೋಮಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ ಕರೆತರಬೇಕೆಂದೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾಶಾಂ—ಅಪಗಚ್ಯಶಾಂ | ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

ಹೇಳಿಃ—ಕ್ರೋಧಃ | ರೇಳತೇ, ಹೇಳತೇ ಭಾಮತೇ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಹತ್ತು ಕ್ರೃಧ್ಯತಿಕರ್ಮಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೯) ಕ್ರೋಧವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಮ. ಸಂ. ೧-೨೪-೧೪ ; ೧-೧೧೪-೪ ; ೧-೧೨೧-೧ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

ಸುವ್ಯಳ—ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸು.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಧಾಯಸೇ—ಡುಧಾಜ್ ಧಾರಣವೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು ಇದಕ್ಕೆ ವಹಿಹಾಧಾಜ್ ಭೃಶ್ಚಂದಸಿ— (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೬೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. **ವಸೇರ್ಣಿತ್—** (ಉ. ಸೂ. ೪-೬೮೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿತ್ ಎಂದು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ **ಅತೋಯುಕ್ ಚಿಣ್ ಕೃತೋಃ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೭-೩-೩೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ಯುಕಾಗಮ. ಧಾಯಸ್ ಎಂದು ಸಾಂತಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಥೀ ಏಕವಚನಾಂತ ರೂಪ. **ಇಸ್ವಿತ್ಯಾದಿನಿತ್ಯಮ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ ನಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಅವಯಾಶಾಮ್—ಯಾ ಪ್ರಾಪಣೇ ಧಾತು. ಆದಾದಿ. ಅವ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಇದಕ್ಕೆ ಲಡಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶತ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಅವಯಾತ್ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ. ಷಷ್ಠೀಬಹುವಚನಾಂತರೂಪ. ನುಮ್ ರಹಿತವಾದ ಶತ್ಯವನ ವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಶತುರನುನೋ ನದ್ಯಜ್ಯಾದೀ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೭೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಉದಾತ್ತ ಸ್ವರಬರುತ್ತದೆ.

ಮ್ಯಳ—ಮ್ಯಡ ಸುಖನೇ ಧಾತು. ಪ್ರಯೋಜಕವ್ಯಾಪಾರ ತೋರುವುದರಿಂದ ಹೇತುಮತಿ ಚಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್. ಣಿಜಂತದ ಮೇಲೆ ಲೋಟ್ ಮಧ್ಯಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್. ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರ್ಹ್ಯಪಿಚ್ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ಏಕರಣ. ಛಂದಸ್ಸುಭಯಥಾ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಅರ್ಧಧಾತುಕ ಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದರಿಂದ **ಣೇರನಿಟಿ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೫೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಲೋಪ **ಅತೋ ಹೇಃ** ಎಂಬುದರಿಂದ ಹಿಗೆ ಲೋಪ. **ದ್ವೈಚೋಽತಸ್ತಿಜಃ—** (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೩-೧೩೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ದ್ವೈಚ್ಯವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದರಿಂದ ಸಂಹಿತಾವಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ಬರುತ್ತದೆ.

ಭೂತು—ಭೂ ಸತ್ತಾಯಾಂ ಧಾತು. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮವುರುವ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಏರುಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಏಕರಣಕ್ಕೆ (ಶಪ್) ಲುಕ್. **ಭೂಸುವೋಸ್ತಿಜ್** ಎಂಬುದರಿಂದ ಗುಣ ನಿಷೇಧ. ಭೂತು ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ ||

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಮಿತ್ರೋ ಅದ್ಭುತೋ ವಸುರ್ವಸೂ-

ನಾಮಸಿ ಚಾರುರಧ್ವರೇ |

ಶರ್ಮನ್ತ್ಯಾಮ ತವ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ

ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ || ೧೩ ||

ಪದಪಾಠಃ

ದೇವಃ | ದೇವಾನಾಂ | ಅಸಿ | ಮಿತ್ರಃ | ಅದ್ಭುತಃ | ವಸುಃ | ವಸೂನಾಂ |

ಅಸಿ | ಚಾರುಃ | ಅಧ್ವರೇ |

ಶರ್ಮನ್ | ತ್ಯಾಮ | ತವ | ಸಪ್ರಥಃ | ತಮೇ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ | ಮಾ |

ರಿಷಾಮ | ವಯಂ | ತವ | || ೧೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ದೇವೋ ದ್ಯೋತಮಾನಸ್ತ್ವಂ ದೇವಾನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮದ್ಭುತೋ ಮಹಾನ್ಮಿತ್ರೋಽಸಿ
ಪ್ರೌಢಃ ಸಖಾ ಭವಸಿ | ತಥಾ ಚಾರುಃ ಶೋಭಸ್ತ್ವಮಧ್ವರೇ ಯಜ್ಞೇ ವಸೂನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಧನಾನಾಂ
ವಸುರಸಿ | ನಿವಾಸಯಿತಾ ಭವಸಿ | ಆತೋಽಸ್ಮಾಕಂ ವಸೂನಿ ದೇಹೀತೈರ್ಥಃ | ಕಿಂಚ ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ
ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುತಮೇಽತಿಶಯೇನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣೇ ತವ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿನಿ ಶರ್ಮಣಿ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ ಸ್ಯಾಮ |
ವರ್ತಮಾನಾ ಭವೇಮ | ಅನ್ಯತ್ಪೂರ್ವವತ್ || ಶರ್ಮನ್ | ಸುಪಾಂ ಸುಲುಗಿತಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಲುಕ್ ||

|| ಶ್ರುತಿಪಾಠಃ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ದೇವಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು | ದೇವಾನಾಂ—(ಸಕಲ)ದೇವತೆ
ಗಳಿಗೂ | ಅದ್ಭುತಃ—ಮಹಾನುಹಮನಾದ | ಮಿತ್ರಃ ಅಸಿ—ಸಖನಾಗದ್ದೀಯೆ | ಚಾರುಃ—ಮನೋಹರ

ರೂಪವುಳ್ಳ ನೀನು | ಅವ್ವರೇ—ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ವಸೂನಾಂ—(ಸಕಲ) ಧನಗಳಿಗೂ | ವಸುಃ ಅಸಿ—ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. | ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ—ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ | ತವ—ನಿನ್ನ | ತರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ | ಸ್ಯಾಮು—(ನಾವು) ಇರುವಂತಾಗಲಿ. | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಪ್ತೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ ರಿಷಾಮು—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ. |

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದ ನೀನು ಸಕಲದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಮಹಾಮಹಿಮನಾದ ಸಖನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ ನೀನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವ ನಿನ್ನ ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾವು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಇರುವಂತೆಯೂ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸದಿರುವಂತೆಯೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸು.

English Translation

You brilliant (Agni) are the especial friend of the gods ; you who are graceful in the sacrifice are the confirmer of all riches may we be present in your most spacious chamber of sacrifice ; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ದೇವಾನಾಂ ಅದ್ಭುತಃ ಮಿತ್ರಃ ಅಸಿ—ದೇವತೆಗಳಿಗಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದೀಯೆ, ಎಂದು ಅಗ್ನಿಗೂ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹವಿಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಯಜ್ಞದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹಂಚುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಿತ್ರನು. ಅದರಲ್ಲೂ ಮಹತ್ವಾದ ಮಿತ್ರನು.

ತ್ರೇ ಅಗ್ನೇ ವಿಶ್ವೇ ಅಮೃತಾಸೋ ಅದ್ಭುತ ಆಸಾ ದೇವಾ ಹವಿರದಂತ್ಯಾಹುತಂ |

(ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೪)

ಶಾಂ ದೂತಮಗ್ನೇ ಅಮೃತಂ ಯುಗೇಯುಗೇಹವ್ಯನಾಹಂ ದಧಿರೇ ಸಾಯುಮೀಡ್ಯಂ |

ದೇವಾಸಕ್ಲ ಮರ್ತಾಸಕ್ಲ ಜಾಗೃವಿಂ ವಿಭುಂ ವಿಶ್ವತಿಂ ನಮಸಾ ನಿ ಷೇದಿರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೬-೧೫-೮)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಇರುವ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳ ತೃಪ್ತಿಯೂ ಅಗ್ನಿಯೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವೆಂದೂ ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅಗ್ನಿಯು ಅವರೆಲ್ಲರ ಮಿತ್ರನೆಂದೂ ಹೊಗಳಿದೆ.

ವಸೂನಾಂ ವಸುಃ ಅಸಿ—ಸಕಲಧನಗಳಿಗೂ ಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ.

ವಸುರ್ವಸೂನಾಂ ಕ್ಷಯಸಿ ತ್ವಮೇಕ ಇದ್ಭ್ಯಾವಾ ಚ ಯಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ಚ ಪುಷ್ಯತಃ |

(ಋ. ಸಂ, ೧೦-೯೧-೩)

ಇತ್ಯಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗಳುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ದ್ಯುಲೋಕದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೂ ಪೃಥ್ವಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೂ ಬೇಕಾದ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಧನಗಳಿಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ ವಸೂನಾಂ ವಸುಃ ಅಸಿ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ.

ಸಪ್ರಥಸ್ತಮೇ—ಸರ್ವತಃ ಪೃಥುತಮೇ | ಸುತ್ತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಈ ಪದವನ್ನು ೫-೬೫-೫ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ.

ತರ್ಮನ್—ಯಜ್ಞ ಗೃಹದಲ್ಲಿ. ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ನಿ. ೩-೧೩) ಇಲ್ಲಿ ಗೃಹವೆಂದರ್ಥ. ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತರ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಆಶ್ರಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಉಂಟು. ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಆಶ್ರಯ, ರಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ—

ಯಜ್ಞಾ ನಃ ತರ್ಮನ್ ಸಪ್ರಥಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೨೨-೧೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತರ್ಮನ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶರಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪದವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ.

|| ನ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಅಸಿ—ಅಸ ಭುವಿ ಲಿಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಪರವಾದಾಗ ತಾಸಸ್ತೋಲೋಪಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ

ತರ್ಮನ್—ಇದು ನಾಂತವಾದ ಶಬ್ದ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮಿಾ ಋ ವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾಗ ಸುಸಾಂ ಸುಲುಕ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಲುಕ್ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಾಮ—ಅಸ ಭುವಿ. ಧಾತು. ಅದಾದಿ. ವಿಧಿಲಿಟ್ ಉತ್ತಮಪುರುಷಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಮಸ ಪ್ರತ್ಯಯ. ನಿತ್ಯಂ ಜಾತಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೯೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಸಿನ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಯಾಸುಟ್-ಪೆರಸ್ತು—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೪-೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಯಾಸುಟಾಗಮ. ಅದಕ್ಕೆ ಜಾತ್ಯವಿಧಾನ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ

ತ್ವಸೋರಲ್ಲೋಪಃ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೪-೧೧೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಅತಿಹಂತದ ಪರವಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೩ ||

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ತತ್ತ್ವೇ ಭದ್ರಂ ಯತ್ಸಮಿದಃ ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸೋಮಾಹುತೋ ಜ-
ರಸೇ ಮೃಳಯತ್ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುಷೇಽಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ಮಾ
ರಿಷಾಮಾ ನಯಂ ತವ || ೧೪ ||

ಪದಪಾಠಃ

ತತ್ | ತ್ವೇ | ಭದ್ರಂ | ಯತ್ | ಸಂಽಇದ್ಧಃ | ಸ್ವೇ | ದಮೇ | ಸೋ-
ಮಽ ಆಹುತಃ | ಜರಸೇ | ಮೃಳಯತ್ಽ ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ | ರತ್ನಂ | ದ್ರವಿಣಂ | ಚ | ದಾಶುಷೇ | ಅಗ್ನೇ | ಸಖ್ಯೇ |
ಮಾ | ರಿಷಾಮ | ನಯಂ | ತವ || ೧೪ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಅಗ್ನೇ ತೇ ತ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿ ತತ್ಪಲು ಭದ್ರಂ ಭಜನೀಯಂ | ಪ್ರತಸ್ತಮಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಕಿಂ ಪುನ-
ಸ್ಥತ್ | ಸ್ವೇ ದಮೇ ಸ್ವಕೀಯ ಉತ್ತರವೇದಿಲಕ್ಷಣೇ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನೇ | ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ವೋಲೋಕೋ

ಯದುತ್ತರವೇದೀ ನಾಭಿಃ | ಐ. ಬ್ರಾ. ೧-೨೮ | ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ | ತಸ್ಯಾಮುತ್ತರವೇದ್ಯಾಂ ಸಮಿದ್ಧಃ
 ಸಮ್ಯಗಿದ್ಧಃ ಪ್ರಜ್ವಲಿತಃ ಸೋಮಾಹುತೋ ಹುತೇನ ಸೋಮರಸೇನ ಸಂತರ್ಪಿತಃ ಸನ್ ಜರಸೇ |
 ಋತ್ವಿಗ್ವಿಃ ಸ್ತೂಯಸ ಇತಿ ಯದಸ್ತಿ ತದ್ಭದ್ರಮಿತೃಥಃ | ಏವಂ ಪ್ರಕಸ್ತಸ್ತ್ವಂ ಮೃಳಯತ್ತಮೋಽತಿ-
 ತಯೇನಾಸ್ಮಾಕಂ ಸುಖಯಿತಾ ಭೂತ್ವಾ ರತ್ನಂ ರಮಣೀಯಂ ಕರ್ಮಫಲಂ ದ್ರವಿಣಂ ಧನಂ ಚ
 ದಾಶುಷೇ ಹವಿರ್ದತ್ತವತೇ ಯಜಮಾನಾಯ ದಧಾಸಿ | ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ | ಅನ್ಯತ್ಸಮಾನಂ || ಸಮಿದ್ಧಃ |
 ಇಂಇಂದ್ರೀ ದೀಪ್ತಾ | ಕರ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಠಾ | ಶ್ರೀದಿತೋ ನಿಷ್ಠಾಯಾಮಿತಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ | ಗತಿರನಂತರ
 ಇತಿ ಗತೇಃ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಸೋಮಾಹುತಃ | ಸೋಮೇನಾಹುತಃ | ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣೀತಿ
 ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ನಂ | ಜರಸೇ | ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮಾ | ವೃತ್ಯಯೇನ ಕರ್ಮಣಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯಃ |
 ಯದ್ಭೃತ್ಯಯೋಗಾದನಿಘಾತಃ | ದಧಾಸಿ | ಅನುದಾತ್ತೇ ಚೇತ್ಯಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯಾಡ್ಯುದಾತ್ತತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸ್ನೇ ದಮೇ—(ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ) ನಿನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸಮಿದ್ಧಃ—
 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ (ಮತ್ತು) | ಸೋಮಾಹುತಃ—ಸೋಮರಸವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟು | ಜರಸೇ—
 (ಋತ್ವಿಗ್ವುಗಳಿಂದ) ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ತತ್—ಆ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ ಮತ್ತು
 ಸ್ತೋತ್ರವೂ ಸಹ | ಭದ್ರಂ—(ನಿನಗೆ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿವೆ (ಇಂತಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ
 ನೀನು) | ಮೃಳಯತ್ತಮಃ—(ನಮ್ಮನ್ನು) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ | ರತ್ನಂ—ರಮಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮ
 ಫಲವನ್ನೂ | ದ್ರವಿಣಂ ಚ—ಧನವನ್ನೂ ಸಹ | ದಾಶುಷೇ—ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ |
 ದಧಾಸಿ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ | ತವ—ನಿನ್ನ | ಸಪ್ಯೇ—ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಯಂ—ನಾವು | ಮಾ
 ರಿಷಾಮ—ಹಿಂಸಿತರಾಗದೇ ಇರುವಂತಾಗಲಿ ||

ಭಾವಾರ್ಥ

ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿನ್ನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿತನಾಗಿಯೂ
 ಮತ್ತು ಸೋಮರಸದ ಅರ್ಪಣಾನಂತರ ಋತ್ವಿಗ್ವುಗಳಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನಿನ್ನ ಆ ಪ್ರಜ್ವಲನವೂ
 ಮತ್ತು ಸ್ತೋತ್ರವೂ ನಿನಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೃಪ್ತಿದಾಯಕವಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ನೀನು ನಮ್ಮನ್ನು
 ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸುಖಪಡಿಸುತ್ತಾ ರಮಣೀಯವಾದ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನೂ ಧನವನ್ನೂ ಸಹ ನಿನಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
 ಅರ್ಪಿಸಿದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ. ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನಮಗೆ ಯಾವ ಹಿಂಸೆಯ ಅನುಭವವೂ
 ಇಲ್ಲದಿರಲಿ.

English Translation

It is pleasant to you when you are lighted in your own abode and propitiated by libations are praised (by the priests); then, much delighted, you give rewards and riches to the worshipper; Agni, let us not suffer injury through your friendship.

ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳ.

ಸ್ತೇ ದಮೇ—ಗಯಃ, ಕೃದರಃ, ಗರ್ತಃ ಇತ್ಯಾದಿ ೨೨ ಗೃಹನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೧ ೩-೧೩) ದಮೇ ಎಂದರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತೇ ದಮೇ ಎಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿವಾಸ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ ತಸ್ಯೈಷ ಸ್ತೋ ಲೋಕೋ ಯದುತ್ತರ-ವೇದೀ ನಾಭಿಃ (೧-೨೮) ಉತ್ತರವೇದಿರೂಪವಾದ ವಾಸಸ್ಥಾನವು ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ವಗೃಹ ಅಥವಾ ಸ್ವಲೋಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ಜರಸೇ—ಜರತಿಃ ಸ್ತುತಿಕರ್ಮವಾದುದರಿಂದ ಜರಸೇ ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದಾ ಗಲಿ, ಅಥವಾ ಋತ್ವಿಕ್ಯುಗಳಿಂದ ನೀನು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಲು ಎಂದಾಗಲಿ ಆಗುತ್ತದೆ.

ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾಶುಷೇ ದಧಾಸಿ—ಹವಿರ್ವಾತನಾದ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ಧನವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದೆ. ವಸುರ್ವಸುನಾಂ ಎಂದು ಅಗ್ನಿಯು ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂದೂ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದೂ—

ವಿತ್ತಂ ಸೋ ಅಗ್ನೇ ಜಯತಿ ತ್ವಯಾ ಧನಂ ಯಸ್ತೇ ದದಾಶ ಮರ್ತ್ಯಃ |

(ಮು. ಸಂ ೧-೩೬-೪)

ಪೀಪಾಯ ಸ ಶ್ರವಸಾ ಮರ್ತ್ಯೇಷು ಯೋ ಅಗ್ನಯೇ ದದಾಶ ವಿಪ್ರ ಉಕ್ಥೈಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೧೦ ೩)

ಯೋ ಅಗ್ನಿಂ ತನ್ನೋ ೩ ದಮೇ ದೇವಂ ಮರ್ತಃ ಸಪರ್ಮತಿ |

ತಸ್ಮಾ ಇದ್ವೀದಯದ್ವಸು |

(ಮು. ಸಂ. ೮-೪೪-೧೫)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಆಹುತಿಯನ್ನರ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಯಜಮಾನನು ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದೆ.

ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸಮಿದ್ವಿಃ— ಇಂಇಂಧೀ ದೀವೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಣ್ಯಲ್ಲಿ ಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಧಾತುವು ಈದಿತ್ತಾ ದುದರಿಂದ ಶ್ವೀದಿಸೋನಿಷ್ಠಾಯಾಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೧೪) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಇಡಾಗಮ ಬರುವು ದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಯ ಕಿತ್ತಾದುದರಿಂದ ಅನಿದಿತಾಂ ಹಲ ಉಪಧಾಯಾಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾನಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ. ಝುಷಸ್ತಘೋದೋರ್ಧಃ—(ಪಾ ಸೂ. ೮-೨-೪೧) ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಕಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಯ ತಕಾರಕ್ಕೆ ಧಕಾರಾದೇಶ. ಝಲಾಂ ಜಶ್ ಝಶಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜತ್ತ್ವ. ಗತಿರನಂತರಃ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಗತಿಗೆ (ಸಮ್) ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಸೋಮಾಹುತಃ — ಸೋಮೇನ ಆಹುತಃ ಸೋಮಾಹುತಃ ತೃತೀಯಾತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸನಲ್ಲಿ ತೃತೀಯಾ ಕರ್ಮಣಿ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೨-೪೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಜರಸೇ— ಜ್ಯಾಷ್ ವಯೋಹಾನೌ ಧಾತು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯತ್ಯಯೋ ಬಹುಲಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಕರ್ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿದೆ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಧಾಸ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಥಾಸಃ ಸೇ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಸೇ ಆದೇಶ. ಶಪ್ ವಿಕರಣ. ಸಾರ್ವಧಾತುಕಾರ್ಥಧಾತುಕಯೋಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಇಕಿಗೆ ಗುಣ. ಜರಸೇ ಎಂದು ರೂಪ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಯತ್ ಎಂದು ವ್ಯವಹಿತವಾದ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೂ ಯದ್ವ್ಯಕ್ತಾನ್ನಿತ್ಯಮ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೬೬) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಸ್ವರ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದಧಾಸಿ—ಡುಧಾಙ್ ಧಾರಣಪೋಷಣಯೋಃ ಧಾತು. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿ. ಲಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜುಹೋತ್ಯಾದಿಭ್ಯಃ ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶ್ಲ ವಿಕರಣ. ಶ್ಲೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ. ಅನುದಾತ್ತೇ ಚ—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨೦) ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಆದ್ಯುದಾತ್ಮ ಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದಾತುಷೇ— ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ದಾಶ್ವಾನ್ ಸಾಹ್ವಾನ್—(ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಕ್ವಸುಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವಾಗಿ ನಿಪಾತಿತವಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿ ಪರವಾದಾ ಗ ಭಸಂಜ್ಞಾ ಇರುವುದರಿಂದ ವಸೋಃ ಸಂಪ್ರಸಾರಣಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ವಸುವಿನ ವಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಪ್ರಸಾರಣ. ಸಂಪ್ರಸಾರಣಾಚ್ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವರೂಪ. ಶಾಸಿ ವಸಿ ಘಸೀನಾಂ ಚ ಎಂಬುದರಿಂದ ಷಿತ್ವ. ದಾತುಷೇ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೪

! ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ !

ಯಸ್ಮೈ ತ್ವಂ ಸುದ್ರವಿಣೋ ದದಾಶೋ ನಾಗಾಸ್ತ್ವಮದಿತೇ

ಸರ್ವತಾತಾ |

ಯು ಭದ್ರೇಣ ಶವಸಾ ಚೋದಯಾಸಿ ಪ್ರಜಾವತಾ ರಾಧ.

ಸಾ ತೇ ಸ್ಯಾಮ || ೧೫ ||

ಶವಣಾಃ

ಯಸ್ಮೈ | ತ್ವಂ | ಸುಽ ದ್ರವಿಣಃ | ದದಾಶಃ | ಅನಾಗಾಃಽ ತ್ವಂ | ಅದಿತೇ |
 ಸರ್ವಽ ತತಾ |

ಯಂ | ಭದ್ರೇಣ | ಶವಸಾ | ಚೋದಯಾಸಿ | ಪ್ರಜಾಽ ವತಾ | ರಾಧಸಾ |
 ತೇ | ಸ್ಯಾಮು

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ಸುದ್ರವಿಣಃ ಶೋಭನಧನಾದಿತೇಽಖಂಡನೀಯಾಗ್ನೇ ಸರ್ವತಾತಾ ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷು |
 ಯದ್ವಾ ಸರ್ವೇಷು ಯಜ್ಞೇಷು ವರ್ತಮಾನಾಯ ಯಸ್ಮೈ ಯಜಮಾನಾಯಾನಾಗಾಸ್ತ್ವಮಸಾಪತ್ವಂ
 ಸಾಪರಾಹಿತೈನ ಕರ್ಮಾರ್ಹತಾಂ ತ್ವಂ ದದಾಶಃ ಪ್ರಯಚ್ಛಸಿ ಸ ಯಜಮಾನಃ ಸಮ್ಯದ್ವೋ ಭವತಿ |
 ಯಂ ಚ ಯಜಮಾನಂ ಭದ್ರೇಣ ಭಜನೀಯೇನ ಕಲ್ಯಾಣೇನ ಶವಸಾ ಬಲೇನ ಚೋದಯಾಸಿ ಸಂಯೋ-
 ಜಯಸಿ ಸೋಽಸಿ ಸಮ್ಯದ್ವೋ ಭವತಿ | ವಯಂ ಚ ಸ್ತೋತಾರಃ ಪ್ರಜಾವತಾ ಪ್ರಜಾಭಿಃ ಪುತ್ರಪೌತ್ರೈ-
 ಯುಕ್ತೇನ ತೇ ರಾಧಸಾ ತ್ವಯಾ ದತ್ತೇನ ಧನೇನ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ಯಾಮು | ಭನೇಮು || ಸುದ್ರವಿಣಃ |
 ಶೋಭನಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಯಸ್ಯ | ದ್ರು ಗತಾ | ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್ | ಉ. ೨.೫೦ | ದ್ರವಿಣ-
 ಶಬ್ದಸ್ಯಾಂತೇ ಮಕಾರೋಪಜನಶ್ಚಾಂದಸಃ | ದದಾಶಃ | ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ | ಲೇಟ್ಯಡಾಗಮಃ | ಬಹುಲಂ
 ಛಂದಸೀತಿ ಶಪಃ ಶ್ಲಃ | ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿರಿತ್ಯಾದ್ಯದಾತ್ವತ್ವಂ | ಸರ್ವತಾತಾ | ಸರ್ವದೇವಾತ್ತಾ-
 ತಿಲಿತಿ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ತಾತಿಲ್ಪತ್ಯಯಃ | ಯಾಸ್ಯಪಕ್ಷೇತು ಸರ್ವಾಃ ಸ್ತುತಯೋ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷ್ವಿತಿ ಬಹು-
 ವ್ರೀಹೌ ಪೂರ್ವಪದಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರತ್ವಂ | ವರ್ಣವ್ಯಾಪ್ತಾತ್ವಂ | ಉಭಯತ್ರಾಪಿ ಸುಪಾಂ ಸುಲಗಿತಿ
 ಸಪ್ತಮ್ಯಾ ಡಾದೇಶಃ | ಚೋದಯಾಸಿ | ಚುದ ವ್ರೇರಣೇ | ಲೇಟ್ಯಾಡಾಗಮಃ ||

ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ

ಸುದ್ರವಿಣಃ— ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ | ಅದಿತೇ—ಅಖಂಡನೀಯನೂ ಆದ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸರ್ವ-
 ಕಾತಾ—ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲೂ ಅಥವಾ (ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ) ಸಕಲ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕ |
 ಯಸ್ಮೈ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ | ಅನಾಗಾಸ್ತ್ವಂ—ಪಾಪರಹಿತವಾದ (ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು) | ತ್ವಂ—ನೀನು |
 ದದಾಶಃ—ಕೊಡುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ (ಮತ್ತು) | ಯಂ—ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು | ಭದ್ರೇಣ—ಕಲ್ಯಾಣಾ
 ತ್ಯಕವಾದ | ಶವಸಾ—ಶಕ್ತಿಯಿಂದ | ಚೋದಯಾಸಿ—ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ (ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದೆ
 ವುದು ಖಂಡಿತ. ನಾವೂ ಸಹ) | ಪ್ರಜಾವತಾ—ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ | ತೇ ರಾಧಸಾ—ನಿನ್ನಿಂದ
 ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧನದೊಂದಿಗೆ | ಸ್ಯಾಮು—(ಕೂಡಿಕೊಂಡು) ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

ಭಾವಾರ್ಥ

ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಅಖಂಡನೀಯನೂ ಆದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಯಾವ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ನೀನು ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಕೋಡುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ, ಮತ್ತು ಯಾವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ನೀನು ಕಲ್ಯಾಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇರಿಸುತ್ತೀಯೋ ಅವನೂ ಸಹ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಖಂಡಿತ. ನಾವೂ ಸಹ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪುತ್ರಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧನದೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಂತಾಗಲಿ.

English Translation

Fortunate is the worshipper to whom (assiduous) in all pious works, you possessor of riches, indivisible Agni, grant exemption from sin, whom you associate with auspicious strength, may he be (enriched) by you with wealth that comprehends progeny.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸುದ್ರವಿಣಃ—ತೋಭನಧನಃ| ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಋಕ್ಯಲ್ಲದೇ ಋ. ಸಂ- ೧೦-೬೧-೨೧ ನೇ ಋಕ್ಯಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಅಗ್ನಿಯ ಧನದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದಿತೇ—ಅಖಂಡನೀಯಾಗ್ನೇ ಅಥವಾ ಅದಿತೇಃ ಪುತ್ರ ಅಗ್ನೇ | ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಅದಿತಿಯನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅದೀನಾ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿದರೆ ದೀನವಲ್ಲದ್ದು, ಕ್ಷಯಿಸದಿರುವುದು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಕ್ಷಯರಹಿತನು, ಮರಣರಹಿತನು ಎಂದು ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.

ಅಗ್ನೇ ಶ್ರಾತಾರಮಮೃತಂ ನಿಯೇಧ್ಯ ಯಜಿಸ್ಯಂ ಹವ್ಯವಾಹನ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೪೪-೫)

ನೂ ಚಿತ್ಸಹೋಜಾ ಅಮೃತೋ ನಿ ತುಂದತೇ ಹೋತಾ ಯದ್ಧೂತೋ ಅಭವದ್ವಿವಸ್ವತಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೫೮-೧)

ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಮರಣರಹಿತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದಿತಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅದಿತಿಯು ದೀನಮಾತಾ (ನಿ. ೪-೨೨) ದೀನತೆಗಳ ತಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅದಿತಿಪುತ್ರನಾದನು. ಆದುದರಿಂದ ಅದಿತೇ ಎಂದರೆ ಅದಿತಿಪುತ್ರನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿರಪ್ಯದಿತಿರುಚ್ಯತೇ ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರು (ನಿ.೧೧-೨೪) ಅದಿತಿ

ಯೆಂಬುದು ಅಗ್ನಿ ಪರ್ವಾಯ ಶಬ್ದವೆಂದೇ ಹೇಳಿ ಈ ಋಕ್ಯನ್ನೇ ಉದಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಿತೇ ಎಂದರೆ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಸರ್ವತಾತಾ—ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಈ ಋಕ್ಯನ್ನೇ ಉದಹರಿಸಿ ಸರ್ವತಾತಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಸರ್ವಾಸು ಕರ್ಮತತಿಷ್ಠು ಸಕಲ ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ನಿ.೧೧-೨೪) ಸರ್ವತಾತಾ ಎನ್ನುವ ಪದವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ದೇವಾನಾಂ ದೂತಃ ಪುರುಥ ಪ್ರಸೂತೋಽನಾಗಾನ್ಮೋ ವೋಚಿತು ಸರ್ವತಾತಾ |

(ಮು. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೯)

ತತತಮಂ ನೇಶ್ಯಂ ಸರ್ವತಾತಾ ದಿವೋದಾಸನುತಿಥಿಗ್ವಂ ಯದಾವಂ |

(ಮು. ಸಂ. ೪-೨೬-೩)

ರಾಯೇ ಮಿತ್ರಾವರುಣಾ ಸರ್ವತಾತೇಳೇ ತೋಕಾಯ ತನಯಾಯ ಶಂ ಯೋಃ |

(ಮು. ಸಂ. ೫-೬೯-೩)

ಎಂಬ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ೬-೧೫-೧೮ ; ೬-೧೮ ೧೯ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಋಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವತಾತಾ ಶಬ್ದವು ಯಜ್ಞ ಪರ್ವಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಕಲಕರ್ಮಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು.

ಅನಾಗಾಸ್ತ್ವಂ—ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಥವಾ ಪಾಪರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಾರ್ಹತೆಯನ್ನು ಎಂದರ್ಥವು. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಲೋಪವಂದರೂ ಅಥವಾ ಇನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ ನ್ಯೂನತೆಯಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯು ಈ ದೋಷದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆಂಬ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಇಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—

ಯಚ್ಚಿದ್ಧಿ ತೇ ಪುರುಷತ್ರಾ ಯವಿಷ್ಠಾ ಚಿತ್ತಿಭಿಶ್ಚ ಕೃಮಾ ಕಚ್ಚಿದಾಗಃ |

ಕೃಧೀ ಪ್ಸ್ಮಾ ಅದಿತೇರನಾಗಾನ್ಮೋನಾಂಸಿ ಶಿಶ್ರಘೋ ವಿಷ್ವಗಗ್ನೇ ||

(ಮು. ಸಂ. ೪-೧೨-೪)

ಯತ್ಸೀಮಾಗಶ್ಚ ಕೃಮಾ ತತ್ಸು ಮೃಳ ತದಧ್ಯಮಾದಿತಿಃ ಶಿಶ್ರಘಂತು |

(ಮು. ಸಂ. ೬-೯೩-೬)

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾನಾಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪೂರಿತವಾಗಿಯೂ ಶ್ರದ್ಧಾ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

|| ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ ||

ಸುದ್ರವಿಣಃ—ಶೋಭನಾನಿ ದ್ರವಿಣಾನಿ ಧನಾನಿ ಯಸ್ಯ ಸಃ ಸುದ್ರವಿಣಃ. ದ್ರು ಗತೌ ಧಾತು. ಇದಕ್ಕೆ ದ್ರುದಕ್ಷಿಭ್ಯಾಮಿನನ್— (ಉ. ಸೂ. ೨-೨೦೮) ಎಂಬುದರಿಂದ ಇನನ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ದ್ರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಯ

ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಗುಣ, ಅನಾದೇಶ. ರೇಫನಿಮಿತ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅಟ್ ಕುಸ್ವಾಜ್—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯ, ನಕಾರಕ್ಕೆ ಣತ್ವ. ದ್ರವಿಣ ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಹಿತಾದಲ್ಲಿ ದ್ರವಿಣ ಶಬ್ದದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಕಾರಾಗಮವು ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಮಂತ್ರಿತಸಂಕ್ಷೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಆಮಂತ್ರಿತಸ್ಯ ಚೆ—(ಪಾ. ಸೂ. ೮-೧-೧೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ದದಾಶಃ— ದಾಶ್ಯ ದಾನೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಇತೆಶ್ಚ- ಲೋಪಃ ಪರಸ್ಕೈಪದೇಷು ಎಂಬುದರಿಂದ ಇಕಾರ ಲೋಪ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೇ ಶ್ಲ ಅದೇಶ. ಶ್ಲೌ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಧಾತುವಿಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿ ಶೇಷ. ಹ್ರಸ್ವ. ದದಾಶನ್ ಎಂದಿರುವಾಗ ರುತ್ವ ವಿಸರ್ಗ. ಅಭ್ಯಸ್ತಾನಾಮಾದಿಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೮೯) ಎಂಬುದರಿಂದ ಆದ್ಯದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಸರ್ವತಾತಾ—ಸರ್ವದೇವಾತ್ಪಾತಿಲ್— (ಪಾ. ಸೂ. ೪-೪-೧೪೨) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದದಮೇಲೆ ತಾತಿಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಲಿತಿ— (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೧೯೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉದಾತ್ವಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಸ್ಯ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಃ ಸ್ತುತಯಃ ಯೇಷು ಯಾಗೇಷು ಇತಿ ಸರ್ವತಾತಾ ಎಂದು ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸ. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣ ವ್ಯತ್ಯಯದಿಂದ ಆತ್ವ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಹುವ್ರೀಹೌ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಪೂರ್ವಪದಮ್ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪದ ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪಾಂ ಸುಲುಕ್— ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಪ್ತಮಿಗೆ ಡಾದೇಶ ಬರುತ್ತದೆ.

ಚೋದಯಾಸಿ— ಚುದ ಪ್ರೇರಣೇ ಧಾತು. ಲೇಟ್ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಏಕವಚನದಲ್ಲಿ ಸಿವ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಚುರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಾಪೇಶಾಶ—(ಪಾ. ಸೂ. ೩-೧-೨೫) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಣಿಚ್ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪುಗಂತಲಘೂಪೇಧಸ್ಯ ಚೆ ಎಂಬುದರಿಂದ ಣಿಚ್ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಧಾತುವಿನ ಲಘೂಪಥಿಗೆ ಗುಣ. ಲೇಟೋಽಡಾಟೌ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಡಾಗಮ. ಪ್ರತ್ಯಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಣಿಚಿಗೆ ಗುಣ. ಅಯಾದೇಶ. ಯಮ್ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಯಚ್ಚಬ್ಧಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತ ಸ್ವರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವರದಿಂದ ದಕಾರೋತ್ತರಾಕಾರವು ಉದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಜಾವತಾ— ಪ್ರಜಾಃ ಅಸ್ಯ ಸಂತಿ ಇತಿ ಪ್ರಜಾವಾನ್. ತದಸ್ಯಾಸ್ತೀ—ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮತುಪ್ ಅಕಾರದ ಪರದಲ್ಲಿ ಮತುಪ್ ಬಂದುದರಿಂದ ಮಾದೌಪಧಾಯಾತ್ವ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಾದೇಶ. ತ್ವತೀಯಾ ಏಕವಚನಾಂತರೂಪ.

ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ

ಸ ತ್ವಮಗ್ನೇ ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರೇಹ
ದೇವ |

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ
ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ || ೧೬ ||

| ಪದಪಾಠಃ |

ಸಃ | ತ್ವಂ | ಅಗ್ನೇ | ಸೌಭಗಃ | ತ್ವಸ್ಯ | ವಿದ್ವಾನ್ | ಅಸ್ಮಾಕಂ | ಆಯುಃ |
ಪ್ರ | ತಿರ | ಇಹ | ದೇವ |

ತತ್ | ನಃ | ಮಿತ್ರಃ | ವರುಣಃ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಅದಿತಿಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಪೃ-
ಥಿವೀ | ಉತ | ದ್ಯೌಃ || ೧೬ ||

ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ

ಹೇ ದೇವ ದಾನಾದಿಗುಣಯುಕ್ತಾಗ್ನೇ ಸ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗುಣವಿಶಿಷ್ಟಸ್ತ್ವಂ ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ
ಸುಭಗತ್ವಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಾನನ್ ಇಹಾಸ್ಮಿನ್ಕರ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ | ಪ್ರವರ್ಧಯ |
ಪ್ರಪೂವಸ್ತಿರತಿವರ್ಧನಾರ್ಥಃ | ತ್ವಯಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಂ ನೋಽಸ್ಮಾಕಂ ತದಾಯುರ್ಮಿತ್ರಾದಯಃ ಪಡ್ವೇ-
ವತಾ ಮಮಹಂತಾಂ | ಪೂಜಯಂತಾಂ | ರಕ್ಷಂತಿತ್ಯರ್ಥಃ | ಮಿತ್ರಃ ಪ್ರನೀತೇಸ್ತಾತಾ ವರುಣೋಽ-
ನಿಷ್ಪಾನಾಂ ನಿವಾರಯಿತಾ ಅದಿತಿರದೀನಾಖಂಡನೀಯಾ ನಾ ದೇವಮಾತಾ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದನತೀಲೋದ-
ಕಾತ್ಮಾ ದೇವತಾ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರಥಿತಾ ಭೂದೇವತಾ | ಉತೇತಿ ಸಮುಚ್ಚಯೇ | ದ್ಯೌಃ ಪ್ರಕಾಶಮಾನಾ
ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ಮಾ ದೇವತಾ | ಏತಾಶ್ಚ ಸರ್ವಾ ಅಗ್ನಿನಾ ಪ್ರವರ್ಧಿತಮಾಯುರ್ಮಮಹಂತಾಮಿತಿ ಪೂರ್ವ-
ಶ್ಲೋಕಾನ್ವಯಃ || ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ | ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ಸುಭಗಾನ್ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯದ್ಗಾತ್ರಾದಿಷು
ಸಾಠಾದ್ಯಾನೇಽಞ್ | ಪುನರಪಿ ಭಾವಪ್ರತ್ಯಯೋತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚಾಂದಸೀ | ಮಮಹಂತಾಂ | ಮಹ-
ಪೂಜಾಯಾಂ | ಭಾವಾದಿಕಃ | ಲೋಟಿ ಬಹುಲಂ ಛಂದಸೀತಿ ತಪಃ ಕ್ಲುಃ | ತುಜಾದಿತ್ವಾದಭ್ಯಾಸಸ್ಯ
ದೀರ್ಘತ್ವಂ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ||

ದೇವ—ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ | ಅಗ್ನೇ—ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ | ಸಃ—ಸಕಲಗುಣಪೂರಿತನಾದ | ತ್ವಂ—ಆ ನೀನು | ಸೌಭಾಗತ್ವಸ್ಯ—ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು | ವಿದ್ವಾನ್—ತಿಳಿದುಕೊಂಡು | ಇಹ—ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ | ಅಸ್ಮಾಕಂ ಆಯುಃ—ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ಪ್ರ ತಿರ—ಬೆಳೆಸು | ನಃ—(ಅಂತಹ) ನಮ್ಮ | ತತ್—ಆ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು | ಮಿತ್ರಃ—(ರಕ್ಷಕನಾದ) ಮಿತ್ರನೂ | ವರುಣಃ—(ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ) | ವರುಣನೂ | ಅದಿತಿಃ—ಅಖಂಡಳಾದ ದೇವಮಾತೆಯೂ | ಸಿಂಧುಃ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದೀ ದೇವತೆಯೂ | ಸೃಥಿವೀ—ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮಾತೆಯೂ | ಉತೆ—ಮತ್ತು | ದ್ಯೌಃ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ | ಮನುಹಂತಾಂ—ರಕ್ಷಿಸಲಿ ||

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ದಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೇ, ಸಕಲಗುಣಪೂರಿತನಾದ ನೀನು ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಈ ಯಜ್ಞ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಬೆಳೆಸು. ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯನ್ನು ಮಿತ್ರನೂ, ವರುಣನೂ, ಅದಿತಿಯೂ ಸಾಗರಾಧಿದೇವತೆಯೂ, ಭೂಮಾತೆಯೂ ಮತ್ತು ದ್ಯುಲೋಕಾಧಿದೇವತೆಯೂ ಸಹ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಿ.

English Translation

Divine Agni, do you who know what is good fortune on this occasion, prolong our existence, and may Mitra, Varuna, Aditi, ocean, earth and heaven preserve it to us.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸ ತ್ವಮಗ್ನೇ—ಅಂತಹ ನೀನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೀನು ಎಂದರ್ಥ. ಎಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ

ದೇವೋ ದೇವಾನಾಮಸಿ ಮಿತ್ರೋ ಅದ್ಭುತೋ ವಸುರ್ವಸೂನಾಮಸಿ ಚಾರುರಧ್ವರೇ |

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೩)

ತತ್ತೇ ಭದ್ರಂ ಯತ್ಸಮಿಪ್ಸಃ ಸ್ತೇ ದಮೇ ಸೋಮಾಹುತೋ ಜರಸೇ ಮ್ನುಳಯತ್ತಮಃ |

ದಧಾಸಿ ರತ್ನಂ ದ್ರವಿಣಂ ಚ ದಾತುರ್ನೇಗ್ನೇ ಸಖ್ಯೇ ವಾ ರಿಷಾಮಾ ವಯಂ ತವ ||

(ಋ. ಸಂ. ೧-೯೪-೧೪)

ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಮತ್ತು ಮಾನವರ ಸಕಲಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣನಾದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಎಂದು ಸಂಚೋಧನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್—ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಂ | ತಸ್ಯ ಭಾವಃ | ಎಂದರೆ ಸಕಲಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದವನಾಗಿ ; ಜಾತನೇದಾಃ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ರುವುದರಿಂದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರಶ್ರದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯತತ್ಪರತೆಯನ್ನೂ ಆಯಾ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಒದಗಿಸುತ್ತಾ.

ಅಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ— ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ಪ್ರ ತಿರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ಧಯ ಎಂಬ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಎನಿಸಿ (ನಿ. ೧೦-೪೦) ಋಕ್ಸಂಹಿತೆಯು —

ಅಸುನೀತೇ ಮನೋ ಅಸ್ಮಾಸು ಧಾರಯ ಜೀನಾತನೇ ಸು ಪ್ರ ತಿರಾ ನ ಆಯುಃ |

(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೫೯-೫)

ಎಂಬ ಋಕ್ವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಂತೆಯೇ ಅನೇಕಸಂವರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸು, ನಾವು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಜೀವಿಸುವಂತಾಗಲಿ ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಸ್ಮಾಕಮಾಯುಃ ಪ್ರ ತಿರ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಆಯುಷ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದರ್ಥ.

ತನ್ನೋ ಮಿತ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಾಮಹಂತಾಮದಿತಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಪೃಥಿವೀ ಉತ ದ್ಯೌಃ | ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸಹ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತವಾದ ನಮ್ಮ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲಿ, ಪೂಜ್ಯವಾದುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿ. ಅವು ನಮ್ಮ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲಿ. ಇದು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. ಸೂಕ್ತದ ಆದಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾಗಿದ್ದು, ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸರ್ವದೇವತಾಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು ಕುತ್ಸಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಯ ನೈಶಿಷ್ಯವು. ಈ ನೈಶಿಷ್ಯವು ಭಾರದ್ವಾಜ, ಗೃತ್ಸಮದ ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದೇರ್ಕವೆಂದು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ವಚನವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕುತ್ಸಮುಷಿಗಳ ಉದೇರ್ಕವನ್ನು ಬೃಹದ್ದೇತಿಯು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದೆ.

ಇಮಂ ಕುತ್ಸ ಅಂಗಿರಸೋ ದದರ್ಶ ಜಾತನೇದಸ್ಯಂ ಜಗಾದ ಮೋಳಶರ್ಚಂ |

ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾ ಇತ್ಯೆತೋ ದೇವದೇವಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸಾದಾ ಉತ್ತಮಾಯಾ ಸ್ತತೋಽರ್ಥಂ ||

ತಸ್ಯೈವ ನಾ ಯಸ್ಯ ತತ್ಪೂರ್ವಸೂಕ್ತಂ ಮಿತ್ರಾದಿಭ್ಯೋ ನಾತ್ರ ಪಥಃ ಪ್ರಕೃತಾಭ್ಯಃ |

ಅಂತೋಽರ್ಥರ್ಚಸ್ತು ನಾ ಪಞ್ಚಾಂ ಸ್ತುತಾನಾಂ ಪೂರ್ವೋ ದೇವಾಃ ಸಾದ್ಯಸ್ತು ದ್ವಿಭಿಃ ಸ್ತುತಾಃ||

ಭರದ್ವಾಜೇ ಗೃತ್ಸಮದೇ ವಸಿಷ್ಠೇ ನೋಧಸ್ಯಗಸ್ತ್ರೇ ವಿಮದೇ ನಭಾಕೇ |

ಕುತ್ಸೇ ನೋದರ್ಶಾ ಬಹುದೈವತೇಷು ತಥಾ ದ್ವಿದೇನೇಷು ಸಮಾನಧರ್ಮಿಣಃ ||

(ಬೃಹದ್ದೇವತಾ III. 126—128)

ಕುತ್ಸ ಅಂಗರಸನು ಈ ಸೂಕ್ತದ (೧-೯೪) ದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದು ಹದಿನಾರು ಮಕ್ಕುಗಳುಳ್ಳ ಈ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಜಾತವೇದಿಸ್ಸಿನ ಪರವಾಗಿ ಪಠಿಸಿದನು. ಪೂರ್ವೋ ದೇವಃ ಎಂಬ ಎಂಟನೇ ಮಕ್ಕಿನ ಮೊದಲು ಮೂರು ಪಾದಗಳೂ, ಕೊನೆಯ ಮಕ್ಕಿನ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿದೆ. ಭರದ್ವಾಜ, ಗೃತ್ಸಮದ. ವಸಿಷ್ಠ, ನೋಥಾಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ವಿಮದ, ನಭಾಕ ಇವರ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉದರ್ಕಗಳಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅವು ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿರಲಿ, ದ್ವಿದೇವತಾಕವಾಗಿರಲಿ ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ಉದರ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಕುತ್ಸಮುಷಿಯ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮುಷಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವಿಧವಾದ ಉದರ್ಕವು ಸೂಕ್ತಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ಮುಷಿಯ ಸೂಕ್ತದ ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧವೂ ಬಹುದೇವತಾಕವಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಸೂಕ್ತದ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಲಾಗುವುದು

ಸ್ಯಾಕರಣಪ್ರಕ್ರಿಯಾ

ಸೌಭಗತ್ವಸ್ಯ—ಸುಭಗಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸೌಭಗಮ್. ಸುಭಗಾನ್ತಂತ್ರೇ—ಎಂದು ಉದ್ಗಾತ್ರಾದಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ಷ ಪ್ರತ್ಯಯ. ಜಾತ್ರಾದುದರಿಂದ ಅದಿವೃದ್ಧಿಬರುತ್ತದೆ. ಸೌಭಗವೆಂದರೇ ಭಾವಾರ್ಥ ತೋರುತ್ತಿರುವಾಗ ತಿರುಗಿ ಭಾವಾರ್ಥಕ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೌಭಗ ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ ಛಾಂದಸವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರತ್ಯಯಸ್ವರದಿಂದ ಅಂತೋದಾತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿರ—ಪ್ರ ಪೂರ್ವವಾದ ತಿರ ಧಾತುವು ವೃದ್ಧ್ಯರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ಲೋಟ್. ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ, ಏಕವಚನರೂಪ. ತಿಜಂತನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಮಹಂತಾಮ್—ಮಹ ಪೂಜಾಯಾಂ ಧಾತು. ಭ್ವಾದಿ. ಲೋಟ್ ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ರ್ಘು ಪ್ರತ್ಯಯ. ರ್ಘೋಂತಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಾದೇಶ. ಆಮೇತಃ (ಪಾ. ಸೂ. ೩. ೪-೯೦) ಎಂಬುದರಿಂದ ಲೋಟಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ಏತ್ತಕ್ಕೆ ಆನಾದೇಶ. ಬಹುಲಂ ಛಂದಸಿ ಎಂಬುದರಿಂದ ಶಪಿಗೆ ಶ್ಲ ಆದೇಶ. ಶ್ಲ ಎಂಬುದರಿಂದ ಧಾತು ಎಗೆ ದ್ವಿತ್ವ. ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಹಲಾದಿಶೇಷ. ತುಜಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ತುಜಾದೀನಾಂ ದೀರ್ಘೋಽಭ್ಯಾಸಸ್ಯ (ಪಾ. ಸೂ. ೬-೧-೭) ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ. ಅತಿಜಂತದ ಪರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಾತಸ್ವರ ಬರುತ್ತದೆ. || ೧೬ ||

೯೪ ನೇ ಸೂಕ್ತವು ಸಮಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.

ವೇದಾರ್ಥಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶೇನ ತಮೋ ಹಾದ್ರಂ ನಿವಾರಯನ್ |
ಪುನರ್ಥಾಂಕ್ಲತುರೋ ದೇಯಾದ್ವಿದ್ಯಾತಿರ್ಥಮಹೇಶ್ವರಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಾಧಿರಾಜಸರಮೇಶ್ವರವೈದಿಕಮಾರ್ಗಪ್ರವರ್ತಕಶ್ರೀವೀರಬುಕ್ಕಮಹೀಪಾಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-

ಧುರಂಧರೇಣ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯೇಣ ವಿರಚಿತೇ ಮಾಧವೀಯೇ ವೇದಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶೇ

ಯಕ್ಷಂಹಿತಾಭಾಷ್ಯೇ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕೇ ಷಷ್ಠೋಽಧ್ಯಾಯಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ೞೀಃ

|| ಓಂ ತತ್ಸತ್ ||

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರೀಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಸಹಿತವೂ ಕರ್ನಾಟಕಭಾಷಾನುವಾದಯುಕ್ತವೂ ಆದ

ಮಗ್ನೀದಸಂಹಿತೆಯ ಪ್ರಥಮಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾದುದು.

—:೦:—

ಯದಕ್ಷರಪವಭ್ರಷ್ಟಂ ಮಾತ್ರಾಹೀನಂ ತು ಯಪ್ರವೇತ್ |

ತತ್ಪರ್ವಂ ಕ್ಷಮ್ಯತಾಂ ವೇದವಾಗ್ನೀಶ್ವರನಮೋಽಸ್ತು ತೇ ||

|| ಶುಭಂ ಭೂಯಾತ್ ||

|| ಮಂಗಳಂ ||

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ

ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ
ಕನ್ನಡ ಭವನ, ಜೆ.ಸಿ. ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.